

JYU DISSERTATIONS 481

Annika Tammela

Kansakoululaisen lauluarteisto

Jälleenrakennusajalta tutut laulut ikäihmisten
laulukokemuksissa ja muistoissa

UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ
FACULTY OF HUMANITIES AND
SOCIAL SCIENCES

JYU DISSERTATIONS 481

Annika Tammela

**Kansakoululaisen lauluaarteisto
Jälleenrakennusajalta tutut laulut ikäihmisten
laulukokemuksissa ja muistoissa**

Esitetään Jyväskylän yliopiston humanistis-yhteiskuntatieteellisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi yliopiston Historica-rakennuksen salissa H320
helmikuun 4. päivänä 2022 kello 12.

Academic dissertation to be publicly discussed, by permission of
the Faculty of Humanities and Social Sciences of the University of Jyväskylä,
in building Historica, auditorium H320, on February 4, 2022 at 12 o'clock noon.

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF JYVÄSKYLÄ

JYVÄSKYLÄ 2022

Editors

Erja Kosonen

Department of Music, Art and Culture Studies, University of Jyväskylä

Ville Korkiakangas

Open Science Centre, University of Jyväskylä

Cover photo: *Taivalkoski village school 1950-1953.*

Photo by Pauli Jänis, Valokuvaamo Jänis Collection, The Finnish Heritage Agency.

Copyright © 2022, by University of Jyväskylä

ISBN 978-951-39-8993-4 (PDF)

URN:ISBN:978-951-39-8993-4

ISSN 2489-9003

Permanent link to this publication: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-8993-4>

ABSTRACT

Tammela, Annika

The song treasure of elementary school children: Familiar songs from the years of rebuilding in elderly's singing experiences and memories

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2022, 315 p.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 481)

ISBN 978-951-39-8993-4 (PDF)

This dissertation explores the significance given to childhood songs by older Finnish adults. The investigation focuses specifically on the cultural generation known as 'the children of the years of rebuilding,' who attended elementary school in Finland after the Second World War, between 1945 and 1959. Many of the past school songs are still popular singalong songs among Finnish elderly, but these may represent values that contradict the current values of modern society. This research helps to clarify, how the aged people understand the songs they have sung and heard during their early years and what kind of memories these songs evoke for them.

The ethnographic qualitative research data was collected in 2019 from 20 elderly participants living in senior housing units in Central Finland, who were cognitively fit. Participants gathered in small groups to sing, listen to, and reminisce music from their school years. The primary data comprises videotaped singalong and reminiscence sessions in small groups, and paper questionnaires. The supplement data consists of audiotaped individual interviews. The analysis focuses on the participants' verbal, bodily and written expressions. The methods and framework are based on oral history and holistic human perception. Analysis also applies theories of social inclusion and agency.

According to the research results, familiar songs from early years are relevant to the participants because the songs are linked to one's individual and collective identity and to strong emotional memories. Most participants felt that singing familiar songs from their childhood is important. The values expressed by the songs were mainly perceived as natural, and the participants still want to maintain them. Also, people who were not musically oriented felt participating in the reminiscing focus group was pleasant.

Singing and reminiscing together with peers enabled experiences of inclusion and agency, which are key factors for the well-being of the elderly. It is therefore important for younger generations, who work with the elderly, to know this song repertoire and its relevance to the older adults.

Keywords: song memories, childhood memories, elementary school songs, the years of rebuilding, 1940s, 1950s, oral history, cultural senior work, agency, social inclusion, identity, reminiscence group

TIIVISTELMÄ

Tammela, Annika

Kansakoululaisen lauluarteisto: Jälleenrakennusajalta tutut laulut ikäihmisten laulukokemuksissa ja muistoissa.

Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2022, 315 s.

(JYU Dissertations

ISSN 2489-9003; 481)

ISBN 978-951-39-8993-4 (PDF)

Väitöskirja käsittelee suomalaisten ikäihmisten lapsuusvuosilta tuttuja lauluja ja niihin liittyviä muistoja ja merkityksiä. Tutkimuksen tarkoituksena on selvittää, kuinka toisen maailmansodan jälkeen lapsuuttaan eläneet, nyt ikääntyneet, suhtautuvat lauluihin, joita he ovat kuulleet ja laulaneet kansakouluikäisinä. Tämä *kulttuurinen sukupolvi* on käynyt kansakoulua Suomessa vuosien 1945–1959 välisenä aikana, jolloin maa toipui talvi- ja jatkosodista ja jälleenrakensi yhteiskuntaa. Koulusta tutut laulut olivat suosittuja yhteislauluja myös koulun ulkopuolisissa tilaisuuksissa.

Laadullinen haastattelu- ja laulatusaineisto on kerätty vuonna 2019 kognitiivisesti hyväkuntoisilta ikäihmisiltä (n=20). Osallistujat kokoontuivat pienryhmissä laulamaan, kuuntelemaan ja muistelemaan musiikkia kouluvuosiensa ajalta. Aineisto koostuu videoiduista muisteluryhmätuokioista, nauhoitetuista yksilöhaastatteluista ja paperisista kyselylomakkeista. Analyysissä tarkasteltiin osallistujien suullisia, kehollisia ja kirjallisia ilmaisuja muistitietohistorian ja kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen valossa. Analyysin yhteydessä aineistosta nousi ilmiöitä, joiden tarkastelussa sovellettiin osallisuuden ja toimijuuden teorioissa hyödynnettyjä malleja.

Tutkimustulokset osoittavat, että varhaisilta elinvuosilta tutut laulut ovat sukupolven edustajille merkityksellisiä, sillä ne kytkeytyvät yksilölliseen ja kollektiiviseen identiteettiin ja kantavat vahvoja tunnemuistoja. Valtaosa osallistujista koki lapsuudestaan tuttujen laulujen laulamisen tärkeänä. Laulujen arvot koettiin pääosin luonnollisina ja niitä halutaan edelleen pitää yllä. Myös henkilöt, jotka eivät olleet musiikillisesti orientoituneita, kokivat muisteluryhmään osallistumisen mieluisana.

Yhdessä vertaisten kanssa laulaminen ja muistelu mahdollistivat kokemuksia osallisuudesta ja toimijuudesta, jotka ovat keskeisiä tekijöitä ikääntyneen hyvinvoinnin kannalta. Ikääntyneiden parissa työskentelevien nuorempien sukupolvien olisikin tärkeää tuntea tämä laulusto ja sen merkitykset ikäihmisille.

Avainsanat: laulumuistot, lapsuusmuistot, kansakoululaulu, jälleenrakennusaika, 1940-luku, 1950-luku, muistitietohistoria, kulttuurinen vanhustyö, toimijuus, osallisuus, identiteetti, muisteluryhmätoiminta

Author's address Annika Tammela
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä
P.O. Box 35
FI-40014 University of Jyväskylä
annika.s.tammela@jyu.fi
ORCID <https://orcid.org/0000-0003-4535-792X>

Supervisors Lecturer, PhD Erja Kosonen
Department of Music, Art and Culture Studies
University of Jyväskylä

Professor, Outi Fingerroos
Department of History and Ethnology
University of Jyväskylä

Reviewers Principal Lecturer, PhD, MMus Laura Huhtinen-Hildén
School of Cultural Services and Music
Metropolia University of Applied Sciences

University Lecturer, PhD, Docent Riina Haanpää
School of History, Culture and Arts Studies
University of Turku

Opponent Principal Lecturer, PhD, MMus Laura Huhtinen-Hildén
School of Cultural Services and Music
Metropolia University of Applied Sciences

ESIPUHE

Aloittaessani musiikkikasvatuksen perustutkinto-opinnot Jyväskylän yliopistossa syksyllä 2011, en olisi ikimailmassa uskonut, että siitä reilun kymmenen vuoden kuluttua olen väitellyt tohtoriksi samasta oppiaineesta. Opintopolkuni ensiaskeleet otin tekniikan alalla, eikä alanvaihdos taide- ja opetusalalle ollut itsestäänselvyys, vaikka luovuus, musiikki, kirjoittaminen, esiintyminen ja ohjaaminen ovat olleet minulle aina luontevaa. Opettajaopintojeni edetessä innostuin ikääntyneiden parissa tehtävästä musiikkityöstä, ja maisterintutkielmani yhteydessä syttyi kipinä tutkimuksen tekemiseen. Valmistumisen kynnyksellä keväällä 2018 koin valaistumisen siitä, että tutkijan ura voisi olla osaamiselleni ja luonteelleni soveltuva vaihtoehto työelämässä. Aiemmin olin ajatellut, että ihmiset, jotka ovat tohtoreita ja tutkijoita, ovat jotakin suurta ja ihmeellistä, älyköitä, harvinaisuuksia. Nyt muutamia vuosia tutkijan arkea eläneenä voin todeta, että älyäkin enemmän vaaditaan sitkeyttä, joustavuutta, lujaa uskoa omaan tekemiseen, itseohjautuvuutta ja hyviä istumalihaksia. Akateemisen maailman puurtajat ovat kirjava joukko osajia, joilla kullakin on omat intressinsä, kykynsä ja ominaisuutensa.

Alkutaivaltani tutkijana ja oman paikkani löytämisestä ovat tukeneet ohjaajani, lehtori Erja Kosonen ja professori Outi Fingerroos. Erjalle kiitokset siitä, että kannustit minua hakeutumaan jatko-opintoihin. Luottamuksesi osaamiseeni ja tekemiseeni on jo perustutkinto-opintojeni alusta asti ollut vankkaa, ja äidillisen lempeä mutta napakka ote ohjauksessa on ollut juuri sitä, mitä olen tarvinnut. Erityiskiitos ideoideni ja tekstieni perinpohjaisesta ja kriittisestäkin ruotimisesta, jotta saan ne jalostettua huippuunsa! Outille puolestaan suurkiitos, kun tartuit pyyntööni toimia ohjaajanani koskien muistitietoa ja metodologiaa. Kiitän lukuisista kirjalainoista, ideariihistä ”officellasi” ja erittäin täsmällisistä kommentteistasi ja huomioistasi tekstin viimeistelyvaiheessa. Koen, että kahdelta laitokselta saatu ohjaus on ollut valtava etu tehdessäni monitieteistä väitöskirjaa. Kiitos teille molemmille lausunnoistanne rahoitushakemuksiini.

Työni esitarkastajina toimineita yliopettaja Laura Huhtinen-Hildéniä ja dosentti Riina Haanpäää kiitän lämpimästi antamistanne huomioista ja täydennyksistä työni käsikirjoitukseen. Saamani palaute oli suureksi avuksi työn viimeistelyssä. Sydämellinen kiitos Laura Huhtinen-Hildénille myös lupautumisesta vastaväittäjäkseni. Odotan väitöstilaisuudessa käytävää keskusteluumme innolla!

Yksi työni jouhevan etenemisen mahdollistaja on ollut katkeamaton taloudellinen tuki. Kiitän Olvi-säätiötä ja Suomalaista Konkordia-liittoa ensimmäisen vuoden työskentelyn mahdollistavista apurahoista sekä Emil Aaltosen Säätiötä kahden jälkimmäisen työskentelyvuoden rahoituksesta. Kiitos myös Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos sekä Jyväskylän yliopiston tieteen tekijöiden liitto saamistani konferenssimatka-apurahoista.

Olen saanut monelta taholta apua tutkimuksen taustatyössä. Kiitos tutkimusavustaja Tanja Laitinen valtavasta työpanoksestasi Radiokuuntelija-lehtien parissa, Harri Hirvi avustasi Suomessa levytettyjen lastenlaulujen kartoittamisessa sekä Marja Kokko ja Riikka Valkonen tutkimusasteleman eettisiä seikkoja

koskevista selvityksistänne. Heidi Parttia kiitän kommenteista tutkimuseettisiin pohdintoihini. Pirjo Markkola, Antti Malinen ja Marko Tikka, kiitos hedelmällisestä keskustelustamme tutkimukseni alkuvaiheessa, ja kiitos Teppo Särkämö ja Anni Pitkäniemi rohkaisevasta tapaamisestamme Meilahdessa. Vierallessani sekä KUMU:n että gerontologian ja kansanterveyden jatko-opintoseminaareissa sain hyviä tarkennuksista koskien työni käsitteistöä, kiitos siis teille paikalla olleille. Historian ja etnologian laitosta kiitän aineiston tallennuksessa käytetyn kameran lainasta.

Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos on työyhteisö, johon olen kokenut olevani tervetullut heti väitöstutkimuksen alkumetreiltä. Lämmin kiitos kustos, apulaisprofessori Suvi Saarikallio, että kerta toisensa jälkeen luotat osaan ja tarjoat minulle uusia työtehtäviä ja vastuita. Kiitos esihenkilöni Henna-Riikka Peltola, kun olen saanut väitöskirjani viimeistelyn ohella aloittaa yliopistonopettajan työt joustavasti ja samalla saanut sinusta varsin inspiroivan työkaverin! People in Gardener's Seminar, thank you for taking us research newbies along. Since my first gathering I have felt being among peers. Especially I want to thank Emily Carlson for the language check and for encouraging me into networkig in the music therapy field. Jaana Ruotsalaista kiitän vertaistuesta sekä yhteisten tutkimuksellisten sävelten löytymisestä. Elina Kiuru ja Riitta Liimatainen saavat kiitokseni monenlaisesta käytännön avusta ja selvityksestä! Tack för vårt lilla Svenska Klubbens gäng, särskilt Anne-Maija, Hanna, Katja och Janne. Kiitän kollegoja, joiden kanssa arjessa vaihdetut sanat Educan ja Musican käytävillä tai somessa ovat saattaneet olla se tärkeä piristysruiske työpäivään.

Hyvinvoinnin ja terveyden tutkimuksen verkostosta (HYTTI) olen löytänyt eräänlaisen turvapaikan ja saanut ympärilleni kollegoja, joiden ajattelumaailma ja intressit kohtaavat omieni kanssa. Tieteellisillä aamukahveilla olen saanut tuntea kuulumista ja arvostusta. Pilvi Hämeenaho, Jari Eilolaa ja Johanna Erosta kiitän erityisesti mahdollisuudesta oppia kanssanne akateemisesta toimitustyöstä. Mari Aholainen, Saara Jäntti ja Jani Tanskanen: kiitos onnistuneesta yhteisartikkeliprojektista. Olisipa yhteiskirjoittaminen aina yhtä soljuvaa!

Vertaiset tukipilarit väitöskirjan tekemisessä ovat löytyneet yllättävän läheltä. Rakas ystäväni Eveliina Stolp; kiitos keskusteluista, pohdinnoista, neuvoista ja opeista puolin ja toisin. Samaten kiitän Suvi-lina Salosta. On ollut elintärkeää saada teidän molempien kanssa jaaritella teorioista, tutkimuskysymyksistä, käsitteistä ja kaavioista, ja myös päästä pitämään tärkeitä, toisinaan melko aivottomiakin vapaa-ajan hetkiä.

Akateemisen maailman ulkopuolisten ystävyyssuhteiden ansiosta arjessani on (onneksi) muutakin kuin tutkimus! Hanna Turunen, kiitos, kun olet jaksanut meidän *#todellisenpääsiäisen* kahden kolmanneksen väitöshöpinöitä! Anna Leino ja Hanna Kakko, te ystävinä ja ukuleletriomme HAA on tarjonnut mahdollisuuden monenlaiseen hassutteluun. Milla Pohjola, kiitos kun olet! Höpöttelyhetkistä, innostuksesta, ja monenlaisesta inspiraatiosta kiitän Emmi Rajalaa. Vuosikurssikaverit Qmat Mukat, täällä mä edustan! Jyväskylän tyyppit Laura, Kaisa-Leena, Riitta, Eeva-Riikka ja Anna-Leena; kiitos arjen lenkki-, kahvi- ja lounasseurasta,

musisoinneista, itkuista ja nauruista. Kiitos ystävydestä ja tuesta vuosien varrella Matte, Anna V., Heltsu, Mari, Sampo, Jaana, Kirsi ja Sanski sekä Huderemin plikat Anni, Erika, Marika, Johanna ja Liisa!

Katja ja Petri Kangasta kiitän rohkaisemisesta musiikin opintojen pariin sekä mahdollisuudesta sijaistaa ja kokeilla opettajan ja kanttorin työtä, jolloin huomasin omat vahvuuteni. Suurin ponnahduslauta sille, miksi lähdin tekemään tutkimusta juuri tästä aiheesta, on ohjaamani seniorirouvien musiikkiryhmä Lauletaan ja Kuunnellaan. Kiitos kaikille vuosien varrella ryhmässä laulaneille – erityisesti teille, jotka annoitte haastattelun aikoinaan maisterintutkielmaani! Lämmin kiitos jo edesmenneelle pikkulotta Ulla Pihlantielle. Kiitos Riitta Keuramo, Eija Rytönen sekä monista työmahdollisuuksista Tanja Nieminen.

Ennen väitöstutkimustani testasin aineistoni keruuseen soveltuvia lauluja muutamassa palvelukodissa, joiden henkilökuntaa ja asukkaita haluan kiittää. Kiitos myös varsinaiset tutkimusfasilitetit tarjonneille asumisyksiköille ja yhteyshenkilöille. Nöyryni kiitokseni kuitenkin kuuluu teille jokaiselle jälleenrakennusajan kansakoululaiselle, jotka osallistuitte tutkimukseeni. Ilman teitä tätä tutkimusta ei olisi. En voi teitä tutkimuseettisistä syistä kiittää nimeltä, mutta toivon, että kiitokseni kantautuvat korviinne. Toivottavasti tekstini kunnioittaa teidän tarinaanne ja tuo teille tärkeät asiat kuuluviin.

Lopuksi haluan kiittää perhettäni ja lähisukulaisiani kaikesta tuesta ja kannustuksesta. Äitini Merja ja isäni Juhani, kiitos niin monesta: iskä, kun jaksoit viikko toisensa jälkeen kuskata soittoharrastuksiin, ja äiti, kun tajusit nauhoittaa omia sävellyksiäni kasetille, kun niitä pulppusi jo alle kouluikäisenä. Kiitos taloudellisesta ja henkisestä tuesta sekä ennen kaikkea siitä, että olen saanut kasvatuksen, joka arvostaa perinteitä ja suomalaista kulttuurihistoriaa. Isosiskoni Johanna, olet paras sisko, jonka voi saada! Kiitos myös Jaakko, Väinö, Elsi ja Otto. Teille tullessa voi unohtaa virallisuudet ja löytää itsensä legokasasta tai puputalon rakennuspuuhista. Kiitän apoksiani Leenaa ja Tapiota monenlaisesta tuesta. Virpi-tädille kiitos etenkin terapeuttisista keskusteluhetkistä.

Rakas puolisoni Joonas, ilman sinua olisin tuskin koskaan lähtenyt tutkijaksi. Tutustuessamme olit ensimmäinen tuntemani henkilö, joka työskentelee tutkijana ja samalla minulle avautui se puoli yliopistosta, jota perustutkinto-opiskelijana en ollut koskaan havainnut. Yhteinen kiinnostuksemme tutkimukseen ja Suomen historiaan näkyy arjessamme monin tavoin, eikä ole varmaan päiväkään, ettemme sivuaisi keskusteluissa jommankumman tutkimusta jollakin tavalla. Kiitos, että annat minun olla minä ja muistutat siitä, että on tosi ok, kun on myös laiskoja ja huonoja päiviä. Ilman arkemme hassuttelua sekä Aarnon ja Pylervön seikkailuja elämä olisi varsin tylsää.

Haluan omistaa väitöskirjani äidilleni ja isälleni, jotka ovat itsekin jälleenrakennusajan kansakoululaisia.

Jyväskylän Lutakossa 16.12.2021
Annika Tammela

KUVIOT JA NUOTTIESIMERKIT

KUVIO 1	Toimijuuden modaaliset ulottuvuudet (Jyrkämä 2013).....50
KUVIO 2	Yksilöllisten merkitysten tavoittaminen keskustelun ja laulamisen kautta muisteluryhmässä, jossa merkityksiä tuotetaan myös yhdessä osallistujien ja tutkijan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Kuvio: AT.....57
KUVIO 3	Osallistujien kansakoulun käynnin maakunnat ja osallistujien määrä näissä maakunnissa. Kuvan karttapohja CC BY-NC-SA 4.0, Kirsi Alastalo 2018/ RyhmäRenki.fi. Värikoodaus ja numerointi: AT.95
KUVIO 4	Tutkimukseen osallistuneiden koulutyyppien jakauma prosentuaalisesti sen mukaan, sijaitsiko koulu kaupungissa, taajamassa vai maaseudulla.....96
NUOTTI 1	Nuottiesimerkki "Soittajapaimen" -laulun rytmityksen variaatiosta.127
KUVIO 5	Kysymykseen "Millaista muisteluryhmään osallistuminen oli?" annettujen vastausten jakautuminen vastausvaihtoehtojen kesken.217
KUVIO 6	Lauluteemojen mieluisuus (keskiarvot). 3 = erittäin mieluisa, 0 = ei lainkaan mieluisa. Naisilla mieluisin <i>Kansanlaulut</i> Ka=2,93, vähiten mieluisa <i>Isänmaan puolustus</i> Ka=2,07; Miehillä mieluisin <i>Iskelmät</i> Ka=2,69, vähiten mieluisa <i>Muut kansat</i> Ka=1,33.227
KUVIO 7	Lauluteemojen tärkeys (keskiarvot). 3 = erittäin tärkeä, 0 = ei lainkaan tärkeä. Naisilla tärkein <i>Äitienpäivä ja juhlat</i> Ka=2,93, vähiten tärkeä <i>Muut kansat</i> Ka=2,00; Miehillä tärkein <i>Luonto ja vuodenajat</i> Ka=2,50, vähiten tärkeä <i>Muut kansat</i> Ka=0,75.228
KUVIO 8	Musiikkityylit, joita osallistujat ovat vastanneet kuuntelevansa ja/tai laulavansa mielellään ja vastausten jakautuminen musiikkityyliin kesken.232
KUVIO 9	Musiikkityylit, joita osallistujat eivät kuuntele tai laula mielellään sekä vastausten jakautuminen karkeasti musiikkityyleittäin.232
KUVIO 10	Toimijuuden ja osallisuuden osatekijöitä, joiden toteutumista muisteluryhmään osallistuminen yksilölle mahdollistaa. KUVIO: AT.249
KUVIO 11	Tutkimukseen osallistuneiden jaottelu korkeimman käydyin koulutuksen sekä työuran (ammatti ennen eläköitymistä) mukaisesti.....262

TAULUKOT

TAULUKKO 1	Muisteluryhmien kokoontumiskertojen pää- ja alateemat laulumonisteessa.	62
TAULUKKO 2	Muisteluryhmien määrä, toteutuspaikka ja ajankohta, sukupuolijakauma ja osallistujien määrä kussakin ryhmässä. Paikkojen nimet on muutettu.	66
TAULUKKO 3	Esimerkki teemakerran litteraateista ryhmittäin samassa taulukossa: vasemmalla laulun nimi ja värikoodi, pystysarakkeissa vieretysten kaikki viisi ryhmää (Ryhmä 1 – Ryhmä 5). Keskustelu etenee ylhäältä alas.	73
TAULUKKO 4	Esimerkki, miten yhdestä laulusta seuraavaan siirtyminen keskustelussa tapahtuu litteraatiotaulukossa.	73
TAULUKKO 5	Aineistosta nousseet pää- ja alateemat (merkitysyksiköt).....	75
TAULUKKO 6	Esimerkki aineiston jäsentely- ja teemoitteluprosessista, jossa tutkijan tulkinta merkityksistä sekä johtopäätökset näistä ovat muotoutuneet.....	76
TAULUKKO 7	Ryhmän 1 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.....	87
TAULUKKO 8	Ryhmän 2 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.....	89
TAULUKKO 9	Ryhmän 3 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.....	90
TAULUKKO 10	Ryhmän 4 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.....	91
TAULUKKO 11	Ryhmän 5 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.....	93
TAULUKKO 12	Lauluteemat keskiarvallisesti mieluisimmasta vähiten mieluisaan (ylhäältä alas). 3 = erittäin mieluisa, 0 = ei lainkaan mieluisa. Erikseen kaikkien osallistujien, naisten ja miesten vastausten keskiarvot (Ka) ja keskihajonnat (Kh)....	226
TAULUKKO 13	Lauluteemat keskiarvallisesti tärkeimmästä vähiten tärkeään (ylhäältä alas). 3 = erittäin tärkeä, 0 = ei lainkaan tärkeä. Erikseen kaikkien osallistujien, naisten ja miesten arvioiden keskiarvot (Ka) ja keskihajonnat (Kh).	228

SISÄLLYS

ABSTRACT

TIIVISTELMÄ

ESIPUHE

KUVIOT JA TAULUKOT

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	15
1.1	Tutkimuksen lähtökohdat	15
1.2	Tutkimuksen sijoittuminen tutkimuskenttään.....	18
1.3	Työn rakenne.....	22
2	HISTORIAALLINEN VIITEKEHYS.....	23
2.1	Kansakoulu jälleenrakennusajalla.....	23
2.1.1	Kansakoulun kasvatusihanteet	24
2.1.2	Laulun opetus kansakoulussa	27
2.2	Koti kasvu- ja musiikkiympäristönä.....	31
2.2.1	Sodasta rauhaan	31
2.2.2	Musiikkimahdollisuudet kodeissa	33
2.3	Jälleenrakennusajan kansakouluikäiset kulttuurisena sukupolvena ...	35
3	TEOREETTINEN VIITEKEHYS.....	38
3.1	Kokemukset ja merkitykset.....	39
3.1.1	Kokonaisvaltainen ihmiskäsitys	39
3.1.2	Suullinen muistitieto historian kuvauksena	41
3.2	Musiikki ja muistelu ikääntyneen elämässä	42
3.2.1	Musiikki muistissa	42
3.2.2	Muistelu, musiikki ja identiteetti.....	44
3.2.3	Toimijuus ja osallisuus	48
4	TUTKIMUSASETELMA.....	54
4.1	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite	54
4.2	Tutkimusmenetelmät	55
4.2.1	Muisteluryhmä aineistonkeruumenetelmänä.....	58
4.3	Tutkimuksessa käytetty laulusto (virikemateriaali).....	61
4.4	Kentällä: tutkimusaineiston keruu.....	64
4.4.1	Tutkittavien rekrytointi ja tutkimuksen toteutus.....	64
4.4.2	Aineiston tallennus	68
4.5	Tutkimusaineiston analyysiprosessi.....	69
4.6	Tutkimusetiikka ja aineistohallinta.....	79
4.6.1	Eettiset valinnat ja tutkijan positio	79
4.6.2	Aineistohallinta	84

5	MUISTELURYHMÄT JA OSALLISTUJAT	87
5.1	Ryhmä 1: Eila, Anneli & Juhani	87
5.2	Ryhmä 2: Helvi, Kirsti, Anja, Vuokko & Leena.....	88
5.3	Ryhmä 3: Tuula, Ulla, Hilikka & Irja.....	90
5.4	Ryhmä 4: Pirkko, Sirpa, Seppo, Raimo & Maire	91
5.5	Ryhmä 5: Oiva, Erkki & Kerttu.....	92
6	MUISTOJA KOULUSTA JA KODISTA	94
6.1	Laulut vievät koululuokkaan.....	94
6.1.1	Kouluolosuhteet ja laulutunnit	95
6.1.2	Koululaulut vuodenkierrossa	102
6.1.2.1	Syyslukukausi ja kuusijuhla.....	103
6.1.2.2	Talvilaulut, Runebergin päivä ja laskiainen	106
6.1.2.3	Keväiset luontolaulut & loppukevään juhlat	109
6.1.3	Maakuntalaulut	116
6.1.4	Kansanlaulut	123
6.1.5	Muut koululaulut	129
6.2	Koti – lämmin turvapaikka muistoissa.....	134
6.2.1	Ajan maaseutuvoittoinen yhteiskunta	134
6.2.2	Laulaminen ja soittaminen kodin arjessa	138
6.2.3	Kotona kuunneltu musiikki: radio ja levysoittimet	143
7	AJAN ARVOT LAULUISSA JA MUISTOISSA.....	150
7.1	Isänmaallisuus ja sota-aika.....	150
7.1.1	Kallis kotimaa	151
7.1.2	Kasvatus isänmaan puolustukseen	155
7.1.3	Sota kuuluu muistoissa	165
7.2	Uskonto ja hengellisyys	170
7.2.1	Uskonto osana koulutyötä.....	171
7.2.2	Läheiset ja koti muistoissa hengellisten laulujen kautta	182
7.2.3	Pyhäkoulu ja muu kirkollinen lapsityö	188
7.2.4	Suhtautuminen hengelliseen musiikkiin.....	196
7.3	Muut ajalle tyypilliset kasvatusihanteet ja arvot	200
7.3.1	Kasvatus kuriin, reippauteen ja raittiuteen.....	200
7.3.2	Sukupuoliroolit.....	204
7.4	Lapsen maailma	208
7.4.1	Leikit, harrastukset ja lapsentahtisuus.....	208
7.4.2	Piirileikit ja loruttelut	213
8	KOKEMUKSIA LAULAMISESTA JA MUISTELUSTA RYHMÄSSÄ.....	216
8.1	Palautetta ja kokemuksia muisteluryhmästä.....	216
8.1.1	Ryhmässä heräsi muistoja ja tunteita.....	218
8.1.2	Ryhmä välineenä mukavalle ja virkistävälle yhdessä kokemiselle	220
8.1.3	Vaikka aistit ja muisti heikkenevät, tutut laulut aktivoivat....	222

8.1.4	Muisteluryhmässä laulettujen ja kuunneltujen laulujen tärkeys ja mieluisuus jälkikäteen arvioituna	224
8.2	Osallistujien suhde laulamiseen ja eri musiikkityyleihin	229
9	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA.....	235
9.1	Laulut kantavat henkilökohtaisia ja sukupolvelle yhteisiä merkityksiä	235
9.1.1	Laulut kytkeytyvät elämänhistoriaan ja identiteettiin	237
9.1.2	Laulut kantavat kehollisia ja tiedostamattomia merkityksiä...	245
9.2	Tuttujen laulujen laulaminen ja yhdessä muistelu mahdollistavat kokemusta osallisuudesta ja toimijuudesta	249
9.3	Ehdotuksia kulttuurisen vanhustyön toimijoille	255
9.4	Tutkimustulosten luotettavuuden ja eettisyyden arviointia.....	258
	YHTEENVETO (SUMMARY).....	267
	LÄHTEET	275
	LIITTEET	297

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen lähtökohdat

Olen toiminut vuosia yhteislaulujen säestäjänä ja laulattajana erilaisissa ikäihmisten laulutilaisuuksissa. Syksyllä 2018 ennen väitöskirjaprojektiani pestauduin erääseen asumispalveluja tarjoavaan konserniin yhteisömuusikoksi, ja kuu-kauden työkokeilun aikana pääsin laulattamaan vaihtelevan kuntoisia ikääntyneitä useamman kerran viikossa. Asukkaille tutut, vanhat laulut suorastaan havahduttivat monen jo muistisairaana vanhuksen kyseiseen hetkeen. Etenkin laulutuokioihin osallistuneiden kouluaikaiset laulut osattiin hämmästyttävän hyvin, vaikka laulujen välissä keskustellessamme muistisairaant henkilöt saattoivat uppoutua jälleen omaan maailmaansa. Eräskin dementoitunut nainen alkoi aina ihmetellä, missä hänen kotinsa on ja miksi hänellä ei ole käsilaukkaa, mutta laulujen alkaessa rauhoittui ja suuntasi huomionsa laulamiseen. Toinen lauloi innokkaasti *Oravan pesää*, osasi kaikki säkeistöt ja taisi leikkiäkin käsillään laulun mukana, mutta kysyttäessä, mistä hän on oppinut laulut, ei hän kyennytäkään tuottamaan enää puhetta.

Dementiaosaston laulutuokiossa eräs mies puolestaan valitti itsekseen jatkuvasti ”oi voi voi” eikä osallistunut juuri koskaan laulamiseen, kunnes eräällä kerralla vuorossa oli Jean Sibeliuksen säveltämä ja Eino Leinon suomentama sotahenkkinen *Ateenalaisten laulu*. Kyseinen henkilö alkoi laulaa muiden mukana – luonnollisesti ilman sanoja, sillä hän ei jostakin syystä halunnut ottaa laulumonistetta. Laulun päätyttyä siirryimme seuraavaan lauluun ja tämä mies palasi jälleen jonnekin omaan tilaansa; eikä hän tuon laulun jälkeen osallistunut muihin lauluihin. Miksi hän havahtui tämän laulun kohdalla ja lauloi? Mikä merkitys tällä laululla on hänelle? Eniten jäin pohtimaan, miten ihmeessä nämä muistisairauksia sairastavat henkilöt osasivat nämä laulut edelleen, pääosin ulkomuistista ilman sanoja. Onko näitä tosiaan laulettu niin paljon, että ne ovat painuneet mieleen? Kerta toisensa jälkeen sain huomata, että juuri heidän lapsuutensa aikana koulussa käytetyt laulut ovat niitä, jotka osataan parhaiten.

Se, miten laulua opetetaan ja millaisia lauluja koulussa lauletaan, on muuttanut huomattavasti siitä, kun dementiaosastolla laulattamani vanhukset ovat olleet kouluikäisiä. Laululla on aina ollut tärkeä asema suomalaisessa musiikinopetuksessa, joskin soittaminen on vuosikymmenten saatossa noussut vahvemmaksi osaksi koulun musiikintunteja (ks. Louhivuori 2011, 7; ks. myös Suomi 2019). Oppivelvollisuuden ansiosta käytännössä kaikilla vähintään kouluikäisillä suomalaisilla on jonkinlainen suhde koulussa käytettyyn musiikkiin ja laulamiseen. Toiset rakastavat laulamista, kun taas toisille oman äänen arviointi ja kokemukset laulukokeesta ovat saattaneet jättää laulamispelon, mistä aika ajoin nousee julkista keskustelua (ks. esim. Mattila 2020; Harmaala 2019; Lehtiniemi 2013). Tämän tutkimuksen kautta pyrin tarjoamaan mahdollisuuden ymmärtää ja sanoittaa erilaisia merkityksiä, joita tämän päivän ikääntyneet antavat lapsuusvuosiensa lauluille ja laulukokemuksille.

1980-luvun lopulla syntyneenä ja 1990-luvulla koulutaipaleen aloittaneena millenniaalina *Ateenalaisten laulu* oli minulle täysin vieras ennen sen ottamista laulatusohjelmistoon muutama vuosi sitten. En olisi ikimainmassa ymmärtänyt ottaa sitä ja muita vastaavia lauluja mukaan laulumonisteisiin, ellen maisterintutkielmassani (Tammela 2018) olisi perehtynyt 1940- ja 1950-lukujen koululaulustoon eli niihin lauluihin, joita sota- ja jälleenrakennusajan Suomessa on lapsille laulettu. Tuon ajan laulukirjoja ja ajan lasten muistoja tutkiessani yllätyin, kuinka isänmaallis-uskonnollista kansakoulun laulusto on ollut. Koulujärjestelmänä käsite ”kansakoulu” oli niin ikään ennen musiikkikasvatuksen opintojani vieras ja käsite ”kansakoululaulu” oli täysin tuntematon. Vuodesta 1866 aina 1970-luvun alkuvuosiin asti toiminut kansakoululaitos perusti opetussuunnitelmansa jopa 1960-luvulle asti kristillissiveelliseen moraaliin ja sosiaalistavaan kansalaiskasvatukseen (ks. esim. Tähtinen 2011, 186). Käytännössä kansakoulun laulujen teemat ovat noudattaneet tätä linjausta, vaikka oli lauluissa toki muitakin aiheita käsitteleviä lauluja. Peruskoulujärjestelmän käyneenä mielikuvani siitä, mitä koulussa lauletaan, on siis sodanjälkeisiin vuosikymmeniin verrattuna hyvin erilainen – puhumattakaan minua nuoremmista sukupolvista, joille kansakouluajan laulusto tuntuu varmasti vieläkin vieraammalta.

Kuten olen havainnut laulatustuokioissa, vanhat sukupolvet osaavat yllättävän hyvin ulkomuistista lauluja, joita on laulettu kansakoulussa, kuten maakuntalauluja, virsiä, luontolauluja ja kansanlauluja (vrt. Kosonen 2011; 2015; Niemelä 2016, 91). Sen lisäksi, että laulut osataan hyvin, ne ovat vaikuttaneet oikein mieluisilta laulettavilta. Musiikin hyödyt aivojen ja muistin kuntouttajana on havaittu erittäin monipuolisiksi (ks. esim. Särkämö & Sihvonen 2018; Sihvonen ym. 2014), ja ikääntyneillä laulamisen on todettu auttaneen lyhytkestoisien ja työmuistin toimintaan sekä herättäneen henkilökohtaisia muistoja (Särkämö ym. 2014). Vaikka tämän päivän ikääntyneissä on paljon hyväkuntoisia, muistisairaiden määrä lisääntyy jatkuvasti. Normaalinkaan vanhenemisen yhteydessä muistiin tallentaminen ja muistista asioiden mieleen palauttaminen ei ole enää välttämättä helppoa (Kulmala 2019, 154–155). Hanne Mette Ridder (2019, 290) ehdottaa, että dementoituneen hoivatilanteessa juuri lapsuudesta tutun musiikin käyttö olisi hyödyllisintä. Huomioiden muistin heikentyminen vaikuttaisi perustellulta

käyttää ikääntyneiden kanssa lauluja, jotka he jo entuudestaan tuntevat. Muistisairaiden hoidossa ikäpolvikuilu hoitohenkilökunnan ja potilaiden välillä on tällä hetkellä vahva käytännön ongelma, ja se näkyy siinä, etteivät hoitajat tiedä edes aiempien vuosikymmenien suosituimpia artisteja (ks. Paananen 2020), saati koulussa laulettuja lauluja. Sukupolvien välinen kuilu kasvaa, kun tarkastellaan vanhojen laulujen sisältöjä ja peilataan niitä tämän päivän arvoihin.

Tällä hetkellä Suomessa toisen maailmansodan (1939–1945) jälkeen syntyneet suuret ikäluokat ja heitä iäkkäämmät ovat yli 70-vuotiaita. Yhteiskunta on heidän lapsuutensa jälkeen käynyt läpi monenlaisia murroksia, kuten kaupungistumisen ja työelämän rakennemuutoksen (ks. esim. Vahtola 2004, 410), tasa-arvon huomattavan edistymisen (STM 2021), teknologisen ja digitaalisen vallankumouksen (ks. Brunila 2014), globalisoitumisen (ks. Taskinen 2020) sekä murroksen joissakin arvoissa ja normeissa (ks. Helkama 2015). Vahvimmin arvomaailman murros näkyy yhteiskunnan sekularisoitumisena eli luterilaisen uskonnon vaikutuksen vähenemisenä yhteiskunnassamme, mikä tarkoittaa yhteiskunnan muuttumista maallisemmaksi. Kouluissa aamuhartaus virsineen, isänmaallinen laulusto ja maakuntalaulut kuuluivat vielä 1950-luvun opetussuunnitelmaan ja olivat luonnollinen osa koulun arkea ja juhlia (Kosonen 2012a, 41; ks. myös Kosonen 2011, 15). Läpi 1950-luvun yli 90 prosenttia suomalaisista kuului evankelisluterilaiseen kirkkoon (Malinen & Tamminen 2017, 107), mutta vuoden 2020 alussa tähän niin kutsuttuun kansankirkkoon kuului enää noin 69 prosenttia väestöstä (EVL 2021). Kirkon yhteiskunnallinen rooli vahvistui entisestään sotaoloissa, ja samalla isänmaallisuus¹ nousi lähes uskonnolliseksi käsitteeksi (Tepora 2011, 273). Vaikka monissa oppimateriaaleissa ja opetussuunnitelmassa isänmaallisuutta karsittiin sotien jälkeen (Syväoja 2004, 204; Tähtinen 2011, 201), peilautuivat uskonnollisuus ja isänmaallisuus edelleen vahvasti koulussa käytettyjen laulujen sanoituksissa jälleenrakennusajalla (Kosonen 2012a, 42; ks. Tammele 2018). Vuosikymmenten kuluttua, 1990-luvulta alkaen, lähes jokakeväiseksi ilmiöksi noussut ”suvivirsikeskustelu” saa poliitikot, muusikot, yksityishenkilöt ja koulujen rehtorit pohtimaan, saako *Suivivirttä* laulaa koulun kevätjuhlassa (vrt. Taira 2019). Julkisessa keskustelussa isänmaallisuus on käsitteenä saanut negatiivisia konnotaatioita, sillä sitä on alettu käyttää rinnasteisena rasismiin tai äärioikeistoon (ks. esim. Luukkonen 2015; Lamminpää 2019). Olenkin kiinnostunut selvittämään, kuinka sotien jälkeen lapsuuttaan eläneet, nyt ikääntyneet, suhtautuvat niihin arvoihin ja ilmiöihin, joita heidän kouluaikoinaan käytetyt laulut kantavat ja edustavat.

Toisen maailmansodan jälkeen 1945–1950 syntyneet suuret ikäluokat on usein kuvattu yliopistoradikaaleina, jotka pyrkivät vastustamaan edeltävien sukupolvien Suur-Suomi-intoa tai ”neuvostovihamielisyyttä”. Suuria ikäluokkia tutkinut Semi Purhonen (2008a) ja talvi- ja jatkosotia käynyttä sukupolvea tutkinut Ville Kivimäki (2016) tuovat esiin, että itse asiassa vain pieni vähemmistö suurista ikäluokista oli mukana radikalismissa ja enemmistö tästä sukupolvesta suhtautuu sota-ajalla vallinneisiin omien vanhempinsa ylläpitämiin arvoihin

¹ Ajalla vallinneen isänmaallisuuden määrittelen tässä ensisijaisesti valtion kansalaisten maataan kohtaan tuntemaksi kiintymykseksi (ks. Mikkola 2004, 214).

myönteisemmin. (Ks. Kivimäki 2016, 317; Purhonen 2008a, 83.) Väitöskirjassani laajennan tarkastelunäkökulmaa suurista ikäluokista koskemaan myös heitä, jotka ovat syntyneet jo hieman ennen toista maailmansotaa 1930-luvun loppupuolella tai sotien aikana 1940-luvun alkupuoliskolla. Tutkimani ikäjoukko on käynyt Suomessa kansakoulua vuosien 1945–1959 välisenä aikana, ja heitä yhdistää sota-ajan jälkeinen elämä Suomessa: lapsuuden kokemukset siihen liittyen ja vähitellen modernisoituva, sota-ajasta toipuva yhteiskunta.

Lapsuusaikaisen musiikin näkökulmasta tarkastelemani ikäryhmä on siksi mielenkiintoinen, että se on viimeinen suomalainen sukupolvi, jonka kouluaikainen musiikinopetus pohjautui pääosin laulamiselle ja oppiaineen nimi oli laulu. 1940- ja 1950-lukujen Suomessa laulu oli pakollinen oppiaine kansakoulussa, jossa laulua harjoitettiin muissakin yhteyksissä kuin laulutunneilla, huomauttaa Erja Kosonen (2011, 14). Suuria ikäluokkia ja heitä hieman vanhempia suomalaisia yhdistääkin se, että he muistavat hyvin koulussa itse laulamiaan lauluja – ja näitä koulussa ulkoa opeteltuja lauluja on käytetty paitsi useammilla vuosiluokilla, on niitä laulettu lisäksi laulettu kodeissa, juhlissa, koulussa ja muissa tilaisuuksissa (ks. Kosonen 2011; 2012a; 2015). Kiinnostavan sukupolvesta tekee myös se, että toisen maailmansodan jälkeisellä ajalla musiikin kuuntelu- ja harrastusmahdollisuudet ovat olleet täysin erilaiset kuin tämän päivän lapsilla, joten koulussa laulaminen on saattanut olla ajan lapselle ainoita musiikkielämyksiä mahdollistavia tilanteita. Esimerkiksi kaikissa 1950-luvunkaan kodeissa ollut vielä radiota tai levysoitinta, eikä radiosta tullut juuri lapsia koskettavaa ohjelmaa (Linnilä 2003; ks. Radiokuuntelija 1945–1959).

Tutkimukseni tavoitteena on selvittää, mitä kansakouluvuosina laulettu ja kuullut laulut merkitsevät jälleenrakennusajan (1945–1959) kansakoulua käyneiden sukupolvelle. Selvitän, miksi näitä lauluja halutaan edelleen laulaa ja ovatko laulut henkilökohtaisesti merkityksellisiä. On tärkeää haastatella ja laulattaa heitä nyt, kun ikäpolvessa on vielä hyväkuntoisia, joilla on kykyä sanoittaa muistojaan ja kokemuksiaan. Kuten Jari Pirhonen (2019, 86–88) ehdottaa, ikääntyneitä kohdatessa on otettava huomioon ja tunnustettava hänen kiinnostuksen kohteensa, arvonsa ja elämänhistoriansa eli huomioitava hänen elämänsä aikana tärkeät asiat ja arvot. Tutkimukseni tuokin nuoremmille sukupolville, kuten hoitohenkilökunnalle, omaisille ja muusikoille tietoa siitä, millainen suhde tämän päivän ikääntyneillä on lauluihin, jotka meille nuoremmille saattavat tuntua merkityksettömiltä tai aikansa eläneiltä.

1.2 Tutkimuksen sijoittuminen tutkimuskenttään

Tutkimukseni asettuu monitieteiseen, useamman tieteenalan välimaastoon. Tulen itse musiikkikasvatuksen oppiaineesta, mutta tutkimukseni kytkeytyy taiteen ja kulttuurin hyvinvointitutkimukseen, muistitietohistorian (engl. oral history) ja kasvatuksen ja koulutuksen historian tutkimukseen. Tutkimukseni on yhtäältä laadullinen haastattelu- ja havainnointitutkimus, joka pohjautuu sa-

maan kulttuuriseen sukupolveen kuuluvien ihmisten yhdessä tuottamaan muisteluaineistoon laulujen ja musiikin pohjalta. Toisaalta tutkimukseni sijoittuu soveltavan tutkimuksen alueelle, jossa kehittämäni muisteluryhmäkonseptia voidaan viedä hyvinvointia tuovana käytänteenä ikäihmisten arkeen. Väitöskirjan ohella teen laulatus- ja muistelutyön oppaan, jota ikäihmisten parissa työskentelevät voivat käyttää ohjaamisen tukena.

Tarkastelen ensinnäkin suomalaisten ikäihmisten lapsuudesta tuttuihin lauluihin liittyviä muistoja ja merkityksiä. Samalla selvitän, millaisia mahdollisuuksia näillä lauluilla, niiden laulamisaikana ja niihin liittyvällä muistelulla voi olla ikääntyneen identiteetin ylläpitämisen, osallisuuden kokemusten ja toimijuuden toteutumisen kannalta. Nämä ovat keskeisiä tekijöitä ikääntyneen hyvän elämän ja hyvinvoinnin kannalta (ks. esim. Särkelä-Kukko, 2014, 36; STM 2020, 23; Jyrkämä 2013). Omassa tutkimuksessani osallistujien lapsuus- ja kouluvuosilta tutut laulut toimivat virikemateriaalina muistelulle ja samalla mahdollistavat ryhmässä laulamisen, musiikin kuuntelun ja vertaisten kanssa vuorovaikutuksen kautta kokemuksia osallisuudesta ja toimijuudesta. Aiemmissä tutkimuksissa esimerkiksi Taru Tähti (2015) havaitsi Musiikkimootorit -projektin toteuttaneen palvelukeskuksessa asuvien ikääntyneiden toimijuutta ja osallisuutta. Lapsuudesta ja nuoruudesta tutut laulut auttoivat osallistujia määrittelemään ja ylläpitämään niin sosiaalista kuin paikallista identiteettiäänkin. (Tähti 2015, 20–21.) Myös Merja Niemelä (2016) esittää, että merkitykselliset, lapsuus- ja nuoruusvuosilta tutut laulut ja niiden kautta nousut muistelukerronta auttoivat suomalaisia sotaveteraaneja jäsentämään identiteettiään.

Keräämääni muistelu- ja havainnointiaineistoa tarkastelen fenomenologishermeneuttisesti, eli pyrin *ymmärtämään* ja *tulkitsemaan* lauluille, laulumuistoille ja kokemuksille annettuja merkityksiä (Sarajärvi & Tuomi 2018; Laine 2018). Näitä merkityksiä tulkitsen holistisen eli kokonaisvaltaisen ihmiskäsityksen näkökulmasta (Rauhala 2006). Tutkiessani suullista muisteluaineistoa tietystä historiallisesta ajasta, sen arvoista ja niihin suhtautumista, käytän muistitietohistoriaa niin lähteenä kuin metodina. Muistitietohistoria eli suullisen historian (*oral history*) tutkimus painottaa historian kokemuksellisuutta ja subjektiivisuutta (Pöysä 2021). Tulkitsen ja tarkastelen niin mennyttä eli ikääntyneiden lapsuutta kuin nykyaikaa, johon lapsuusmuistot peilautuvat. Tutkimuskohteinani ovat 1) jälleenrakennusaika historiallisena aikakautena peilautuen nykyiseen 2020-lukuun, 2) tutkimani kulttuurisen sukupolven tavat ymmärtää omaa lapsuuden aikaansa sekä 3) oman aikalaisten tavat ymmärtää mennyttä. (ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 33.) Suomalaiseen alan tutkimukseen ovat vakiintuneet käsitteet *muistitietotutkimus* ja *muistitietohistoria* (Fingerroos & Haanpää 2006, 27–28; Fingerroos 2010, 62.) Omassa tutkimuksessani oral history on nimenomaan muistitietohistoriaa, jossa tuotan historian tulkintaa. Suomalaisessa muistitietotutkimuksessa ei ole aiemmin tehty oman väitöstutkimukseni aineistonkeruussa käytettyä asetelmaa, jossa olen aktiivisesti luomassa muistitietoa kannustamalla vanhoja ihmisiä muistelemaan yhdessä laulujen kautta. Se, että tutkija toimii ryhmähaastattelutilanteessa niin haastattelijana, moderaattorina, laulajana kuin säestä-

jänä, on uusi lähestymistapa aineiston keruussa. Tällaisessa soveltavassa muistitietohistoriassa akateeminen tutkija toimii vuorovaikutuksessa tutkittavan yhteisön kanssa ja vie omaa osaamistaan ja välineistöään kentälle (Fingerroos 2020).

Tutkimukseni kiinnittyy myös vahvasti *kulttuurihyvinvointiin* ja sen tutkimukseen ikääntyneiden eli *kulttuurisen vanhustyön* näkökulmasta. Kulttuurihyvinvoinnilla tarkoitetaan laajaa ilmiötä, joka yhdistää taiteen ja kulttuurin sekä sosiaali- ja terveystieteiden tutkimusta, koulutusta ja käytänteitä, määrittelevät Liisa-Maria Lilja-Viherlampi ja Anna-Mari Rosenlöf (2019). Kulttuurihyvinvoinnin yhteydessä on ihmisen *oma kokemus* siitä, että kulttuuri ja taide lisäävät hänen hyvinvointiaan tai ovat yhteydessä hänen hyvinvointiinsa. Sen toteutumisen mahdollistavat esimerkiksi erilaiset taide- ja kulttuuriharrastukset, taiteeseen ja kulttuuriin liittyvät elämykset ja kokemukset vaikkapa konsertissa, mutta myös taiteen tuominen paikkoihin, joissa sitä ei ole perinteisesti totuttu kokemaan, kuten sairaalat tai juuri vanhainkodit. On tärkeää saada vakiinnutettua taide- ja kulttuuripalveluihin kuuluvat ikääntyneiden musiikki- ja lauluryhmät osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon rakenteita. (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf 2019, 20–22, 33.) Kulttuurisella vanhustyöllä puolestaan tarkoitetaan toisaalta taiteen ja kulttuurin, luovuuden ja taidetominnan tuomista osaksi vanhustyötä ja sen kehittämistä, mutta myös sellaisia arvoja, asenteita ja näkökulmia, jotka arvostavat kulttuuria ja luovuutta ja jotka vaikuttavat erilaisten käytänteiden, suunnittelun, johtamisen ja konkreettisen arjen toiminnan taustalla (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 21). Kun puhutaan hyvinvoinnista, on huomioitava käsitteen moniulotteisuus, sillä se on yhtäältä yhteiskunnasta, ajasta ja kulttuurista riippuvainen käsite ja toisaalta vahvasti sidoksissa arvoihin ja politiikkaan (Laitinen 2017, 6). Yhtenäisen määritelmän puuttuessa eri tyyllisiä tutkimuksia on haastavaa vertailla ja yhdistellä (Lee, O'Neill & Moss 2020, 2).

Osallistavalla taiteella on runsaasti näyttöä yksilön psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin edistämisessä (ks. esim. Aholainen ym. 2021; Laitinen 2017; Mental Health Foundation 2011; Fancourt & Finn 2019). Jo lyhytaikainen osallistuminen taidetoimintaan parantaa ikäihmisten mielialaa, osallisuutta ja muistitoimintoja ja siten voi edistää heidän elämänlaatuaan (Fraser ym. 2014, 266–267). Juuri laulamisen ja musiikin on todettu edistävän hyvinvoinnin osaluokkia niin terveillä (ks. esim. Pentikäinen ym. 2021; Skingley & Bungay 2010; Hillman 2002) kuin muistisairailakin ikääntyneillä (ks. esim. Lee ym. 2020; Särkämö ym. 2014). Suomessa Muistaakseni laulan -hankkeessa (Särkämö ym. 2011) tutkittiin muistisairaiden ikääntyneiden (n=89), heidän omaistensa ja hoitajiensa hyvinvointia. Tutttujen laulujen laulamiseen pohjautuvaan ryhmään sekä merkityksellisten kappaleiden kuuntelemiseen ja muisteluun perustuvaan elämäntaiteen musiikkivalmennuksen ryhmään osallistuneissa ikääntyneissä havaittiin positiivisia muutoksia muun muassa mielialassa ja vireystilassa. (Särkämö ym. 2011.) Vastaavassa VirkestysVerso -toimintaan pohjautuvassa tutkimuksessa havaittiin, että varhaisilta elinvuosilta tuttuihin lauluihin liittyvään musiikkiryhmään osallistuneet ikääntyneet (n=104) selvisivät kontrolliryhmää (n=101) merkitsevästi paremmin päivittäisistä toiminnoista ja heillä oli myös huomattavasti positiivi-

sempi mieliala (Ruokonen ym. 2011). Varsin helposti ja vaivattomasti ja järjestettävänä toimintana ryhmätuokit mahdollistavat ikääntyneiden arjessa osallisuuden ja toimijuuden toteutumista (ks. Ryösö 2018, 60). Itselleen tuttujen ja tärkeiden laulujen laulamisen ja kuulemisen välityksellä ikääntynyt voi myös ylläpitää ja toteuttaa identiteettiään ja elää uudelleen muistojaan (ks. esim. DeNora 2000, 63–67).

Toisaalta tutkimukseni kiinnittyy suomalaisen musiikkikasvatuksen ja koulutuksen historiaan tuoden uusia näkökulmia siihen, kuinka toisen maailmansodan jälkeiset koulutuspoliittiset päätökset toteutuivat käytännön laulunopetuksessa 1950-luvun lopulle asti. Hyödynnän jälleenrakennusaikaa tarkastellessani Kirsi-Maria Hytösen (2013a, 8) käyttämää käsitettä ”pitkä 1950-luku”, joka tarkoittaa jo vuodesta 1945 alkanutta, toisen maailmansodan päättymisen jälkeistä vuosikymmentä. Tuon ajan koululaisten musiikkimuistoista liittyen lauluihin, laulukokemuksiin ja muistojen merkityksiin on Suomessa tehty vain vähän tutkimuksia. Erja Kosonen (2011; 2015) on tutkinut suomalaisten laulumuistoja kansakoulusta 1920–1960-lukujen väliseltä ajalta eli ennen peruskoulua. Piia Nikkinen (2008) tutki eri-ikäisten suomalaisten ihmisten lastenlaulumuistoja kiinnittäen huomiota tutkittavien antamiin merkityksiin perinteisille lastenlauluille. Omassa maisterintutkielmassani (Tammela 2018) tutkin sotien ja jälleenrakennuksen aikana lapsuuttaan eläneiden suomalaisten naisten lapsuuden laulumuistoja koululaulujen kautta.

Väitöstutkimukseni historiallisen viitekehyksen rakennan esittelemällä suomalaisen yhteiskunnan rakentumista, suomalaisen koulun ja sen arvokasvatuksen linjoja sekä lapsen musiikillisia mahdollisuuksia jälleenrakennusajalla. Sotien jälkeisestä ajasta on viime vuosina julkaistu erinomaisia artikkelikokoelmia (esim. Kivimäki & Hytönen 2016; Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011), joiden kautta olen päässyt tutustumaan ajan lapsuuden elinehtoihin ja kansakoulun suuntaviivoihin. Jälleenrakennusajan kansakoulun arvopohjaan ja koulutuspoliittisiin valintoihin perehtymiseen olen käyttänyt apuna ajan kansakoulun opetussuunnitelmia (1925; 1952) ja kansakoulun juhlavuositeoksia, kuten satavuotisen kansakoulun juhla kirjaa (Valtasaari 1966) sekä oppivelvollisuuden 80-vuotisjuhla kirjaa (Kuikka & Opetushallitus 2001).

Viime vuosina suurten ikäluokkien tullessa eläkeikään on alkanut ilmestyä runsaasti kyseisen sukupolven lapsuutta ja nuoruutta käsitteleviä tieteellisiä ja populaareja teoksia. Omassa tutkimuksessani keskeisiä näistä ovat 1950-luvun muisteluun keskittyvä *Onnen aika?* (Hytönen & Rantanen 2013) ja *Jälleenrakentajien lapset: Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin* (Malinen & Tamminen 2017). Muistelukerrontaan pohjautuvista tutkimuksista omassa tutkimuksessani tärkeäksi lähteeksi nousee suomalaista muistitietohistorian kenttää rakentamassa olleen Pirjo Korkiakankaan väitöskirja *Muistoista rakentuva lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa* (1996). Korkiakankaan tutkimuksessa on haastateltu oman tutkimukseni ikäpolven edustajia silloin, kun he ovat olleet noin 40–55-vuotiaita. Korkiakankaan tutkimuksen kautta pääsee tutustumaan jälleenrakennusajan lasten leikkimuistoihin ja kokemuksiin lapsuudesta maatalousyhteiskunnassa. Tätä varhaisempaa sukupolvea tutkinut Elina Makkonen

(2009) käsittelee artikkelissaan *Lapsuus menneen ja nykyisen vuoropuhelussa: kaitimolaisen muistelupuheen tarkastelua* sitä, miten haastattelutilanteissa tuotetaan erilaisia tulkintoja lapsuudesta.

Tämä tutkimus tuo esiin jälleenrakennusajan koululaisten äänen ja tarjoaa näkökulmia keskusteluun yhteiskunnassamme vallitsevista arvoista.

1.3 Työn rakenne

Johdantoluku (1) avaa tutkimuksen ja tutkijan taustoja. **Historiallisessa viitekehysessä** (luku 2) lukija saa katsauksen niihin olosuhteisiin ja yhteiskunnallisiin ilmiöihin, jotka ovat vaikuttaneet jälleenrakennusajan lapsen koulukokemuksiin, kodin arkeen ja musiikillisiin elämyksiin. Määrittelen tarkastelemani kulttuurisen sukupolven, *jälleenrakennusajan kansakouluikäiset*. **Teoreettinen viitekehys** (luku 3) avaa tutkimukseni tieteenfilosofisen tulokulman: kuinka ymmärrän yksilön lapsuusvuosiin liittyvien musiikillisten kokemusten ja merkitysten muotoutumisen (kokonaisvaltainen ihmiskäsitys) ja kuinka suullisen muistelupuheen kautta voidaan tavoittaa laajempia yhteiskunnallisia rakenteita ja ilmiöitä (muistitietohistoria). Avaan musiikin ja muistelun roolia ikääntyneen elämässä esittelemällä aiempaa tutkimusta siitä, millaisia kytköksiä musiikilla on ikääntyneen muistitoimintoihin, muisteluun ja identiteettiin sekä määrittelen osallisuuden ja toimijuuden käsitteet.

Tutkimusasetelmaluvussa (4) määrittelen tutkimustehtävän, kuvaan aineistonkeruussa ja sen analyysissä käytetyt menetelmät ja kirjoitan auki koko prosessin vaiheet. Lopuksi huomioin tutkimuksen eettisiä valintoja avaamalla tutkijan positiota ja aineistohallintaa. Tutkimukseen osallistuneet **muisteluryhmät ja osallistujat** esittelen omana lukunaan (5) lukijaystävällisyyden vuoksi.

Tuloslukuja on kolme. Ensimmäinen tulosluku (6) käsittelee **kouluun ja kotiin liittyviä lauluja ja muistoja**. Toisessa tulosluvussa (7) avaan, kuinka **jälleenrakennusajan arvot** näyttäytyvät ajan lauluissa ja osallistujien muistoissa ja kuinka osallistujat näihin arvoihin ja lauluihin nykyään suhtautuvat. Näissä luvuissa tarkastelen, kuinka hyvin osallistujat tuntevat ja osaavat tutkimuksessa laulettuja ja kuunneltuja lauluja. Kolmas tulosluku (8) avaa, kuinka tutkimukseen osallistuneet **kokivat yhdessä laulamisen ja muistelun ryhmässä** ja millainen suhtautuminen heillä ylipäätään on laulamiseen ja eri musiikkityyleihin.

Johtopäätökset ja pohdinta -luvussa (9) pohdin tutkimustulosten merkitystä ja sovellettavuutta tutkimusasetelman ulkopuolelle. Kiteytän lapsuus- ja kouluvuosien laulujen merkitykset ja avaan sen, kuinka tuttujen laulujen laulaminen ja yhdessä muistelu mahdollistavat ikääntyneelle kokemusta osallisuudesta ja toimijuudesta. Soveltuvuuden osalta nostan ehdotuksia kulttuurisen vanhustyön toimijoille laulu- ja muisteluryhmätoiminnan järjestämiseksi. Päättämluvun lopuksi arvioin tutkimustulosten luotettavuutta.

Yhteenveto (summary) avaa tiiviisti tämän tutkimusraportin sisällön englannin kielellä.

2 HISTORIALLINEN VIITEKEHYS

Ymmärtääkseni sitä kulttuuria ja aikaa, jolloin tutkimukseni kohteena oleva sukupolvi on elänyt lapsuuttaan, olen tutustunut jälleenrakennusaikaan kansakouluikäisen lapsen näkökulmasta. Kansakouluikäisellä lapsella tarkoitan noin 7–13-vuotiasta lasta. Tarkastelen jälleenrakennusajan musiikkikulttuuria, kasvatusihanteita ja elinolosuhteita, jotka yhdessä ovat vaikuttaneet lapsen laulu- ja musiikkikokemuksiin. Käsitteellä *jälleenrakennusaika* tarkoitan toisen maailmansodan jälkeisiä vuosia aina 1960-luvun taitteeseen asti. Sen voidaan katsoa alkaneen syyskuussa 1944 Suomen eduskunnan hyväksyttyä Moskovan välirauhan rauhanehdot, vaikka koko maassa jälleenrakennusaika alkoi vasta huhtikuussa 1945 viimeisten saksalaisten poistuttua Lapista (Kivimäki, Hytönen & Karonen 2016, 24–25). Tämän ajanjakson aikana Suomi kehittyi pula-ajan säännöstelyn ja niukuuden vaivaamasta maasta hiljalleen kohti hyvinvointi- ja kulutusyhteiskuntaa (Malinen & Tamminen 2017, 10). Tarkastelen, millaisia kasvatusihanteita maatalousvaltainen, sodista toipuva suomalainen yhteiskunta ihannoit. Yhteiskunnan instituutioista kansakoulu on ollut suurimpia vaikuttajia jälleenrakennusajan lapsen arvomaailman muodostumisessa (Aatsinki 2019, 315). Avaan ajan lapsuuden olosuhteita ja musiikillisia mahdollisuuksia koulussa ja kodissa sekä määrittelen tutkimuksessani tarkastelemani *kulttuurisen sukupolven*.

2.1 Kansakoulu jälleenrakennusajalla

Martti T. Kuikka (2001) nimeää aikakauden 1917–1959 ensimmäisen tasavallan oppivelvollisuuskouluksi, jolla hän tarkoittaa yhtä suomalaisen koululaitoksen tärkeistä kehitysvaiheista. Kouluopetus toteutettiin kansakoulujen ja oppikoulujen rinnakkaiskouluna, mutta oppivelvollisuuskouluna kansakoulu oli se, joka toteutti itsenäistyneen valtion tärkeää kansalaiskasvatusta. (Kuikka 2001, 171–173.) Rinnakkaiskoulujärjestelmän mukaisesti kaikki lapset kävivät kansakoulua vähintään neljä vuotta, jonka jälkeen osa jatkoi kaksi lisävuotta kansakoulussa ja osa pyrki jo neljän ensimmäisen kouluvuoden jälkeen kunnalliseen keskikouluun tai oppikouluun. Osa lapsista jatkoi kuuden kansakouluvuoden jälkeen

kansalaiskouluun, joka oli käytännöllisempi kuin oppikoulu. (Hytönen 2013b, 43; Kosonen 2011.) Kouluviikko kesti maanantaista lauantaihin, mutta kesäloma oli nykyistä pidempi alkaen kesäkuun alusta ja päättyen elokuun lopussa (Kosonen 2015, 91). Kansakoulu piti huolen, että suomalaislapset saivat opetusta kaikille kansalaisille tärkeissä perustiedoissa ja -taidoissa. Opettajat olivat arvostettuja, ja heillä oli kiistaton auktoriteetti oppilaisiinsa. (Apajalahti 2001, 116.)

Oppivelvollisuutta koskeva laki astui voimaan 1921, mutta koulutuksellista tasa-arvoa alettiin tavoitella vasta toisen maailmansodan jälkeisenä aikana (Sarjala 2001, 11, 14). Vuonna 1957 saatu uusi kansakoululaki yhdenmukaisti kaupunkien ja maaseudun kansakouluopetuksen ja kokosi vuoden 1921 jälkeen säädetyt erilliset lait yhteen (Rahikainen 2011, 372; Kuikka 2001, 174).

2.1.1 Kansakoulun kasvatuseritykset

Kasvatuksen ihmiskuva perustuu kulloisenkin ajan ymmärrykseen ihmisen luonteesta. Se syntyy ajan poliittisten, henkisten, hengellisten, taloudellisten ja aineellisten ehtojen vuorovaikutuksessa ja siinä tiivistyy se, mikä on oikein, mikä väärin ja minkälainen käytös tai ajattelu on hyvää tai pois kitkettävää. (Koski 2011, 159.) Kunkin aikakauden tavoitteet, ideologiat ja tietämys ovat vaikuttaneet koulutuspoliittisiin päätöksiin, ja nämä päätökset ovat muovanneet opetuksen sisältöjä ja tavoitteita aina opettajankoulutukseen asti. Koulutuksen kautta on muovattu kulttuurisia ihanteita ja normeja sekä kasvatettu sosiaalista pääomaa ja hyvinvointia. (Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 22, 32.)

Arvopohjansa kansakoulu muodosti suomalaisen yhteiskunnan rakentamisen peruspilareille ”koti, uskonto ja isänmaa”, ja sen tehtäväksi muodostui suomalaisen identiteetin juurruttaminen koko kansalle (Kuikka 2001, 173; Numminen 2001, 108). Kristilliskonservatiivisia arvoja mukaileva kasvatuseritys näkyi vahvasti opetuksessa, koulun käytänteissä ja opetuksen tavoitteissa. Oppivelvollisuuslain myötä koko ikäluokka saatiin yhtenäistettyä opettamalla samaa kieltä, kulttuuria, historiaa ja kotiseutuoppia. (Aatsinki 2019, 316–317.) Näin oppilaille syntyi kuva yhteisestä isänmaasta (Numminen 2001, 109).

1940- ja 1950-lukujen lapsen kasvatuserityksessä ihannoitiin tottelevaisia, sopeutuvaisia ja hiljaisia lapsia (Malinen & Tamminen 2017, 89), joita kasvatettiin luterilaiseen kristillisyyteen ja siveellisyyteen aina 1800-luvun lopulta 1950-luvulle, osittain vielä pidempäänkin (Nevala 2019, 411–412). 1950-luvun lapsilta odotettiin koulumenestyksen lisäksi ahkeruutta, kiltteyttä ja nöyryyttä, ja vanhempia tuli ehdottomasti totella (Utrio 2003, 32). Nämä ihanteet tulevat esiin vahvasti ajalla suositussa koululaulussa, joka nykyään tunnetaan lauluna *Tuiki, tuiki tähtönen*. Jälleenrakennusajalla tutuksi tulleen *Koska meitä käsketään* -laulun toinen säkeistö kuuluu:

”Ahkerat ja siivot me aina olla tahdomme.
Nöyrät myös ja kuuliaisat, Luojahaamme luottavaisat,
joka ain’ on armostaan valmis avun antamaan.”

Vuoden 1925 opetussuunnitelma korostaa, että oppilaiden tuli omaksua yhteiskunnan arvot ja normit huolimatta omasta, mahdollisesti yhteiskunnan katso-
muksesta poikkeavasta elämäkatsomuksestaan. Tärkeimpiä yhteisiä arvoja oli-
vat ahkeruus, yhteinen hyvä ja oikeudenmukaisuus. Vallitsevia kasvatustene-
telmiä olivat kuri ja järjestys, jotka toteutuivat esimerkiksi lasten nuhtelemisen,
kiittämisen, kilpailun, kieltojen ja käskyjen, kehotusten, varoitusten, uhkausten
ja rangaistusten kautta. (Tähtinen 2011, 200.) Liika hellyys nähtiin lapselle haital-
lisena (Malinen & Tamminen 2017, 89). Opettajan tuli olla järkähtämätön ja an-
kara auktoriteetti, jonka tuli ehkäistä luokassa tapahtuva häiriö ennakolta. Kas-
vatusaateissa tapahtunut vallankumous liittyen kuriin ja järjestykseen sai poh-
jan sotien jälkeisinä vuosikymmeninä ja toteutui käytännössä peruskoulu-uudis-
tuksessa. Vasta vuoden 1952 opetussuunnitelmassa kiinnitetään ensimmäistä
kertaa huomiota lapseen yksilönä ja lapsille annetaan uudella tavalla vapautta
itseilmaisuuksiin ja omatoimisuuteen. (Ojakangas 2004, 186–190.)

1950-luvun lopulla yhteiskunnan ilmapiiri oli ”sulkeutunut, ahdasmielinen,
tunkkainen ja tuomitseva”, muistelee Kaari Utrio (2003, 30). Sukupuolittunut
kasvatusjaottelu eli vahvana, ja tytöt ja pojat kasvatettiin eri rooleihin. Poikien
leikeiltä odotettiin aktiivisuutta ja toiminnallisuutta, kuten hyppelyä ja puissa
kiipeilyä, kun tyttöillä leikkeihin liittyivät vahvasti nuket. Itse tehdyt käpylehmät
yhdistyivät aikalaisten leikkimuistoissa. (Malinen & Tamminen 2017, 269, 271.)
Nais- ja miesihanne kytkeytyivät työkasvatukseen ja sitä kautta annettuihin roo-
leihin. Ihannenainen oli äiti, lasten kasvattaja ja perheen emäntä, joka vastasi ko-
din siisteydestä. Tytöille tärkeäksi nähtiin kotitalousopetus. Ihanteellinen mies
taas oli maskuliininen, kestävä, sinnikäs, voimakas ja sisukas, ja pitkään ihan-
teena miehelle oli kristillis-isänmaallisuus. Pojille tärkeäksi nähtiin opettaa ma-
temaattisia taitoja, käsitöitä ja kätevyyttä, mutta poikiakin opetettiin kunnioitta-
maan kotia. (Tähtinen 2011, 202.) Löfström (1999, 12–13) esittää, että Suomessa
kulttuurinen suuri muutos koskien sukupuolipuhetta on tapahtunut verrattain
myöhään, minkä vuoksi agraarikulttuurista juontava vahva jako miehiin ja nai-
siin on jossakin määrin säilynyt harvinaisen pitkään ja varsin vahvana monien
suomalaisten mentaalisisessä mielenmaisemassa.

Ennen sotia kristinoppi oli keskeisessä asemassa koulun opetuksessa ja
opettajilta edellytettiin eettisen koodiston siirtämistä oppilaille esimerkillisellä
käytöksellä (Tähtinen 2011, 200). Moraalikasvatus keskittyi nuoremmilla lapsilla
yksilön moraalisiin ja ylempien luokkien opetuksessa käsiteltiin yhteiskuntatason
eettisiä kysymyksiä. Ihannekansalainen oli siveellinen. Tärkeää oli, että jo kan-
sakouluikäinen pystyi kehittämään lähimmäisenrakkautta, kohtuullisuutta,
kuuliaisuutta ja epäitsekkyyttä, jotka johtivat itsehallinnan, itsekurin ja velvolli-
suudentunnon kypsyttämiseen. (Tähtinen 2011, 211–213.) Myös sotavuosina uskon-
nolla ja kirkolla oli vankka asema yhteiskunnassa (Nikander 2011, 154).

Toisen maailmansodan jälkeen kristillinen ja snellmanilainen siveellisyys
alkoivat jäädä taka-alalle koulun pedagogisissa linjauksissa. Kasvatus sai maal-
listuneemman suunnan ja oppilaita alettiin kasvattaa moraalin sijaan kansalais-
kasvatuksen kautta. Lasten haluttiin kasvavan erilaisuutta ja moniarvoisuutta ar-
vostaviksi ja suvaitsevaisiksi yksilöiksi. (Tähtinen 2011, 213, 215.) Huolimatta

voimistuvasta sekularisaatioprosessista luterilaisuuden ja kansallisuusaatteen mukaiset yhteiskunnalliset ja moraaliset määritykset olivat vallalla kasvatuksessa aina 1960-luvulle asti². Esimerkiksi jälleenrakennusajan aapisissa ja lukukirjoissa Jumalan vaikutukset ihmisen elämään tuodaan esiin konkreettisina lapselle soveltuvina kertomuksina ja puhe Jumalasta, rukoukset ja katkelmat virsistä ovat hyvin yleisiä ajan lukukirjoissa³. (Koski 2001, 31–36.)

Ennen toista maailmansotaa Suomessa vallitsi vahva oikeistolaisuus (Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 20). Talvi- ja jatkosodan aikana maanpuolustus ja isänmaallisuus⁴ korostuivat kouluopetuksessa ja sotilaskasvatus väritti esimerkiksi kansakouluikäisten musiikin, historian, uskonnon ja maantiedon opetusta (ks. Laaksonen 2002, 208). Isänmaallisuuskasvatuksessa ja kansan yhtenäistämässä ensimmäisen tasavallan oppivelvollisuuskoulu onnistui ensimmäisinä vuosikymmeninä erinomaisesti, mikä näkyi talvisodan aikana kansalaisten vahvana ja yhtenäisenä puolustushenkänä. Maanpuolustuksen kannalta oli olennaista, että lapset olivat jo koulussa tottuneet kuriin ja järjestykseen, sitkeyteen, rohkeuteen ja kestävyYTEEN. (Tähtinen 2011, 201.) Toisen maailmansodan jälkeen maan poliittinen painopiste siirtyi voimakkaasti vasemmalle ja oikeistoliikkeet kiellettiin Suomen ja Neuvostoliiton välisessä rauhansopimuksessa (Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 21). Koulutuspoliittisissa linjauksissa opetuksen sisältöä muutettiin palvelemaan entistä paremmin yksilön sekä teollistuvan ja koneellistuvan yhteiskunnan tarpeita (Autio 1990b, 434). Uusia aatteita - sosiaalisuus, tasa-arvo ja demokratia - rantautui koulutuspolitiikkaan (Autio 1990a, 13–14). Kasvatustavoitteeksi otettiin kansanvaltainen länsimainen yhteiskunta, joka kasvattaisi jäsenensä tasa-arvon, yksilönvapauden, moniarvoisuuden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmista (Tähtinen 2011, 212–214).

1940-luvun loppupuoliskolla koulujen opetussisältöjä valvoi Liittoutuneiden valvontakomissio⁵, joka määräsi karsittavaksi kaiken kansallismieliseen uhoon, heimoaateeseen tai natsi-Saksa-sympatioihin viittaavan sisällön lukukirjoista. Kirjojen sivujen päälle liimattiin peitelappuja tai niitä revittiin irti, sillä uusia kirjoja ei heti saatu markkinoille. Myös opettajaseminaarien, kansakoulujen ja oppikoulujen kirjoja tarkastettiin siltä varalta, että niissä olevat tiedot voisivat vahingoittaa suhteita Neuvostoliittoon. Historian ja maantiedon kirjojen lisäksi myös joitakin koulun laulukirjoja korjattiin. (Malinen & Tamminen 2017, 93–95.) Huolimatta valvontakomission toimista isänmaallinen ja kansallismielinen sisältö jäi osin käyttöön etenkin ajan laulukirjoissa. Sota-aikana vuonna 1942

² Ks. myös Tähtinen 2011, 213: Maallistuminen näkyi käytännössä koulun oppimateriaalissa vasta 1960-luvun puolella.

³ Leena Koski (2001) analysoi 57 suomenkielistä aapista ja lukukirjaa itsenäisyyden ajalta ja tarkasteli niiden opetuskertomusten moraalisia ideoita ja niiden muutoksia.

⁴ Jorma Anttilan (2007) mukaan isänmaallisuus käsitetään tyypillisimmin maanpuolustustahdoksi, johon liittyy oman kansakunnan nostaminen muiden yläpuolelle. Isänmaallisuudessa on kyse myös voimakkaan tunnesiteen solmimisesta tiettyihin merkityksiin, jotka edustavat kansakuntaa. Tämä tunneside on yhteydessä esimerkiksi omasta kotimaasta esitettyihin käsityksiin luonnosta tai tietyistä elämäntavasta. (Anttila 2007, 102–103.)

⁵ Jo lokakuussa 1944 käynnistyneeseen valvontakomissioon kuului Neuvostoliiton ja Iso-Britannian edustajia (Vahtola 2004, 371).

Lauri Parviainen lisäsi *Koulun laulukirjaansa* 100 laulua, joista suuri osa oli isänmaa- tai sota-aiheisia, eikä kirjan painoksiin vuosina 1949 ja 1955 ole tehty lainkaan muutoksia tai karsittu materiaalia tuon vuoden 1942 lisäyksen jälkeen.

Paatokselliset tunteet liittyen isänmaahan, sankaruuteen ja uhrautumiseen jäivät vähitellen julkisessa keskustelussa taka-alalle, mutta kommunisminvastaisuus ja isänmaallisuus eivät Kivimäen (2016) mukaan kadonneet sotaa käyneen sukupolven ajatuksista minnekään. Isänmaa-käsitteen käytön hiipuminen saattoi johtua siitä, että pitkien sotavuosien aikana isänmaa- ja sankaripuhe oli ”ehdyttänyt” itsensä loppuun ja *isänmaan* sijaan alettiin käyttää kotimaasta käsitettä *yhteiskunta*. (Kivimäki 2016, 312–314.) Huolimatta valtion poliittisesta täyskäännöksestä sodanjälkeisen koulun eetos oli hyvin oikeistolainen, konservatiivinen ja uskonnollinen (Malinen & Tamminen 2017, 107).

2.1.2 Laulun opetus kansakoulussa

Kososen (2012b) mukaan laulun vankka asema kansakoulun opetuksessa juontaa juurensa Jyväskylän seminaarin perustamisen jälkeiselle ajalle vuodesta 1863 alkaen, kun noin 90 vuotta kestänyt kansansivistyksen aikakausi määritteli laulun opetuksen sisältöjä ja laulun asemaa. Tätä edeltävällä ajalla kirkko ohjasi vahvasti koulun opetuskäytäntöjä ja -sisältöjä. Virsilaululla oli tärkeä sija ensimmäisissä pitäjänkouluissa 1800-luvulla, ja vähitellen virsien rinnalle tuli esimerkiksi isänmaallisia lauluja, kuten ensimmäisessä autonomian ajan koulujärjestyksessä 1843 todetaan: laulun tehtävänä oli oppilaan ”uskonnollisen, esteettisen ja isänmaallisen tunteen kehittäminen ja jalostaminen”. (Kosonen 2012b, 70–73.) Kirkon ja valtion tiet kouluopetuksessa erosivat jo vuonna 1866 kansakouluasetuksen ja maallisen koulujärjestelmän myötä (Nikander 2011, 144), mutta kirkon vaikutus kouluopetukseen oli edelleen vahvaa virsilaulun säilyessä osana koulun laulunopetusta aina 1900-luvun loppupuolelle asti (Kosonen 2012b, 75).

Päivän koulutyö alkoi yleensä yhteisellä aamuhartaudella virrenveisuineen (Kosonen 2015, 91). Musiikin oppiaine kulki nimellä *laulu* vuoden 1970 peruskoulun opetussuunnitelmaan asti, ja jälleenrakennusajalla mukaan tuli vähitellen soittimia ja musiikinkuuntelua (Kosonen 2012b, 70–71). Laulaminen oli kuitenkin koulussa tärkein musiikinopiskelun työtapana aina 1960-luvulle asti. Koska ulkoa opettelu oli tärkeä opetusmetodi jälleenrakennusajalla, koulussa itse laulettu laulut jääneet ikäpolvelle vahvasti mieliin. (Kosonen & Pajamo 2009, 9; ks. Tammela 2018.) Rytmikasvatukseen ja koulusoittimistoon liittyvät opetusmenetelmät saapuivat Suomeen vasta 1950-luvun lopulla. Kun tarkastellaan seuraavien vuosikymmenten opetussuunnitelmia ja oppimateriaalia, havaitaan, että 1960-luvulle tultaessa koulun laulujen sisällöissä ja opettujen laulujen määrässä tapahtui selkeä muutos verrattuna aiempaan laulumateriaaliin. (Kosonen 2011, 16–17.)

Jälleenrakennusajan kansakoulussa käytettiin vuosien 1925 ja 1952 kansakoulun opetussuunnitelmia eli komiteamietintöjä. Kummassakin on erikseen laulutaidon, musiikkitaidon ja musikaalisuuden kehittämiseen liittyvää ohjeistusta. Koska tutkimukseni kohdistuu erityisesti laulujen arvomaailmaan ja lauluihin liittyvään sukupolvikokemukseen, esittelen lähinnä opetussuunnitelmissa

esiintyviä laulujen sisältösuosituksia, oppiaineen tuntijakoa sekä laulunopetuksen yleissivistäviä tavoitteita. Opetussuunnitelmien ohella laulunopetuksen sisältöjä linjasi Suomen Laulunopettajain Yhdistyksen (SLY) valitsevat suositeltavat laulut, jotka löytyvät koululaulukirjoista erikseen merkittynä (ks. esim. Ingman 1954, 339; Parviainen 1949, 414; ks. LIITE 1). SLY:n suosituksissa on 38 laulua, joista yli neljännes on puhtaasti isänmaallisia. Suositukseen sisältyy osa maakuntalauluista, muutamia kansan-, luonto- ja joululauluja, kaksi hengellistä laulua sekä Pohjoismaiden, Ranskan ja Englannin kansallislaulut – ja vuonna 1949 lisäksi Unkarin hymni. Vuoden 1949 ja 1954 väliset erot suosituksissa ovat vähäisiä.

Vuoden 1925 Maalaiskansakoulun komiteamietinnössä, joka toimi opetussuunnitelmana, alakansakouluikäisille lapsille oli opetettava ”helppoja, virkeitä ja eloisia lauluja”. Niitä tuli laulaa laulutuntien lisäksi myös muun opetuksen ohessa. Yhdeksi tavoitteeksi annettiin muutamien hengellisten laulujen ja virsien oppiminen. (OPS 1925, 32–33.) Laulujen sanoitusten sisällöiksi suositeltiin aiheita, ”joihin muidenkin aineiden opetus johtaa”, kuten ”koti, kouluelämä, eri vuodenaajat, retkeily, eri työalat...”. Myös sopivia sävelmiä kehoitettiin tarpeen vaatiessa sanoittamaan uudelleen. Vuosittain opeteltavien laulujen määrä oli noin 25 laulua, joista puolet tuli olla virsiä ja hengellisiä lauluja, ja loput isänmaallisia ja historiallisia tai leikin, urheilun ja kodin aihepiiristä. (OPS 1925, 249–250.) Terveyttä, reippautta, raitista ilmaa ja liikkumisen merkitystä korostettiin myös muualla opetussuunnitelmassa. Moraalikasvatuksessa siveellisyys-, liikunta- ja luonnekasvatus kuuluivatkin erottamattomasti yhteen. (Tähtinen 2011, 202–203.) Vuoden 1925 opetussuunnitelmassa laulua, leikkiä ja voimistelua ensimmäisen luokan oppilaille oli yhteensä 2,5 viikkotuntia ja toisen luokan oppilaille 3 viikkotuntia (OPS 1925, 37). Yläkansakoululaisille suositeltiin kaikkien luokkien yhteisiä laulutunteja, jotta laulamisen tempaisi kaikki ”heikkolahjaisimmatkin” mukaansa. Kaikkien oppilaiden tuli ottaa osaa laulun opetukseen ja yläluokkien opetuksessa suositeltiin kaksi- tai moniäänistä laulua. Laulamisen päätavoitteena oli yksinlaulun kehittäminen, jotta oppilas tottuisi laulamaan rohkeasti koulussa ja kodissa. (OPS 1925, 245, 248.)

Vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelmakomiteamietintö on edeltäjänsä huomattavasti tarkempi sekä tavoitteiden että sisältöjen määrittelyssä. Päämääränä laulunopetukselle oli ”musiikillisesti arvokkaan lauluvaraston oppiminen” sekä koulukäyttöä että vastaisia tarpeita varten (OPS 1952, 184). Mainitut ”vastaiset tarpeet” lienevät ajalla vietetyt juhlat ja muut tilaisuudet, joissa erilaisten laulujen osaaminen oli osa hyvää käytöskoodistoa. Laulunopetuksen tehtävänä oli toimia koulutyön virkistäjänä ja esteettisenä kasvatustekijänä, ja musiikkiliikunnan tuki musiikkitaidon oppimiseen mainitaan (OPS 1952, 84). Laulusuosituksissa kehoitetaan ottamaan huomioon oppilaan ikä ja hänen tuleva myöhempi ympäristönsä. Komiteamietinnössä ehdotetaan ikäasteelle sopivia lastenlauluja, mutta samalla vaaditaan opittavaksi yleisimmät isänmaalliset ja maakuntalaulut sekä ”ne laulut, joita eri piireissä lauletaan”⁶. Suositeltavia lau-

⁶ Tästä esimerkkinä mainitaan työväen ja maaseudun laulut.

luja ovat myös kansanlaulut ja erityisesti suomalaiset kansanvirret. Komiteamietintö kehottaa välttämään ”musiikillisesti arvottomia sävelmiä, iskelmiä tai renkutuksia”, jotta lapsen musikaalinen maku kehittyisi oikeaan suuntaan. (OPS 1952, 185.) Kansakoulun ensimmäisten neljän luokan ajan laulua oli vuoden 1952 opetussuunnitelman mukaisesti noin yksi viikkotunti vuodessa, ja sama tuntimäärä jatkui oppi- tai keskikoulun alaluokilla (Kosonen 2010b, 3).

Koulujen laulukirjojen sisällöstä voi havaita yhteiskunnan rakentumisen suuntaviivat, sillä 1900-luvulla ennen peruskoulu-aikaa kirjoissa oli runsaasti virsiä, hengellisiä lauluja ja kotiseutulauluja. Vuosisadan kuluessa ja yhteiskunnan muuttuessa uusiin painoksiin otettiin vähitellen mukaan kansainvälistä laulumateriaalia. (Kosonen 2012b, 87.) Koulussa käytettävät laulukirjat olivat oikeastaan yleislaulukirjoja, joita sisältönsä puolesta voitiin käyttää sekä kansakoulussa että oppikoulussa, ja ne toimivat ikään kuin aikansa toivelaulukirjoina (Kosonen 2012a, 42–43). Suosituimmat viisi kirjaa ovat kulkeneet läpi 1940- ja 1950-lukujen lähes samoilla sisällöillä (ks. Kosonen 2011, 17; Tammela 2018, 34.). Näitä ovat:

J. N. Vainio: *Valistuksen laulukirja: koulujen ja nuorison tarpeeksi* (1. p. 1909)

Wilho Siukonen: *Laulukirja: Koulun ja kodin lauluja* (1. p. 1929)

Lauri Parviainen: *Koulun laulukirja* (1. p. 1934)

Olavi Pesonen: *Laulukirja* (1. p. 1938)

Olavi Ingman: *Laula sinäkin: Koulun laulukirja* (1. p. 1952).

Muita ajalla suosittuja lauluoppaita olivat esimerkiksi Kaarina Karin *Piiri- ja Laululeikkejä* (1. p. 1939), Maija Kuusen *Maantietoa laulaen* (1. p. 1956) ja Olavi Ingmanin *Lasten laulu- ja leikkikirja alakouluille säestyksineen* (1. p. 1942). Jo ennen sotia julkaistuista kirjoista poiketen Lauri Parviainen lisäsi sota-aikana laulukirjaansa huomattavan määrän isänmaallisia lauluja ja vaihtoi kaikki kirjassa olleet virret hengellisiin lauluihin. Vuoden 1955 painos on edelleen sama, joten isänmaallishenkinen paatos on värittänyt kirjaa vielä pitkälle 1950-luvun puolella. (Tammela 2018, 35.) Olavi Pesonen puolestaan kirjoittaa *Laulukirjansa* saatetekstissä vuonna 1952, että uudistetussa painoksessa kirjaan on lisätty uusia lauluja SLY:n laulusuosittelun mukaisesti, mutta aiempien painosten laulusisältöjen karsimisesta Pesonen ei mainitse. Uuden painoksen lisälauluissa näkyy sodanjälkeinen poliittinen käänös, kun mukaan on otettu *Neuvostoliiton hymni*, *Yhdysvaltain kansallislaulu* sekä muutamia venäläisiä ja amerikkalaisia kansanlauluja. (Ks. Pesonen 1952.)

Uusin kirjoista, Ingmanin *Laula sinäkin*, oli käytössä uudistamattomana läpi 1950-luvun. Verrattuna varhaisempiin laulukirjoihin *Laula sinäkin* sisältää enemmän suoraan lapsille suunnattua materiaalia. Monien oppiaineiden koulukirjoja uudistettiin sotien jälkeen, mutta isänmaallis-uskonnollinen aineisto värittää kaikkia näitä jälleenrakennusajalla käytössä olleita koulun laulukirjoja: ajan laulustossa korostuu isänmaanrakkkaus, uskonto ja Suomen luonto. Lasten ikää ja kehitystä on otettu huomioon vasta 1950-luvulla ilmestyneissä laulukirjoissa,

eikä varsinaisia lastenlauluja kirjoissa esiintyvistä sadoista lauluista ole kuin muutamia⁷. (Tammela 2018, 68–70, 99.)

Tärkeä osa laulunopetusta oli myös kansakoulun opettaja, jolta vaadittiin monipuolisia musiikkitaitoja, kuten laulutaitoa, pianon tai harmonin soittoa ja kuoronjohtoa (ks. Kosonen 2011; Kosonen & Pajamo 2009). Opettajien henkilökohtaiset arvot ja musiikillinen harrastuneisuus välittyivät opetuksessa vahvasti (Kosonen 2015; Tammela 2018). Kansakoulun cygnaeuslainen ajatus siitä, että koulu oli oikeanlaiseen käytökseen kasvattaja, näkyi voimakkaasti opettajankoulutuksessa: opettajan tuli olla mallikansalainen ja näyttää esimerkkiä oppilailleen olemalla muun muassa ahkera, hurskas, nuhteeton ja nöyrä. Vielä sotien jälkeen seminaareissa toteutettiin cygnaeuslaista eetosta ja uudet kasvatukselliset aatteet rantautuivat opettajankoulutukseen viiveellä. (Rantala 2011, 276, 279.) Sota jätti jälkensä ajan opettajakuntaan: 1950-luvun opettajista moni oli sodankäynyt mies, joka laulatti etenkin isänmaallisia lauluja (Kosonen 2011, 13).

Ennen jälleenrakennusaikaa opettajaksi opiskelleet saivat koulutuksensa opettajaseminaareissa, joissa aluksi pohjakoulutukseksi kävi kansakoulu, mutta 1940-luvulle tultaessa keskikoulun käyneitä oli jo puolet seminaarilaisista, ylioppilaita kolmannes. Opettajaseminaarit sijaitsivat pääosin pikkukaupungeissa, kuten Raumalla, Kajaanissa ja Heinolassa, joissa ei ollut ”suurkaupunkien houkutus- ja moraalisia vaaroja”. Suomen ensimmäinen kasvatusopillinen korkeakoulu perustettiin Jyväskylään vuonna 1934. 1930-luvulle asti valtaosa opettajaopiskelijoista tuli maaseudulta, mutta toisen maailmansodan jälkeen pääosa opiskelijoista saapui kaupungeista keskiluokan ja porvariston perheistä. Työväestön jälkeläiset kouluttautuivat opettajaksi harvoin. (Rantala 2011, 267–269.) Opettajiksi koulutettiin alusta alkaen naisia ja miehiä, mutta koulujen yläluokilla toimi usein miespuolinen ja alaluokilla naispuolinen opettaja. Etenkin Jyväskylän ja Sortavalan seminaareissa musiikinopetus antoi opettajille hyvät valmiudet laulun ja soiton opettamiseen sekä kuoronjohtoon. Kansakoulunopettajat olivatkin merkittäviä suomalaisen kulttuuriperinnön välittäjiä ja vaalijoita. (Kosonen 2012b, 85–88.) Opettajat olivat usein aktiivisia sekä kunnallispolitiikassa että kansanedustajina, ja koululaitos oli ylipäänsä poliittisen tietouden ja sivistyksen antajana aikanaan merkittävä taho (Allardt 1966, 135).

Janne Sänntin (2011) mukaan 1950-luvulla opettajankoulutuksessa alettiin maalaistietokseen sijaan painottaa kaupunkilaisia oloja. Helsinkiin ja Turkuun perustettiin 1940-luvun lopulla väliaikaiset opettajakorkeakoulut Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun rinnalle; Oulussa väliaikainen korkeakoulu käynnistyi 1953. Jyväskylän opettajankoulutus toimi opetusministeriön alaisena ja muut kouluhallituksen, joka tarkasti ja kontrolloi opetusta tiukasti. Ero aiempiin maalaisseminaareihin näkyi lähinnä Helsingissä, jossa opettajat suorittivat myös yliopisto-opintoja. (Sänntti 2011, 269–272.) Vasta 1950-luvulla kansankynttilän vaatimus olla mallikansalainen rakoili, kun kaupungistuminen alkoi hiljalleen muuttaa opettajalle asetettuja vaatimuksia (Rantala 2011, 280).

⁷ Vastaavasti Norjan koululaulutraditiossa ei lapsekkaita lauluja ollut juuri käytössä vielä jälleenrakennusajalla, kun puolestaan Ruotsissa vuonna 1943 ilmestyneessä laulukirjassa on enemmän lapsille soveltuvaa materiaalia (ks. Olsen 2018, 232–233).

2.2 Koti kasvu- ja musiikkiympäristönä

Perheen kulttuuri, sen arvot ja tavat rakentavat lapsen omakuvaa ja muokkaavat hänen tapaansa arvottaa maailmaa. Näin lapsen asema yhteiskunnassa määrittyy vahvasti perheen sosioekonomisen aseman myötä. (Aatsinki 2019, 311.) Suomi oli hyvin maatalousvaltainen yhteiskunta vielä 1950-luvulla. Maaseudulla elettiin sotien jälkeen joissakin paikoissa vielä olosuhteissa, jotka vastasivat edellisen vuosisadan elinoloja. Kaupungeissa ammattityöväestön ja keskiluokan elämä muuttui vauraammaksi. (Nevala-Nurmi 2013, 199.) Vuonna 1950 maa- ja metsätalous elätti Suomessa jopa noin 250 000 lapsiperhettä. Pienillä maatiloilla lapset avustivat vanhempiaan kotitalous- ja karjanhoitotyössä, peltoaskareissa ja muissa ulkotöissä. Lastenvahtien sijaan isommat sisarukset kaitsivat nuorempia sisarusiaan. (Malinen & Tamminen 2017, 135–137.) Kaupungissakin pyrittiin omavaraisuuteen pitämällä mahdollisuuksien mukaan kotieläimiä ja viljelemällä kasvimaita (Hytönen 2013a, 10).

Elämä oli työntäyteistä, ja se näkyi kaikessa arjessa. Lasten tuli ansaita ruokansa työllä, jota heidän tuli tehdä ikäänsä, voimiinsa ja kehitykseensä nähden sopivasti. Ajan lapset kasvatettiin itsenäisiksi jo pieninä, ja he oppivat pärjäämisen ja työn tekemisen kulttuurin. (Malinen & Tamminen 2017, 22, 140.) Kasvatus työhön näkyi lisäksi koulukasvatuksessa, jossa tähdättiin siihen, että jokainen löytäisi paikkansa elämässä ja työelämässä. Ajateltiin, että ahkeriksi kansalaisiksi kasvatetut lapset eivät jää joutilaiksi ja sitä kautta ajaudu muunlaisiin paheisiin. (Tähtinen 2011, 201–202.)

2.2.1 Sodasta rauhaan

Korkiakangas (2013) on havainnut, että 1950-luvun lapsuusmuistelun yksi erityispiirre on sodan läsnäolo lasten arjessa. Rauhan aikana eläneille lapsille sotien vaikutukset heijastuivat etenkin aikuisten käyttäytymisessä ja lapsiin suhtautumisessa. (Korkiakangas 2013, 19.) Perheen pienimmille ymmärrys sodan ja rauhan tarkoituksesta saattoi jäädä uupumaan (Kivimäki ym. 2016, 31). Nykyiseen kasvatuskulttuuriin kuuluvat yhteinen aika ja lapsentahtisuus eivät olleet ajan tapojen mukaisia. Kasvatusnäkemykset olivat ankarat, mutta siitä huolimatta suurella osalla lapsista oli joku aikuinen, johon turvata. Tämä säilytti perusluottamuksen elämään ja mahdollisti erilaisten trauma- ja ristiriitakokemusten kestämisen. (Malinen & Tamminen 2017, 89, 92.) Sotien jälkeen lapsia ei juuri rohkaistu puhumaan peloistaan tai tunteistaan, sillä sodan kokeneet aikuiset eivät olleet kovinkaan taitavia käsittelemään lasten pelkoja ja vaikenemisen ajateltiin suojelevan lapsia. Lisäksi lasten oli opittava ratkaisemaan ongelmat ja riidat keskenään. (Malinen & Tamminen 2017, 86–87, 100.)

Suomesta sotaa pakoon oli lähetetty lapsia Ruotsiin ja muihin Pohjoismaihin, ja näistä sotalapsista suurin osa palasi 1940-luvun lopulla takaisin Suomeen (Kivimäki ym. 2016, 31). Myöhemmin tehtyjen haastattelujen mukaan sotalasten kokemukset vaihtelivat paljon sen mukaan, miten pitkään he olivat ulkomailla ja

millainen heidän paluunsa Suomeen oli. Moni oli jo ehtinyt muodostaa identiteetin ja luoda suhteen kasvattiperheeseensä, joten lapset eivät aina ymmärtäneet, miksi heidän piti palata Suomeen. (Malinen & Tamminen 2017, 69–72.) Osa sotaa pakoon lähetetyistä lapsista oli lähtöhetkellä niin pieniä, että he olivat ehtineet unohtaa suomen kielen. Suomenruotsalaisilla, ruotsinkielisillä sotalapsilla puolestaan paluun jälkeen tätä ongelmaa ei ollut, ja he pärjäsivätkin myöhemmissä sosioekonomiseen tasoon liittyvissä vertailuissa paremmin kuin ne suomalaiset ruotsinkieliset lapset, joita ei evakuoitu. (Malinen & Tamminen 2017, 74–75.)

Myös evakkoon lähteneet karjalaislapset menettivät kotinsa ja joutuivat asettumaan uuteen asuinseutuun, jossa kieli ja uskonto saattoivat olla hyvin poikkeavat kotiseutuun verrattuna (Kivimäki ym. 2016, 31). Kodeistaan ja koti-seutunsa yhteisöstä irtautuneet evakkoon lähteneet kansalaiset haluttiin liittää mahdollisimman pian takaisin yhteiskuntaan, minkä vuoksi valtio tuki siirtoväen asettumista uusiin oloihin. Sen lisäksi, että siirtoväelle maksettiin menetetyistä omaisuudesta korvauksia, heille säädettiin pika-asetuslaki, jonka mukaan he saivat anoa maata viljeltäväkseen. Maa- ja metsätaloudesta elantonsa saivat asuttamisen jälkeen noin 60 prosenttia siirtoväestä, ja loput evakoista asettuivat kauppaloihin ja kaupunkeihin. Vaikka enemmistö oli 1950-luvun loppuun mennessä saanut asetuttua ja sopeuduttua uuteen seutuun, merkittävä vähemmistö siirtoväestä kärsi aineellisista puutteista ja heidän sosiaaliset verkostonsa olivat hajonneet kotiseudun yhteisöjen hajottua. Evakkoja myös saatettiin siirrellä pitäjistä toiseen niin, että uuteen seutuun ei ehtinyt sopeutua, kun siirto tuli jo seuraavaan paikkaan. (Kananen 2016, 103–106.)

Muutokset sosiaalisissa yhteisöissä evakoilla näkyivät myös siinä, että kaksi kolmasosaa ortodoksikirkkoon kuuluvasta väestöstä joutui jättämään koti-seutunsa sotien myötä. Tämä alensi ortodoksiseurakuntaan kuuluvien määrää, kun uusissa seka-avioliitoissa lapset liitettiin monesti luterilaiseen kirkkoon (Lauha 2004, 203.) Kantasuomalaisten suhtautuminen tulijoihin aiheutti konflikteja, ja paikallisväestö pilkkasikin usein ortodoksiväestöä. Vuonna 1949 tehdyn haastattelun mukaan yli 60 prosenttia paikallisista suhtautui ortodoksiseen siirtoväkeen kielteisesti. Yhteisasutustiloilla käytännön ongelmiksi muodostuivat maatalousväen ja karjalaisten erot uskonnossa, toiminta- ja elintavoissa ja venäjältä kuulostavassa kielessä. (Kananen 2016, 108–110.)

Sodan päättyessä jopa 96 prosenttia suomalaisista kuului evankelis-luterilaiseen kirkkoon ja vielä vuonna 1960 kirkkoon kuuluvia oli yli 92 prosenttia väestöstä. Rippikoulu ja koulun uskonnonopetus tavoittivat valtaosan lapsista ja nuorista, mutta myös kirkolliset toimitukset olivat suosittuja. Kouluissa päivät alkoivat edelleen aamuhartaudella, ja kodeissa iltarukouksen lukeminen oli yleistä. Maaseudulla kirkon arvostus säilyi pitkään, sillä pappi oli usein paikkakunnassa tärkeä vaikuttaja ja kanttori saattoi johtaa kirkkokuoroa, soittokuntia ja antaa muuta musiikin opetusta. Sotien aiheuttama kriisiaika vahvisti uskonnon asemaa Suomessa, mutta sotien jälkeen uskonnon asemaa Suomessa pyrittiin heikentämään ääriivasemmistolaisliikkeiden taholta ja kiivain kiista uskonnosta koski oppivelvollisuuskoulun tunnustuksellista uskonnon opetusta. Yksi kritii-

kin kohde oli kirkon suhde nationalismiin, kun toisen maailmansodan saksalainen nationalismi oli paljastanut, millaisia piirteitä kansallisuusaate voi saada. Perinteinen suomalais-isänmaallinen patriotismi säilytti nationalismikritiikistä huolimatta arvostuksensa sotien jälkeisessä Suomessa, ja kirkko piti omalta osaltaan yllä suomalaista isänmaallisuutta kylmän sodan vuosina. Kirkko miellettiin kansalliseksi instituutioksi ja luterilainen usko osaksi suomalaista identiteettiä. (Lauha 2004, 200–202.)

2.2.2 Musiikkimahdollisuudet kodeissa

Vaikka radio oli 1940- ja 1950-lukujen ihmisille tärkeä tiedotuskanava, kaikissa suomalaiskodeissa ei ollut vielä 1950-luvullakaan radiota. Reilun neljän miljoonan asukkaan Suomessa miljoonas radiolupa myytiin vuonna 1955 (Pukkila-Toivonen 2003, 231), ja äänilevyjen⁸ ja gramofonien hinnat olivat laskeneet 1950-luvulle tultaessa niin, että äänitteitä myytiin vuosittain jo puoli miljoonaa (Gronow 2013, 276; Nyman ym. 2005, 298). Huolimatta kasvaneesta äänilevykaupasta kaikissa kodeissa ei ollut vielä 1950-luvullakaan levysoittimia, joilla kuunnella levyjä (Linnilä 2003, 353). Tämän vuoksi soiva musiikki ei välttämättä tavoittanut kaikkia suomalaisia – varsinkaan lapsia, joilla oli mahdollisuus olla radion ääressä lähinnä iltaisin ja sunnuntaisin, sillä arkipäivät, lauantai mukaan lukien, he olivat koulussa.

Nykyihmisen saattaa olla vaikeaa kuvitella tilannetta, että pääosa radiolähetyksessä tulevasta musiikista lähetettäisiin suorana niin, että studiossa on paikalla oikeat soittajat ja orkesterit. Jälleenrakennusajan alkupuolella näin oli: suuri osa soivasta materiaalista tuli suorana lähetysnä ja vain osa musiikista tuli äänilevyiltä. Tästä musiikista valtaosa oli klassista orkesteri-, kuoro- ja yksinlaulumusiikkia, torvisoittoa ja hengellisten ohjelmien musiikkia (ks. Radiokuuntelija 1945–1959). Tarkastellessani koteihin joka viikko ilmestynyttä radion ohjelmalehtistä *Radiokuuntelijaa* vuosilta 1945–1959 havaitsin, että sotien jälkeen radiosta käytännössä lähes katosi viihteellinen musiikki, joka palasi 1950-luvun puolella radiosoittoon. Yksi tärkeä kanava kuulla viihteellistä musiikkia oli *Lauantain toivotut levyt* niminen radio-ohjelma, jota Yleisradio lähetti lauantai-iltaisin aina vuodesta 1935 lähtien (Yle 2018). Oikeastaan 1940-luvun jälkipuoliskolla se oli pitkään ainoita ohjelmia, josta kuuli viihteellisempää musiikkia. Arkisin ”viihde-ohjelma” alkoi vasta kello 17 jälkeen ja lähetykset loppuivat hyvissä ajoin ennen puoltayötä. (ks. Radiokuuntelija 1945–1959.)

1950-luvulle tultaessa radiomusiikki oli edelleen varsin klassispainotteista, eikä kevyttä musiikkia radiossa juuri kuultu (Pukkila-Toivonen 2003, 230). Puheohjelmien sisällöt sen sijaan alkoivat hiljalleen keventyä (Oinonen 2015, 128). Joiltakin ulkomaisilta radiokanavilta saattoi kuulla Yleisradion soittamasta musiikista poikkeavaa tuotantoa (ks. Numminen 2003, 375), mutta nuorisomusiikkikulttuuri ei ollut vielä muutamia yksittäisiä hittejä lukuun ottamatta lyönyt läpi

⁸ Yhdellä äänilevyllä oli pääosin yksi tai kaksi laulua, eli kummallakin puolella levyä oli yksi raita. Näin ollen yhden levyn ostaminen mahdollisti vain muutaman laulun kuuntelemisen. Pitkäsoittoja eli LP-levyjä käytettiin ainoastaan klassisen musiikin tallennukseen ja viihdemusiikkiin ne omaksuttiin vasta 1960-luvun puolella. (Lassila 1990, 17.)

(Lassila 1990, 25, 27–28; Kaarninen 2013, 75). *Rytmi* -lehti julkaisi ensimmäisen ”Mitä Suomi soittaa?” -hittilistan vuonna 1951. Tätä listaa varten äänilevyjä myyneet liikkeet ilmoittivat viisi parhaiten myynyttä suomalaista iskelmäkappaletta, mutta radiossa ei käytetty näitä myyntilistoja soittolistoina. Myydyimpien levyjen listoilta on havaittavissa se, mitä kansa osti ja halusi kuulla. Viihde- ja iskelmämusiikissa tapahtui hiljalleen suunnanmuutos, kun 1950-luvun alkupuolen rillumareikulttuuri vaihtui hiljalleen Olavi Virran hallitsemaksi tangoa ja ”italo”-kulttuuriksi, kunnes vuosikymmenen loppupuoliskolla uuden sukupolven naisartistit, kuten Brita Koivunen, Annikki Tähti ja Laila Kinnunen synnyttivät uudenlaisen tähtikulttuurin. (Lassila 1990, 13–16.) Tangot olivat erittäin suosittuja 1950-luvun alkupuolella, sillä noin kolmasosa Suomessa vuosina 1952–55 levytetyistä kappaleista oli tangoja (Kontukoski 2012, 67).

Musiikkia saattoi kuulla radion ja levyjen ohella iltamissa, joissa oli monipuolista viihdeohjelmaa: kansantanssien, laulu- ja soittoesityksiä, näytelmiä tai lauluja. Iltamia järjestivät yleensä paikalliset pienyhdistykset ja seurakunnat, kuten urheilu- ja maamiesseurat tai pienviljelijä- ja työväenyhdistykset. Sotien aikana vallalla ollut tanssikielto kumottiin osin syksyllä 1944, jolloin tanssiminen sallittiin ohjelmallisissa iltamissa yhden tunnin ajan. Vuonna 1948 tanssikielto kumottiin kokonaan ja tanssilavakulttuuri alkoi elää kukoistuskauttaan. (Pesola 1996, 105–111; Kontukoski 2012, 67–68.) Tanssilavoilla käyminen ei kuitenkaan sopinut koululaiselle, muistelee Kaari Utrio (2003, 45) ja kertoo kaupunkilaisten kouluikäisten sen sijaan kuunnelleen ”kotihipoissa” amerikkalaisia ja brittiläisiä levyjä. Lisäksi musiikkia kuuli elokuvissa, joista erityisen suosittuja olivat 1940- ja 1950-lukujen taitteen tukkimies-, kulkuri- ja rillumarei-elokuvat (Koivunen 2004, 392). Etenkin kaupunkilaislapset pääsivät käymään elokuvissa useamman keran viikossa (Utrio 2003, 45; ks. myös Malinen & Tamminen 2017, 290).

Erityisesti lapsille suunnattuja äänilevyjä oli levytetty 1950-luvun loppuun mennessä Suomessa reilut 300 laulua. Lastenlevyt olivat ajan tavan mukaan useimmiten singlejä, joissa oli yksi laulu kummallakin puolella. Sota-aika näkyi lastenlevyjen tuotannossa niin, että vuosina 1939 ja 1940 on levytetty vain yhdet laulut, jonka jälkeen seuraavat Suomessa levytetyt lastenlevyt ovat vuodelta 1942: Eugen Malmsténin ja Columbia-orkesterin kappale *Pikku Lauri* kaksipuoleisella singlellä suomeksi ja ruotsiksi sekä Martti Jurvan ja Kristalli-orkesterin single kappaleilla *Laulu pienestä vasikasta & Pikku Pekan soittorasiasia*. Vuoden 1945 jälkeen levyteollisuus elpyi hiljalleen, ja vuonna 1948 lastenlauluja levytettiin kahdeksan. Mitä pidemmälle 1950-luku eteni, sitä enemmän vuosittain ilmestyi lastenlevyjä; vuoden 1959 aikana lastenlauluja on levytetty jo 40. Vähitellen alkoi tulla myös pieniä kokoelmalevyjä EP:n muodossa. (Tammela & Hirvi 2019.)

Yksi tärkeimmistä kuunteluun liittyvistä musiikkimuistoista ajan lapsilla yhdistyy kuitenkin radio-ohjelmaan nimeltä *Lastentunti*, ja se edustaa sukupolvelle tyypillistä sukupolvikokemusta. Antti Malisen ja Tuomo Tamminen (2017, 293) haastattelemista 1930–40-luvulla syntyneistä jälleenrakentajien lapsista (n=43) lähes kaikki mainitsevat ”Markus-setän” *Lastentunnin* muistellessaan lapsuuttaan. Markus-setänä tunnettu radiojuontaja Markus Rautio oli vahva vaikuttaja Yleisradion lastenohjelmien perustamisessa, esittää Paavo Oinonen

(2015). Kerran viikossa lähetettävää *Lastentuntia* tehtiin aluksi vain Helsingistä, mutta lähetystekniikan kehittyessä Markus-setä alkoi kiertää ohjelmansa parissa ympäri Suomea. Pienillä paikkakunnilla lähetys toteutettiin koulujen tiloissa, etenkin jos lähetyksen yhteydessä oli myös yleisötilaisuus. (Oinonen 2015, 107–108, 118.) Yleisradion Radioarkistossa *Lastentuntien* arkistotallenteita on säilynyt valitettavan vähän. Esimerkiksi radiossa soineista lastenlauluista ei ole tehty erikseen listausta, mutta *Lastentuntien* sisällöistä löytyvien transkriptioiden ja Yleisradion Elävän Arkiston muutaman tallenteen avulla selviää, että *Lastentunnin* sisältö koostui yleensä Markus-sedän juonnoista, lasten itsensä esittämistä lauluista ja runoista sekä satukuunnelmista. (ks. Ylen Elävä Arkisto 2017; Oinonen 2015, 111–112; Andberg 2019.) Ohjelman suosio perustunee siihen, että lapset pääsivät itse esittämään lauluja, runoja ja osallistumaan kilpailuihin.

Oinosen (2015) mukaan eräs *Lastentuntien* tärkeä periaate oli varjella kuulijakuntaansa kaikelta sisällöltä, joka olisi yhteiskunnallisesti ristiriitaista ja järkyttäisi moraalialia ja arvoja. (Oinonen 2015, 115; ks. myös Salokangas 1996, 55, 58.) Markus-setä oli pienille kuuntelijoilleen auktoriteetti, mikä toistuu muistitiedossa. Auktoriteettihahmon ääni oli aikalaisensa korviin turvallinen, sillä lapset olivat tottuneet kuriin kodeissaan. (Oinonen 2015, 124–125.) Samaten lapsille tehdyt satukuunnelmat toimivat arvoja ja moraalialia opettavina tarinoina. Raution elämäkerrassa Oinonen kiteyttää osuvasti, että ”Markus-sedän ihannemaailmassa lapsi oli aktiivinen ja kiltti” ja Raution edustama kristillinen arvomaailma näkyi vahvasti *Lastentunnin* sisällöissä, vaikka ohjelmistossa ei juuri kuule tunnistuksellista sisältöä. (Oinonen 2015, 137–138, 140–141.) *Lastentunti* jatkui aina vuoteen 1956 (Pukkila-Toivonen 2003, 230).

Osassa perheistä musiikin kuuntelun sijaan laulettiin. Etenkin siirtokarjalaisten perheissä laulaminen arjessa oli tavallista: hengellisiä lauluja laulettiin evakkomatalla, askareissa tai osana hartaushetkiä. Uskonnollinen laulusto onkin kulkeutunut perheessä usein sukupolvelta toiselle. (Kupari 2020, 79–81.) Hengelliset laulut on koulun ohella opittu pyhäkoulussa, radiojumalanpalveluksista, seuroissa tai kerhoissa (ks. Malinen & Tamminen 2017, 110), kuten partiossa, josta tuli sotien jälkeen maan suurin nuorisoliike, kun lottatyttö- ja sotilaspoikajärjestöjen nuoret liittyivät partiioon ja partiotoiminta levisi maaseudulle (Nevala 2019, 414).

2.3 Jälleenrakennusajan kansakouluikäiset kulttuurisena sukupolvena

Jälleenrakennusajan kansakouluikäiset eli *kansakoululaiset* ovat tässä tutkimuksessa henkilöitä, jotka ovat käyneet Suomessa kansakoulua vuosien 1945–1959 välisenä aikana ja jotka olivat tutkimuksen toteutushetkellä eläkeikärajan ylittäneitä ikäihmisiä. He ovat syntyneet vuosina 1935–1950. Tämän joukon määrittelen *kulttuuriseksi sukupolveksi*, jotka ovat läpikäyneet samat kulttuuriset ja historialliset kokemukset tiettyinä historiallisena hetkenä (Jyrkämä 2008, 272). Semi Purhosen (2002) mukaan samaan sukupolveen kuulumisen määrää tiettyjä ajattelun ja

käyttäytymisen piirteitä. Tiettyinä historiallisena ajankohtana koettujen kokemusten vaikutukset ovat erilaiset riippuen siitä, kokeeko yksilö ne niin sanotusti puhtaalta pöydältä (nuori) vai vasten aiemmin muodostuneita kokemuksiaan (vanha). Samaan ikäryhmään kuuluvilla jäsenillä ei ole kuitenkaan mitään yhteistä, jos he eivät kuulu samaan kulttuuriin ja yhteiskuntaan. (Purhonen 2002, 124–125 viitaten Mannheim 1952.) Yksilöiden välisen tai kokeman sukupolviyhteyden muodostumisen kannalta ihmisten siis pitää kuulua sekä samaan ikäryhmään että samaan historialliseen elämänyhteisöön. Näin sukupolven käsite on vahvasti sidoksissa ajanhenkeen ja siihen, mikä yhteiskunnassa ja kulttuurissa on kulloinkin tärkeää. (Purhonen 2007a, 49, 81.)

Suomalaisessa sukupolvikeskustelussa 1900-luvulla eläneitä sukupolvia on usein jaoteltu J. P. Roosin (1987) määrittelemien kokemuksellisten sukupolvien kautta. Roosin jaottelussa vuosina 1925–1939 syntyneet kuuluvat *jälleenrakennuksen sukupolveen* ja 1940-luvulla syntyneet *suuren murroksen sukupolveen*. Jaottelu pohjautuu elämäkertaa-analyysiin, joka painottaa kyseisten sukupolvien eroja sosiaalisessa ja taloudellisessa turvallisuudessa, koulutuksessa, ihmissuhteissa ja työssä. Roosin mukaan ennen 1940-lukua ja sotia syntyneille yhteistä ovat niukuuden, säännöstelyn ja sodan värittämät muistot, kun taas suuren murroksen sukupolvea kuvaavat kaupungistuminen, elintason nopea kasvu ja koulutusmahdollisuuksien laajentuminen. (Purhonen ym. 2008, 33; Roos 1987, 51–56.) Tutkimukseeni osallistui vuosien 1935–1950 välisenä aikana syntyneitä henkilöitä, joista vanhimmat kuuluvat Roosin (1987) jaottelussa ennen sotia syntyneeseen jälleenrakennuksen sukupolveen ja nuorimmat suuren murroksen sukupolveen, joista jälkimmäiseen kuuluvat myös suuret ikäluokat. Matti Alestalon (2007, 150) mukaan suuret ikäluokat⁹ taas erottuvat heitä vanhemmista suuren murroksen sukupolven edustajista siinä, että suurilla ikäluokilla on lapsuudessa ja nuoruudessa koettu ahtausta ja tungosta.

Roosista hieman poiketen Pirjo Korkiakangas (1996) jaottelee vuosina 1920–1939 syntyneet henkilöiksi, joiden lapsuutta yhdistävät lähinnä kansakouluun liittyvät koulunkäyntimuistot ja joista nuorimpien lapsuutta värittää toisen maailmansodan aika. Heidän myöhempää elämäänsä on leimannut työnteko, raataminen ja yhteisen vastuun kantaminen sotien jälkeen. Suuret ikäluokat ja sotien aikana varhaislapsuuttaan eläneet Korkiakangas jaottelee kuuluvaksi 1940–1954 syntyneeseen ikäpolveen, jonka edustajista kaikki ovat käyneet kansakoulun mutta osa on jo päässyt oppikouluun. Kyseisen sukupolven lapsuuskodeissa oli paljon lapsia, ja heistä moni on kokenut maaltamuuton kaupunkiin. Korkiakangas perustelee jaotteluja sillä, että ne asettuvat aikakehykseen, jotka noudattavat Suomen historiallisia ja yhteiskunnallisia käännekohtia ja niitä seuranneita muutoksia. (Korkiakangas 1996, 68–70.)

Suomalaisia sukupolvia käsitellään usein nuoruuden ja aikuisuuden kokemusten kautta. Suurista ikäluokista onkin tehty runsaasti tutkimuksia, jotka liittyvät ”1960-lukulaiseen” nuoruuden sukupolvikokemukseen, mutta lapsuuden elinoloja ei tutkimuksissa ole juuri huomioitu, huomauttaa Korkiakangas (2013,

⁹ Alestalo (2007) jaottelee suuret ikäluokat syntyneeksi vuosina 1945–1949, Purhonen (2008a) 1945–1950.

21). Suurten ikäluokkien nuoruuden radikaaliliikkeissä toimi käytännössä vain ikäluokan vähemmistö, muistuttaa Purhonen (2008a). Tällä sukupolvikokemuksella kuvataan usein koko ikäluokkaa, mikä peittää alleen ikäluokan lapsuuden niukkoihin ja maalaispainotteisiin olosuhteisiin kytkeytyvän sukupolvikokemuksen. Vaikka suuret ikäluokat kantavat edelleen joitakin nuoruudessaan oppimiaan tapoja, kuten rock- tai pop-musiikin kuuntelua, ei se ole Purhosen mukaan koko totuus sukupolvesta. (Purhonen 2008a, 19, 22.) Suuriin ikäluokkiin kuuluvissa yksilöissä on eroavaisuuksia siinä, kuinka he suhtautuvat perinteeseen ja siihen tapakulttuuriin, johon he kasvoivat ja johon 1950-luvun koululaitos kasvatti. Niin sanotut 60-lukulaiset kapinoivat ja rikkoivat rajoja nuoruudessaan ja varhaisaikuisuudessaan, mutta perinteistä kiinni pitävät anti-60-lukulaiset tarttuivat *koti, uskonto ja isänmaa* -jaotteluun. (Purhonen 2008b, 220–221.)

Oman tutkimukseni jälleenrakennusajan kansakouluikäisten sukupolveen kuuluvista osalla on sotaan liittyviä muistoja ja kokemuksia lapsuudestaan, mutta nuorimmat tästä sukupolvesta kuuluvat suuriin ikäluokkiin, jotka ovat syntyneet sodanjälkeisen ”baby boomin” seurauksena (vrt. Korhokangas 2013, 21). Kun muistetaan, suurista ikäluokista jopa kolme neljäsosaa syntyi maaseudulla (Kivimäki 2016, 300), voidaan ajatella, että lapsuusiän näkökulmasta suurilla ikäluokilla on pitkälti samoja sota-ajan varjostamia niukkuuden kokemuksia kuin heitä edeltäneiden 1935–1943 syntyneiden kuuluvalla ikäjoukolla. Tässä tutkimuksessa tuon esiin jälleenrakennusajalla eläneiden lasten muistot ja kokemukset, joiden kautta vahvistuu Purhosen (2008a) ja Korhokankaan (2013) näkemys siitä, että esimerkiksi suurten ikäluokkien sukupolvikokemukseen kuuluu paljon muutakin kuin paljon korostetut nuoruuden kokemukset. Vaikka tiettyyn sukupolveen kuuluvilla yksilöillä on aina keskenään erilaisia sukupolvikokemuksia, samaa ikäluokkaa edustavien tarinoissa tietyn kokemuksen toistuva kuvaus voidaan tulkita sukupolvikokemukseksi. Näin ollen aineistossa toistuvia samoja kokemuksia, joita esitetään omalle sukupolvelle tyypillisenä, on perusteltua tulkita sukupolvikokemukseksi. (Purhonen 2008a, 16–17; myös Purhonen 2005.)

Tutkimani ajan kansakouluikäisillä lapsilla on ollut hyvin otollinen asema siihen, että heille on syntynyt musiikkiin liittyvä sukupolvikokemus, sillä kulttuuriin kuuluvat arvot, toiminnat, teot, tavat ja käytännöt heijastuvat ajan musiikissa ja näihin kytkeytyy paljon kollektiivisia, sukupolvelle yhteisiä muistoja (vrt. Saarikangas, Mäenpää & Sarantola-Weiss 2004, 18.) Tämän sukupolven lapsuuden musiikillisen sukupolvikokemuksen muodostumiseen ovat vaikuttaneet ensisijaisesti laulut, jotka ovat tulleet lähes koko Suomen lasten tuntemaksi vuosien 1945–1959 välisenä aikana kansakoulun, kirkon ja kotien kautta. Ympäri Suomen kouluissa on laulettu samoja lauluja, joten tutkimani sukupolven edustajat todennäköisesti tunnistavat useimmat aikakaudella koulussa laulettu laulut ja yhdistävät nämä lapsuuteensa (vrt. Tammela 2018; Kosonen 2011; Kosonen 2012a).

3 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Musiikki on elämyksenä niin kokonaisvaltainen, että siihen liittyviä seikkoja ei välttämättä aina osata sanoittaa. Kosonen (2010a) esittää, että tietyn musiikin aiheuttama, usein tiedostamatta tapahtuva tunnereaktio selittyy kyseisen musiikin kytköksestä ihmisen omaan elämänselämyksensä historiaan. Näiden kehollisten reaktioiden syyt ovat niin syvällä yksilön sisimmässä, että niiden analysoiminen on haastavaa. Siitä huolimatta yksilön suhde eri musiikinlajeihin ja yksittäisiin kappaleisiin on analysoitavissa, jos peilataan ihmisen omaan menneisyyteen ja musiikkiin liittyvän merkityssuhteiden verkostoon. (Kosonen 2010a, 299–300.) Tämän vuoksi yksilön musiikkikokemusten tarkastelussa tulee huomioida erityisesti ympäristö – mennyt, nykyisyys, arvot, kulttuuri ja erilaiset ihmissuhteet, jotka musiikkikokemukseen ja sen muodostumiseen ovat vaikuttaneet.

Tieteenfilosofinen tulokulmani tutkimukseen on fenomenologis-hermeneuttinen. Haastattelen ja laulatan jälleenrakennusajalla kansakoulua käyneitä henkilöitä, *tulkitsen* heidän ilmaisujaan ja pyrin *ymmärtämään ja käsitteellistämään* heidän *kokemuksiaan* ja niiden *merkityksiä*. (vrt. Sarajärvi & Tuomi 2018; Laine 2018.) Lauluihin ja muisteluryhmätoimintaan kytkeytyvien kokemusten ja merkitysten tulkinnassa nojaan yhtäältä kokonaisvaltaisen ihmiskäsitykseen (ks. Rauhala 2006; Kosonen 2010a) sekä toisaalta muistitietohistoriaan, jossa pyrin tavoittamaan tutkittavien tulkinnat omasta menneisyydestään (ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 42). Koska tutkimukseni kohdistuu ikääntyneisiin henkilöihin, esittelen musiikin, muistin ja muistelun käsitteitä ikäihmisen näkökulmasta. Pohjaten aiempaan tutkimukseen avaan, millaisia kytköksiä tuttujen laulujen laulamisella, yhdessä muistelulla ja ryhmään kuulumisella voi olla ikääntyneen identiteetin ylläpitämiseen, osallisuuden kokemukseen ja toimijuuden toteuttamiseen.

3.1 Kokemukset ja merkitykset

3.1.1 Kokonaisvaltainen ihmiskäsitys

Ihmisen henkilökohtaiset merkitykset liittyen lauluihin ja niistä nouseviin muistoihin muodostuvat ensinnäkin ihmisen mielen ja ajattelun kautta henkisessä ja psyykkisessä tasossa eli **tajunnassa**. Toiseksi, koska laulamiseen ja musiikkiin liittyvät kokemukset ovat vahvasti kehollisia, on merkityksiä tarkasteltaessa huomioitava myös ihmisen **kehollisuus**. Kolmanneksi musiikki on aina aikansa ja kulttuurinsa ilmentymä. Musiikkiin liittyvien merkitysten muodostumisessa ei siis voida olla huomioimatta henkilön elämäntilannetta ja siihen liittyviä erilaisia tekijöitä, joista käytän Lauri Rauhalan tapaan käsitettä **situaatio**. (Kosonen 2010a, 298; ks. myös Rauhala 2006, 29.)

Tutkijana en voi tavoittaa haastateltavan tajunnan tasoa, mutta voin tarkastella hänen itsensä tuottamia kielellisiä ja kehollisia ilmaisuja, jotka välittävät laulujen ja laulukokemusten synnyttämiä merkityksiä. Musiikkielämykset tulevat kehollisen kokemuksen kautta aistimuksina tajuiseen tajuntaamme, kirjoittaa Kosonen (2010a). Kokiessaan jotakin ihminen suhteuttaa uutta ainesta, kuten kuulemaansa musiikkia, jotakin tarkoittavana merkityksenä maailmankuvansa rakenteeseen. Uusi aines suhteutuu jo olemassa oleviin kokemussisältöihin, kuten uskomuksiin, tunteisiin ja havaintoihin. Tämä tapahtuu usein tiedostamatta ja sisäänrakennettuna. (Kosonen 2010a, 299–300.) Tajunnassa on siis kaksi tasoa. Sen tietoisella tasolla tapahtuvat muun muassa tietäminen, käsitteiden muodostus, ajattelu, arvojen asettaminen, eettisyys sekä kyky kokea kauneutta ja pyhyttä. Tiedostamattomalla tasolla taas tapahtuvat sellaiset alemman tason kokemukset, jotka eivät liity reflektioon tai käsitteellisyteen. Nämä ovat yksinkertaisia tunneviireitä, haluja tai pyyteitä, kuten vaikkapa pelko tai mielihyvä. (Rauhala 2006, 29–33.) Juntunen (2009, 245) avaa, että yksilön havainnot ja aistimukset sulautuvat hänen esireflektiiviseen tiedostamattomaan kokemusmaailmaansa, jossa mielen ja kehon toimintojen välillä ei välttämättä koeta yhteyttä.

Ihmisen keho onkin edellytyksenä sille, että tajunnan henkistä toimintaa voi edes tapahtua ja merkityksiä muodostua. Välineellisessä mielessä kehon toiminat ovat siis toteuttamassa musiikin edellyttämiä fyysisiä suorituksia, kuten soittoa, laulua ja kuuntelemista. (Ks. Rauhala 2006, 37–38.) Tietoisella tasolla ihminen aistii musiikkiin liittyviä tunnetiloja, mutta usein musiikkiin liittyvä reagointi tapahtuu kehossa spontaanisti ja jopa melko voimakkaasti. Tällaiset musiikkiin liittyvät kokemukset, reaktiot ja elämykset, kuten silmien kostuminen tai keholisesti musiikin mukana rytmittäminen, tapahtuvat yleensä tiedostamatta. (Kosonen 2010a, 300–301.) Nämä musiikkiin liittyvät keholliset reaktiot alkavat jo sikiövaiheessa viimeisen raskauskolmanneksen aikana ja jatkuvat läpi elämämme automaattisina audiomotorisina toimintoina, kuten pään nyökyttelynä tai jalalla naputtamisena (Punkanen 2011 58–59). Lilja-Viherlammen (2013) mukaan ihmisen koko äänellinen ja kehollinen psykohistoria eli äänellisen ja kehollisen kokeamisen ja ilmaisun juuret ja niiden vaikutukset kytkeytyvät hänen elämäntari-

naansa ja ihmisen olemuksen syviin ytimiin. Ihminen oikeastaan ”kuulee” ääniaallot koko kehollaan, sillä kehon kudokset reagoivat äänivärähtelyyn. Laulu- ja puheäänessämme heijastuvat niin fyysinen olemuksemme kuin viireys- ja tunnetilamme, joten ääntä voi pitää ”sisäisen ihmisemme ulospäin suuntautuvana ilmaisuna”. (Lilja-Viherlampi 2013, 11–13.)

Ihminen synnyttää, sisäistää, tulee osaksi ja ilmentää kulttuuria kokonaisuudessa, joka muodostuu tajunnan, kehon ja tilanteen yhteisvaikutuksesta. Situaatiolla tarkoitan kaikkea sitä, mihin ihminen on suhteessa: ympäristöön, kulttuuriin, perheeseen, instituutioihin, maailmassa vallitseviin oloihin jne. (Rauhala 2006, 39–41.) Ympäristöllä ja elämäntilanteisuudella onkin suuri rooli musiikillisten merkitysten muodostumisessa, avaa Kosonen (2010a). Tämä johtuu siitä, että ihmisen eletty elämä ja kokemukset vaikuttavat siihen, kuinka hän kokee musiikin ja miten hän vastaanottaa uusia elämyksiä ja niihin liittyviä tunteita. Yksilö luo sekä positiivisia että negatiivisia merkityksiä kuulemalleen ja laulamalleen musiikille ja peilaa niitä elämänhistoriaansa. Ihmisen musiikille antamat merkitykset kytkeytyvät siis aina elettyyn menneeseen ja yksilön tapa ymmärtää musiikkia pohjaa siihen yhteisöön, jossa hän on elänyt. Näin olemme sekä tietoisesti että tiedostamatta mukana kollektiivisissa merkitysrakenteissa. (Kosonen 2010a, 299–301.)

Kokemusten ja merkitysten muodostuminen osana situaatiota kytkeytyy siis vahvasti ympäristössämme vaikuttaviin rakenteisiin ja ilmiöihin, jollaisia ovat erilaiset instituutiot, arvot, normit, aatteet ja ideologiat, jotka ohjaavat ihmisten yhdessä olemisen ja toimimisen muotoja. Instituutioilla tarkoitetaan yhteellisen pysyviä kollektiivisia, uskonnollisten ja yhteiskunnallisten sopimusten ja säädösten synnyttämiä ja organisoimia muodosteita, kuten yhteiskunta, valtio, kirkko ja eri asteiset koulutuslaitokset. Nämä ovat kaikkein vaikutusvaltaisimpia instituutioita, sillä valtion, yhteiskunnan ja kirkon tai muun uskonnollisen yhteisön jäseneksi synnyttään ilman oman valinnan mahdollisuutta ja niiden vaikutusvalta jää usein kätkeytyneeksi. Kasvatusihanteet ja uskonto sekä niihin liittyvät toimintamallit tabuineen, tapoineen ja riitteineen realisoituvat ihmisen elämässä esimerkiksi lakien tottelemisena tai uskonnollisen ideologisen toteuttamisen tapoina. Tällaiset vaikutteet tuntuvat itsestäänselvyydeltä ja voivat jäädä tiedostamattomaksi. Pienemmät instituutiot, kuten puolueet, seurakunnat, järjestöt, yhdistykset ja kerhot, eroavat vaikutusvaltaisimmista instituutioista siinä, että niihin yleensä liitytään vapaaehtoisesti oman kiinnostuksen pohjalta. Lisäksi lapsen elämään vaikuttavia tekijöitä tarkasteltaessa on huomiositava perhe, joka toimii lasta lähimpänä kulttuuria, tapoja ja moraalialueita välittävänä instituutiona. (ks. Rauhala 2006, 67, 70–71, 77–79, 81–82.) Vaikka itsenäistyvän nuoren ystävät ja vertaisryhmä vaikuttavat vahvasti musiikkiin liittyviin arvoihin ja asenteisiin, säilyy perheen välittämän arvomaailman perusta läpi nuoruusvuosien (Kosonen 2010a, 301).

3.1.2 Suullinen muistitieto historian kuvauksena

Muistitieto tarjoaa ”ruohonjuuritason näkökulman menneeseen” (Pöysä 2021). Sen historiallinen tutkimusote kohdistuu yleensä ajallisesti rajattujen, yksittäisten ihmisten tai ryhmien tarkasteluun. Tässä tarkastelen jälleenrakennusaikaa kansakouluikäisen lapsen näkökulmasta, mutta nykyajan perspektiivistä, kun nämä lapset ovat eläkeiässä. Heidän tuottamastaan suullisesta muisteluaineistosta pyrin etsimään menneisyyden johtolankoja, jotka paljastavat jälleenrakennusajalla eläneiden ihmisten ajatusmaailmaa ja tapoja. Pyrkimykseni on tarkastella heidän elämäänsä lapsuutta tarpeeksi läheltä ja syvällisesti tutustumalla arjen pieniin yksityiskohtiin ja havaita mahdollisesti uusia piirteitä menneisyydestä. Yksityiskohtien avulla historiasta voi paljastua laajempia kokonaisuuksia, jotka ovat vaikuttaneet menneisyydessä ja haastatteluissa nouseekin usein uusia seikkoja jo tunnetuista tapahtumista. Muisteltujen lapsuuden kokemusten avulla on siis mahdollista tavoittaa perinteisempää historian tutkimusta kyseenalaistavia suurempia yhteiskunnallisia rakenteita ja ilmiöitä. (Ks. Fingerroos & Haanpää 2006; 30–33; ks. Portelli 2006, 55; ks. myös Fingerroos 2010, 60.)

Fingerroos ja Haanpää (2006) muistuttavat, että kun tutkija kohdistaa kiinnostuksensa tiettyyn aikakauteen, hän joutuu peilaamaan omaa aikakauttaan, tutkimuskohteensa tapoja ymmärtää omaa aikaansa ja omien aikalaistensa tapoja ymmärtää menneisyyttä. Jälleenrakennusaikaa tutkiessani tarkastelen siis samaan aikaan sekä menneisyyttä että omaa aikaani. Muistelua lähteenä käytettäessä tavoitteena on yleensä tuoda esiin muistelijoiden omat näkökulmat menneisyydestään. Tässä tutkimuksessa käytän osallistujien suullista muistelua ensisijaisesti lähteenä ja tuon esille heidän omat näkökulmansa lapsuudestaan ja siihen liittyvistä laulu- ja musiikkikokemuksista sekä teen heidän esittämästään menneisyydestä tulkintoja. Toisaalta muistitietotutkimuksessa kiinnostuksen kohteena usein on kysymys, miksi näitä kertomuksia edelleen kerrotaan. Omassa tutkimuksessani olen kiinnostunut siitä, miksi näitä lauluja edelleen lauletaan. Syyt sille, miksi näitä lauluja halutaan edelleen laulaa, kertovat sekä tutkittavien omasta, nykyisestä arvomaailmasta että heidän lapsuutensa aikaisten laulujen ja yhteiskunnan arvomaailmasta. (Vrt. Fingerroos & Haanpää 2006, 28, 33.) Jorma Kalela (2006, 83) ehdottaakin, että muistitietoa on hedelmällistä käyttää silloin, kun halutaan selvittää, ”miksi ihminen muistaa ja kertoo siten kuin hän muistaa ja kertoo”. Yksilön kertomukset edustavat hänen aikalaistensa tulkintoja, joten hänen muistoissaan näkyvät niin ajan kulttuuriin liittyvät sosiaaliset tavat ja käytännöt kuin hänen henkilökohtaiset kokemuksensa (Tähtinen & Vitie 2015, 20).

Muistitieto itse asiassa kertoo tutkijalle enemmän tapahtumien merkityksistä kuin itse tapahtumista, ehdottaa Alessandro Portelli (2006). Muistitiedolla tavoitetaan sekä se, mitä ihmiset menneisyydessä tekivät, mutta myös se, mitä he uskoivat tekevänsä ja mitä he kerrontahetkellä jälkikäteen ajattelivat tehneensä. Ihmisen muisti luo lisäksi jatkuvasti uusia merkityksiä ja syy-yhteyksiä asioille. (Portelli 2006, 55, 58.) Korkiakangas (1996, 11) tähdentää, että menneiden tapahtumien muistelu voi muodostaa niin muistelijalle itselleen kuin myös muille ihmisille merkityksellisiä kertomuksia.

3.2 Musiikki ja muistelu ikääntyneen elämässä

Tutkimukseeni osallistuneet henkilöt olivat tutkimuksen toteutuksen aikana 69–84-vuotiaita ja edustavat jälleenrakennusajan kansakoululaisten sukupolvea. Heidän ikäisiinsä viitataan tässä tutkimuksessa käsitteillä *ikäihminen* tai *ikääntynyt*, sillä käsitteen *vanhus* käyttäminen saattaisi antaa lukijalle mielikuvan raihnaisesta ja huonokuntoisesta, elämänsä loppupuolella olevasta ihmisestä (ks. esim. Jyrkämä 2008, 286; Saarenheimo ym. 2014, 64–66). Suomalaisten 75- ja 80-vuotiaiden henkilöiden kunto ja toimintakyky ovatkin huomattavasti paremmat kuin vastaavan ikäisillä aiempina vuosikymmeninä (Koivunen ym. 2020), joten tämän päivän ikäihminen voi olla vielä hyvinkin aktiivinen ja harrastaa monipuolisesti arjessaan.

Vaikka tähän tutkimukseen osallistuneet henkilöt olivat tutkimusinterven-tion aikana kognitiivisesti ja fyysiseltä kunnoltaan verrattain hyväkuntoisia, on tutkimani sukupolven ikäisissä henkilöitä, jotka asuvat hoivapalvelukodissa. Kuten Riitta Räsänen (2019, 19) muistuttaa, iäkkäänäkin on oltava mahdollisuus tyytyväisyyden ja ilon kokemukseen riippumatta asuinpaikasta, ja ympäristöllä voidaan vaikuttaa arjen hyvinvoinnin ja hyvän elämän kokemukseen joko edis-tävästi tai ehkäisevästi. Vanhuspalvelulaissa (980/2012) linjataan, että iäkkään henkilön tulee saada kokea elämänsä arvokkaaksi, merkitykselliseksi ja turval-liseksi sekä osallistumaan mielekkääseen ja hyvinvointia tukevaan arkeen. Laki velvoittaa järjestämään palvelut niin, että ikääntynyt kykenee ylläpitämään sosi-aalista vuorovaikutusta. Etenkin laitosympäristössä asuvan ikääntyneen arki voi olla melko yksitoikkoista, jos yhteisön puolesta ei ole tarjota toimintoja, jotka tuo-vat elämään erilaisia sisältöjä, huomauttavat Laura Huhtinen-Hildén, Anna Puustelli-Pitkänen, Pia Strandman ja Elina Ala-Nikkola (2017). Mahdollisuus osallistua taidetoimintaan parantaa iäkkään mahdollisuuksia elää hyvää arkea ja kokea elämänsä laadukkaaksi. (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 19, 23.) Pienikin musiikkihetki voi olla merkittävä ja luoda ikääntyneelle hyvän mielen koko päiväksi (Rinne 2019, 296). Ikäihmisillä tulisikin olla oikeus käyttää taidetta ja kulttuuri-toimintaa psyykkisten ja sosiaalisten voimavarojensa uusintamisessa, aivan ku-ten heidän fyysisten voimavarojensa huolenpito tällä hetkellä nähdään (Lundahl ym. 2007, 269).

3.2.1 Musiikki muistissa

Musiikkia on käytetty jo vuosikymmeniä erilaisten muistiin liittyvien sairauk-sien ja vammojen kuntouttamisessa ja sillä on runsaasti positiivista tutkimus-näyttöä aivo- ja muistitutkimuksen saralla (ks. esim. Finn & Fancourt 2019; Leo 2020). Ihmisen aivoille musiikki on monipuolinen ärsyke, sillä se aktivoi useim-pia alueita aivoissa (Särkämö & Sihvonen 2018, 106). Prosessoidessamme musiik-kia osa havaitusta tiedosta etenee lyhytkestosiin sensorisiin varastoihin, mutta osaa asioista kerrataan ja käsitellään työmuistissa. Opitut sävellykset, melodiat ja muut musiikkiin liittyvät tiedot ja taidot varastoituvat säilömuistiin, josta tie-toa voidaan palauttaa työmuistiin. Työmuistissa oleva tieto kuitenkin hiipuu

ajan kuluessa, jos sitä ei kerrata ja käytetä. Aiemmin opittu, säilömuistissa oleva tieto voi auttaa tiedon ylläpitämisessä työmuistissa, sillä aiemmin opitun tiedon varaan voidaan rakentaa irrallisista muistielementeistä laajempia kokonaisuuksia, mikä helpottaa muistamista. (Kalakoski 2010, 138–139.)

Varhain opitun laulun sanat tallentuvat vahvoina tunnemuistoina pitkäkestoiseen muistiin (Huotilainen & Peltonen 2017, 165–167) ja laulut säilyvät muistissa siksi, että laulujen teksteissä esitetyt asiat kytkeytyvät ihmisen omaelämäkerrallisiin muistoihin (Niemelä 2016, 55). Omaelämäkerralliseen muistiin tallentuu sellaisia yksilön henkilökohtaiseen elämään liittyviä tapahtumia ja tietoja, jotka heikkenevät vain vähän biologisen ikääntymisen myötä. Usein omaelämäkerralliseen muistiin tallentuneet henkilökohtaiset muistot ovat niin tunnelatautuneita, että ne säilyvät hyvin muistissa. Pitkäkestoiseen tapahtumamuistiin tallentuvat siis sellaiset tiedot ja tapahtumat, jotka ihminen on kokenut tietyssä paikassa tiettyinä aikana ja joihin liittyy henkilökohtaisia kokemuksia, ajatuksia, tunteita ja tuntemuksia. (Suutama 2013, 218.) Tapahtumamuistille tyypillistä ovat välähdyksenomaiset ja aistimelliset muistot eli eloiset tai elävät muistot. Tapahtumamuistista mieleen palauttaessaan ihminen saattaa kokea uudelleen sen tunnetilan, joka tunnemuistoon kytkeytyy, mikä johtuu siitä, että muistoon liittyvät aistimukset voimistavat kokemuksellista toden tuntua. (Tuomaala 2004, 36.) Ikääntyneen musiikkikokemuksissa tunteilla onkin suuri merkitys, sillä ihmisen ikääntyessä erilaisten tunnepitoisten muistojen ja oman elämänhistorian rakentaminen korostuvat (Saarikallio 2010, 288). Koska laulut kiinnittyvät elämän käännekohtiin ja merkittäviin ajanjaksoihin, niiden sanoitukset ja niihin liittyvä musiikki aktivoivat jatkuvasti henkilökohtaisia mielikuvia (Lehtonen 2011, 86). Mieleen palauttamisen tilanteessa musiikkiin liittyvä tunne voikin toimia tehokkaana muistivihjeenä (Kalakoski 2010, 146).

Kun muisti ja muut kognitiiviset eli tiedon käsittelyyn, varastointiin ja prosessointiin liittyvät toiminnot alkavat heiketä huomattavasti eivätkä arkiset toimet onnistu enää ilman ulkopuolisen apua, puhutaan muistisairauksista tai demensioista. Terveesti ikääntyneelläkin voi esiintyä ongelmia esimerkiksi nimien oppimisessa ja sovittujen asioiden muistamisessa. (Hänninen 2013, 210; Suutama 2013, 220–221; Huotilainen & Peltonen 2017, 184.) Erilaisia lieviä muistihäiriöitä on arviolta jopa 15–30 prosentilla yli 60-vuotiaista henkilöistä. Heikentyneen muistin vuoksi vapaa mieleen palautus ilman virikkeitä tai vihjeitä ei iäkkäillä ihmisillä usein onnistu. (Suutama 2013, 220–221.) Vakavampia tapauksia aiheuttavat erilaiset etenevät muistisairaudet, joista yleisin on Alzheimerin tauti. Se johtaa vaikeuksiin lyhytkestoisen muistin tehtävissä, kielen ymmärtämisessä ja tilan hahmottamisessa. (Huotilainen & Peltonen 2017, 184–185.)

Kuitenkin muistisairautta sairastavan ihmisen kyky vastaanottaa eri taiteen muotoja näyttäisi säilyvän pitkään. Tämä johtuu taiteen muistia stimuloivasta vaikutuksesta: se nostaa mielen pohjalta sellaisia voimavaroja, jotka kommunikaatiokyvyn heikkous kätkee alle. (Hyyppä & Liikanen 2005, 149.) Musiikkiin saatetaan reagoida jopa erilaisten etenevien demensioiden loppuvaiheessa, kun muut aistireaktiot eivät enää toimi (Särkämö & Sihvonen 2018, 5). Juuri lapsuu-

desta tuttu laulu voi herättää syviä tunteita ja muistoja muistisairaalla. Muistamalla vuosien takaisen laulun sanat muistisairas saa sellaisia pystyvyyden ja onnistumisen kokemuksia, joita ei ole välttämättä arjessa muulla tavalla enää tarjolla. (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 73.) Muistisairas henkilökin kykenee tunne muistinsa ansiosta eläytymään musiikkiin tai taiteeseen, vaikka tekemisen ja toiminnan mahdollisuudet olisivat vähentyneet (Pynnönen 2019, 48).

3.2.2 Muistelu, musiikki ja identiteetti

Muistelussa on kysymys yhtäältä menneisyyden mieleen palauttamisesta ja tulkinnasta ja toisaalta menneen uudelleen jäsentämisestä tai muuttamisesta. Muistelun avulla ihminen voi käsitellä oman elämänsä suhdetta historiaan ja tuottaa erilaisia tulkintoja menneestä – joko myötäillen, täydentäen tai kritisoiden. Yksittäinen muistelija voi pohtia omaa elämänkulkuaan itsekseen tai jakaa kokemuksiaan muille suhteuttaen niitä samalla muiden kokemuksiin. Käytännössä muistelupuhe tapahtuu nykyhetkessä, mutta se koskee menneisyyttä. Menneisyyden asioita siis palautetaan mieleen, tulkitaan ja jäsennetään nykyisyydessä ja nykyhetken näkökulmasta. (Ukkonen 2000, 11–12, 40.)

Korkiakangas (2002, 173–174) valottaa, että muistelu onkin ikään kuin menneisyyden ja nykyisyyden välistä keskustelua, sillä muistellessaan ihminen rakentaa kokemuksellista todellisuuttaan kunkin muistelu- ja kerrontakontekstin mukaan. Ikääntymisen myötä menneisyyden muistojen tärkeys saattaa korostua, mikä voimistaa ikäihmisen omaa sukupolvitietoisuutta. Kun mennyttä peilataan muisteluajankohtaan eli nykyhetkeen, voimistuu samalla muistelijan omien kokemusten ainutkertaisuus. Aiempina vuosikymmeninä muisteltu elämä näyttäytyy erityisinä asioina ja tapahtumina, jotka saavat merkityksensä muistelun hetkellä. Menneisyyden ja nykyisyyden peilaaminen muistelun kautta voivat siis olla hyvinkin merkityksellisiä ikäihmiselle nykyhetken haltuun ottamiseksi. (Korkiakangas 2002, 176–177.) Muistelu ja muistojen vaaliminen mahdollistavat eläytymisen ja kokemisen tunnetta, jolloin hyvät muistot voivat toimia ikääntyneelle voimavarana (Pynnönen 2019, 48) ja lujittaa hänen identiteettiään (Korkiakangas 2002, 173).

Eloisat lapsuusmuistot palautuvat helposti mieleen jonkin virikkeen, kuten valokuvan, esineen tai musiikin kautta (vrt. Korkiakangas 2013, 29). Lapsuutta ja siihen liittyviä tapahtumia muistellessaan ihminen sivuaa oman lapsuusaikansa ja myöhemmän kertomishetken käsityksiä ja tulkintoja lapsuudesta. Muistojen lapsuutta rakentavat henkilön omat yksilölliset muistikuvat ja lapsuusajan olosuhteet ja ympäristö, mutta myös ne yhteydet ja tilanteet, joissa lapsuusaikaa muistellaan. (Korkiakangas 1996, 11.) Makkonen (2009) kiteyttää lapsuusmuisteluun liittyvän muistelutapahtuman seuraavasti: muistellessaan lapsuuttaan muistelija palaa lapsuuden kokemukseen, mutta ei voi enää samaistua lapsen kokemusmaailmaan. Sen sijaan hän katsoo, tulkitsee ja arvioi kokemusta aikuisuudesta ja nykyhetkestä käsin, muisteluhetken käsitysten ja arvojen näkökulmasta. (Makkonen 2009, 16; ks. Korkiakangas 1996.) Etenkin kotiin liittyvä kaipuu liittyy omaan identiteettiin ja tunteeseen kuulumisesta johonkin. Kotiin kytkeytyvät

tunteet ovat yleensä emotionaalisesti hyvin latautuneita ja kytkevät eloiset muistot erilaisiin lapsuuden ihmisiin ja leikkipaikkoihin. (Korkiakangas 2013, 29.) Tuomaala (2004) avaa, että elävän muiston mieleen palautuessa muistelija voi ikään kuin ”tuntea” uudelleen siihen ympäristöön kuuluneita asioita, jonka aikaista kokemusta hän muistelee. Voimakkaan elämyksen kautta ihminen voi päästä hetkeksi takaisin lapsuutensa maisemaan. (Tuomaala 2004, 36.)

Ajan kuluessa muisteluun vaikuttaa nostalgia, joka voi olla puhtaasti hyvien asioiden kaipausta ja korostumista muistoissa (Hytönen 2014, 30–31). Nostalgisuus värityy yhteisön kautta: usein nostalgisen kaipauksen kohteet ovat sosiaalisesti tai kulttuurisesti opittuja ja yksilöllinenkin muistelu on lopulta muistelu jonkin yhteisön jäsenenä ja osallistujina. Etenkin lapsuuteen liittyvässä muistelussa korostuu nostalgiseen muisteluun kuuluva kadotetun ja kaivatun etsiminen: halutaan edes hetkeksi palata aikaan ja paikkaan, jota ei enää ole. (Korkiakangas 1996, 38.) 1950-lukuun kytkeytyvä nostalgia on usein maaseutunostalgiaa, jossa korostuu rauhan vuosikymmen: sodan kipeät asiat on saatettu poistaa yhteisestä muistista (Hytönen 2013a, 13). Unohtaminen onkin tärkeä osa nostalgiaa, sillä negatiivisten tunteiden, kuten vihan tai häpeän vaimeneminen nostalgian kautta voi olla ihmiselle tarpeellista. Näin ollen nostalgia ei sinänsä vääristä muistoja, vaan värittää niitä ja korostaa yleensä kauniisiin ja iloisiin tunteisiin liittyvää muistelua. (Hytönen 2014, 31.)

Muisteleva henkilö voi kertoa omakohtaisia kokemuksiaan tapahtumista, joihin hän on joko itse ollut osallinen tai jota hän on todistanut, tai kertoa yhteisöllisesti koettuja tai tulkittuja tapahtumia. Voi olla vaikea erottaa, onko kyse kertojan omasta kokemuksesta ja muistikuvista vai yhteisön jakamasta kertomuksesta, joka on muodostunut muilta kuultujen ja kirjoista luettujen asioiden perusteella. Koska muistelemisen heijastaa ympäröivälle kulttuurille ominaisia tekemisen ja ajattelemisen tapoja, arvoja, mielipiteitä, uskomuksia ja tunteita, on se samalla sekä yksilöllistä että yhteisöllistä. (Makkonen 2009, 17; ks. myös Kortelainen 2008, 33.) Tällaista yhteisön, ryhmän tai kansakunnan muistia ja niiden ylläpitämiä historiantulkintoja kutsutaankin *kollektiiviseksi muistiksi*. Kollektiivisuus liittyy yhteisöllisiin tapoihin, joilla näitä tulkintoja ylläpidetään. Se, mitä muistoja ylläpidetään, välitetään ja unohdetaan, säädellään yhteisöllisesti, eli yksilön muistaminen on aina sidoksissa sosiaaliseen yhteisöön. (Korkiakangas 2006, 126–127; Ukkonen 2000, 35; ks. Halbwachs 1980).

Korkiakangas (2002) selventää, että vaikka yksilö ei olisi konkreettisesti millään tavalla kosketuksissa muisteltuun tapahtumaan, se vaikuttaa häneen kollektiivisina muistoina, joihin liittyviä kokemuksia jaetaan yhdessä muiden kanssa muistellessa. Yksilö voi siis identifioitua yhteisöönsä ikään kuin ”muistamalla” sellaisia asioita, joita hän ei ole itse kokenut. Esimerkiksi historialliset tapahtumat alkavat elää rinnakkain yksilön omien muistojen kanssa, ja näin niistä tulee osa yksilön henkilökohtaista muistia. Sukupolville yhteiset muistokulttuurit kytkeytyvät tällaisiin yhteisesti jaettuihin kokemuksiin, ja yhdessä muistelu alkaa rakentaa samalla yksilöiden yhteiseksi koettua menneisyyttä. (Korkiakangas 2002, 180–182.) Esimerkiksi talvi- ja jatkosotien kollektiivisen kertomuksen jakavat myös sotien jälkeen syntyneet. Tämän sankarillisen kertomuksen arvot, kuten

yhteenkuuluvuus, väsymätön työ sekä *koti, uskonto ja isänmaa* -ajattelu, esitetään kaikkien jakamina. (Hytönen 2014, 33–34.)

Aikaisemmissa tutkimuksissa on havaittu tuttujen laulujen laulamisen palauttaneen ikääntyneille mieleen henkilökohtaisia muistoja lapsuudestaan (Särkämö ym. 2014, 643; Dassa 2018), mutta yhtä lailla tutun musiikin kuuntelu voi auttaa herättelemään heillä omaelämäkerrallisia muistoja (Salakka ym. 2021; El Haj ym. 2013; ks. myös Partamies 2015). Myös varhaisista elämänvaiheista tutun tyylinen musiikki voi herättää ikääntyneillä omaelämäkerrallisia muistoja, vaikka itse kappale ei olisikaan suoraan tuttu. Tämä saattaa johtua siitä, että ”vanhan” tyyllisessä musiikissa musiikilliset elementit ovat samankaltaisia ja näin ollen musiikki tuntuu tutulta. Esimerkiksi kansanmusiikissa, vanhoissa valsseissa ja schlagereissa sekä 1950- ja 1960-lukujen suosituissa iskelmissä on tyypillisesti puhtaampi, kliinisempi soundi ja heikompi pulssi kuin kompressoidussa, bassotaajuuksia korostavassa tuoreemmassa musiikissa. (Salakka ym. 2021, 13–14.) Koska lähes jokaisella on musiikkiin liittyviä muistoja ja tunteita, voi musiikki toimia virikkeenä niiden esiin tuomiselle ja auttaa käymään niitä läpi (Rinne 2019, 296).

Kun ikääntyneeltä kysyy lempilaulua, on todennäköistä, että hänelle tulee mieleen jokin laulu juuri lapsuudestaan tai nuoruudestaan, vaikka hän altistuisikin jatkuvasti uudelle musiikille. Tämä johtuu siitä, että varhaisina elinvuosina tallentuneet musiikkiin liittyvät muistijäljet säilyvät helposti saavutettavina. Musiikillisten mieltymysten muodostumisessa varhaiset elinvuodet näyttäisivät vaikuttavan eniten. Kielen kehittymisen kriittisessä vaiheessa 12 ikävuoteen asti kuultu musiikki muodostaa ihmisen musiikillisen perustan eli ”kieliopin” (engl. *grammar*), ja tämän jälkeen nuoruudessa tai varhaisaikuisuudessa kuultu musiikki täydentää tätä musiikillisen mieltymysten pohjaa. (Cohen ym. 2002, 97–98.) Ikääntyneen elämänkulun varrella etenkin lapsuudessa koulussa, kotona tai uskonnollisissa tilanteissa laulettu laulut säilyvät mielessä myös siksi, että ne kytkeytyvät vahvasti omaan elämään (Niemi 2016, 56; Kupari 2020; Clair 1996). Musiikkikokemukset voivatkin antaa oivalluksia siitä, ”kuka minä olen ja mihin kuulun” (Lehtonen 2007, 23–24). Tutuksi ja omaelämäkerrallisesti keskeiseksi koettu musiikki tuntuu iäkkäästä ihmisestä todennäköisesti miellyttävältä, virittävältä ja tunteellisesti voimakkaalta (Salakka ym. 2021, 12). Erityisesti vanhemmat ihmiset vaikuttavat suosivan musiikkia, jota he ovat kuulleet nuoruudessaan. Yksilön henkilökohtaiset musiikkimieltymykset voivat toki vaihdella elämänkuluksissa, mutta ihmisen suhtautuminen tiettyyn musiikkiin vaikuttaisi olevan johdonmukaista. (Ridder 2019, 287.)

Purhonen työryhmineen (2014) havaitsi, että suomalaisten musiikkimaun jäsentämisessä ikä on tärkeimpiä tekijöitä. Karkeasti jaoteltuna suomalainen iskelmä ja kansanmusiikki ovat vanhempien ikäluokkien suosimaa ja pop, rock, heavy ja hip hop nuorempien ikäluokkien suosimaa populaaria musiikkia. Klassisesta musiikista pitäminen on yhteydessä sen sijaan ennemminkin sosiaaliseen asemaan, etenkin korkeaan koulutusasteeseen. Myös sukupuoli ja asuinalue vaikuttavat suomalaisten musiikkimaun jäsentymiseen, mutta eivät läheskään niin

merkittävästi kuin ikä ja koulutus. (Purhonen ym. 2014, 66.) Yksilön musiikkimaku on siis vahvasti sidoksissa niin hänen elämänkaareensa kuin ympäristön tarjoamiin musiikillisiin ilmiöihin (Niemelä 2016, 18–19; ks. Salminen 1991). Varsinkin suomalaisilla ikääntyneillä on omaa identiteettiään selittävä suomalaisen kulttuurin yhtenäinen kulttuuritausta ja muut musiikkikokemusta määrittelevät merkitykset (Niemelä 2016, 69). Esimerkiksi laulu *Veteraanin iltahuuto* kantaa todennäköisesti täysin eri merkityksiä palvelutalossa asuvalle sotaveteraanille ja häntä hoitavalle 20-vuotiaalle työntekijälle (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 18).

Musiikkimaun sijaan olisi hyvä puhua musiikillisesta maailmankuvasta, joka on osa yksilön yleistä maailmankuvaa ja heijastaa hänen tietojaan, arvojaan ja tunteitaan (Niemelä 2016, 19; Karttunen 1992; ks. Räikkönen 1995). Musiikkimieltymystensä kautta ihminen voi näyttäytyä muille sellaisena kuin itse haluaa sekä ilmaista arvojaan ja asenteitaan, jotka heijastuvat näissä musiikkimieltymyksissä (Hargreaves, Miell & MacDonald 2002, 1). Yksilö saattaa kokea itselleen tärkeän musiikin kertovan hänestä itsestään ja kytkeytyvän hänen minuuteensa ja identiteettiinsä (Niemelä 2016, 11). Identiteetin ja sen rakentumisen kannalta musiikilla on tärkeä rooli jo lapsen identiteetti-prosessissa: lapsi voi musiikin kautta hahmottaa oman kehonsa, sen reaktioita ja sitä kautta havaita itsensä, minuutensa (Ruud 2010, 39–40).

Identiteetti ja *minuus* kulkevat käsitteinä usein rinnakkain. Mikko Saastamoinen (2006, 170) määrittelee, että minuus on yksilön refleksiivistä tietoisuutta itsestä ja identiteetti ennemminkin itsen ja muiden määrittelyä siitä, ”kuka minä olen” tai ”keitä me olemme”. Merja Niemelä (2016, 64) ehdottaa, että minuus rakentuu suhteellisen pysyville psyyken sisäisille rakenteille, kuten minäkuva, uskomukset ja kyvyt, mutta identiteetti on elämänmittainen prosessi. Pekka A. Kosonen (2005) sen sijaan määrittelee, että minuus ja identiteetti jäsenyvät vuorovaikutuksessa muiden ihmisten ja ympäristön kanssa. Identiteetti suhteuttaa minän kokemukset toisiin toimijoihin sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. (Kosonen 2005, 147, 150.)

Minällä on ainutkertainen kokemusperusta ja elämäkerta, ja se muotoutuu kolmesta eri aspektista. Ensimmäinen näistä minuuden kerroksista on *itse*, varsinaisen minä, minuuden ydin. Tässä ydinminässä sijaitsee kokemuksen ja aktiivisuuden keskus, jossa yksilön suhteet maailmaan, tilaan ja toisiin toimijoihin järjestyvät perustavasti. Itseyttä on usein hankala ilmaista sanoin, mutta se ilmenee tunteina, arvoina, ihanteina, valintoina, reaktioina, mieltymyksinä ja tulkintoina, jotka ovat näkyviä ja tiedostuvia. *Minäkäsitys* on minän toinen ”kerros”, jossa ihminen reflektoi eli monitoroi itseään. Tähän sisältyy se, minkä yksilö tietää, käsittää ja uskoo olevan ”minua”, ”minulle kuuluvaa” ja ”minulle ominaista”. *Minän julkinen aspekti*, minän kolmas ”kerros”, sisältää sen, millaisena yksilö toivoo ja uskoo esittäytyvänsä toisten silmissä – ja millaiseksi toiset todellisuudessa tämän tulkitsevat ja havaitsevat. Koska minää koskevat käsitykset rakentuvat aina suhteessa sosiaalisiin ja kulttuurisiin rakenteisiin, ovat sosiaalinen identiteetti ja minäkäsitys kytköksissä toisiinsa. Se, millaiseksi ja miten yksilö tunnustetaan ja tunnustetaan niissä ihmissuhteissa, jotka ovat hänelle tärkeitä, vaikuttaa vah-

vasti siihen, millaiseksi hänen sisäiset itsesuhteensa (minän kerrokset) muodostuvat. (Kosonen 2005, 150–156; viitaten Goffman 1959; Allport 1968; Harré 1998; Weinreich 2003; Ikäheimo 2004.)

Pekka A. Kososen (2005) mukaan identiteetti rakentuu, kun ihminen samaistuu eli identifioituu tiettyihin muihin ihmisiin, yhteisöihin, elämänmalleihin ja arvoihin. Arvojen kautta yksilö kytkeytyy kulttuurisiin merkityksiin ja toimintarakenteisiin omista tunnerakenteistaan: sisäistetyissä perusarvoissa yksilö saa viitteitä hyvästä, merkityksellisestä elämästä. Omaa minäkäsitystä, mennyttä ja tulevaa koskevia aikomuksia, käsityksiä ja tulkintoja taas muokataan keskusteluprosesseissa kulloisenkin tilanteen ehdoilla. Relevantein tapa kuvata minuutta ja identiteettiä olisikin Kososen mukaan kertomuksellinen: kertomalla, ”keitä ja mitä olivat ne ihmiset ja ihmissuhteet, tapahtumat, paikat ja tilanteisuudet, jotka tekivät yksilöstä juuri tietynlaisen”, ihminen kykenee vastaamaan kysymykseen ”kuka olen”. (Kosonen 2005, 147, 157–158.) Näin ollen voidaan ajatella, että yksilö voi rakentaa identiteettiään erityisesti jakamalla muistoja ja kokemuksia (Niemelä 2016, 65).

Mikäli identiteettiä koskevia ominaisuuksia annetaan yksilön sijaan ryhmälle ja yhteisölle, puhutaan kollektiivisesta identiteetistä, joka vastaa kysymykseen ”keitä me olemme”. Esimerkiksi kansallisuus, kotipaikka, koulutustaso, uskonto tai poliittinen kanta voivat olla sosiaalisia kategorioita, joihin yksilö identifioituu. (Anttila 2007, 22, 25, 113.) Tietyn musiikin tai laulujen sanoma, ajallinen ulottuvuus ja musiikin tyylilaji voivat yhdistää ihmisiä toisiinsa – ja toisaalta erottaa toisista ihmisistä (Karlsen 2011, 116).

Tässä tutkimuksessa identiteetti näyttäytyy ikääntyneen laulumuistojen kautta määrittävänä yksilöllisenä ja kollektiivisena kertomuksena suhteessa jälleerakennusajan ja tämän päivän sosiaalisiin ja kulttuurisiin konteksteihin. Tämän vuoksi käytän minuuden sijaan identiteetin käsitettä, koska se soveltuu paremmin kontekstiin, jossa laulujen kautta kuvataan sekä yksilöllistä että yhteisöllistä kokemusta *minusta* ja *meistä*.

3.2.3 Toimijuus ja osallisuus

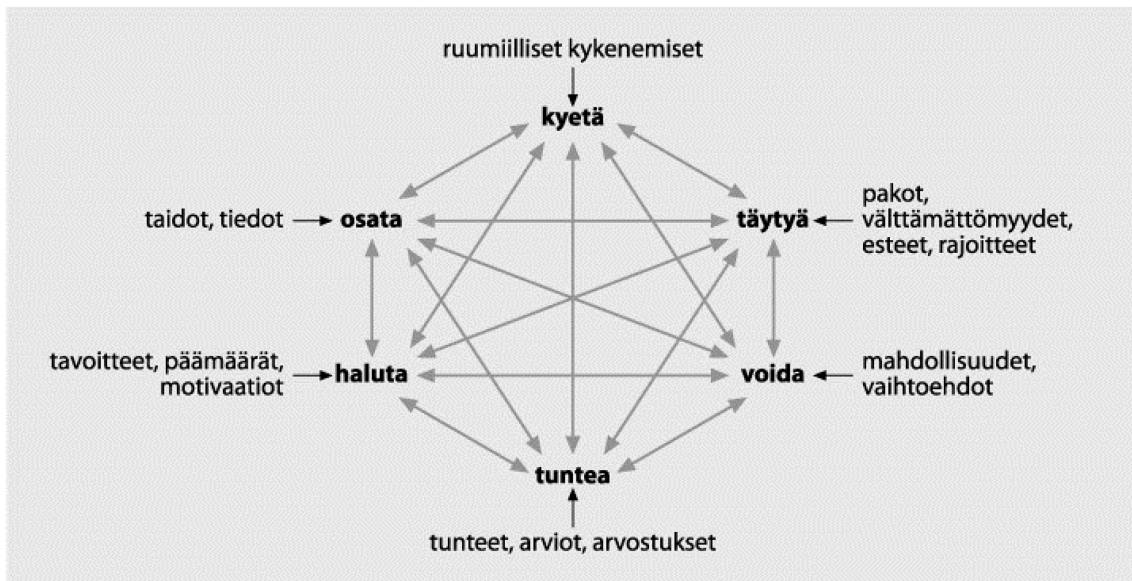
Yksi tutkimukseni teemoista kohdistuu siihen, kuinka tutkimukseni aineistonkeruuseen kehittämäni muisteluryhmätoimintaa voidaan soveltaa kulttuurisen vanhustyön kentällä ikäihmisten arkeen. Tarkastelen, millaisia mahdollisuuksia tuttujen laulujen laulamisella ja yhdessä muistelulla on ikääntyneen *osallisuuden* ja *toimijuuden* näkökulmista. Ikääntyneiden osuus maamme väestöstä kasvaa, mikä tarkoittaa, että vanhuspalvelujen tarve kasvaa – ja samaan aikaan työikäisten osuus väestöstä vähenee (ks. Kuntaliitto 2019; Tilastokeskus 2020; THL 2020). Samalla muistisairaiden ikääntyneiden määrä lisääntyy huomattavasti. Kalliiden interventioiden ohella on kehitettävä aivoja aktivoivia toimintoja, jotka voivat ylläpitää muistisairaana sosiaalista, emotionaalista ja kognitiivista toimintakykyä. (Särkämö ym. 2011, 13–14.) Muistisairauden edetessä yksilön toimijuuden ja osallisuuden mahdollisuudet kapenevat. Sanallinen kyky ilmaista heikkenee, oma-aloitteinen puheen tuotto vähenee ja vaikeassa muistisairauden vaiheessa sanallinen vuorovaikutus saattaa hiipua kokonaan pois. (Burakoff & Haapala

2013, 7–11.) Jo puhjenneelle muistisairaudelle ei ole parantavaa hoitoa, mutta muisti- ja ajattelutoimintoja voidaan tukea erilaisten arjessa toteutettavien valintojen ja toimintojen kautta läpi elämän (Kulmala 2019, 154–155; ks. Patterson & Alzheimer’s Disease International 2018). Vaikka aktiivinen ikääntyminen on nykyään mahdollista monelle eläkeikäiselle (Saarenheimo ym. 2014, 59), liittyy normaaliin ikääntymiseen lieviä muutoksia kognitiivisissa toiminnoissa ja eri asteista heikentymistä fyysisen ja psykomotorisen toimintakyvyn osa-alueilla (Heikkinen 2002, 30). Toimintakyvyn heikkeneminen johtaa usein vuodehoitoon, eikä menetetty toimintakyky palaudu itsestään. Siksi on tärkeää aktivoida ikääntynyttä tekemiseen, joka pieninäkin toimina voi toimia kuntouttavana. (Räsänen 2019, 23, 26.) Sanallisen ilmaisukyvyn ja fyysisen toimintakyvyn heiketessä on etsittävä sellaisia ratkaisuja, joiden avulla ikääntynyt voi osallistua aktiviteetteihin toimintakyvystään riippumatta. (Rantanen 2013, 413–416; ks. Burakoff & Haapala 2013.)

Toimijuuden käsitteen avulla voidaan tarkastella ihmisen suhdetta itseensä, kokemukseensa ja ympäristöönsä. Se, millaisessa ympäristössä ja millaisena ajankohtana ihminen elää, vaikuttaa hänen toimijuuteensa. (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 17.) Käsitteen määrittelyssä nojaan ensisijaisesti suomalaisessa sosiaaligerontologisessa keskustelussa käytettyyn Jyrki Jyrkämän (2013) toimijuuden malliin. Siinä tarkastellaan ihmisen toiminnan kokonaisuutta sellaisena, kuin se toteutuu tai jää toteutumatta arkisissa tilanteissa (Pietilä & Saarenheimo 2017, 34). Jyrkämä (2013) tarkastelee toimijuutta elämänkulkuun, rakenteisiin ja yksilön tilanteisiin nähden. Elämänkulun näkökulmasta ikääntynyt ihminen arvioi menynyttä ja tulevaa tässä hetkessä pohtien tilannettaan ja vaihtoehtojaan. Hänen arjensa ja elämäntilanteensa sisältävät erilaisia vaihtoehtoja, mahdollisuuksia, rajoituksia ja esteitä, jotka vaikuttavat hänen toimijuuteensa. Rakenteellisia, yksilön ja ympäristön toimijuutta määritteleviä koordinaatteja ovat ikä, sukupuoli, sukupolvi (kohortti), kulttuurinen tausta, yhteiskuntaluokka, ajankohta ja ympäristö. Jyrkämä antaa esimerkin siitä, kuinka rakenteet vaikuttavat näiden koordinaattien kautta yksilön toimijuuteen: eri ikäisille yhteiskunnan jäsenille kohdistuu erilaisia odotuksia ja normeja, ja on hyvin erilaista olla kantaväestöä edustava vanhus kuin vaikkapa romanivanhus. (Jyrkämä 2013, 423–425.)

Jyrkämä (2013) tarkastelee toimijuuden modaliteetteja yksilön sisältäpäin, tilanteista käsin. Toimijuuden kuusi modaalista ulottuvuutta ovat kytköksissä toisiinsa: *osaaminen, kykeneminen, voiminen, haluaminen, tunteminen ja täytyminen* (KUVIO 1). Osaamista ovat tiedot ja taidot, jotka ovat erillään kykenemisestä. Esimerkkinä, ikääntynyt voi toki *osata* laulaa tai soittaa, mutta ei enää *kykene* tekemään sitä. Näin kykeneminen viittaa fyysiseen ja psyykkiseen toimintakykyyn – tai sen puutteeseen. Mahdollisuudet ja valinnat tilanteissa ovat *voimista*, tavoitteet, päämäärät ja motivaatiot *haluamista* ja tilanteeseen liittyvät pakot ja ei-pakot *täytymistä*. Erilaiset tilanteet herättävät erilaisia *tunteita*. (Ks. Jyrkämä 2013, 423–425.) Tämän laajan näkökulman avulla voidaan tarkastella ihmisten omalle toiminnalleen antamia merkityksiä sekä erilaisille toiminnan konteksteille annettuja merkityksiä. Reflektoidessaan yksilöt voivat arvioida itseään toimijoina ja

valintojen tekijöinä sekä tarkastella suhdettaan ympäröivään maailmaan. (Pietilä & Saarenheimo 2017, 34, 83.)

KUVIO 1 Toimijuuden modaaliset ulottuvuudet (Jyrkämä 2013).

Koska tutkimuksessani ikääntyneen toimijuuden tarkastelu kohdentuu siihen, millaisia toimijuuden toteutumisen mahdollisuuksia on muisteluun ja laulamiseen perustuvalla pienryhmätoiminnalla, huomioin Jyrkämän (2013) määritelmän ohella Sidsel Karlsenin (2011) *musiikillisen toimijuuden* teorian. Karlsenin mukaan musiikki voi toimia *itsesäätelyn* ja *kehollisen säätelyn* tukena, kuten tunteiden herättäjänä, muuttajana, tehostajana ja tukea niiden läpikäymistä. Esimerkiksi reippaalla musiikilla voi nostattaa mielialaa ja surullisen musiikin avulla voi läpikäydä omaa suruaan. Musiikin kautta yksilö voi *rakentaa identiteettiään* tai *luoda "omaa tilaa"* esimerkiksi kuuntelemalla musiikkia kuulokkeilla ja näin hän voi sulkea ympäristön hälyäännet pois. Lisäksi musiikkia voi käyttää *ajatteluun*, kuten muistojen mieleen palauttamiseen tai *olemiseen*, esimerkiksi hengellisiin kokemuksiin ja turvallisuuden tunteen luomiseen. Luonnollisesti musiikilliseen toimijuuteen kuuluu myös *musiikillisten taitojen kehittäminen*. (Karlsen 2011, 112–114.) Kollektiivisella tasolla musiikin kautta voi muun muassa muodostaa ja vahvistaa yhteisöjen ja *ryhmien identiteettiä* ja kokemusta siitä, että ryhmäläiset kuuluvat samaan joukkoon. Lisäksi musisoimalla ja laulamalla yhdessä voidaan kokea yhteistä toimijuutta ja parhaimmillaan *tunnetta synkroniasta* eli samassa tahdissa tekemisestä, laulamisesta ja olemisesta. (Karlsen 2011, 116–117.)

Osallisuuden viitekehystä laajasti tarkastellut Anna-Maria Isola kollegoineen (2017) määrittelee osallisuuden yksilön kuulumisena sellaiseen kokonaisuuteen, jossa hänellä on mahdollisuus liittyä erilaisiin hyvinvoinnin lähteisiin ja merkityksellisiin vuorovaikutussuhteisiin. Osallisuutena nähdään vaikuttaminen oman elämän kulkuun, toimintoihin, mahdollisuuksiin, palveluihin ja joihinkin yhteisiin asioihin ja sitä edistävät niin päätösvalta omassa elämässä, vaikut-

tamismahdollisuudet itsen ulkopuolella kuin paikallinen osallistuminen ja vastavuoroisuus. (Isola ym. 2017, 5.) Isola ja kumppanit (2017, 9) huomauttavat, että suomalaisessa osallisuuskeskustelussa viitataan usein Helka Raivion ja Jarno Karjalaisen (2013) osallisuuden malliin, joka pohjaa Erik Allardtin (1976) klassiseen hyvinvointiteoriaan¹⁰. Raivion ja Karjalaisen (2013) mallissa osallisuutta toteuttavat riittävä toimeentulo, hyvinvointi, taloudellinen turvallisuus, valtaisuus, toimijuus sekä yhteisyys ja jäsenyys. Mikäli osallisuuden osatekijät toteutuvat tasapainoisesti, heijastuu se yksilön hyvinvointiin. Syrjäytymisen riskinä nähdään näiden vastapareina taloudellinen ja terveydellinen huono-osaisuus, turvattomuus, vieraantuminen ja objektiivisuus sekä vetäytyminen ja osattomuus. (Raivio & Karjalainen 2013, 16–17.) Sosiaalisella tasolla toteutuessaan osallisuus siis ehkäisee yhteiskunnan toiminnoista, perheestä, ystävistä ja elintasosta ulkopuolelle jäämistä (Virolainen 2015, 20). Osallisuuden käsitettä tarkasteltaessa on huomioitava myös yhteiskunnallinen taso, sillä ulkopuolelle jääminen johtuu monesti yhteiskunnallisista rakenteista (Särkelä-Kukko 2014, 36) eikä yksilön omasta aktiivisuudesta.

Minna Pietilä ja Marja Saarenheimo (2017, 35) ehdottavat, että kokemus osallisuudesta voidaan nähdä yhtenä psykososiaalisen hyvinvoinnin kulmakivenä. Itse koetun osallisuuden mittaamista kehittänyt Lars Leemann (2021) kollegoineen pyrki tavoittamaan subjektiivista näkemystä sosiaalisesta yhtenäisyydestä ja kuulumisen tunteesta sekä uskomuksia liittyen omaan toimijuuteen. Omat potentiaalit (*engl. capabilities*) eli ihmisen tunteet siitä, mitä hän kykenee tekemään, ovat vahvasti yhteydessä uskomuksiin omasta toimijuudesta ja henkilökohtaisesta hyvinvoinnista. Erityisen tärkeänä osallisuuden kokemukseen vaikuttavana elementtinä tutkijat näkevät *merkityksellisyyden tunteen*, jonka puuttuminen näyttää siinä, että uskomukset omasta toimijuudesta kaventuvat. Sosiaalisella osattomuudella ei tulisikaan käsittää ainoastaan vähäistä sosiaalista osallistumista vaan ennemminkin tuen ja sosiaalisen kanssakäymisen merkityksellömyyttä, vähäistä arvostusta ja heikkoa kuulumisen tunnetta. (Leemann ym. 2021, 3–5, 17.)

Tässä tutkimuksessa lähestynkin osallisuuden käsitettä Mona Särkelä-Kukon (2014) tavoin ensisijaisesti subjektiivisen tuntemisen, kuulumisen ja tekemisen kokonaisuuden näkökulmasta. Keskeistä on yksilön tunne kuulumisesta, arjen kokemukset kuulluksi ja huomioituksi tulemisesta, sosiaalisista suhteista ja omaan elämään liittyviin asioihin vaikuttamisesta sekä kuulumisen yhteisöön tai yhteiskuntaan. Yhteisöllisellä tasolla osallisuus kuvaakin kiinnittymistä johonkin – yhteisöön, ympäristöön, yhteiskuntaan – sekä kokemusta yhteenkuuluvuuden tunteesta. Osallisuus ja kokemus siitä ovat aina yhteydessä yksilön identiteettiin, henkilökohtaiseen elämismaailmaan ja ihmiskäsitykseen. (Särkelä-Kukko 2014, 35–36.) *Yhteisöllisyydellä* (*engl. sense of community*) viitataan jonkin asian yhdistävän ihmisjoukon (yhteisön) tunteeseen tai käsitykseen siitä, että he ovat yhteisö (Paasivaara & Nikkilä 2010, 9–11) ja *yhteenkuuluvuudella* taas yksilön

¹⁰ Allardt (1976) määrittelee yksilön hyvinvoinnin kolmen osatekijän kautta: *having* - elintaso, *loving* - yhteisyysuhteet ja *being* - itsensä toteuttamisen muodot. Raivion ja Karjalaisen (2013, 16) mallissa *loving* on korvattu käsitteellä *belonging* ja *being* käsitteellä *acting*.

positiiviseen kokemukseen siitä, että hän on osa yhteistä toimintaa (Hännikäinen 2006, 127).

Osallistavissa ja yhteisöllisissä taidetoiminnoissa voi saada tarpeellisuuden, onnistumisen ja ilon kokemuksia, jotka lisäävät tunnetta osallisuudesta. Luovien taidetoimintojen ryhmässä ihminen saa kokemuksen siitä, että hän kuuluu johonkin ja tulee kuulluksi, pääsee käsiksi omiin voimavaroihinsa ja voi saada kokemuksen siitä, että elämä on merkityksellistä. (Leiviskä 2019, 68; Huhtinen-Hildén & Isola 2019, 3.) Ikääntyneiden hyvää arkea toimijuuden, osallisuuden ja yhteisöllisyyden kautta edistämään pyrkineessä Eloisa Ikä -hankkeessa (2012–2017) ryhmätoimintaan osallistuminen mahdollisti ikääntyneiden yhteisöllisyyttä ja osallisuutta. Osalla hankkeen toimintaan osallistuneista toimijuus vahvistui aktiivisena toimimisen kautta ja osalla tarjoutuvien mahdollisuuksien ja ulkopuolelta tuetun kannustuksen kautta. Kokemusta osallisuudesta ei kuitenkaan välttämättä synny, jos ihminen ei itse halua tai kykene liittymään toisiin ihmisiin. (Pietilä & Saarenheimo 2017, 4, 43, 97, 113.) Aila Pikkarainen (2007a, 100) toisaalta muistuttaa, että eri ihmisille eri harrastukset voivat merkitä eri asioita ja oleellista toimintaan mukaan lähtemisessä hyvinvoinnin ja elämänlaadun kannalta on se, että yksilö itse kokee ne merkityksellisiksi.

Ryhmämuotoisen musiikkitoiminnan mahdollisuudet osallisuuden ja toimijuuden edistämässä ovat moninaiset. Musiikin on todettu kohentavan ikääntyneiden sosiaalista vuorovaikutusta ja mielialaa (Lesta & Petocz 2006; Skingley & Bungay 2010), ja elävällä musiikilla on saatu muistisairaille jopa enemmän vuorovaikutusta kuin nauhoitetulla musiikilla (Holmes ym. 2006; Sherratt, Thornton & Hatton 2006). Sophie Lee, Desmond O'Neill ja Hilary Moss (2020) havaitsivat, että ryhmälaulutuokioihin osallistuneet, varhaisen vaiheen dementiaa sairastavat henkilöt kokivat tunnetta kuulumisesta ja sosiaalisesta yhteydestä, ilon ja onnellisuuden tunteita sekä kokemuksia itseen kiinnittymisestä muistojen ja toimijuuden kautta. Ryhmätuokiot saivat aikaan myös tunnetta merkityksellisyydestä, sillä osallistujilla oli jotakin, mitä odottaa ja johon valmistautua. Tutkijat ehdottavat, että musiikin kautta osallistujat voivat kontribuoida ryhmässä eri tavoin, jolloin ajatusten ja tunteiden sanoittaminen ei ole välttämättömyys. (Lee, O'Neill & Moss 2020, 5, 11–12.) Jo pelkkä läsnäolo ja muiden toiminnan seuraaminen lisäävät osallisuutta, sillä ne aktivoivat ihmisen aistitoimintoja; kuulemista, katsomista ja havaintojen integrointia, muistuttaa Häyrynen (2019, 18). Tuttu, emotionaalisesti merkityksellinen laulu voi lisäksi kohentaa muistisairaana orientoitumista ympäristöönsä (Särkämö ym. 2011, 43).

Hilla Ryösö (2018) havaitsi, että tuttuihin lauluihin liittyvät lauluhetket eivät vaadi lukutaitoa, liikuntakykyä tai lähimuistia. Näin ollen muistisairaana henkilön kanssa toteutetut lauluhetket voivat edistää monin tavoin toimijuuden ja osallisuuden toteutumista, sillä muistisairauden tuomat haasteet eivät estäneet ikääntynyttä osallistumasta laulamiseen. (Ryösö 2018, 60–61.) Varsinkin muistisairaille laulujen osaaminen mahdollistaa onnistumisen ja ilon kokemuksia, kun puheen tuottamisessa on vaikeuksia, mutta tutun laulun sanat ja sävel ovat vielä tallessa, huomauttavat Huhtinen-Hildén ja kumppanit (2017, 73).

Musiikilla on myös vaikutuksia kehomme toimintaan ja se voi esimerkiksi edesauttaa rauhoittumista tai nostaa mielialaa. Lauletaessa vapautuu rentoutumista aiheuttavaa välittäjäainetta eli oksitosiinia (Nyberg 2013, 37) ja voimakkaat ja miellyttävät musiikkielämykset aktivoivat euforiaan liittyviä aivoalueita (Salimpoor ym. 2011, 261). Musiikki- ja laulutuokiosta saatu hyvän olon tunne voi puolestaan jatkua pitkään, minkä vuoksi niihin osallistuminen saattaa auttaa laulutuokion ulkopuolisissa toimissa. Eräässä kotimaisessa musiikki-interventiassa havaittiin, että laulutuokioissa saatu hyvinolontunne näytti hoitajien mukaan kestävän muistisairailta pitkään tuokion jälkeen (Vuori & Mäkitalo 2013, 88). Myös tuoreessa kansainvälisessä tutkimuksessa raportoidaan, että dementiaa sairastavien henkilöiden ja heidän omaishoitajiensa mieliala oli koholla ryhmälaulutuokion jälkeen loppupäivän ajan (Lee, O'Neill & Moss 2020, 12).

4 TUTKIMUSASETELMA

4.1 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Tutkimuksessani on kaksi pääkysymystä, joista ensimmäinen jakautuu kolmeen alakysymykseen:

1. Millaisia *merkityksiä* ja *muistoja* tutkimani kulttuuriseen sukupolveen kuuluvat - jälleenrakennusajan kansakouluikäiset, nyt ikäihmiset - liittävät kansakouluajoiltaan tuttuihin lauluihin?
 - a. Millaisiin muistoihin, tilanteisiin ja tunteisiin laulut kytkeytyvät?
 - b. Miten lauluissa esiintyvät ajan arvot peilautuvat tähän päivään ja miten tutkimani sukupolven edustajat niihin suhtautuvat?
 - c. Millaisia lauluja osataan ja halutaan edelleen laulaa ja miksi?
2. Millaisia mahdollisuuksia lapsuusvuosilta tuttujen laulujen laulamiseen ja muisteluun perustuva muisteluryhmätoiminta tarjoaa ikääntyneelle toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta?

Tutkimukseni ensisijaisena tavoitteena on arvokkaan muisteluaineiston kerääminen ja suomalaisten ikäihmisten kouluvuosina oppiman lauluarteiston ylläpitäminen. Tutkimukseni auttaa ymmärtämään, millaiset laulut tutkimani sukupolvi kokee edelleen tärkeiksi tai merkityksellisiksi ja miksi. Yksi tärkeistä tavoitteistani on tuoda esiin ikääntyneiden oma ääni ja nostaa esiin heidän kokemuksiaan lauluista ja niiden kantamista arvoista ja merkityksistä. Tutkimukseni tuo suoraan sovellettavaa tietoa hoitohenkilökunnalle, ikäihmisten läheisille ja päätäjille auttaen heitä ymmärtämään, millaisia lauluja tutkimani sukupolven edustajat haluavat laulaa ja kuulla. Yhtenä osana tutkimustani selvitän, kuinka laulamiseen ja muisteluun pohjautuva pienryhmätoiminta soveltuu ikäihmisten parissa tehtävään kulttuuriseen vanhustyöhön. Tavoitteenani on tuottaa tutkimustietoa eri vanhustyön toimijoille muisteluryhmätoiminnasta ja sen mahdollisuuksista osallisuuden ja toimijuuden toteutumisessa.

4.2 Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni kuuluu fenomenologis-hermeneuttisen tutkimustraditioon. Historiallinen tausta, kokonaisvaltainen ihmiskäsitys ja muistitietohistoria rakentavat pohjan tutkimusaineistoni tulkinnalle. Aineistoa analysoin ensisijaisesti aineistolähtöisesti ja sisällönanalyttisesti. Analyysiprosessia onkin ohjannut tietyn ennalta rajatun teorian sijasta esiyymmärrykseni tutkimukseni aiheesta (ks. Sarajärvi & Tuomi 2018). Esiyymmärrykseni pohjaa vahvasti aiempaan kokemukseeni ikääntyneiden laulattamisesta, mutta yhtä lailla tietämykseeni tutkimani aikakauden arvoista, musiikista ja käytänteistä sekä ymmärrykseeni teoreettisessa viitekehyksessä esittelemistäni ilmiöistä. Fenomenologis-hermeneuttisessa tiedonintressissä on tärkeää, että tutkija tunnistaa omat ennako-oletuksensa ja osaa reflektoida omaa kykyään kysyä, ymmärtää ja tulkita haastateltavia ja heidän ilmaisuaan (Sarajärvi & Tuomi 2018; Laine 2018).

Pyrin ensimmäisessä tutkimuskysymyksessäni *ymmärtämään ja tulkitsemaan ikääntyneiden laulukokemuksia, muistoja ja lauluille annettuja merkityksiä*. Aineistosta nousi lisäksi analyysin yhteydessä laajoja muisteluryhmiä ja muisteloita selkeästi yhdistäviä, kulttuurisen vanhustyön näkökulmasta tärkeitä ilmiöitä, joiden tarkastelussa on luontevaa soveltaa *osallisuuden ja toimijuuden* teorioissa hyödynnettyjä malleja. Näitä ilmiöitä tarkastelen etenkin kulttuurisen vanhustyön ja musiikin tutkimuksen traditioissa määriteltyjen osallisuuden ja toimijuuden teoreettisten mallien näkökulmista niiltä osin, kuin ne ovat relevantteja toisen tutkimuskysymykseni kannalta.

Tarkastelen siis yhtäältä *suullista muistitietoaineistoa* ja toisaalta laulamiseen ja ryhmätoimintaan liittyviä *kokemuksia ja merkityksiä*. Juha Perttula (2005) kuvaillee kokemusta merkityssuhteeksi, joka sisältää niin tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa kuin kohteen, johon toiminta suuntautuu. Fenomenologisessa traditiossa kokemusten tutkiminen empiirisesti vaatii sen, että tutkimukseen osallistuvat kuvaavat kokemuksiaan jollakin tavalla. Kokemuksen kuvauksia voivat olla esimerkiksi puhe, eleet ja ilmeet. Haasteen kokemuksen ymmärrykseen tuo se, että tutkimuskohteena olevien henkilöiden elävä kokemus näyttäytyy tutkijalle aina ainoastaan heidän kuvauksiensa kautta. Näin ollen tutkimuksellinen ymmärrys pohjimmiltaan rakentuukin tutkijan tajunnallisessa suhteessa tutkimusaineistoonsa, jolloin tutkijan tulkinta on lähtökohtaisesti subjektiivista. Jotta tutkija kykenee tuottamaan tutkimuksessaan objektiivista tietoa, tulee hänen analyysivaiheessa tietoisesti tunnistaa niitä ennakkokäsityksiä ja merkityssuhteita, joita hän itse liittää tutkittavaan ilmiöön. Näiden ennakoasenteiden siirtämistä syrjään analyysiprosessin ajaksi kutsutaan sulkeistamiseksi. (Perttula 2005, 116, 140–145.)

Tutkimiani muistoja ja merkityksiä on mahdollista tavoittaa tarkastelemalla ja tulkitsemalla niitä *sanallisia ja kehollisia* kuvauksia, joita tutkimukseen osallis-

tujat aineistonkeruutilanteessa tuottavat. Aineiston keruussa ja analyysissä sovellan muun muassa kulttuureja tarkastelevien etnologisen¹¹ ja etnografisen¹² tutkimuksen metodeja, jotka perustuvat empiiriselle eli kokemusperäiselle tutkimukselle ja joissa tutkija yleensä itse kerää ja tallentaa kenttäaineistoa ja tekee siitä tulkintoja (ks. Fingerroos & Jouhki 2014, 84; ks. Hämeenaho & Koskinen-Koivisto 2014, 8). Makkosen (2009) tavoin luonnehtisin tutkimustani *aineistoa tuottavaksi muistitietotutkimukseksi*, sillä olen mukana ryhmäläisten kanssa tuottamassa muistitietoa osallistuessani heidän kanssaan keskusteluun ja laulamiseen.

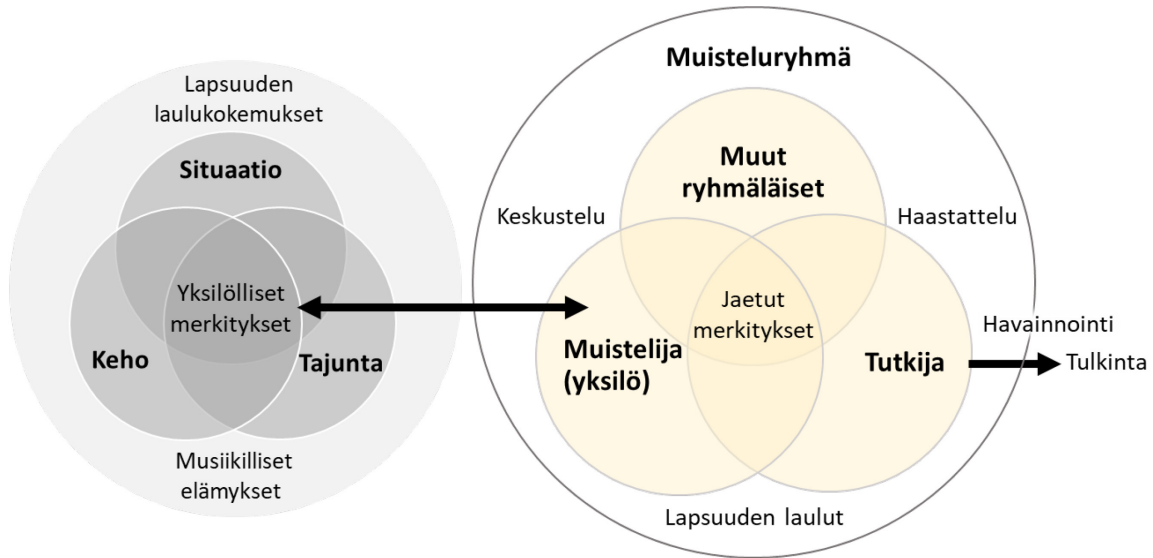
Tutkimukseni aineisto on harkinnanvarainen näyte (Eskola & Suoranta 1998), johon olen valinnut tutkimusasetelman kriteerit täyttäviä henkilöitä, ja se on kerätty keskisuomalaisista ikääntyneille tarkoitetuissa asumisyksiköissä. Vaikka en suoranaisesti tutki asumisyksikköjä, ovat ne sitä *kenttää*, jossa aineistoni on kerätty ja tuotettu – ja joihin tutkimuksen tuloksia voidaan jälleen soveltaa. Pääasiallinen tutkimusaineistoni siis koostuu jälleenrakennusajalla kansakoulua käyneiden henkilöiden (n=20) kanssa toteutetuista laulatus- ja keskustelutuokioista pienryhmissä ja niissä tuotetusta muistelu- ja havainnointiaineistosta. Kokonaisuutena aineistoni koostuu *teemallisten ryhmäkeskustelujen, laulu- ja kuuntelutoiminnan, osallistuvan havainnoinnin* ja paperisten *kyselylomakkeiden* sekä viiden täydentävän *yksilöhaastattelun* yhdistelmästä (vrt. Eskola & Suoranta 1998; Sarajarvi & Tuomi 2018). Yksittäisiä tutkimukseen osallistuneita ikäihmisiä kutsun *osallistujiksi* ja heistä muodostettuja pienryhmiä *muisteluryhmiksi*. Tilanteessa tuotetusta suullisesta haastattelupuheesta käytän ilmaisua *muistelu* ja *keskustelu*. Tällaisessa laadullisessa tutkimusasetelmassa henkilöiden kokemukset ovat yksittäistapauksia, mutta peilaamalla niitä aiempaan tutkimukseen, teoriaan ja historiankirjoitukseen, voin päätellä, missä suhteessa ne ovat rinnastettavissa muihin kyseiseen sukupolveen kuuluviin henkilöihin (ks. Alasuutari 2012).

Kuviossa 2 esitän, kuinka pyrin tavoittamaan osallistujan lapsuuden lauluihin ja niihin liittyviin musiikkikokemuksiin ja elämyksiin kytkeytyvät yksilölliset merkitykset muisteluryhmässä haastattelun ja havainnoinnin kautta. Kirsi Juhila (2021) kirjoittaa, että ”tutkittavilla on henkilökohtaisia kokemuksia, tavoitteita ja kykyä tuottaa merkityksiä, siis persoonallinen subjektius”. Tässä asetelmassa muistelija (yksilö) avaa omia kokemuksiaan, ajatuksiaan ja muistojaan suullisesti tutkijalle ja muille ryhmäläisille. Muistelija, muut osallistujat ja tutkija tuottavat samalla yhdessä jaettuja merkityksiä (vrt. Juhila 2021). Tilanteessa havainnoin¹³ myöskin osallistujien kehollisia non-verbaaleja toimintoja, tunnereaktioita ja itse laulamistilannetta pyrkien tavoittamaan niitä kehollisia merkityksiä, joita osallistuja ei ehkä itse tiedosta tai osaa sanoittaa.

¹¹ *Etnos* = kansa; etnologia = *oppi kansasta*. Kulttuurin (ihmisten tapojen elää ja toimia) tutkimus, jossa tutkimuksen kohteena usein muun muassa ihmisten käsitykset, arvostukset, muisti ja suullinen perinne (Fingerroos & Jouhki 2014, 79).

¹² Etnografia = *kansan kuvaus*. Perinteisesti ollut kenttätöitä tutkittavan (vieraan) kansan tai yhteisön keskuudessa, sittemmin tutkimuksen kentäksi muodostunut myös tutut kulttuurit ja yhteisöt. Etnografisen tutkimuksen ytimessä on tutkijan osallisuus, emotionaalinen ja ruumiillinen läsnäolo tutkimustilanteessa. (Makkonen 2009, 18.)

¹³ Havainnointi tapahtui pääasiallisesti jälkikäteen videolta, sillä itse muisteluryhmän kokoontuessa keskityin ensisijaisesti ryhmätilanteen eteenpäin viemiseen, laulujen laulattamiseen ja säestämiseen kitaralla tai pianolla sekä äänitallenteiden (levyjen) kuunteluttamiseen.

KUVIO 2 Yksilöllisten merkitysten tavoittaminen keskustelun ja laulamisen kautta muisteluryhmässä, jossa merkityksiä tuotetaan myös yhdessä osallistujien ja tutkijan keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Kuvio: AT.

Tulkitsen aineistoani teoreettisen ja historiallisen viitekehyksen valossa. Muisteluaineistossa nousseita *yksilöllisiä* ja *jaettuja merkityksiä* peilaan historiallisessa ja teoreettisessa viitekehyksessä esittelemiini ja määrittelemiini ilmiöihin ja käsitteisiin – kuten jälleenrakennusajan kasvatusilmapiiri tai musiikin ja muistelun kytkökset identiteettiin, toimijuuteen ja osallisuuteen. Pilvi Hämeenahon ja Eerika Koskinen-Koiviston (2014, 14) mukaan syvälinen ymmärrys tutkittavista ihmisistä ja ilmiöistä voidaan saavuttaa vain, kun perehdytään tutkimuskohteen *kulttuuriseen kontekstiin* ja hankitaan tietoa ajasta, paikasta ja sosiaalisesta ympäristöstä. Tämän vuoksi luvussa 2 avaamani historiallinen viitekehys on olennainen osallistujien lapsuuden aikaisten ilmiöiden ja muistojen ymmärtämiseksi.

Laadullisessa tutkimusotteessa tutkija itse on tutkimuksensa tärkein väline, sillä kukin tutkija muodostaa tutkimuksellisista menetelmistä ja lähtökohdista oman välineistönsä, joilla hän toteuttaa tutkimuskäytäntöään. Näin ollen aineiston muodostamisen ja analyysin prosessi tulee kuvata tarkasti, jotta tutkimus on vakuuttavaa. Hyvä aineistoargumentointi ja tutkimusprosessin läpinäkyvyys lisäävät laadullisen tutkimuksen vakuuttavuutta. (Uotinen 2008, 142; ks. myös Fingerroos ja Jouhki 2014, 84.) Muistitietoa tutkittaessa on tärkeää, että tutkija hahmottaa ja kirjoittaa auki omat sitoumuksensa ja erilaiset ymmärrykseen vaikuttavat tekijät. Metodologisessa reflektiossa tulee kirjoittaa auki käytetyt menetelmät, käsitteet ja teoriat. (Fingerroos & Haanpää 2006, 41–42.) Tutkimusprosessin aikana pyrin tarkkailemaan omien ennakkoluulojeni vaikutusta tulkintoihini ja pohdin, olenko osannut auttaa haastateltavia refleктоimaan kokemuksiaan tai luomaan oikeantyyppisen haastattelutilanteen. Reflektoin, olenko tutkijana onnistunut ilmaisemaan ymmärtämäni merkitysrakenteet ja tuloksiin johtaneet prosessin vaiheet riittävän selkeästi ulkopuolisille. (Vrt. Laine 2018.) Etnografisessa tutkimusperinteessä tutkimukseen sisältyy sellaisia työvaiheita, osaamista

ja tietoa, joita ei ole ollut tapana kirjoittaa auki, kuten haastatteluaineistojen analyysiprosessi. Koska tutkimukseni aineistonkeruu- ja analyysitapa on sekä musiikkikasvatuksen että muistitietotutkimuksen kentällä uusi, olen avannut mahdollisimman tarkasti ja kuvaavasti aineiston keruuvaihetta, analyysiprosessia ja päättelyni työvaiheita, jotta tutkimuksen ulkopuoliset henkilöt hahmottavat analyysiprosessin ja voivat arvioida sitä. (Vrt. Rastas 2010, 74–75.)

4.2.1 Muisteluryhmä aineistonkeruumenetelmänä

Aineistonkeruun toteuttaminen laulamiseen, haastatteluun ja havainnointiin pohjautuvana muisteluryhmänä perustuu ajatukseeni antaa samaan kulttuuriin sukupolven kuuluville mahdollisuus muistella yhdessä lapsuusvuosiaan. Tutkin, miten hyvin osallistujat tuntevat ja osaavat ajalla käytettyjä koululauluja, kansanlauluja ja iskelmiä sekä tarkastelen, minkälaisia reaktioita laulujen laulaminen saa aikaan. Muisteluryhmätapaamisissa toimin keskustelun moderaattorina tuoden kullekin kokoontumiskerralle eri teemat ja laulut laulettaviksi ja kuultaviksi. Teemat määräsivät sen, mitä lauluja kullakin kerralla valikoitui laulettavaksi ja kuunneltavaksi, ja keskustelu eteni näiden laulujen ja teemojen pohjalta. Osallistuin itse laulamiseen esilaulajana ja säestin lauluja pianolla tai kitarralla ja yhdellä kerralla myös viisikielisellä kanteleella. Ryhmäläisillä oli mahdollisuus laulaa lauluissa mukana ja keskustella laulujen kautta heille mieliin nousseista muistoista. Muutamia lauluja kuuntelimme alkuperäislevytyksinä.

Ryhmäkeskustelulla (engl. *focus group*, *group interview*) tarkoitetaan tilannetta, jossa joukko ihmisiä kutsutaan keskustelemaan tietystä aiheesta tietyksi ajaksi vapaamuotoisesti, mutta fokusoidusti, määrittelee Anu Valtonen (2005). Ryhmässä tapahtuva keskustelu voi vahvistaa osallistujien me-henkeä ja luoda alustan jakaa kokemuksia vertaisten kanssa sekä antaa välineitä peilata kokemuksia laajempaan, jaettuun kulttuuriseen kenttään. (Valtonen 2005, 223–227.) Samaa sukupolvea edustavat henkilöt voivat pienryhmissä muodostaa muistiyhteisöjä, joissa muisteleminen rakentaa ja ylläpitää ryhmän yhtenäisyyttä (ks. Malinen & Tamminen 2017, 32–33). Toisaalta samaan sukupolven kuuluvat henkilöt voivat kokea laulujen kautta kontekstin, jossa he puhuvat sekä yhteisellä verbaalisella että musiikillisella kielellä (Niemelä 2016, 144). Ryhmässä muistelijat tuottavat yhteistä tulkintaa aikansa lapsuudesta eli he kertovat menneisyydestään yhdessä toisten ryhmäläisten kanssa. Makkonen (2009) tutki samaan sukupolven ja yhteiskunnalliseen asemaan lapsuudessaan kuuluneiden henkilöiden kokemuksia tehdaslapsuudesta. Hän havaitsi, että ryhmäläiset tuottivat runsaasti samantapaisia yhdessä tuotettuja kertomuksia ja kuvauksia. Vertailemalla omaa lapsuuttaan nykylapsuuteen tutkimuksen kertojat tuottivat omaa sukupolveaan kasvatukseen liittyvässä muistelupuheessa. Ryhmässä toteutetun haastattelun etuna onkin se, että siinä on mahdollisuus kyseenalaistaa yhdessä tuotettu tai jonkun yksittäisen kertojan tuottama tulkinta. (Makkonen 2009, 98–99.)

Osallistujien kansakouluvuosilta tutut laulut toimivat tässä tutkimusasetelmassa virikemateriaalina muistoille ja keskustelulle. Ikäänntyneen omaan elämänsä historiaan kiinnittyvät laulut ovat aiemmissa tutkimuksissa toimineet erinomai-

sena virikkeenä muistelulle. Ayelet Dassa (2018) tutki musiikillisen omaelämäkerrallisen haastattelun käyttöä ikääntyneen identiteetin ja hyvinvoinnin rakentamisessa. Tutkimuksessa lapsuuden ja nuoruuden aikaisten laulujen laulaminen kirvoitti osallistujilla vahvoja yhteyden tuntemuksia ja eläviä muistoja. Varhaisiin elämänvaiheisiin kytkeytyvä musiikki herätti muistoja etenkin läheisistä ihmisistä, koulusta ja kotoa. Musiikilliset muistot olivat pääosin mieluisia ja välittivät positiivisia kokemuksia, ja tällaisella mieluiten henkilökohtaisten kokemusten muistamisella voi olla mielialaa ja tyytyväisyyttä kohottava vaikutus. (Dassa 2018, 419–426.) Samaten tutkiessaan sotiemme veteraanien identiteettiä musiikkiterapiakontekstissa Merja Niemelä (2016) havaitsi, että tietyt laulut nosivat osallistujilla muistelupuhetta liittyen heidän sota-aikaisiin kokemuksiinsa. Etenkin isänmaalliset laulut, virret, maakuntalaulut ja rintamaelämästä kertova iskelmä *Eldankajärven jää* virittivät keskustelua sodasta ja rintamalla olost. (Niemelä 2016, 130–131.) Laulut voivat toimia johtolankana¹⁴ paikkoihin ja aikoihin, saada haastateltavan peilaamaan omia arvojaan, ihanteitaan ja asenteitaan suhteessa laulun arvoihin, tai toimia provosoivina, jos ne poikkeavat vakiintuneista arvoista ja käytänneistä (vrt. Kortelainen 2008, 67).

Koska aistimuistojen kautta on mahdollista tavoittaa unohdettuja ja vaiettuja kokemuksia, on tutkijan oltava herkkä niissä tilanteissa, joissa osallistujalle tulee mieleen voimakkaita, kipeitä tai traumaattisia muistoja (Koskinen-Koivisto & Lehtovaara 2021, 14). Päivi Känkänen (2013) esittää, että taiteellinen toiminta saattaa tuoda esiin sellaisia asioita, joille ei ole aiemmin löytynyt sanoja, sillä fyysinen tekeminen saattaa aktivoita muistia eri tavalla kuin puhuminen. Hyvin henkilökohtaisten ja vaikeiden asioiden käsittely epäsuorasti on mahdollista taiteen metaforisen suojan vuoksi. Tämä mahdollistaa asioiden katsomista hieman kauempaa tai jonkin kautta: esimerkiksi laulujen sanat voivat toimia vertauskuvallisena ilmaisuna asioiden käsittelyssä. (Känkänen 2013, 99–100.) Musiikki siis tarjoaa symbolisen etäisyyden traumaattisiin kokemuksiin, joten niitä voidaan käydä läpi turvallisesti (Lehtonen 2011, 80). Tarkkailenkin ryhmäläisistä myös sitä, kuinka he *reagoivat* lauluihin kehollisesti ja ilmaisevat erilaisia tunteita laulujen aikana ja niiden jälkeen. Kyseessä on osallistuva havainnointi, eli tutkija on mukana tarkastelemansa yhteisön toiminnassa (Eskola & Suoranta 1998). Videon tuokiot, jotta pystyin jälkikäteen havainnoimaan osallistujien erilaisia reaktioita ja ilmaisuja.

Valtosen (2005) mielestä ryhmän moderaattorin tehtävä on otollisen keskusteluilmapiirin virittäminen sekä keskustelun ohjaaminen ja siihen kannustaminen. Vetäjän tulee luoda hyvä ilmapiiri niin, että osallistujat voivat vapaasti ilmaista todelliset mielipiteensä tutkittavaa ilmiötä ja siihen liittyviä seikkoja kohtaan. Ryhmäkeskusteluissa vetäjän ei tulisi aktiivisesti osallistua itse aiheesta käytävään keskusteluun vaan tämän tulisi tarjoilla tiettyjä teemoja keskusteltaviksi ja kommentoitaviksi esimerkiksi kysymysten tai virikemateriaalin kautta.

¹⁴ Kaisu Kortelainen (2008, 65–66) käytti haastattelutilanteessa virikkeenä valokuvia ja havaitsi, että erääseen tehdasyhteisöön liittyvät kuvat saivat haastateltavat kuvailemaan hämmästyttävän tarkasti menneisyyden yksityiskohtia ja tapahtumia.

Ryhmätilanteessa voi nousta esiin sellaisia tabuja, joista ei kuulu puhua tai sellaisia kulttuurisia käsityksiä, jotka ovat kyseenalaistuneet ja jotka vaativat neuvottelua; tietyn osallistujan vaikeneminen jostakin aiheesta on itsessään jo arvokas tieto. Myös ryhmäkokoontumiset vaikuttavat osallistujien tapaan vuorovaikuttaa, sillä toisilleen tuntemattomat osallistuvat keskusteluun eri lähtökohdista kuin he, jotka tuntevat valmiiksi toisensa. (Valtonen 2005, 223–230.) Vuorovaikutuksen syntymisen kannalta liian suuressa ryhmässä yksittäiset jäsenet voivat dominoida keskustelua ja liian pienessä ryhmässä ei synny riittävä vuorovaikutusta. Lisäksi ikäihmisten ryhmätoiminnassa pitää muistaa, että ryhmän ohjaaja toimii kumppanina, ei auktoriteettina yläpuolella. Taideryhmän ohjaamiseen liittyvien taitojen ohella ohjaajalla täytyy olla osaamista taiteen menetelmissä ja substanssissa sekä tulee tuntea ja ymmärtää sosiaaligerontologiaa, sukupolvikokemuksia, ikäihmisen elämäntapaa ja ikääntymiseen liittyvää tietoa. (Lundahl ym. 2007, 266.)

Haastattelutilanteessa saavutettu luottamus vaikuttaa suoraan siihen, millaisia asioita keskustelijat tuovat esiin, ja tämä taas vaikuttaa koko aineiston luotettavuuteen ja tutkimuksen tuloksellisuuteen (ks. Eskola & Suoranta 1998, 94). Halusin tehdä tutkimukseen osallistumisen sellaiseksi, että osallistujat voisivat kokea olevansa ikään kuin harrastusryhmässä, eivätkä ainoastaan tutkimuksessa. Oikein toteutettuna muisteluryhmä voikin toimia harrastusryhmän tapaan. Keskustelun suunnan ohjaaminen ja keskusteluun osallistuminen kysymyksin, kommentein tai mikropalauttein olikin itselleni luontevin tapa toimia (vrt. Hyvärinen 2017) Toin jo rekrytointivaiheessa esiin, että jos osallistuja ei halua osallistua laulamiseen, hän voi olla laulamatta ja olla läsnä kuuntelijana. Myös muistoja oli lupa jakaa niin vähän tai paljon kuin halusi. Kukin sai siis osallistua laulamiseen ja keskusteluun juuri sillä tavalla kuin koki itse parhaaksi. Vuorovaikutustaitoni ja tapani kohdata osallistujat yksilötasolla lienevätkin yksi syy sille, että he saivat kokea tulevansa kohdatuksi ja kuulluksi, ja näin uskalsivat kertoa varsin henkilökohtaisiakin asioita (vrt. Hyvärinen 2017). Luottamuksen syntymisessä on saattanut auttaa tutustumisen myötä syntyvä turvallisuuden tunne. Ryhmäläiset tunsivat toisiaan jonkin verran entuudestaan, sillä he asuivat samassa asumisyksikössä. Osallistujat tiesivät käyneensä kansakoulua suunnilleen samoihin aikoihin, mikä auttoi ryhmäläisiä heti ensimmäisellä tapaamiskerralla samaistumaan toisiinsa (vrt. Malinen & Tamminen 2017, 32–33). Sitoutuminen ryhmän toimintaan ja useaan kertaan samojen ihmisten kanssa keskenään kokoontuminen mahdollisti tutustumaan syvemmin kanssamuistelijoihin. Näin osallistuja ehkä uskalsi jakaa herkempiäkin muistojaan, laulaa mukana ja luottaa siihen, että muut kunnioittavat hänen jakamaansa muistoa eivätkä arvostele hänen lauluääntään.

4.3 Tutkimuksessa käytetty laulusto (virikemateriaali)

Tutkimukseni aineistonkeruussa käyttämäni laulujen valinnassa nojasin ensisijaisesti maisterintutkielmassani (Tammela 2018) tekemääni kattavaan analyysiin 1940- ja 1950-lukujen suomalaisista koululauluista. Maisterintutkielmassani tarkastelin viittä sota- ja jälleenrakennusajalla Suomessa yleisemmin käytössä olutta koulun laulukirjaa¹⁵ ja selvitin, millaisia sisältöjä ja arvoja lauluissa on ja mitä ajan lapsille on laulatu. Kirjat oli tarkoitettu käytettäväksi koko kouluajan, joten niitä on todennäköisesti käytetty niin ala- kuin yläkansakoulussa. Suurin osa käsillä olevan tutkimuksen virikeaineistoon valikoituneista lauluista onkin sellaisia, jotka esiintyivät useimmissa jälleenrakennusajalla käytetyissä koululaulukirjoissa. Näiden ohella tutustuin tutkimani ajan hengelliseen laulustoon. Uskonto-tematiikan laulujen valintaan vaikutti ensisijaisesti koululaulukirjojen hengellisten laulujen valikoima, mutta käytin apuna myös virsikirjaa (1938), pyhäkoulun laulukirjoja sekä muutamaa lapsille ja nuorille suunnattua hengellistä laulukirjaa. Suurta hyötyä oli Riitta Hirvosen (2009) tutkimuksesta lasten virsistä ja hengellisistä lauluista eri kokoelmissa vuosina 1824–1938. Hirvosen (2009, 235) mukaan 1900-luvun alun laulut olivat edelleen pyhäkoulun laulukirjojen vuosien 1953 ja 1969 painoksissa.

Valitakseni relevanttia levytettyä musiikkia virikemateriaaliin, tutustuin ajan iskelmälistauksiin, radio-ohjelmatietoihin ja levytettyyn lastenmusiikkiin. *Mitä Suomi Soittaa* -iskelmälistauksen (ks. Lassila 1990) avulla selvitin, mitkä levytetyt laulut ovat nousseet ajalla suosituiksi, ja Radiokuuntelija-lehden vuosikertojen 1945–1959 kautta hahmottelin radiossa soineen musiikin tyyliä. Tiedustelin radio-ohjelma *Lastentunnin* arkistotietoja Yleisradion Arkistomyynnistä (Andberg 2019) ja selvisi, että tästä vuosikymmeniä jatkuneesta ohjelmasta arkistoon on kirjattu ainoastaan seitsemän lähetyksen transkriptiot, jotka sain käyttööni. Lastenlauluista ei ollut valmista tilastoa ennen vuotta 1959 Suomessa levytetyistä lauluista. Tämän vuoksi kokosin erillisen listauksen Suomessa vuosina 1929–1959 levytetyistä lastenlauluiksi luokiteltavista lauluista¹⁶ suomalaisten äänilevyjen luetteloista (Gronow, Hirvi & Wuori 2012; Haapanen 1983). Lopulta valitsin virikemateriaaliin sellaisia levytettyjä kappaleita, jotka ovat todennäköisesti soineet radiossa viihdeohjelmissa tai lastenohjelmissa tai jotka ovat olleet myydyimpiä äänilevyjä. Lastenlevyistä valitsin kultakin levytysvuosikymmeneltä muutamia lauluja kuunneltavaksi. Loin iskelmälaululistat Spotify -sovellukseen ja lastenlaululistat YouTubeen.

Muisteluryhmätapaamisissa osallistujilla oli käytössään moniste, jossa oli laulujen sanat niistä lauluista, jotka oli tarkoitus laulaa. Jaoin laulut pää- ja ala-teemoihin, joiden mukaisesti sijoitin laulettavat ja kuunneltavat laulut laulumonisteisiin. Liitteeseen 2 olen listannut tutkimuksessa käytettyjen laulujen nimet ja

¹⁵ Siukonen: *Laulukirja: Koulun ja kodin lauluja* (1937), Parviainen: *Koulun Laulukirja* (1949), Vainio: *Valistuksen laulukirja* (1953), Pesonen: *Laulukirja* (1954), Ingman: *Laula sinäkin* (1954).

¹⁶ Vuosien 1929–59 välillä Suomessa levytettiin noin 300 lastenlaulua (Tammela & Hirvi 2019). Ennen jälleenrakennusaikaa levytetyjä lauluja on soitettu edelleen tutkimallani ajalla.

tekijät siinä järjestyksessä, kuin laulut teemakerroittain esiintyivät monisteissa¹⁷. Kahdeksan teemakerran aiheet ja niihin kuuluvat laulut muodostin ajan koulu- laulukirjojen tapaan, mutta levytetyn musiikin huomioiden. Taulukossa 1 on esitelty kokoontumiskertojen pääteema eli *Teemakerta*, tapaamisten järjestys, lauluihin liittyvät *alateemat* sekä laulujen lukumäärä kussakin laulumonisteessa.

TAULUKKO 1 Muisteluryhmien kokoontumiskertojen pää- ja alateemat laulumonisteissa.

Nro	Teemakerta	Alateemat	Laulujen määrä
1.	Lauluja luonnosta ja vuodenaajoista	Kevät, kesä, syksy ja talvi	19
2.	Kodin ja koulun lauluja	Aamu & ilta, Kotona, Koulussa, Työssä	23
3.	Hengellisiä lauluja	Pyhäkoulu, Aamuhartaus ja virret, Muita hengellisiä koululauluja	20
4.	Leikit, reippailu & lastenlevyt	Leikit ja touhut, Urheilu ja reippailu, Lastenlevyjä (1929-1959 levytettyjä)	15 *
5.	Isänmaa ja muut maat	Kotimaalle, Puolustamme isänmaata, Marssin tahtiin, Kansallislauluja	24 **
6.	Koulusta tuttuja kansanlauluja	Kalevala & Kanteletar, Suullista perinnettä, Rekilaulut, Muita kansanlauluja	18
7.	Äitienpäivä, juhlat & maakuntalaulut	Äitienpäivä ja koulun juhlat, Maakuntalaulut	25 ***
8.	Iskelmiä, 1940- ja 1950-luvuilta & toivelauluja	Radio ja äänilevyt 1942-1950, 1951-1959, Rytmi-lehden "Mitä Suomi Soittaa" -lista, Toivelauluja	158 + 5 ****
* 15 yhteislaulua + mahdollisuus valita listauksesta lastenlevyjä kuunneltavaksi			
** Marssilauluista ja muiden maiden kansallislauluista ryhmät saivat valita osan, jotka laulettiin			
*** Maakuntalauluista osallistujat valitsivat laulettavat laulut, kaikkia ei laulettu			
**** Iskelmälistauksessa oli 158 laulua luettelossa, josta osallistujat saivat ehdottaa alkuperäislevytyksiä kuultavaksi. Toivelauluja (yhteislaulut) oli 5, joista osa valittiin laulettavaksi.			

Kuhunkin noin 45–60 minuutin laulutaukioon eli teemakertaan kuuluvia lauluja kokosin kahteen palstaan pystysuuntaiselle A4-kokoiselle monisteelle kirjasi-koolla 13,5. Tämä tai tätä suurempi koko on osoittautunut aiemmissa yhteislau- lutuokioissa helposti luettavaksi. Laulujen sanojen lisäksi kirjasi- kunkin laulun otsikon alle laulun tekijätiedot sekä lisäksi monistetta elävöittämään muutamia aiheeseen sopivia piirroksia Papunetin (2019) kuvapankista, jonka materiaali on tarkoitettu kommunikoinnin, kuntoutuksen ja opetuksen apuvälineeksi. Ku- vapankin materiaalia saa käyttää epäkaupallisissa tarkoituksissa, kunhan viittaa kuvien alkuperäiseen tekijään.

¹⁷ Tekijänoikeudellisista syistä laulujen sanoja ei ole liitteessä, sillä julkaisuun olisi vaadittu laaja lupaprosessi, mikä tutkimuksen aikarajoissa ei ollut mahdollista. Liitteessä 2 on laulun nimi, alkusanat ja tekijätiedot, joiden avulla lukija voi halutessaan etsiä laulun käsiinsä ja tutustua sii- hen tarkemmin. Useimmista sanoituksista löytyy jokin versio verkosta.

Laulun säestykseen käytin pianoa, kitaraa ja kanteletta. Säestyksiä ja monisteita valmistellessani hyödynsin erilaisia nuottikirjoja, aikalaisaineistoja, aiempaa tutkimustani (Tammela 2018) sekä monen vuoden kokemustani musiikkityöstä ikäihmisten parissa. Kansakoulun lauluston nuottikokoelmista apunani olivat Reijo Pajamon *Koulun laulutunnilla* (2013) ja Timo Leskelän *Kultaiset koululaulut vanhoilta ajoilta* (2008). Leskelä kertoo kirjan saatetekstissä poimineensa laulut painetuista koululaulukirjoista ja säilyttäneensä tekstit sellaisina kuin ne vanhoissa kirjoissa esiintyvät. Pajamo puolestaan esittelee kirjassaan laulujen tekijöitä ja kuvaa laulun syntytaustoja. Moniin muihin lauluihin löytyi valmis säestys erilaisista laulukirjoista, kuten *Fazerin Kultaisesta laulukirjasta* (Kari ym. 2017) tai *Seminaarinmäen koululauluja* -kirjasta (Kosonen & Pajamo 2009). Vaikka osa virikeaineiston lauluista oli itselleni jo etukäteen tuttuja, osa lauluista piti opetella ensin itse ja valita sitten ikääntyneille soveltuva sävellaji. Kaikkiin lauluihin en löytänyt valmista soinnutusta tai säestystä, joten soinnutin laulut itse. Olen harmonisoinut ja säestänyt paljon erilaisia lauluja, joten tuntumani entuudestaan tunte mattoman kappaleen säestämiseen on hyvä. Valmista säestysmateriaalia on myös kertynyt runsaasti vetämistäni seniorilauluryhmästä.

Välillä kuuntelimme alkuperäislevytyksiä Spotifysta tai YouTubesta älypuhelimmeeni kytketyn kaiuttimen kautta. Kuunneltavista levytyksistä muutamien sanat olivat monisteessa, jolloin osallistujilla oli mahdollisuus laulaa levytyksen mukana. Osassa kuuntelemistamme lauluista taas en tarjonnut sanoja olettaen, että ne ovat olleet sellaisia ajan radiosta tai äänilevyiltä kuultuja lauluja, joihin ei ole osallistujien lapsuudessa ollut tavallisesti painettuja sanoja toisin kuin koululauluissa. Kahdella kokoontumiskerralla osa ajasta käytettiinkin yhteislaulamisen sijasta levytysten kuunteluun: neljännellä teemakerralla kuuntelimme lastenlauluja ja iskelmälaulukerralla osallistujat saivat ehdottaa itselleen mieluisia tai tärkeitä lauluja kuunneltavaksi yhdessä valmiista listauksesta. Lastenlevyistä osallistujat valitsivat tekemästani listauksesta ne lastenlaulut, joita he halusivat kuulla. Monisteessa luki laulujen nimet, esittäjät, vuosiluvut ja laulun alku- tai tunnistesanat, joista laulun voi tunnistaa. Viimeisellä teemakerralla annoin osallistujille etukäteen kattavan listan lauluista, jotka olivat suosittuja sota-ajalla ja sen jälkeen ja jotka virallisen iskelmälistauksen mukaan olivat parhaiten myydyt levyt 1950-luvulla. Iskelmälaulukerralla osallistujilla ei myöskään ollut käytössään kuunneltavien laulujen sanoja. Ainoastaan teemakerran lopussa muutama yhdessä laulettavaan toivelauluun olin kirjoittanut sanat monisteeseen.

Tärkeitä ja tunnettuja lauluja ovat varmasti myöskin joululaulut, jotka rajasin tutkimukseni ulkopuolelle siitä syystä, että niitä lauletaan ja kuullaan vuodesta toiseen toisin kuin monia muita tutkimillani ajalla käytettyjä lauluja. Joululauluista on tehty lukuisia tutkimuksia, jotka todistavat, että joululaulut ovat eri-ikäisille suomalaisille tärkeitä vuosikymmenestä toiseen (ks. esim. Keskinen 1996; Unkuri 2006; Kilpeläinen 2019). Näin ollen niihin liittyvät muistot ja merkitykset saattavat kytkeytyä vahvasti muihin vuosikymmeniin toisin kuin vähemmän lapsuudessa kuullut ja laulettut laulut. Laulusaineistossa jouluaiheeseen liittyikin ainoastaan kaksi tonttu- ja keijuleikkilaulua, joiden kautta pyrin keräämään muistoja koulun kuusijuhlasta ja mahdollisista tonttuleikeistä.

4.4 Kentällä: tutkimusaineiston keruu

4.4.1 Tutkittavien rekrytointi ja tutkimuksen toteutus

Rekrytoin ja toteutin muisteluryhmät vuoden 2019 aikana Keski-Suomessa yksityisen sektorin kautta; neljässä ikäihmisten asumisyksikössä ja yhdessä palvelukodissa, jonka yhteydessä oli hyväkuntoisten ikäihmisten asumisyksikkö. Yksi osallistujista asui palvelukodin puolella, muut asumisyksiköissä. Asumisyksiköt eivät ole sinänsä tutkimukseni kohde, vaikka muistelu niissä tapahtuukin. Ne toimivat tässä tutkimuksessa aineistonkeruun mahdollistavina välineinä, joiden kautta tutkimukseen osallistuvia henkilöitä on rekrytoitu ja joiden tiloissa muisteluryhmät on toteutettu ja tutkimusaineisto on kerätty. Näin ollen kuvaan rekrytointiprosessin ja tutkimukseen osallistumisen kriteerit yksilöiden ja tilojen osalta tässä alaluvussa ja kuvaan tutkimukseen *osallistuneita henkilöitä ja heistä muodostuneita muisteluryhmiä* tarkemmin seuraavassa pääluvussa 5.

Asumisyksiköllä tarkoitan sellaista seniorikotia, jossa ikäihmiset asuvat samassa taloyhtiössä itsenäisesti, eikä heillä ole palvelutaloon verrattavia palveluja tai henkilökuntaa, mutta heillä voi olla käytössään yhteisiä muita palveluja, kuten liikunta- ja kulttuuripalveluja (ks. esim. Saga Care 2020). Senioreille tarkoitettuissa asumisyksiköissä ikääntyvä henkilö yleensä muuttaa hyväkuntoisena ja aktiivisena senioritaloon ja useimmissa senioritaloissa ikärajaksi asetettu vähintään 55 vuotta (Pikkarainen 2007b, 55). Koska tavoitteenani oli saada tutkimukseen mukaan vielä hyväkuntoisia ikäihmisiä, yksityiset seniorikodit olivat tähän hyvin soveltuva vaihtoehto. Omissa erillisissä kodeissaan asuvia hyväkuntoisia ikäihmisiä en rekrytoinut mukaan siksi, että halusin tarjota osallistujille mahdollisimman helpon ja esteettömän tavan tulla mukaan ryhmään, mikä voi edesauttaa sitoutumista tutkimukseen. Vein tutkimusintervention osallistujille tuttuun ja heidän kotinsa yhteydessä olevaan tilaan sen sijaan, että osallistujat olisivat kulkeneet esimerkiksi yliopistolle.

Suuri osa ikäihmisille tarkoitetuista kunnallisista asumismuodoista Keski-Suomessa on palveluasuntoja, joihin kuuluu hoivapalveluja. Lina van Aerschotin (2014, 181) mukaan julkisen tahon hoiva- ja apupalvelujen käyttö on yhteydessä ikäihmisen huonoon terveydentilaan. Tähän perustuen kunnalliselta puolelta rekrytoitaessa olisi todennäköisesti ollut haastavaa saada mukaan henkilöitä, jotka olisivat olleet kykeneviä osallistumaan kuntonsa puolesta koko interventiojakson ajaksi. Palveluasumisen piiriin pääsyn edellytyksenä on usein terveyden ja toimintakyvyn heikentyminen niin, että palvelukodeissa asuvat vaativat ympärivuorokautista hoitoa (ks. esim. Pikkarainen 2007b, 61). Valitsemieni yksityisten asumisyksiköiden kaltaista asumismuotoa ei esimerkiksi Jyväskylässä kunnallisella puolella juuri ollut lukuun ottamatta senioreille tarkoitettuja kaupungin vuokratoteja.

Ennen ensimmäisen muisteluryhmän muodostamista otin yhteyttä erään palvelutalo- ja asumisyksikkökonsernin kulttuurivastaavaan, sillä hän oli minulle tuttu jo entuudestaan. Muista taloista sain vinkin tämän kulttuurivastaavan kautta ja olinkin yhteydessä niiden toiminnanohjaajaan tai kulttuurivastaavaan

sähköpostitse. Rekrytointi tapahtui yhteislaulutilaisuudessa kunkin talon tiloissa. Tilaisuuteen kaikilla talon asukkailla oli vapaa pääsy. Ennen rekrytointia tein yhteislaulutilaisuudesta ja tutkimuksesta mainosjulistein, jota taloissa jaettiin ilmoitustaululle (LIITE 3). Käytin rekrytointituokioissa aiemmin tekemiäni tai talon tarjoamia yhteislaulumonisteita ja säestin laulua pianolla tai kitaralla. Tuokion jälkeen tutkimukseen mukaan haluavat jäivät kuuntelemaan tarkemmin tutkimuksesta ja heillä oli mahdollisuus ilmoittautua muisteluryhmään.

Ennen rekrytointituokiota tiedotin asumisyksikköä tutkittavien sisäänotto-kriteereistä ja yksikölle kuuluvista velvoitteista. Tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tuli olla aineiston keruuajankohtana kognitiivisesti hyväkuntoisia ikäihmisiä ja heidän tuli olla käynyt kansakoulua jälleenrakennusajalla Suomessa 1945–1959 vähintään kaksi vuotta. Osallistujat arvioivat itse oman kognitiivisen kuntosensa. Lievä kognitiivinen heikentyminen oli sallittua, mutta pitkälle edenneitä muistisairauksia ei osallistujalla tullut olla. Tavoitteenani oli kerätä mahdollisimman runsaasti suullista muisteluaineistoa, jota olisi saattanut olla haastavaa kerätä henkilöiltä, joilla on pitkälle edenneitä muistisairauksia. Tutkimusjakso oli pitkä ja vaati sitoutumista, minkä vuoksi etukäteisarvio kognitiivisesta kunnosta oli perusteltua.

Ikäihmisille tehtävässä haastattelussa on huomioitava mahdollinen kuulon ja näön heikkeneminen ja muut fyysiset rajoitteet, jotka voivat vaikuttaa tutkimuksen kulkuun (Lumme-Sandt 2017, 301; Hirsjärvi & Hurme 2015, 134). Tässä asetelmassa fyysisen toimintakyvyn lievä heikentyminen ei ollut esteenä osallistumiselle. Muutamalla osallistujista oli havaittavissa vähäistä kuulon heikkene- mistä, mutta he kykenivät osallistumaan tutkimukseen ilman erityisjärjestelyjä. Kahdella osallistujista oli ongelmia näön kanssa – toinen heistä toipui aivovauriosta, mikä aiheutti vaikeuksia lukea ja sisäistää laulujen sanoja monisteesta ja toisella oli käytössään suurennuslasi sanojen lukemiseen. Eräällä tutkimukseen osallistuneella oli puheen tuottamista heikentävä sairaus, minkä vuoksi hänen kommentistaan oli välillä haastavaa saada selvää. Muilta osin kyseiset osallistujat olivat soveltuvia tutkimukseen.

Kaikilta asumisyksiköiltä pyysin kirjallisen tutkimusluvan, jossa kerroin tutkimusasetelman ja tutkimuksen tarkoituksen sekä mainitsin toiveet tutkimus- tilasta, jonka kukin asumisyksikkö lupautui tarjoamaan. Lupalomakepohja on arkistoitu Jyväskylän yliopiston kirjaamoon. Toiveeni oli saada säännölliseen käyttöön noin kahden kuukauden ajalle sopivan kokoinen huone, jossa olisi valmiiksi piano tai johon mahtuisi helposti kitaran kanssa ja jossa videokameran saa riittäväälle etäisyydelle tutkittavista niin, että he näkyvät hyvin videokuvassa. Tarkoituksenani oli saada osallistujat istumaan puolikaaren muotoon vieretysten niin, että he ovat kasvokkain minuun ja kameraan. Kaikissa taloissa ei ollut pianoa, joten osaa ryhmistä säestin kitaralla ja muokkasin sävellajit kitaralle ja laululle soveltuvaksi. Muutaman kansanlaulun säestin viisikielisellä kanteleella. Tiedotin asumisyksikköä siitä, että tutkimukseen osallistujat saavat halutessaan osallistua yksilöhaastatteluun, joka voidaan toteuttaa muissa kuin yksikön yhteistiloissa. Yksilöhaastatteluun osallistuneista yksi halusi toteuttaa haastattelun

kotonaan ennen erästä muisteluryhmäkertaa, muut yksilöhaastattelut toteutettiin tutkimushuoneessa haastateltavan kanssa erikseen sovittuun aikaan.

Tavoitteenani oli saada rekrytoitua tutkimukseen noin 20 ikäihmistä, joista puolet olisi naisia ja puolet miehiä. Aineiston kylläntymisidean mukaan aineistoa on tarpeeksi, mikäli uudet tapaukset eivät tuota enää tutkimusongelman kannalta merkittävästi uutta tietoa (Taira 2004, 46). Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998) tarkentavat, että aineisto on saavuttanut kylläntymispisteensä, kun tietyt asiat alkavat toistua tutkimukseen osallistuvien puheissa. Tämän perusteella pienikin aineisto riittää, mikäli osallistujien kokemus- ja kulttuuritausta ovat suurin piirtein samat. (Eskola & Suoranta 1998, 63.) Teemu Taira (2004, 46) kuitenkin muistuttaa, että aineiston koko on tutkimuskohtainen ja riippuu tutkimusongelmasta.

Tutkimusryhmiä muodostui viisi ja kussakin ryhmässä oli kolmesta viiteen osallistujaa. Arvioni tutkimusaineiston koosta oli sopiva, sillä viimeisen ryhmän kohdalla oli havaittavissa selkeää aineiston kylläntymistä. Tutkimukseen osallistui 20 henkilöä, joista 15 oli naisia ja 5 miehiä. Arvelin ajalla vallinneen arvo maailman näkyvän sukupuolittuneesti laulumuistoissa ja -kokemuksissa ja koin tärkeäksi saada molempien sukupuolten edustajia riittävästi mukaan. Naiset olivat innokkaampia ilmoittautumaan muisteluryhmään ja heitä oli rekrytointiin liittyvissä yhteislaulutuoquioissa selvästi enemmän kuin miehiä. Jo viiden miespuolisen osallistujan muistoissa ja kokemuksissa oli useita yhtymäkohtia, joten totesin tämän määrän miehiä olevan riittävä tutkimusasetelman kannalta. Taulukossa 2 on esitetty muodostuneiden muisteluryhmien osallistujien sukupuoli-jakauma ja määrä ryhmittäin.

TAULUKKO 2 Muisteluryhmien määrä, toteutuspaikka ja ajankohta, sukupuolijakauma ja osallistujien määrä kussakin ryhmässä. Paikkojen nimet on muutettu.

Ryhmän nimi	Ryhmä 1	Ryhmä 2	Ryhmä 3	Ryhmä 4	Ryhmä 5
Toteutuspaikka	<i>Rantajärvi Helmi</i>	<i>Kotoisa Vellamo</i>	<i>Kotoisa Vellamo</i>	<i>Kotoisa Verner</i>	<i>Rantajärvi Kulta</i>
Intervention ajankohta (2019)	huhti- toukokuu	touko- kesäkuu	touko- kesäkuu	elo-, syys-, lokakuu	loka-, marras, joulukuu
Naisia	2	5	4	3	1
Miehiä	1	0	0	2	2
Yhteensä	3	5	4	5	3

Kukin ryhmä kokoontui kahdeksan kertaa laulamaan ja muistelemaan yhdessä. Yhden ryhmätuokion kesto oli lopulta noin 50–70 minuuttia ja tapaamiset etenivät aiemmin esiteltyjen lauluteemojen mukaisessa järjestyksessä (ks. Taulukko 1, luku 4.3). Yksilöhaastatteluun sai ilmoittautua missä vaiheessa interventiota tahansa. Ensimmäisellä kerralla osallistuessaan tutkittavat palauttivat rekrytointitapaamisessa jakamani tutkimuslupalomakkeen (ks. luku 4.6.2) sekä taustatietolomakkeen (LIITE 4), jossa kysyin seuraavia tietoja: nimi, sukupuoli, syntymävuosi, kansakoulun käyntivuodet ja kansakoulun käynnin paikkakunta, ammatti ennen eläköitymistä sekä musiikkiharrastukseen liittyvät taustatekijät. Tutkimusjakson lopuksi osallistujat täyttivät palauttelomakkeen (LIITE 5), jossa he

muun muassa arvioivat kokemuksiaan liittyen tutkimukseen osallistumiseen. Osallisuuden ja toimijuuden käsitteet nousivat esiin vasta aineiston analyysin yhteydessä, joten aineiston keruussa ei ole sovellettu näihin käsitteisiin liittyviä teoreettisia malleja eikä käytetty esimerkiksi standardoituja mittareita tai lomakkeita näiden tutkimiseksi.

Jokaisella ryhmällä ensimmäiseen tapaamiseen sisältyi aluksi pieni tutustumiskierros, tutkimusaiheen ja itseni esittely. Kaikilla kerroilla kävimme myös aluksi lyhyen kuulumiskierroksen ja aloimme sitten käydä lauluja ja teemaa läpi monisteen avulla. Yleensä ennen kuin aloimme laulaa, kysyin, onko seuraava laulu tuttu, ja laulamisen jälkeen tiedustelin uudelleen, oliko laulu siis tuttu ja jos, mistä. Laulamisen jälkeen heräsi usein keskustelua kyseiseen lauluun liittyvästä aiheesta ja sen mieleen tuoneista muistoista. Joskus, jos tietty laulu ei herättänyt erityisemmin keskustelua, siirryimme heti seuraavaan lauluun. Pääosin puheenaiheet liikkuivat laulettujen laulujen aiheissa ja niissä tilanteissa, joihin laulu muistelijoilla kytkeytyi. Yhdessä muistelussa etuna oli se, kun yksi muisti jonkin asian ja jakoi sen ääneen, muutkin usein tarttuivat ensimmäisen muistelijan kertomukseen ja jakoivat omia kokemuksiaan samanlaisesta tilanteesta. Ensimmäinen ryhmä toimi pilottiryhmänä ja loput muisteluryhmistä toteutin sen mukaan, miten asiat olivat toimineet tai eivät toimineet ensimmäisen muisteluryhmän kanssa. Laskin kaikista lauluista sävellajeja seuraaville ryhmille, sillä havaitsin niiden olevan ikäihmisille liian korkeita.

Teemakerrat (1) *Lauluja luonnosta ja vuodenajoista*, (2) *Kodin ja koulun lauluja* ja (7) *Koulusta tuttuja kansanlauluja* etenivät monisteessa olevien laulujen mukaisesti niin, että lauloimme ja kuuntelimme valitsemani virikelaulut siinä järjestyksessä kuin ne olivat monisteessa. Teemakerran (3) *Hengellisiä lauluja* monistetta muokkasin jo ensimmäisen muisteluryhmän tapaamisen jälkeen, sillä virren *Soi kunniaksi Luojan sanoissa* olin käyttänyt liian vanhaa käännöstä. Tarkastin käännöksen ja vaihdoin monisteessa myös hieman laulujen järjestystä muille ryhmille. Poistin laulusta *Musta Saara* säkeistöt 5–9, sillä niitä pilottiryhmän mukaan ei missään laulettu. Kokonaan poistin laulun *Hyvä Paimen* ja koululaulukirjoista löytyvän virren *On Herran templiin tulla* kahden viimeisen ryhmän monisteesta, sillä ne vaikuttivat olevan oikeastaan kaikille aiempien ryhmien osallistujista täysin vieraita eivätkä täten relevantteja virikelauluiksi.

Teemakerran (4) *Leikit, reippailu & lastenlevyt* aluksi lauloimme noin puolet ajasta aiheeseen liittyviä koululauluja, jonka jälkeen osallistujat valitsivat lastenlevyjen listauksesta (LIITE 2, osio 4) muutamia lauluja kuunneltaviksi. Samaten viimeisen teemakerran (8) *Iskelmiä 1940- ja 1950-luvuilta & toivelauluja* kappaleista osallistujat saivat aluksi ehdottaa kuunneltaviksi eri lauluja. Näiden jälkeen olin loppuun koonnut kolmen ensimmäisen ryhmän ehdottamia muutamia toivelauluja. Kaikissa ryhmissä toivelauluista laulettiin muutama.

(5) *Isänmaa ja muut maat* teemakerran kokoontuminen oli kestoiltaan kaikkein pisin, sillä olin valinnut monisteeseen runsaasti lauluja. Tiedyt isänmaalliset laulut ovat läpi koulun laulukirjojen niitä lauluja, jotka löytyvät *kaikista* ajalla käytössä olleista koulun laulukirjoista (ks. Tammela 2018). Osa loppupuolen lauluista valittiin laulettavaksi niin, että marssilauluista ei laulettu kaikkia, ellei

ryhmä niin toivonut ja muiden maiden kansallislauluista (4 kpl) sekä *Maamme-laulusta* sai valita osan. Teemakerta (6) *Äitienpäivä, juhlat ja maakuntalaulut* oli jaettu puoliksi niin, että ensimmäinen puolituntinen laulettiin koulun vuodenvuorokiertoon liittyviin juhliin kuuluvia lauluja ja toinen puoli maakuntalauluja, joista osallistujat saivat valita, mitkä lauletaan.

Tavoitteenani oli laulaa ja kuunnella ryhmien kanssa lähes kaikki laulumonisteisiin valituista lauluista. Muutamat osallistujista eivät päässeet kaikille tapaamiskerroille, mutta sitoutuminen tutkimukseen näkyi siinä, että tapaamisia jätettiin väliin ainoastaan perustellun syyn vuoksi. Kukaan osallistujista ei keskeyttänyt tutkimusta ja kaikki täyttivät palautelomakkeen. Ensimmäinen, pilot-tina toiminut ryhmä, täytti palautelomakkeen viimeisen tapaamiskerran yhteydessä, ja loput ryhmistä saivat kyselyn ennen viimeistä kertaa kotona täytettäväksi ja palauttivat sen viimeisellä tapaamisella. Laulumonisteet osallistujat saivat pitää.

Viisi muisteluryhmiin osallistunutta antoi myös täydentävän yksilöhaastattelun. Haastattelut eivät olleet strukturoituja, pikemminkin hyvin vapaamuotoista keskustelua. Istahdimme alas rauhalliseen tilaan ja juttelimme osallistujan kanssa kahden kesken samoista teemoista kuin muisteluryhmässä. Yksilöhaastatteluihin osallistuivat kaikki ensimmäisen ryhmän osallistujat ja toisen ryhmän osallistujista kaksi. Jälkimmäisistä ryhmistä kukaan ei ilmaissut haluaan antaa yksilöhaastattelua. Yksilöhaastattelu tuntui olevan muutamalle henkilökohtaisesti tärkeä hetki, sillä he olivat ottaneet mukaansa materiaalia tutkittavalta ajalta: eräs esitteli koulutodistuksiaan ja joitakin valokuvia, toinen toi mukaansa kaikenlaisia nuotti- ja laulukirjoja läpi elämänsä. Nämä muut virikemateriaalit toivat heidän henkilöprofiiliinsa varsin vähän sisältöä tutkimustehtävänä kannalta, jolloin en käy niitä sen tarkemmin läpi raportissa. Toki niiden esittelyn yhteydessä nousseet, aiheeseen kytkeytyvät keskustelut olen liittänyt osaksi henkilön profiilia. Kahdessa viidestä yksilöhaastattelusta valtaosan ajasta keskustelu ajautui jatkuvasti sivuraiteille, vaikka pyrin johdattamaan keskustelua takaisin fokukseen eli musiikkikokemuksiin ja muistoihin. Neljä yksilöhaastattelusta toteutettiin ryhmän kokoontumistilassa ja yksi kyseisen osallistujan kotona.

4.4.2 Aineiston tallennus

Valitsin muisteluryhmätuokioiden ensisijaiseksi tallennusvälineekseni videonin, sillä toimin muisteluryhmässä säestäjänä ja keskityin soittimen soittamiseen ja laulamiseen sekä moderoin keskustelua, jolloin muisteluryhmätapaamisen aikainen havainnointien kirjaaminen ylös ei ollut mahdollista. Risto Jukkola (1999) toteutti ryhmämuotoisia yhteislaulutuokioita dementiaa sairastavien kanssa ja videoi kolme tuokiota, jotta voisi tarkkailla terapiatilannetta ulkopuolisen tarkkailijan näkökulmasta. Jukkola toteaa, että videonauhan perusteella voi tehdä täydentäviä havaintoja osallistujien ilmaisusta ja olemisesta. (Jukkola 1999, 29–30.) Koska halusin havainnoida myös ryhmän dynamiikkaa ja osallistujien eikielellisiä ilmaisuja, oli videointi perusteltua.

Kati Heinonen (2008a) tähdentää, että videotallenne kertoo ääninauhaa enemmän kielenulkoisesta viestinnästä. Videolta on mahdollista havainnoida äänen tauotusten ja äänen sävyn lisäksi olennaisia non-verbaaleja viestejä, kuten ilmeitä, eleitä, liikkeitä ja asentoja. (Heinonen 2008a, 246.) Nyökytykset, pään pudistukset, hymyily, jalan rytmittäminen musiikin tahtiin tai keinuminen ja muu innokkuus jäisivät havaitsematta, mikäli olisin käyttänyt tallenteena ainoastaan äänitystä ja perustanut muistiinpanoni paikalla havainnointiin. Videointia puolsi myös se, että videolta voi havaita selkeästi, kuka ryhmäläisistä milloinkin puhuu ja millaisia reaktioita laulut aiheuttavat. Toisaalta videon avulla voi katsoa tilanteen uudelleen, hidastaa tai nopeuttaa videokuvaa, jolloin saattaa havaita asioita, joihin ei aiemmilla katselukerroilla kiinnittänyt huomiota (Vienola 2004, 75).

Tallensin aineiston Jyväskylän yliopiston videokameralla ja äänitin tuokioiden tutkimusta varten ostamallani Zoom-nauhurilla, jotta saan varatallenteen audiona ja samalla selkeän ja tarkan äänitteen. Videokamera oli noin 2–3 metrin etäisyydellä ja ääninauhuri alle metrin etäisyydellä tutkittavista. Nauhuri oli yleensä päällä muutaman sekunnin kauemmin kuin videokamera, joten sinne on tallentunut puhetta, jota ei välttämättä löydy videolta. Näin ollen tuokioiden lopuksi, kun olin laittanut kameran jo pois päältä, saattoi vielä tulla jokin lyhyt keskustelunavaus, joka tallentui vain ääninauhalle. Videomateriaalia kertyi yhteensä noin 40 tuntia, ja äänitallenteita on varatallenteena yhtä paljon. Yksilöhaastattelut tallensin ainoastaan audiona. Yksilöhaastattelujen kesto vaihteli 15–55 minuutin välillä ja niistä kertynyttä audiomateriaalia on yhteensä noin 140 minuuttia. Lisäksi tutkittavat täyttivät kaksi paperista kyselylomaketta sekä tutkimuslupalomakkeet. Aineistonhallintaa avaan luvussa 4.6.2.

4.5 Tutkimusaineiston analyysiprosessi

Aineistollisen ja metodologisen triangulaation vuoksi sovellan useampaa analyysimenetelmää ja analyysin käytänteitä. Analyysissä keskityn aineistojen (puheen, reaktioiden, kirjoitettujen vastausten) sisältöihin, aiheisiin ja teemoihin (ks. Rastas 2010, 75). Aineistot eivät pelkästään kuvaa merkityksiä, käsityksiä ja mielipiteitä, vaan ne myös *rakentavat* ja *tuottavat* näitä – eli analyysi on konstruktivistista. Tulkitsen tutkimusaineistoja ja niiden sisältöjä suhteessa laajempiin sosiaalisiin ja kulttuurisiin yhteyksiin. (Ks. Uotinen 2008, 142–143.) Sisällönanalyysin keinoin jäsenän aineistoani pelkistämällä ja tiivistämällä sitä siten, että sen tarjoama informaatio säilyy. Konkreettisista ilmauksista siirrytään asteittain abstraktimpiin käsitteisiin, tässä tapauksessa erilaisiin teemoihin ja ilmiöihin, jotka selittävät ja kuvaavat koko aineistoa. (Ks. Sarajarvi & Tuomi 2018.) Laulujen aikaisia ja niiden jälkeisiä tunnereaktioita sekä non-verbaaleja viestejä analysoin tulkitsemalla osallistujien ilmeitä, eleitä ja kehollisia reaktioita. Koska itse aineistonkeruutilanteessa keskityin laulujen säestämiseen ja itse mukana laulamiseen, havainnointi tapahtui pääosin jälkikäteen videolta. Pyrin erottelemaan omat kokemukseni tutkittavien kokemuksista, sillä analyysini kohdistuu *heidän* kokemuksiinsa ja merkityksiin, ei omiin kokemuksiini (ks. Perttula 2005, 134, 145).

Analyysivaiheessa tapahtuvasta itsereflektiosta ja omien lähtökohtieni ja ennakoasenteideni tiedostamisesta käytän termiä *etäännyttäminen*¹⁸.

Analyysiprosessissa on ikään kuin kahden rinnakkaisen aineiston analyysipolku: **(A) Muistelu- ja laulatusaineiston puheen ja reaktioiden analyysi** sekä **(B) kirjallisten lomakevastausten analyysi**. Seuraavassa avaan kummankin polun eri vaiheita (0–5), jotka olen visualisoinut kaavioksi liitteeseen 7.

(0) Esiymmärrys. Koko analyysiprosessin taustalla vaikuttaa esiymmärrykseni tutkimastani ilmiöstä eli etukäteisoletukseni aineiston mahdollisista merkityssisällöistä. Kerätyn aineiston jäsentelyyn vaikutti alkuvaiheessa vahvasti tämä arkitiedosta ja teoreettisesta tiedosta muodostuva esiymmärrykseni, ja siinä etenkin historiallisen viitekehyksen, laulujen ja ajan arvojen tunteminen sekä ennakkoon muotoilemani teemat, joiden pohjalta aineisto oli kerätty. (Ks. Latomaa 2005, 64.) Aineistonkeruu oli edennyt laulujen pohjalta tehdyn teemarungon mukaisesti, joten koin luonnollisena jäsentää aineistoa ensin samaan tapaan yksi ryhmä ja yksi teemakerta kerrallaan (ks. Eskola & Suoranta 1998). Koska tutkijan ymmärrys tutkimastaan ilmiöstä muuntuu tutkimuksen ajan, kykenin analyysiprosessin edetessä irtautumaan aineistonkeruun mukaisesta teema-ajattelusta ja jäsentelemään aineistoa myös siitä nousevien merkitysten mukaisesti. Tutkija saattaa tunnistaa omia ennakkokäsityksiään vasta analyysivaiheessa, minkä vuoksi niiden reflektointi on mahdollista vasta, kun ne tiedostaa. (Ks. Lehtomaa 2005, 165–166.)¹⁹

(A1) Aineiston litterointi: kokonaiskuva aineistosta. Kunkin muisteluryhmätapaamisen jälkeen samana päivänä siirsin ääni- ja videomateriaalit yliopiston levyasemalle ja kävin videot kertaalleen läpi. Samalla kirjasin alustavat litteraatiot tekstitiedostoon. Johanna Ruusuvuori (2010) muistuttaa, että puheesta ja videolta tekstiksi muunnettu litteraatio on tutkijan luoma versio siitä tilanteesta, jossa haastattelu on tapahtunut. Laadullisessa tutkimuksessa varsinainen analyysi tehdään yleisimmin nimenomaan litteroidun, kirjallisessa muodossa olevan aineiston perusteella. Litterointitarkkuutta valittaessa tutkija pohtii tutkimusaihettaan, tutkimusongelmaansa ja niitä analyyttisiä kysymyksiä, joita hän kysyy aineistolta. Näiden perusteella on valittava video- ja kuvamateriaalista se aines, mikä sanotussa ja toimitussa on tutkimuksellisesti relevanttia. (Ruusuvuori 2010, 427–428.) Analysoin muistelupuheen *sisälltöjä*, en tapoja tuottaa sitä, joten valitsin litterointitarkkuuden sen mukaan. Litterointivaiheessa pyrin muodostamaan kokonaiskuvan muistelu- ja laulatusaineistosta ja etäännyttämään itseäni siitä. Kävin aineistoa useaan kertaan läpi ja peilasin omia asenteitani laulamiamme lauluja ja keskustelujamme kohtaan.

Ensimmäisellä kerralla katsoin videot normaalilla toistonopeudella ja tein samalla summittaisen litteraation muisteluryhmätuokion puheosuuksista. Kirjasin alustavasti laulujen aikaisia non-verbaaleja reaktioita, kuten hymyily, äänetön itkeminen tai pään nyökytys, jotka merkitsin litteraattiin puheen yhteyteen

¹⁸ Vrt. *reduktio*, joka koostuu sulkeistamisesta (ennakkoasenteiden syrjään siirtäminen) ja mielikuvatasolla tapahtuvasta muuntelusta (Perttula 2005, 145).

¹⁹ Reflektioistani ja tutkijan positioistani tarkemmin luvussa 4.2.6.

suluilla. Jotkut osallistujista vastasivat jatkuvasti nyökytyksellä, pään pudistuksella tai antoivat äänettömiä palautteita, kuten suulla muodostettu äänetön "juu". Litteroidessani käytin tutkittavista yhtä tiettyä kirjainta tai lyhyttä kirjain-numerokoodia ja itsestäni haastattelijana kirjainta H. Jätin kirjaamatta sisällön kannalta turhia täytesanoja, kuten "tota noin" ja "niinku", sekä muutamia keskusteluja, jotka eivät liittyneet aiheeseen, kuten tutkittavien lääkärikäynnit tai ruokailut. Aivan kaikkia mikropalautteita, kuten "mm", en kirjannut, jos kyseinen ihminen oli jo toistanut tämän samaan asiaan liittyen useita kertoja. Alleviivaus tarkoittaa kyseisen sanan painotusta puheessa. [*Hakasulkeissa kursivoilla*] merkitsin puheenvuoroon liittyvän non-verbaalin ilmauksen. Seuraavassa esimerkki litteraation tarkkuudesta erään ryhmän keskustelussa:

- H Tätä, onko kellekään teistä laulettu kehtolauluna, vai onko teille kotona laulettu kehtolaulua?
E [*kohauttaa olkiaan, ikään kuin "en tiedä"*]
H Onko äidit laulaneet?
I On laulaneet [*naurahtaen*]
E Mä en kyllä muista, se oli jotenki mun mielestä, meil oli niin työntäyteinen se elämä,
A [*naurahtaa*]
E että se on tainnu olla [*nauraa*] se työ

Ryhmäkeskustelutilannetta analysoitaessa huomioin, että yksittäisten osallistujien puheenvuorot ovat osa sitä kontekstia, jossa ne on kerrottu. Ryhmäkeskustelussa osallistujat osoittavat usein puheensa toisille osallistujille eivätkä haastattelijalle tai moderaattorille, kuten yksilöhaastattelussa (ks. Pietilä 2010, 216–217). Tämän vuoksi analysoin keskustelua aluksi ryhmäkohtaisesti, vaikka myöhemmin pyrinkin erottelemaan ja luomaan osallistujista henkilöprofiileja muistelu-ryhmässä käydyn vuorovaikutuksen ja kertomusten perusteella.

Toisella aineiston tarkastelukierroksella kirjasin tarkemmin puheen ja käytin äänen hidastustoimintoa silloin, kun ryhmän osallistujien puheesta oli vaikea saada selvää. Videolta näki helposti, kuka puhuu, mutta samanaikaisen puheen vuoksi oli haastavaa saada selvää, *mitä* kukin osallistuja siinä hetkessä sanoi. Zoom-äänitalenne erotteli puheen tarkemmin, joten kuuntelin näissä kohdissa hidastetulta äänitalenteelta pätkän puhetta yhdestä laulusta seuraavaan lauluun ja tämän jälkeen tarkastin litteraation katsomalla videon samasta pätkästä normaalilla nopeudella. Kirjasin tarkemmin laulujen aikana tapahtuvaa non-verbaalia toimintaa ja reaktioita, kuten jalkojen rytmittelyä tai laulun tahtiin keinuttelua sekä sen, kuka osallistuu ja miten aktiivisesti mihinkin lauluun. Kolmannella kerralla katsoin videot tuplanopeudella ja tarkastin puheen litteraatiot, non-verbaalit vastaukset sekä kirjasin tarkemmat huomiot reaktioista laulujen aikana. Nopeutetussa videokuvassa keholliset reaktiot korostuvat, minkä vuoksi niihin kiinnittää helpommin huomiota kuin normaalilla toistonopeudella pyörivässä videokuvassa (ks. Vienola 2004).

Reaktioista havainnoin erityisesti osallistujien laulamisaktiivisuutta (eli mihin lauluihin osallistutaan) ja laulujen aikana tapahtuvaa kehollista rytmittelyä, esimerkiksi jalalla pompottelua laulun tahdissa. Tulkitsin osallistujien ilmeistä ja

tunneilmaisusta niitä tunteita, joita he muisteluryhmässä laulujen myötä kokevat ja jotka itsessään kertovat lauluihin kytkeytyvistä merkityksistä (ks. Kosonen 2010a, 300). Kuten Heinonen (2008a, 246) kuvailee, tunteita ja asenteita ilmaistaan vahvasti kielenulkoisella viestinnällä, mutta niiden analyysi on haastavaa, sillä sama ruumiillinen kokemus voi liittyä eri tunteeseen. Ne voidaan myös tulkita eri tunteina riippuen kontekstista. Tulkitsijan tulisi erottaa aito, koettu tunne ja kulttuurisesti koodautunut tunteen esittämisen kuvaus. Herkkyys tunnistaa ja tulkita eri tunteita on sidoksissa tulkitsijan persoonaan, tulkintatilanteeseen ja kulttuuriin. Tulkitsijasta helpottaa, mikäli *tunteen kokija* eli tutkittava ja sen *tulkitsija* eli tukija edustavat samaa kulttuuria. (Heinonen 2008a, 246–247.) Huomioinkin tarkastellessani reaktioita tilannesidonaisuuden: mikäli osallistuja ei erikseen itse suullisesti selvennä, mikä juuri kyseisessä laulussa itketti tai nauhatti, pyrin tilanteeseen peilaten tulkitsemaan voiko esimerkiksi liiketuksen aiheuttaja olla positiivinen vai liittykö itkuun mahdollisesti surullinen, epämieluisa tunne. Reflektoin samalla omia käsityksiäni tunteista, eleistä ja sanapainoista pohtien, olenko osannut tulkita osallistujien ilmaisut oikein.

Yksilöhaastattelujen jälkeen samana päivänä vein tallenteet nauhurilta yliopiston levyasemalle ja kuuntelin äänitteen pikaisesti läpi tarkistaen, että kaikki olennainen oli nauhalla. Litteroin haastattelut myöhemmin itselleni soveltuvana ajankohtana. Kahdenkeskisestä keskustelusta pelkän puheen litterointi oli huomattavasti helpompaa ja nopeampaa kuin ryhmätilanteessa tapahtuvien reaktioiden ja puheen transkriptointi. Litterointitarkkuus oli sama kuin ryhmätilanteiden puheen litteraateissa ja menetelmänä toimi muutaman sanan tai lauseen kuuntelu kerrallaan, niiden ylös kirjoittaminen ja tarvittaessa taaksepäin kelaus ja tarkistus.

(A2) *Taulukointi teemakerroittain.* Jäsentääkseni aineistoa kokosin tapauksiin perustuviin teemakertoihin liittyvät litteraatiot ja huomiot ryhmittäin yhteen taulukkoon. Näin eri ryhmien kokemuksia ja muistoja tietystä laulusta ja aiheesta voi vertailla keskenään. Taulukossa 3 on pieni pätkä teemakerralla (2) *Kodin ja koulun lauluja* laulettu *Levon hetki nyt lyö* yhteydessä käydystä keskustelusta ja laulun aikaisista reaktioista. Teemakerroittain ryhmitellyissä taulukoissa ryhmien keskustelut ja laulujen aikaiset reaktiot ovat vieretysten vasemmalta oikealle järjestyksessä ryhmä 1 – ryhmä 5. Keskustelu etenee ylhäältä alas, eli pystysarakkeesta voi lukea kunkin ryhmän jäsenten ja tutkijan välisen keskustelun. Taulukon vasemmassa reunassa on laulun nimi ja värikoodi, jolla erotin eri laulujen yhteydessä käydyt keskustelut toisistaan. Kun yksi ryhmä siirtyi keskustelusta laulamiseen (ylhäältä alas), sen erottaa muusta keskustelusta värikoodattu ruutu, johon olen kirjannut ylös kunkin ryhmän laulamiseen liittyvät reaktiot ja mistä sävellajista laulu on kunkin ryhmän kanssa laulettu. Esimerkki taulukossa 3 nämä näkyvät sinisellä ryhmien 3 ja 4 keskustelussa. Tähän värilliseen ruutuun olen kirjannut osallistujien reaktioita lauluun ja laulamiseen. Sulussa oleva Ab tarkoittaa ryhmässä käytettyä sävellajia As-duuri.

TAULUKKO 3 Esimerkki teemakerran litteraateista ryhmittäin samassa taulukossa: va-
semmalla laulun nimi ja värikoodi, pystysarakkeissa vieretysten kaikki
viisi ryhmää (Ryhmä 1 – Ryhmä 5). Keskustelu etenee ylhäältä alas.

	RYHMÄ 1	RYHMÄ 2	RYHMÄ 3	RYHMÄ 4	RYHMÄ 5
LEVON HETKI NYT LYÖ	T1 no sit on Levon hetki..	H No sitte on Brahmsin Kehto- laulu, jokatu- nettu "Levon hetki nyt lyö",	H No sitten hyvin tun- nettu Brahmsinkeh- tolaulu Wiegenlied,	H No sitte ku käänätte si- vulle kaksi, niin siellä on vielä ihan Aamuun ja Il- taan liittyvä laulu, tämä Levon hetki nyt lyö. Tämähän oli Brahmsin kehtolauluna kutsuttu.	H No sitte tosiaan näistä aamun ja illan lauluista, ku käänättesivulle kaksi, eli käänätte ympä- ri sen lehdykän, niin siel on tämä Levon hetki nyt
	J1 niin onki...	S2 no se on tuttu	I1 joo	R2 joo-o. Tuttu.	K1 (hymyilee)
	H No sit on Brahmsin kehtolauluksi	V1 joo	H joka on suomen- nettu levonhetki nyt lyö.	H Tämä on varmaan kyllä, tää löyty kaikista koulun laulukirjoista tuoho ai- kaan.	H tää on alun perin klassi- nen sävellys, ja tää on aika monelle ollu tuttu. Tää on, jokujopa muis- taa että oma äiti on laulattanut
	T1 mm	R1 tästä minä oon tykänny...	I1 se on tuttu varmaa kaikille (lähes kuis- katen, kääntää pää- tään katsomaan	(Ab) Kaikki laulavat, S vähän haparoi. J ei ihan kakkos- säkeistöä osaa. Mlaulaa osin ulkoa.	K1 Joo, tää on kyllä.
	H sanottu Levon hetki nyt lyö. onko tää niinku...?	H muutama on sa- nonu että on oma äiti laulanu tätä tuutulauluna	(Ab) A, E, I laulavat. L seuraa tällä kertaa sanoja ja vähän kei- nuttaa päätään lau- lun tahdissa. E osaa osin ulkoa. I ja E ryt- mittävät jalkateril- lään vähäsen. Lau- lun lopussa A hy- myää.	S3 ei mulle ollu...	H Kehtolaulu

Taulukon 4 avulla havainnollistan ryhmässä tapahtuvan keskustelun siirtymän laulusta (aiheesta) toiseen, tässä laulusta *Levon hetki jo lyö* lauluun *Sä kasvoit neito kaunoinen*, joka on värikoodattu vaaleanpunaisella. Värikoodien avulla on helppo erottaa laulut ja niihin liittyvät keskustelut toisistaan. Useimmiten lauluun siirtyminen alkaa omalla tutkijan puheenvuorollani, jossa kerron, mihin lauluun siirrymme ja kysyn, onko laulu tutkittaville tuttu. Tyhjä ruutu edellisen laulun lopussa tarkoittavat sitä, ettei näissä ryhmissä kyseisen laulun yhteydessä ole keskusteltu niin paljon kuin toisissa ryhmissä.

TAULUKKO 4 Esimerkki, miten yhdestä laulusta seuraavaan siirtyminen keskustelussa tapahtuu litteraatiotaulukossa.

	RYHMÄ 1	RYHMÄ 2	RYHMÄ 3	RYHMÄ 4	RYHMÄ 5
SÄ KASVOIT NEITO KAUNOINEN					H Niinnii!
					K1,T2 (nyökyttelevät)
					H Eli teil on
					E2 joo.
	H Joo mut. No sitten näitten aamu, aamu- ja iltalaulujen lisäksi on tässä vähän kodin lauluja, eli näistä nyt	H No sitte ku mennään näihin kotiin liittyviin lauluihin, niin ensimmäisenä Lapsuuden toverille, "sä	H No sitte "kotona" - otsikon alle olen laittanut sellasia koululauluja, jotka minusta liittyy hyvin kotiin ja kodin ilmapiiriin,	H No sitten mennään niin sanontusti kotiin. Lapsuuden toverille, eli "Sä kasvoit neito kaunoinen". Onko tätä käytetty paljon onnittelulauluna?	H Joo. No sitte ku mennään sinne kotiin näitten laulujen kautta, - teemaisesti, niin Sä kasvoit neito kaunoinen
T1 mm	V (nyökkää) Jooh.	I1 Joo	M2 Tjoo (nyökyttää)	K1 (hymyilee, tökkää T:tä käsivarteen) kyllä sääki tuon	

Aineistosta alkoi hahmottua merkityksiä ensin ryhmien tasolla. Joissakin ryhmissä tietyt laulut sekä niihin liittyvät reaktiot ja keskustelu olivat monipuolisempia ja kattavampia, kun taas toisissa ryhmissä samasta laulusta tai aiheesta ei keskusteltu juurikaan. Esimerkkitaulukossa 4 nähdään, että ryhmän 5 keskustelu on jatkunut edellisestä laulusta pisimpään ennen siirtymistä seuraavaan lauluun ja aiheeseen. Eri ryhmien keskustelun etenemistä on helppo seurata taulukosta ja vertailla, miten hyvin laulut tunnetaan ja osataan ja millaista keskustelua niistä ryhmissä syntyy. Ryhmäläisten keskinäisen vuorovaikutuksen taso vaikutti myös luonnollisesti siihen, kuinka intensiivisesti aiheista keskusteltiin. Vaikka olin muisteluryhmien tapaamisissa pyrkinyt esittämään kaikille ryhmille samansisältöisiä kysymyksiä ja alustamaan laulut samoilla keskustelunaiheilla, huomasin tässä analyysin vaiheessa, että osan ryhmistä kanssa tietyt aiheet eivät nousseet puheeksi lainkaan. Raportointivaiheessa tuonkin lukijalle tietoon sellaiset aiheet, jotka ovat nousseet keskusteluun tutkijan kysymyksestä, mutta jotka osassa ryhmistä ovat jääneet kokonaan välistä.

(A3) Laulukohtainen jäsentely. Muisteluryhmien teemakertoihin pohjautuvan taulukoinnin jälkeen tein laulukohtaisen jäsentelyn. Kävin teemakerroittain läpi laulut, niihin liittyvän puheen ja reaktiot ja kirjasin nämä tiedot erilliseen tekstitiedostoon. Kartoitin, mitä lauluja osallistujat tuntevat ja miten hyvin eri lauluja osataan. Laskin, kuinka monta henkilöä uskoo tuntevansa laulun ennen sen laulamista, ja kirjasin ylös, millaisia kommentteja osallistujat antavat laulusta nähdessään sen monisteessa. Tarkastelin, tunnistaanko laulu pelkkien sanojen tai nimen perusteella ja herättääkö se jo ennen laulamista tutkittavissa muistoja. Kuvasin numeerisesti, kuinka moni osallistuu laulamiseen ja kuinka moni jättää laulun laulamatta. Kirjasin myös, millaisia reaktioita ja kommentteja laulu herättää sen laulamisen aikana ja sen jälkeen. Jaottelin kunkin laulun kohdalla osallistujat seuraaviin kategorioihin: *On tuttu laulu ja osaa, laulaa mukana / Vähän tuttu laulu, laulaa mukana / Ei tunne laulua, mutta yrittää laulaa mukana / Ei tunne laulua, ei laula / Ei ollut paikalla, kun laulettiin* (ks. esimerkki liitteen 8 lopusta). Järjestelin näiden perusteella tutkimuksessa käytetyt laulut erilliseen taulukkoon sen mukaisesti, kuinka hyvin laulu tunnettiin ja osattiin (LIITE 6).

(A4) Pää- ja alateemajäsentely. Aineistosta nousi tässä vaiheessa selkeitä pää- ja alateemoja eli merkitysyksikköjä (vrt. Perttula 1995; 2005), jotka jäsensivät keskustelua ja reaktioita sitä kautta muistoja, lauluja ja niihin kytkeytyviä merkityksiä. Keskustelussa nousi suoraan laulujen aiheisiin liittyviä muistoja, mutta myös uusia aiheita, jotka eivät ole alkuperäisen teemakerroittelun mukaisia. Pää- ja alateemat olen listannut taulukkoon 5 (ks. alla). Kokosin *yksilöittäin* kuhunkin pää- ja alateemaan liittyvää keskustelua ja niihin kytkeytyviä lauluja siten, että yhdessä taulukossa oli yhteen teemaan liittyvää puhetta kunkin henkilön osalta. Tällä jäsentelytavalla oli helppo havaita, miten paljon kukin osallistujista tuottaa kustakin aiheesta puhetta, sillä taulukosta pystyi vertailemaan, kuka otti mihinkin aiheeseen kantaa ja miten paljon. Muisteluryhmien teemakertojen mukaisessa jäsentelyssä oli välillä haastavaa havaita, mitkä aiheet herättävät yksilötasolla enemmän keskustelua ja mitkä vähemmän. Aineistolähtöisen pääteema-

taulukoinnin avulla havaitsin, että tietyt aiheet herättivät runsaampaa keskustelua sellaisilla henkilöillä, jotka muuten vaikuttivat ryhmässä olevan vähäsanaisia. Tässä vaiheessa vein yksilöhaastatteluissa ilmi tulleita lisätietoja – esimerkiksi osallistujan koulutiloista, perheessä tapahtuneesta musisoinnista ja omista nuoruuden musiikkiharrastuksista – pääteemataulukkoon niiden teemojen alle, joihin vastaukset liittyivät. Sijoitin vastaukset kyseisen haastateltavan vastausten perään täydentämään hänen profiiliaan.

TAULUKKO 5 Aineistosta nousseet pää- ja alateemat (merkitysyksiköt).

Pääteema	Alateema
Radio, levysoitin, iskelmät	radio, levysoitin, iskelmät, tanssit, kuuntelu, kuunneltu musiikki, lauantain toivotut, metsäradio, Markus-setä, TV, elokuvat
Koti & perhe	koti, perhe, suku, harrastukset
Pyhäkoulu	pyhäkoulu, rukous, uskonto, usko, virsi
Virret ja uskonto koulussa	aamuhartaus, uskonto, kirkko, Jumala, katsomus
Hengellisyys lapsuuden arjessa	rippikoulu, Jumala, usko, kinkerit, koti, rukous, virsi, hengellisyys
Ajan kasvatusihanteet	raittius, reippaus, kiltteys, kuri, tytöt, pojat, miesihanne, naisihanne
Kotimaa, isänmaallisuus	kotimaa, Suomi, suomalaisuus, isänmaallisuus
Sota, isänmaan puolustus	sota, isänmaan puolustus, armeija, patriotismi
Maatalous vs. kaupunki	maatalous, maaseutu, kaupunki, karja, paimenlaulut, maataloustyöt
Lapsen maailma	leikki, lapsuus, lastentunti ja -levyt, piirileikit, suhtautuminen lapsiin
Koulu	koulun laulutunti, harmoni, laulukoe, opettaja, koululaulut
Muistaminen, reaktiot	kommentit muistamisesta, osaamisesta, tunnereaktiot

(A5) *Tuloslukujen hahmotteluvaihe.* Keräsin vielä lopuksi erilliseen tekstitiedostoon edellä mainittuihin pääteemoihin liittyvää puhetta, lauluja ja niiden aiheuttamia reaktioita. Tarkastelin, yhdistävätkö tutkittavat jonkin laulun johonkin toiseen teemaan, mihin sen alun perin laulumonisteessa olen sijoittanut, tai nousevatko kyseiseen lauluun liittyvät aiheet muissa yhteyksissä esiin. Ennakkoletukseni laulujen yhteyksistä tiettyihin tilanteisiin ja tunteisiin oli toisinaan väärässä. Koska olin tehnyt monisteet, tutkinut opetussuunnitelmia ja laulukirjoja sekä ajan historiallista viitekehystä, ajatukseni olivat aluksi vahvasti kiinni tässä esiyymäryksessäni. Pyrinkin nyt tarkastelemaan osallistujien muistoja, kertomuksia ja kokemuksia irrallaan luomastani teemakerta-strukturista. Aineistosta ilmeni laajempia merkitysryppäitä, jotka nousivat puhtaasti osallistujien kokemuksista eivätkä vain omista ennakkokäsityksistäni. Jäsentelin edellisissä vaiheissa jäsentelemäni aineistoni uudelleen näiden laajojen merkitysryppäiden eli eräänlaisten kattoteemojen kautta: *Ajan kasvatusihanteet ja lapsen maailma; Koti, maaseutu, kaupunki; Koulu; Isänmaallisuus laulujen ja laulumuistojen kautta sekä Uskonto laulujen ja laulumuistojen kautta.* Kokosin näihin kattoteemoihin liittyvää keskustelua ja kokemuksia lauluista kunkin kattoteeman osalta tekstitiedostoon *teemoittain, lauluittain ja yksilöittäin.* Ensin listasin alakategorioittain kuhunkin kattoteemaan sisältyvään lauluun ja aiheeseen liittyvät reaktiot ja keskustelut laulu- ja aihekohtaisesti, jonka jälkeen listasin samat aiheet ja laulut yksilöittäin eli osallistujia kerrallaan. Tämän koonnin pohjalta lopulta jäsentelin ja kirjoitin auki tulosluvut 6 ja 7. Kattoteemat alakategorioineen olen avannut liitteeseen 8.

Tarkastelin tässä vaiheessa ajankuvaa ja arvoja tarkemmin tutkimuskirjallisuuden avulla ja annoin muisteluryhmäaineiston hautua muutamia kuukausia.

Peilasin aineistoa teoreettiseen ja historialliseen viitekehykseen ja hahmottelin tuloslukuja, joissa käsitellään lauluissa esiintyviä arvoja ja niihin suhtautumista sekä lauluihin ja muistoihin liittyviä paikkoja ja henkilöitä. Tulkittessani osallistujien ilmaisuja ja sitä kautta *merkityksiä* eri teemoihin ja lauluihin liittyen pyrin löytämään kunkin yksilön ilmaisuista hänen *kokemuksensa keskeisen sisällön* ja kääntämään sen tutkijan kielelle (vrt. Perttula 1995, 74–75). Käytännössä kirjoitin tekstirunkoa ja poimin kuhunkin aiheeseen liittyviä sitaatteja ja reaktioita, joista kiteytin sanoman eli pintatason tekstin. Kiteyttäminen tässä oli mieleni tasolla tapahtuva ymmärrys, abstrahointi. Tässä vaiheessa tunsin aineistoni jo niin hyvin, että kykenin yhdistämään yhdessä sitaatissa ilmeneviä asioita yksilön profiiliin eli muualla aineistossa hänen ilmaisemiinsa seikkoihin. Mieleni tasolla yhdistelemällä osallistujan ilmaisut hänen *henkilökohtaisen profiilinsa merkitysverkoston*, pyrin tavoittamaan sitaatin sanoman alla piilevän *merkityksen* ja tekemään siitä tulkinnan. (Vrt. Latomaa 2005, 67.) Taulukossa 6 avaan esimerkinomaisesti, kuinka ymmärrykseni ja tulkintani yksilön lauluun liittämistä merkityksistä hänen suullisen ja kehollisen ilmaisunsa perusteella on muodostunut.

TAULUKKO 6 Esimerkki aineiston jäsentely- ja teemoitteluprosessista, jossa tutkijan tulkinta merkityksistä sekä johtopäätökset näistä ovat muotoutuneet.

Sitaatti	Sanoma	Teema	Merkitys*	Tulkinta	Johtopäätös
Metsämiehen laulu: "On laulettu koulussa. -- Tämä oli maalaispojille hyvintärkeä laulu kouluai- kaan, sillen kaikki halus olla Tapiola vainiolla (hymyilee lopuksi)" (RAIMO)	Laulu tärkeä maalaispojille.	Maaseutu vs. kaupunki	Raimo oli maalta, joten laulu tärkeä itselle.	Maaseudulla kasvaminen ja kokemus maa- laisuudesta tärkeää Raimolle.	Raimo identifioituu maalaispojaksi ; Metsämiehen laulu vahvistaa tätä identiteettiä.
	Pojat (ml. Raimo itse)	Sukupuoliroolit	Raimo identifioituu mieheksi (pojaksi), joten laulu tärkeä itselle.	Laulu on vahvistanut omaa kasvua poi- kana/miehenä.	Tuttu laulu tuo mieluisia muistoja
	lailoivat tätä laulua kou- lussa.	Koulu (paikka muistoissa)	Raimo on laulanut tätä koulussa. Laulu on sieltä tuttu.	Laulu tuo mieleen muistoja koulusta. Muisto ilahduttaa (hymy).	koulusta. Raimolle laulu on tärkeä.
*Merkityksen avaamisessa tutkijalla on tiedossa osallistujan muissa yhteyksissä kertomaa tietoa, joka auttaa tulkitsemaan juuri tämän sitaatin sanomaa.					

Tulosluvuissa kuvaan sen, millaisia muistoja osallistajat kertovat eri lauluihin ja määrittelemiini teemoihin liittyen. Samalla esittelen, miten he osallistuvat laulun laulamiseen ja onko laulu heille tuttu. Peilaan raportissa aineistoa ja tulkintaani teoreettiseen ja historialliseen viitekehykseen.

(B1) *Lomakevastausten kirjaus*. Rinnakkain laulatus- ja havainnointiaineiston kanssa kävin läpi paperilomakkeilla keräämääni dataa. Taustatietolomakkeen (LIITE 4) ja palautelomakkeen (LIITE 5) vastaukset kirjasin aluksi digitaaliseen muotoon Exceliin muisteluryhmittäin ja henkilöittäin ylös. Samalla hahmottelin osallistujien profiileja heistä saatujen taustatietojen perusteella. Kirjasin vastaukset sanasta sanaan sellaisena, kuin osallistajat olivat ne paperilomakkeelle kirjoittaneet. Lähes kaikkiin kysymyksiin annettiin vastaus avovas-

tauksena, mutta muutamassa kysymyksistä oli valmiiksi annettuja vastausvaihtoehtoja, joihin annetut vastaukset (rastit) muutin Exceliin numeeriseen muotoon samalla, kun kirjasin vastauksia ylös.

(B2) Vastausten pelkistäminen, jäsentely, luokittelu ja visualisointi. Pyrin etäännyttämään itseäni myös tästä osuudesta aineistoa tiedostamalla omat ennakkoasenteeni ja käsitykseni siitä, miten oletin osallistujien kokeneen muisteluryhmän ja siinä laulettu laulut. Osallistujat arvioivat, miten mieluisina ja tärkeinä he pitivät kutakin laulamaamme ja kuuntelemaamme lauluteemaa. Lauluteemat, jotka olin eritellyt lomakkeeseen, olivat: **Luonto ja vuodenajat, Kodin laulut, Koulu, Työ ja ammatit, Pyhäkoulu, Virret ja muut hengelliset, Leikki ja reippailu, Lastenlevyt, Kotimaani, Isänmaan puolustus, Muut kansat, Äitienpäivä ja juhlat, Maakuntalaulut, Kansanlaulut** sekä **Iskelmät**. Arvioidessaan heillä oli mahdollista käyttää muisteluryhmissä olleita laulumonisteita mieleen palauttamisen apuna. Vastausvaihtoehdot ja niille analyysivaiheessa numeerisesti antamani arvot olivat:

"erittäin mieluisa" / "erittäin tärkeä" (3)

"jokseenkin mieluisa" / "jonkin verran tärkeä" (2)

"ei niin mieluisa" / "ei niin tärkeä" (1)

"ei lainkaan mieluisa" / "ei lainkaan tärkeä" (0)

"en osaa sanoa" tai jätetty vastaamatta (nollavastaus, ei saa numeerista arvoa)

Laskin arvioiden keskiarvot (ka) ja keskihajonnat (kh) ja kokosin ne yhteen taulukkoon niin, että kaikkien osallistujien, naisten ja miesten vastausten eroavaisuuksia on mahdollista vertailla keskenään lauluteemojen mieluisuuden ja tärkeyden arvioinneissa. Järjestelin taulukkoon lauluteemat keskiarvon mukaan mieluisimmasta vähiten mieluisaan ja tärkeimmästä vähiten tärkeään. Tein miesten ja naisten arvioista graafiset esitykset lauluteemojen mieluisuudesta ja tärkeydestä. Analyysin aikana huomasin, että "en osaa sanoa" tai tyhjä vastaus tulisi jättää keskiarvon laskusta pois, sillä se on nollavastus, joka ei kuvaa osallistujan mielipidettä. Näin ollen huomioin tyhjästä ja "en osaa sanoa" -vastaukset niin, että niitä ei sisällytetä keskiarvon ja keskihajonnan laskemiseen. Kaiken kaikkiaan vastauksista tekemäni numeeriset arviot ovat suuntaa antavia, mutta kuvaavat osallistujien itsearviona sitä, kuinka he laulamamme ja kuuntelemaamme teemat *kokivat*. Tulosten luotettavuuden tulkinnassa pohdin aihetta laajemmin, mutta tässä analyysivaiheessa jo käsitin, että en voinut kontrolloida sitä, kuinka osallistujat itse lomakkeessa olevat teemat *tulkitsivat*. On vain arvailtava, käsittivätkö he vaikkapa teeman "Virret ja muut hengelliset" yleisesti kaikiksi virsiksi ja hengellisiksi lauluiksi, vaiko niiksi, joita olimme muisteluryhmäkerällä laulaneet ja joiden arviota lomakkeella oli ainakin *tarkoitukseni* pyytää.

Palautelomakkeessa selvitin myös osallistujien kokemuksia muisteluryhmästä ja heidän suhtautumisestaan yhteislauluun ja laulamiseen muisteluryhmän ulkopuolella. Tiedustelin, kokeeko osallistuja lapsuudestaan tuttujen laulun laulamisen tärkeänä. Osaan näistä oli valmiit vastausvaihtoehdot (ks. LIITE 5), joihin annettujen vastauksien jakaantumisen arvotin numeerisesti. Tarkempi analyysikuvaus näistä on avattu tulosten yhteydessä lukemisen helpottamiseksi.

Muissa kysymyksissä oli avovastauksia, joiden sisältöjä pelkistin avainsanoiksi. Luokittelin ja ryhmittelin vastauksia samankaltaisten vastausten kanssa keskenään, muutin osan vastauksista numeeriseksi ja vertailin vastausten jakautumista osallistujien kesken. Avokysymyksissä tiedustelin, millaista musiikkia osallistuja nykyään kuuntelee ja laulaa mielellään ja mitä hän taas ei kuuntele tai laula mielellään selvittääkseni osallistujien nykyistä musiikillista maailmankuvaa. Lopuksi osallistuja sai antaa vapaata palautetta muisteluryhmästä. Kokosin vastaukset muisteluryhmittäin ja henkilöittäin taulukkoon ja tein niistä yhteenvedoja huomioiden kaikki osallistujat. Palautteesta poimin sitaatteja, jotka kuvaavat osallistujien kokemuksia muisteluryhmästä. Jäsentelin pelkistettyjä vastauksia numeerisesti käyttäen apuna erilaisia taulukoita ja graafisia kaavioita, jotka helpottavat vastausten vertailua. Osallistujien ryhmittelyt erilaisten taustatekijöiden, kuten syntymävuoden, ammatin tai maakunnan perusteella auttoivat hahmottamaan heidän profiiliaan ja jäseni käsitystäni heidän kokemuksistaan. Osan graafeista sisällytin raporttiin ja ne ovat nähtävillä luvuissa 6, 8 ja 9.

(B3) Uudet merkitysyksiköt ja (B4) Teoreettisten mallien valinta ja niihin peilaus. Jäsentelin lomakeaineiston tekstirungoksi, jossa kävin jokaiseen kysymykseen annetut vastaukset kootusti ja tiiviisti läpi sekä toin tekstirunkoon taulukkoja ja graafeja, jotka jäsensivät ja selittivät vastauksia. Tässä vaiheessa havaitsin palautelomakkeen vastauksissa olevan runsaasti *osallisuuden* ja *toimijuuden* kytkeytyviä ilmaisuja, siis uusia aineistosta nousevia merkitysyksikköjä. Se, että osasin yhdistää ilmaisut näihin käsitteisiin pohjaa sille, että jo lomakkeen kysymyksiä muotoillessani mielessäni oli ennako-oletuksia siitä, kuinka muisteluryhmään osallistuminen voisi edistää ikääntyneen toimijuutta. Lomakkeita en kuitenkaan ollut tehnyt minkään teorian mukaisesti, vaan intuitiivisesti ja puhtaasti kiinnostuneena niistä kysymyksistä, jotka lomakkeeseen valitsin. Valitsin ja määrittelin nyt tutkimusaiheeni ja tieteenalani kannalta soveltuvat teoriat (ks. luku 3.2.3), joiden valossa tarkastelin lomakevastauksia uudelleen. Kävin teoriaan peilaten läpi jäsentelmäni lomakevastaukset sekä muistelu- ja laulusaineiston pääteema-jaottelusta osion "*Muistaminen & reaktiot*", josta poimin osallisuuden ja toimijuuden liittyviä ilmaisuja. Täydentävänä aineistona kävin läpi muisteluryhmäaineiston analyysissä nousseita sellaisia merkitysyryppäitä, jotka tulkintani mukaan liittyivät olennaisesti osallisuuden tai toimijuuteen. Keräsin vastauksia tekstitiedostoon, johon merkitsin eri osatekijöihin liittyviä vastauksia eri värikoodilla. Esimerkiksi mukavaksi yhdessäoloksi koetun ryhmätoiminnan jäsentelin kuuluvaksi osallisuuden osatekijä "*yhteisöllisyyden*" alle. Useassa yhteydessä selvästi aineistosta esiin nousevat *tunteet* ja *tunnereaktiot* puolestaan kytkeytyvät toimijuuden *tuntemisen* osa-alueen alle. Muotoilin täten tulosluvun 8 tekstirungon uudelleen ja hahmottelin, miten nämä toimijuuden ja osallisuuden elementit voisi jäsentää visuaalisesti. Koska aiemmissa malleissa ja teorioissa on jonkin verran päällekkäisyyksiä eikä mikään niistä yksinään selittänyt muisteluryhmässä nousseita kokemuksia, muotoilin uuden mallin, jossa kiteytin muisteluryhmän kytkökset osallisuuden ja toimijuuteen (kuvio 10, luku 9.2).

Kuten Laine (2018) avaa, *hermeneuttisen kehän* eli aineiston kanssa käytävän dialogin kautta aineistosta saattaa löytyä asioita, joita ei aluksi lainkaan pitänyt

olennaisena tai joita ei huomannut. Toisaalta usein vasta analyysivaiheessa käy ilmi, että tutkimusaineistossa on joitakin aiheita, jotka eivät lopulta ole relevantteja tutkimustehtävän kannalta (vrt. Hytönen 2014, 71–72). Vielä tutkimustulosten auki kirjoittamisen ja työn tulosten kiteyttämisen yhteydessä oivalsin, että useat aineistosta nousevat ilmiöt ja ilmaisut kytkeytyvät *identiteetin* käsitteeseen. Määrittelin näin ollen identiteetin käsitteen osaksi taustateoriaa ja tein havaintoja jo jäsentelämäni aineiston pohjalta siitä, kuinka osallistujien henkilökohtainen ja kollektiivinen identiteetti valottuu heidän haastattelupuheessaan ja mitkä seikat he tuovat esiin itselleen ja sukupolvelleen tärkeinä arvoina ja elementteinä. Analyysivaiheen loppupuolella vastaavasti havaitsin, että tässä tutkimusraportissa ei ole mielekästä käsitellä laajasti iskelmiä, jotka koskettavat suurta osaa osallistujista vasta teini-iässä, eivätkä ne täten ole lapsuus- ja kansakouluvuosilta tuttuja. Rajasinkin niiden laajemman tarkastelun tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Analyysin pohjalta rakentamissani tuloslukuissa esittelen aineistosta nousseet kokemukset, muistot ja merkitykset kolmen aihealueen avulla. Ensimmäinen näistä on **muistoissa esiin nousevat tärkeät paikat** (luku 6), jotka kiinnittävät laulut osallistujien lapsuuteen ja avaavat sitä, millaisessa ympäristössä lauluja on opittu. Toinen on **lauluihin liittyvät jälleenrakennusajan arvot**, jotka käsittelemän luvussa 7. Kolmanneksi luvussa 8 avaan osallistujien **kokemuksia muisteluryhmästä, lauluista ja laulamisesta** sekä niiden kytkeytymisen osallisuuteen ja toimijuuteen. Läpi tuloslukujen lukija voi seurata, mitkä laulut nousevat osatuiksi, tärkeiksi ja mieluisiksi, ja mitkä laulut koetaan vähemmän merkitykselliseksi. Päätätäluvussa 9 avaan oivallukseni siitä, kuinka laulut, niiden laulaminen ja laulujen väliset arvot kytkeytyvät tutkimani sukupolven identiteettiin tai rakentavat sitä. Tutkimusraportin sitaateissa pyrin parhaani mukaan kirjoittamaan puheenvuorot mukaellen sitä murretta ja puhetapaa, jolla kyseinen osallistuja puhuu. Näin osallistujan persoona tulee paremmin lainauksissa esiin.

4.6 Tutkimusetiikka ja aineistonhallinta

4.6.1 Eettiset valinnat ja tutkijan positio

Ihmisiä koskevaa, laadullista tutkimusta velvoittavat *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet*. On tärkeää pohtia erilaisia eettisiä kysymyksiä kussakin tutkimuksen vaiheessa ja tilanteessa. Käytännössä tutkijan tekemät eettiset valinnat punnitaan niin aineistonkeruun tilanteissa ihmisiä kohdatessa kuin tutkimustuloksia tarkastellessa ja kirjoitettaessa. Eettisten periaatteiden mukaisesti tutkimuksessa tulee kunnioittaa tutkimukseen osallistuvien oikeuksia, ihmisarvoja, yksityisyyttä ja itsemääräämisoikeutta sekä välttää aiheuttamasta heille ja heidän yhteisöilleen merkittäviä haittoja, riskejä tai vahinkoja. (Vuori 2021.) Eettisestä näkökulmasta tutkijan on arvioitava niitä sitoumuksia, jotka vaikuttavat tutkittaviin, vallan käytäntöihin ja vallitseviin olosuhteisiin. Muistitietoa tutkiva on yhtäältä vastuussa menneisyyden ihmisille, joita hän tutkii, ja toisaalta yhteiskunnalle, johon hän itse kuuluu. (Fingerroos & Haanpää 2006, 41–42.) Informoin

tutkittavia etukäteen siitä, mihin, miksi ja kuinka heidän tuottamaansa tietoa käytetään ja raportoidaan. He tiesivät, että käsittelen saamiani tietoja tutkimuseettisin periaattein luottamuksellisesti, ja että pyrin parhaani mukaan kunnioittamaan heidän ääntään ja kokemuksiinsa niin, että asetan tiedon oikeisiin kulttuurisiin ja yhteiskunnallisiin konteksteihin (vrt. Uotinen 2008, 148).

Tutkimuksessani noudatan hyvän tieteellisen käytännön (HTK) lähtökoh-tia eli rehellisyyttä, huolellisuutta ja tarkkuutta kaikissa tutkimukseni vaiheissa. Tutkimusaineiston keruu perustuu tutkittavien nimenomaiseen suostumukseen. Vaikka osallistujat olivat ikääntyneitä, he eivät olleet vajaakykyisiä ja kykenivät itse päättämään osallistumisestaan tutkimukseen osallistumisesta. Heidän osal-taan ei tarvinnut noudattaa vajaakykyisten henkilöiden tutkimisen eettisiä peri-aatteita vaan yleisiä tutkimuseettisiä periaatteita. (ks. TENK 2019, 7–10.) Eettiset periaatteet eivät Jaana Vuoren (2021) mukaan aina anna valmiita ratkaisuja, vaan tutkijan tulee tehdä ratkaisut kussakin tilanteessa oman harkintansa varassa. Jos eri eettiset näkökulmat menevät ristiin, on pohdittava, kenen haitta tai etu painaa enemmän. (Vuori 2021.)

Tutkimukseni ei lähtökohtaisesti aiheuta haastateltaville minkäänlaista haittaa eikä se sisällä asetelmaa, jossa tutkimuseettinen ennakoarviointi olisi ol-lut tarpeen (ks. TENK 2019, 16–18). Virikemateriaalia muodostaessani kuitenkin pohdin tiettyjen laulujen kohdalla, mikä on seurauseettisesti oikein: mitkä ovat laulun käytön hyödyt verrattuna sen haittoihin. Käyttämäni laulut eivät arvioni mukaan olleet poikkeuksellisen voimakkaita ärsykeitä eikä tutkimustilanteessa ollut riskiä aiheuttaa tutkittaville arkielämän rajat ylittävää henkistä haittaa (ks. TENK 2019, 17), mutta varauduin etukäteen tilanteeseen, jossa laulu aiheuttaa negatiivisia tunnereaktioita. Pohdin lisäksi, miten varaudun, jos joku osallistu-jista saa sairaskohtauksen. Vaikka osallistujat olivatkin kognitiivisesti verrattain hyväkuntoisia, osalla heistä fyysinen toimintakyky oli jonkin verran heikentynyt. Ikääntyneiden kanssa toimittaessa koin tärkeäksi varautua siihen, että asumisyk-sikössä on läsnä henkilökuntaa, mikäli tuokion aikana sattuu jotakin. Asumisyk-sikölle antamassani tiedotteessa velvoitinkin, että heillä tulee olla tutkimustilan läheisyydessä joku henkilökunnan jäsen aina ryhmän kokoontuessa. Korostin, että laulumuistelusta ei aiheudu tutkittaville haittaa, mutta samalla huomautin, että mahdollisten pintaan nousevien ahdistavien muistojen käsittelyyn ei keski-tytä erikseen ryhmässä, vaikka tällaisetkin muistot ovat sallittuja. Tämän vuoksi tiedotin asumisyksikköä ja tutkittavia, että mikäli jollakin tutkittavista ilmenee ahdistuneisuutta, tulee hänen keskeyttää osallistumisensa ja tällöin tutkija ohjaa osallistujan henkilökunnan tai läheisen luo. Kukaan osallistujista ei keskeyttänyt tutkimusta eikä jälkikäteen raportoinut kokeneensa ahdistusta.

En tekisi tutkimusta tästä aiheesta, ellen itse kokisi, että valtaosa tutkimis-tani lauluista edustaa yhdenlaista suomalaista kulttuuriperintöä ja näin ollen ovat säilyttämisen arvoisia. Läpi tutkimusprosessin olen joutunut pohtimaan, kyseenalaistamaan ja tarkastelemaan suhtautumistani lauluihin ja niiden arvoi-hin. Väistämättä prosessissa ja tulkinnassani vaikuttaa taustalla oma kokemus- ja elämyshistoriani mukaan lukien omat koulumusiikkikokemukseni ja arvo-maailmani – eli oma *situaationi*, *tajuntani* ja *kehollisuuteni* (vrt. Kosonen 2010a;

Rauhala 2006). Kuten Perttula (2005, 146) hyvin kuvailee, fenomenologiassa tavoitellaan objektiivisuutta, mutta tutkija on silti subjekti, sillä ymmärrys tutkimuskohteesta rakentuu tutkijan tajunnalle. Etenkin asemoituessani muistitietotutkijaksi sitoudun niihin edellytyksiin, jotka tutkijalta vaaditaan: henkilökoh- taisten sitoumusten ja erilaisten ymmärrykseen vaikuttavien tekijöiden hahmot- taminen sekä julki kirjoittaminen (ks. Fingerroos & Haanpää 2006, 41). Toisaalta, koska tutkimuksessani käsitellään myös varsin sensitiivisiä aiheita, on tehtävä valintoja ja rajauksia suhteessa itseen ja tutkittaviin. On päätettävä mitä ja miten paljon *haluan* ja *on tarpeen* sanoittaa omia sitoumuksiani. (Vrt. Haanpää 2005, 5.)

Koen tärkeäksi avata lukijalle, että vaikka loin muisteluryhmätuokioihin puitteet osaamisellani ja tietotaidollani, tutkimukseni fokuksessa ei ole oma osaa- miseni eivätkä omat käsitykseni, vaan se, millaisena *osallistujat* kokivat ryhmä- tuokioissa yhdessä laulamisen ja muistelun sekä millaisia muistoja ja merkityksiä *he* lauluihin liittävät. Näin ollen tutkimus ei ole autoetnografista, jossa analysoin- nin kohteena on yleensä oma tekeminen ja toiminta ja jossa on tärkeää kirjoittaa tutkijan omat tunteet näkyviksi (vrt. esim. Salminen 2021, 57). Kuitenkin, koska tulkinnassani on väistämättä mukana myös omat käsitykseni ja oma elämänhis- toriani, vaaditaan tässäkin tutkimuksessa kriittistä itsereflektiota ja oman posi- tion auki kirjoittamista.

Tutkijan roolissa suhtaudun tutkimuksessa käytettyihin lauluihin aineis- tonkeruun välineenä, mutta henkilökohtaisella tasolla laulut ovat minulle erilai- sia tunteita ja ajatuksia herättäviä melodisia, harmonisia ja kielellisiä kokonai- suuksia. Näistä menneiden vuosien koululauluista moni on edelleen suosittu yhe- teislaulu ja sitä kautta minulle entuudestaan varsin tuttu. Osa lauluista on itsel- leni jo omasta lapsuudestani tuttuja, ja siten virittävät henkilökohtaisia muistoja lapsuusvuosilta. Osin laulut ovat taas tulleet minulle tutuksi vuodesta 2014 ve- tämäni seniorilauluryhmän kautta. Tutkimukseni virikemateriaalissa käyttämis- täni lauluista siis suuri osa oli valmiiksi itselleni oikeinkin tuttuja, vaikka olen täysin eri sukupolvea kuin tutkimani henkilöt. Joihinkin lauluihin tutustuin maisterintutkielmani (Tammela 2018) myötä ja muutamiin vasta tämän tutki- muksen aineistonkeruuta suunnitellessani. Ajan levytettyyn musiikkiin tutus- tuin oikeastaan vasta laatiessani tämän tutkimuksen virikemateriaalia, vaikka is- kelmissä ja lastenlevyissä olikin useita itselleni entuudestaan tuttuja lauluja. Laa- tiessani monisteita ja levylistoja pyrin valikoimaan virikeaineistoon ensisijaisesti niitä lauluja, jotka ovat ajan laulukirjoissa tai iskelmälistauksissa olleet suosittuja. Pyrin ottamaan relevantit laulut mukaan riippumatta siitä, tunsinko laulun itse etukäteen vai en. Vaikka valtaosa lauluista oli vielä muutamia vuosia sitten itsel- leni täysin vieraita, osaan soittaa, laulaa ja säestää nyt lähes kaikki ulkomuistista, ja muistan monen laulun tekijätiedotkin. Näin ollen laulustoon on muodostunut eräänlainen henkilökohtainen tunneside niiden tuttuuden vuoksi.

Juuri siksi, että laulut ovat tulleet tutkimusprosessin myötä myös itselleni varsin merkityksellisiksi, koen tärkeäksi peilata omia asenteitani ja pyrkiä tiedos- tamaan ne aineiston analyysi- ja tulkintavaiheessa. Jotkin lauluista olivat itselleni aluksi niin sanotusti ”inhokkeja” ja toiset ”lemppareita”. Pyrin tunnistamaan omat mielipiteeni lauluista ja laittamaan ne syrjään tutkijan roolissa ollessani,

mikä toisinaan laulaessamme ja keskustellessamme oli yllättävän vaikeaa. Analyysiprosessissa irtautuminen omista mielipiteistä oli jo helpompaa, mutta väistämättä jouduin kysymään itseltäni aika ajoin, vaikuttaako tulkintaani jostakin laulusta positiivisesti tai negatiivisesti se, kuinka itse koen kyseisen laulun. Olen kuitenkin yrittänyt tiedostaa nämä asenteeni ja tulkita merkityksiä niin, että omat tunteukseni eivät analyysiin vaikuta. Analyysivaiheessa reflektoin jatkuvasti myös omaa arvomaailmaani ja pyrin tiedostamaan omat käsitykseni laulujen edustamista arvoista – varsinkin niiden laulujen osalta, jotka edustavat tutkimukseni arvokeskustelun keskiössä olevia arvoja eli uskonnolliset ja isänmaalliset laulut. Analyysissä etäännyttäminen tutkijan *omista käsityksistä* oli oleellista, jotta analyysi olisi mahdollisimman objektiivista ja kuvailisi nimenomaan *osallistujien* käsityksiä, kokemuksia ja merkityksiä. Näin jälleenkäin tekstiä kirjoittaessani huomaan, että oma käsitykseni lauluista ja niiden merkityksistä on osin muuttunut sen myötä, mitä merkityksiä osallistajat niihin liittävät. Näenkin jotkin laulut osallistujien jakamien muistojen myötä ikään kuin ”eri silmilaseilla”.

Vaikeaa tässä tutkimusprosessissa oli se, että osa jälleenkäynnin lauluista kantaa ja ylläpitää arvoja, jotka tämän päivän kontekstissa ovat kyseenalaisia. Tutkimuseettiseltä kannalta pohdin esimerkiksi, tulisiko pyhäkoululaulu *Musta Saara*²⁰ jättää pois laulumateriaalista jo monisteiden tekovaiheessa. Miten suhtautua lauluun, joka toiseuttaa ja pitää yllä etnisiä stereotypioita (ks. Lemmetyinen 2010; ks. myös Rastas 2007)? Eettisessä puntarissa on toisaalta alkuperäisen aineiston tuominen osallistujien käyttöön, jolloin tuodaan osallistujille heidän lapsuutensa aikaista materiaalia ja autetaan palaamaan muistoihin, ja toisaalta se, että materiaalia sensuroidaan, mutta tällöin jätetään pala ajan historiaa pois. Koska *Musta Saara* on vielä 1950-luvulla ollut hyvin yleinen pyhäkoulu- laulu, päätin ottaa sen mukaan nostamaan ajankuvaan ja arvoihin liittyvää keskustelua. Tutkimuksessani tarkastelen historiallista laulumateriaalia, joten otin laulun mukaan sellaisena, jollaisena se esiintyy tutkimani ajan laulukirjoissa aivan kuten muutkin virikemateriaalin laulut. Vielä raporttia kirjoittaessani puntaroin, mikä on eettisesti oikea tapa tuoda esiin laulu ja osallistujien kanssa siitä käymämme keskustelu. Koin haastavaksi valinnan siitä, millaista käsitteistöä raportissani käytän; käsitteelliset valinnat kun ovat tässä tapauksessa myös eettisiä valintoja. Keskusteltuani ohjaajieni ja kollegojeni kanssa päädyin käyttämään raportissa niitä ilmaisuja, joita olemme muisteluryhmäläisten kanssa keskustelussa käyttäneet²¹, jotta kunnioitan osallistujien ääntä. Mikäli sensuroisin heidän käyttämiään käsitteitä, asettaisin heidän suuhunsa sanoja, joita he eivät ole sanoneet. Menneisyyttä ei oikeastaan voi lähteä ”siivoamaan”, mutta koen tärkeäksi pohtia kriittisesti, mitä voimme siitä oppia.

Kun pohdin positiotani tutkijana, näen tutkimusprosessissa oikeastaan kolme päävaihetta. **Ensimmäiseksi**, ennen aineistonkeruun alkua, olin selvästi

²⁰ Musta Saara -laulussa Afrikassa asuva Saara-tyttö sairastuu ja ”valkoinen opettaja” tuo hänelle evankeliumin. Kymmensäkeistöisen laulun lopussa Saara kuolee ja pääsee taivaaseen. Laulun ensimmäisessä säkeessä esiintyy sana ”neekerlapsi”.

²¹ Omissa puheenvuoroissani ja tekstiksi tuottamissani ilmaisuissani käytän aiheeseen kytkeytyviä, nykykäsityksen mukaan rasistisiksi katsottuja ilmaisuja ainoastaan esimerkinomaisesti viittaamalla osallistujien ilmaisiin tai alkuperäisaineistoon, esimerkiksi laulun sanoihin.

tutkijan roolissa. Tein taustatutkimusta, kokosin laulumonisteet, harjoittelin laulut ja niiden säestykset, tutustuin ajankuvaan ja loin itselleni esiymmärryksen tutkimastani aiheesta. Aiempi kokemukseni laulatustuokioista ikääntyneiden kanssa loi pohjan sille, kuinka käytännössä toteutin muisteluryhmätuokiot.

Toisessa vaiheessa eli aineistonkeruussa ryhmissä roolini vaihtui. Kuten Charlotte Aull Davies (2008, 112) huomauttaa, haastattelutilanteessa on perinteisesti vaadittu haastattelijalta pidättäytymistä omien näkemystensä esiin tuomisesta ja pyrkimystä siihen, ettei vaikuttaisi vuorovaikutukseen. Etnografisessa, muistitietoa *tuottavassa* tutkimusasetelmassa tutkimustieto kuitenkin syntyy haastattelijan ja haastateltavan *keskinäisessä vuorovaikutuksessa*, ja näin ollen haastatteluaineisto on yhteisesti tuotettu tulos (Makkonen 2009, 40). Täten perinteisesti haastattelijalta vaadittu täysi objektiivisuus haastattelutilanteessa (ks. myös Valtonen 2005) ei tässä asetelmassa olisi ollut mielekäs ratkaisu, sillä muisteluryhmän aineisto muodostui ryhmän jäsenten mutta myös ryhmäläisten ja itseni välisessä vuorovaikutuksessa. Osallistuin aktiivisesti ryhmäläisten kanssa laulamiseen ja keskusteluun, vaikka pyrin haastattelutilanteissa olemaan vaikuttamatta omilla mielipiteilläni osallistujien näkemyksiin. Vuorovaikutusta voisi kuvailla perinteisen tutkimushaastattelun sijaan yhteislaulutilanteeksi, jossa oli runsaasti laulujen aiheista nousevaa keskustelua. Toki esitin osallistujille kysymyksiä, mutta monesti keskustelu lähti liikkeelle ryhmäläisten aloitteesta. Osallistuin keskusteluun tarkentavin kysymyksiin ja pyysin kommentteja välillä hiljaisemmilta osallistujilta, jotta keskustelu olisi tasapainossa.

Olin siis kentällä ennemminkin ryhmänohjaajan kuin tutkijan roolissa. Muisteluryhmähetkissä olin osallistujista ja heidän elämäntarinastaan kiinnostunut nuoremman sukupolven edustaja, joka jututtaa ja laulattaa. Koin tärkeäksi, että ryhmän ilmapiiri on rento ja luonnollinen. Ryhmätilanteessa oli aina tunne mukana: yhdessä osallistujien kanssa nauroimme, huvituimme, kauhistelimme ja itkimme. Toisinaan kävi niin, että osallistujat halusivat tietää, miten minä koen tietyt asiat ja haastatteluasetelma kääntyi pääläelleen. Esimerkiksi isänmaallisten laulujen teemakerran jälkeen erään naisryhmän jäsen kysyi, miten minä nuorempaa sukupolvea edustavana suhtaudun näihin isänmaallisiin lauluihin. Koska he olivat jo laulaneet laulut ja käsitelleet aiheen, koin sopivaksi kertoa, että minusta moni isänmaallisista lauluista kannattelee suomalaista kulttuuriperintöä, jota olisi tärkeä pitää yllä. Samalla toin esiin, että arvostan sotiemme veteraaneja ja kunnioitan vanhempia sukupolvia. Ryhmässä tapahtuvaan kommunikaatioon ja luottamuksen syntyyn olisikin saattanut vaikuttaa se, että olen osallistujia huomattavasti nuorempaa ikäluokkaa ja saatan edustaa heihin nähden hyvin erilaista sosiaalista asemaa (ks. esim. Davies 2008, 110–111). Tämä ei kuitenkaan vaikuttanut muodostuvan esteeksi, vaan osallistujat tuntuivat suhtautuvan minuun alusta asti luontevasti. Rungas kokemukseni ikääntyneiden parissa tehtävästä musiikkityöstä on tuonut varmuutta yhteislaulujen säestäjänä, laulattajana ja ryhmätilanteiden ohjaajana sekä muokannut tapaani kohdata ikääntyneitä: kunnioittavan kohteliaasti, mutta samalla rennon luontevasti ja iloisesti.

Huolimatta osallistuvasta haastattelusta en epäile, että tutkittavat olisivat sanoneet tai jättäneet sanomatta jotakin mielikseni tai että he olisivat vääristäneet

tai muutelleet mielipiteitään siksi, että he olisivat olettaneet minun suhtautuvan johonkin lauluun tai aiheeseen tietyllä tavalla. Osallistujien vastauksiin vahviten ovat sen sijaan saattaneet vaikuttaa *toisten osallistujien* näkemykset ja heidän toisinaan vahvatkin mielipiteensä, jolloin hiljaisimmat ja mukautuvimmat tulivat ikään kuin muiden mukana. On mahdollista, että näillä hiljaisilla ei ylipäätään olisi ollut niistä aiheista erityistä omaa mielipidettä tai jos olisikin ollut, he eivät olisi sitä sanoneet ääneen kuitenkään. On myös todennäköistä, että he nyökyttelivät muiden ryhmäläisten mukana vain ryhmäpaineen vuoksi ilman, että olivat oikeasti samaa mieltä.

Kolmannessa vaiheessa objektiivisuus tulee jälleen vahvasti kuvioon: aineiston analyysivaiheessa palasin tutkijan rooliin ja aloin tarkastella keräämääni aineistoa ulkopuolisen silmin. Mitä enemmän pyörittelin, luokittelin ja jäsentelin materiaalia eri teemoittain, sitä etäämmäksi itse laulatustilanteesta loittonin. Analyysiprosessi kaiken kaikkiaan kesti aina ensimmäisen muisteluryhmäintervention tapaamiskerran jälkeisestä litteroinnista huhtikuusta 2019 aina kesään 2021, jolloin jätin työni ohjaajilleni luettavaksi esitarkastusta varten. Prosessin aikana olen käynyt lukuisia keskusteluita kollegojeni kanssa ja toteuttanut samalla jatkuvaa vuoropuhelua aineistoni ja kirjallisuuden kanssa. Olen piirtänyt erilaisia kaavioita, kirjoittanut versioita tekstistä ja kutonut sitä merkitysverkostoa, jonka tuloslukuissa pyrin avaamaan lukijalle. Monet oivallukseni ovat kuitenkin tapahtuneet lopulta tuloslukujen ja johtopäätösten kirjoittamisen ja sitä kautta tapahtuneen aineiston ja tulosten jäsentelyn yhteydessä. Kirjoittaessani raporttia pohdin, vastaako tulkintani osallistujien merkityksiä ja olenko osannut tavoittaa olennaiset merkitykset kuvauksista. Lukija voi osallistujien sitaatteja ja reaktioiden kuvauksia lukiessaan arvioida, olenko tutkijana osannut tehdä perustellut tulkinnat ja johtopäätökset lauluihin liitetyistä merkityksistä yksilöllisellä ja kollektiivisella tasolla.

4.6.2 Aineistonhallinta

Ennen aineistonkeruuta tein aineistonhallintasuunnitelman ja määrittelin, miten keräämääni aineistoa käytetään ja säilytetään tutkimusprojektin aikana ja mitä aineistolle tapahtuu väitöskirjan valmistuttua (ks. Tietoarkisto 2021a). Aineistonhallintasuunnitelman laatimisessa sain apua ohjaajieni ohella Jyväskylän yliopiston Avoimen tiedon keskukselta ja yliopiston tietosuojavastaavalta. Ennen tutkimusintervention alkamista laadin tietosuojailmoituksen, josta tein tietosuojavastaavan kehotuksesta selkokielisen version ja jaoin sen tutkimukseen osallistujille ennen intervention alkua jo rekrytointitilaisuudessa. Kerroin osallistujille myös suullisesti, mihin tutkimusaineistoa käytetään, miten tutkimus etenee ja miten heidän henkilötietonsa suojataan. Tiedotin osallistujille, että heistä kerättyä tunnistellista henkilötietoaineistoa ei arkistoida. Ennen intervention alkua tutkittavat täyttivät paperisen suostumuslomakkeen, jossa kysyttiin heidän koko nimeään ja allekirjoitusta, sekä paperisen taustatietolomakkeen (LIITE 4), jossa kysyttiin tutkimuksen kannalta olennaisia taustatietoja. Tutkimuksen päätyttyä he täyttivät palautelomakkeen (LIITE 5). Tutkittavat vahvistivat omalla allekirjoituksellaan ymmärtäneensä, millaiseen tutkimukseen he ovat osallistumassa ja

miten heidän henkilötietojaan käsitellään ja samalla ilmoittivat suostumuksensa tutkimukseen. Tutkimuslupalomakkeen ja taustatietoja kartoittavan lomakkeen osallistujat palauttivat kunkin ryhmän ensimmäisellä kokoontumiskerralla. Asumisyksikön ja osallistujien tutkimuslupien lomakepohjat ja tietosuojailmoitus on arkistoitu Jyväskylän yliopiston Kirjaamoon.

Henkilötiedoiksi määriteltyjä suoria tunnisteita, joita tutkimuksessani käsitellen ovat: henkilön kuva ja ääni video- ja äänitallenteella, etunimi ja sukunimi sekä allekirjoitus. Epäsuoria tunnistetietoja, jotka yhdisteltynä voivat paljastaa tutkittavan henkilöllisyyden, ovat: sukupuoli, syntymävuosi, kansakoulun käyntivuodet ja paikkakunta, ammatti ja käyty muu koulutus, nykyinen asuinpaikka (asumisyksikön sijainti ja nimi) sekä tutkittavan mainitsemien henkilöiden ja esiin tulevien paikkojen nimet. Tutkimuksessani en suoraan kysy tai käsittele erityisiin henkilötietoryhmiin lukeutuvia sensitiivisiä henkilötietoja, kuten poliittisia mielipiteitä, uskonnollista vakaumusta sekä terveystietoja, mutta koska osallistajat tuovat haastattelupuheessaan näitä aiheita sivuavia tietoja, käsitellen niitä tieteellisen tutkimuksen tietosuoja-asetuksen mukaisesti (ks. Tietoarkisto 2021b; Tietosuojavaltuutetun toimisto 2021). Vuori (2021) muistuttaakin, että tutkijan on kyettävä arvioimaan, kuinka herkkiä tutkimuksessa käsiteltävät aiheet ovat ja päättämään, miten niitä käsitellään ja raportoidaan tutkimuksessa.

Paperiset, osallistujien tietoja sisältäviä lupalomakkeita säilytetään lukolli- sessa kaapissa Jyväskylän yliopiston tietosuojakäytänteiden mukaisesti. Paperi- sista taustatietolomakkeista ja palautelomakkeesta kirjasin taustatiedot Excel-tie- dostoon digitaaliseen muotoon levyasemalle. Molemmista paperilomakkeista poistin osallistujan etunimen ja korvasin sen koodilla. Digitaalisessa taulukossa on nähtävissä tutkittavien koodi- ja roolinimi, koulunkäynnin vuodet, syntymä- ajat, sukupuoli, koulunkäynnin paikkakunnat, muut koulut ja ammatit sellaise- naan. Lisäsin taulukkoon maakunnan, jossa kansakoulu on sijainnut. Ääni- ja vi- deomateriaalin tallennus on tehty Jyväskylän yliopistolta lainatulla videokame- ralla ja tutkimusta varten hankkimallani Zoom-ääninauhurilla. Vein tallenteet heti kunkin muisteluryhmätuokion jälkeen yliopiston käyttäjätunnuksella ja sa- lasanalla suojatulle levyasemalle, jonka jälkeen poistin materiaalit tallennuslait- teilta. Kaikkia tutkittavien suoria ja epäsuoria henkilötietoja sisältävää digitaal- ista materiaalia säilytetään tietoturvallisesti ainoastaan Jyväskylän yliopiston U- asemalla ja ainoastaan tutkijalla on pääsy aineistoon. Tutkittaville tiedotin tieto- suojailmoituksessa, että tarvittaessa heistä kerättyä alkuperäistä henkilötietoja si- sältävää aineistoa (video, ääni, lomakkeet) pääsee tarkastelemaan väitöskirjan ni- metyt ohjaajat sekä työn esitarkastaja(t) ja vastaväittäjä(t).

Epäsuorat tunnistetiedot häivyttän raportissa ja pyrin parhaan taitoni mu- kaan välttämään tunnisteellisten tietojen käyttöä tutkimuksessani. Jo litteraa- teissa käytin osallistujista kirjainkoodeja nimen sijaan. Raportoidessani viittaa- n kaikkiin tunnistettaviin ja yksilöitäviin tietoihin, kuten osallistujien nimiin, ikään ja paikkakuntiin sekä heidän mainitsemiensa ihmisten (yleensä sukulaisten) ni- miin ja paikkakuntiin pseudonyymeillä eli roolinimillä tai pyöristäen. Valitsin tutkittavien roolinimiksi 1930–40-luvuilla lapsille annettuja yleisiä etunimiä, joista osallistujan sukupuoli käy ilmi. Omat sitaattini merkitsin nimellä ”Tutkija”.

Alkuperäisiä, henkilötietoja sisältäviä ääni-, video- ja paperiaineistoja ei arkistoida, vaan ne tuhotaan tietoturvallisesti viimeistään 1,5 vuotta tutkimuksen valmistumisen jälkeen. Pseudonyymiin muotoon muutetut litteraatit säilyvät tutkijan käytössä post doc -tutkimukseen.

5 MUISTELURYHMÄT JA OSALLISTUJAT

Tutkimukseen osallistuneet henkilöt (n=20) ovat käyneet kansakoulua vähintään kaksi vuotta vuosien 1945–1959 välisenä aikana. Vanhimmat osallistujista ovat syntyneet 1930-luvulla ja nuorin osallistuja vuonna 1950. Karkeasti jaoteltuna osallistujista kuusi on syntynyt jo ennen sotia (1935–1939)²², kuusi sotien aikana (1940–1945) ja kahdeksan sotien jälkeen (1946–1950). Kuvaan seuraavaksi muisteluryhmät tiloineen ja tutkimukseen osallistujat lyhyesti. Osallistujien ja asumisyksiköiden nimet on muutettu.

5.1 Ryhmä 1: Eila, Anneli & Juhani

Ensimmäisen muisteluryhmän toteutin asumisyksikössä *Rantajärvi Helmi* huhtitoukokuussa 2019. Kolmihenkinen sekaryhmä kokoontui kotoisassa ja rennossa kerhohuoneessa, jossa oli nojatuoleja ja digitaalipiano. Tilan läheisyydessä oli palveluohjaajan työhuone, jossa hän oli paikalla tapaamisten aikana. Ryhmäläiset tunsivat jonkin verran toisiaan etukäteen ja ryhmässä syntyi nopeasti luottamuksen ilmapiiri. Osallistujat olivat läsnä kaikilla muisteluryhmän tapaamiskerroilla. Taulukossa 7 on esitelty ryhmäläisten taustatietoja.

TAULUKKO 7 Ryhmän 1 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.

<i>Roolinimi</i>	Kansakoulussa	Musiikkiharrastukset ennen ja nyt	Poissaolot
Eila	Maaseutu, 1950-luvun loppupuoli, Etelä-Savo	Pianonsoitto kouluiässä, nuorisokuoro, kirkkokuoro nykyään. Kuorokonsertit, sinfoniat, oratoriot	-
Anneli	Maaseutu, 1950-luvun alkupuoli, Keski-Suomi	Kuoro, yhteislaulu lapsena ja nuorena, lapsena yksinlaulu. Lauleskelee kotitöissä. Käy "jatkuvasti" konserteissa.	-
Juhani	Kirkonkylä, 1940/1950-lukujen taite, Etelä-Savo	Partio lapsena ja nuorena, tanssilavat. Käy satunnaisesti konserteissa.	-

²² Vuonna 1939 sotaa ehti kestää vain kuukauden, sillä talvisota syttyi marraskuun viimeisenä päivänä 1939. Näin ollen lasken vuonna 1939 syntyneet ennen sotia syntyneiksi.

EILA laulaa ryhmässä selvästi mielellään ja kertoo olevansa äänialaltaan sopraano. Hän ottaa kantaa usein myötäillen toisten sanomisiin eikä kerro juuri asioita oma-aloitteisesti. Hän kävi Etelä-Savossa kansakoulua 1950-luvun loppupuoliskolla ja sai piano-opetusta kanttorin johdolla ruokatunneilla keskikoulussa, mutta ei omien sanojensa mukaan osaa enää juuri soittaa. Eila on laulanut nuorisokuorossa ja harrastaa edelleen kuorolaulua ja käy kuorokonserteissa. Eila antoi yksilöhaastattelun, joka toteutettiin tutkimushuoneessa erään ryhmätapaamisen jälkeen. Hän otti haastatteluun mukaan erilaisia kirjoja ja valokuvia. Eilan haastattelu kesti noin 26 minuuttia.

ANNELI on ryhmässä aktiivinen, puhelias ja iloinen, ja toteaa laulavansa mieluummin alttoa. Anneli tunnistaa hyvin lauluja ja kommentoi usein laulujen sanojen oikeinkirjoitusta. Hän kävi kansakoulua 1950-luvun alkupuolella Keski-Suomessa. Lapsena ja nuorena Anneli harrasti kuoroa ja yhteislaulua, lapsena myös yksinlaulua. Konserteissa käy nykyään ”jatkuvasti” ja kertoo laulavansa usein kotitöitä tehdessään. Anneli antoi yksilöhaastattelun erään muisteluryhmätapaamisen jälkeen ja se toteutettiin tutkimushuoneessa. Haastattelu kesti noin 20 minuuttia.

JUHANI on ryhmässä rauhallinen ja muita vetäytyvämpi. Tutkimusjakson aikana hän toipuu jonkinasteisesta aivovauriosta, joka vaikuttaa hänellä näköön ja lukemiseen niin, että hänen on vaikea seurata monisteessa olevaa tekstiä samaan tahtiin kuin laulu etenee. Juhani osallistuu lauluun, jos se on hänelle tuttu. Hän kävi Etelä-Savossa 1940- ja 1950-lukujen taitteessa kansakoulua taajamassa ja harrasti lapsena partiota ja nuorena tanssilavoilla käymistä. Nykyään hän käy satunnaisesti konserteissa. Juhani antoi yksilöhaastattelun, joka toteutettiin erään ryhmätapaamisen jälkeen tutkimushuoneessa. Hän toi haastatteluun kouluun liittyviä valokuvia ja koulutodistuksensa. Haastattelu kesti noin 25 minuuttia.

5.2 Ryhmä 2: Helvi, Kirsti, Anja, Vuokko & Leena

Kotoisa Vellamon tiloissa toteutettiin kaksi ryhmää. Kummankin tutkimusjakso kesti toukokuun 2019 alkupuolelta kesäkuun 2019 puoliväliin ja tapaamisia oli välillä kahdesti viikossa osallistujien toiveesta. Rekrytointitilaisuudessa tutkimukseen ilmoittautui kaikkineen siis yhdeksän naista ja heistä muodostui **ryhmät 2 ja 3**, jotka kokoontuivat perätysten aina samana päivänä. Ensimmäinen ryhmätapaaminen oli talon asukasyhdistyksen kokoustilassa. Tila oli kuitenkin valaistukseltaan hämärä ja akustisesti kaikuisa, joten ensimmäisen kerran jälkeen toteutimme tuokiot valoisammassa asukassaunan pukuhuoneessa, jonne sai kaikille osallistujille nojatuolit. Säestämisessä käytin kitaraa. Talon henkilökunta oli saatavilla tutkimushuoneen lähetyvillä tapaamisten aikana.

Ryhmän 2 viidestä naisesta osa tunsivat toisensa etukäteen ja ryhmässä vallitsi nopeasti avoin ja luottava ilmapiiri. Osallistujat olivat usein niin innokkaita keskustelemaan, että keskustelua piti moderoida ja jakaa puheenvuoroja. Kaikki osallistujista eivät päässeet kaikille kerroille, ja muutimme muutaman tapaamisen päivämäärää, jolloin osa sekoitti laulukertojen ajankohdat ja tuli myöhässä tapaamiseen. Osallistujien taustatietoja on taulukossa 8.

TAULUKKO 8 Ryhmän 2 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.

<i>Roolinimi</i>	Kansakoulussa	Musiikkiharrastukset ennen ja nyt	Poissaolot
Helvi	Maaseutu, 1940-luvun jälkipuoli, Keski-Suomi	Kouluaikoina yksinlaulu, nykyään kirkkokuoro. Käy konserteissa.	2. Koti ja koulu
Kirsti	Kaupunki, 1940-luvun puoliväli, Keski-Suomi	Kuoro kouluaikana & aikuisena. Käy aktiivisesti konserteissa.	6. Äitienpäivä & juhlat (alkupuoli)
Anja	Maaseutu, 1940-luvun jälkipuoli, Keski-Suomi	Seniorikuoro, yhteislaulutuokiot, käy eri kuorojen konserteissa.	4. Leikki & lastenlevyt 6. Äitienpäivä & juhlat
Vuokko	Maaseutu, 1950-luvun alkupuoli, Keski-Suomi	<i>Ei mainitse harrastuksia</i> , mutta käy konserteissa jonkin verran.	5. Isänmaa ja muut maat
Leena	Maaseutu, 1950-luvun puoliväli, Pohjois-Savo	Yhteislaulu; ei käy konserteissa.	6. Äitienpäivä & juhlat (alkupuoli)

HELVI on ryhmässä puhelias ja eloisa. Hän kävi supistettua maalaiskansakoulua 1940-luvulla Keski-Suomessa. Musiikkiharrastuksikseen Helvi mainitsee nuorena tyttönä yksinlaulun ja nykyään kirkkokuoron ja konsertit. Muisteluryhmän lauluista Helvi tuntee melkein kaikki ja osallistuu lauluihin lähes aina silloinkin, kun ei aivan tunne laulua. Helvi halusi kertoa lisää muistoistaan, koska ei päässyt (2) *Kodin ja koulun laulut* -teemakerralle. Hän kutsuikin minut kotiinsa ennen erästä muisteluryhmän tapaamiskertaa ja pidimme siellä yksilöhaastattelun, joka kesti noin 55 minuuttia.

KIRSTI vie ryhmässä keskustelua eteenpäin ja on reipas ja innokas laulaja. Hän on ollut sotalapsena Ruotsissa, aloitti koulunkäyntinsä siellä ja palattuaan Suomeen kävi kaupunkikoulua 1940-luvun puolivälissä Keski-Suomessa. Kirsti lauloi kuorossa kouluaikana, jatkoi kuoroharrastustaan vielä aikuisena ja käy aktiivisesti konserteissa. Kirsti oli läsnä kaikilla laulukerroilla, mutta tuli kuudennelle teemakerralle mukaan vasta, kun aloimme laulaa maakuntalauluja.

ANJA on ryhmässä aktiivinen ja innokas. Muisteluryhmässä hän laulaa aina, kun tuntee laulun, joskaan ei tunne aivan koko laulustoa. Anja kävi maalaiskansakoulua 1940-luvun jälkipuoliskolla Keski-Suomessa. Hän laulaa seniorikuorossa, käy yhteislaulutuokioissa ja eri kuorojen konserteissa. Anja ei päässyt teemakerroille (4) *Leikki, reippailu ja lastenlevyt* ja (6) *Äitienpäivä, juhlat & maakuntalaulut*. Hän antoi yksilöhaastattelun, joka toteutettiin ennen erästä muisteluryhmätapaamista tutkimushuoneessa. Haastattelu kesti noin 15 minuuttia.

VUOKKO on ryhmässä hiljainen ja rauhallinen. Hän laulaa mielellään, mutta ei osaa läheskään kaikkia lauluja. Vuokko on aloittanut 1950-luvun alkupuolella kansakoulun käynnin Keski-Suomessa, jossa hän kävi useampaa eri maalaiskansakoulua. Vuokko ei mainitse erityisiä musiikkiharrastuksia, joskin ilmoittaa käyvänsä konserteissa jonkin verran. Hän ei päässyt teemakerralle (5) *Isänmaa ja muut maat*.

LEENA on ryhmän hiljaisin. Hän osallistuu laulamiseen, jos tunnistaa laulun ja yleensä yrittää laulaa niitäkin lauluja, joita hän ei tunne. Leena on aloittanut kyläkoulun käynnin Pohjois-Savossa 1950-luvun alkupuolella. Harrastukseksien Leena mainitsee yhteislaulun, mutta laulaa muisteluryhmässä melko passiivisella otteella. Leena oli läsnä joka kerralla, mutta tuli 6. teemakerralle mukaan vasta, kun ensimmäinen puoli lauluista oli jo laulettu.

5.3 Ryhmä 3: Tuula, Ulla, Hilikka & Irja

Ryhmään 3 osallistui neljä naista, jotka kokoontuivat *Kotoisa Vellamon* tiloissa kутen **ryhmä 2** (katso kuvaus edellisestä alaluvusta 5.2). Ryhmäläiset eivät tunteet toisiaan kovin hyvin ennen tutkimusjakson alkua, mutta melko nopeasti he alkoivat luottaa toisiinsa ja kertoa myös henkilökohtaisia asioita. Keskustelu oli melko tasapuolista. Taulukossa 9 on ryhmän osallistujien taustatietoja.

TAULUKKO 9 Ryhmän 3 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.

Roolinimi	Kansakoulussa	Musiikkiharrastukset ennen ja nyt	Poissaolot
Tuula	Taajama, 1950-luvun alkupuoli, Etelä-Karjala	Musiikin kuuntelu; Srk & kuorojen konsertit, Viron laulu- ja tanssijuhlat	7. Kansanlaulut
Ulla	Maaseutu, 1950-luvun loppu, Pohjois-Pohjanmaa	Koulun kuoro, keski-iässä yhteislaulua. Käy erityisesti opereteissa.	8. Iskelmät, toiveet
Hilikka	Maaseutu & kirkonkylä, 1940-luvun loppupuoli, ent. Karjala, Häme, Keski-Suomi	Kuuntelee monenlaista musiikkia. Ei mainitse konsertteja.	4. Leikki, reippailu, lastenlevyt
Irja	Maaseutu, 1940-luvun loppupuoli, Etelä-Savo	Kuoro ja yhteislaulua lukio- ja keski-iässä. Käy jonkin verran konserteissa.	-

TUULA ottaa ryhmässä aktiivisesti osaa keskusteluun, mutta hän laulaa yleensä vain niitä lauluja, joista hän pitää tai jotka hän tuntee. Tuula syntyi sotien jälkeen ja kävi taajamakansakoulua tehdaspaikkakunnalla Etelä-Karjalassa 1950-luvulla. Tuula usein korostaa keskustelussa, että hän ei harrasta musiikkia muuten kuin kuuntelemalla. Hän kuuntelee paljon musiikkiohjelmiä radiosta ja käy erilaisissa kuorojen ja seurakuntien järjestämissä konserteissa. Tuula ei ollut paikalla, kun lauloimme kansanlauluja teemakerralla 7.

ULLA laulaa mielellään ja keskustelee melko aktiivisesti ryhmässä. Hän laulaa mukana useimmissa ryhmässä laulettavissa lauluissa. Ulla kävi Pohjois-Pohjanmaalla maalaiskoulua 1950-luvun loppupuoliskolla ja harrasti kuorolaulua kouluaikoinaan. Ulla on käynyt yhteislaulutilaisuuksissa aktiivisesti keski-iässä. Konserteissa hän käy edelleen ja mainitsee pitävänsä erityisesti opereteista. Ulla ei päässyt viimeiselle tapaamiskerralle, mutta hän pyynnöstäni tutustui iskelmälaululistaukseen ja rastitti sieltä itselleen tutut ja mieluisat laulut, jotka huomioimme muun ryhmän kanssa tavatessamme teemakerralla.

HILKKA on ryhmässä hiljaisempi ja ottaa kantaa keskusteluun vähemmän. Hän laulaisi mielellään, mutta hänen äänensä helposti sortuu liikutuksesta, minkä vuoksi hän jättää usein laulamatta laulun, vaikka tuntisi sen. Hilikka syntyi luovutetun Karjalan alueella ja aloitti siellä koulunkäynnin 1940-luvulla, mutta joutui sotien vuoksi evakkoon ja jatkoi kansakoulussa Pirkanmaalla ja Keski-Suomessa. Hän kävi kaikkineen kolmea eri kansakoulua, joista kaksi oli maalaiskouluja ja yksi sijaitsi kirkonkylällä. Hilikka ei mainitse erityisiä musiikkiharrastuksia. Hän ei päässyt tapaamiskerralle (4) *Leikki, reippailu ja lastenlevyt*.

IRJA tuntee lähes kaikki muisteluryhmässä laulettavat laulut ja osallistuu useimpien laulujen laulamiseen. Hän usein myötäilee tai nyökyttelee muiden

käymälle keskustelulle, mutta ottaa harvemmin itse kantaa keskusteluun. Hän kävi Etelä-Savossa kyläkoulua 1940-luvun loppupuolella. Kuoroa ja yhteislaulua hän on harrastanut lukiossa ja keski-iässä ja konserteissa hän käy jonkin verran. Hän käyttää sanojen lukemisen apuna suurennuslasia. Irja oli läsnä ryhmän jokaisella tapaamiskerralla.

5.4 Ryhmä 4: Pirkko, Sirpa, Seppo, Raimo & Maire

Kotoisa Vernerin tutkimusinterventio toteutettiin viikoittaisina tapaamisina elokuusta 2019 alkaen. Väkeä rekrytoidessani korostin, että tarvitsen tutkimukseen erityisesti miehiä, sillä siihen mennessä tutkimukseen oli osallistunut vain yksi mies. Ryhmään ilmoittautui aluksi yksi nainen, mutta pienen suostuttelun jälkeen vielä kaksi miestä ja kaksi naista lähtivät mukaan tutkimukseen, jolloin **ryhmä 4** toteutui viiden hengen sekaryhmänä.

Kokoonnuimme *Kotoisa Vernerin* ruokasalin yhteydessä olevassa kabinetissa. Käytävältä ja ruokalasta kuuluvat ohikulkevien ihmisten äänet hieman häiritsivät tutkittavien keskittymistä. Lisäksi huoneessa oli ikkunat kadulle ja ohikulkevat ihmiset kiinnittivät välillä tutkittavien huomion. Tilassa oli tavalliset tuolit, jotka asettelin tuolit puolikaareen niin, että olin itse tutkittavia vastapäätä. Henkilökunta oli saatavilla tutkimuhuoneen lähetyvillä muisteluryhmäkertojen aikana. Säestämässä käytin kitaraa. Ryhmäläiset tunsivat toisensa etukäteen melko hyvin ja ottivat aktiivisesti osaa keskusteluun ja lauluihin lukuun ottamatta toista miespuolisista osallistujaa. Ryhmän 4 taustatietoja on esitelty taulukossa 10.

TAULUKKO 10 Ryhmän 4 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.

Roolinimi	Kansakoulussa	Musiikkiharrastukset ennen ja nyt	Poissaolot
Pirkko	Maaseutu, 1950-luvun puoliväli, Keski-Suomi	Osallistuu usein yhteislaulutilaisuuksiin ja käy konserteissa & teatterissa	1. Luonto ja vuodenaajat
Sirpa	Kirkonkylä, 1950-luvun jälkipuoli, Keski-Suomi	<i>Ei musiikkiharrastuksia (kuuntelee radiosta)</i>	3. Hengellisiä lauluja
Seppo	Maaseutu, 1950-luvun lopussa, Keski-Suomi	<i>Ei musiikkiharrastuksia (kuuntelee radiosta)</i>	3. Hengellisiä lauluja
Raimo	Kirkonkylä, 1950-luvun alkupuoli, Keski-Suomi	<i>Ei mainitse</i>	4. Lastenlevyjen osuus
Maire	Kaupunki, 1950-luvun puoliväli, Keski-Suomi	Käy aktiivisesti konserteissa	-

PIRKKO ei päässyt ensimmäiselle tapaamiskerralle, mutta oli muilla tapaamiskerroilla paikalla. Pirkko laulaa lähes kaikkia lauluja, varsinkin niitä, jotka hän tunnistaa, ja ottaa melko aktiivisesti osaa ryhmässä käytävään keskusteluun. Hän kävi maalaiskansakoulua Keski-Suomessa 1950-luvun puolivälissä. Pirkko kertoo osallistuvansa usein yhteislaulutilaisuuksiin ja harrastavansa konserteissa ja teatterissa käymistä. Hän kertoo hyräilevänsä kotona usein itsekseen.

SIRPA on ryhmän naisista vaitonaisin, mutta osallistuu keskusteluun varsin, jos häneltä kysyy suoraan tai häntä rohkaisee kertomaan lisää. Hän yrittää laulaa mukana lauluissa, jotka hän tunnistaa. Sirpa kävi keskisuomalaisella kirkonkylällä kansakoulua 1950-luvun jälkipuoliskolla. Hän ei harrasta musiikkia, mutta kuuntelee mielellään radiomusiikkia. Sirpa ei päässyt hengellisten laulujen teemakerralle, mutta rastitti monisteesta laulut, jotka hänelle ovat tuttuja.

SEPPO on tutkimukseen osallistuvista henkilöistä nuorin ja aloitti kansakoulussa 1950-luvun jälkimmäisellä puoliskolla. Seppo ei harrasta erityisemmin musiikkia, mutta kertoo, että nykyään heillä soi Järviradio aamusta iltaan. Ryhmässä Seppo on usein hiljaa, mutta ottaa satunnaisesti kantaa keskusteluun, jos häneltä kysyy suoraan. Seppo ei osallistu kaikkiin lauluihin. Hän ei päässyt paikalle hengellisten laulujen teemakerralla, mutta Sirpan tapaan hän rastitti monisteesta itselleen tutut laulut kotona ja antoi monisteen minulle tarkasteltavaksi.

RAIMO osallistuu ryhmässä keskusteluun aktiivisesti ja laulaa melko innokkaasti niitä lauluja, joita tuntee. Raimo kävi kirkonkylällä kansakoulua Keski-Suomessa 1950-luvun alkupuolelta alkaen. Hän ei mainitse mitään musiikkiharrastuksia. Raimo oli läsnä kaikilla tapaamiskerroilla, mutta neljännellä teemakerralla hän joutui poistumaan, kun aloimme kuunnella lastenlevyjä ja kommentoi seuraavalla kerralla, mitkä levyistä olisivat olleet hänelle tuttuja.

MAIRE on ryhmän aktiivisin ja innokkain laulaja. Hän on käynyt Keski-Suomessa kaupunkikoulua 1950-luvun puolenvälin paikkeilla. Konserteissa käymisen lisäksi hänellä ei ole erityisiä musiikkiharrastuksia, mutta hän kertoo kuuntelevansa monipuolista musiikkia radiosta ja laulelee kotonaan tehdessään kotitöitä. Maire oli paikalla kaikilla tapaamiskerroilla.

5.5 Ryhmä 5: Oiva, Erkki & Kerttu

Rantajärvi Kullan tiloissa toteutetun ryhmän tutkimusjakso kesti lokakuun 2019 lopusta joulukuun 2019 puoliväliin. Tapaamiset olivat pääosin viikoittain, mutta muutaman kerran tapasimme kahden viikon välein tilavarausten päällekkäisyyksien vuoksi. **Ryhmään 5** ilmoittautui ensin vain kaksi miestä, mutta ensimmäisen tapaamiskerran jälkeen mukaan tuli vielä yksi nainen. Ryhmäläiset halusivat siirtää erästä laulutuskertaa, jotta kaikki pääsevät jokaiselle tapaamiskerralle paikalle. Tutkimustila oli sali, jonka yhteydessä oli talon ruokala. Tilan sai jaettua väliseinillä pienemmäksi, mutta keittiön puolelta kantautui ääniä väliseinien läpi. Säestin lauluja pääosin pianolla, mutta yhdellä kerralla emme päässeet tilaan päällekkäisten varausten vuoksi, joten kokoonnuimme erään osallistujan kotona ja säestin kitaralla. Tutkimushuoneen läheisyydessä oli aina saatavilla tarvittaessa hoitohenkilökuntaa, sillä talon yhteydessä oli myös palvelu- ja dementiaosasto. Osallistujat eivät juuri tunteneet toisiaan ennen ryhmän alkua. Ryhmän 5 taustatietoja on esitelty taulukossa 11.

TAULUKKO 11 Ryhmän 5 osallistujien taustatietoja ja poissaolot tapaamisista.

<i>Roolinimi</i>	Kansakoulussa	Musiikkiharrastukset ennen ja nyt	Poissaolot
Oiva	Maaseutu, 1950-luvun alkupuoli, Lappi	<i>Ei musiikkiharrastuksia (kuuntelee levyjä)</i>	-
Erkki	Maaseutu, 1950-luvun puoliväli, Pohjois-Savo	Laulaa kuorossa, karaokessa, käy konserteissa silloin tällöin.	-
Kerttu	Maaseutu, 1940-luvun loppupuoli, Keski-Suomi	Koulussa laulu, kuoro, nuorena piano/harmoni; myöh. yhteislaulu, musiikin kuuntelu. Käy klassisen musiikin konserteissa, joskus kevyen.	1. Luonto ja vuodenajat

OIVA kävi maalaiskansakoulua Lapissa 1950-luvun alussa. Hänellä on puheen tuottamista vaikeuttava sairaus, minkä vuoksi hänen kommentistaan on välillä vaikeaa saada selvää. Muut ryhmäläiset eivät aina osaa huomioida Oivan sairautta ja intervention alkupuolella ”ohittavat” hänet keskustelussa. Oiva kuitenkin yrittää osallistua lauluihin ja keskusteluun parhaansa mukaan. Taustatiedoissa Oiva ei mainitse musiikkiharrastuksia, mutta kertoo myöhemmin kuuntelevansa vanhoja levyjä. Hän osallistui kaikkiin tapaamisiin.

ERKKI on ryhmän aktiivisin laulaja ja osallistuu lähes kaikkiin lauluihin silloinkin, kun ei aivan tunne laulettavaa laulua. Erkki kävi maalaiskansakoulua 1950-luvun puolivälissä Pohjois-Savossa. Hän laulaa kahdessa kuorossa ja harrastaa karaokea. Konserteissa hän käy silloin tällöin. Erkki osallistui kaikkiin tapaamisiin ja piti huolta, että tapaamiset järjestettiin niin, että ryhmäläiset pääsevät joka kerralla paikalle. Hän halusi siirtää kansanlauluihin liittyvää tapaamiskertaa viikolla eteenpäin, sillä se olisi ollut talon pikkujoulujen jälkeisenä aamuna ja Erkki halusi, että kaikki olisivat tapaamisissa ”hyvissä voimissa”.

KERTTU tuli ryhmään mukaan toisella tapaamiskerralla ja oli sen jälkeen kaikilla kerroilla paikalla. Kerttu on ryhmän puheliain ja osallistuu mielellään laulamiseen. Intervention loppupuolella hän osaa huomioida Oivan. Kerttu kävi maalaiskansakoulua kahdessa eri paikassa Keski-Suomessa 1940-luvun jälkipuoliskolla. Hän lauloi kouluaikana kuorossa ja harrasti yksinlaulua, soitti nuorena vähän pianoa ja harmonia, ja on myöhemmin käynyt yhteislaulutilaisuuksissa. Kerttu kertoo käyvänsä usein klassisen musiikin konserteissa ja joskus kevyen musiikin konserteissa. Hän kuuntelee aktiivisesti musiikkia.

6 MUISTOJA KOULUSTA JA KODISTA

Koska valtaosa muisteluryhmissä lauletuista lauluista on juuri kansakoululauluja, ne nostavat osallistujille runsaasti muistoja koulusta, mutta myös kodista. Ne näyttäytyvät osallistujille merkittävinä paikkoina ja niihin kytkeytyen puheeseen nousevat etenkin omat menneisyyden tärkeät ihmiset. Vaikka osallistujat eivät itse käytä identiteetin käsitettä puheessaan, kuvastuu ikäryhmän henkilökohtainen ja kollektiivinen identiteetti selkeästi siinä, mitkä seikat he tuovat esiin itselleen ja sukupolvelleen tärkeinä minuuteen kytkeytyvinä elementteinä.

Tämän ensimmäisen tulosluvun alkupuolella tarkastelen, millaisia kouluja muisteluryhmäläiset kävivät ja millaisia koulun laulutunnit tyypillisesti olivat. Käyn eri alaluvuissa läpi koulussa laulettuja lauluja ja niihin liittyviä muistoja. Luvun toisessa osassa tarkastelen kotia ja perhettä siitä näkökulmasta, millaisena ajan maaseutuvoittainen yhteiskunta näyttäytyy laulumuistoissa ja mikä rooli musiikilla oli osallistujien lapsuudenkodin arjessa. Lukijan on huomioitava, että kouluun ja kotiin kytkeytyvän arvokeskustelun käyn läpi pääluvussa 7, jolloin esimerkiksi isänmaallisuus ja uskonto näyttäytyvät käsillä olevassa tulosluvussa vain pintapuolisesti.

6.1 Laulut vievät koululuokkaan

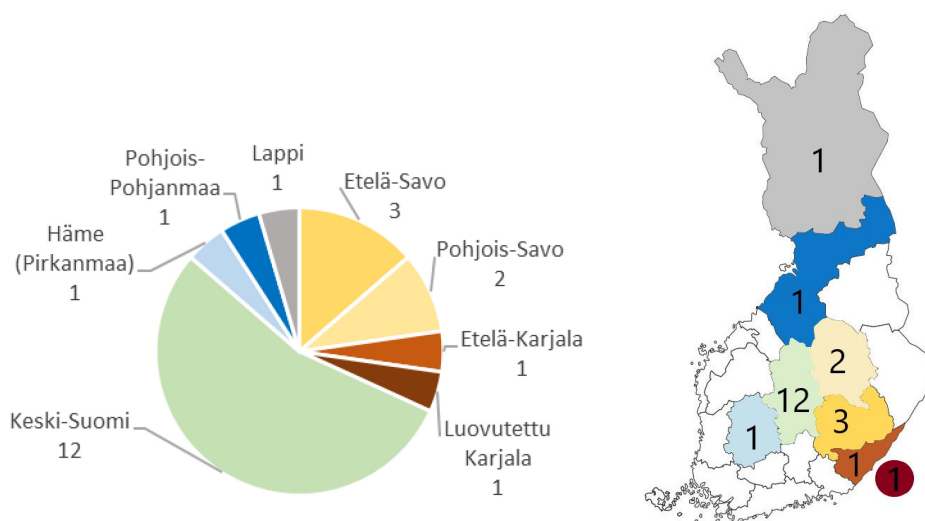
Osallistujille nousee laulujen kautta vahvoja ja eläviä muistoja koulusta, luokasta ja opettajasta. Aluksi esittelen osallistujien kouluolosuhteet ja kuvailen muistoja laulutunneista, jonka jälkeen tarkastelen, kuinka hyvin osallistujat tuntevat vuodenkierrossa ja muissa yhteyksissä laulettu koululaulut, maakuntalaulut ja kansanlaulut ja millaisia muistoja nämä laulut herättävät. Selvitän, miten hyvin laulut muistetaan ja osataan ja toisaalta, millaisia lauluja ei tämä sukupolvi tunne huolimatta siitä, että laulut ovat olleet koulun laulukirjoissa.

6.1.1 Kouluolosuhteet ja laulutunnit

Kouluolosuhteet muisteluryhmäläisillä olivat vaihtelevat, mutta laulumuistoissa on varsin paljon yhteneväisyyksiä, vaikka osallistujat kävivätkin koulua eri puolilla Suomea. Osallistujien kouluissa laulettiin paljon kodin, koulun, vuodenaikojen, retkeilyn, isänmaan ja uskonnon aihepiireistä sekä suomalaisia kansanlauluja, mikä on linjassa ajalla käytettyjen opetussuunnitelmien (1925, 1952) kanssa. Erityisen hyvin muisteluryhmäläiset tuntevat Suomen Laulunopettajain Yhdistyksen (SLY) laulusuosituksiin kuuluvat laulut (LIITE 1).

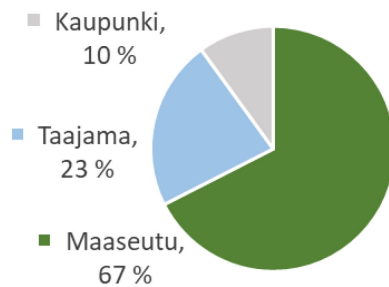
Suurin osa tutkimukseen osallistuneista on ilmoittanut käyneensä kansakoulua 3–4 tai 5–6 vuotta. 7–10 vuotta kouluajakseen ilmoittaneet ovat laskeneet kouluvuosiin ilmeisesti myös kansakoulun päälle käydyn kansalais-, keski- tai oppikoulun. Hieman alle puolet osallistujista aloitti koulunkäynnin kansakoulussa jo 1940-luvulla ja loput 1950-luvulla. Jo ennen jälleenrakennusaikaa jatkosodan ollessa käynnissä koulutaipaleensa aloittivat Helvi ja Kirsti. Sotien päätyttyä kouluun menivät Irja, Kerttu, Hilikka, Anja, Oiva ja Juhani. Viisikymmenluvulla koulunkäynnin aloittivat Anneli, Vuokko, Leena, Tuula, Pirkko, Raimo, Maire, Erkki, Sirpa, Ulla, Eila ja Seppo.

Osallistujien koulunkäyntipaikkakunnat painottuvat keskiseen, itäiseen ja pohjoiseen Suomeen, kuten kuviosta 3 havaitaan: valtaosa osallistujista kävi kansakoulua Keski-Suomessa, Etelä-Savossa tai Pohjois-Savossa. Tutkimuksessa on myös kansakoululaisia Lapin maakunnasta, Etelä-Karjalasta, Pirkanmaalta, Pohjois-Pohjanmaalta ja entisestä luovutetusta Karjalasta, kustakin näistä maakunnasta yksi edustaja. Kuviossa 3 on huomioitu, että Hilikka kävi koulua kolmessa eri maakunnassa. Tutkimukseen ei osallistunut henkilöitä, jotka olisivat käyneet kansakoulua läntisessä tai eteläisessä Suomessa, joissa kaupungistuminen oli nopeinta. Kaksi tutkimukseen osallistunutta oli sotalapsena Ruotsissa. Kirsti aloitti koulunkäynnin jo Ruotsissa ollessaan ja Kerttu vasta Suomeen paluun jälkeen.

KUVIO 3 Osallistujien kansakoulun käynnin maakunnat ja osallistujien määrä näissä maakunnissa. Kuvan karttapohja CC BY-NC-SA 4.0, Kirsi Alastalo 2018/ RyhmäRenki.fi. Värikoodaus ja numerointi: AT.

Osallistujien koulutyyppien jakauma kaupungin, taajaman ja maaseudun välillä edustaa hyvin ajan yhteiskunnan rakennetta, kuten kuviosta 4 havaitaan. Yli kaksi kolmasosaa kävi kansakoulua maaseudulla. Heistä yksi kävi koulua useammalla paikkakunnalla niin maalaiskansakoulussa kuin taajamakoulussa. Vain neljännes osallistujista kävi koulua taajamassa, ja heistä osa mainitsi koulun olevan ”asemalla”, mikä tarkoittaa juna-asemallista taajamaa. Vain kaksi osallistujaa eli yksi kymmenestä asui ja kävi kansakoulua jälleerakennusajan kaupungissa.

KUVIO 4 Tutkimukseen osallistuneiden koulutyyppien jakauma prosentuaalisesti sen mukaan, sijaitsiko koulu kaupungissa, taajamassa vai maaseudulla.

Opettajapulan vuoksi monissa paikoissa toimi sotien jälkeen supistettu kansakoulu, jollaista Anneli kävi Keski-Suomessa maaseudulla ainakin osan koulutapailestaan. Sodan jälkeen oli paljon lapsia, jotka kävivät koulussa kahdessa vuorossa, hän muistelee. Alaluokkien oppilaat olivat lukuvuoden aikana koulussa vain puoli vuotta ja opettaja lähti muualle toiseksi puoleksi vuodeksi. *”Sillä luokalla missä määki olin, oli kaksi [oppilasta]. Et siellä koko luokassa oisko ollu joku kolme-toista [oppilasta]”*, kertoo Anneli. Muita soittimia supistetussa koulussa ei ollut kuin harmoni, eikä laulukirjojakaan saanut kotiin: *”...mietin, että oliko meillä ees käsissä koskaan laulukirjoja, että laulettiinko, et se [kirja] oli vaan opettajalla”*, pohtii Anneli. Samoin supistettua kansakoulua kolme ensimmäistä kouluvuottaan käynyt Pirkko kertoo, että yleensä laulua säestettiin harmonilla. Koulussa oli kuoro, johon valittiin lähinnä tyttöjä ja pojista ainoastaan hyvä-ääniset pääsivät koelaulujen kautta mukaan. Kylä, jossa Pirkon koulu sijaitsi, kuului siihen aikaan Vaasan lääniin, vaikka on nykyisellään Keski-Suomea. Pirkko käytti Siukosen laulukirjaa, joka oli vanhempi kuin malliksi näyttämäni vuoden 1937 painos: *”Siin on hirveen huono se teksti, -- tää on varmaan uus painos, mikä on”*.

Keskenään samaa supistettua maalaiskoulua Keski-Suomessa kävivät Helvi ja Vuokko, mutta eri vuosikymmenillä. Helvi naureskelee olevansa ainoa ryhmästään, joka on käynyt vähemmän koulua. *”Mutta hyvin oot pärjänny”*, vitseilee Leena. Helvin koulussa oli noin 20 oppilasta viidellä eri luokalla ja opettajia oli vain yksi. *”Toiset oli hiljaa, ku toiset [opiskelivat]... että sitä jäi vähän vähemmälle monesta, vähemmä oli laulutunteja...”*, muistelee Helvi. Vuosikymmen myöhemmin Vuokko kävi kolme ensimmäistä luokkaa toista kyläkoulua ja muutti sitten samalle kylälle, missä Helvi oli käynyt koulua. *”Sitä kävin kaks luokkaa, ja sitten valmistu uus koulu, niin sitä kävin sitte viimeisen vuoden”*, kertoo Vuokko. Kysyn,

olivatko nämä koulut kirkonkylällä vai ”keskellä peltoa”, ja Vuokko vastaa nau-raen: ”Nää oli ihan korvessa!”. Vuokolle laulutunnin ohella mieleen on jäänyt aa-muhartaus, sillä hän mainitsee siitä erikseen kahdesti²³. Molemmat muistavat kansakoulussa olleen harmonin, jolla säestettiin koululauluja ja virsiä. Helvi yh-tenä iäkkäimmistä osallistujista muistaa laulukirjoja koskevan sensuurin, jol-laista Liittoutuneiden valvontakomissio toteutti 1940-luvun loppupuolella (vrt. Malinen & Tamminen 2017, 93–95). Helvin muistoissa isänmaallisia lauluja olisi peitetty kirjoista jo sodan aikana:

- Helvi ...laulukirjat [*piirtää käsillään kirjan*], mie en tiää, missä ne peitti, opet-tajatko ne peitti, vai kunnanherrat. Ne oli peitetty.
- Tutkija Sotaan liittyen?
- Helvi Nii, justiin [*osoittaa sormellaan ikään kuin ”kyllä”*] nämä tämmöset lau-lut. Ja myö lapset ihmeteltii, et minkä takia nämä on, ni opettaja sano, että ”ei niitä nyt lauleta, eikä niistä kerrota.”
- Tutkija Mutta millon te sitte niitä lauloitte?
- Helvi Sitte ku tämä jatkosota loppu... Ni sitte otettiin uudet laulukirjat esille, kyllä niitä laulettiin sitte taas! Ku oltiin sotakorvauksia maksa-massa, ni meillehän olot muuttu. Ja näin se meni.
- Tutkija Mä oon lukenu, että revittiin niitä sivuja irti, mutta näistä kyseisistä laulukirjoista, mitä oon saanu käsiini, ei niitä oo mihinkää hävitetty.
- Helvi Nii-i, peitettiin [*nyökyttelee*]. -- Minä muistan! Kun minä menin kou-luu, ja se on just sitä pahinta aikaa, minä olin vissii hyvämuistinen, ku jää lapsen mieleen, se on nii erikoista...

Jo sota-aikana koulunkäynnin aloittanut Kirsti taas ei muista lainkaan, että kir-joista olisi sensuroitu tai revitty sivuja. Kaupungissa koulua käynyt Kirsti koros-taa olevansa kaupunkilapsi ja väittää, että heillä laulettiin eri lauluja kuin maa-seudun kouluissa. Hän aloitti ensimmäisen luokan sotalapsena Ruotsissa ja tuli suoraan toiselle luokalle Keski-Suomeen hieman pienempään kaupunkikou-luun: ”...mutta eihän sitä ollu ku se syksy vaan, ja taas tuli se sota, ja sitte mä pääsin semmoseen kaupunkikouluun, 3-4 luokka sitte, siellä sain olla rauhassa”. Vasta yläkou-luikäisenä Kirsti kertoo siirtyneensä varsinaiseen ”kaupunkikouluun”. Koulussa ei ollut pianoa, ainoastaan harmoni ja Kirsti muistelee laulaneensa koulussa toi-sinaan ilman säestystä. Laulutunti oli Kirstin mielestä ”tavallinen” tunti, jossa opeteltiin lauluja. Useamman laulun kohdalla Kirsti tuumii, että niiden on täyty-nyt tulla koulusta ulkoläksyksi, kun hän niitä edelleen osaa niin hyvin. Laulukir-jat olivat Kirstin mukaan käytössä, mutta osa lauluista jätettiin välistä.

Keski-Suomessa isoa kaupunkikoulua kävi myös Maire, joka kertoo aloitta-neensa koulunkäynnin jo kuusivuotiaana. Koulussa oli ainakin harmoni, jolla säestettiin sekä virsiä että muita lauluja. Hän muistaa hämärästi Siukosen laulu-kirjan, joskin epäilee, että se oli heillä hieman eri mallisena. Laulukirja lienee ollut oma, jonka sai viedä kotiin, sillä Maire kertoo laulaneensa usein iltaisin äitinsä kanssa kotona koululaulukirjasta. Myöhemmin kouluun tuli ”oma orkesteri, että

²³ Katso aamuhartauteen liittyvät muistot luvusta 7.2.1 *Uskonto osana koulutyötä*.

pojat perusti. Oli vähän semmosta rokkia sitte ja tanssittiin”, kertoo Maire. Ajan maa-seutukouluihin verrattu ylellisyys oli koulun keskusradio, josta soi joskus lauluja: ”...ja se oli kaikista suosituin se Jussin mäenlasku, pupujussin mäenlasku”.

Keskisuomalaista tavallista maalaiskoulua kävivät Anja, Seppo, Hilikka ja Kerttu. Anjan koulu oli kotoa katsottuna järven toisella puolella ja talvella sinne mentiin aina jäätä pitkin. Koulussa oli harmoni, jolla säestettiin laulutunnin laulut ja aamuhartauden virret. Anja kertoo, että laulujen sanoja ei ainakaan heillä kirjoitettu vihkoon, vaan käytössä oli laulu- ja virsikirjat. Sitä Anja ei muista, laulettiinko koulussa paljon: *”Kais sitä lauletti”,* hän tuumii. Seppo naureskelee, että heillä opettajat olivat sodankäyneitä miehiä, jotka laulattivat isänmaallista laulustoa. Koulussa oli harmoni, muistelee Seppo.

Hilkan koulutaival alkoi Karjalassa, jossa hän ehti käydä ainoastaan muutamana viikkoa koulua, kunnes perhe muutti Pirkanmaalle ja Hilikka kävi siellä taajamassa alakoulun ja hetken yhteiskoulua. Sen jälkeen hän muutti vielä Keski-Suomeen, jossa hän kävi kahta eri koulua; toinen oli kyläkoulu. *”Määhän vaihoin koulua niin usein... Yleensä oli joku miesopettaja, vanhemmanpuoleinen, että meillä ei paljon laulua ollu kyllä koulussa. Se oli hirveen vähän mitä kouluaikana mä muistan lauluista...”,* kertoo Hilikka. Ulla hämmästelee, eikö heillä ollut erikseen laulutuntia. *”Eih, ei ollu, ei ollu”,* väittää Hilikka ja jatkaa: *”...mut en ainakaan muista, että mitään semmosta laulutuntia ois ollu”.* Aamuhartaus Hilkan koulussa kuitenkin oli aina ja harmonilla säestämisen hän muistaa koulusta. Kerttukin, jolle laulutunti on jäänyt hyvin mieleen, muistaa harmonin:

Kerttu Yleensä se opettaja oli sitten myös semmonen, ettei ollu erikoista semmosta musiikkiopettajaa, siis tavallinen kansakoulun opettaja. Oli hyvä ääni. -- Nii, harmoni oli sitte siellä! Harmoni. Meillä oli semmonen musiikkitunti aina ja opettaja piti sen musiikkitunnin. Ja sitte samalla opeteltiin, miten ohjataan kuoroa!

Kerttu muistelee käyneensä seitsemän vuotta varsinaista kansakoulua ja yhden vuoden ilmeisesti kansalaiskoulua: *”Ja sitten tuli vielä semmonen lisävuos, että mä en tiiä kuuluko se siihen vai eikö, mutta kyllä se kuulu varmaan. Kotitaloutta yks vuosi”.* Kerttu kävi ensimmäiset kouluvuotensa kahdessa eri kyläkoulussa, joissa oli yhdysluokkia. Hän oli sotalapsena Ruotsissa, mutta kertoo kotiutuneensa takaisin Suomeen jo ennen kuin aloitti koulun. Kertun kyläkouluissa ei ollut juhlasalia, mutta uuteen kouluun rakennettiin juhlasali ja näyttämö. Laulukirjat hän muistaa hyvin: kirjat olivat omat, ne saatiin aina kotiin ja päällystettiin hyllypaperilla. *”Meille jokaiselle annettiin laulukirja ja kuletettiin aina, ku oli laulutunti, ni kouluun ja kotiin.”.* Kerttu muistaa saaneensa myös laskennon, uskonnon ja muiden oppiaineiden kirjat kotiin vietäväksi.

Hieman isompaa, kirkonkylän tai aseman koulua kävivät Sirpa, Raimo, Juhani ja Tuula. Keski-Suomessa koulua käyneiden Sirpan ja Raimon koulussa maalaistulos näkyi vahvasti, sillä he muistavat, että koulusta sai perunannostolomaa syksyllä. Raimon mukaan opettajat olivat yleensä maaseudulta kotoisin, mikä vaikutti ylipäätään koulun opetuksen sisältöön: *”Se muodostu sitte se ohjelma ja opettaminen siihen henkeen, mistä se [opettaja] oli lähteny”.* Juhani taas kävi Etelä-

Savossa isohkoa keskuskansakoulua. Hän epäilee, että evakkoperheiden tulo paikkakunnalle lisäsi oppilasmäärää: yhdellä luokalla oli 30–40 oppilasta, joista osa oli aamuvuorossa, osa iltavuorossa. Raimon koulussa istuttiin paripulpeiteissa ja yleensä tytöt istuivat keskenään vieretysten ja pojat vieretysten. Juhani koulurakennuksessa oli kolme tai neljä kerrosta ja juhlasali, mutta hän ei muista, että koulussa olisi ollut harmonin lisäksi muita soittimia. Myöskään Sirpa ja Raimo eivät muista koulussa olleen muita soittimia kuin harmoni, joita Raimon koulussa oli kaksin kappalein – toinen juhlasalissa.

Laulutunnista Juhani ei juuri ole muistoja ja hän epäilee, ettei heillä ollut kovin musiikkiorientoituneita opettajia. *”Yllättävän paljon aukkoja mulla kyllä tässä osastossa”*, naurahtaa Juhani ja jatkaa, että laulut ovat toki tuttuja, mutta hän ei tarkalleen muista, onko niitä laulettu koulussa vai jossakin muussa tilaisuudessa. *”Mutta kuitenkin se eka säkeistö ainaki tulee sieltä”*, pohtii Juhani ja epäilee, että käytössä saattoi olla joku pieni virsikirja, mutta koulun laulukirjaa hän ei muista jaetun oppilaille luokassa. Myös Sirpa kertoo, ettei hän muista laulutunneista mitään erikoista, eikä hän olekaan harrastanut laulua juuri koulun ulkopuolella lukuun ottamatta nykyisin Kauneimpia joululauluja. *”Mää en muista, oliko meillä koulussa joku kuoro, että olinko mää siinä...?”*, pohtii Sirpa. Hänestä on ihanaa, että nykylapset oppivat jo varhain soittamaan ja kertoo lapsenlapsistaan, jotka opettelivat nokkahuilun soittoa 8-vuotiaina koulussa. Raimon koulussa laulettiin paljon ja hän vitsailee häirinneensä lauluäänettömyydellään muita: *”Mää oon mullikuoroon enemmän kuulunu”*. Raimo jopa soitti koulun ulkopuolella orkesterissa saman ikäisten poikien kanssa ja he harjoittelivat iskelmää, mikä on siihen aikaan ilmeisesti ollut vielä melko harvinaista maaseudulla.

Tuulan opintie poikkeaa monen maalaiskoulussa käyneen koulupolusta: hän kävi uutta, vastavalmistunutta taajamakoulua teollisuuspaikkakunnalla Etelä-Karjalassa. Hän kertoo, ettei laulutunneista varsinaisesti muista muuta kuin harmonin. Virsiä aamuhartaudessa säestettiin pianolla ja usein myöhemmillä luokilla säestäjänä oli eräs oppilas. Tuula ei muista juurikaan marssi- tai maanpuolustuslauluja ja epäilee syyksi sitä, että opettaja oli nainen eikä laulattanut niitä lauluja, joita pojat sitten armeijassa oppivat. Tuula sai Ingmanin laulukirjan omaksi ja kantaa sitä muutaman kerran mukanaan muisteluryhmässä. Harva tutkimukseen osallistuneista muistelee kuunnelleensa koulussa kouluradio-ohjelmaa, mutta Tuula yllättäen mainitsee sen: *”Kouluradio kuunneltiin koulussakin aika usein”*. Hänellä on myös eläväinen muisto koulun kuoroon pyrkimisestään:

Tuula Ensimmäisellä luokalla - siis joko 1. tai 2. luokalla - keskusradiossa ilmoitettiin, että kuoro harjoittelee tänään. Mä menin kotiin ja sanoin et *”tänään on sitte kuoroharjoitukset, mää meen kuoron harjotuksiin”* - tiesin kellonajan, monelta se on, ja koulu oli lähellä mun kotia. Ja niin mä menin sinne harjotuksiin ja siellä juhlasalissa toiset kuorolaiset – et sen oli täytynyt olla jo muutaman kerran niitä harjotuksia – niin rupesivat kyselemään, *”sä et ennen ollu tällä, että tuota laulatko sä sooloa?”* [huvittuneena]. Ja siis, äiti oli nauranu mulle että *”Ai si-*

näkö lähet kuoroon?”. Ja minä sitten ymmärsin siitä siirtyä hiljakselleen koulun peräsaliin ja livahtaa pois, et kuoron johtajaa en kerennyt näkemään [naurahtaa]

Ulla Hyvin kannustavaa oli [sarkastisesti]

Tuula Kyllä, kyllä! [naurahtaa]. Joo, mutta joka tapauksessa kuoroon yritin [nauraa]. Vähän samalla tavalla kävi mulle näytelmäkerhon kanssakin sitten myöhemmin [nauraa].

Pohjois-Savossa maaseudulla kouluvuosinaan asuneet Erkki ja Leena kumpikin kertovat kouluun olleen viisi kilometriä. Neljä ensimmäistä luokkaa Erkki kävi kahden ison talon pirteissä. *”Ja sit ne rakenti uuden koulun siihen vanhan kyläkoulun viereen, missä sitte kävin nämä loput kolme vuotta, plus sitte tuli kansalaiskoulu”*, hän kertoo. Alkuvuodet koulutie oli vaivainen hevostie ja Erkki naureskelee: *”Muitan semmosenki, että ensimmäisillä luokilla ku mä olin semmonen vähäne räntykäs, ni puolet [pituudesta] veti talavella pahimpien kinosten aikaan, ni mentiin vesikelekalla kouluun. Viis kilometriä!”*. Erkki kulki usein suksilla kouluun ja naureskelee jääneensä toisinaan naapurin poikien kanssa laskemaan mäkeä koulumatkalla. Leenan koulu oli täysin maalainen ja laulutkin olivat usein maalaisaiheisia. Se, mitä laulettiin, oli paljolti kiinni siitä, mitä opettaja halusi laulattaa: *” – ja osas, opettajatka ei kaikki osannu hyvin soittaa mittään”*, hymyää Leena. Leena muistaa harmonin, jota opettaja soitti aina laulutunnilla; ilman säestystä hän ei muista lauletun. Erkin yläluokkien miesopettaja soitti pianoa, mutta ei laulanut koskaan ja harmonikin koulussa oli. Alaluokilla kaikki Erkin opettajat olivat naisia. Laulukirjoista Erkki tunnistaa Ingmanin ja Pesosen kirjat ja muistelee, ettei niitä ollut luokassa montaa kappaletta: *”Ei ainakaa kuorossa, ku me lauletti, ni ei ollu – mut opettajan takana yleensä laulettiin, ku hän urkuharmonia polki ja soitti”*. Leenalta kysyn, laulettiinko koulussa paljon, johon hän vastaa: *”No... kyl sitä aika paljo laulettiin. Se johtu vähä opettajast, et jotku oli sillee [laulavaisempia]... jotku opettajat oli kovempia sitte soittamaan”*.

Naapurimaakunnassa Etelä-Savossa myöskin pienehköjä maalaiskansakouluja kävivät Eila ja Irja. Toisen maailmansodan jälkeinen rauhaan paluu näkyi monilla paikkakunnilla oppilasmäärän kasvussa, mistä myös Eila muistuttaa: *”Myö ollaan sitä sodanjälkeen syntyynyttä, sillohan oli hirveest lapsia”*. Eila muistelee, että koulu oli jaettu ala- ja yläluokkaan: yläkoulun opettaja soitti harmonia, mutta alakoulun opettaja ei soittanut ollenkaan. *”Lauletti, mitä lauletti”*, tokaisee Eila, joka otti keskikoulussa kanttorilta soittotunteja ruokatunnilla. Hän muistelee, että heillä oli käytössä Pesosen laulukirja, mutta samalla epäilee muistiaan: *”Täs on kyllä jotain tutun näköstä, mä en tiää, jos samanlainen ois ollu... Ei kato meil oli Pesonen kanttoriki; mä voin sotkee kanttori Pesoseen”*. Eilan mielestä koulussa ei ehditty laulaa kaikkia kirjan lauluja, mutta Irjalle laulut ovat jääneet hyvin mieleen, sillä hän on yksi niistä tutkimukseen osallistujista, joka tuntee lähes kaikki virikemateriaalissa olleet laulut. Irjan opettaja oli nainen, joka Irjan mielestä laulatti paljon: *”Ilmeisesti, koska mulle on aika paljon tuttuja nää laulut”*. Kertoessani mahdollisista ajalla käytetyistä kirjavaihtoehtoista Irja arvelee, että hän on käyttänyt Siukosen laulukirjaa ja muistelee, että koulussa laulettiin yleensä kirjoista. Säestyssoittimena toimi harmoni.

Pohjois-Pohjanmaan maaseudulla koulua kävi Ulla. Koulussa oli harmoni ja oppilaat lauloivat kirjasta sen sijaan, että he olisivat kirjoittaneet itse sanat vihkoon. Hän muistaa, että koulussa laulettiin paljon: *"Laulutunnit oli, ja sittenhä oli just nämä kevätjuhlat, joulujuhlat, ni niihinhä aina oli niitä kuorolauluja. Ja kuka pystyi yksin laulamaan, oli myöskin yksin. Sillonhan oikeestaan paljon oli laulua näissä kevät- ja joulujuhlissa"*. Toisin kuin monet osallistujista, Ulla ei muista sota-ajan näkyneen koulunkäynnissä enää, kun hän meni kouluun ja uskoo, että naisopettajalla oli vaikutusta siihen, ettei sota-aiheisia lauluja heillä juurikaan laulettu.

Lapissa asuneella Oivalla sodan jäljet sen sijaan kuuluvat muistoissa vahvasti, sillä Lapin sodassa kouluja oli poltettu. Oiva kävi seitsemän vuotta kyläkoulua, jossa oli noin 30 oppilasta ja oppilaita tuli viiden kilometrin säteellä lähinnä omalta kylältä. Koulu oli niin pieni, ettei siellä ollut erikseen juhlasalia, huomauttaa Oiva. Koulumatkat hän kulki yleensä suksilla: *"Ei ollu aurattuja teitä, ni suksilla pääsi hyvin!"*. Koulussa oli harmoni ja laulukirjoja katsellessamme Oiva tunnistaa Ingmanin ja Pesosen laulukirjat: *"Joo, tuo kuva on tuttu"*. Kirjoja ei kuitenkaan saanut omaksi, vaan luokassa oli ainoastaan yksi tai kaksi kirjaa.

Vaikka laulukokeista ja niiden traumaista on viime vuosina ollut paljon julkista keskustelua (ks. esim. Mattila 2020; Klemetilä 2014), ei muisteluryhmään osallistujista juuri kellään ollut erityisiä traumaista laulukokeista. Ainoastaan Hilikka ja Ulla muistelevat laulukoea epämieluisana. Ulla naureskelee, kuinka *"se oli äärettömän jännittävää, se on pelottavaa suorastaan, että millon mun vuoro"*. Kumminkin muistavat, että koetilanteessa oli mentävä luokan eteen laulamaan yksin. Hilikka näyttää silminnähten ärsyyntyneeltä, kun puhutaan laulukokeesta, mutta samalla osaa nauraa inhottavalle kokemukselleen:

Hilikka Se oli ihan hirveetä! [nauraa] Pyörty, ni hylsyhän sieltä tuli sitte ko ei uskaltanu [nauraa]. Minä lauloin vielä aina sen Tuuditin tulisoroista, joka on varmasti vaikee! (huvittuneena) Mutta mä tykkäsin siitä laulusta ja ääni vapisi niin kauheesti [nauraa].

[Myöhemmin kansanlaulujen teemakerralla]

Tutkija Muistatteko tämmöstä Tuuditin tulisoroista laulua?

Hilikka [nauraa]. No se on se minu koelaulu koulussa [nauraen]. Sen pyörtyneen ysin sain [huumorilla]!

Helvi kertoo, että heillä piti mennä korokkeelle opettajanpöydän viereen ja laulaa yksinään. Saman muistaa Leena, joskaan kaikilla luokilla hänen mielestään ei tarvinnut suorittaa koelaulua. Anja taas ei muista, että olisi tarvinnut laulaa edessä, vaan vanha miesopettaja laittoi luokan seisomaan, kun hän kulki ohi luokan laulaessa ja näin antoi numeron: *"Se kyllä, vapisi moni kyllä, kun sit se ääni meni ihan..."*. Tuula kertoo muistavansa yhden ainoan laulukoe-kerran. Oppilaat lauloivat muun luokan kuullen ja opettaja joko säesti harmonilla tai istui ainakin harmonin edessä, ja siinä harmonin vieressä piti oppilaan laulaa. Hilikka huudahtaa, että heillä ei säestystä ollut ja Tuula jatkaa: *"No voi olla, että hän vaan istu siinä"*. Myöskään Irja ei muista laulukokeesta olleen säestystä. Raimo kertoo laulaneensa *Nyt tuulet nuo viestin jo toivat* usein laulukokeessa, kun hän halusi olla merimies. *"Lauloin myös kerran Suklaasydämen ja sain sillon viivan!"*, muistelee Raimo

huvittuneena. Kysyn, oliko iskelmän laulaminen paheksuttavaa ja Raimo toteaa, ettei iskelmä käynyt laulukokeeseen.

Laulukokeesta mainitsevat neutraaliin sävyyn Vuokko, Sirpa, Seppo, Oiva ja Erkki. Oiva ja Erkki muistavat, että laulun sai itse valita, eikä opettaja määrännyt mitään tiettyä laulua laulettavaksi. Sirpa kertoo laulaneensa *Jänis istui maassa* ja Seppo väittää, että hän ei laulanut mitään. ”Varmaan, pakko, lauloit!”, huudahtaa Sirpa Sepolle. Edelleen mielellään laulavat Pirkko ja Maire muistavat hyvin koelaulunsa. Maire lauloi ”*Sua lähde kaunis katselen*” ja Pirkko osallistui laulukokeen lisäksi henkisiin kilpailuihin kappaleella *Leivo*. Kirsti taas toteaa mieteliäänä, ettei muista ollenkaan laulukoetta: ”*Mul ei oo minkäänlaista muistis, millä lailla se aina... mää en yhtään muista... Mää oletan kans, että yksin piti laulaa, mut mää en muista...*”. Kuitenkin toisessa yhteydessä muistellamme opettajia Kirsti kertoo, kuinka häntä jännitti laulukokeessa laulaa vanhalle sotakapteenille, joka ei koulussa juuri muuten laulattanut ja siksi Kirsti sai huonoja numeroita: ”*Sit ku meil siirty viidennelle ja kuudennelle oikein hyvää laulunopettaja, sillä mun laulunumeroki nousi*”.

Opettaja olikin suuri tekijä laulumuistojen muodostumisessa. Eila ja Anneli kertovat, että oppikoulussa musiikkia oli enemmän, sillä musiikin opettaja oli ammattitaitoisempi; Annelilla opettajana toimi siellä kanttori. Laulustoon saattoi tulla uuden opettajasukupolven myötä jopa uutta ohjelmistoa. Anneli kertoo vastavalmistuneesta opettajasta, joka laulatti uusia lauluja, kuten *Terve, tähtönen taivahalla*. Laulu löytyy kaikista koululaulukirjoista, mutta kukaan muu kuin Anneli ei tunne kyseistä laulua. ”*Sama opettaja opetti Sylvoian joululaulun, jota ei myöskään tunnettu aikasemmin*”, hän muistelee. Opettajan sukupuoli ja persoona tuntuvat vaikuttaneen siihen, miten paljon ja millaisia lauluja laulatettiin: naisopettaja mainitaan laulavaisena, miesopettaja huonommin laulavana ja usein hieman pelottavana. Monilla miesopettajat olivat sodankäyneitä ja laulattivat sota-aiheeseen liittyviä lauluja. Heidät muistetaan kurinpidollisina, ankarina esimerkkihahmoina²⁴. Muistot jälleenrakennusajan opettajasta vahvistavat ajatusta siitä, että yhtenäiskulttuuri ei ollut vielä alkanut täysin murentua, koska opettajilta edelleen odotettiin tiettyjä rooleja (vrt. Sääntti 2007, 403).

6.1.2 Koululaulut vuodenkierrossa

Koulussa laulettavat laulut noudattavat vuodenkiertoa, jonka mukaisesti laulettiin kulloiseenkin vuodenaikaan ja niiden yhteydessä oleviin juhliin liittyviä lauluja. Erityisesti teemakerroilla (1) *Luonto ja vuodenaajat* sekä (6) *Äitienpäivä ja juhlat* laulettavat laulut kytkeytyvät vuodenkiertoon. Käyn tässä alaluvussa läpi näillä teemakerroilla laulettavat laulut ja niihin kytkeytyvät muistot sekä teemakerralla (2) *Kodin ja koulun lauluja* ja muilla teemakerroilla laulettuja lauluja, jotka osallistujat muistavat laulaneensa nimenomaan koulussa. (1) *Luonnon ja vuodenaikojen* teemakerralla pois olivat Pirkko ja Kerttu, (2) *Kodin ja koulun laulujen* kerralla Helvi ja (6) *Äitienpäivän ja juhlien* teemakerralla kokonaan Anja; Kirsti ja Leena tulivat

²⁴ Ks. alaluvut 7.1.3 *Sota kuuluu muistoissa* ja 7.3.1 *Kasvatus kuriin, reippauteen ja raittiuteen*.

myöhässä 6. laulukerralle ja saapuivat muisteluryhmään vasta puolivälissä maakuntalaulujen laulamisen yhteydessä.

6.1.2.1 Syyslukukausi ja kuusijuhla

Kouluvuosi alkoi yleensä vasta syyskuun alussa, muistelevat Seppo ja Raimo. Syysaiheisia lauluja on runsaasti koulujen laulukirjoissa ja virikemateriaaliin valikoituivat laulut *Syksylaulu*, *Pääskysten syyslaulu*, *Kyntäjän laulu* ja *Paimenen syyslaulu*. *Syksylaulu*, joka alkaa sanoilla ”Illan taivas tummenee, jo syksy maille hiipii”, on kolmessa koululaulukirjassa ja se on oikein tuttu Annelille, Helville, Anjalle, Vuokolle, Hilkalle ja Irjalle. Ainoastaan Helvi muistaa, että tätä on laulettu koulussa – Irjalle ja Hilkalle laulu on nimenomaan äidin tai isän laulama. Loput osallistujista eivät juuri tunne laulua. Samaten *Pääskysten syyslaulu* on melko vieras, vaikka muutama naisista kommentoikin, että lauluun on helppo päästä kiinni, sillä sen sävel tuntuu tutulta. Irja, Kirsti ja Helvi muistavat, että *Pääskysten syyslaulua* on laulettu koulussa, mutta Hilkka, Anneli ja Eila puolestaan väittävät, että sitä ei ole laulettu koulussa. Osallistujista jopa 13 ei tunne laulua ollenkaan.

Kyntäjän laulu on hyvin tuttu maaseutukouluissa käyneille Helville, Hilkalle, Irjalle ja Erkille, joskin Irja arvelee, että laulu voi olla myös enon kautta tullut tutuksi. Kerttu, joka ei ollut teemakerralla läsnä tunnistaa jälkikäteen monisteesta laulun. Kaupunkikoulua käyneet Kirsti ja Maire eivät tunne laulua ja taajamassa asunut Tuula korostaa, ettei tällaisia lauluja laulettu teollisuuspaikkakunnalla. Kirsti epäilee, että *Kyntäjän laulu* lienee ennemminkin maanviljelysalueen kouluissa laulettu. Eilan, Juhani, Annelin ja Erkin mielestä erilaisia maanviljelysauluja laulettiin kyllä kouluissa, joskin Anneli epäilee, että *Kyntäjän laulu* voi olla tuttu vanhasta Suomifilmistä. Vaikka Eila, Anja, Vuokko, Leena ja Oiva ovat olleet maalaiskoulussa, he eivät muista laulaneensa tai kuulleensa laulua koskaan. Helvi ja Leena painottavat, että he ovat täysin maalaiskouluista ja Helvin mielestä *Kyntäjän laulu* oli tärkeä maaseudun pojille. Muita maanviljelysauluja kysyttäessä Anneli muistelee sanoja ”...maamies peltoon pehmeään”, jotka ovat laulusta *Tuuli hiljaa henkäilee*.

Paimenen syyslaulu on puolestaan hyvin tyypillinen koululaulu ja kaikki paikalla olevat (18/20) osaavat sen ja laulavat sujuvasti. Jopa 8 osallistujaa mainitsee erikseen, että se on koululaulu. Juhani, Eila ja Anneli muistelevat sitä laulettun vuodenkiertoon liittyen syksyllä, kun koulu alkoi. *Paimenen syyslaulun* toisessa säkeistössä lauletaan ”*minä pieni paimentyttö lentohon en pääsekään*”, ja kuusi osallistujista muistelee, että vaikka painetuissa sanoissa on ”paimentyttö”, koulussa on laulettu sen sijaan ”paimenpoika”. Juhani, Seppo, Raimo ja Erkki laulavat ”paimenpoika” huolimatta siitä, että monisteessa on ”paimentyttö”.²⁵

Syyslukukaudelle osuu Aleksis Kiven päivä, johon liittyväksi lauluksi valitsin *Makeasti oravainen*, vaikka se ei löydykään koulun laulukirjoista. Suurimmalle osalle paikalla olevista (17/20) laulu on tuttu ja se saa osallistujat hyvin laulamaan, mutta Ulla, Seppo, Oiva ja Raimo eivät tunne sitä. Raimo väittää, että

²⁵ Ks. myös alaluku 7.3.2 *Sukupuoliroolit*.

tämä oli ensimmäinen kerta, kun hän kuuli kyseisen laulun. Eila ja Anneli epälevät, ettei laulua ole laulettu koulussa, vaan se on kuultu radiosta. Helvi taas muistaa sitä laulettun koulussa ja kertoo, että se oli leikkilaulu: *"Sitä jotenki viitottii ja köntättii ja katotti"*. Pohdin, mahtaako Helvi sekoittaa laulun *Oravan pesään*, joka tuttu leikkilaulu. Tämän laulun yhteydessä Helvi ei kuitenkaan ala leikkiä toisin kuin Oravan pesässä. Kerttu, Erkki, Helvi ja Juhani väittävät, että siihen aikaan ei vietetty suurmiesten juhlapäiviä, mutta Maire muistaa Sibeliuksen kuoleman huomioidun koulussa. *"Tulee jotenkin Seitsemän veljestä [mieleen]"*, hoksaa Tuula laulun jälkeen. Samaten Hilikka, Pirkko ja Maire mainitsevat Seitsemän veljestä, ja siitä tehtyä elokuvaa muistelevat Pirkko ja Irja.

Syyslukukausi päättyi kuusijuhlaan, jota vietettiin ennen joululomalle pääsemistä. Vaikka aineistossa ei ollut mukana erityisesti joululauluja, valitsin virikemateriaaliin kaksi kuusijuhlaan liittyvää leikkilaulua: *Lumihiutaleitten laulu* ja *Tontut ja keijut*. Paikalla olevista (18/20) harva tuntee *Lumihiutaleitten laulun*, mutta Annelille, Eilalle, Helville ja Irjalle se tuo mieleen joulujuhlat ja keiju-leikin, jota on menty valkoisissa kreppipaperihameissa. *Tontut ja keijut* on puolestaan useammalle tuttu; sitä laulavat mukana jokseenkin sujuvasti lähes kaikki läsnä olevat – joskaan Oiva ei laula, vaikka laulu on hänelle tuttu ja hän muistaa sitä laulettun kuusijuhlassa. Ainoastaan Raimolle *Tontut ja keijut* on vieras laulu, mutta siitä huolimatta hän yrittää laulaa mukana. Laulaessamme Helvi ja Kirsti innostuvat leikkimään ja he eläytyvät humoristisesti erilaisin käsiliikkein ja elein. Osallistujista kolme neljännestä muistaakin, että lauluun kuului leikki, jota leikittiin tonttuina ja keijuina kuusijuhlassa. Vuokko, Leena ja Oiva eivät muista leikkineensä koulu-aikaan laulun tahdissa, vaikka laulu on heille muuten jotenkin tuttu. Tuula toteaa, että laulu ei ole hänelle kouluajalta tuttu, vaan hän on kuullut sen levytyksenä.

Anneli mainitsee jo aiemmin *Lumihiutaleitten laulun* yhteydessä *Tontut ja keijut* -laulun: *"Hyvää iltaa sitten se, mut se oli kansakoulussa, hyvää iltaa hyvää iltaa tontut ja keijut"*. Kun siirrymme *Tonttujen ja keijujen* laulamiseen, Eila toteaa: *"Tää on joulujuhlas"* ja Sirpa tuumii: *"Mää muistan kans, meil oli joulu- vai kuusjuhla, mikä se oli, niin tätäki sitten [laulettiin]"*. Laulu yhdistetään selvästi jouluun, sillä myös Anneli, Irja, Helvi, Kirsti, Pirkko ja Ulla kertovat, että laulua on leikitty nimenomaan kuusijuhlassa. Miehistä Juhani arvelee, että *Tontut ja keijut* liittyy kuusijuhlaan. Irjalle laulu herättää vahvoja mielikuvia: *"Muistu, muistu – koko joulujuhla muistu mieleen sillä tavalla et se luokkamiljöökini muistu mulle"*, kertoo Irja hymyillen. Laulun yhteydessä muistelemmekin kuusijuhlaa ja siihen liittyviä perinteitä useamman ryhmän kanssa. Eila ja Anneli kertovat, että laululeikkiin kuuluivat tonttu- ja keijupuvut. Helvi muistelee: *"Keijuvaatteita oli ja harmaalakit ja nämä tämmöset"* ja Kerttu huudahtaa yhtäkkiä: *"Meille tehtiin vielä semmoset siivet!"*. Myös Irja muistaa elävästi roolivaatteet *Lumihiutaleitten laulusta*:

Irja [hymyillen] Mulla oli sellane muistikuva et tätä olis leikitty joulujuhlassa, keijut on leikkiny tätä sellasissa valkosissa kreppipaperihameissa tai ihan harsohameissa. [nauraa]

Tonttu- ja keijuleikeissä ja niihin liittyvissä muistoissa näkyykään vahvasti sukupuolijaottelu, sillä moni muistaa, että yleensä pojat olivat tonttuja ja tytöt keijuja²⁶. Ulla, Tuula, Erkki ja Kerttu kertovat, että kuusijuhlissa ylipäätään oli jokin tonttuleikki: *"Kyllä siellä yleensä aina yks tonttuleikki oli"*, tuumaa Ulla. Tuula jatkaa, että hän ylipäänsä muistaa koulun kevät- ja joulujuhlista hyvin vähän. Erkki viittoilee kädellään eteenpäin ja naureskelee: *"Mää justiin niinku peilaan sinne takas, kaukaa"*. Hän kertoo erään leikin jääneen takaraivoonsa: *"Muistan ne tonttulassa... -- Semmonen tam-ta-ta tam-ta-ta tam, tam. Joku leikki oli"*. Kerttu taas muistelee **Tonttujen jouluyötä** ja alkaa lauleskella *"Tip tap tip tap tipe-tipe tip tap, joo, se oli joka kerta"*. Juhlaa vietettiin koulun juhlasalissa, jonne kokoontuivat *"koko koulun kakarat"*, nauraa Kerttu. Samoin Erkki muistaa **Tonttujen jouluyön** ja kertoo, että kaikki luokat viettivät yhdessä kuusijuhlaa. Kuusijuhlissa laulettiin tietenkin paljon joululauluja, toteavat Anneli ja Juhani, ja yhteislaulujen laulamisen mainitsevat Oiva ja Kerttu. Monipuolinen musiikkiohjelma tuleekin muistoissa esiin: Ullan koulun kuoro lauloi sekä kevät- että joulujuhlissa, Helvin kuusijuhla oli musiikkipohjainen ja Leena toteaa keskustellessamme kuusijuhlan ohjelmasta: *"Meilläki oli hyvä opettaja, joka osas soittaa"*. Kirsti kertoo, että kuusijuhlissa laulettiin ainakin jouluvirsiä, **Jouluyö, juhlayö** sekä **Joulupuu on rakennettu**, jonka muistaa Helvikin.

Hengellisyys näkyi siihen aikaan koulun joulujuhlissa vielä vahvasti ja se oli luonnollinen osa kuusijuhlaa, johon kuului hyvin usein jouluevankeliumi tai joulukuvaelma eli evankeliumista tehty näytelmä. *"Mul on semmonen kuva, ku pojal oli pyyhe päässä ja se putos, vähän laskeutu, ku se ei pysyny päässä"*, nauraa Eila. Jouluevankeliumi oli jokavuotinen kuusijuhlaperinne, muistavat Eila, Anneli, Juhani, Vuokko, Leena, Ulla, Pirkko, Seppo, Maire, Raimo ja Kirsti, joka kertoo, että *"Enkeli taivaan laulettiin viimiseks aina"*. Samoin Leena, Maire ja Pirkko muistavat, että **Enkeli taivaan** laulettiin jouluevankeliumin yhteydessä. Ainoa, joka erikseen toteaa, ettei muista evankeliumia tai kuvaelmaa Jeesus-lapsen syntymisestä seimeen, on Erkki. Hän kuitenkin arvelee, että **Enkeli taivaan** oli se virsi, joka juhlassa laulettiin. Kerttu muistaa, että aluksi vietettiin jouluhartaus tai laulettiin virsi, joiden jälkeen ohjelma keveni pikkuhiljaa. Oivan kuusijuhlissa oli *"...joku semmonen joulukuvaelma ja yleensä tytöt esitti sitä"* ja sen jälkeen laulettiin loppuvirsi. Oiva valaisee, että kuusijuhlissa joulukuvaelman lisäksi tonttuleikkejä tai muita näytelmiä ei ollut: *"Ei välttämättä joulun aikaan, jollon muullon"*. Hengellisestä lauluohjelmistosta myös **Tiernapojat** kuuluivat kuusijuhlaan, toteavat Pirkko sekä Raimo, joka tosin muistelee niitä vasta lyseoajaltaan: *"...eri luokista kerättiin ne parhaat laulajat sinne esittämään niitä Tiernapoikia"*. Maire hämmästelee tätä, sillä hän ei muista **Tiernapoikia** lainkaan kouluajaltaan.

Mairen ja Raimon mielestä kuusijuhlissa aina oli jokin näytelmä, joka oli käsikirjoitettu. Ohjelmaa tai näytelmää harjoiteltiin melko pitkään, kertovat Raimo, Sirpa ja Pirkko. Seppo muistaa olleensa kuusijuhlissa tonttuna ja Raimo peikkona tai kivenä ilmeisesti näytelmässä. *"Kyllähän minä olin kaikissa joulunäytelmissä ja tämmösissä aina"*, kertoo Erkki. Jonkin pienen, kevyen joulukuvaelman

²⁶ Muita tonttu- ja keijuleikkimuistoja, joissa sukupuolijaottelu tulee selvästi esiin, käsitellään tarkemmin alaluvussa 7.3.2 *Sukupuoliroolit*.

tai näytelmän muistaa Helvi. Kerttu muistelee, että alkuvuosina kuusijuhlissa oli pieni joulunäytelmä, mutta viidennellä luokalla koulu kokoontui nuorisoseuran talolle, jossa juhla pidettiin. *"Sinne kasattiin kaikki ja siellä oli iso näyttämö, siellä missä orkesterit soittaa. – Meil oli tonttuvaatteet ja hiivittiin siinä ja syötiin muka sitte, se on mulla ihan päässä, miten se meni. Se oli hirveen kivaa!"*, iloitsee Kerttu.

Pienellä kylällä kuusijuhla oli koko kylän juhla, joka kokosi kaikkien vanhemmat koululle, muistavat Raimo, Pirkko, Helvi, Vuokko ja Leena. *"Nehän oli meillä maalla varsin isot ne kuusijuhlat, sinnehän tuli vanhemmat ja kyl ne oli aika mielempainuovat ja niitä odottiki"*, kertoo Raimo. Myös kaupungissa koulua käynyt Kirsti muistaa, että vanhemmat osallistuivat kuusijuhlaan. Elävänä muistona kuusijuhlasta muutamalle on jäänyt matka juhlaan:

- Erkki Se oli se joulujuhla, nyt muistan, sitähän lähetettiin pimeellä aamulla aikasin. Koko matka oli pimeätä, ku mentiin kouluun. Jollain ku oli taskulamput, niin... Kävely matka, se oli kolme kilometriä. Alakuukana meillähän oli se viis kilometriä sitä hevostietä, ennenku rakennettiin tie sinne.
- Kerttu Ai se oli, meillä oli viis kilometriä... Se oli aika juhlallista, ku lähettii aamulla... Ja sitte tiesi et siel on juhla oottamassa.
- Erkki Joo. Oli kyllä. Vähän parempia päälle vielä... Tietysti olihan siellä semmosia isäntiä, mikkä vei lapsia hevosilla ja saatto ottaa kyytiin porukkaa.
-
- Raimo Ja hevospelillä siihen aikaan kyliltä tultiin, ja siel oli valtaisa määrä sitä porukkaa.

Ainoa maininta Joulupukista kuusijuhlasta on Erkin muistoissa: *"Joulupukki tietysti kävi, ison korin kans toi lahjoja, yleensä oli pulla, ja kek-, tuo, pipari."* Kertusta herkkupussissa oli pipari ja omena, mihin Erkki toteaa: *"Nii omenaki oli joskus joo"*. Lahjapussin saivat kuusijuhlasta myös Helvi ja Leena: *"Kaikki sai jonkun pullapussin, tai ei siinä pullaa ollu"*, tuumii Leena. Sotien jälkeinen pula-aika näkyy herkkupussien ja lahjojen jakelemisessa: Oivalle tuli pieni pussi *"useimmiten"*, mutta ei aina. Muitakin jouluperinteitä oli. *"Mun jäi mieleen joulujuhlissa, siellä saatiin laittaa joulukortteja toisillemme. Jokainen ite kirjotti ja ne laitettiin semmoseen koppaan tai koriin, ja sitte ne jaettiin"*, kuvailee Pirkko. Saman muistaa Raimo, joka kertoo, että kaikki saivat pienen paketin luokassa. Korttien jakoa Maire ei muista kaupunkikoulusta: *"Sellasta meillä ei ollu"*.

6.1.2.2 Talvilaulut, Runebergin päivä ja laskiainen

Talvilauluja koululaulustossa on melko paljon ja näistä virikemateriaaliin valikoituivat *Revontulten leikki*, *Talvihalla* (*Rati riti ralla*), *Varpunen* sekä *Lumikorprien yö*. Näiden lisäksi kevättalvella saatettiin laulaa laskiaiseen liittyviä mäenlaskulauluja. *Revontulten leikki* löytyy kaikista viidestä koulun laulukirjasta, mutta (1) *Luonnon ja vuodenaikojen* teemakerralla läsnä olleista (18/20) suurimmalle osalle se on täysin tuntematon: jopa kolmannes paikalla olevista ei muista

ikinä kuulleen koko laulua. Teemakerralla pois ollut Kerttu tarkastelee seuraavalla kerralla laulumonistetta ja luettelee itselleen tuttuja lauluja, joista *Revontulten leikki* on yksi. Ainoastaan Eila, Anneli, Vuokko ja Irja tuntevat laulun ja osaavat sen hyvin, joskin Anneli ja Eila tuumivat, että sitä on laulettu ehkä vasta oppikoulussa. Irja huudahtaa ennen kuin alamme laulaa: *"Tää on mulle ihan tuttu!"*, kun taas Tuula kuittaa laulun jälkeen: *"Siis, ikinä en oo kuullutkaan"*. Ulla ja Tuula mainitsevat laulun yhteydessä, että heidän lapsuudessaan ei juuri puhuttu revontulista, eikä myöskään Lapissa koulua käynyt Oiva muista laulua.

Talvihalla tunnetaan alkusanoistaan "Rati, riti, ralla, tuli talvihalla". Kaikki teemakerralla läsnä olevat (18/20) osaavat sen erinomaisesti ja kaksi kolmannelta heistä muistaa laulaneensa sitä koulussa. Helvi kertoo sitä laulettuna etenkin laskiaisena. Vaikka harva kertoo erityisiä muistoja, nousee *Talvihalla* virikemateriaalista erinomaisesti osattuna ja selvästi pidettynä lauluna, sillä moni laulaa sitä reippaasti ja laulu saa aikaan hymyjä. Osa heistä, jotka usein laulavat passiivisemmin, kuten Seppo ja Oiva, taputtavat jaloillaan laulun aikana rytmiä. Erikoisen mielikuva lauluun liittyen nousee Oivalla. Vaikka hän muistaa sen myös kouluajalta, yhdistää hän *Rati riti rallan* Tuntemattomaan sotilaaseen: *"Tuossa Tuntemattomassa sotilaassaki ollu tämä! -- Se on siinä, ku Koskela antaa sille vänrikille turpaan!"*

Tuntemattomampi on *Varpunen*, joka alkaa sanoilla "Tiu, tiu, tuuli käy, kylm' on oksan olalla". Laulu muistuttaa sanoitukseltaan joululaulua *Varpunen jouluaamuna*, joten Seppo ja Erkki kommentoivat, että tämä muisteluryhmässä laulettava *Varpunen* onkin eri laulu. Ainoastaan viidelle naisista tämä vuoden 1954 Kalevi Korven levytyksen säestyksellä laulettava sävelmä on tuttu. Eila, Anneli, Helvi ja Irja muistavat laulun koulusta; Irja kertoo muistavansa tämän juuri koulun laulukirjasta. *"Tätä laulettiin koulussa kyllä paljon"*, tuumaa Anneli ja naurahtaa, miten mollivoittoisia suomalaiset sävelmät ovat. Kirstille laulu on muuten tuttu. Tuula sen sijaan tunnistaa Kalevi Korven äänen, vaikka itse kappale on hänelle vieras ja huvittuu laulun mollisävystä. Kenties alkuperäislevytyksen kuulokuvan vuoksi *Varpunen* nostaa osallistujien kasvoille hymyjä. *"...Nätti laulu, vaikka ihan outo!"*, kommentoi Anja. Kaikille muisteluryhmän miehille *Varpunen* on vieras laulu ja heistä Erkki aktiivisimpana laulajana yrittää osallistua lauluun muiden mukana. *"Kyllä siinä tuttu sävel oli"*, Erkki pohtii. Teemakerralla pois ollut Pirkko kommentoi jälkikäteen, ettei *Varpunen* ole hänelle tuttu.

Vieraaksi paljastuu niin ikään *Lumikorpien yö*, joka on tuttu ainoastaan Irjalle ja hän osaa laulun aivan oikein. Eilakin laulaa sävelen oikein, mutta toteaa laulamisen jälkeen: *"Nii mullekin on vieras, mutta ku sää soitat, niin se menee jotenkin"* tarkoittaen, että ei tunne laulua, mutta pysyy mukana melodiassa esilaulajan ja säestäjän avulla. Ryhmän 2 naiset yrittävät kovasti laulaa, mutta kenellekään heistä laulu ei ole tuttu, eikä ryhmistä 4 ja 5 kukaan lukuun ottamatta Erkkiä edes yritä laulaa laulun 1. säkeistössä mukana, kun laulan heille sitä malliksi.

Kevättalven juhlapäivistä helmikuun alkuun sijoittuvaan J. L. Runebergin päivään liittyväksi lauluksi olen valinnut *Lähteellä*, joka alkaa sanoilla "Sua lähde kaunis katselen". Kaikki paikalla olevista (17/20) osaavat laulun erinomaisesti ja osallistuvat sujuvasti sen laulamiseen. Moni hymyilee laulun aikana tai

sen loputtua nostalgisen näköisenä. Hieman myöhässä teemakerralle tulevat Leena ja Kirsti kommentoivat tuntevansa laulun, joskaan he eivät ehtineet mukaan sen laulamiseen. Juuri koulun peruslaulustoon tämän laulu kuuluu Eilan, Annelin, Tuulan, Ullan ja Hilkan mielestä ja sitä ovat laulaneet kuorossa Helvi ja Erkki. Mairelle laulu on jäänyt mieleen laulukokeesta ja Erkki kertoo, että *Läh-teellä* käytetään edelleen äänenavauksena kuorossa, jossa hän laulaa.

Kyselen ryhmäläisiltä, vietettiinkö heidän lapsuudessaan koulussa Runebergin päivää. Eila, Anneli, Helvi, Maire, Oiva ja Seppo eivät tällaista muista, mutta Pirkko toteaa koulussa puhutun suurmiehistä ja -naisista, minkä mainitsee muistavansa Sirpakin. Erkin ja Kertun mielestä suurmiehet mainittiin, mutta ei erityisemmin juhlistu: "...ja ehkä laulettiin jotain laulua, mutta en muista", arvelee Erkki. Neljännessä ryhmässä saadaan aikaiseksi pieni väittely siitä, oliko jo koulu-aikaan tarjolla Runebergin torttuja. Nuorin kaikista muisteluryhmäläisistä, Seppo, muistaa syöneensä niitä koulussa. Sirpa, Maire ja Raimo ovat eri mieltä:

Seppo Runebergin torttuja syötiin.
Sirpa Ei ollu torttuja silloin!
Seppo Runebergin torttuja...
Sirpa Oliks niitä jo silloin? [*huvoittuneena*]
Seppo [*naurahtaa*] Joo.
Tutkija Jossain on saattanu olla...
Sirpa Ei ollu...
Maire [*pudistaa päätään*]
Raimo Ei minustakaan...

Ruokakeskustelu jatkuu laskiaisaiheella. Pirkko ja Sirpa kertovat, että laskiaisena oli tarjolla hernekeittoa ja laskiaispulla, mutta Raimo ja Maire muistavat vain laskiaispullan. Maire muistelee surkeana, kuinka heillä oli "*vaan pelkkä laskiaispulla mis oli kuumaa maitoo lautasella. Se oli nälkänen päivä*". Laskiainen tuleekin puheeksi teemakerralla (4) *Leikit, reippailu ja lastenlevyt* laulettujen mäenlaskulaulujen yhteydessä. Jo vuoden 1925 opetus suunnitelmassa suositellaan koululaulustoon otettavaksi retkeilyn ja urheilun aihepiiristä olevia lauluja. Valitsemani laulut ovat osallistujille melko vieraita, vaikka ne ovat yleisiä koululaulukirjoissa. Hiihtoihminen *Suksimiesten laulu* on tutumpi, mutta siihen liittyvä keskustelu kytkeytyy niin vahvasti isänmaallisuuteen ja sotaan, että käyn lauluun liittyvät muistot ja keskustelun alaluvussa 7.1.2 *Kasvatus isänmaan puolustukseen*. Vain kolmasosa osallistujista tuntee laulut *Mäenlaskijain laulu* ja *Poikaset, tyttöset, kilvan*, mutta lähes kaikki paikalla olevat yrittävät laulaa kummassakin mukana. Ainoastaan Pirkko muistaa, että *Mäenlaskijain laulua* on laulettu koulussa, ja *Poikaset, tyttöset, kilvan* muistavat koulussa laulaneensa Vuokko ja Irja. Anneli ihmettelee, miten muistaa laulun *Laskiaisena* vielä vuosikymmenten jälkeen:

Anneli Onks tää teille vieras? Must tätä lauletti tosi paljo koulussa [*iloisena*]
Tutkija Tuntuu et sää osait tän tosi hyvi!
Anneli Joo, joo, tää on tosiaan, meiän koulus laulettiin paljon, mutta nyt aatelin et en vuoskymmeniin oo kuullu tätä laulua!

Lastenlevynä kuuntelemamme *Jänöjussin mäenlasku* on osalle jo kouluajalta tuttu: Helvi, Vuokko ja Leena muistelevat, että sitä laulettiin laskiaisena aikoihin koulussa ja Maire kertoo kuulleen sitä laskiaisena keskusradiosta. Kirsti on ollut jo parikymppinen, kun Georg Malmsténin levytys on ilmestynyt ja hän nauruskeleekin, ettei ole laulanut sitä koulussa. Lastenlevyjen teemakerralla *Jänöjussin mäenlaskua* toivovat kuultavaksi Pirkko, Seppo ja Kerttu, jotka kaikki muistavat kohtuullisen hyvin laulun sanat, vaikka niitä ei monisteeseen ole painettu. Myös Sirpa ja Maire laulavat mukana sujuvasti ilman sanoja. Laulun jälkeen Helvi huudahtaa: "Tää on kiva, tämä on kiva laulu, tosi kiva!", mistä Leena on samaa mieltä. Kysyn, muistavatko osallistujat, kuinka tarina päättyy, sillä emme kuuntele laulua kokonaan. Oiva huudahtaa: "Se tekkee mahalaskun!". Kerttu nauraa, ettei muista ollenkaan, kuinka tarina loppuu, mutta Erkki tokaisee: "Eikös se pyrsytölleen lentäny kinokseen?". Kaikissa ryhmissä laulua ei valita kuultavaksi.

6.1.2.3 Keväiset luontolaulut & loppukevään juhlat

Kouluvuoden kulkiessa kohti kevättä teemaan liittyvä ohjelmisto kasvaa: sellaisia lauluja, joiden jo nimessä tai alkusanoissa mainitaan sana kevät, on koulun laulukirjoissa yli 40 ja muutenkin luonnon heräämiseen ja lintuihin liittyvää laulustoa koululauluissa on runsaasti (ks. Tammela 2018). Laulamiamme kevään luontoaiheisia lauluja ovat *Oravan pesä*, *Tiaisen konsertti*, *Lintuselle*, *Nyt kevät on!*, *Leivo* sekä *Metsän laulajaiset*. Näistä osasta tiesin jo ennen muisteluryhmissä laulattamista, että niitä on laulettu kevätjuhlassa tai äitienpäivänä, jolloin ne laulettiin näihin aiheisiin liittyvällä teemakerralla. Selkeitä muita äitienpäivälauluja ovat *Kotini* ja *Äidin sydän*, ja kevätjuhlaan liittyviä *Kevätjuhla*, joka alkaa sanoilla "Laulumme nouse ja lippu jo liehu" sekä *Suvivirsi*.

Oravan pesän laulamiseen osallistuvat kaikki, jotka ovat läsnä teemakerralla (18/20) ja se lauletaan sujuvasti, usein keinuen ja eläytyen. Teemakerralta pois ollut Kerttu naurahtaa jälkikäteen monistetta katsellessaan, kuinka *Oravan pesä* on hänelle tuttu. Erikoista laulussa on, että moni naisista lähtee leikkimään laulua käsillään ja laulu osataan hyvin ulkoa²⁷. Miehistä kaikki osaavat laulun hyvin, mutta kukaan ei leiki sitä. Nimenomaan koulusta laulun muistavat Erkki, Ulla, Sirpa, Vuokko, Juhani, Anneli ja Eila, mutta Tuulan ja Hilkan muistiin laulu on tullut tutuksi kotoa. "Minulla kotona äiti rallatteli aina kaikkia näitä", kertoo Hilikka, ja Tuula alkaa muistella Markus-sedän lastentuntia: "Radiosta tulevat lastenohjelmat kuunneltiin kyllä – että siellähän on paljon lastenlauluja laulettu". Helvi ja Kirsti intoutuvat kertomaan, että laulu on kulkenut sukupolvelta toiselle, sillä he laulaneet sitä omien lastenlastensa kanssa. "Minäki oon kolomatta polovee laulannu tätä", nauraa Helvi.

Keväiset lintulaulut *Tiaisen konsertti* ja *Lintuselle* löytyvät kolmesta koulun laulukirjasta, *Leivo* neljästä. *Tiaisen konsertin* tuntee läsnäolijoista suurin osa. Jälkikäteen teemakerralta pois ollut Kerttu toteaa, että *Tiaisen konsertti* on hänelle tuttu. Huolimatta siitä, että laulu on heille aivan vieras, Seppo, Sirpa ja Ulla yrittävät laulaa mukana. Ainoa, joka ei laula mukana siksi, ettei tunne laulua, on

²⁷ Tarkemmin leikkimisestä alaluvusta 7.4.1 *Leikit, harrastukset ja lapsentahtisuus*.

Raimo: *"Kyllä tää oli ensimmäine kerta, ku kuulin"*. Koulussa sitä muistavat laulaneensa Erkki, Oiva, Irja, Anneli ja Eila: *"Tää on ihan niitä, paljo laulettiin tätä"*, kertoo Anneli. Erkistä laulu on nimenomaan koulun kevätlaulu, ja Helvi ja Vuokko muistavat, että **Tiaisen konsertti** on koulussa laulettu, mutta ei niin usein. Anja, Leena, Ulla ja Tuula väittävät, ettei **Tiaisen konserttia** ole heidän koulussaan laulettu. *"Joo, tämä oli minulle aivan outo, ei oo meidän koulussa laulettu"*, toteaa Ulla. Juhani silminnähdessä hämmentyy ensimmäisen säkeistön jälkeen, kun hän ei saa sanoista sairautensa vuoksi selvää. Laulun jälkeen hän kertoo: *"Tääki on tuttu sillai, mut mä en pysty laulamaan mukana muuta kuin ne, mitä muistan ulkoo, koska mää en ehdi lukemaan"*. Tuulan ja Hilkan mielestä osassa säkeistöistä on jotakin vierasta. Tuulalle laulu on tuttu radion lastenohjelmista, mutta hänestä laulussa on sellaisia sanoja, joita hän ei muista koskaan kuulleen.

Kansanlaulu **Lintuselle** ei taas liene ollut yleinen koululaulu, sillä se on tuttu ainoastaan Kertulle, Irjalle, Annelille, Helville ja Eilalle, jotka osaavat sen sujuvasti. Anneli kommentoi erikseen, että laulu ei ole koulusta tuttu. *"Mä mietin kansakouluaikaa, ku meil oli kaksikin semmosta vastavalmistunutta opettajaa, jotka ei kummatkaa osannu soittaa hirveen hyvin, ni se voi olla et ne vähä yksinkertaistu ne laulut sitte"*, naureskelee Anneli. Monesti unholaan painunut laulu nousee mieleen vasta sävelen, rytmin tai melodian kautta, eikä pelkistä luetuista sanoista laulua välttämättä tunnusteta. Tämä ilmiö tulee esiin Kertun kohdalla, kun hän tulee mukaan laulettuani ensin muutaman tahdin itsekseni ja alkaa polkea jalkaa rytmissä. *"Kyllä mää muistin sitte, ku alako, heti mää muistin ton alku, miksi laulat lintusen"*, naurahtaa Kerttu laulun päätyttyä. Sanat taas jäävät toisille paremmin mieleen, sillä Irja ja Anneli kommentoivat, että mukaan ottamani kolmas säkeistö ei ollut tuttu. Yllättäen sekä Kerttu että Anneli laulavat viimeisen kertauksen eri sävelellä kuin itse nuottikuvan mukaan laulan, mikä tarkoittaa, että he ovat todennäköisesti oppineet sen toisella tavalla aikoinaan. Teemakerralla paikalla olleista (17/20) muut eivät ole kuulleetkaan laulua, eikä suurin osa heistä edes yritä laulaa mukana. Erkki kertoo, että hänelle on kehittynyt taito, jonka avulla hän pääsee nopeasti mukaan aivan tuntemattomaan lauluun: *"Varsinki jos sattuu hyvä mentori olleen vieressä"*.

Vaikka vuodenkierrossa lintuteemaiset **Kesälaulu** (Lehdossa lintujen laulu nyt soi) ja **Peipon pesä** lauletaankin monisteen "Kesä" -osiossa, kuuluu etenkin **Peipon pesä** koululauluihin, joita laulettiin kevään lopulla tai äitienpäivänä, muistelee Helvi. **Kesälaulua** laulavat osaten Anneli, Kirsti, Vuokko, Hilka ja Irja, mutta ainoastaan Kirsti kertoo laulaneensa sitä koulussa: *"Minä oon laulanut tätä sillon koulussa, koska kun mää tulin toiselle luokalle sieltä Ruotsista elikkä varmaan on sen takia opettaja laulattanu"*. Hilkalle laulu on rakas ja hän kertoo, ettei hän uskalla laulaa kunnolla, kun hänellä särkyä ääni: *"Oli tuttu, tämä oli, äiti laulo hyvin paljo tätä"*. Jälkikäteen teemakerralla pois ollut Kerttu kertoo, että **Kesälaulu** olisi ollut hänelle tuttu. Suurimmalle osalle laulu on aivan vieras, eivätkä kaikki edes yritä osallistua sen laulamiseen.

Sen sijaan **Peipon pesä** on kaikille teemakerralla (1) *Lauluja luonnosta ja vuodenaajoista* läsnä olleille (18/20) ja pois tapaamisesta olleelle Kertulle tuttu. Valtaosa laulaa iloisesti, aktiivisesti ja moni osaa ulkoa laulun, mikä kertonee siitä, että

laulu on mieluisa ja sitä lienee paljon laulettu. Myös he, jotka usein laulavat passiivisesti, kuten Vuokko ja Leena, laulavat oikein reippaasti *Peipon pesää*. Viimeinen eli viides säkeistö "Eikä lapset liinahapset henno säikytellä, että rakkaat riemurinnoin saavat viserrellä" tuntuu olevan monelle vieras. "Ootko sää tän viimisen säkeistön kuullu? Mää en oo ikänä kuullu tätä viimistä", kysyy Anneli Eilalta. "Emmää, ei tää oo tuttu", tuumii Eila. Samaten Tuula kummastelee, ettei muista ollenkaan viimeistä säkeistöä. Suurin osa on laulanut laulua juuri koulussa, mutta Hilikka pudistaa päätään ja sanoo ääneti "ei mulle", kun ehdotan, että laulu on varmaankin koulusta tuttu. Koska Hilikka osaa laulun hyvin, hän lienee laulanut sitä kotona tai se on muuta kautta jäänyt hänelle muistiin kuin koulusta.

Parhaiten lintulauluista tunnetaan *Leivo*, joka alkaa sanoilla "Miks' leivo lennät Suomehen jo varhain kevähällä?". Vaikka Pirkko ja Kerttu eivät ole teemakerralla läsnä, he kertovat muussa yhteydessä, että *Leivo* on heille tuttu – Pirkko on laulanut sitä jopa laulukokeessa ja laulukilpailuissa. Teemakerralla paikalla olevista muista osallistujista kaikki (18/20) laulavat *Leivon* sujuvasti ja puolet heistä mainitsee erikseen, että laulu on nimenomaan koululaulu: "No tätä on koulussa laulettu, kevällä ja muutenki on", kertoo Anja. Helvi taas huikkaa: "Tätä minä jo muistan, että tämä jäi jopa muistiin", mutta valittaa, ettei jaksaa laulaa korkealta ja laulaakin oktaavia alemmaa kuin muut. Helvi muistaa laulaneensa *Leivoa* kevätjuhliissa tai äitienpäivänä ja Ullalle laulusta tulee mieleen erityisesti kevätjuhla. Kirsti on laulanut *Leivoa* sotalapsena: "Tätä mä lauloin Ruotsissa aina! Sen mä muistan, mä opin sen kuusivuotiaana".

Ennen äitienpäivää ja kevätjuhlaa vuodenkierrossa on vappu, johon liittyvä laulu on neljässä koulun laulukirjassa, mutta se ei ole yhdellekään osallistujista kovin tuttu. Erkki Melartinin säveltämä *Vappulaulu* on vain Annelille sävelenä hämärästi tuttu ja hän laulaakin mukana ensimmäisessä säkeistössä. Annelin lisäksi Eila yrittää laulaa mukana, mutta hän ei osaa laulua kovin sujuvasti. Muissa ryhmissä kukaan muu ei edes yritä laulaa *Vappulaulua*, kun laulan malliksi ensimmäisen säkeistön. Myöhässä paikalle tullut Kirsti tuumii jälkikäteen, että *Vappulaulu* saattaa olla hänelle hieman tuttu. Kysyn laulun yhteydessä, juhliitiinko siihen aikaan vappua koulussa. Raimo muistaa, että vappu oli lähinnä työväen juhla: "Kyllä se sitten enemmän laulettiin Käy eespäin väki voimakas". Samoin Mairen mielestä vappu oli vahvasti työväen juhla, eikä se liittynyt kouluun mitenkään. Erkkiä naurattaa se, ettei laulamamme *Vappulaulu* sano hänelle mitään, vaikka hän kertoo muuten laulaneensa paljon vappulauluja. Helvistä "se ol se äitienpäivä maallaki, se ol se kaikistan tärkeen", eikä heillä juhlistu koulu-aikaan vappua. Myöskään Kirsti, Vuokko ja Sirpa eivät muista juhlineensa kouluikässä vappua. Osa kuitenkin muistelee lapsuudestaan vappuperinteitä, joita tänäkin päivänä eri puolilla Suomea toteutetaan: "Tehtiin niitä vappuhuiskia, ne oli varmaan sitä kreppipaperia, josta leikattiin ja laitettiin sitte johonki oksantynkään kiinni", kertoo Raimo. Pirkko muistaa samat askartelut, mutta ei ole varma, vietettiinkö koulussa erityisesti vappua. Seppo ja Maire taas muistelevat vappuajeluja kuorma-auton lavalla:

- Maire ...vappuaamuna aikaseen [kaupungissa] oli semmonen tapa, kuorma-autot lähti liikkeelle ja sitte lapsia lavat täynnä ja huiskutettiin ja huudettiin [*huiskuttaa malliksi*]
- Seppo Joo, vappuajelu, [erään firman] autolla mentiin.

Äitienpäivään selkeästi liittyvät laulut ovat *Kotini* (Tiedän paikan armahan) ja *Äidin sydän* (Maan päällä paikka yksi on). Näiden lisäksi *Nyt kevät on!* yhdistetään ensisijaisesti kevätjuhlaan, mutta sen yhteydessä osassa ryhmistä muistellaan koulun äitienpäiväjuhlia. *Kotini* -laulun sanat kuvastavat erinomaisesti sotien jälkeisen yhteiskunnan ihanteita: kaivataan rauhallista kotia, jossa olo on onnekas ja elämä tyyntä – ja jossa koko perhe on yhdessä. Lopuksi pyydetään Herralta siunausta ja enkelien vartiota kotiin. Erikoista laulussa on se, että ajan laulukirjoista löytyy kolmea eri säveltä samoihin sanoihin, mutta luonnollisesti laulan sen perinteisimmällä kansanlaulun sävelellä. Laulun viimeinen säkeistö "*Kun mä kerran suureks' saan, joudun mailman pauhinaan. Silloin aina etsin sun, rauhan majan kaivatun*" herättää jopa neljässä naisessa kummastelua ja se koetaan vieraaksi. Siitä päätellen viidettä säkeistöä todennäköisesti ei ole heidän koulu-aikanaan laulettu. Kaikille paikalla oleville (17/20) *Kotini* on erittäin tuttu ja se osataan hyvin. "*Tää ol rakas laulu meille, ainaki minu ikäsille*", kertoo Helvi haikeasti hymyillen. Juuri äitienpäivänä laulua muistavat laulaneensa Ulla, Hilikka, Raimo, Maire, Erkki ja Kerttu. Leena ja Kirsti tulevat myöhässä juhla laulujen teemakerralle ja kertovat, että kaikki nämä äitienpäivään liittyvät laulut ovat heille oikein tuttuja.

Äidin sydän on niin ikään hyvin tunnettu, ja teemakerralla läsnä olevista kaikki lukuun ottamatta Tuulaa osallistuvat sen laulamiseen. Laulu on Tuulallekin tuttu, mutta hän ei muista koskaan laulaneensa sitä itse. Anneli muistaa laulun pienten poikien levyttämänä ja Eilalle tulee laulusta mieleen iskelmälaulajatar Anne Mattila, joka on levyttänyt laulun, mutta vasta 2000-luvulla (Fono.fi). Huolimatta siitä, että laulu on tullut tutuksi levytyksenäkin, moni yhdistää laulun äitienpäivään ja on epäilemättä selvää, että se on kuulunut koulun juhla laulustoon. Joillekin se on edelleen osa äitienpäivää:

- Tutkija Laulettiinko tätä aina äitienpäivänä?
 Helvi Laulettiin [*nyökkää*]. Ja muullonki, kyllä.
 Vuokko Laulettiin joo [*hymyilevä naurahdus*]
 --
 Tutkija Oliko tää semmonen, mitä oltais laulettu äitienpäiväjuhlassa?
 Ula On varmaan tää on juuri [*nyökyttää*]
 Hilikka Kyllä on, kyllä.
 Irja Kyllä. Joskus on, tulee mielee, että jos on joku hyvä-ääninen poika, ni mul on ainaki mielikuva et on laulanu yksin.
 Tutkija Aivan, niin et laitettu esiintymää äidille?
 Irja Nii.
 --
 Erkki Joo. Tätä laulettiin tuollaki äidille [*nyökkää*] tuolla... [asumisyksikön] äitienpäiväjuhlassa.
 Kerttu [*hymyten*] Kyllähän tätä on laulettu.

Osallistujien kouluaikaan äitienpäiväjuhla oli etenkin maaseudulla tärkeä koko kylän juhla, jolloin koululle kerääntyivät kaikki perheet tai ainakin äidit. *"Pienellä kylällä sinne tuli kaikki, vaikk' ei koululaisia ois ollukkaa, sieltä tuli myöskin vanhemmat äidit, joilla oli jo lapset kasvanu isoks"*, muistelee Anneli. *"Se oli hieno juhla, äitit tuli kuka pääs ja myö esitettiin siellä sitten kaikenlaista ohjelmaa"*, avaa Kerttu. Koululle kerääntyneet äidit muistavat myös Juhani, Pirkko, Raimo ja Helvi, mutta Seppo ei muista ollenkaan äitienpäiväjuhlia. Oiva epäilee, että äitienpäiväjuhlaa ei ehkä heillä päin vietetty tai sitten se ei ole jäänyt hänelle mieleen. Erkki taas arvelee, että äitienpäiviä on ehkä vietetty kaupunkipaikkakunnilla, mutta ei maaseudulla. Kaupungissa asunut Maire toteaa: *"Minun koulussa ei ollu. Siel oli vaan, tehtiin kortit ja laulettiin keskenään. Äitit sai olla kotona!"*. Etelä-Savossa Eilan kotipaikkakunnalla kerääntyttiin paikalliselle metsästysmajalle, jossa miehet tarjoilivat ruokaa ja äidit juhlivat: *"Ja sit lapset esitti ohjelmaa"*. Etenkin naisille äitienpäivä on jäänyt lapsuudesta vahvasti mieleen:

- Pirkko [huoittuneena] Mää muistan aina äitienpäivästä... miten se lause et... "Huonehen seinäl on yks kuva. Niin halpa ja koruton. Se siinä ollut on monta vuotta. Ja aina ihailen ma tuota", ja sitte "bää" [huumorilla, esittää, kuinka hirveä itku alkaa] äitienpäiväjuhlassa! Se oli äidin kuva. [hymyten]
- Pirkko Ni äitin päivillä oli, tehtiin kreppipaperista äidille kukat rintaan [näyttää kädellään mihin kukka tuli], oikeen, muistatteko semmosen? [näyttää askartelua] Joo, kauniit siniset kukkaset ja sit se vihree oksa. Kaikille äideille laitettiin rintaan se sitten siellä.
- Sirpa [nyökkää] Kyllä muistan [kukan] mut en mä muista et ois tehty. Kyl mää muistan, et meillä oli äitienpäiväjuhlat -- sen mä muistan, et siellä laulettiin äitienpäivä... jotain lauluja.

Nyt kevät on! on tyypillinen kansakoululaulu: se löytyy kaikista viidestä koulu-
laulukirjasta ja osataan todella hyvin. Kaikki teemakerralla läsnä olevista (17/20) tuntevat laulun ja osallistuvat sen laulamiseen. Myöhässä paikalle tulevat Kirsti ja Leena kertovat tuntevansa laulun. Kysyn monisteen alkupuolelta heille tuttuja lauluja ja Kirsti alkaa itsekseen laulaa *"Tuuli hiljaa henkäilee, aalto vapaa välkkyilee"*. Osalle laulu liittyy kevätjuhlaan, mutta muutamat muistavat sen äitienpäiväjuhlasta. *"Keväällä muutenki koulussa minusta tätä laulettiin paljo"*, kertoo Anneli. Laulun yleisestä tuttuudesta kertoo vahvasti se, että Juhani toteaa hymyten muistavansa laulun ja uskovansa, että laulua on laulettu koulussa: *"Kaisse näin varmaan-kin on ollu, että ainaki tutut oli sanat kaikkes, mä yllättäen huomasin et mää kerkisin jopa melkeen lukemaan tässä tahissa"*. Vieraammat laulut tuottavat Juhanille selvästi vaikeuksia, sillä hänen kognitioonsa vaikuttava sairautensa hankaloittaa hänellä lukemisen ymmärtämistä. Helville *Nyt kevät on!* on oikein mieluisa; hän laulaa antaumuksella ja painokkaasti. Raimolle laulu tuo mieleen kevätjuhlanäytelmän.

- Tutkija Tääki taitaa olla ihan kouluajoilta?
- Helvi On. Aijai! [kaihoten, hymyten]
- Vuokko Joo. On nää tuttuja, kaikki nämä... [naurahtaa myhäillen]
- Tutkija Tulleeko ihan koulun juhlat mielee?
- Helvi Tullee, tullee ihan luokkahuonekki muistu mielee [nauraa iloisesti]

--

Raimo No, siihen [keväťjuhlaan] kuulu joku kuvaelma aina ja minulle tästä tulee mieleen se kylvölaari, kun siellä mukana laulo ja sitte siitä heitettiin niitä jyviä oletettuun peltoon, siemeniä. -- Joo, se oli sellanen kuvaelma tai näytelmä, sellanen liittyy tähän, pieni muisto sieltä kouluajoilta.

Metsän laulajaiset on tuttu noin puolelle osallistujista ja heistä viisi muistaa laulaneensa sitä kevätjuhlassa, toiselle puolelle laulu taas on täysin uusi. Myöhässä teemakerralle tullut Leena harmittelee, kun ei ehtinyt mukaan laulamaan *Metsän laulajaisia*: "Joko työ senki lauloitte?". Anneli ja Hilikka väittävät, että tätä ei ole laulettu koulussa, mutta Tuula korostaa muistavansa tämän laulun nimenomaan koulusta. Ulla ja Irja uskovat, että laulu lienee kevätjuhlasta tuttu: "Nyt ko sä soitit, niin tää sävel on oikee tämmöstä, ihana, semmone – kevätjuhlaan sopiva, juuri!", hymyilee Ulla ja näyttää kädellään pomppivaa ja aaltoilevaa liikettä kuvaillessaan laulun säveltä. "Mää muistan, koulussa nimenomaan kevätjuhlissa laulettiin tätä kuorolla", kertoo Erkki. Koulun kuorossa laulaneet Pirkko ja Maire taas epäilevät, että heillä tätä ehkä laulettu, vaikka laulu muuten on molemmille oikein tuttu. Kerttakin muistaa laulun kevätjuhlista ja ihmettelee, ettei *Metsän laulajaiset* ollut Oivalle tuttu. He tuumivat, että opettajasta on varmasti riippunut paljon se, millaisia lauluja koulussa on laulettu.

"Laulumme nouse ja lippu jo liehu" –sanoilla alkava *Kevätjuhla* on vielä vieraampi, vaikka se on jopa neljässä koululaulukirjassa. Ainoastaan Anneli ja Irja tuntevat laulun hyvin: Irja muistaa laulaneensa sitä leireillä, mutta Anneli ei muista yhtään, missä hän on sitä laulanut ja arvelee sen jääneen koulusta mieleen: "En mä tiä et mistä muualtakaan tään ois kuullu". Valtaosa ei edes yritä laulaa koko ensimmäistä säkeistöä mukana. Laulun vieraudesta huolimatta Pirkko, Maire ja Raimo tuumivat, että lauluun pääsi helposti kiinni. Myöhässä paikalle tullut Kirsti alkaa laulaa itsekseen käydessämme läpi monistetta: "...laulumme nouse ja lippu jo liehu, eespäin vain hei rallallallallaa...".

Kouluvuoden päättävä kevätjuhla päättyi tavallisesti *Suivirteen*, joka on luonnollisesti tuttu kaikille osallistujille, joskin laulaessamme *Suivirttä* paikalla eivät ole Kirsti, Anja ja Leena. He kuitenkin ottavat toisessa yhteydessä kantaa suvivirsikeskusteluun²⁸ ja käy ilmi, että laulu on myös heille tuttu ja merkityksellinen. Virttä ei ole koulun laulukirjoissa, vaan se on puhtaasti virsi, joka todennäköisesti opittiin ulkoa etenkin siksi, että sitä laulettiin vuodesta toiseen. Osallistujista jopa 12 mainitsee, että kevätlukukauden päätteeksi laulettiin aina *Suivirsi*. Moni kokee, että *Suivirsi* kuuluu kevätjuhlaan. Esimerkiksi Annelista on sääli, jos *Suivirttä* ei saa laulaa enää kevätjuhlissa, sillä siihen kytkeytyy juuri kevätjuhlien tunnelma ja Helviä harmittaa, että hänen lastenlastensa juhlissa ei sitä saa enää laulaa. Ulla kertoo juuri olleensa lapsenlapsensa lakkiaisissa ja poh-tii, kuinka virren laulaminen tuntuu itselle merkitykselliseltä: "...Jo joutui armas

²⁸ Ks. luvut 7.2.1 *Uskonto osana koulutyötä* sekä 7.2.4. *Suhtautuminen hengelliseen musiikkiin*.

aika laulettiin sielläki, ni kyl se kieltämättä herkistää”. Käyn läpi tässä yhteydessä ensisijaisesti kevätjuhlikeskustelua ja käsittelen loput virren yhteiskunnalliseen asemaan liittyvästä keskustelusta seuraavassa pääluvussa 7.

Suovirsi yhdistyy osalle hyvin vahvasti siihen tunteeseen, kun pääsee kesälomalle: ”Joo kyllä sen kesän alku – siihen se [kouluvuosi] loppu ja siitä se kesä alko”, kertoo Raimo. Myös Sirpa, Pirkko, Maire, Erkki ja Kerttu kertovat yhdistävänsä laulun kesälomalle pääsyn tunnelmaan. Ulla muistelee, että heillä oli kevätjuhlassa ainakin koulun kuoro ja leikkejä, johon Hilikka kommentoi hymyillen ”Keijuleikkejä”. Erkki naureskelee muistellessaan kevätnäytelmiä, että ”siinä oli jopa tyttöjä mukana, ne oli perhosia tai jotaki röyhelöitä siinä” ja kertoo, että juhlassa luonnollisesti laulettiin lauluja. Oiva ei muista kevätjuhlasta juuri muuta kuin todistuksen jaon, joka oli se juhlan kohokohta, vaikka hänen todistuksensa olikin ”sil-lai heikommasta päästä”. Samoin Tuula kertoo huvittuneena, ettei hän muista kevätjuhlista mitään. Kevätjuhlasta eniten muistoja jakavat Erkki ja Kerttu, jotka innoissaan kertovat juhlasta ja kesälomalle pääsystä:

- Kerttu No mää muistan, ku lähettiin kevätjuhlaan, piti panna nätti mekko päälle [naurahtaa]
- Erkki Tottakai! Parhaat päälle.
- Kerttu Ja sitte, ku kokoonnuttiin sinne juhlasaliin, laulettiin tämä laulu [Suovirsi], tietysti opettaja piti puheen siellä, toivotti kaikki tervetulleeksi, vanhemmat sai tulla kanssa sinne ja meillä oli semmonen kuoro, lauletti,
- Erkki [nyökyttelee vähäsen]
- Kerttu Ja sitten oli kevätnäytelmä. [hymy] Semmone teatteriesitys! Siellä lavalla. Ja kevätnäyttely, ku tehtiin talve aikana niitä käsitöitä! Ni ne laitettiin kaikki näyttille sinne.
- Erkki -- Siitä se alko, ku pääs kesälomalle [hymyten]. Joo, meillä oli episodi, ku päästiin kotia, ni kaikilta pojilta leikattiin tukka puliks [näyttää leikkaamista]. Äiti leikkas.
- Kerttu Nii joo just! Joo mää muistan sen aina.

Kesäloma alkoi yleensä kesäkuun alussa: ”Se oli toukokuun viimeinen päivä yleensä, ku koulu loppu”, kertoo Raimo. Kesään liittyvien laulujen yhteydessä lauletaan *Juhannusaatto*, jonka myötä neljäs ryhmä alkaa muistella lauantaikoulupäiviä, kesälomaa ja perunoidennostolomaa. Sirpa, Raimo ja Maire muistavat vieneensä kouluun puolukoita tai muita marjoja, mutta Seppo ei – hänelle mieleen on painunut lähinnä perunoidennostoloma, joka kirjaimellisesti tarkoitti koulusta vapaita päiviä, jolloin tehtiin töitä. ”Alaluokkalaisilla oli kolme päivää ja yläluokkalaiset sai olla koko viikon”, naureskelee Raimo. Vaikka moni väittää, että *Juhannusaatto*²⁹ ei lauluna liity kouluun, mainitsevat Anja, Kirsti, Irja, Helvi, Vuokko ja Ulla laulaneensa sitä juuri koulussa. Paikalla olevista (18/20) lähes kaikki laulavat sitä sujuvasti ja tuntevat laulun hyvin, mutta Seppo kertoo, ettei tunne laulua. Jälkikäteen monistetta tarkkaillessaan temakerralta pois ollut Kerttu kertoo, että laulu olisi ollut hänelle tuttu. Muutama osallistujista kiinnittää huomiota, että lauluun on toisetkin sanat: *Jouluaatto on nyt herttainen*.

²⁹ Ks. lauluun liittyvät kotimuistot luvusta 6.2. *Koti – lämmin turvapaikka muistoissa*.

6.1.3 Maakuntalaulut

Aikoinaan kaikki juhlat, järjestöjen tilaisuudet ja iltamat alkoivat yhteisesti laulettuun maakuntalauluun (Pajamo 1987, 8), jotka ovat jälleenrakennusajan tyyppilistä koululaulustoa ja laulusuosituksissa ne olivat osa opetusohjelmaa. Kososen (2011; 2015) tarkastelemissa koululaulumuistoissa 1920–50-luvuilta juuri maakuntalaulut nousivat hyvin muistetuiksi ja koulusta mieleen jääneiksi. Pajamo (1987, 10) pohti kirjassaan *Maakuntalaulut* jo yli kolme vuosikymmentä sitten, kuinka maakuntalaulujen sisältö saattaa vaikuttaa vanhentuneelta ja aikansa eläneeltä, mutta niissä on juuri sitä ”synnyinseutuun, kotiin ja lapsuusvuosiin liittyvää nostalgiaa”, jota nykyajan ihminen kaipaa.

Muisteluryhmässä maakuntalauluja lauloimme kuudennen teemakerran yhteydessä; teemakerrasta alkupuoliskolla laulettiin äitienpäivään ja koulun juhliin liittyviä lauluja ja loppupuolisko oli varattu maakuntalauluille. Teemakerralta pois oli Anja. Suurin osa maakuntalauluista on neljässä tai viidessä koululaulukirjassa ja valitsin laulun tekovuoden mukaan ikäjärjestyksessä monisteeseen seuraavat olennaiseksi katsomani maakuntalaulut: *Savolaisen laulu*, *Vaasan marssi*, *Hämäläisten laulu*, *Karjalaisten laulu*, *Kymmenen virran maa*, *Nälkämaan laulu*, *Varsinais-Suomen laulu*, *Satakunnan laulu*, *Uusmaalaisten laulu* sekä *Keski-Suomen kotiseutulaulu*. 1800-luvun lopulla kirjoitetun *Kesäpäivä Kangasalla* olen luokitellut monisteessa maakuntalauluksi, vaikka se valittiinkin vasta 1990-luvulla Pirkanmaan maakuntalauluksi. 1920- ja 1930-luvuilla tehdyt ”tuoreemmat” *Keski-Pohjanmaan* ja *Kymenlaakson laulu* sekä epäviralliseksi Lapin maakuntalauluksi tituleerattu *Lapinmaa* ovat monisteen lopussa. *Lapinmaa* ja *Keski-Pohjanmaan* laulu ovat yhdessä koululaulukirjassa, mutta *Kymenlaakson laulu* ei vielä jälleenrakennusajalla ole valtakunnalliseen koulun laulustoon päässyt. Monisteesta osallistujat saivat siis valita maakuntalaulustosta lukuun ottamatta *Ahvenanmaan maakuntalaulua* itselleen mieluisat ja tutut laulut.

Osallistujien koulunkäynnin maakunnat näkyvät lauluvalinnoissa: kaikissa ryhmissä haluttiin laulaa *Keski-Suomen kotiseutulaulu*, *Karjalaisen laulu* ja yllättäen myös *Nälkämaan laulu*, vaikka kukaan ei ole alun perin Kainuusta kotoisin. Tutkimuksessa on mukana muutama savolainen ja *Savolaisen laulu* laulettiinkin neljässä ryhmässä, kuten myös *Kesäpäivä Kangasalla*, jota osallistujat eivät miellä varsinaisesti maakuntalauluksi. Sukujuuret tai kotipaikkakunta nousivat perusteluiksi niin ikään *Hämäläisten laulun* ja *Vaasan marssin* valinnassa. Vaikka niitä ei laulettu kaikissa ryhmissä, osallistujien puheesta välittyi, että ne ovat noin puolelle oikein tuttuja. Muut maakuntalaulut tunnettiin tähän tutkimukseen osallistuneiden keskuudessa huonommin. Koulupaikkakuntien maantieteellinen jakauma korostuu siinä, että eteläisimpien maakuntien eli Satakunnan, Varsinais-Suomen ja Uudenmaan laulut eivät ole kovin hyvin tunnettuja eikä niitä juuri valita laulettavaksi. *Lapinmaa* halutaan kuulla tai laulaa muutamassa ryhmässä mielenkiinnon vuoksi, mutta Lapista kotoisin oleva Oiva ei tunne kyseistä laulua ja kertoo, että heillä maakuntalauluna oli *Kymmenen virran maa* – ja se valitaan laulettavaksi ainoastaan Oivan ryhmässä. *Keski-Pohjanmaan* ja *Kymenlaakson* laulut ovat kaikille täysin vieraita lauluja.

Tiedustelin osallistujilta, millaisissa yhteydessä koulussa laulettiin maakuntalauluja, jos niitä ylipäänsä laulettiin. Pirkko kertoo, että hänen koulussaan maakuntalaulut opeteltiin laulutunnilla ja niitä kuulusteltiin, minkä muistavat myös Sirpa ja Maire. Raimo jatkaa, että laulutunnilla *"sitten opeteltiin ne, niin kauan sitte tahkottiin, ku osattiin ja sitte vaihdettiin maakuntaa"*. Pirkko, Raimo, Maire ja Leena muistelevat, että maakuntalauluista laulettiin ainoastaan tietyt laulut. Lauluvalikoimaan he arvelevat vaikuttaneen sen, mistä opettaja oli itse kotoisin. Ulla, Tuula ja Oivakaan eivät muista, että kaikkia maakuntalauluja olisi laulettu: *"Tuskin niit on vaadittukkaa sillon"*, pohdiskelee Ulla. Oiva kertoo syyksi vähäiseen maakuntalaulujen laulamiseen sen, että heillä oli huono laulun opettaja. Tuula, jolla on sukujuuria Karjalassa, muistaa koulussa opetelleensa maakuntalauluista ainoastaan *Karjalaisten laulun*. Irjan, Hilkan, Helvin ja Kirstin puolestaan oli opeteltava kaikki maakuntalaulut koulussa ja osattava laulaa ne ulkomuistista. Anneli ja Eila uskovat, että heidän kouluissaan lähes kaikki kyllä käytiin läpi – joskin ei kansakoulussa, vaan vasta oppikoulussa. Kertusta maakuntalauluja laulettiin paljonkin koulussa: *"Kyllä meillä näitä laulettiin, semmonen noin paksu laulukirja ja siitä aina laulettii, opettaja sano, mitä lauletaan sitte"*. *Karjalaisten laulun* yhteydessä Kerttu toteaa, että maakuntalauluja ei tosin tarvinnut osata ulkoa. Erkkikin muistaa, että kaikki maakuntalaulut käytiin läpi, mutta niitä ei tarvinnut opetella ulkoa.

Keski-Suomen kotiseutulaulun laulamista toivovat erikseen Anneli, Hilikka, Helvi ja Sirpa. *"Onko, onko täällä Keski-Suomen kotiseutu – aha, se lauletaan nyt sit ainaki!"*, huikkaa Helvi. Heidän lisäksi Kirsti, Leena, Raimo ja Kerttu korostavat olevansa kotoisin Keski-Suomesta. Kotiseutulaulua lauletaan poikkeuksellisen reippaasti ja osa rytmittelee jaloillaan tai käsillään sen tahtiin. Kaikki teemakerralla läsnä olevat osallistuvat sen laulamiseen ja moni hymyilee laulun yhteydessä. Erityisen tunteellisesti laulua laulaa Helvi, osin ulkoa, ja viimeisen kerran laulaessamme *"täällä on naapuri heimoni verta"*, Helvi ottaa vieressään olevaa Leenaa kädestä ja laulaa Kirstin kanssa lopuksi painokkaasti *"KALLISTA ON!"*. Leena nyökkää hymyten Helville, mutta ei ryhdy Helvin *"heimosisar"* -leikkiin. Laulun päätyttyä Helvi huudahtaa hymyten: *"Tämä on kaikista rakkain meille!"*, johon Kirsti naurahtaa *"niin on!"*. Hilkastakin *Keski-Suomen, Karjalaisten ja Hämmäläisten laulut* ovat rakkaimpia, sillä hän on niissä kaikissa käynyt koulua ja asunut. Hilkan lisäksi Pirkko, Irja ja Maire osaavat laulun kokonaan ulkoa ja laulavat sitä eläväisesti.

Keski-Suomen kotiseutulaulu herättää muistoja paikoista ja maisemista. Laulu vie Kirstin muistoissaan lapsuutensa ja nuoruutensa tutuille vesistöille: *"Että Keitele vehmas ja Päijänne, kato minä oon Keiteleen rannalla asunu, Päijänteiden rannalla tässä ja nuoruudessani ollu Päijänteellä -- vanhana nyt on ollu Keiteleellä"*. Raimollekin lähivesistöt ovat tärkeitä: *"...siinä mainitaan tuo Kuuhankavesi ja Keitele, ne on siinä lähipiirissä"*, johon Maire huudahtaa *"ja Päijänne!"*. Toisaalta laulu herättää voimakasta identifioitumista suomalaisuuteen: Helvi kertoo eräästä matkasta, jossa hän lauloi matkaseuralaisensa kanssa amerikkalaisille *Keski-Suomen kotiseutulaulun* ja *"se sai porukan itkemää -- mie rupesin itkemää"*.

Helvi huokaisee tarinansa päätteeksi onnellisena, kuinka on ihanaa, kun kuulee ”oman kansallislaulunsa”. Tuula kertoo hymyillen, kuinka kotiseutulaulu voi yhdistää myös uusia keskisuomalaisia kokemaan yhteenkuuluvuutta: ”...*mää tuolla [monikulttuurikeskuksessa] kävin opettamassa maahanmuuttajille suomen kieltä. Ja [keskus] järjestää itsenäisyyspäivän juhlan, -- joka tapauksessa siel on suurin osa niitä maahanmuuttajia ja vapaaehtosia. Ja sit siellä lopussa lauletaan Keski-Suomen kotiseutulaulu. Noustaan seisomaan ja sit kaikki huivipäiset laulaa sitä muun muassa*”.

Jälkikäteen videota katsellessani kiinnitin huomiota Kertun erikoiseen reaktioon, kun soitan pianosäestyksessä *Keski-Suomen kotiseutulaulun* muuttamassa kohdassa väärin. Videolta kuulee, kun Kerttu kuiskaa ”ei oo menny oikein” ja jatkaa laulamista hetken sen näköisenä, että hän on pahastunut tekemästani virheestä. Tulkitseen Kertun reaktion niin, että oma kotiseutulaulu on hänelle tärkeä ja hän kokee ehkä loukkaavana sen, etten osaa säestää sitä oikein. Itse laulustilanteessa en huomannut reaktiota, joten en osannut kysyä siihen liittyviä tarkentavia kysymyksiä laulamisen jälkeen Kertulta. Laulamisen loppupuolella Kerttu vaikuttaa jälleen omalta iloiselta itseltään. Koska tilanne ei noussut puheeksi, perustuvat Kertun mielipaha ja siihen liittyvät merkitykset täysin omaan tulkintaani tilanteesta.

Kaikissa ryhmissä laulettua *Karjalaisten laulua* ehdottavat Helvi, Hilikka ja Maire. Anneli ehdottaa laulua Juhanielle tietäen, että Juhani on Karjalan evakkoja. Laulun yhteydessä nouseekin jonkin verran keskustelua evakkoihin liittyen ja tätä aihetta käyn läpi alaluvussa 7.1.3 *Sota kuuluu muistoissa*. Paikalla olevista (19/20) jopa 15 laulaa *Karjalaisten laulua* sujuvasti ja kertoo sen olevan oikein tuttu. Esimerkiksi Irja osaa laulun niin hyvin ulkoa, että välillä selailee monistetta ja laulaa samalla aivan oikein. Mukana laulaville Vuokolle, Leenalle ja Oivalle tämä maakuntalaulu lienee hieman vieraampi. Raimo ei tunne laulua, mutta yrittää laulaa osin muiden mukana. Tuula kertoo, että hän on merkinnyt *Karjalaisten laulun* omasta Ingmanin laulukirjastaan ja laulu onkin hänelle tärkeä äidin karjalaisuuden vuoksi. Hän kuuluu itse erääseen Karjala-seuraan, jossa lauletaan tämä maakuntalaulu aina tilaisuuksien päätteeksi: ”*Kyl siihen tunteita liittyy paljon. Sieltä tulee äidin kaipaus, jonka olen aistinut – kaikkien niitten ihmisten, mitkä siellä on...*”. Eila kommentoi laulun jälkeen asuneensa Karjalassa yli 30 vuotta, mutta tarkoittanee tällä Suomen puolella lähellä itärajaa olevaa paikkakuntaa, jossa hän toisessa yhteydessä mainitsee asuneensa aikuisena. Ulla uskoo, että *Karjalaisten laulu* on opittu jo koulussa, sillä se on hänelle niin tuttu. Kansanlaulu *Karjalan kunnalla* tulee tässä yhteydessä osalla mieleen ja on selvästi tuttu Pirkolle, Sirpalle, Raimolle, Mairelle sekä Tuulalle, joka ihmettelee, ettei sitä ole maakuntalaulujen monisteessa. Selitän, että se ei ole maakuntalaulu, vaan kansanlaulu ja se lauletaan seuraavalla temakerralla kansanlaulujen yhteydessä.

Kolmas jokaisessa ryhmässä laulettavaksi valittu maakuntalaulu on *Nälkämaan laulu*. Ainoa osallistujista, joka on asunut joskus elämässään Kainuussa, on Ulla ja hän ehdottaakin tätä laulettavaksi. Ulla kertoo naurahtaen, että ”*olipa me lekeen pippalot ku pippalot, ni Nälkämaan laulettii*”. Hän pohtii, että kun on viettänyt niin monia vuosia Kainuussa, laulu on painunut mielen sopukoihin ”lopullisesti” ja naureskelee, että *Keski-Suomen kotiseutulaulu* pitäisi oppia nyt yhtä läheiseksi. *Nälkämaan laulua* toivovat Ullan lisäksi Anneli, Raimo ja Kerttu.

Raimo muistelee, kuinka radiotoimittaja Paavo Noponen otti urheiluselostuksen yhteydessä *Nälkämaan laulusta* jonkin pätkän. Kaikki läsnäolijat (19/20) osaa- vat laulun poikkeuksellisen hyvin ja sen laulamiseen osallistutaan aktiivisesti, joskin lukemisessa takkuileva Juhani hapuilee muissa kuin ensimmäisen säkeis- tön sanoissa. Muissa säkeistöissä lauletaessa hapuilevat osin myös Leena ja Oiva, vaikka Oiva kommentoikin niin ennen laulamista kuin sen jälkeen, että laulu oli tuttu. Laulamisen jälkeen Anneli ihmettelee sanoja ja pohtii, että koulussa on laulettu ehkä hieman eri sanoilla kuin monisteessa. Hilkaasta juuri ensimmäinen säkeistö on oikein tuttu ja hän on itsekin paljon "hoilannut" sitä. Selitykseksi hy- vin osatulle laululle Kirsti taas ehdottaa, että Keski-Suomessa laulettiin oman ko- tiseutulaulun lisäksi lähinnä "itään päin" suuntaavia lauluja. Irja naureskelee, että hän on ilmeisesti ollut kiltti oppilas, kun osaa niin monet maakuntalaulut ulkomuistista. *Nälkämaan laulun* yhteydessä nälkävuodet mainitsee Helvi, ja Hilka pohtii, että yhteishenki Kainuussa saattaa olla sodan vuoksi vahvempaa kuin muualla: "...ehkä sodan jälkiä ei oo joutunu niin paljon korjaamaan ja runtele- maan eikä ihmiset liikkumaan niin paljo alueelta alueelle. Et siinä mielessä tullee tunteita sitte". Laulua toivonut Kerttu kirjoittaa palautelomakkeessa, että *Nälkämaan laulu* ei sittenkään ollut hänelle mieluisa, kun se toi mieleen pula-ajan ja sodan.

Mieluiseksi koettu *Kesäpäivä Kangasalla* valitaan laulettavaksi muissa paitsi kolmannessa ryhmässä. Erityisesti laulua toivovat Pirkko, Erkki, Helvi, Eila ja Anneli – ja muuten maakuntalauluihin vähemmän kommentoiva Vuokko tuumaa: "Tää on tuttu, tutumpi". Kaikki muut osaavat laulun hyvin, mutta Leena yllättäen kertoo, että laulu ei ole hänelle tuttu: "Tämä on aika vieras – mä en oo laulanu tätä". Pirkanmaalla asunut Hilka ei miellä tätä alueensa maakuntalau- luksi, mikä on aivan luonnollista, kun laulu valikoitui maakunnan tunnussävel- mäksi vasta 1990-luvulla. Samaten Anneli, Kirsti, Pirkko, Sirpa, Raimo ja Maire kertovat, etteivät he laske *Kesäpäivää Kangasalla* kuuluvaksi maakuntalaului- hin ja Anneli hämmästeleekin, eikö tamperelaisille kelpaa *Hämäläisten laulu*. Laulua kehutaan kauniiksi ja sitä on laulettu myöhemminkin esimerkiksi juhan- nusjuhlissa. Kirsti huudahtaa tykänneensä tästä laulusta aina ja kertoo laula- neensa usein sitä kesämökillä järven rannalla. Myös Helville laulu on oikein mie- luisa: "Kyllä määki oon tykänny ja vielä jos ratiosta tai jostaan kuulee, ni laulan mu- kana!".

Kolmas muisteluryhmä ei valitse myöskään *Savolaisen laulua*, vaikka muut ryhmät sen haluavatkin laulaa. Toiveen laulusta esittävät Helvi, Kirsti, Maire, Erkki ja Eila, jolle laulua oikeastaan vinkkaa Anneli hymyten: "No Eila haluaa savolaisten laulun, eikö?", sillä Eila on Savosta. Helvin toive perustuu siihen, että hänellä on sukujuuria Savossa: "Isä on Savosta ja isovanhemmat". Kirsti taas toivoo laulua puhtaasti siitä syystä, että "minä ossaan sen Savolaisen laulun" ja Mai- resta savolaiset ovat "mukavata väkkee". Laulu osataan hyvin ja sitä lauletaan ak- tiivisesti, joskaan Oiva ei laula mukana. Hän kuitenkin kommentoi, että laulu on vähäsen tuttu. Pohjois-Savosta kotoisin oleva Erkki toteaa laulun jälkeen, että siitä on aikaa, kun hän on tämän viimeksi laulanut. Teemakerran päätteeksi Eila pyytää erikseen, saako hän laulumonisteen itselleen, sillä hänelle oli syntymäpäi- villä käynyt laulun sanojen kanssa huonosti: "Miniä ja sukulaiset on Keski-Suomesta,

ni ei kuule kännykästä, ku ne etti Savolaiste laulua, ni se ol muutettu ne sanat ja se ei ollu sama ko tämä”.

Hämäläisten laulu lauletaan ryhmissä 1–3 ja sitä toivovat Anneli, Helvi ja Hilikka. Hilikka asui lapsena Karjalan ja Keski-Suomen lisäksi Hämeessä, Helvillä taas oli mummola Hämeessä. Kun käymme läpi niitä maakuntalauluja, joita ryhmä ei ole vielä laulanut, Anneli hyräilee **Hämäläisten laulua** ja myöhemmin ehdottaa sitä laulettavaksi useamman kerran. Kirstikin alkaa laulaa laulua itseksensä jo keskustelun aikana ennen yhdessä laulamista ja koko ryhmän laulaessa yhdessä Kirsti laulaa erittäin innokkaasti ja painokkaasti. Monia huvittaa laulun sanoitukset, joissa on vanhahtavaa kieltä ja jotka luovat stereotyyppisen kuvan hämäläisestä. Annelin mielestä koulukirjassa ei ollut säkeistöä, jossa lauletaan *”kansaa kussa löytänen niin jäykkää kuin on hämehen”* ja tuumii, että sitä säkeistöä tuskin on painettu kirjaan. Huomautan, että itse asiassa olen poiminut sanat juuri koulujen laulukirjoista. Kerttu toivoo **Hämäläisten laulua**, mutta se jää ryhmältä laulamatta.

Vaasan marssia ehdottavat Anneli, Helvi, Kirsti, Sirpa ja Seppo ja se lauletaan ryhmissä 1 ja 4. Kirsti ja Helvi alkavat heti laulusta keskustellessamme laulaa sitä itseksensä pontevasti: *”Miss laaja aukee pohjanmaa, veet merten virtain vaahtoaa, ja siellä maassa hallojen, me kasvoimme kuin kuuset sen!”* ja repeävät lopuksi makeaan nauruun. Helviä harmittaa, että **Vaasan marssia** ei lauleta enää, mutta kakkosryhmä ei Helvin ja Kirstin innokkaasta lauleskelusta huolimatta valitse sitä yhdessä laulettavaksi. Laulu kytkeytyy alueellisesti sekä Juhanin että Sepon lapsuuteen, sillä molemmat ovat syntyneet silloisessa Vaasan läänissä, mutta Juhanin perhe palasi Karjalaan vielä ennen kuin jatkosota päättyi. Laulua toivonut Seppo kommentoi huvittuneena, että hän ei itse asiassa ole sitä juuri laulanut, mutta tuumii, että voimmehan me koittaa laulaa! Laulun päätyttyä Raimoa naurattaa, että hän ei ole **Vaasan marssia** kuullutkaan ja vitsailee, ettei Keski-Suomessa **Vaasan marssia** laulettu. Laulun hyvin osannut Anneli huvittuu, kun maakuntalaulut kuvastavat hänestä niin hyvin kunkin maakunnan ihmisiä ja hän kommentoi, kuinka *”pohjalaisis on semmonen uho mukana”*.

Lapista kotoisin olevan Oivan ryhmässä lauletaan **Kymmenen virran maa** ja se onkin Oivalle oikein tuttu, hän osaa sen ja laulaa aktiivisesti mukana. Myös Erkki ja Kerttu tuntevat laulun hyvin ja osallistuvat sen laulamiseen. Muissa ryhmissä **Kymmenen virran maa** ei tule valituksi yhteislauluksi, mutta sen kommentoivat tuntevansa Helvi, Kirsti, Tuula, Ulla ja Hilikka. Tuula huikkaa, että hän on merkinnyt aikoinaan omaan koululaulukirjaansa tämän laulun, ja Hilikka kommentoi pohjanmaalaista maisemaa: *”Se on sitä aavaa latomerta, rauhallisen näköstä, silmä lepää kyllä”*. Loput teemakerralla läsnä olevista eivät kommentoi mitään liittyen **Kymmenen virran maahan**.

Sen sijaan Pohjoisen Suomen luontoa kuvaava **Lapinmaa** on Oivalle täysin vieras. Laulan viidennelle ryhmälle laulun malliksi ja se on aivan tuntematon niin ikään Erkille kuin Kertulle, joka kertoo ajatelleensa, että pohjoisesta kotoisin oleva Oiva olisi tiennyt laulun. **Lapinmaata** lopulta laulavat ryhmät 1 ja 2, ja kolmannelle ryhmälle laulan yhden säkeistön malliksi, sillä Irja kertoo haluavansa kuulla, millainen Lapin laulu on. Kirstikin naurahtaa, että hän haluaisi *”sitä Lapin*

laulua kuulla”. Helvi kertoo, että hän on ehkä laulanut *Lapinmaata* käydessään Lapissa, mutta laulu ei ole kouluajalta tuttu. Yhdessä laulaessamme Helvi ja Kirsti eivät oikein osaa laulua, mutta yrittävät; Leena ja Vuokko osallistuvat passiivisemmin laulamiseen. Olen lopettamassa laulamista jo ensimmäisen säkeistön jälkeen mutta Helvi huudahtaa: *”No lauletaan nyt vaan loppuun tämä nyt ku alotettiin!”*, johon Leena kuittaa *”keretäänkö?”*. Yritämme siis laulaa myös toisen säkeistön. Anneli muistaa kuulleen laulun lapsena ensimmäistä kertaa, kun *”lappalaiset oli maaseutukierroksella, siellä niitä oikeita Lapin ihmisiä oli – ne kävi mejän työväen talolla, esiintyivät siellä ja esittivät näytelmiä ja lauloivat, ja ne laulo tän Lapinmaan”*. Hän kertoo ihastuneensa *”kertaheitolla”* lauluun ja jatkaa laulun hyräilyä vielä yhdessä laulamisen päätteeksi. Muille ensimmäisen ryhmän jäsenille, Eilalle ja Juhanille, *Lapinmaa* on täysin vieras, kuten myös kolmannen ryhmän naisille.

Varsinais-Suomen ja Satakunnan maakuntalaulut ovat osallistujille melko vieraita. *Varsinaissuomalaisten laulua* toivoo Eila lähinnä siksi, että hänen mummonsa oli kotoisin pieneltä paikkakunnalta läheltä Poria, kävi ilmeisesti Raumalla opettajaseminaarissa ja Eila haluaa laulaa *”mummon muistolle”*. En raaski korjata, että itse asiassa tämä Eilan mainitsema mummon kotipaikkakunta ja Rauma molemmat sijaitsevat Satakunnassa. Ryhmässä Eilan lisäksi Anneli osaa laulun, mutta ei muista, että sitä olisi koskaan laulettu koulussa. Kakkosryhmässä ei *Varsinaissuomalaisten* tai *Satakunnan laulua* lauleta. Helvi, Kirsti, Leena tuumivat, että eteläisempien maakuntien lauluja ei juuri Keski-Suomessa laulettu ja Kirsti kertoo, että *Satakunnan laulu* on hänelle täysin vieras: *”En saa niinku mistää kiinni tosta – minulle on nyt iha, en oo varmaa laulanu ollenka”*. Leena ja Vuokkokaan eivät ole koskaan laulaneet kyseistä maakuntalaulua. Kolmosryhmän Tuulalle *Varsinaissuomalaisten laulussa* on jotain tuttua, joten laulamme siitä ensimmäisen säkeistön. Hän kuitenkin naurahtaa, että ei koskaan lapsuudessaan kyllä ole käynytäkään Turussa. Irja osaa laulun hyvin ja naurahtaa, että hän on ollut kiltti oppilas, kun hän on opetellut nämä kaikki. Ulla ja Hilikka eivät laula. Lopuissa ryhmissä sekä Varsinais-Suomen että Satakunnan maakuntalaulut jäävät väliin.

Uudenmaan maakunnan laulua toivoo laulettavaksi ainoastaan Kirsti, joka osaa laulun ja laulaa mukana. Kakkosryhmä onkin ainoa ryhmä, jossa *Uusmaalaisen laulu* lauletaan. Kirsti osaa sen melko hyvin, mutta kommentoi: *”Ei oo laulettu koulussa ainakaa tätä ihan sillo – sitte rupes olemaan iha vierasta tää loppu”*. Ennen laulamisen aloittamista Vuokko toteaa, että tämä on hänelle tutumpi, mutta laulun jälkeen hän kertoo päätään pudistelleen, että myös hänelle laulun loppu oli vieras. Helvi putoaa kyydistä kokonaan laulun trioli-rytmissä eikä yritä enää jatkaa laulamista. Leena näyttää olevan ulalla laulusta ja kommentoikin laulun päätyttyä, että tämä oli hänelle *”ihan vieras”*. Helsingissä jopa kymmenen vuotta asunut neljännen ryhmän Pirkko kysyy, *”Mikäs sitte tuolla Helsingin seudun?”* ja naureskelee, että hän ei *Uusmaalaisen laulua* tunne. Maire kuitenkin muistaa, että heillä *Uusmaalaisen laulua* laulettiin, minkä muistaa myös Kerttu, joka pyörittää sormeja korvansa vieressä ja tokaisee: *”Täällä pyörii Uusmaalaisen laulu, missä maat on mainioimmat vetreämmät veet, sitä myö laulettiin kans, siitä on*

niin kauan”. Aivan eri laulun yhteydessä Anneli muistelee, että heillä oppikou-
lussa oli laulunopettajana kanttori, joka laulatti myös *Uusmaalaisten laulun*,
vaikka se on Annelin mielestä ”aika jännä”.

Keski-Pohjanmaan ja Kymenlaakson maakuntalaulut jäävät kaikissa ryh-
missä laulamatta. Vain kolmosryhmässä Irja toivoo, että laulan molempia hie-
man malliksi. Ulla, joka on kotoisin Pohjanmaalta, hämmästelee, että ei tunne
Keski-Pohjanmaa -laulua. Tuulakin ihmettelee monistetta selaten, ettei Pohjan-
maahan liittyviä maakuntalauluja juuri ole: ”No miss laaja aukee Pohjanmaa, ni se
on ainut tämmönen maiseman kuvaus, ku pohjalaisil on muute sitte semmonen oma
tunto, ihan se näky näiden ryhdissä!”. Muissa ryhmissä muutama muu tokaisee,
että laulu on täysin vieras ja suurin osa ei kommentoi lauluun liittyen mitään.
Kymenlaakson laulu on kaikille ryhmille täysin tuntematon ja malliksi laulamal-
leni kolmosryhmälle aivan vieras.

Teemakerran päätteeksi tiedustelen ryhmiltä, miltä osallistujista tuntuu
laulaa maakuntalauluja. Eila nauraa, että laulut tulevat vanhasta muistista ja An-
neli vitsailee laulujen olevan ”vähän niinku semmonen muinaismuisto”. Maakunta-
laulut kiinnittyvät lapsuuteen: ”Muutenki tulee se lapsuus mielee näist kaikista”,
naurahtaa Eila. Ykkösryhmäläisille totean, että omasta mielestäni maakuntalau-
lut ovat kauniita, eikä niitä pitäisi jättää pois ohjelmistosta. Anneli ja Juhani ovat
samaa mieltä. Monelle osallistujista maakuntalaulut kiinnittyvät Suomen histo-
riaan ja maisemaan, minkä vuoksi ne ovat muodostuneet merkityksellisiksi:

- Juhani Kuitenki sen verran elettiin sitä aikaa, kun ne oli ne vanhat läänit ja
vanhat maakunnat muuten ni kyllä se ihan oikeelta tuntuu.
- Anneli Nii, nii-i.
- Eila Nii.
-
- Helvi Hyväne aika, se, että siinä tulee sitä historiataki vähäsen!
- Kirsti Nii, joo.
- Leena Mm.
-
- Hilkka ...saa tosiaan jo kuvan siitä maakunnasta, ko tuon laulun, lukee
vaikka sanat vaan tai laulaa,
- Irja [nyökyttelee]
- Hilkka Saa kuvan jo siitä maastosta ja hengestä, mikä siellä on... En paljo
pysty laulamaan, mutta kyllä mää tunteessa oon mukana [naurahtaa].
- Tuula No esimerkiks mua puhutteli, kun mä tulin tänne Keski-Suomeen,
niin nämä vuoret, mitkä tässä Keski-Suomen kotiseutulaulussa maini-
taankin. Siis peräti ne, Kanavuori, Kukkuvuori, ja sitte se ylipäätään
tää maaston muoto. Et se poikkes siitä Etelä-Karjalaisesta jotenkin.
- Hilkka Mm-m, mm-m. Lehtomaisemista.
- Tuula Ja olihan sielläki mäkiä, mutta ne oli niinku loivempia.
- Hilkka Oli! Oli.

Helvi, Kirsti, Leena, Pirkko, Maire ja Sirpa kertovat kokevansa, että maakunta-
lauluja on mukava laulaa, ja Leenan mielestä niitä on lisäksi mukava muistella.
Kerttu ja Erkki tuumivat, että maakuntalaulut ovat ”ihan mukavia”. Kertusta

nämä ovat ”heleppoja laulaa, ettei oo sitä mm, mm” ja näyttää samalla kädellään oikein ylös ja alas kuvaten sitä, kuinka monissa muissa lauluissa on hänestä iso ambitus ja paljon hyppyjä. Raimolle lähinnä oman maakunnan kotiseutulaulu on mukava laulettava, kun siinä mainitaan hänelle tärkeät vesistöt. Ullasta juhlaulut ja maakuntalaulut ovat mieluisia ja Hilka ja Irja ne herättävät tunteita ja juhlatunnelmaa. Kysyn ryhmäläisiltä, käytetäänkö heidän mielestään maakuntalauluja edelleen juhlissa. Hilka naurahtaa, ettei hänen tule juuri käytyä nykyään juhlissa, joten hän ei oikein tiedä, mutta Ulla kertoo, että ”ku mä aattelen, että Kainuussa, siellä kyllä siis laulettiin tosi paljon”. Yhtäkkiä Hilka huudahtaa: ”Mehän laulettiin Maamme-laulu sillon, ku Suomi voitti jääkiekossa ja me noustii seisomaan tuolla!” viitaten kevään 2019 maailmanmestaruusvoittoon. Ulla naurahtaa tähän: ”Joo, kyllä se semmoseen paikkoihin kuuluu”.

6.1.4 Kansanlaulut

Toiseksi viimeinen tapaamiskerta koostui pelkästään kansanlauluista, joita osallistujien lapsuudessa laulettiin suullisena perintönä ja koululauluina. Valitsemani kansanlaulut ovat edustettuna hyvin ajan koululaulukirjoissa, mutta teemakerran päätteeksi laulettu *Vanha kevätlaulu* ei ole koululaulukirjoissa kuten ei myöskään *Juokse sinä humma*, joka on tullut tutuksi Tapio Rautavaaran sovittamana lauluna kansanlaulun mukaan. *Juokse sinä humma* ei tuo osallistujille muistoja koulusta, joten käyn läpi siihen liittyviä muistoja ja merkityksiä muissa yhteyksissä. Monisteeseen valikoitui muutama Kalevalan ja Kantelettaren tekstejä mukailevaa runolaulua, useampia rekilauluja, suullisena perinteenä kuluneita lauluja sekä muita kansanlauluja, joista osassa on tiedossa säveltäjä tai sanoittaja tai molemmat. Kansanlaulukerralta pois oli Tuula.

Kalevalasta ja Kantelettaresta tuttujen laulujen yhteydessä tiedustelen osallistujilta, pitikö koulussa lukea Kalevalaa tai Kanteletarta ja laulettiinko niihin liittyviä lauluja koulussa. Kerttuja ja Anja eivät muista, että Kalevalaa olisi luettu koulussa ollenkaan, mutta Kirsti, Helvi, Ulla, Hilka, Oiva, Maire, Vuokko ja Leena kertovat, että nämä tekstit ovat juuri kouluajalta tuttuja. ”Luettiin! Ja meillä piti semmosella fraktuuralla painettua tekstiä”, muistelee Oiva, ja Vuokko kertoo, että hänellä on edelleen koulusta saatu Kalevala-kirja. Pirkko ja Sirpa arvelevat, että näistä kansallisteoksista puhuttiin kyllä koulussa, mutta niitä ei ehkä luettu ja Erkki kertoo, että heillä koulussa ei luettu Kalevalaa, vaan Seitsemän veljestä.

Kalevalaista runolaulusävelmää mukaileva Ilmari Hannikaisen säveltämä kalevalainen teksti *Kamanat kohottukohon* näistä kolmesta runolaulusta tutuin – sen osaa reilut puolet osallistujista. Säestän laulun kanteleella, sillä se sopii hyvin runolaulujen säestykseen ja tuo autenttista tunnelmaa. Anneli muistelee, että sitä on laulettu myöhemminkin taloyhtiön yhteislaulutilaisuudessa, mutta Raimo kertoo kuulevansa tämän laulun ensimmäistä kertaa. *Kamanat kohottukohot* –teksti on tuttu Leenalle ja Mairelle, mutta sävel ei niinkään; Erkille taas laulumelodia on tuttu. Ulla, Hilka, Irja ja Oiva muistavat, että tämän tapaisia Kalevala-tyyppisiä lauluja laulettiin koulussa. Lauaessamme surullisen kehtolaulun *Tuuti lasta tuonelahan*, jonka sanat ovat Kantelettaresta, Kertovat Anneli,

Eila, Seppo ja Maire, että tätä ei ole ainakaan koulussa laulettu ja Seppo ja Maire väittävät, että heillä koulussa ei laulettu juurikaan kalevalais-tyyppisiä lauluja. Ainoastaan seitsemän osallistujaa tuntee laulun ja muutama osaa sen hyvin. Pirkko, Oiva ja Erkki eivät edes yritä laulaa mukana, sillä laulu on heille niin vieras. Kalevalainen *Tuuditan tulisoroista* taas on hieman tutumpi, mutta sitäkään eivät osaa hyvin kuin Eila, Anneli, Kirsti, Vuokko ja Hilikka, jolla ääni sortuu laulaessa. Hilikka muistuttaa, että tämä on se laulu, josta hän sai ”pyörtyneen ysin” ja Anneli muistelee laulaneensa tähän alttostemmaa. Helvi ja Leena tuumivat, että kalevalaiset tekstit ovat heille tutumpia kuin sävelet ja he uskovat, että näitä on ennemminkin luettu kuin laulettu. Keskustelussa käy ilmi, että *Tuuti lasta tuonelahan* ja *Tuuditan tulisoroista* molemmat ovat täysin vieraita lauluja Anjalle, Pirkolle, Sirpalle, Sepolle, Raimolle, Oivalle ja Kertulle. Ilmeisesti heillä koulussa ei näitä lauluja ole juurikaan laulettu.

Suullisen perinteen lauluiksi valitsin *Kuutamolla*, joka on neljässä koululaulukirjassa sekä *Velisurmaaja* ja *Kesäilta*, jotka ovat kolmessa laulukirjassa. Myös kehtolauluksi mielletty *Tuu, tuu tupakkarulla* ja loruttelulaulu *Nuotan veto* lauletaan suullisen perinteen lauluissa, mutta niihin liittyvät muistot kohdistuvat niin vahvasti kotiin ja leikkeihin, joten käyn lauluihin kytkeytyviä muistoja ja keskustelua tarkemmin läpi alaluvuissa 6.2.2. *Laulaminen ja soittaminen kodin arjessa* sekä 7.2.4 *Piirileikit ja lorutellut*. *Kuutamolla* on yllättäen hyvin vieras. Ainoastaan Irja laulaa mukana osaten, mutta ei kerro, mistä laulu on hänelle tuttu. Hilikalle laulu tuo henkilökohtaisia muistoja äidistä, mutta hän ei osallistu sen laulamiseen. Suurin osa kertoo laulamisen jälkeen, että tämä oli heille täysin outo laulu, eikä mukana edes yritä laulaa Irjan lisäksi kuin kuusi osallistujaa. Seppoa naurattaa, mistä olen löytänyt näin vieraita lauluja ja Raimo vitsailee olleensa ”nimensä mukaan kuutamolla” laulamisen aikana.

Kaikille tuttu laulu on *Kesäilta*, jota kaikki paikalla olevat (19/20) laulavat innokkaasti ja antaumuksella. Pirkko ihmettelee, ettei laulun sanoittaja ja säveltäjä ole selvillä, sillä olen kirjannut monisteeseen tekijätiedot ja tämän kohdalla lukee ”suomalainen kansanperinne”. *Kesäiltaa* on menty piirileikkinä nuorisoseuran tanhuissa, muistelee Raimo. Laulun sanoihin monisteeseen ja kirjoihin on painettu ”siell’ kohtasin mä tytön”, mutta osa naisista laulaa ”pojan”. Keskustelomme laulun sanoituksista ja siitä, lauloivatko naiset aikoinaan pojasta ja miehet tytöstä. Aiheeseen liittyvää keskustelua on myös alaluvussa 7.3.2 *Sukupuoliroolit*.

Omasta mielestäni koululauluksi erikoinen laulu on *Velisurmaaja*, joka herättää mukavasti keskustelua. Laulu lienee vanhaa perinnettä ja pohdimme Kirstin, Raimon ja Mairen kanssa, onko teksti lähtöisin Raamatusta ja kertooko se Kainista, joka surmasi veljensä Abelin. Anneli arvelee, että laulu saattaa olla Kalevalan Kullervon innoittama. *Velisurmaaja* on melko hyvin osattu ja tunnettu laulu, mikä oli yllättävää, sillä itse en ollut koskaan kuullut laulua ennen kuin tutustuin muisteluryhmään valitsemaani materiaaliin. Säestin laulun kanteleella, sillä se sopii minusta hyvin laulun tunnelmaan. Jopa kolme neljänestä tuntee ja osaa laulun hyvin ja kaikki paikalla olevista (19/20) vähintään yrittävät laulaa mukana, vaikka laulu onkin Leenalle, Erkille ja Sepolle vieras. Osa arvelee, että kaikkia monisteeseen valitsemiani säkeistöjä ei ole aikoinaan laulettu. Anneli ja

Eila muistavat melodian loppupuolen menneen eri tavalla; laulan itse ”niekulla”, josta he huomauttavat. Muiden ryhmien kanssa yritänkin laulaa malliksi niekut- tamatta. ”*Joo, minä olen tätä laulanu, minä oon tätä laulanu*”, naureskelee Kirsti iloi- sesti. ”*Mää en oo kyllä koskaan laulanu tätä koko tarinaa!*”, huudahtaa Pirkko tutkis- kellessaan laulun sanoja monisteesta. Nimenomaan koulussa tätä muistavat lau- laneensa Kerttu, Oiva, Irja, Kirsti, Juhani, Eila ja Anneli – ja Helvi, Leena, Sirpa ja Seppo puolestaan väittävät, että tätä ei ole laulettu koulussa. Laulua onkin kuultu ehkä myös radiosta, josta Helvi ja Anja muistelevat sitä tulleen yhteen aikaan usein. Pirkko, Sirpa ja Maire eivät osaa yhdistää, mistä *Velisurmaaja* on tullut tutuksi. Osaa laulusta on kuitenkin tälle sukupolvelle koulussa laulatettu, mutta laulu on jäänyt sittemmin pois myöhempien sukupolvien koululauluoh- jelmistosta.

Rekilauluihin siirtyessämme kerron kullekin ryhmälle, että rekilauluilla tarkoitetaan suomalaista kansanperimää, jossa ensimmäisen säeparin aiheena on usein luonto ja toisen rakkaus³⁰. Jälleenrakennusajan koululaulukirjoihin pääty- neitä rekilaulun tyyppisiä lauluja, joita lauletaan edelleen usein yhteislaulutilai- suuksissa ja jotka valitsin laulumonisteeseen ovat *Orvon huokaus*, *Taivas on si- ninen ja valkoinen* ja *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa*. Vaikka *Täällä pohjan- tähden alla* ei ole sanoituksiltaan tyyppinen rekilaulu, sijoitin sen monisteeseen näiden yhteyteen. Sekin on edelleen käytetty yhteislaulu.

Kaikista viidestä koululaulukirjasta löytyvä *Orvon huokaus* on lähes kai- kille (17/20) vähintään jonkin verran tuttu ja moni laulaa oikein antaumuksella ja sujuvasti. Esimerkiksi Juhani, joka usein painottaa, että hänellä koulun laulun opetus oli vähän huonompaa, osaa *Orvon huokauksen* kaikki kolme säkeistöä erinomaisesti, mikä viitannee siihen, että hän on laulua paljon laulanut tai kuul- lut. Erkki kertoo, ettei tunne laulua, mutta yrittää laulaa silti muiden mukana. Oivalle laulu on vieras, eikä hän osallistu laulamiseen. Kirsti huomauttaa laula- misen jälkeen, että ”*mää oon ”-siin” oppinu sen*”, viitaten viimeiseen sanaan ”tai- vaihin”, joka voidaan laulaa ”*Luojan taivasiin*” tai ”*taivaihin*”. ”*Mää muistan ihan semmosena pikkutyttönä, olin tieteenki jo koulussa, minä yksin lauloin tätä*”, naurahtaa Pirkko ja kertoo, että laulu oli hänestä jo lapsena kaunis. Vaikka Pirkon lisäksi kukaan ei kerro lauluun liittyviä yksittäisiä muistoja, on *Orvon huokaus* selvästi yksi niistä lauluista, joita tutkimani sukupolvi on aikoinaan paljon laulanut tai kuullut.

Muutkin rekilaulut osataan erinomaisesti; laulun *Taivas on sininen ja val- koinen* laulamiseen osallistuvat kaikki paikalla olevat (19/20), mutta Hilikka ei laula laulua *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa*, vaikka kommentoikin sen olevan hänelle tuttu. Molemmista mainitaan, että ne ovat edelleen usein mukana yhteis- laulutilaisuuksissa. Jo koulusta *Taivas on sininen ja valkoinen* –kappaleen muis- tavat Kerttu, Oiva ja Erkki, ja *Yhden ruusun* Pirkko ja Raimo. Lauluja on laulettu selvästi paljon, sillä oikeastaan ulkoa osaavat kummankin laulun Ulla, Irja,

³⁰ 1800-luvulla oli tavallista, että naimattomat nuoret kokoontuivat yhteen viettämään iltaa ja rekilauluja laulettiin kyläkeinuilla, mutta lauluja saatettiin sepittää ja laulaa ajankuluksi erilai- sissa tilaisuuksissa, kuten työssä, juhlissa tai piirileikin lomassa (Halkola 2017, 9).

Pirkko, Sirpa, Raimo ja Maire. *Taivas on sininen ja valkoinen* –laulun laulaa ulkomuistista Hilikka ja *Yhden ruusun* Anja ja Kirsti. *Yksi ruusu* ei liene ainoastaan koululaulu, sillä Ulla muistaa laulaneensa sitä usein linja-autoreissuilla ja Kerttu syntymäpäiväsankarille onniteltaessa. Hauskan muiston laulusta *Taivas on sininen ja valkoinen* kertoo Raimo: ”Mulla on sellanen mukava muisto tästä kappaaleesta nuorena poikana... Lavalla oli Olavi Virta ja hän sano että ”minä nyt esitän teille vaihtelunmukaisen seipään”. Oli sovittanu tästä tangon.”

Samaten *Täällä pohjantähden alla* löytyy kaikista koululaulukirjoista, joissa se on usein sijoitettu hengellisten laulujen osastolle ja sitä on myös vanhoissa aapiskirjoissa. Irja arvelee, että nämä tutut laulut ovat varmaan ”koulussa opeteltu tai opittu ja siitä muistilta kerrattu”. Laulu on erinomaisen hyvin osattu ja paikalla olevista (19/20) kaikki osallistuvat sen laulamiseen, joskin laulun aikana voimakkaasti liikuttuvat Helvi, Hilikka, Seppo ja Sirpa, minkä vuoksi heidän on hankalaa jatkaa laulamista. Lisäksi Kirsti, Raimo ja Maire liikuttuvat laulun jälkeen käydyn keskustelun yhteydessä. ”Kyllä tää on sellainen niihin voimakkaisiin tunteisiin vievä”, kertoo Raimo laulun jälkeen ääni sortuneena ja Anneli mainitsee, että laulua lauletaan paljon hautajaisissa. Hautajaisiin kytkeytyvänä lauluna käyn lauluun liittyvät reaktiot ja muistot tarkemmin alaluvussa 7.2.2 *Läheiset ja koti muistoissa hengellisten laulujen kautta*.

Teemakerran päätteeksi laulamme muita tunnettuja kansanlauluja. Reipas suomenruotsalainen sävelmä *On neidolla punapaula* saa muutaman osallistujan kommentoimaan, kuinka suomalaiset laulut ovat niin mollivoittoisia. Kaikki läsnä teemakerralla olevat (19/20) osallistuvat laulun laulamiseen ja osaavat sen hyvin. Laulu on selkeä piirileikki ja sen yhteydessä osallistujat alkavat muistella piirileikkejä. Koulussa niitä muistavat käyneensä luokassa sisällä, liikuntatunnilla tai koulun juhlissa Helvi, Kirsti, Leena, Irja, Oiva, Erkki ja Kerttu. Avaan laulun yhteydessä käytyä keskustelua liittyen piirileikkeihin tarkemmin alaluvussa 7.4.2 *Piirileikit ja loruttelut*.

Vieraaksi lauluksi osoittautuu Eino Leinon tekstiin tehty *Suvi-illan vieno tuuli*, jonka kansansävelmänä kulkevan melodian poimin nuoteista ja laulu oli itsellenikin entuudestaan tuntematon. Juuri kukaan ei laulua tunne eikä edes yritä laulaa mukana; ainoastaan Eila ja Maire laulavat mukana niin, että videolta kuulee heidän osaavan melodian lähes oikein. Kirsti arvelee laulaneensa alttostemmaa, sillä hän kertoo, ettei saa ”ykkösääntä” ollenkaan mieleen: ”Niin se on unohtunu – jotenki siin on tuttua, mut sit ei kuitenkaa”. Kerttu tuumii, että sävel oli hänelle tuttu, mutta sanat outoja. Anneli, Irja ja Maire taas kertovat laulaneensa hieman helpommalla sävelellä:

- Anneli Mää osaan tähä yksinkertasesemman nuotin, siis periaatteessa sama, mut ei oo tämmösiä niekkuja.
--
Irja Tää, tota yksinkertasesempi sävel mulla.
--
Maire Joo, [pudistaa päätään] mää oon varmaan laulanu jollain sillä yksinkertasesemmallalla sävelellä tätä?

On mahdollista, että laulun sävelestä on osallistujien koulu-aikaan kulkenut eri versioita. Ainakin Leevi Madetojan säveltämässä ja monesti levytetyssä kuoro-versiossa (Op. 23/3, 1913) on eri sävel, mutta ajan koululaulukirjoissa ja esimerkiksi *Kansanopiston laulukirjassa* (Löthman-Koponen ym. 1947) on nuotinnettu se sävel, jolla muisteluryhmissä laulua laulatin.

Karjalan kunnailla on erittäin tunnettu ja paikalla olevista (19/20) kaikki lukuun ottamatta Hilkkää osallistuvat sen laulamiseen ja laulavat sujuvasti. Hilkka liikuttuu hieman laulun aikana ja kertoo äitinsä laulaneen laulua paljon. Pois teemakerralta ollut Tuula mainitsee maakuntalaulujen yhteydessä, että *Karjalan kunnailla* on hänelle tuttu laulu. Ulla epäilee, että laulu saattaa olla tullut tutuksi retkiltä, mutta hän arvelee laulaneensa sitä koulussakin. Samoin Maire vakuuttaa: *"Sitä laulettiinki koulussa, sen mää muistan"*. Erkistä *Karjalan kunnalla* on ehkä koulusta tuttu, mutta hänelle laulusta on jäänyt mieleen ensisijaisesti se, kun karjalaiset äidit lauloivat sitä lapsilleen. Annelin mielestä laulua tuli usein radiosta Anna Mutasen laulamana ja saman muistavat Eila ja Juhani. Laulun yhteydessä Kerttu ihmettelee, missä Terijoki sijaitsee: *"Ku tässä lukee, että sävellyks Terijoelta!"*. Oivalla on heti vastaus valmiina: *"Terijoki on siellä Pietarin lähellä, parikytä kilometriä Pietarista pohjoseen"*.

Soittajapaimen taas on selkeä koululaulu, joka osataan erinomaisesti ja puolet osallistujista mainitsee mieltävänsä sen koululauluksi. Se löytyy kaikista viidestä ajan koululaulukirjasta ja kaikki paikalla olevat osallistuvat laulamiseen aktiivisesti. Ennen tutkimusta laulatin laulua palvelutaloissa ja havaitsin, että niissä osallistujat lauloivat usein ennen kertosaettä olevassa tahdissa olevan "puusta - hei" hitaammalla rytmityksellä, kuin itse olen tottunut. Kysyn muisteluryhmäläisiltä, kummalla tavalla he ovat tottuneet laulamaan ja annan nuottiesimerkin 1 kaltaiset esimerkit. Tässä "hitaammassa" versiossa tavu "puus-" lauletaan puolinuottina ja tavu "-ta" neljäsosana, jonka jälkeen tulee neljäsosatauko. Tällöin kertosakeen aloittava tavu "hei" on puolinuotin mitainen ja rytmityksessä nuotinnokseen tähän on kirjoitettava ylimääräinen 2/4 tahti. Laulan malliksi myös "nopean" version, jossa sanan "puusta" tavut lauletaan neljäsosanuotteina ja "hei" lauletaan heti niiden jälkeen puolinuottina. (NUOTTI 1.)

puus - ta. Hei, so - re - as ti ko - re - as - ti

puus - ta. Hei so - re - as ti ko - re - as - ti

NUOTTI 1 Nuottiesimerkki "Soittajapaimen" -laulun rytmityksen variaatiosta.

Säestäessäni ensimmäistä ryhmää kuuntelen, kummalla tavalla he laulavat. Eila, Juhani ja Anneli laulavat selvästi tällä ”hitaammalla” versiolla ja Anneli kommentoi laulun jälkeen, että ”*me tuolla yhteislaulussa laulettiin se hei [hitaasti], mutta laulun vetäjä on viiskytluvoulla syntynyt ihminen, ni se on oppinu laulamaan sen ”hei”, tuli siihen perään. Näin me ennen laulettiin*”. Toisessa ryhmässä Helvi kertoo oppineensa sen ”*tällä tiukemmalla sävelellä*”, kuten Leenakin. Kirsti huomauttaa laulamisen aikana: ”*Tossa lopussa tulee pitkästi, mut ei puolessa välissä*”. Kakkosryhmässä laulamme vanhemmalla, hitaalla rytmityksellä, jonka etenkin Anja muistaa: ”*Toki vain pajupuus – ta, joo puusta, se on kaks uuta puusta*”, mutta huomaan, että Helvi ja Kirsti yrittävät laulaa ”nopeammalla” rytmillä. Myös kolmannessa ryhmässä laulamme vanhemmalla, hitaammalla versiolla ja se tulee osallistujilta aivan luonnostaan. Neljännellä ryhmällä laulaessamme Pirkon, Raimon ja Maireen ehdotuksesta nopeampaa rytmiä Sirpa ja Seppo hämmentyvät, sillä he ovat selvästi laulaneet hitaammalla versiolla ja hieman sekoavat laulettaessa. Viides ryhmä valitsee ”hitaamman version”; ”*Kyl mä tykkään, tuo hitaampi on ehkä [tutumpi]*”, ehdottaa Erkki ja laulamme sillä versiolla. Erkkiä naurattaa ennen laulamista, että hän sekoittaa tämän Loirin laulamaan *Tein minä pajusta hilpeän hui-lun*, jota hän on laulanut kuorossakin. Viimeinen ryhmä osaa laulun hyvin.

Eri versioiden osaamisen hajonta kertoo siitä, että kansanlauluja on laulettu eri puolilla Suomea hieman eri tavoin. Osallistujista kolme neljännestä laulaa selvästi sujuvammin tätä hitaampaa rytmitystä. On siis todennäköistä, että tutkiman sukupolvi ja muut suomalaiset ikäihmiset osaavat tämän laulun vanhemmalla, hitaammalla rytmityksellä ja tällaiset pienet seikat tulisi ottaa yhteislaulutilaisuuksissa huomioon, jotta osallistujat eivät hämmenny laulettaessa. Kun vanhus on oppinut laulun selkärankaansa yhdellä tavalla, siitä pois oppiminen on haastavaa ja laulattajan tulisikin kunnioittaa juuri laulatettavien tapaa osata laulumelodia, rytmi ja sanat eikä puskea laulua läpi siten, miten laulattaja itse on sen oppinut.

Viimeinen varsinainen kansanlaulu *Vanha kevätlaulu* alkaa sanoilla ”*Murheesi suista, ilmasta, puista...*”. Laulua ei ole koulun laulukirjoissa, mutta sen osaa suurin osa paikalla olevista. Ainoastaan Erkki ei tunne laulua, mutta laulaa osin mukana. Juhani kuittaa laulun toki olleen tuttu, mutta tahti oli niin nopea, että hän ei ehtinyt lukea sanoja samassa tahdissa. Eila, Ulla, Maire ja Kerttu muistavat laulaneensa sitä koulussa, mutta Seppo, Sirpa ja Hilikka väittävät, ettei laulu ole kouluajalta tuttu. Pirkko ja Raimo arvelevat, että laulu on tullut jostakin muualta tutuksi; ”*Tätä laulettiin jossakin aina!*”, huudahtaa Pirkko, mutta ei osaa tarkasti yhdistää, mistä laulu on jäänyt mieleen. Kertulle laulu on oikein tuttu: ”*Oli se jäänyt tonne päähän! Tietokonneeseen toi sävel!*”. Kysyn, saattaisiko hän muistaa laulun Ruotsin ajaltaan, kun laulun sävel on Ruotsista. ”*No sitä mää en muista, että oliko se sieltäpäin, mutta mää oon täällä Suom[essa] kouluaikaanki tätä kuullu*”, kuittaa Kerttu.

Kysyn teemakerran päätteeksi, miten osallistujat kokevat kansanlaulut. Helvi huudahtaa heti: ”*Minä kyllä tykkään kansanlauluista! Se on sitä vanhaa perinnettä. Mä oon aina ollu sitä mieltä*”. Helvistä niitä on mukava laulaa, mutta kukaan ei oikein laulata niitä. ”*Mutta tuota, noi nuoret ei taho oikein laulaa*”, kommentoi

Kirsti, joka tykkää kansanlauluista. Anjakin huudahtaa tykkäävänsä kansanlauluista ja kertoo, että niitä on mukava laulaa: *"Tuollaki moni ihmine tykkäis laulaa, mutta ku ei oo säestäjää. Voisha sitä laulaa ilma säestystäki, mut ei se oo sitä..."*. Helvi tuumii: *"Ei nuoret laula, myö vanhat laulettas kyllä ilman säestystäki"*. Ryhmässä passiivisemmat Leena ja Vuokko kertovat pitävänsä kansanlauluista ja kokevansa niiden laulamisen on mukavaksi. Myös Mairesta ja Ullasta kansanlaulujen laulaminen on kivaa. Hilkasta kansanlaulut ovat mukavia ja kaihoisia, mutta hän harmittelee, ettei pysty laulamaan: *"Se särkyy heti ääni. -- Kyllä mää tykkään"*. Ullastakin kansanlaulut ovat kaihoisia, mutta hän ensisijaisesti yhdistää ne linja-auto-reissuihin, joissa lauletaan paljon ja tokaisee: *"Helppoja laulaa"*. Irja nyökkää Ullan linja-autokomentille ja naurahtaa niiden tuovan kotoisia tuntemuksia. Kysyn, ovatko kansanlaulut tulleet koulusta tutuksi vai onko niitä laulettu jossakin muualla. Kerttu tuumii: *"Sitte ku ne levytettiin, ni ne radiossa soi jatkuvalle syötöllä..."*. Kertusta kansanlaulut ovat mukavia kuunnella ja kivoja, mistä Erkki on samaa mieltä. *"[Toisin] ku tommosia räppilauluja"*, nauraa Kerttu:

- Kerttu Ei niitä, ei räppi! Asuttiin tuolla kerrostalossa ja sit yöllä rupes hirveetä meteliä kuulumaan, ja myö ihmeteltiin koko, se on seittemän kerroksinen talo, se kuulu sieltä ylläältä iha alas asti, mää heräsin siihe ja mää menin rappukäytävään et ei hyvänen aika, mitä tää meteli on!? No sit se yks kaks loppu. Aamulla ilimesty iso lappu ilimotustaululle, että "Naapurille. Soittasit ees sitä Hallikaista, ennen ennenku tuota räppiä!" [nauraa]
- Tutkija [naurahtaa]
- Erkki [nauraa]
- Kerttu Räppiä! [nauraa] se on sitä...mistä nyt....
- Tutkija Se on sitä puhelaulua. Kyllä.
- Kerttu Nii. Nii eihän nykyään nämä [näyttää monistetta nauraen] nuoret tämmösiä laulele! Se oli iha erilaista! [hymy] Kylä mää tykkään kuunnella näitä. Mm. Ruppeeppas, alappas sää Erkki nyt esittää tuolla joskus semmosta, ku ne nykyään että, ne ei laula, että "minä menin sinne brää brää brää, minä menin tänne, ostasin tätä" [rytmikkäästi kuin räpäten, tökkäsee Erkkiä käsivarteen]
- Erkki Eehei [naurahtaa] ei minusta oo siihen.

6.1.5 Muut koululaulut

Kaikki koulussa laulettu laulut eivät luonnollisestikaan kytkeydy automaattisesti vuodenkiertoon tai liity tiettyyn teemaan. Tällaisista hyviä esimerkkejä ovat *Koulutie, Ahkeruus on ilomme, Koska meitä käsketään* ja kaanonlaulut *Kello* sekä *Nouskaa jo*. Myös koulukirjoissa "työn lauluina" mainitut *Pajalaulu, Vuorenlouhija* ja *Merimieslaulu* ovat lauluja, jotka ovat olleet ympäri vuoden suosittuja koululauluja. Kesälaulujen yhteydessä laulamme kaikille paikalla oleville selvästi mieluisan ja tutun *Metsämiehen laulun*, mutta laulusta keskustellessamme käy ilmi, että sitä tuskin on laulettu vain tiettyyn vuodenaikaan, sillä se tuntuu kytkeytyvän monenlaisiin muistoihin.

V. A. Koskenniemen teksti ja Jean Sibeliuksen sävellys *Koulutie* on monelle tuttu ainoastaan runona. *"Mul on semmonen muistikuvaa, et sillan kierti joku tunnettu*

runoilija koulussa aina joka vuosi, ja hänen runona oisin kuullu tämän”, muistaa Juhani. Anneli ja Eila arvelevat, että kiertäjä olisi ollut Yrjö Jyrinkoski. Myös Hilikka muistelee, että koulussa kävi kuuluisa taiteilija kiertämässä ja lausumassa runoja, mutta hän ei muista taiteilijan nimeä. Hilikka kertoo lausuneensa runon koulussa itsekin ja Irja naurahtaa laulun jälkeen: *”Mä en yhtään muistanu tätä lauluna, ku runona”*. Säveltä ei tunne Pirkkokaan, joka muistaa kyllä sanat runona. Reilu puolet osallistujista tuntee ja osaa jotenkin laulun ja Juhani ja Erkki, jotka eivät tunne sävelmää, yrittävät osallistua laulamiseen. Kirstille *Koulutie* on todella tuntematon ja hän ihmettelee ääneen, onko laulu todella koulukirjoissa, kun se on hänelle niin vieras. Jo laulamisen aikana Kirsti pudistaa päätään ja toistelee *”iihan outo, iha outo minulle”* eikä jatka laulamista. Hän nauraa laulun jälkeen, että *”Mul ei oo mittään – me ei olla voitu, meidän luokassa sillon, tai koulussa laulaa tätä!”*. Vuokolle taas *”nämä on tuttuja, vallanki tämä säkeistö 4 ja 8, ni nämä on”*, ja Hilikka huudahtaa jo ennen laulamista, kuinka tämä on hänen lempikappaleensa, mutta kertoo, että tästä runosta puuttuu jokin säkeistö: *”...joku, tutun kasvot verhojen välistä nään, joo se niinko huomaa sen äidin, vaikka äiti on kuollu jo”*. Tuula huomauttaa, että hänen Ingmanin koululaulukirjassaan on ainoastaan neljä säkeistöä monisteeseen valitsemieni 10 säkeistön sijaan. Anneli kertoo tuntevansa ainoastaan ensimmäisen ja yhdeksännen säkeistön. Ainoa, jolle sävelmä on selvästi tutumpi, on Kerttu, joka kertoo laulaneensa laulua ainakin ylemmillä luokilla: *”Mää muistelen, että tämmöstä laulettiin, mutta siitä on niin kauan...”*.

Kaikissa koululaulukirjoissa esiintyvä, selvästi kouluaiheinen laulu *Ahkeruus on ilomme* alkaa sanoilla *”Aamun kirkas aurinkoinen taivahalla paistelee”*, mutta sen tuntee ainoastaan puolet osallistujista. Eila, Anneli, Ulla, Hilikka, Irja ja Kerttu muistavat tämän hyvin koulusta, mutta tuntemattomaksi laulua hämmästelevät Kirsti, Anja, Vuokko, Leena, Sirpa Maire ja Oiva. Heistä suurin osa yrittää laulaa mukana, vaikka laulu ei olekaan tuttu. Laulun mieleen painuminen tulee osalla esiin siinä, että melodiakulun kommentoidaan olevan eräässä kohdassa erilainen kuin se, miten itse laulan nuottikuvan mukaan. Anneli ja Eila muistavat sen keskenään samalla tavalla, Pirkko vielä hieman eri tavalla. *”Miten toi yks tossa menee vähä ou’osti”*, kysyy Eila ja Anneli laulaa malliksi, miten hän sen muistaa. *”Kyllä tämä sävel, mutta... tää sävel vaan tässä, laulappas vielä”*, kysäisee Pirkko laulun jälkeen ja laulan malliksi, miten itse sen olen nuottikuvasta oppinut. Hän korjaa ja laulaa tavalla, jolla on sen oppinut: *”Mää oon oppinu sen näin!”*. Kyseistä laulua tuskin lauletaan enää yhteislauluna tai muissa yhteyksissä. Siitä huolimatta niille, jotka sitä ovat paljon laulaneet, se on näköjään jättänyt vahvan muistijäljen ja he tunnistavat heti, että esilaulaja laulaa heidän mielestään *”väärin”*.

Koska meitä käsketään kulkee nykyään sanoituksella *”Tuiki, tuiki, tähtönen”*, mutta muisteluryhmäläisille melodia kuuluu tähän vanhan koululaulun sanoitukseen. Koulussa sitä muistaa laulaneensa jopa 13 osallistujista ja kaikki paikalla olijat (19/20) osallistuvat sen laulamiseen. *”Kyllä, sieltä se on opittu”*, nyökkää Kirsti, kun kysyn, onko laulua laulettu nimenomaan koulussa. Raimo taas pudistaa päätään ja näyttää mielteliäältä. Hän itse asiassa jättää laulun kesken ja jää selvästi ihmettelemään sanoja. Laulun sanoituksissa on uskonnollisia

viittauksia, joiden aikaansaamaa keskustelua käyn läpi alaluvussa 7.2.1 *Uskonto osana koulutyötä*.

Kaanonlauluja suositellaan laulettavaksi kummassakin ajan opetussuunnitelmassa, mutta valitsemani laulut *Nouskaa jo* ja *Kello* ovat melko vieraita. Sanoilla ”Jo nouskaa lapsikullat, on käki kukkunut” alkava laulu tuntuu muutamalle edes hiukan tutulle ja kaanonissa sitä muistavat laulaneensa Pirkko ja Raimo. Täysin vieras laulu on seitsemälle osallistujista. ”Kello käypi tiki taki, heiluri se naksaa” -sanoilla alkava *Kello* on hämärästi tuttu ainoastaan Tuulalle, Ullalle ja Irjalle. Loput teemakerralla läsnä olevista kertovat, että eivät ole koskaan kuulleetkaan kyseistä laulua. Muutaman ryhmän kanssa muistelemmekin, onko joitakin muita kaanonlauluja, jotka heille olisivat kouluajalta jääneet mieleen. *Jaakko kultaa* ovat laulaneet ainakin Anneli, Pirkko, Ulla, Sirpa ja Maire, ja heistä muutama muistelee, että koulussa kyllä laulettiin kaanonlauluja. Kaanonissa laulamista eivät muista ollenkaan Kerttu, Erkki, Irja, Hilikka, Ulla ja Tuula.

Metsämiehen laulu on sen sijaan yksi niistä lauluista, jonka laulamiseen osallistuvat aktiivisesti kaikki paikalla olijat (18/20), jopa miehet, joille moni lauluista saattaa jäädä laulamatta³¹. Moni laulaa erittäin reippaasti ja Anja tokaisee: ”No tätä on laulettu, ja piti oikein paneutua siihen lauluun”. Hilikka ja Kirsti mainitsevat laulun yhteydessä, että heillä oli vanhoja sodan käyneitä miehiä opettajana; Kirstillä opettaja laulatti etenkin tämän tyyppisiä lauluja, Hilikka taas väittää, että sotaherrat eivät juuri laulattaneet. Raimo arvelee, että opettajat laulattivat mieleisiään lauluja: ”Sillo mentaliteetti koulussa sellanen -- ei oppilaalta kysytty, mitä haluatte laulaa”. Helville laulu on oikein mieluisa, sillä hänestä metsä on niin ”pyhä muutenkii” ja muistelee, että hänen veljensä lauloi laulun yksin koulussa. *Metsämiehen laulun* ehdottomasti juuri koulusta muistaa jopa 16 osallistujaa ja heistä osa – Juhani, Anja, Hilikka ja Oiva – muistavat laulun myös partiosta³². Erkin mielestä laulua on ollut vasta ylemmillä luokilla, mutta Oiva muistaa sen jo alaluokilta. Aleksis Kiven tekstiin pohjautuvia vanhahtavia sanoja hämmästelevät Tuula, Anneli ja Eila, ja neljännessä ryhmässä osallistujat pohtivat, ettei kaikkia säkeistöjä koulussa ole laulettu. Myöhemmin pois laulukerralta ollut Kerttu kertoo, että *Metsämiehen laulu* on hänelle tuttu.

Samaten *Pajalaulu* ja *Vuorenlouhija* saavat jokaisen läsnä olevan ryhmäläisen ainakin yrittämään laulamista, vaikka muutamalle *Vuorenlouhija* ei ole ihan niin tuttu. *Pajalaulu* kertoo sepän pajasta, jossa taotaan rautaa, mikä aiheena on ehkä nykylapselle ja jopa oman ikäiselleni 80-luvulla syntyneelle täysin vieras. Anja innostuu *Pajalaulusta* jo ennen laulun alkamista: ”Tää on mun mielestä kiva tää *Pajalaulu!*”. Anjan tavoin moni muukin laulaa reippaasti, innokkaasti ja hymyillen. Sen sijaan Leena näyttää välillä laulun aikana siltä, ettei ole aivan varma, miten laulu menee. Irja naurahtaa laulun jälkeen, että siihen aikaan lähes kaikissa taloissa maalla oli paja. Muita työn ja ammattien lauluja harvoin äänessä oleva Seppo innostuu ja kommentoi: ”Puuseppää aina tarvitaan” ja Ingmanin laulukirjaa mukanaan muisteluryhmässä kantava Tuula alkaa esitellä muitakin aiheeseen liittyviä lauluja kirjastaan: ”Seuraavana ois Sorvari, ja sitte on vielä Vaskisepän

³¹ Ks. myös alaluku 7.3.2 *Sukupuoliroolit*.

³² Ks. myös alaluku 7.4.1 *Leikit, harrastukset ja lapsentahtisuus*.

luona... *No sit on Suutarissa, Pellavatyössä*". Raimo huomauttaa, että joka kylässä oli maaseudulla seppä, paja ja puusepänverstaat: "Niin tää oli hyvin tuttu".

Vuorenlouhija löytyy kaikista ajan koululaulukirjoista ja innokkaasti ja aktiivisesti sitä laulavat osallistujista reilu puolet. Irjalle, Hilkkalle, Ullalle, Anjalle ja Kirstille **Vuorenlouhija** on selvästi mieluisa. Laulamisen aikana keinutellutta, marssirytmillä polkenutta ja kädellään reiteensä taputtanutta Kirstiä ihmetyttää, miten laulu ei olekaan kaikille ryhmäläisille tuttu. Myös Anja hämmästyä, etteivät Vuokko ja Leena ole laulaneet **Vuorenlouhijaa**. Kolmosryhmässä vitsaillaan laulun olevan voimalaulu:

Anja Tätä laulettiin koulussa.
Kirsti Joo, kovasti laulettiin!
Anja Joo, kovasti, ja piti olla tosi topakkana [*näyttää ryhdistäytymistä, topakkaa asentoa, huvittuneena*]
Leena Meiän koulussa ei laulettu [*naurahtaa*]. Tätä laulua en oo ennen kuullu.
Anja Etkö?
Vuokko Minusta se oli kanssa vähän tuntemattomampi mulle...
Kirsti [*yllättyneenä hymyten*] Tuntemattomampi?
Vuokko Kyllä tätä laulettiin kuitenkin.
Kirsti Mää tykkäsin tästä laulusta, nii mää lauloin tätä ihan itekseniki paljo kotona! Kotona aina.
--
Irja Oikein voimalaulu! [*naurahtaa, humoristisesti*]
Hilikka Mmm [*hymyten*]
Ulla On. Tätä kun me lauletaan tuolla kuule! [*huumorilla*]

Tuula ei muista, että **Vuorenlouhijaa** olisi kouluaikana laulettu, mutta laulu on hänelle muuten tuttu. Tuula ei osallistukaan laulamiseen, vaan seuraa tarkkaan omasta Ingmanin koululaulukirjastaan, menevätkö sanat monisteessa samalla tavalla. Juhani kertoo muistavansa laulun partioretkiltä ja iltanuotioilta. Laulun yhteydessä käytyä keskustelua liittyen työhön ja reippauteen käyn läpi luvussa 7.3. *Muut ajalle tyypilliset kasvatusihanteet ja arvot*. Kysyn ensimmäiseltä ryhmältä, ovatko he laulaneet **Vuorenlouhijan** laulua kouluajan jälkeen. Juhani pudistelee päätään, mutta Anneli kertoo laulavansa monia lauluja tehdessään erilaisia hommia: "Laulelen yleensä kaiken aikaan – ni muistan monta kertaa semmosia lauluja, jota oo tullu pitkään aikaan, ni jostakin pulpahtaa mieleen".

Näiden lisäksi kaikille paikalla oleville (19/20) **Merimieslaulu**, joka alkaa sanoilla "Nyt tuulet nuo viestin jo toivat", on oikein tuttu. Kaikki paitsi Oiva laulavat mukana innokkaasti ja aktiivisesti. Moni hymyilee, nauraa tai keinuu laulun tahtiin ja useampi nostaa katsetta monisteesta. Jopa kolmannes on samaa mieltä kanssani, että laulu on edelleen suosittu yhteislaulu ja se löytyykin monesta yhteislauluun tarkoitettusta kirjasta tai vihosta. Kaikissa koululaulukirjoissa oleva laulu muistetaan koulusta huonommin, ehkä johtuen juuri siitä, että siihen liittyy myös myöhempien vuosikymmenten tuomia muistoja. Anneli toteaa, että kyllä laulua on laulettu koulussa ja Ulla arvelee sen olevan koulun kuo-

rosta tuttu. Jo aiemmin kirjoittaessani laulukokeista mainitsin, että *Merimieslaulu* oli Raimon vakiolaulu laulukokeessa. Laulun poikkeuksellisen hyvin osaava Juhani arvelee, että se saattaa olla hänelle tullut *Lastentunnilta* tutuksi.

Mökin laittaja lauletaan toisella teemakerralla (2) *Kodin laulujen* yhteydessä eikä se löydy yhdestäkään ajan koululaulukirjasta. Se on kuitenkin kaikille teemakerralla läsnä oleville tuttu (19/20) ja muut lukuun ottamatta Oivaa osallistuvat sen laulamiseen aktiivisesti ja osaten; Oiva on väärällä sivulla, enkä huomaa mainita hänelle sivunkäännöstä ennen laulun aloittamista. Kysyn ensimmäiseltä ryhmältä, mitä sanaa käytettiin sanan "navetan" sijaan, sillä olen unohtanut käyttää virikemonisteessa vanhaa, alkuperäistä termiä "ometta". Anneli huudahtaa heti: "*Ometan! Just siinä et oli, et tallin, aitan, ometan*". Saman muistaa Juhani ja hymyilee. Lupasin korjata seuraaville ryhmille monisteeseen alkuperäiset sanat. Laulun sanoista nousee muutamilla keskustelua: Anneli epäilee, että neljästä säkeistöä ei koululaulukirjoissa ollut ja Irja korjaa, että sanoihin kirjoittamani "*lampahia vuohineen*" oli "*vuohineen*". Näin muistaa myös Tuula. Maatilan maisemaa kuvastava laulu on maalta kotoisin olevalle Leenalle mieluisa ja hän tokaisee jo ennen kuin alamme laulaa: "*Tämä on tuttu laulu. Tuttu on laulu*". Kaupunkikoulussakin laulua laulettiin, muistelee Maire. Koulussa *Mökin laittajaa* mainitsevat laulaneensa lisäksi Anneli, Anja, Kirsti, Pirkko, Seppo, sekä Ulla, joka hämmästyttää, kun kerron, että laulua ei ole koulun laulukirjoissa: "*Ei, ku minusta kyllä tuntuu, että tää on minulle lähteny sieltä koulusta*". Tuulalla on mielikuva siitä, että laulu olisi ollut lukukirjassa eli aapisessa. "*Ahaa!*", huudahtaa Ulla ja pohdimme, että jos laulu on ollut aapislaulu, se selittäisi sen, miksi sitä osataan niin hyvin.

Toinen *Kodin lauluissa* laulettu, nimenomaan koulusta tutuksi tullut laulu on *Pikku Lauri*, joka löytyy kolmesta ajan koululaulukirjasta. Kaikki paikalla olevat (19/20) laulavat siinä mukana, joskaan Sepolle ja Erkille laulu ei ole niin tuttu kuin muille. Koulussa laulua mainitsee laulaneensa 13 osallistujaa – Irja ruotsintunnilla ruotsiksi ja Kerttu erikoisesti ylemmillä luokilla, vaikka laulu selvästi on suunnattu alakoululaisille. Myöhemmin aikuisiällä laulua ovat laulaneet Kirsti ja Leena, jotka ovat työskennelleet lasten kanssa: "*Mul oli Lauri-nimisiä lapsiakin, ni mä ää aina sitten Laurille lauloin*", kertoo Kirsti.

Muutamia yksittäisiä lauluja, jotka lauletaan (2) *Kodin laulujen* yhteydessä, muistetaan laulettu erityisesti koulussa. Neljä osallistujaa muistaa, että *Hiljaa, Hiljaa, ilta on* -laulua on laulettu koulussa. Se löytyy kaikista koulun laulukirjoista, mutta on tuttu ainoastaan yhdeksälle osallistujista, jotka laulavat mukana. Puolet osallistujista ei tunne laulua, mutta heistä Juhani, Vuokko, Sirpa, Maire ja Erkki yrittävät laulaa muiden kanssa. *Paimenpojan* muistaa koulusta viisi naista. Selkeästi kotiin kytkeytyvä *Saunavihdat* muistuu koulusta mieleen ainoastaan Annelille, Anjalle ja Leenalle, mutta *Mummo kanasensa niitylle ajoi* on koulusta tuttu jopa kuudelle osallistujalle. Kehtolaulua *Levon hetki* koulussa ovat laulaneet Irja, Ulla, Vuokko, Anja ja Kirsti, ja lastenlevynä tutuksi tullutta *Pikku Inkerin laulua tilhille* juuri koulussa muistaa laulaneensa jopa seitsemän osallistujaa. Näihin liittyvää keskustelua löytyy tarkemmin seuraavasta luvusta 6.2.

Leikkilauluista koulussa muistetaan laulettun *Hopoti hoi* ja erikseen Tuulan mainitsema *Piippolan vaari*, josta hän huomauttaa, ettei sitä ole laulumonisteissa. Kerron, että *Piippolan vaaria* ei ole lainkaan vanhemmissa laulukirjoissa, vaan se on tullut lastenlauluohjelmistoon vasta 1950-luvulla. ”*Joo, mä olin laatikoinu sen, että sitä todennäköisesti on koulussa laulettu sitte*”, kertoo Tuula merkinnästään omassa koululaulukirjassaan. Nuoremasta päästä osallistujia ovat Tuula ja Ulla muistavat laulaneensa myös kuuntelemaamme lastenlevyä *Telefoni Afrikassa* koulussa ja Ulla tuumii, että hän olisi laulanut sitä lisäksi koulun kuorossa. Kaikille muille osallistujille täysin vieras leikkilaulu *Aitolan Auno ja Taitolan Tauno* eli *Pesäntekoleikki* on yllättäen Irjalle tuttu ja hän kertoo laulaneensa sitä juuri koulussa. Näiden ohella seuraavassa pääluvussa 7 *Ajan arvot lauluissa ja muistoissa* esitellyissä isänmaan, uskonnon ja muiden kasvatuservojen tematiikkaan kytkeytyvissä lauluissa on runsaasti koulussa laulettua laulustoa.

6.2 Koti – lämmin turvapaikka muistoissa

Koti nousee osallistujien laulumuistoissa esiin turvallisena paikkana, johon kytkeytyy runsaasti muistoja perheestä, leikeistä ja arjen askareista. Huolimatta ajan ankaristakin kasvatusihanteista osallistujat muistelevat kotia ja perhettä lämmöllä. Esittelen aluksi, kuinka ajan maaseutuvoittoinen yhteiskunta tulee vahvasti esiin osallistujien puheessa. Tämän jälkeen tarkastelen, millainen musiikkikulttuuri osallistujien kodeissa oli ja tuon esiin laulujen kiinnittymisen muistojen kautta kotiin ja läheisiin.

6.2.1 Ajan maaseutuvoittoinen yhteiskunta

Jälleenrakennusajan lauluissa on paljon maaseutuun viittaavia elementtejä: lauletaan paimenista, karjasta, metsästä, pelloista ja viljelyksestä. Kaupunkiin liittyviä asioita koululaulukirjoissa on vähän; lähinnä vasta Ingmanin laulukirjassa (1954) esimerkiksi laulussa *Autot kiittää hii ja huu* kerrotaan Pekka-pojasta, joka pohtii, kuinka kaupungissa ylitetään katua. Vastaavan tyylinen vuonna 1955 levytetty Georg Malmsténin *Lasten liikennelaulu* ei ehtinyt vielä ajan koululaulukirjoihin, mutta se nousi pian suosituksi ja laulua toivotaan muutamissa muistelukeryhmissä kuunneltavaksi lastenlevyjen kuuntelukerralla. Kaupunkien ja uusien esikaupunkien rakentaminen vilkastui 1950-luvulla, ja niissä rakennettiin ensimmäistä kertaa enemmän kuin maaseudulla vasta vuonna 1956 (Saarikangas 2004, 33).

Suurin osa tutkimukseen osallistuneista oli kotoisin maaseudulta ja monen koti oli maalaistalo, jossa perhe sai elantonsa maataloudesta. Laulut nostavatkin osallistujilla runsaasti muistoja, jotka kytkeytyvät lapsuuteen maatalossa ja maaseudulla. Kysyn juhlaaulujen yhteydessä, olivatko juhlat yleensä lauantaisin, johon Kirsti vastaa hymyillen: ”*Ei siihen aikaan pietty mittään lauvantaita*” ja Leena jatkaa naurahtaen: ”*Ei, se oli arki-ilta, kuuven lypsyt*”. Pohjois-Savossa kasvanut Leena asui maatalossa pienellä kylällä, jossa oli seitsemän asutustilaa. Leena

muistelee, että vanhemmillä oli usein kiireistä, eivätkä he ehtineet olla lasten kanssa: *"Siellä ei joutanna, navettahommat oli"*. Saman muistaa Eila, joka asui Etelä-Savossa: *"Maalaiskylällä, kato naapuris asu yheksä lasta, meit oli viis. – Määki olin maalaistalossa, ni nehä teki vanhemmat töitä, eihä ne nyt meitä kerenny vahtimaa"*. Eilan kotoa oli kirkolle yli kymmenen kilometriä ja kouluun kolme.

Kuten ajalla oli tapana, monessa perheessä pidettiin karjaa ja kotieläimiä (ks. Hytönen 2013a), vaikka perheen pääasiallinen elanto olisikin tullut muualta. Näin oli Lapissa asuneen Oivan kodissa: äiti oli kotiäiti ja isä rakennusmies. Alueella oli Oivan mukaan toki porotaloutta, mutta heillä itsellään oli karjaa ainoastaan omaksi tarpeeksi ja maata viljeltiin lähinnä karjan rehuksi. Oivan kotona ei ollut kanoja, mutta naapurissa oli ankkoja ja lampaita. Kertunkaan kotona Keski-Suomessa varsinaista karjaa ei ollut, mutta kissoja, koiria ja kaneja oli. Kerttua huvittaa kysymykseni, olivatko kanit lemmikkejä: *"En mä tiiä, mitä varten, ne vaan tuotiin sinne, ja sitten syksyllä ne häipy. Varmaan syötiin!"*. Perhe asui kaupungin läheisyydessä maaseudulla ja vanhemmat tekivät sota-aikana teollisuustyötä. Kerttu on ollut itsekin paimentamassa lehmä ja lampaita, ja muistaa, että *Soittajapaimenta* lauloivat vuohipaimenet. Lasten piti vahtia lehmä, etteivät ne menneet järveen ja hukkuneet: *"Meil oli pitkät semmoset pajuviitsat ja me ajettiin niitä sinne kamanalle vaan!"*.

Erkin mielestä maaseutulauluja ei laulettu niin paljoa, mutta hänelle nousee niiden laulamisen yhteydessä monia muistoja maataloustöistä. Pohjois-Savossa kasvaneen Erkin koti oli pienellä kahden hehtaarin tontilla. Talossa, jota Erkki kutsuu mökiksi, oli yksi huone ja kamari. Kotona oli kissoja, ajokoira, kanoja, kukko, lampaita sekä kaksi lehmää, joille ei riittänyt heinää omalta tontilta, niin he vuokrasivat aina muualta maata. Jos syntyi vasikka, se yleensä laitettiin myyntiin ja keväisin otettu "sikapossu" laitettiin lihoiksi itsenäisyyspäivän aikaan; puolet myytiin muualle ja toisesta puolikkaasta tuli joulukinkku. Erkki oli monesti isänsä mukana kalassa: *"Verkot, rysät, pilikit, kaikella mahdollisella tavalla ongittiin kesät talvet"*. Myös oravanmetsästys oli Erkin ja isän yhteistä puuhaa; hän elävästi muistaa, miten hän pudisti puuta ja kiipesi puun latvaan, jos orava jäi sinne. Lapsena vietiin lehmä metsään, johon aidattiin alueita, kannettiin horsmaa lehmille syötäväksi ja vesiheinää sioille. Erkki kertoo olleensa mukana, kun lampaita kuljetettiin veneellä saareen ja toteaa, että se on jäänyt hänelle vahvasti mieleen. Syksyllä olivat syystyöt kotona ja pellolla, ja Erkki naureskeleekin olleensa renkinä jo pikkupoikana; hän oli mukana perunannostossa, kitkemässä juureksia ja tekemässä heinää talkoissa kylällä.

Anja muistelee lapsuutensa kotia laulun *Hiljaa, hiljaa, ilta on* yhteydessä, sillä laulussa mainitaan päre valonlähteenä ja se tuo Anjalle mieleen isänsä vanhemmat, jotka asuivat perheen kanssa samassa talossa: *"Se ol pikkunen punanen [talo]. Kun sin mentii sisälle, ni siin oli konttori, ja oikeel oli mummun ja papan [huone]. Me asuttiin siellä kamarissa, et meit ol kolme sisarusta syntyny. Mutta siellä oli päre valkeana, että sai valoa huoneeseen"*. Pohdimme ryhmäläisten kanssa, milloin sähkövalot mahtoivat tulla koteihin. Anja ei sitä muista, mutta jatkaa, että päre oli mummun ja papan huoneessa, joskaan hän ei ole aivan varma, polttivatko nämä

sitä. Maaseudulla Keski-Suomessa asuneet Vuokko ja Leena muistelevat, että kotona ei ollut sähköjä heidän lapsuudessaan: *"Minä muistan kanssa, ku sähköt tuli sinne maalle joskus"*, kertoo Leena. Vuokko ei juurikaan kodistaan kerro, mutta mainitsee asuneensa pienellä kylällä keskellä *"korpea"*.

Myös Helvi asui omien sanojensa mukaan täysin korvessa maaseudulla. *"Kodin kynttilät, -- olen tykänny aina, pienen mökin tyttö, ku olin, kynttilöitä oli"*, kertoo Helvi muistellesamme vanhoja iskelmiä. Hän korostaa usein puheessaan, kuinka lapsuus oli sota-ajan varjostamaa, minkä vuoksi hän kokee jääneensä monesta paitsi. Helvin mielestä seudulle tuli sähköt vasta *"viime vuosikymmeninä"* ja hän huomauttaa, että suurin osa suomalaisista asui heidän lapsuudessaan maalla. *"Siellä ol erilaine kulttuuri, myö ollaa maatyöt ja... lehmät ja karjatalous! Ja kaikki nämä"*, huokailee Helvi ja painottaa, kuinka vanhemmilla oli kiire ja perheissä oli monta lasta. Kirsti huomauttaa, että *"kyllä kaupungissaki oli elämää"* ja kertoo, että hänen lapsuudessaan kodissa on jo kyllä ollut sähköt. Keski-suomalaisessa kaupungissa asuneen Kirstin kotitalon pihapiirissä oli paljon lapsia ja he leikkivät usein yhdessä pihalla. Hän oli sotalapsena Ruotsissa, mutta palasi seitsemänvuotiaana Suomeen. Kirsti korostaa usein olevansa kaupunkilainen, mutta osallistuu yllättäen keskusteluun, kun puhumme paimentamisesta. Kirstin mies oli ollut lapsena paimenessa aivan kaupungin laitamilla ja kaikki alueen lapset laitettiin paimentamaan lehmiä, etteivät ne mene naapurin pellolle. Hän kertoo, että lehmät olivat viisaita: kun oli lypsy aika, lehmät saapuivat itsekseni omiin portteihinsa takaisin navettaan. Samaa muistelee Leena hymyten: *"Nii huutamallahan ne, niin oli meilläkin, ne meni omiin navettaan parsiin"*. Anjan lapsuudenkodin kahta lehmää ei paimennettu, vaan ne laskettiin metsään itsekseni, kun ne oli aamulla lypsetty. Leena hämmästelee: *"On teillä ollu aijat varmaan"* ja piirtää kädellään kuvitteellisen aidan. Anja kertoo, että lehmät laskettiin metsälammelle tiettyyn aidattomaan paikkaan ja harvoin lehmiä piti hakea pois, kun ne tulivat itsekseni lypsy aikaan takaisin.

Kaupungissa Keski-Suomessa asunut Maire tuntee hyvin maaseudusta kertovat laulut ja hän muistelee, että kouluun vietiin puolukoita, joita käytiin poimimassa omalla ajalla. Saman muistaa taajamassa asunut Sirpa. Maire asui äitinsä kanssa kaksin kaupunkiasunnossa – isä oli kuollut ja vanhemmat sisarukset asuivat jo pois kotoa. Kaupungissa oli jo sähköt ja monet ylellisyydet, muistaa Maire. Kaupunkilaiset kävivät ostamassa kengät kaupasta, vaikka eno olikin suutari. Maaseutumaisemmilla alueilla asuneet Sirpa ja Pirkko sen sijaan muistelevat, että pieksuja paikattiin ja vaatteita parsittiin. Sirpa ei juuri kodistaan mainitse, mutta *Juokse sinä humma* tuo hänelle mieleen elävän muiston siitä, kun he menivät hevosella mummolaan ja hänen isänsä lauloi kyseistä laulua matkalla. Hevoskyydillä kulkeminen oli yleistä siihen aikaan ja hevonen olikin 1950-luvun lopulle asti maataloudessa tärkein *"työkone"* (Toivio 2013, 122). *Juokse sinä humman* jälkeen Erkki ja Oiva kertovatkin ajaneensa työhevosella: Oiva kotona niitto- ja haravakonetta sekä rekeä, Erkki maataloustöissä renkipoikana. Erkin lapsuudenkodissa ei ollut omaa hevosta, vaan se lainattiin isän kotoa. Traktoria Erkin lapsuudenkotiin ei koskaan tullut. Myös Kerttu ja Raimo muistelevat kulkeneensa hevoskyydillä.

Keski-Suomessa asuneen Pirkon perheessä oli seitsemän lasta ja kylällä asui paljon lapsia. Pirkko muistelee laulaneensa *Paimenpoikaa* itsekseen ollessaan paimenessa: *"Jouduin monta kertaa lehmäpaimeneen, ettei ne päässy viljapeltoon. Ja koulukirjat mukkaan ja siellä luvun läksyjä"*. Perhe muutti toiselle paikkakunnalle isän työn takia, joten maapaikka myytiin ja tila ei jäänyt kenenkään lapsen viljeltäväksi. Tämän vuoksi Pirkon vanhemmat halusivat, että lapset pitää saada koulutettua, koska ei ollut enää maatilaa, jonka viljelemistä jatkaa. Eri puolilla Keski-Suomea asunut Annelikin mainitsee perheen muuttaneen useasti töiden vuoksi: *"...muutettiin, ku isä oli kuorma-autoilija, ni aina missä päin oli näitä ajoja. Muutettii semmoselle pienelle kylälle, jossa itse asiassa mä olin syntyny. Meidän äidin lapsuudenkoti oli siellä"*. Koti oli maaseudulla ja kirkkoon oli matkaa 24 kilometriä, kertoo Anneli. Perheessä oli viisi tyttöä ja Anneli mainitsee usein, kuinka heillä oli tapana laulaa äänissä. Oppikouluvuosinaan Anneli asui sukulaistensa luona.

Luovutetun Karjalan evakko Juhani kertoo, ettei muista evakkoreissulta mitään muuta kuin sen, että he asuivat jonkin aikaa väliaikaisesti maatalossa Etelä-Savossa. Isäntäperheen kanssa ystävyys säilyi niin kauan kuin Juhani asui seudulla. *"Se oli hyvää, mukava paikka sillon"*, hän toteaa. Viisilapsinen perhe muutti Etelä-Savoon kauppalaan, jossa he asuivat Juhaniin kouluvuodet. Uusi talo oli rautatieaseman läheisyydessä olevassa kevytparakissa ja heille kerrottiin, että kun parempia asuntoja saadaan rakennettua, perhe pääsee parakista pois. Juhani muistelee lämpimästi väliaikaisia asuntoja ja kertoo parakkialueesta: *"Ja nythän se on pantu koko asuinalue matalaks"*. Hilkkalle Karjala taas tulee vahvasti puheessa esiin, sillä hän on aloittanut koulunkäynnin luovutetun Karjalan puolella ja joutunut sitten lähtemään evakkoon sodan vuoksi. Perhe asui evakossa aluksi maatilalla, jossa oli mukavaa väkeä. Hilkka puhuu jonkin verran maatalouteen liittyvistä asioista ja kertoo esimerkiksi *Paimenpojan* yhteydessä laulaneensa sitä itsekseen hakiessaan lehmiä metsästä lypsylle: *"Siellä uskaltanu laulaa"*.

Taajamassa asuneista ainoastaan eteläkarjalaisella tehdaspaikkakunnalla asunut Tuula korostaa maanviljelyslauluihin liittyen, että *"ei teollisuuspaikkakunnalla tämmöstä voi laulaa"*. Muista osallistujista poiketen Tuula ja Ulla muistelevat kodeissaan ollutta puhelinta kuunneltuamme lastenlevyä *Telefoni Afrikassa*. Tuulan isällä oli yritys autotallissa ja heillä oli puhelin, mutta naapureilla ei, ja Pohjois-Pohjanmaan maaseudulla asuneen Ullan kodissa oli kauppa ja siksi heillä oli puhelin.

Pohjanmaalla syntyi myös Seppo, joka kävi koulunsa Keski-Suomessa. Hän ei juuri kodistaan puhu. Maalaisasioista Seppo muistelee lähinnä perunannostolomaa, minkä muistaa Keski-Suomessa asemalla asunut Raimokin. Raimon kotipitäjä oli vahvasti työläinen; moni paikkakuntalainen työskenteli sahalla ja ilma-piiri väritti seutua. Raimon isän vanhemmat asuivat perheen kanssa samassa talossa.

Pohjois-Savon maaseudulta kotoisin oleva Irja ei varsinaisesti kerro kodistaan ympäristönä, mutta tuo usein Annelin tapaan esiin, että kotona sekä äiti että isä lauloivat paljon. Irja asui kiinnittää huomiota *Paimenpoika* -laulun sanaan "orpolapsi" ja kertoo, että ajan yhteiskunnassa orvot toimivat paimenina. *Paimenpojan* laulamisen yhteydessä Eila, Anneli, Juhani ja Tuula ihmettelevät,

ettei nykyään ole paimenia – paimentaminen kun oli siihen aikaan tavallista Eilan, Annelin, Kirstin, Anjan, Leenan ja Mairenen mielestä ja heidän mukaansa kouluissa laulettiin paimenlauluja. Irja, Eila ja Ulla ehdottavat, että erilainen yhteiskunta vaikutti laulujen sisältöihin. Juuri *Paimenpojan* myötä Tuulalle nousee muisto siitä, kun hän oli kuusivuotiaana mummulassaan ja tutustui maalaiselämään. Tuula kertoo hymyillen, että hänen setänsä ja tätinsä kävivät paimenessa ja siitä paimenen ammatti on tullut tutuksi. Mairenen mielestä *Paimenpoika* on ihana laulu, josta tulee lapsuus mieleen. Kerttu sen sijaan ihmettelee, kun laulumonisteessa ei ole ”*Mää, mää, lampaani, onko villoja*” -laulua, kun hän muistaa laulaneensa sitä paljon kotona ja myös sotalapsena ruotsissa:

Kerttu ...siellä laulettiin, että ”bää bää vita lamm, har du någå ull, jo jo kära barn” ja sitte on niitä villoja isä saa sukat ja äiti saa takin, ja täs ei oo sitä, vaikka niin paljon noita eläimiä?

6.2.2 Laulaminen ja soittaminen kodin arjessa

Kodeissa yhdessä soittaminen ja laulaminen oli yksi vanhempien ja lasten välinen tapa viettää aikaa jälleenrakennusajalla (vrt. Malinen & Tamminen 2017). Monessa tutkimukseen osallistuneen perheessä vanhemmat harrastivat laulua kuorossa, perheet kävivät yhdessä iltamissa tai kotona lauleskeltiin muuten vaan. Erkistä kotona ei liiemmin lauleskeltu, mutta hänen äitinsä lauloi aikoinaan kuorossa alttoa. Myös Irjan molemmat vanhemmat lauloivat kuorossa ja Eilan, Raimon ja Sepon äidit kirkkokuorossa. Raimo kertoo, että heillä laulettiin paljon äidin kanssa, mutta ”*kappaleet tahto vaihtua vähän nuorempien mukana sitte erilaiseksi*”. Raimon äiti lauloi kotona *Mustaa Saaraa*, jonka Raimo epäilee olevan äitinsä kirkkokuoroperuja ja Irja puolestaan mieltää laulun *Ja nythän on taasen helluntai* isänsä kuorolauluksi. Myös Juhanan isä oli ”*kuulemma kuorossaki joskus ollu*” ja harrasti nuorisoseuroissa näyttelemistä, mutta heillä kotona ei ollut laulamiskulttuuria. Sirpa kertoo, että heillä ei ollut muuten kotona musisointia, mutta äiti joskus lauloi erilaisia lauluja – ei kuitenkaan iskelmiä. Kouluajan ulkopuolella Anneli, Eila ja Irja lauloivat itse kuorossa nuorena.

Eila ei juuri muistele, että kotona olisi laulettu, mutta mainitsee tupailat, joissa saatettiin kuulla esimerkiksi vanhaa runonlaulantaa tai kanteleen soittoa. ”*Ei niitä oikeen maalla... mut se on enemmän puoluepoliittista*”, pohtii Eila tupailloista. Annelin kotona laulaminen oli oikein arkista. Hän muistelelee, miten äiti ja tytöt lauloivat yhdessä äänissä niin, että vanhin sisko oli sopraano ja muut lauloivat stemmoja. Myös Hilkan perheessä laulaminen oli lähes jokapäiväistä: äiti lauloi paljon ja moni muisteluryhmässä laulamistamme lauluista tuntuu olevan Hilkalle paljon tutumpi kotoa kuin koulusta. Hilkan äiti ”*rallatteli kaiken maailman rallit ja myös nämä henkelliset laulut*”, ja Hilikka nostaa monesti esiin, miten tietty laulu on hänelle äidin laulama, kuten *Oravan pesä, Kesälaulu, Illan taivas tummenee* ja *Karjalan kunnaila*. Samoin Irjalle moni lauluista on tullut ennen kaikkea kotoa tutuksi isän tai äidin laulamana ja hän mainitsee isällään olleen mustakantisen vihon, jossa oli merimieslauluja. Irja epäilee, että osa lauluista on voi-

nut hänelle jäädä mieleen toisaalta enon laulamana ja soittamana. Maire puolestaan lauloi äitinsä kanssa usein iltaisin kaksin koululaulukirjasta, joka Mairen mielestä saattoi olla Siukosen laulukirja.

Ullan ja Oivan perheissä ei juuri laulettu, mutta Oiva kertoo kuunnelleensa musiikkia paljon läpi elämänsä, ja Ullalla itse laulaminen on tullut tavaksi vasta omien ja siskon lasten sekä erilaisten linja-automatkojen myötä. Tuula kertoo, että heillä äiti osasi laulaa, mutta tämä harvemmin lauloi kotona ja isä taas ei osannut laulaa; Tuulan mukaan lapset perivät isän laulutaidot, eikä kotona siksi juuri laulettu. Tuulan perhe kyllä kävi jonkin verran iltamissa. Eräs erikoinen laulu nousee sekä Tuulan että Hilkan mieleen juuri äidin laulamana: *Oi, kallis kotimaa*, joka on ennen kaikkea rintamamiesten laulu. Irjan kotona sitä lauloi isä. Tuula epäilee, että kyseinen laulu kuuluu äidillä samaan *Karjalan kunnailla* -kaihoon, joka liittyi siihen, että Tuulan äiti oli alun perin luovutetusta Karjalasta. Myös *Karjalaisten laulu* on nykyään Tuulalle tärkeä siksi, että siinä heijastuu oman äidin kaipaus Karjalaan, jonka hän on aistinut erään karjalaisseuran tapahtumissa myös muiden luovutetun Karjalan alueelta lähteneiden jälkeläisten tunnelmissa. *Karjalan kunnailla* on myös Hilkalle rakas laulu, kun se tuo niin paljon muistoja luovutetusta Karjalasta. Monelle tuntemattoman kansanlaulun *Kuutamolla* Hilikka yhdistää äitiinsä, joka lauloi laulua kovin haikeasti. Hilikka arvelee, että äiti lauloi laulua kaivatessaan Karjalaan.

Hengelliset laulut tuovat osalla osallistujista vahvoja perheeseen liittyviä muistoja. Laulu *Onpa taivaassa tarjona* saa Helvin liikuttumaan ja hän kertoo ennen laulamista, kuinka hänen helluntailainen mummonsa opetti hänelle ja hänen sisaruksilleen laulun heidän ollessaan lapsia. *"Tämä on mummo..."*, toistaa Helvi ja osoittaa monistetta. Samassa ryhmässä oleva Anja kertoo äitinsä laulaneen *Onpa taivaassa tarjona lapsillekin* -laulua ja tällöin Helvi vielä kolmannenkin kerran kommentoi mummonsa laulaneen laulua. Laulu on selvästi Helville tärkeä, sillä se tuo muistoja omasta mummosta. Irja kertoo hymyillen, että *Oi muistatko vielä sen virren* on hänen muistoissaan ehdottomasti äidin laulama laulu ja samasta laulusta Pirkko alkaa muistella mummolaansa, jossa oli tapana laulaa yhdessä: *"Äitini isän ja äitin kotona, ni siellähän oli se harmooni ja laulettiin ja ihan hirveesti ja tämä oli ihan semmonen, mieluisa laulu. Et kun lapsena piti istuakki hiljaa ja ku nää sisarukset laulo"*. Kysyn, laulettiinko Pirkon mummolassa juuri hengellisiä lauluja, johon Pirkko kuittaa nyökytellen: *"Nimenomaan, joo"*. Hengellisten laulujen ohella Pirkko muistaa mummolassaan laulettua *Iltalaulun*, joka alkaa sanoilla *"Hiljaa, hiljaa, ilta on, taivas tummeneepi"*. Joskus Pirkon eno innostui soittamaan harmonilla iskelmiä, mitä isovanhemmat eivät oikein arvostaneet. Myös Annelin mielestä *Iltalaulua* on laulettu mummolassa ja Irja kommentoi, että hän on laulanut laulua omille lapsilleen ja lapsenlapsilleen.

Toisin kuin Pirkon mummolassa, harvan osallistujan lapsuudenkodissa oli soittimia ja ajalle tyypillisessä kodissa esimerkiksi piano oli harvinainen ylellisyys. Eila toteaaakin, että *"eks se oo herraskulttuuria, ku joka kodissa piti olla herrasperheis se piano"*. Irjan ja Annelin isät soittivat kansansoittajatyylisiin viuluja ja Annelin eno oli pelimanni, mutta Anneli ei muista, että pienellä kylällä kellään naapurissa olisi ollut soittimia paitsi muutamia viuluja pelimanneilla. Juhani kertoo,

että heillä ei kotona ollut soittimia, mutta taloyhtiössä talonmies soitteli joskus pannuhuoneessa sahaa ja viulua. Hän kävi joskus talonmiehen pojan kanssa kuuntelemassa sahansoittoa. Anneli muistelee, että myös hänen isänsä olisi joskus soittanut soittosahalla. Hilkan eno oli sodassa rakennellut mandoliineja, ja sodan jälkeen, kun eno vietti runsaasti aikaa Hilkan lapsuudenkodissa, hän soitti iltakaudet ja lauloi. Erikoista Hilkan lapsuudessa oli se, että kotitilalla seinän takana asui torvisoittokunnan kapellimestari, joka veti soittokunnan harjoituksia joka sunnuntaiamu.

Myös Erkin kotona soi mandoliini: isä ja kaikki isän veljet sekä Erkin omat veljet soittivat mandoliinia ja haitaria, mutta hän ei mandoliinia itse oikein oppinut ja kertoo huvittuneena: ”...ei minusta ikinä kunnan soittajaa tullu. – Aina ko ne oli yhdessä, niin ne soitti sitte vähä mäkäräispäissään. Niin, olihan se mukava kuunnella”. Erkki kertoo yrittäneensä soittaa pianohaitaria ja edistyikin soitossa, mutta soittoharrastus käynnistyi kunnolla vasta aikuisena. Jo lapsena hän sai kokeilla haitaria, joka on hänellä nykyään isältä saatuna perintönä. Anneli olisi kovasti halunnut lapsena soittaa, mutta soittomahdollisuuksia ei juuri ollut. Ajan vähistä soittomahdollisuuksista huolimatta Raimo pääsi mukaan saman ikäisten poikien kanssa orkesteriin, jossa ”kukin soitti, mitä osas ja ihan mielenkiinnosta”. Orkesterissa hän muistaa soittaneensa ”Näin kerran saarella kaukaisella Kaprin”.

Jotkut lauloivat itseksensä lapsena ollessaan, kuten Kirsti, joka korostaa innoissaan usean laulun kohdalla, että hän on laulanut niitä paljon lapsena kotona. Näitä ovat esimerkiksi *Metsämiehen laulu*, *Vuorenlouhija*, *Oi katsohan lintua*, *Mä olen niin pienoinen* ja *Suksimiesten laulu*, josta Kirsti toteaa naurah taen: ”Mää tykkäsin ilmeisesti tästä laulusta, tästä RYTMISTÄ! Mää lapsena lauloin sitä paljon itekseni vielä koulun jälkeenkin kotona.” Hilikka puolestaan muistaa laula neensa *Metsämiehen laulua* itse kivellä metsässä.

Jälleenrakennusajan maaseudulla oli tyypillistä, että erilaisissa arjen askareissa laulettiin puhdelauluja. Esimerkiksi rukki ja separaattori mainitaan laulumuistoissa. Separattori oli laite, jolla eroteltiin maidosta kerma ja rukilla kehrättiin eli valmistettiin lampaanvillasta lankaa. Kertoessaan äidin laulamasta ”separointilaulusta” *Karjalan kunnailla* Hilikka samalla ikään kuin kierittää kädellään kampea. Hilkan mukaan äiti lauloi aina tehdessään maatalon töitä, kuten myös Irjan isä. Erkkikin ikään kuin kierittää separaattorin kampea kertoessaan, että hän heräsi usein aamuisin mummonsa lauluun ja separaattorin ääneen, kun mummo lauleli käytyään lypsyllä. Muisto mummosta tulee Erkille mieleen laulusta *Tuu, tuu, tupakkarulla*, jota myös Pirkko muistaa mummunsa hyräilleen ommellessaan.

Vaikka Helvi ei ollut kotilaulujen kerralla läsnä, hän tuo jo ensimmäisellä tapaamiskerralla oma-aloitteisesti esiin, että *Saunavihdat* on hänelle tärkeä lapsuuden laulu. ”Lapsoset, ketterät, kotihaasta” -sanoilla alkava laulu on erittäin tuttu kaikille osallistujille ja kaikki paikalla olevat (19/20) osallistuvat sen laulamiseen poikkeuksellisen aktiivisesti; moni rytmittelee jalallaan tai kädellään laulun aikana. Tuula selaa laulun aikana Ingmanin laulukirjaansa, joka hänellä on toisinaan mukana muisteluryhmässä ja hän etsii kirjasta kyseistä laulua. Huolimatta kirjan selaamisesta Tuula laulaa osaten, joten hän muistaa sanat ulkoa.

Laulu saa monet hymyilemään ja silminnähden palaamaan lapsuusmaisemaan. Laulun myötä Anja ja Erkki jakavat lapsuusmuistot saunasta ja saunomisesta: Anja naureskelee juosseensa paljasvarpaisillaan pihasaunaan talvellakin. Erkki muistaa, että *"ku saunottiin ja oli uus vasta, niin jos sattu nuha olemaan tai muuta, ni äiti hauto sillä rintaa ja päätä"*. Kysyn, laulettiinko saunassa, johon Ulla riemuisaan vastaa myöntävästi: *"Joo tätä me laulettiin saunan lauteilla!"*. Kirstin, Anjan, Leenan ja Ullan mukaan laulettiin tai sai laulaa, jos halusi, mutta Vuokon, Eilan ja Annelin mukaan laulaminen ja saunominen eivät kuuluneet yhteen. Mairen ja Hilkan mukaan laulu on kotoa tuttu, mutta Anneli, Anja ja Leena muistavat sen kodin lisäksi koulusta. Juhani kertoo, ettei yhtään muista, missä laulua on laulettu, mutta se on hänelle oikein tuttu. Anneli ja Sirpa ovat laulaneet laulua myös omille lapsenlapsilleen: *"Minun lempparilaulu ja laulan vieläki lapsenlapsille!"*, huuhahtaa Sirpa ennen laulamista. Keskustelemme murre-eroista liittyen sanoihin vihta ja vasta. Kuusi osallistujaa sanoo "vasta", viisi osallistujaa "vihta".

Juhannusaatto -laulun yhteydessä Eila ja Anneli kertovat kuulleen sitä radiosta. Laulu saa monet hymyilemään ja eläytymään laulamiseen. Erkki, Irja ja Maire kertovat laulaneensa sitä juhannuksena tai muistelevat juhannuskokkoa laulun kautta; esimerkiksi Irjan isä soitti viulua juhannuskokolla. Oivan lapsuudessa ei poltettu juhannuskokkoja tai laulettu juhannuslauluja. Sirpa, Seppo, Raimo ja Maire alkavat muistella laulun myötä kesälomaa.

Sota-aikaan vahvasti liittyvä **Älä itke äitini** lauletaan Kodin ja koulun laulujen teemakerralla. Se on kaikissa koululaulukirjoissa ja hyvin tunnettu: läsnäolijoista (19/20) kaikki yrittävät laulaa mukana, vaikka Leenalle laulu ei ole tuttu. Kolmannes osallistujista muistaa, että sitä on laulettu koulussa, mutta Tuula väittää, että laulua ei kyllä koulussa ole laulettu. Anja ja Ulla arvelevat, että laulu olisi ennemminkin radiosta tai muusta yhteydestä tuttu, mutta joka tapauksessa lapsuudesta jo jäänyt mieleen. **Älä itke äitini** onkin yksi niistä lauluista, joihin jotkut osallistujista eivät ota mitään kantaa, kuten Irja, joka osaa laulun erinomaisesti, mutta ei kommentoi lauluun liittyen mitään. Samoin Oiva, Erkki ja Kerttu osaavat laulun, laulavat sen vakavasti, eivätkä kommentoi lauluun liittyen mitään: tunnelma laulamisen jälkeen on selvästi vakavampi kuin yleensä. Osalle kappale on henkilökohtaisesti tärkeä: Kirsti kertoo tykänneensä laulusta aina ja on laulanut sitä lapsuudessa kouluiässä ja myöhempinä vuosina. Hän muistaa, että laulua on laulanut myös hänen kasvattiäitinsä Ruotsissa silloin, kun hän oli sotalapsena. Hilkkalle ja Mairelle laulu kytkeytyy perheeseen liittyviin muistoihin. Hilkka kommentoi turhautuneena, että *"ei jaksa muistaa, mikä koulussa, mikä kotona, ku ne oli samaa"* ja kertoo, että tämänkin laulu on hänelle lapsuudesta tuttu ja alkaa muistella enoaan. Maire taas kertoo, että hän itse lauloi sitä äidilleen, kun hänen isänsä oli kuollut: *"Minulle rakas laulu"*. Myös Anneli ja Eila kertovat **Älä itke äitini** -laulun yhteydessä, että heillä kummallakin isä kuoli, kun he olivat nuoria.

Virikemateriaalin kappaleista **Älä itke äitini** on niitä harvoja lauluja, jotka nostavat sellaisia tunteita muutamissa osallistujissa, että he liikuttuvat. Seppo liikuttuu laulun aikana voimakkaasti heti ensimmäisen säkeistön lopussa ja vuolas itku jatkuu laulun loppuun asti. Sirpa liikuttuu laulun jälkeen keskustelussa siksi, että Seppo on liikuttunut. Laulun päätyttyä Seppo ei halua avata syytään itkulle,

joten puran tilanteen kertomalla myötätuntoisesti, että muisteluryhmässä saa näyttää tunteita ja jos jollekulle tulee tunne, että laulu menee liikaa tunteisiin, voi osallistuja vaikka hetkeksi poistua tilanteesta. "Tää ei oo tarkotus, että tästä tulis paha mieli", kommentoin ja saan Sepon naurahtamaan. Samassa ryhmässä oleva Maire selvittää ikään kuin koko ryhmän puolesta, että "tulee sellasia muistoja mieleen; se koti, ja miten... Se oli niin erilaista aikaa" ja viskaa lauseen perään monisteella ikään kuin ei osaisi sanoittaa asiaansa. Hilkkalle taas **Kesälaulu** tuo liikutuksen, kun hän kertoo äitinsä laulaneen sitä paljon: "Kai se koski niin paljo, ku synnyinmaa ja äiti o..." ja näyttää samalla sormellaan kohti "taivasta". Anja puolestaan liikuttuu kertoessaan äitinsä kuolinvuoteella olemisestaan ja harmittelee, ettei laulanut äidille tärkeitä virsiä.

Kehtolaulut yhdistyvät vahvasti kotimuistoihin ja varhaislapsuuteen. Kysyn, onko osallistujia tuuditeltu kehtolauluilla ja Eila vastaa nauraen: "Ei ne aina kerinny kuule". Ulla epäilee elämän olleen niin työntäyteistä, että työ on uuvuttanut kehtolaulujen sijaan ja Erkki ja Oiva muistelevat, että heille ei ole varmaankaan itselleen laulettu kehtolauluja. Oivan kotona laulettiin enemmänkin työlauluja ja Irja kertoo huvittuneena, kuinka hän oli nelivuotiaana jo "iso tyttö", kun hän on hoitanut kahta nuorempaa sisarustaan ja laulanut heille tuutulauluja. Kertulle, Hilkkalle, Pirkolle ja Tuulalle on itselleen laulettu kehtolauluja. Kerttu kertoo siskonsa muistelleen aikuisiällä sitä, että heidän äitinsä oli keinuttanut siskoa kehossa, kun sisko oli noin kolmevuotias. Kertoessaan kehossa keinuttamisesta Kerttu polkee jalallaan ja kädellään aivan kuin olisi itse keinuttamassa kehtoa. Tuula nauraa kertoessaan äitinsä laulamasta tuudittelemislaulusta: "Kertoo hyvin mun äidistä, -- siinä on se, että "laulaahan ne linnutkin metsän lahonneille puille". Hän arvelee, että kehtolaulut saattavat liittyä nukkeleikkeihin. Myös Hilkan vanhemmat ja Pirkon isä lauloivat iltaisin, mutta eivät niin tyyppillisiä kehtolauluja:

Hilikka ...äiti ei varsinaisesti laulanut yksistään yhdelle, mutta meitä oli kolme samassa sängyssä [huvittuneena] ja isä ja äiti vieressä sängyssä [naurahtaa] ni siitä sitte, että oli tapana, että jos ei äiti laulanut, ni isä laulo yleensä aina sitte. Se saatto olla virsiä tahi ralleja. Mitä vaan, mutta se laulo kuitenkin iltasella, joka ilta [naurahtaa]

--

Pirkko Naurattaa, kun mul on sellanen muistikuva, ku isä oli vähä aina semmone leikkisä. Ni se rallatti jotaki et "äiti sinua tuuditti, tuuditti, tuuditti, tuuditti" [rallattelee, nauraa]. Siin on sitte vähä omat sanat [nauraa] siinä lopussa, mä en viitti laulaa [nauraa].

Tuu, tuu, tupakkarulla on kaikille läsnäolijoille (19/20) oikein tuttu ja kaikki osallistuvat sen laulamiseen. Laulu löytyy ainoastaan Pesosen laulukirjasta, jossa on kaksi ensimmäistä säkeistöä. Otin virikemateriaaliin mukaan lauluun liittyvästä koonnista kaikki viisi säkeistöä, ja samalla sävelellä kulkeva **Nuku nuku nurmilintu** tuli monisteeseen viidenneksi säkeistöksi. Kyseiseen säkeistöön muistetaan hieman eri sanoja, kuten Kirsti huomauttaa: "Tee pellolle pesäsesi, kalliolle kartanosi", minkä Vuokkokin kertoo muistavansa. Kansanlauluperimänä kulkenut **Tuu, tuu, tupakkarulla** on Kirstille, Vuokolle, Pirkolle, Erkille ja Kertulle tullut

tutuksi isovanhempien, lähinnä mummon laulamana, kun Maire ja Raimo yhdistävät sen äitiin. Anneli, Ulla, Hilikka, Irja ja Sirpa ovat laulaneet sitä itse omille pikkusisaruksilleen, lapsilleen tai lapsenlapsilleen. Irjan mielestä *Nuku, nuku, nurmilintu* meni eri sävelmällä.

Johannes Brahmsin sävellys *Kehtolaulu*, joka alkaa sanoilla *Levon hetki nyt lyö*, on neljässä koululaulukirjassa ja se on melko hyvin tunnettu: 19 läsnäolijasta ainoastaan Sirpa, Seppo ja Oiva eivät tunne laulua, ja Leenalle se on sen verran tuttu, että hän pysyy mukana laulussa. Lähes puolet osallistujista mieltävät laulun kehtolauluksi, ja jopa kolmannes naisista on laulanut sitä itse tuutulauluna omille lapsille, pienemmille sisaruksille tai lapsenlapsille. Tuula muistaa *Levon hetkeä* käytetyn sisäoppilaitoksen iltahiljaisuuden lauluna ja Kirsti, Anja ja Hilikka ovat laulaneet sitä muuten vain kotonaan. Kirsti kommentoi: ”Mä oon kovasti tykänny tästä laulusta aina, -- että mä oon sitä aina laulanut lapsena itekseen kotonakin” ja Hilikka kertoo hymyillen, että heillä tätä äiti on laulanut kotona. Viisi naisista muistaa, että Brahmsin *Kehtolaulua* on laulettu myös koulussa ja Anneli osaa lauluun alttostemman. Irjan ja Pirkon mukaan kaikkia ”heleitä” ei melodiassa laulettu, vaan sävel oikaistiin yksinkertaisemmaksi. Laulun yhteydessä Erkki muistelee mummoaan, joka lauloi paljon lauluja.

Kaikille osallistujille täysin vieras, mutta kolmesta koululaulukirjasta löytyvä laulu on *Kehto keinuu hiljaa*. Osallistujat, jotka muulloinkin yrittävät laulaa itselleen vieraita lauluja, koettavat tapailla tämän täysin tuntemattoman sävelen tahdissa: naisista Eila, Anneli, Kirsti, Anja, Vuokko, Leena, Ulla, Irja ja Kerttu sekä miehistä Juhani ja Erkki. Osallistujat, jotka yleensä jättäytyvät herkemmin pois täysin vieraiden laulujen laulamisesta, jättävät myös tämän laulun laulamatta: Tuula, Hilikka, Pirkko, Sirpa, Maire, Seppo, Raimo ja Oiva. Helvi ei ollut paikalla, kun *Kehto keinuu hiljaa* laulettiin.

Muita kehtolauluja kysyttäessä Anneli ja Eila ehdottavat Tapio Rautavaaran *Sininen uni* -laulua, ja Raimo ja Maire yhdistävät *Lapinäidin kehtolaulun* tuudittamiskulttuuriin. Tuula arvelee, että hänen äitinsä on laulanut hänelle ja hänen siskolleen *Pikku Inkerin laulua tilhille*.

6.2.3 Kotona kuunneltu musiikki: radio ja levysoittimet

Suurimmalla osalla muisteluryhmäläisistä ei ollut levysoitinta lapsuudessa, mutta radio oli melko monessa perheessä. 1930-luvulla syntynyt Helvi kertoo, että heillä ei ollut sähköjä kotona hänen lapsuudessaan. Helvin, Pirkon ja Vuokon koteihin radio tuli 1950-luvulla. Sirpa ja Anneli muistelevat, että kodissa ei ollut sähköjä, mutta radio oli, joskin Sirpan mielestä radiota ei ollut hänen varhaislapsuudessaan. Annelista isä osti akulla käyvän radion 1940–50-lukujen taitteessa, kun talossa ei ollut vielä sähköjä. Leena arvelee, että vasta sitten, kun heille tulivat sähköt 1950-luvulla, niin samalla tuli kotiin radiokin. Näin muistaa myös Oiva: radio ja sähköt saatiin kotiin vasta vuonna ’54. Oiva kertoo asuneensa niin harvaan asutulla alueella, että ei kevyitä lauluja, kuten vuonna 1951 levytettyä *Muuraria* ollut kuultukaan hänen lapsuudessaan.

Irja naureskelee, että ei muista vielä 1940-luvulta radiota kotoaan, mutta mummolassa oli akkuradio *"ja sieltä kuunneltiin vaa uutiset, ettei akku kulu!"*. Patteriradio oli myös 1940-luvun loppupuolella syntyneen Raimon kotona. Eilan perheellä oli iso *"torviradio"* ja levyjä kuunneltiin lähinnä radiosta – siis niitä, joita radiossa soitettiin. Sepon, Erkin ja Kertun lapsuudenkodeissa oli radiot, mutta ei levysoitinta. Anjan lapsuudenkodissa ei ollut radiota eikä levysoitinta vielä 1950-luvullakaan. Myös Juhaniin lapsuudessa kuultua musiikkia oli vähän. Kotiin radio hankittiin vasta vuoden 1952 olympialaisiin, kun Juhani alkoi tulla teini-ikään. Hän kertoo, että lapsuudessa järjestettiin vähemmän konsertteja, mutta markkinoilla tivolissa saattoi kuulla musiikkia. Juhaniin kotona levyjä ei kuunneltu, eikä Juhaniin mielestä myöskään kellään tutuilla ollut levysoittimia.

1940-luvun lopulla syntyneen Ullan kotona radio oli ollut niin kauan kuin hän muistaa ja heillä oli myös gramofoni. Tuulakin arvelee, että radio *"kuulu meidän kalustoon"*, sillä hän muista ainakaan, milloin heille on tullut radio. Tuulan mukaan radio-ohjelmia kuunneltiin kotona paljon, mutta mummolassa kuunneltiin ainoastaan uutiset. Hilikka kertoo naureskellen, että jo ennen kouluikää heillä oli Karjalassa ikkunalaudalla radio, jota naapuritkin kuuntelivat: *"Ku muilla ei ollu, että se oli ikkuna auki ja radio suurella, ku tuli uutiset, nii naapuritki kuunteli"*. Sota-aikaa muistava Kerttu tuumii, että heillä on ollut jonkinlainen radio, sillä siitä kuunneltiin sotauutisia, kun siskot ovat olleet ruotsissa ja hän on ollut yksin kotona.

Kaupunkikodissa lapsuuttaan viettäneen Kirstin kotona radio oli aina päällä ja hän muistaa lapsena kuulleen *Kodin kynttilöitä* radiosta. Myös Mairen perheessä radio oli tärkeä, ja Mairen mielestä heillä oli radio ollut aina. Isä oli kuollut varhain ja Maire asui äitinsä kanssa kaksin kaupunkiasunnossa. Äidin vuorotöiden takia Maire joutui viettämään yksin iltoja, jolloin radio-ohjelmat pitivät hänelle seuraa. Kaupunkilaislapsena Maire on ollut erityisasemassa verrattuna muihin ajan lapsiin, sillä hänellä oli levysoitin jo alle kouluikäisenä:

Maire No mulla on semmonen muisto, että veli on tuonu mulle levysoittimen, sellasen mitä veivattiin [*veivaa*], ja sitte ku se hidastu, ni sit tietysti musiikkiki hidastu [*veivaa hitaammin*] ja ensimmäinen levy oli siinä joku semmonen aivan hassu, niinku jotkut jalkarätit, semmonen sotilaslaulu laulettiin, mää aina muistan sen. Ei mul ollu ku kaks levyä, mää sitten niitä soitin.

Pirkkokin muistaa veivattavan levysoittimen, jossa oli kampi, mutta se ei ollut heillä kotona, vaan pikkukylän kaupan pihassa. Pirkkoa hieman vanhemmat aikuisemmat nuoret tanssivat iltamissa ja *"kuunteli sitä rammaria, ku me oltiin semmosia [nuorempia], eihän äiti ja isä sinne päästänny"*. Annelista pienellä kylällä levysoitinta ei ollut kenelläkään. Annelin asuessa tätinsä luona oppikouluaihana taloon hankittiin radio, jossa oli myös levysoitin. Radion mukana tuli yksi levy; Tuula Siponiuksen *Persialaisella torilla* tai *Kaunis pesijätär*, muistelee Anneli, mutta koskaan tädin perheessä ei ostettu lisää levyjä, sillä setä oli hyvin uskonnollismielinen. *"Nii sitä ei juuri soitettu, et salaa soitettii, jos se ei ollu kotona"*, naurahtaa Anneli. Myös Oivan isän kotona oli *"semmonen vanhan kansan grammari"*,

jossa oli kolme levyä: *"Carmen Sylva ja Tonavan aallot, ja ... Metsäkukkia oli kolmas! Sitä soitettiin siellä"*. Oiva oli vielä viisikymmenluvun loppupuolella kotikylällään maaseudulla ainoa, jolla oli levysoitin. Vasta aikuisiällä levysoittimen hankkivat Vuokko, Eila, Sirpa ja Seppo.

Tuula muistelee, että äiti huusi usein sisään kuuntelemaan Markus-sedän *Lastentuntia*, jossa Tuulan mielestä laulettiin paljon lastenlauluja. Heillä kuunneltiin kaikki radiosta tulevat lastenohjelmat, kuten myös Irjan perheessä, mutta vasta sitten, kun Irja oli jo yli kymmenvuotias. Hilkan äiti huusi lapset sisään kuuntelemaan lastenohjelmia, mutta Helvi kävi naapurissa kuuntelemassa *Lastentuntia*, sillä heillä ei ollut radiota. Erkki kuunteli mummolassaan keinutuolissa "hartaana" *Lastentuntia* ja Oiva muistaa lähinnä *Mikki Hiiri* -laulut Markus-sedän ohjelmasta. Pirkolle *Lastentunti* oli hyvin tärkeä ja hän muistaa elävästi lisäksi radiosta tulleet jatkokuunnelmat, kuten myös Sirpa. *Kalle Kustaa Korkin ja Pekka Lipposen seikkailuja* muistelevat Anneli, Maire, Juhani ja Pirkko. Ohjelma oli Annelin mielestä ihan "huippujännää". Vuokko ja Helvi taas muistelevat *Kippari-Kallen seikkailuja*. Mairelle kuunnelmat ovat edelleen mieluisia ohjelmia ja hän kertoo, että maanantaisin äiti teki aina "huushollityöt" ja istui kuuntelemaan kuunnelmaa. Kerttu jopa tunsikin Markus-sedän ja kertoo, että hän oli aikoinaan sisäpiikana eräässä perheessä, jonne Markus-setä tuli vaimoineen syömään:

Kerttu Ja se oli aika kranttu [*naurahtaa*], eikä kelvannu kaurapuuro kuulemma, vaimo sano [*nauraa*]. Ja mää tapasin hänet silloin ensimmäisen kerran, ja me tervehittiin oikeen ja se oli mukava mies! Tosi kiva. Ja sitten söivät siinä ja montakytä henkee ja mä tarjoilin heille sitten ja kiittelin aina [*kumartaa*] niiasin sitte [*nauraa*].

Hilkalle ja Tuulalle Marjatta ja Martti Pokelan laulut tuovat mieleen lapsuuden. Kuunnellessamme lastenlevyjä Mairelle kyseiset laulut ovat ehdottomasti radiosta tuttuja ja hänestä niitä tuli sieltä siihen aikaan paljon. Tapio Rautavaaran laulama *Sininen uni* oli Mairens suosikki jo lapsena. Hän jakaa elävän muiston pienestä sinisestä keinutuolistaan, jossa hän kuunteli *Sinistä unta* ja kertoessaan muistoa hän myös keino: "Kiikuttelin aina, ajattelin minkä näkönen – mulla oli semmonen kuva päässä siitä Nukkumatista, ku se tuli sieltä kaapin takaa". Maire kertoo toisenkin mieleen painuneen kokemuksen radioon liittyen:

Maire Meillä oli sellanen pieni radio ja siinä oli ne [*näyttää nappuloita*]. Mä muistan, yksin olin, niin mä tiirasin sinne valon sisään, ni mä oon nähny sen laulajan, ku sil oli sellanen valkonen kaunis mekko [*näyttää käsillään, muita huvoittaa*]. Kuvitelkaa, miten hyvä mielikuviutus on lapsella!

Monisteessa olleista lastenlevyistä useammalle tuttuja ovat *Sairas karhunpoika*, vanhemmat *Mikki Hiiri* -laulut, *Hyljätty nukke* ja *Laula kukko*. Etenkin Kirsti korostaa, että kaikki vanhemmat lastenlevyt ovat hänelle oikein tuttuja, vaikka he Helvin kanssa ovat sitä mieltä, että vielä heidän kouluaikaansa Mikki -lauluja ei itse laulettu, vaan niitä kuuli radiosta joskus. "Tämä ei muistiini oo tullu kouluajalta, tää on myöhemmin tullu", toteaa Kirsti laulusta *Mikki Hiiri merihädässä*.

Samaa mieltä on Helvi: ”Radiosta oon kuullu myöhemmin”. Vuokkokin muistaa kuulleen laulua lähinnä radiosta. *Hyljätty nukke* saa Helvin ja Vuokon muistelemaan nukkeja, jotka olivat siihen aikaan tehty kuttaperkasta eli sen aikaisesta muovityypistä. Helville laulu on oikein tuttu. Hän liikuttuu kuunnellessaan laulua ja muistaa elävästi, kuinka omassa lapsuudessa ”Ameriikan paketissa” saatu nukke päätyi pikkuveljen käsissä leivinuuniin ja paloi piloille. Samaten Leena ja Kirsti muistavat sota-aikaiset nukkepaketit. Laulu herättää etenkin naisilla keskustelua nukeista, vaikka kaikille laulu ei olekaan niin tuttu.

Kipparikvartetti-yhtyeen *Hauva ikkunassa* muistuu muutamalle vahvasti mieleen, vaikka sitä ei kaikissa ryhmissä kuunnellakaan. Tuulan mielestä kaikki ajan lastenlaulut ovat eräänlaisia musiikkisatuja, jotka hän ikään kuin näkee mielessään kuvina. Anneli, Juhani ja Eila pohtivat, kuinka Kipparikvartetti oli siihen aikaan todella suosittu. Aikanaan ainoita lastenlevyjä, jotka lopulta päätyivät iskelmälistauksen myydyimpien levyjen joukkoon, on Kipparikvartetin, Metrotyttöjen ja Harri Bergströmin johtaman yhtyeen *Pieni ankanpoikanen* vuodelta 1952. Sitäkään ei kuunnella kuin ykkösryhmässä, jossa Anneli osaa laulun sanat ja huomauttaa iloisesti laulun jälkeen: ”*Joo ne kaikki kvaakit kyllä sinne laulettiin välisoittoja myöten*”. Maire olisi halunnut kuunnella laulun, sillä hänestä laulu on niin hienosti tehty.

1950-luvun puolivälissä levytetyn *Lasten liikennelaulun* muistavat hyvin Anneli, Tuula, Raimo, Pirkko, Seppo, Maire ja Sirpa, joka ilahtuneesti ehdottaa laulua kuunneltavaksi: ”*Tuo oli, mistä mää tykkäsin!*”. Nelosryhmäläiset muistavat, että laulua tuli heidän lapsuudessaan radiosta, ja Anneli puolestaan muistaa, että sitä on paljon laulettu itse. Ryhmissä 1 ja 4, joissa laulu kuunnellaan, suurin osa laulaa mukana innokkaasti ja rytmittää mukana jaloillaan tai keinuu. Laulua ehdottanut Sirpa osaa laulun kokonaan ulkoa ilman sanoja. Lastenlevyistä *Laula kukko* taas on levytetty vasta vuonna 1958, mutta se muistuu yli puolelle osallistujista hyvin mieleen ja valitaan kuunneltavaksi ryhmissä 3 ja 5. Lastenlevyjen kuuntelun päätteeksi Kerttu ja Erkki tuumivat, että vanhoja lastenlauluja on mukava kuunnella, sillä ne vievät muistoissa nuoruuteen.

Kuten ajan Radiokuuntelijoita tarkastellessani havaitsin, tuli radiosta jälleenrakennusajalla paljon klassista, isänmaallista, kuorolaulua ja vähemmän viihdemusiikkia etenkin heti sotien jälkeen. Erityisesti klassinen musiikki on jäänyt Mairen mieleen lapsuusajalta, sillä hänestä sitä tuli paljon siihen aikaan radiosta ja se on edelleen hänelle mieluisaa kuunneltavaa. Hän muistaa kuulleen yksin *Ryöstöä Seranjassa* ja kertoo, että *Turkkilainen marssi* on yhä hänen lempikappaleitaan. Pirkollekin klassinen musiikki on tuttua, sillä hänen äitinsä tapasi kuunnella sitä radiosta. Tuula puolestaan olisi jo alle kouluikäisenä halunnut kuunnella radion sinfoniaorkesterin viikoittaista konserttia, mutta juuri silloin äiti oli sulkenut radion. Sota-aikaan viittaavista lauluista muistetaan muutamia. Kirsti kertoo, että *Oi kallis Suomenmaa* ja vastaavia ”veteraanikuorolauluja” tuli paljon radiosta ja niitä tuli laulettua myös itse lapsena kotona. Helvi taas kävi joskus naapurissa kuuntelemassa *Äänisen aaltoja* ja *Metsäradio* -ohjelmaa ja Kirstistä ”*Äänisen aallot, niitähän kuulu ihan ja aina!*”.

Lauantain toivottuja levyjä kuunneltiin monessa perheessä. Radio-ohjelman ensimmäinen puolituntinen oli hartaampaa, klassista ja suomalaista, ja yleensä jälkimmäinen puolituntinen viihdemusiikkia ja iskelmää. Pirkko, Sirpa ja Maire nyökkäävät hymyillen, että sen kuunteleminen oli odotettu hetki. Lastenlevyjä kuunnellessamme Anneli ja Eila muistelevat, että *Sairas karhunpoika* olisi tullut *Lauantain toivotuissa levyissä* ja samaa muistavat Tuula ja Ulla laulusta *Laula kukko*. Mairelle *Lapin äidin kehtolaulu* yhdistyy vahvasti *Lauantain toivottuihin*. "Rakkain laulu, aina tuli *Lauantain toivotuissa* tää *Lapin äidin kehtolaulu*", kertoo Maire, joka muistaa laulun sanat erinomaisesti, vaikka niitä ei ole painettu monisteeseen. Sitä toivovat kuultavaksi Mairen ohella Helvi, Raimo, Vuokko ja Erkki, jolle laulu on omasta kuorosta tuttu. Vaikka Lapista kotoisin oleva Oiva muistaa äitinsä laulaneen laulua, ei Oiva osallistu levyn tahdissa laulamiseen.

Sepon, Helvin ja Leenan kodissa *Lauantain toivotut levyt* oli tapana kuunnella, mutta Anneli kertoo katkerana, että asuessaan tätinsä luona oppikoululaisena ei *Lauantain toivotuista levyistä* kuunneltu kuin "suomalaisten osuus". Annelin mukaan tädin luona ei kevyttä musiikkia saanut kuunnella, vaikka hänen kotonaan sai sitä kuunnella vapaasti. Annelia harmittaa, kun tädin luona oli niin ankaraa, että *Lauantain toivottujen levyjen* hartaamman osuuden lisäksi sai kuunnella ainoastaan jumalanpalvelukset, aamuhartaudet, iltahartaudet ja kuunnelmia:

- Anneli Siellä oli hyvin säännösteltyä se radion kuuleminen. Setä ja hänen isänsä, joka asui siellä, yli yheksänkymppinen, ni ne radionappulat oli heijän hallinnassaan.
- Tutkija Eli viihdemusiikkia sieltä ei kuunneltu?
- Anneli Eih, ei, ei, se, silloin ku mä olin tosiaan talvet tuolla. -- Et se oli tosiaa jännä, et se oli niin tarkkaan. Ne oli aika uuden radion silloin ostanu, ja sitä ei. - Enkä minä tietenkään uskaltanu mennä koskemaan ollenkaan, ku olin tämmönen köyhä sukulaistyttö, joka olin siellä.

Koska tanssi- ja iskelmämusiikki alkoi koskettaa suurta osaa ikäpolvesta vasta rippikouluiän kynnyksellä, rajasin iskelmä- ja tanssimusiikkia koskevan nuoruusmuistelun pääosin tämän tutkimuksen tarkastelun ulkopuolelle. Tansseista nousee toki monella puhetta useaan otteeseen, mutta muistot liittyvät yleensä juuri rippikouluiän jälkeiseen aikaan eivätkä kansakouluikään. Iskelmien yhteydessä muistelupuheessa kuuluu paljon myöhempiä vuosikymmeniä eivätkä ne kytkeydy osallistujien lapsuuteen samalla tavoin kuin muut virikemateriaalissa olleet laulut. Esimerkiksi Eilan kodissa viihdemusiikkia ei juuri kuunneltu. Raimosta Rautavaaran *Olkihattu* ja sen tyylliset kappaleet lähinnä soivat radiossa. *Metsäradio*-niminen radio-ohjelma alkoi vuonna 1946 ja Seppo muistelee sieltä tulleen iskelmiä. Helvi kertoo kuuntelemastamme Tapio Rautavaaran *Lokki* -kappaleesta, että hänen äitinsä lauloi sitä. Helvistä laulu on surullinen ja muistuttaa siitä, kun sodan jälkeen oli paljon nuoria sotalapsia. Tapio Rautavaara kuunteli paljon myös Annelin äiti. *Kodin kynttilät* oli laulu, josta Helvi on pitänyt aina, mutta Eila ja Anneli naureskelevat, että *Kodin kynttilät* tuli radiosta lähes kyllästymiseen asti siihen aikaan. Erkistä ja Oivasta vuonna 1956 levymyyntilistojen kärjessä ollut Juha Eirton *Tiikerihai* on jäänyt radiosta mieleen.

Tuulalla, Erkillä, Raimolla, Irjalla, Kertulla ja Pirkolla oli itsellään pieniä lauluvihkoja, jossa oli iskelmälaulujen sanoja. Tuulan mielestä alkuperäisiä toivelauluvihkoja ilmestyi muutaman kerran vuodessa ja sanoja jäljennettiin omaan vihkoon: *"Joku osti ja sitte se lähti kiertoon"*. Pirkko arvelee, että hän sai jonkin vihkosen 1950-luvun taitteessa ja muistelee kirjoittaneensa itse sanoja, kuten Kerttu, joka muistaa kirjoittaneensa vihkoihin *"kaikki iskelmät, mitä kuultiin"*. Irjalla oli vahakantinen lauluvihko, johon kirjoitettiin itse sanoja. Hänestä sanoja kirjoitettiin ylös radiosta kuunneltaessa – levysoitinta kun siihen aikaan ei heillä ollut. Raimo heristää tietävänä sormeaan ja huomauttaa, että *"Minulla oli sellanen oikeen iskelmälaulukirja! Jyväskylästä oli Kauppakadulla Westerlundin musiikkiliikkeestä, ja minusta se oli Fazer-musiikin tekemä"*. Tuulaa iskelmämusiikki on kuultuna alkanut koskettaa vasta teini-iässä. Tuulan äiti kyllä kuunteli iskelmää, mutta se ei häntä itseään juuri kiinnostanut: *"Tämän jälkeen alkaa sitte ne Paul Ankat ja Elvikset"*. Erkin mielestä toivelauluvihkoja alettiin ostaa vasta 60-luvulla, kun hän muutti Etelä-Suomeen työn perässä. Kerttu muistelee nähneensä taannoin kirpputorilla toivelauluvihon ja harmittelee, ettei ostanut sitä.

Eilalle iskelmät ovat tuttuja lähinnä radiosta, sillä hän alkoi käydä tansseissa vasta myöhemmin aikuisena, mutta Anneli, Juhani, Hilikka, Kerttu ja Anja kävivät nuoruudessaan paljon tansseissa, joissa iskelmämusiikkia sitten pääsi kuulemaan. Juhani arvelee, että hänelle lapsuus- ja nuoruusvuosilta parhaiten mieleen on jäänyt tanssilavoilla kuultu musiikki. Oiva kertoo, että tansseissa soi lähinnä vanhaa suomalaista tanssimusiikkia, kuten tangoa, valssia, jenkkää ja polkkaa. Kerttu nauraa makeasti kertoessaan, kun hän yritti opettaa erästä *"los-saripoikaa"* tanssimaan: *"Tallo mun varpaille koko ajan ja sanoin että tosta ei tuu mitään, ni mää sanoin, et mee opettelleen ensin ja jatketaan sitte"*. Annelin mielestä tanssilavoilla kiertäminen oli hienoa, kun lavalla oli monimiehiset orkesterit, joissa oli kaikki soittimet. Helvi puolestaan opetteli tanssimaan puusillalla ja muistelee, että Veikko Lavia soitettiin silloin. Tansseihin ei kuitenkaan päässyt ennen ripil-lepääsyä:

- Tutkija Minkä ikäsenä te muistatte et sai lähtee tanssilavoille?
 Hilikka Sit ku pääs ripille. Mutta yhen kerran kävin ennen sitäki [*naurahdus*]
 Tutkija Livahdit salaa?
 Hilikka Nii, äiti lupas, mut isä ei luvannu.
 --
 Anneli ...joskus saatto päästä isonsiskon mukaan johonki lähilavalle ennemminkin, mutta niin 60-luvulla enempi. Pojat aina pääs aikasemmi, tyttöjä vahittiin [*nauraa*]. Tyttöjä vahdittiin, ni ettei päässy [*naurahtaa*]!
 Juhani Kyllä niitä tyttöjä vähä suojeltii... -- Sisko muutaman kerran sano, että jos tuutte vanhemman veljen kanssa myöhemmin ku hän, taikka hän tulee myöhemmin [tansseihin], menkää sitte ja puhukaa äänee kovasti ja kolutkaa vähän, että hän livahtaa siitä sitte, ettei isä ja äiti kuule sitte [*huvittuen*]. Ja hän pääsee sitte ilman sanomista.
 --
 Helvi Ja ku ei tanssiin saanu mennä ennen rippikoulua, siin ei olis päässy ripille. Ja kerran myö lähetti jatkokoulusta, meit ol kolme tyttöö ni työväentalolle, käveltiin se 9 kilometriä kirkolle ensteks, vappuaattona mentiin. Meit ol kolome tyttöö. Opettaja – vaiks se itekki ol vähä

maallinen – se näki meit, me mentii piiloon pinon taakse ja se näki, ku se hevosella ajo, että tytöt meni piiloon. Se ol ensimmäine kerta elämässä ku nurkassa seisottii. Nii, eikä siellä mitään pahaa tapahtunu.

Tutkija Mutta tansseihin olitte menossa?

Helvi Nii, kato, se ol vapu aatto. Ja työväen talolla. Ja niin myö nurkassa seisottiin ja se on aina ollu, että tunti seisottii, kolome tyttöö [*naurahtaa*]. Muistan se [opettaja] sano vielä, että ”minä kerron lukumiehelle” – meidän lukumies oli silloin rovasti ja pappi – hän kerto, että ei laske teitä ripille. Kyllä se sitte, kyllä myö ripille päästii.

Iskelmiä kuunnellessamme puheessa vilahtavat baareissa kolikkoautomaatilla toimivat levysoittimet, joissa oli viimeisimpiä listahittejä. Ainakin Juhani, Tuula, Anneli, Raimo, Pirkko ja Irja muistavat kolikoilla toimivat levyautomaatit baareissa. Irja epäilee, että hän on saattanut juuri niiden kautta oppia lauluja ja siksi sanat muistuvat nyt mieleen. Harvoin äänessä oleva Seppo kommentoi, että heillä oli myöhemmin lukioikäisinä retkeilykerho, josta he olivat yhteydessä *Met-säradio*-ohjelmaan ja lähettivät kaverinsa nimissä pilatoiveita: ”*Laitettiin sille nimeks ”Laila” ja toiveet*”.

7 AJAN ARVOT LAULUISSA JA MUISTOISSA

Tässä tulosluvussa esittelen, miten jälleenrakennusajan yhteiskunnassa vallitsevat arvot näyttäytyvät koululauluissa ja niihin kytkeytyvissä muistoissa. Kansakoulu toimi jälleenrakennusajalla edelleen ”koti, uskonto, isänmaa” -arvopohjalta, vaikka uusia aatteita virtasikin sotien jälkeen koulutuspolitiikkaan (vrt. Autio 1990a; Kuikka 2001; Numminen 2001). Perinteiset arvot näyttäytyvät vahvasti osallistujien muistoissa, eikä valtion sotienjälkeinen täyskäännös vasemmalle oikeastaan näkynyt vielä 1950-luvulla varsinkaan maaseutuvoittoisten maakuntien käytännön koulutyössä. Hallinnollisissa ja koulutuspoliittisissa linjauksissa kristillissiveelliset aatteet ja kasvatus isänmaan puolustukseen jäivät toki takalalle (Tähtinen 2011), mutta koulun arjessa nämä ihanteet värjäsivät monen suomalaislapsen opintietä. Tämä näkyy yhtä lailla tutkimukseni muisteluryhmiin osallistuneiden muistoissa kuin Malisen & Tammisen (2017) jälleenrakentajien lastenkin muistoissa.

Aluksi tarkastelen osallistujien kokemuksia, muistoja ja suhtautumista isänmaallisuuteen ja sotaan sekä näihin aiheisiin liittyviin lauluihin. Toisessa osiossa käsittelen muistoja ja kokemuksia hengellisistä lauluista koulussa, kodissa ja harrastuksissa. Kolmas osio esittelee muut ajalle tyypilliset kasvatusihanteet ja arvot, jotka nousevat esiin osallistujien muistoissa ja heijastuvat lauluissa. Lopuksi yhtenä arvokeskustelussa nousevana elementtinä tarkastelen lapsen maailmaa, jonka kautta avautuu jälleenrakennusajan kasvatuskäsitykset suhteessa siihen, kuinka yhteiskunnassa huomioitiin lapset. Avaan laulujen kautta osallistujien muistoja leikkimisestä ja lapsuudesta. Ajan arvoihin pohjaten osallistujat ovat rakentaneet omaa identiteettiään niin tietoisesti kuin tiedostamattaan.

7.1 Isänmaallisuus ja sota-aika

Isänmaa-aihe läpileikkasi vahvasti ajan koululaulustoa; virikemateriaaliin valituista aihepiirin lauluista suurin osa on neljässä tai kaikissa viidessä koululaulukirjassa. Mukaan valikoitui myös sellaisia harvemmassa laulukirjassa olleita lauluja, jotka kytkeytyvät voimakkaasti joko *Kotimaa* tai *Isänmaan puolustus & sota* –

teemaan ja arvelin niistä nousevan muistoja aiempien laulatuskokemuksieni perusteella. Teemakerran (5) *Isänmaa ja muut maat* päätteeksi lauloimme eri maiden kansallislauluja, jotka löytyvät jokaisesta ajan koululaulukirjasta. Teemakerralta pois oli Vuokko. Lisäksi (8) *Iskelmät ja toivelaulut* -teemakerralla kuunnelluista ja lauletuista lauluista muutamat saavat osallistujat muistelemaan sotaan liittyviä teemoja. Radiokuuntelija-lehtien ohjelmatiedoissa vilahtelee vuodesta toiseen torvimusiikkia, joten valitsin kuunneltavaksi Torviseitsikko Otavan vuoden 1955 levytyksen *Muistoja Pohjolasta*. Klassista musiikkia edustaa Radion Sinfoniaorkesterin soittama *Andante Festivo* vuodelta 1939 Jean Sibeliuksen itsensä johtamana. Sävellys soi usein radiossa juhlatilaisuuksien yhteydessä. Kuuntelemme muutaman ryhmän kanssa iskelmälaulukerralla *Äänisen aallot* Georg Malmsténin esittämänä sota-ajalta 1942. Myös viimeisellä tapaamiskerralla laulettu toivelaulut, Jukka Kuoppamäen *Sininen ja valkoinen* vuodelta 1972 ja Unto Monosen sävellys *Satumaa* herättävät osallistujissa ajatuksia isänmaallisuudesta. Teemakerralta pois oli Ulla.

Näistä lauluista valtaosa vie osallistujat muistoissaan vahvasti koulu-aikaan, mutta osa isänmaan puolustukseen liittyvistä teemoista nostaa etenkin miehillä mieleen oman armeija-ajan.

7.1.1 Kallis kotimaa

Isänmaallisten laulujen teemakerta alkoi *Kotimaa* -lauluilla, jotka ovat tyypillisiä Suomea ja omaa maata ihannoivia lauluja, eivätkä suoraan kytkeydy sota-aiheeseen, mitä toinen puoli teemakerran lauluista edustaa. Suurin osa kotimaa-aiheista lauluista ei herätä erityistä muistelua, vaan moni lauluista on tuttu ja osattu ja näin ollen etenemme laulusta toiseen sutjakasti. Muutamat laulut saavat osallistujat tosin ottamaan kantaa siihen, onko laulusta laulettu esimerkiksi kaikkia säkeistöjä tai siihen, että laulu on vieras tai vaikea laulaa. Henkilökohtaisia muistoja kotimaa-aiheisten laulujen kautta tulee vähemmän ja niiden merkitys osallistujille tulee esiin siinä, että ne vaikuttavat olevan erittäin hyvin osattuja ja tunnettuja – ja niitä selvästi on juuri koulussa laulettu paljon.

Ensimmäisenä laulettu *Kotimaani ompe Suomi* ei ole ajan koululaulukirjoissa, mutta ilmeisesti se on ollut aapisessa tai sitä on laulettu ulkomuistista, koska lähes yli puolet osallistujista on sitä mieltä, että laulua on laulettu nimenomaan koulussa. ”Näitä lauletti ainaki minu luokalla koulussa aikanaa” toteaa Helvi monisteen ensimmäisen sivun lauluista. Laulu on erittäin tuttu ja hyvin osattu; läsnäolijoista kaikki (19/20) tuntevat laulun ja kaikki paitsi Ulla osallistuvat sen laulamiseen; Ullalla on ääni käheänä. Moni hymyilee laulaessaan ja muutama osaa laulun ulkoa. Kirsti kertoo laulaneensa sitä kotona, joskin ensisijaisesti koulussa: ”Sieltä se minun muistiini on tullut”. Useampi osallistuja mieltää, että monisteeseen valitsemisani sanoituksissa on jotakin erikoista ja kaikkia säkeistöjä ei ehkä ole heidän lapsuudessaan laulettu.

Suomen laulu löytyy kaikista koululaulukirjoista ja kaikki läsnäolijat (19/20) yrittävät osallistua sen laulamiseen, vaikka laulu ei ole kaikille erityisen tuttu ainakaan itse laulettuna. Osa ryhmistä laulaa *Suomen laulun* harvinaisen vakavina ja ilmeettöminä. Leena kertoo jälkikäteen, että *Suomen laulu* oli hänelle vieras,

mutta laulettaessa hän yrittää silti pysyä muiden mukana. Ulla yrittää käheydestään huolimatta laulaa. 1930-luvun puolella syntyneet Kirsti ja Anja uskovat osaavansa laulun ulkoa: ”Siitä on niin kauan, ku tätä on laulettu, että kyllä se lähtee menemään silti, tulee ne sanat sitte”, pohtii Anja. Anneli on varma, että laulua on laulettu koulussa, mutta Maire, Raimo, Oiva, Sirpa, Pirkko ja Eila eivät muista laulua ollenkaan koulusta, vaikka se muuten onkin tuttu. Eilasta laulua on enemminkin kuultu kuin itse laulettu: ”Ko eihän tää oo koululaulu”, mutta arvelee, että laulua on ylemmillä luokilla saatettu laulaa. Laulun yhteydessä mainitaan mieskuoro: Anneli kuvailee laulua mieskuoron laulamana ”mahtavaksi”, Pirkko ”komeaksi” ja Raimo ”voimakkaaksi”.

Samaan kategoriaan kuuluva *Finlandia-hymni* on kaikkien läsnäolijoiden tuntema (19/20), mutta kaikki ryhmät eivät halua laulaa sitä, sillä se koetaan vaikeaksi laulaa, kuten Kirsti, Pirkko ja Maire toteavat. Ryhmät 1, 2 ja 5 valitsevat sen laulettavaksi ja ryhmissä 3 ja 4 laulu jätetään väliin. Eilan mielestä laulu on ”ikuinen, ikuinen ikivihreä. -- Tää juhlistaa aina sen juhlan!” ja Anneli myötäilee tälle. Muutama huomauttaa, että koulusta hymni ei ole tullut tutuksi, vaan muistaa kuulleensa sitä levyiltä tai konsertista ja se tunnetaan parhaiten kuorolauluna. Jotkut ovat laulaneet sitä itse kuorossa joko jo nuoruudessaan tai myöhemmin aikuisiällä. Anjasta hymni ”on niin isänmaallinen”, mistä Helvi on samaa mieltä. Helvi itse asiassa mainitsee ensimmäisellä tapaamiskerralla ennen yhdenkään laulun laulamista, että hänelle isänmaalliset laulut ovat jääneet mieleen vahvasti ja mainitsee *Finlandia-hymnin*, *Narvan marssin* ja *Laps’ Suomen*. Anjalle hymnistä tulee mieleen Tuntematon sotilas -elokuva. ”Aamun valkeus jo voittaa” -kohtaa laulaessamme hän toteaa hymyen: ”Vilunväreet menee käsissä” ja koskee käsivarttaan ikään kuin näyttääkseen, kuinka kylmät väreet kulkevat kädessä. Laulun loputtua Anjan kasvoille nousee leveä hymy. Tuulalle laulusta tulee mieleen henkilökohtaisia muistoja opiskeluajalta, vaikka hän ei sitä muistakaan itse laulaneensa. Anjalle ja Tuulalle laulu tuntuu olevan kuultuna tärkeä:

Anja Ja sitte, ku tää on radiosta tullu, mää laitan niin [kovalle] voluumin [näyttää kädellä volyyminappulan käännön liikettä], ku siä uskaltaa vaa laittaa, että koko kamari, talo raikaa melkei! Tää on niin isänmaallinen kyllä, että...

--

Tuula Mä oon siellä Sibeliuksen naapurissa kuunnellu levy[ä], siis en laulettuna, vaan musiikki[na]. Me yhden kuukauden aikana soitettiin varmaan lähes joka ilta tätä, se oli meille sellanen tietynlainen vapauden laulu kanssa nuorille ihmisille.

Finlandia-hymnin yhteydessä Anneli pohtii, miksi se ei ole Suomen kansallislaulu. Teemakerta päättyykin *Maamme-lauluun* ja halunsa laulaa tätä tuovat esiin Helvi, Anja, Leena, Ulla ja Kerttu. ”No ilman muuta!”, huudahtaa Anja. Ensimmäinen ryhmä jättää kokonaan *Maamme-laulun* laulamisen välistä, sillä Annelin ja Eilan mielestä *Maamme* pitäisi vaihtaa *Finlandiaan*, ettei Suomella ja Virolla olisi samaa laulua. Ryhmissä 2–5, joissa kansallislaulu valitaan, suurin osa väestä laulaa innokkaasti ja sujuvasti; Anja silminnähden ryhdistäytyy ja laulaa

selkä suorassa, Irja rytmittää jalallaan laulaen molemmat säkeistöt ulkoa. Neljänelle ryhmälle ehdotan, että tätä he voivat yrittää laulaa ulkomuistista, kun se lienee monelle niin tuttu. Pirkko, Sirpa ja Maire pitävät laulaessaan päänsä ylhäällä eivätkä katso monistetta ensimmäisen säkeistön aikana, mutta Raimo katsoo sanojen alut, jonka jälkeen nostaa katseensa monisteesta. Maire naurahtaa laulun päätteeksi: *"Olisin päässyt luokalta! Muistin!"*. Neutraalisti laulavat Kirsti, Tuula, Hilikka ja Seppo, mutta Leena osallistuu lauluun passiivisesti, haukottelee laulun aikana eikä selvästi jaksakaan enää keskittyä yli tunnin kestäneen tuokion loppuun. Helvi toteaa kaihoisasti laulamisen päätteeksi: *"Kyllä tää on kaunis tää meidän oma laulu. Niin rakkaat on rannat ja kaikki nämä, kyllä totta on"*. Kirsti valittaa laulun jälkeen äänensä väsymisestä ja harmittelee, että pitäisi olla laulamatta, kun ääni on painuksissa, mutta toisaalta ei malta jättää laulamista välistä.

Kaihoisia kotimaa-lauluja edustavat *Laps' Suomen* ja *Synnyinmaan laulu* ovat kaikkien paikallaolijoiden (19/20) tuntemia ja laulamia, joskin flunssainen Ulla ennemminkin hymisee ja seuraa mukana. Sanoilla *"Laps' Suomen ällös vaihda pois sun maatas ihanaa"* alkavan laulun laulamiseen osallistuvat myös Juhani, Oiva, Erkki ja Kerttu, joille laulu ei ole niin tuttu. Jopa viisi osallistujaa tuo esiin, että laulun sävel on vaikea ja se koetaan ennemminkin yksinlauluksi kuin koululauluksi. Sitä muistetaan myös levytettynä. Ensimmäisen ryhmän mukaan laulu on koulussa laulettu ja Anneli yrittää muistella eri sävelmää, jolla hän on sitä mielestään laulanut. Eila epäilee, että opettaja on saattanut vaikuttaa siihen, mitä lauluja on laulettu eri puolilla Suomea. Helvi, Kirsti, Anja, Hilikka ja Irja hymyilevät lauletaessa. Totean laulamisen jälkeen, kuinka tämäkin laulu *"tuli Irjalta kuin jostakin syöältä sielusta"* ja hän vastaa hymyten *"Mm-m"*.

Synnyinmaan laulu alkaa sanoilla *"On maista kaikista sittenkin tää synnyinmaa kaikkein rakkahin"* ja on vain kahdessa ajan koululaulukirjassa. Laulua on selvästi laulettu, sillä se tunnetaan hyvin ja sitä lauletaan antaumuksella. Muutama keinahtelee laulun tahtiin tai rytmitelee käsillään tai jalallaan valssirytmien tahtiin. Anneli alkaa hyräillä säveltä itsekseen heti, kun kysyn, onko *Synnyinmaan laulua* laulettu koulussa. Fono.fi -tietokannan mukaan laulua on levytetty vasta 1960–1970-luvuilla, joten levytyksenä laulu ei jälleenrakennusajalta vielä voi olla tuttu. Ensimmäinen ryhmä mieltää laulun koululauluksi, joskin Juhani kommentoi, että hän ei ole varma, ovatko nämä isänmaalliset laulut tuttuja koulusta vai mistä; hän muistaa kyllä laulaneensa niitä jossakin lapsuudessaan. Hilikka ilmaisee turhautumisensa siihen, ettei hän pysty laulamaan koko aikaa mukana äänensä sortumisen vuoksi. Oiva osaa tämän laulun poikkeuksellisen hyvin verrattuna siihen, miten usein hän putoaa kyydistä muiden laulujen aikana.

Reippaampia ja iloisempia kotimaa-aiheisia lauluja ovat *Suomen salossa*, *Arvon mekin ansaitsemme* ja *Kansalaislaulu*, jotka ovat tyypillisiä jälleenrakennusajan koululauluja. Kaikista laulukirjoista löytyvä *Suomen salossa* on selvästi mieluisa laulettava, sillä se saa yli puolet osallistujista hymyilemään laulun aikana tai sen yhteydessä käytävässä keskustelussa. *"Tää oli, minä tykkäsin koulussa tästä laulusta"*, huudahtaa Kirsti ja saa Leenan myötäilemään. Teemakerralla paikalla olleista kaikki tuntevat laulun ja Ullaa lukuun ottamatta kaikki paikalla ole-

vat osallistuvat sen laulamiseen, moni aktiivisesti ja keholtaan keinutellen tai rytmittäen. Ullakin rytmittelee jalallaan ja nyökyttelee mukana. Irja laskee monisteiden heti syliinsä ja osaa lähes koko laulun ulkoa ja myös Sirpa nostaa katsettaan monisteesta usein. Lauluja huonommin tunteva Seppo laulaa, rytmittelee jalkaterällä ja hymyilee tämän laulun aikana. Noin kolmannes on sitä mieltä, että laulu on todellakin koulussa laulettu ja Erkki naurahtaa laulun jälkeen: *"Mukava laulaa, kun tuntee, muistaa"*. Kerttu toteaa hymyillen, että tätä laulua laulettiin paljon ja Tuula kertoo *"laatikoineensa"* laulun omasta koululaulukirjastaan. Hilikka muistaa laulaneensa hieman eri sanoilla: *"Hetkinen... omanpa kansani kieltä en taida"*.

Arvon mekin ansaitsemme on kaikissa ajan kirjoissa ja yli puolet osallistujista laulaa sitä ulkomuistista. Kaikki läsnäolijoista (19/20) osallistuvat sen laulamiseen ja kertovat tuntevansa laulun hyvin. Useat laulut äänensä käheyden vuoksi väliin jättävä Ulla ei malta olla laulamatta mukana ja monesti hiljaiseksi jäävä Leena kommentoi ennen laulua hymyten: *"Tämä Arvon mekin a-, se on kaikille tuttu"*. Suurin osa keinuttelee laulun tahtiin tai rytmittää kädellään tai jalallaan: Helvi, Kirsti ja Maire keinahtelevat niin innokkaasti, että näyttää siltä, kuin he tanssahtelisivat ja passiivisemmat Tuula ja Leenakin keinuvat. Vaikka kolmannes kuittaa laulun olevan nimenomaan koulusta tuttu, sitä on Eilan ja Annelin mukaan laulettu myös tanhuissa, yhteislaulutilaisuuksissa tai leikitty. Ullasta ja Eilasta laulua on kuorossa laulettu ja Tuula kertoo laulaneensa sitä retkillä. Kertosäkeessä olevaa lallattelua kommentoidaan huumorilla, että kieli puutuu, happi loppuu, alkaa nukuttaa tai ääni väsy. Kuorolaulua edelleen harrastava Erkki huomauttaa, että juuri tällainen *"lallattelu"* avaa ääntä hyvin. Laulun jälkeen Kirsti muistelee huvittuneena: *"ku Arvo nimi[siiä] poikia oli, laulettiin aina Arvoista. Mää muistan sen, aina vähä kiusattii niitä"*.

Reippaista lauluista *Kansalaislaulu* eli *"Olet maamme armahin Suomenmaa, ihanuuksien ihmema"* saa kaikki läsnäolijat (19/20) osallistumaan laulamiseen. Laulu on kaikille oikein tuttu ja moni laulaa tutut säkeistöt ulkomuistista ja harvinaisen reippaasti. Olin valinnut monisteeseen seitsemän säkeistöä, mutta reilu kolmannes väestä kokee vieraaksi säkeistöt 4 ja 6. Leenasta laulussa ylipäänsä on paljon vieraita säkeistöjä. Tuttujen sanojen vaikutus näkyy tässä laulussa siinä, että vieraampien säkeistöjen aikana katseet hakeutuvat monisteeseen ja osallistujat passivoituvat, mutta moni ikään kuin reipastuu uudelleen, kun siirrymme seuraavaan tuttuun säkeistöön. Esimerkiksi 6. säkeistön jälkeen säkeistö 7 *"Työhön, työhön, yhtenä kansana siis"* on kaikille tuttu ja saa väen takaisin *"ruotuun"*. Neljännessä ryhmässä Pirkko ja Maire arvioivat ennen laulamista, mitkä säkeistöt tuntuvat tutulta ja valitsemme ryhmässä laulettavaksi vain säkeistöt 1–3 ja 7. Viimeisessä ryhmässä Oiva kommentoi laulun jälkeen, että kaikki säkeistöt olivat tuttuja, vaikka hän hieman hämmentyi 4. säkeistön alussa. Juhani ja Eila arvelevat, että laulua on saatettu ehkä laulaa koulun ohessa leirinuotiolla, mutta Anneli huudahtaa *"Mää oon koulussa vaan laulanu!"*.

Muut kotimaa-aiheeseen liittyvät laulut ovat iskelmälaulukerralla valittavana olleet toivelaulut *Sininen ja valkoinen* sekä *Satumaa*, jotka lauloimme pianon tai kitaran säestyksellä yhteislauluina. Iskelmälaulukerralla Ulla ei päässyt

paikalle. Ryhmissä 1–4 *Sininen ja valkoinen* valittiin laulettavaksi ja kaikki näissä ryhmissä paikalla olevat osallistuvat sen laulamiseen. Juhanelle laulu ei ole niin tuttu, mutta hän laulaa parhaansa mukaan. *Sinistä ja valkoista* ehdottavat tai toivovat laulettavaksi vaihtoehtoja³³ Anneli, Leena, Helvi, Hilikka, Irja ja Sirpa; heistä ryhmissä hiljaisempia ovat Leena ja Sirpa, jotka kummatkin pääsevät ääneen ehdottaessaan tätä laulua. ”Tää on niin suomalainen laulu”, huokaisee Anneli ja saa Eilan kommentoimaan hymyillen: ”Ja se näyttää vielä enemmän näitä värejä, ku ulkomailta kattoo”. Tuula naurahtaa laulun jälkeen: ”Täs oli semmonen isänmaallinen laulu, josta tykkäsin” ja Hilikka nyökyttää.

Unto Monosen klassikkosävellys *Satumaa* halutaan laulaa kaikissa ryhmissä ja osallistujien puheesta tulee ilmi, että sitä ei haluta jättää välistä, vaan se on ehdottomasti laulettava. Harvoin lauluja toivoville Sepolle ja Oivalle *Satumaa* nousee ehdotukseksi. *Satumaa* ilmestyi ensimmäisen kerran vuonna 1955 Henry Theelin levyttämänä, mutta Toivo Kärjen tekemä sovitus oli ajalle hieman ”vanhanaikainen”, minkä vuoksi se ei noussut kovin suosituksi. Suurin osa tuntee laulun Reijo Taipaleen levyttämänä vuodelta 1962, mutta Pirkko muistaa myös Henry Theelin version. Kaikki läsnäolijat osallistuvat lauluun ja kolmannes laulaa eläytyen, polkee rytmiä tai ikään kuin tanssahtelee laulun tahtiin. Ryhmässä 2 Anja ponnahtaa ylös isänmaallisesti pian laulun alettua ja kehottaa muitakin seisomaan. Helvi, Vuokko ja Leena nousevat ylös, mutta huonojalkainen Kirsti jää istumaan. Lauletaessa moni hymyilee ja laulu on selvästi erittäin pidetty, mikä ei ole yllättävää – onhan se lähes kaikissa nykyisissä ikivihreiden laulujen yhteislaulukokoelmissa. Anneli huikkaakin laulun jälkeen: ”Tän ossaa tietysti, tätä lauletaan niin paljon”. Helvi kertoo tanssineensa *Satumaan* tahtiin senioritangossa ja Anja ja Erkki ovat laulaneet sitä eläkeläiskuorossa. Erkki mainitseekin *Satumaan* olevan hänen yksi lempikappaleistaan kuorossa. Sanojen lukemisessa tappelteleva Juhani osaa *Satumaan* sanat hyvin. Kolmannen ryhmän Tuula ja Hilikka eivät laula koko aikaa, mutta se on heille molemmille kuitenkin mieluisa laulu. Anneli kertoo, että *Satumaasta* on sanottu sen olevan kuin virsi; Eila yhtyy ajatukseen. Samaa muistelee Tuula: ”Kun olin opiskelemassa kansankorkeakoulussa, niin mun jo keskikoulusta opiskelukaveri – oli mun käsittääkseni ihan uskovaisestä perheestä – ja hän oli sitä mieltä, että *Satumaa* on kyllä virsi”. Tämän kommentin jälkeen Hilikka näyttää yllättyneeltä, mutta ei kuitenkaan kommentoi aiheeseen mitään. Tuulan itsensäkin mielestä *Satumaa* tuntuu tällä hetkellä virreltä. Muissa ryhmissä Helvi vastaa myöntävästi, kun ehdotan, että *Satumaa* on kuin virsi.

7.1.2 Kasvatus isänmaan puolustukseen

Kasvatus isänmaan puolustamiseen heijastui arkeen koulussa ja kotona vielä vahvasti jälleenrakennusajalla. Valitsin virikemateriaaliin seuraavat isänmaan puolustukseen liittyvät laulut, jotka löytyvät kaikista viidestä koulun laulukirjasta jälleenrakennusajalla: *Oi, kallis Suomenmaa, Isänmaan kasvot, Oi, terve Pohjola!, Vala, Lippulaulu, Porilaisten marssi, Ateenalaisten laulu* sekä *Hakkapeliittain marssi*. Neljässä koululaulukirjassa on *Jääkärimarssi* ja kolmessa *Oi,*

³³ *Sininen ja valkoinen, Satumaa, Saarenmaan valssi, Balladi Olavinlinnasta & Keltaruusu.*

kallis kotimaa sekä *Työväen marssi*. Muita lauluja, jotka osallistujat yhdistävät keskustelussa isänmaallisuuteen ja maanpuolustukseen ja jotka lauletaan muilla teemakerroilla ovat reippailu- ja retkeilyaiheinen *Suksimiesten laulu* ja virsi *Suomalainen rukous*.

"Ne oli virret ja isä[nmaalliset], niitä laulettiin tunnista toiseen", kertoo Helvi, jolla opettajana oli soteleski. Helville isänmaa tuntuu olevan tärkeä teema, sillä hän toteaa laulukerran päätteeksi: "Isänmaallisuuteen mää vielä, että myö sodanajan jälkeläiset, nii meillehän se ol ollu suuri asia". Vuokko, Kirsti ja Leena myötäilevät Helvin ajatusta. Kysyttäessä muilta ryhmiltä laulettiinko koulussa näitä sotaan liittyviä lauluja, Anneli, Eila ja Juhani vastaavat myöntävästi ja Seppo hihkaisee naurahtaan: "Kaikki opettajat oli vanhoja kapiaisia, ni nehän laulatti". Sodankäyneitä opettajia oli muillakin ja jotkut miettivät, oliko sota jättänyt jonkinlaisia traumoja opettajaan:

- Anneli Ja meillä oli alakoulussa semmonen opettaja, joka oli iteki ollu ilmeisesti sodassa, ja näin jälkikäteen aatellen saanu varmaan jonkun traumankin siellä, todennäköisesti. Miesopettaja oli.
-
- Leena Meil oli kaks vuotta semmone ihme opettaja [naurahtaa], olikohan se sodassaki saanu jotai, ni sitten tuota se ei oikein kunnolla [opettanut], kaks vuotta ne anto sen olla siinä. Minullaki ois kirjatki [voinut] olla vaan auki aina, jos olis halunnu vaan vaikka millä tunnilla, ei siinä paljon oppinu sitä sitte. Se oli nii erikoine. Ihmee kauan ne anto sen olla siellä.
-
- Kirsti Meil oli kolmannella luokalla miesopettaja, hän ei laulattanu, mut hän oli tämmönen... kapteeni -- sotakapteeni oli opettajana [nauraa], tämmösiä rytmikkäitä lauluja hän laulatti kolmannella ja neljännellä luokalla [näyttää kädellä tahtia]
-
- Hilkka -- mää oon vaihtanu koulua niin paljo, nii aina tuli uudet opettajat, ja sitte paljo oli sota-ajan jälkeen, oli näitä [naurahtaa] entisiä sotaherroja, että mitä nämä nyt oli opettajana, ei he laulattanu paljonkaa, kyllä se oli melkeen muuta se opetus, että...
- Ulla -- Entäs sitte oli - ku aamuhartaus, että?
- Hilkka Oli, se oli aina, ja aika sotilaallista [hymyten, huvittuu].

Naisopettajat mielletään vähemmän suuntautuneiksi sota-aiheeseen kuin miesopettajat. Tuulan ja Ullan laulutunteja pitäneet naisopettajat eivät laulattaneet varsinkaan alaluokkien tytöille sota-aiheisia lauluja ja Sirpasta naisopettajat eivät laulattaneet paljoa sotilaallisia lauluja. Tuula hämmästelee, ettei toisesta maailmansodasta puhuttu edes oppikoulussa: "Meil oli semmone historian opettaja, joka kirjotti taulun täyteen aina tavaraa, et piti kopioida se, niin oisko siellä ollu sitten ensimmäisestä maailmansodasta". Eilan mielestä sota-aihe kuului ajan kasvatukseen ja hän ehdottaa syyksi, että aika oli erilainen. Annelikin kiinnittää huomiota aiheeseen koululauluissa:

- Anneli: Aika monissa puhutaan taisteluista, että ku se on niin sodan [*huvituen*] jälkeen, ni aika monessa puhutaa taisteluista ja isänmaan suojelemisesta
- Juhani Mm.
- Anneli Että se varmaan vaikuttaa tää ajankohta, millon ne on tehty. -- No ainaki niissä lauluissa siihe aikaa, mitä laulettiin, oli aika paljon tätä sodanjälkeistä tunnelmaa, et siellä tuotiin näitä verivihollisia [*koomisesti*] ja semmosia esille, et sen tyyppisiä lauluja laulettiin.

Näistä isänmaan puolustukseen liittyvistä lauluista erittäin tuttuja, osattuja ja melko pidettyjä ovat *Lippulaulu*, *Oi, kallis kotimaa* ja *Vala*. Siniristilippua kunnioittava *Lippulaulu* saa läsnäolijoista muut Hilkkää lukuun ottamatta osallistumaan lauluun, vaikka laulu on hänellekin tuttu. Puolet muisteluryhmäläisistä kokee, että *Lippulaulu* on jäänyt koulusta muistiin, mutta Eilan ja Annelin mielestä sitä tuskin laulettiin koulussa. Heidän lisäksi Pirkko ja Maire sekä miehistä Juhani, Raimo, Oiva ja Erkki muistavat, että laulu on tullut tutuksi esimerkiksi leiriltä lipunnostosta, valatilaisuudesta partiosta tai armeijasta. Raimo muistaa laulun armeijan marssilauluna. Irja, Sirpa ja Seppo yllättäen muistelevat *Lippulaulua* käytetyn kotona syntymäpäiväjuhlilla. Eila miettii, miten erilaista aika on ollut hänen lapsuudessaan: *”Ko sillo mä muistan, kirkon jälkee aina se [lippu] nostettiin, siellä oli maallaki se”*.

Suoraan rintamalta oleva rallatus *Oi, kallis kotimaa* on reipas ”ralli”, jonka laulamiseen osallistuvat aktiivisesti kaikki muisteluryhmäkerralla paikalla olijat (19/20). Reilusti yli puolet rytmittelevät kehollaan laulun tahdissa ja moni hymyilee tai naurahtaa, osa hieman huvittuneen näköisenä. Jo ennen laulamisen aloittamista kolme neljäsosaa osallistujista tuo esiin, että tämä on tuttu laulu. Ihmettelen osallistujille ääneen, miten tämä laulu on noussut esimerkiksi muistisairaiden osastolla hyvin osatuksi ja selvästi pidetyksi lauluksi, vaikka laulun sanat ovat suoraan rintamalta:

Paljon on kärsitty vilua ja nälkää Balkanin vuorilla taistellessa!
Oi, kallis kotimaa, Suomi sulo Pohjola, ei löydy maata sen armaampaa.
 Musiikki se pelasi ja pojat ne marssi Gorni Dubniankin valleilla. *Oi, kallis...*
 Poikia on haudattu Balkanin sanaan toiselle puolelle Tonavan. *Oi, kallis...*
 Jos ruumiimme kuolee, niin sielumme jääpi perinnöksi armahan syntymämaan.
 Hurraa nyt komppania kotiamme kohti Suomemme suloisille rannoille.

Helvi huudahtaa ihmettelyyni siitä, että ryhmäläiset osasivat laulun niin hyvin: *”No niin, mutta kun sitä laulettiin varmaan koulussa niin paljon!”*. Anneli epäilee, että muutama rankimmista sotasäkeistöistä on ehkä jätetty koulussa laulamatta ja Tuula kertoo kokevansa isänmaalliset marssit poikien maanpuolustuslauluiksi: *”Armeijassa pojat on laulanu niitä -- et niitä on opetettu!”*. Kolme naista ja kolme miestä mieltävätkin, että laulu ei ole koululaulu: Hilkalle, Irjalle ja Tuulalle laulu muistuu ensisijaisesti mieleen kotoa äidin tai isän laulamana ja Raimo, Oiva ja Erkki muistavat laulun armeijasta marssilauluna. Oiva kommentoi *Oi, kallis kotimaan* olevan Krimin sodan aikainen, eikä hän ole kauhean kaukana totuudesta. Laulu tunnetaan toiselta nimeltään *Suomen kaartin paluumarssina* ja se

liittyy Turkin sotaan 1877–1878; Krimin sota taas käytiin muutama vuosikymmen aiemmin ja tunnetaan Suomessa Oolannin sotana (ks. Vahtola 2004, 252, 262). Kirsti ja Ulla mieltävät sävelen tutuksi, mutta uskovat, että näillä sanoilla tuskin laulua on itse laulettu. Tuulasta laulu saattaa olla myös suomalaisista elokuvista tuttu. Eila, Anneli, Helvi ja Kerttu muistelevat etenkin poikien laulaneen sitä koulussa, mutta Kirsti ei ole varma, oliko laulu nimenomaan poikien laulama. *"Meillä ei paljo pojat kyllä sillon lauleksinu"*, naurahtaa Leena.

Toinen kaikkien läsnäolijoiden (19/20) laulama ja muutaman kokonaan ulkoa osaama *Vala* alkaa sanoilla *"Kuullos pyhä vala, kallis Suomenmaa"*. Miehistä kaikki paitsi Seppo muistelevat, että laulu kuuluu sotilas- tai partiovalaan tai on muuten tuttu armeija-ajalta. Raimo huomauttaa: *"Tää kuuluu valatilaisuuteen sitte sen tutun virren kanssa. – Marssilauluna käytettiin sitte, kun opetettiin poikia, [että] osataan lyyä oikee ja vasen jalaka"*. Naisista Helvi, Anja, Irja, Pirkko ja Maire muistavat laulun nimenomaan koulusta: *"No tää on laulettu ja pontevasti vielä!"*, hihkaisee Anja. Ulla ihmettelee ennen kuin alamme laulaa, onkohan *Vala* hänelle tuttu ja saa Hilkan toteamaan: *"Kyllähän sää tän tunnet!"*. Anneli taas kertoo, että *"ei niitä järestäin laulettu niitä lauluja"* ja Eila lisää: *"Ei tää ollu, ei tää oo oikein koulun... ei niitä keritty varmaa laulaa kaikkia"*. Anneli naurahtaa ja kertoo, että koulussa laulettiin lähinnä opettajan halun mukaisia lauluja ja tietenkin sellaisia, mitä opettaja osasi harmonilla soittaa. Tuula arvelee valalaulun kuuluvan radio-ohjelmistoon.

Kaikissa ryhmissä kuuntelemme Ylioppilaskuntien Laulajien mieskuoron levytyksenä veteraanikuorohenkisen laulun *Oi, kallis Suomenmaa*, joka alkaa laulun nimen sanoilla ja jatkuu: *"...sun koskiesi kuohuja, honkiesi huminaa sun mun kuunnella, kunnes hetki lähtöni lyö"*. Monisteessa on laulun sanat; osa laulaa mukana ja osa kuuntelee. Yli puolet väestä mieltää kuulleensa laulua radiosta, esimerkiksi mieskuoron laulamana tai laulaneensa sitä kotona. Monien mielestä laulu ei ole koululaulu, vaikka se on kaikissa laulukirjoissa – joskin Annelin, Juhnin, Helvin ja Anjan mukaan sitä on laulettu koulussa. *"Onhan näitä sankarihautajaisissa kuullu"*, muistelee Irja. Anneli huomauttaa, että laulua on laulettu myös presidenttien ja sotaveteraanien hautajaisissa: *"Mun tuli heti mieleen Mauno Koiviston hautajaiset ja Kekkonen hautajaiset"*. Ulla naurahtaa laulun kuuntelemisen aikana, että *"Tästä tulee kato vappu mieleen"*. Ainoastaan Sirpalle, Leenalle ja Sepolle kappale ei ole lainkaan tuttu. Lapsuudessaan radiosta tällaista musiikkia muistavat kuulleensa paljon Eila, Anneli, Ulla, Tuula, Maire, Raimo ja Hilkka, joka pohtii, että tällaiset laulut ovat varmaan juuri radiosta alun perin tuttuja. Raimosta siihen aikaan radiosta kuuli iskelmämusiikkia ylipäänsä oli vähemmän: *"Mää muistan, että Suomessa oli hyvin ankara radiolaki, ei saanu esittää kaikkia kappaleita, mitä oli levytetty ja äänitetty. Pitkästi vielä 60-luvulle oli ne kielletyt kappaleet"*. *Oi, kallis Suomenmaan* kaltaista musiikkia soi aikoinaan radiosta paljon etenkin itsenäisyyspäivänä:

Helvi	Itsenäisyyspäivänä radiosta tätä tulee useesti, niin...
Tutkija	Tuliko silloin radioistaki tän tyyppistä?
Helvi	Tuli!
Kirsti	Tuli, tuli paljon [nyökkää] tuli, tuli ainaki sillo alkuaikoina, sai kotonaki laulaa sitä lapsena, ku radiosta [soi]

Anja Tulihan tätä! Ja ennen näitä [tuli] radiosta paljon, Sotaorpo esimerkiksi
 Kirsti Kyllä näistä sai kotona laulaa [*hymyten*]
 Anja Mitään enää tämmösiä isänmaallisia lauluja, ei mitään! [*pudistelee
 päätään pahastuneen näköisenä*]
 Helvi -- kyllä sitä silloin alkujaan tuli paljon näitä lauluja.
 --
 Tuula Joo, itsenäisyyspäivän radio-ohjelmahan on ollu tätä täys! [*hymyten*]
 Koska silloin sen piti olla vakavaa ohjelmaa. Ja sitte myös silloin, kun
 siis radiollahan oli myös tämmösiä, että jos oli tapahtu jotai "vaka-
 vaa", joku vakava onnettomuus tai jotain, niin radion ohjelma muu-
 tettiin hirveen herkästi. Ja silloin taas kaivettiin esille tämän tyyppisiä
 vakavia lauluja.
 Tutkija Aivan. Ei tullu silloin kevyttä iskelmää?
 Tuula Nii, nii, ei.

Varsinaisista marssilauluista *Ateenalaisten laulu* on ainoa, joka lauletaan kokonaisuudessaan kaikissa ryhmissä. Se ja *Porilaisten marssi* ovat kaikissa koulu-
 kirjoissa, mutta kaikki osallistujat eivät yhdistä niitä kouluun. *Ateenalaisten
 laulu* on hyvin tunnettu ja melko hyvin osattu, mutta Hilikka ja Tuula eivät osal-
 listu sen laulamiseen, vaikka tuntevat sen. "Mä en muista, et ois laulettu koulussa,
 mutta siis se on ollu siitä huolimatta, se on ollu tuttu", kertoo Tuula, joka muistaa
 laulun radiosta. Erkille laulu on hiukan vieraampi ja Leenalle täysin tuntematon.
 Muutama muistaa laulaneensa sitä koulussa, kuten Anneli, joka naurah-
 taa: "Vanhat miehet tehneet tämmöiset sanat, että nuorukaiselle kuolla kuuluu. Minkä
 takia se ny nuorukaiselle kuolla kuuluu, joll' on elämä eessä?". Samaa kertoo ihmetel-
 leensä Raimo jo lapsena ja muistaa, että heillä laulettiin tätä koulussa hyvinkin
 paljon. Sirpalle laulu herättää surullisia ajatuksia, mihin Raimo toteaa "Tämähän
 on voimakas, surullinen laulu". Mairelle laulu on mieluisa; hän hymyilee niin lau-
 lamisen aikana kuin sen jälkeen harvinaisen leveästi ja kertoo, että laulu tulee
 selkärangasta. Sitä on selvästi laulettu paljon osallistujien lapsuudessa, sillä esi-
 merkiksi Anneli on varsin hämmästynyt, kun kerron, ettei laulua lauleta enää
 kouluissa, eikä sitä ole myöskään omassa lapsuudessani laulettu. Oiva muistaa,
 että Tuntemattomassa sotilaassa Kariluodon hahmo laulaa tätä.

Osa kokee laulun synkkänä tai vähemmän mieluisana. Hilikka pudistelee
 päätään ja näyttää nyrpeältä, kun kysyn, miltä tuntuu laulaa tällaisilla sanoilla,
 ja Kertusta sanat olivat raskaat: "Mä en muistanukkaan, et se on noin...". Anjaa hu-
 vittaa, miten ankeita lauluja nämä marssit ovatkaan: "No on kyllä niin ankeita, että
 ku kuollaan ja taistellaan ja vaikka mitä tehään!". Irja ehdottaa naureskellen, että
Ateenalaisten laulu on aivopesua: "Sama ku islamilaiset, montako neitsyttä ne lupaa,
 ku miinakentille lähetään". Vaikka Helvi laulaa reippaasti ja polkee jalkaa tahdissa,
 hän kertoo laulun päätteeksi: "Tämä ei oo minun lempilaulu ollu milloinkaan!". Tais-
 teluun kehottavista sanoista huolimatta Pirkko kokee, että tätä on mukava laulaa,
 sillä siihen aikaan tällaisten laulaminen oli luontevaa. Samaa mieltä ovat Maire
 ja Seppo.

Ryhmät, joissa *Porilaisten marssi* valikoituu laulettavaksi, ovat 1, 2 ja 5.
 Osaten mukana laulavat Eila, Anneli, Helvi, Kirsti, Anja, Oiva ja Erkki, ja tapail-

len Juhani, Kerttu sekä Leena. Marssimelodia on kaikille tuttu, mutta laulun sanat eivät: muutamat tuovat esiin, että marssi soi silloin radiossa, kun Suomi voitti urheilussa kultaa. *"Tää on ny siitä tuttu tietysti, ku aina ku presidenttiki tuli puhumaan radioon – tai ku Suomi voitti urheilukilpailussa kultaa"*, kertoo Anneli. Saman muistaa Tuula: *"Ja Suomen voittojen tätä soitetaan myös radiossa"*. Kertoessani, että yhdistän sen itse joulurauhan julistukseen, joka lähetetään Turusta jouluaattona, saman muistaa muutama osallistujista. Vajaa puolet on sitä mieltä, että **Porilaisen marssia** ei laulettu koulussa, mutta yhtä monta osallistujaa toisaalta yhdistää laulun kouluun. Anneli huvittuu, että laulusta on pilasanoja ja mumisee: *"Poojaat, joutuin nurkan taa..."*. Oivalle marssi muistuu mieleen armeijasta.

Muita huonommin tunnettuja ja vain osassa ryhmistä valittuja marssilauluja ovat **Hakkapeliittain marssi** ja **Jääkärimarssi**. Suurin osa osallistujista ei kommentoi **Hakkapeliittain marssiin** mitään ja se valitaan ainoastaan ryhmissä 1 ja 2 laulettavaksi. Alun perin 30-vuotisen sodan (1618–1648) ajalta olevan laulun osaa ainoastaan Kirsti. Mukana yrittävät laulaa Eila, Anneli, Helvi, Juhani ja Anja, mutta Leena ei osaa laulua. Oivalle laulu olisi tuttu, mutta viidennessä ryhmässä se ei valikoidu laulettavaksi. Kirsti nauraa laulun päätteeksi: *"Kyllähän me tätä ollaan koulussa laulettu"* ja jatkaa, että sana "Veikselin" on painunut hänelle mieleen vahvasti. Anneli puolestaan kuittaa: *"Ei se ollukkaa nii tuttu, mut mun tulee mieleen tää marssi, ku mä olin alakoululainen, nii radiossa soitettiin aina marssi, kun varusmiehet pääs vapaalle"*.

Jääkärimarssi kuunnellaan Polyteknikkojen kuoron laulamana Kaartin soittokunnan säestyksellä. Levytys on vasta vuodelta 1998, mutta vastaavan tyyliä levytyksiä on jo osallistujien lapsuudesta. Ainoastaan ryhmä 2 valitsee sen laulettavaksi ja käy ilmi, että ainakaan näiden osallistujien kouluissa sitä ei ole laulettu. Tuula kertoo, ettei muista mitään näistä marsseista laulettu koulussa, mutta hämmästelee, ettei monisteessa ole lainkaan **Oolannin sotaa**, *"jota olen laulanut kyllä koulussa"*, ja mainitsee laulun olevan Ingmanin laulukirjassa. Valistan Tuulaa, että valikoin ainoastaan ne marssilaulut, jotka olivat lähes kaikissa koulukirjoissa siihen aikaan. Laulun päätteeksi Helvi kuittaa hymyillen: *"Kyllä me, kyllä se siihe aikaa tää Suomi, nii sitä ihannoitii ja toivottii, ku itsenäistytti loppujen lopuks. Ensin Venäjä ja Ruotsi, ja nyt ollaan vähän niinku EU:n vallan alla"*. Leena ja Anja naurahtavat Helville, joka jatkaa nauraen: *"Hiukan politiikkaa, niinhän se on"*.

Kaikkein huonoiten osatut ja tunnetut isänmaan puolustuksen lauluista ovat **Isänmaan kasvot** ja **Oi, Terve Pohjola!** Kolme neljännestä osallistujista tuo esiin **Isänmaan kasvojen** laulamisen jälkeen, että laulu on "täysin outo". Ainoastaan Anneli, Eila ja Helvi hämärästi tunnistavat laulun. *"Mä nyt säveltä en muista, mut kyl mää tän muistelen, en oo varma"*, naurahtaa Helvi ja laulaa mukana. Tuula hämmästelee, että on aikoinaan merkinnyt laulun omaan koululaulukirjaansa, mutta laulu on hänelle täysin outo. Kirsti kiinnittää huomiota laulun maanviljelyksestä kertoviin sanoihin ja huomauttaa: *"Mää justinsa aattelin, minkä takia tää on vierast... Tää on maaseudun – minä olen niin kaupunkilainen!"*. Kirstin mukaan heillä ei ollut mitään viljeltävää, niin heillä ei luonnollisestikaan puhuttu viljelyksistä tai laulettu maaseutuaiheisia lauluja.

Oi, Terve Pohjola! on tuttu ainoastaan Helville, joskin Irja muistaa kuul-
leensa sen, mutta lähinnä mieskuoron laulamana. Kysyttäessä ennen laulamista,
onko laulu tuttu, vastaavat Anja, Leena ja Maire myöntävästi, mutta laulettaessa
Anja näyttää hieman hämmentyneeltä ja Maire ei laula. Leena ja Anja toteavat
laulun päätteeksi, että laulu olikin täysin outo! Myös Eila ja Anneli kertovat lau-
lamisen jälkeen luulleensa aluksi, että kyseessä on jokin toinen laulu. On toden-
näköistä, että vaikka tietyt laulut löytyvät kaikista laulukirjoista, niitä ei välttä-
mättä ole koulussa laulettu; toiset laulut ovat nousseet suosituiksi ja toiset jääneet
vähemmälle huomiolle. Laulujen nimissä on myös paljon samankaltaisuuksia,
minkä vuoksi ei ole ihmeäkään, että vieraamman laulun kohdalla osallistujat saat-
tavat sekoittaa sen johonkin toiseen. Laulun yhteydessä Raimo arvelee, että isän-
maallisia lauluja on koulukirjoissa niin paljon siksi, että ajan henki vaikutti sa-
noitukseen: *"Nehän näissä laulun sanoissa näkyy hyvin voimakkaasti"*.

Monisteessa on myös *Työväen marssi*, jonka otin mukaan virikeaineistoon
siksi, että vasemmistoaatteeseen liittyviä lauluja koulukirjoissa on äärimmäisen
vähän ja suurin osa lauluista kallistuu oikeistolais-kristilliseen tematiikkaan.
Koin tärkeäksi ottaa mukaan myös tätä näkökulmaa edustavan laulun. Laulu ja-
kaa vahvasti osallistujien mielipiteitä ja se halutaan laulaa ainoastaan viiden-
nessä ryhmässä. Oiva, Kerttu ja Erkki osaavat laulun hyvin ja laulavat sen mie-
lellänsä, sillä he kertovat myöhemmin käyneensä työväen laulutilaisuuksissa tai
konserteissa, joista laulu on tullut tutuksi. Kun laulan malliksi laulua 2. ryhmässä,
Helvi ja Kirsti alkavat laulaa mukana ja hämmästyvät, kun lopetan kesken en-
simmäisen säkeistön. *"Mää luulin, sä jo rupesit laulaa!"*, nauraa Helvi. Huolimatta
siitä, että suurin osa ryhmistä ei valitse *Työväen marssia* laulettavaksi, Helvi ja
Kirsti muistavat kuulleensa sitä radiosta ja Leenalle, Annelille, Pirkolle ja Mai-
relle laulu on muuten tuttu.

Laulu kirvoittaa keskustelua puoluepolitiikasta. Anneli, Kirsti, Helvi, Tuula,
Ulla, Maire, Juhani ja Leena ovat vahvasti sitä mieltä, että *Työväen marssia* ei
koulussa laulettu. Tuula pudistaa päätään ja ihmettelee, miten laulu on valikoi-
tunut monisteeseen: *"Olin yllättynyt, et tääl on tämmönenkin"*. Anneli kommentoi:
*"Niitä ei koulussa laulettu, kyllä Työväen marssia, ei, se oli vähän noloa... -- Se oli
hyvin tarkka se, että opettajat oli kaikki niin sanottuja "valkosia" ja niitä ei laulettu,
vaikka niissä on monia hyvin kauniita sävelmiä"*. Annelin, Eilan, Juhanan, Maire ja
Kertun mielestä opettajat olivat oikeistolaisia, eikä työväenäatetta koulussa edis-
tetty. Ullasta ja Tuulasta työväen lauluja ei koulussa laulettu. Erkki sen sijaan
kertoo lähteneensä puoluepolitiikkaan mukaan, kun hän meni 70-luvun alku-
puolella tehtaalle töihin ja siellä piti valita puolue. Kerttua naurattaa, että siihen
aikaan ei *"ymmärtänyt eikä tiennyt eikä kiinnostanut koko puolueet yhtään mitään, mutta
kun piti laulaa niitä lauluja"*. Anja, Hilka, Seppo, Sirpa ja Irja eivät ota kantaa kes-
kusteluun. Raimo, Oiva ja Erkki sen sijaan yhdistävät laulun vappuun:

Raimo Tässähän tämä *Työväen marssihan* on sellainen, että tämä oli hyvin
voimakkaasti kansaa jakava, ja vappunahan sitä sitten marssi ne,
jotka oli siellä kulkueessa mukana. Muut pisti ovet kiinni, että se oli
hyvin voimakas. Muistan, ku olin nuori, [paikkakunnalla] oli saha, ja

- sahalaiset marssi vapun aikaan, ni kyllä monessa talossa pistettiin ovet kiinni ja lapset sisälle, että sitä ei kuunneltu eikä kateltu.
- Tutkija Se on siihen aikaan ollu niin jakautunu.
- Raimo Kyllä se oli. -- Maalaispitäjä, ja sillä tavalla, ni kyl se oli aika rajattua.
-
- Erkki Kyllähän näitä vappuna laulettiin, joskus noissa riennoissa. Ja yleensä jos työväen laulutilaisuuksissa on ollu.
- Oiva Niitähän oli konserttia ja työväenlauluja.

Muita isänmaan puolustukseen yhdistettäviä, muilla teemakerroilla laulettavia lauluja ovat *Suomalainen rukous* ja *Suksimiesten laulu*. Hengellisten laulujen teemakerralla laulettu virsi ei ole mukana vielä jälleenrakennusajalla käytetyn virsikirjan vuoden 1938 painoksessa, sillä se on sävelletty vasta 1939, mutta se löytyy koulun laulukirjoista. Kaikki uskonto-teemakerralla mukana olleet miehet eli Erkki, Juhani, Oiva ja Raimo muistavat laulun armeija-ajalta ja muutama naisista yhdistää laulun itsenäisyyspäivään, armeijaan tai valatilaisuuteen. Erkki kertoo olleensa rauhanturvaajana ja laulaneensa tätä papin kuorossa, jopa radiolähetyksessä Suomeen. Kerttu kiinnittää huomiota, että laulu on sävelletty talvisodan syttymisen vuonna 1939. Hän, Maire, Oiva ja Erkki kokevat, että *Suomalainen rukous* kuuluu jo koulussa laulettuihin lauluihin. Eilalle, Annelille ja Juhaniille taas tulee mieleen ennemminkin itsenäisyyteen tai armeijaan liittyvät tilaisuudet kouluajan ulkopuolelta: *"Ihan niinku näkis silmissään armeijan tai jonku semmosen"*, naurahtaa Anneli ja huomauttaa, että laulu ei ole vielä lapsuusajalta hänelle tuttu. Erikoista on, että naisista koostuvissa ryhmissä 2 ja 3 ei valita virttä ollenkaan laulettavaksi, vaikka ryhmistä Anja ja Irja sitä yrittävät ehdottaa. Osallistujista Sirpa ja Seppo eivät olleet hengellisten laulujen kerralla paikalla eivätkä jälkikäteen rastittaessaan monisteesta tuttuja ja mieluisia lauluja ole *Suomalaista rukousta* merkinneet.

Suksimiesten laulu on monisteissa luokiteltu urheilu ja reippailu -teemaan, mutta sen sanastossa on hyvin vertauskuvallista isänmaallista tematiikkaa, joka nostattaa keskustelua isänmaallisista opettajista. Teemakerralla (4) *Leikit, reippailu & lastenlevyt* läsnä olleista (18/20) laulu on kuudelle hyvin tuttu ja he osaa- vat sen sujuvasti. Ulla hihkaisee: *"No tämä on, Suksimiesten laulu on semmonen, että tätä on kyllä laulettu"* ja laulaa eläytyvästi polkien jaloillaan rytmiä aivan kuten Maire ja Kirstikin. Viidelle laulu on hiukan tuttu ja he laulavat mukana, mutta Leena, Sirpa, Seppo, Raimo ja Kerttu eivät muista kuulleensa laulua: *"Ei meillä-päin laulettu"*, naurahtaa Seppo. Laulun vieraudesta huolimatta he yrittävät laulaa muiden ryhmäläisten mukana. Yli kolmannes yhdistää laulun sotaan tai isänmaallisuuteen ja Anneli huomauttaa, että siihen aikaan lauluissa oli paljon sodanjälkeistä tunnelmaa, mitä Juhani myötäilee. Kaikkia raaimpia karhun tappamiseen liittyviä säkeistöjä ei välttämättä koulussa laulettu, muistelevat Irja ja Oiva. Kirsti laulaa erittäin pontevasti ja innokkaasti sekä korjaa muutamia sanoja, jotka monisteessa ovat hänestä eri tavalla. Laulu on Kirstille mieluisa, mutta sen raakuus tulee yllätyksenä:

- Kirsti Se on jääny, mä tykkäsin ilmeisesti tästä laulusta, tästä rytmistä [*sanoo reippaasti, heilauttaa kättään*]. Nii et mä ilmeisesti lapsenaki lauloin sitä paljon itekseni sitte vielä koulun jälkeenkin kotona [*naurahtaa*]
- Tutkija Ja tässä on kuitenkin ihan tässä viimisessä säikeistössä... Verihinsä nääntyy...
- Kirsti Verihinsä. Emmää, emminä ees ymmärtänykkään sitä [*naurahtaa*]. Että mitä siinä niin pahaa, mitä se nyt tuntee, et mitä se tarkoittaa...

Isänmaan puolustamiseen liittyvien laulujen jälkeen teemakerran viimeisessä osiossa laulamme eri maiden kansallislauluja. Suomi ei selvästikään ole vielä jälleenrakennusajalla kasvattanut koululaisiaan kovin kansainväliseksi, sillä nämä ovat niitä harvoja lauluja, jotka kirjoissa tuodaan esiin ”ulkomaisina”. Valikoin mukaan ne laulut, jotka olivat päätyneet kaikkiin viiteen ajan koulukirjaan: Suomen *Maamme-laulu*, Ruotsin *Pohjolanmaa*, Norjan *Sulle sykkää sydämemme*, Englannin *Jumala, suojahas* ja Ranskan *Marseljeesi*.

Ruotsin kansallislaulu valitaan neljässä ryhmässä (1, 3–5) laulettavaksi. Juhani, Pirkko, Raimo ja Maire muistelevat, että sitä olisi laulettu kouluajalla, mutta Seppo, Irja ja Hilka eivät muista *Pohjolanmaata* laulettuna koulussa. Vajaa puolet muisteluryhmäläisistä tuntee laulun ja laulaa mukana. Ulla, Erkki ja Kerttu eivät oikein tunne laulua, mutta yrittävät silti pysyä muiden mukana. Kerttu kertoo muistavansa Ruotsin ajoiltaan ”Du gamla, du fria”, mutta suomeksi lauletaessa on sitä mieltä, että laulu on aivan outo. Täysin vieras Ruotsin kansallislaulu on myös Tuulalle ja Oivalle.

Norjan *Sulle sykkää sydämemme* lauletaan vain ryhmässä 1 ja 2: Anneli ja Eila uskovat sen jääneen jo koulusta mieleen, mutta Kirsti hihkaisee sen olevan tuttu urheilukilpailuista ja palkintojen jaoista. Saman hoksaa Anneli. Ainoat, jotka osaavat ja laulavat mukana ovat Anja, Eila ja Anneli. Juhani katsoo Norjan kansallislaulun kohdalla sopivaksi käydä vessassa, eikä näin osallistu lainkaan laulun laulamiseen. Suurin osa osallistujista ei kommentoi lauluun mitään.

Englannin *Jumala suojahas* ei valikoidu missään ryhmässä varsinaisesti yhdessä laulettavaksi. Anneli yllättäen laulaa koko laulun yksinään ulkomuistista englanniksi ja kertoo laulaneensa sitä oppikoulussa. Eila on ehkä laulanut laulua lukiossa ja Kirsti tunnistaa laulun formulakisoista. Laulua ei muuten kommentoida juuri millään tavalla. Sen sijaan Ranskan *Marseljeesi* on työväenlaulun tullut tutuksi Helville, Erkille ja Oivalle, joskin Helvi ja Oiva muistavat laulun myös kouluajalta. Laulu valitaan vain viidennessä ryhmässä laulettavaksi: kaikki Erkki, Kerttu ja Oiva laulavat, mutta kukaan ei osaa laulua kovin hyvin. Lisäksi Eila ja Anneli kommentoivat tunnistavansa laulun, mutta eivät muista sitä ollenkaan kouluajaltaan.

Neuvostoliiton hymniä ei ollut virikemateriaalissa, mutta se nousi keskusteluun muutamien ryhmien kanssa. Kysyn, laulettiinko *Neuvostoliiton hymniä* koulussa. Annelin, Eilan ja Juhaniin mukaan olisi ollut skandaali, jos sitä olisi koulussa laulettu. Ulla, Irja, Pirkko, Sirpa, Seppo eivät ota kantaa keskusteluun ja Oivan, Erkin ja Kertun ryhmässä aihe ei tule ollenkaan puheeksi. Päänsä pudistaneena ja napakasti ”ei” vastanneena Anja kääntää päänsä pois ja jättäytyy selvästi pois keskustelusta, kun muut ryhmäläiset ottavat kantaa *Neuvostoliiton*

hymniin ja työväen aatteeseen. Moni muukin vastaa saman tien ei, pudistaa päätään tai jää toistelemaan "eitä" kuin korostaakseen, että sitä ei todella olisi voitu laulaa:

Helvi	Ei, Ei! [<i>pudistaa päätään</i>]
Kirsti	Ei...
Leena	Ei.
Helvi	Ei, ei. Ei myön aikaan ainakaa...
Kirsti	Ei varmaa... [<i>pudistaa päätään</i>] Ei.
--	
Tuula	[<i>pudistelee päätään</i>]
Hilkka	[<i>pudistaa vakavana päätään</i>]
--	
Anneli	Seki on kaunis, ei laulettu, ei, ei hyväne aika! [<i>naurahtaa paheksuvasti</i>] Joo ei varmaan laulettu.
Eila	Ei varmana kyllä ois! Venäjstä saatiin niin tarpeekseen! [<i>nauraen</i>]
Anneli	Tarpeekseen! Nii [<i>osoittaa käsillään sivuille kieltämisen merkiksi</i>]. Ei laulettu, mut sehä on tosi kaunis laulu!
Eila	Ja muutenki jo Suomentumisesta puhuttii ja kaikesta, siitä propagandasta, ni se on niin, kato se on sitä aikaa että...
Anneli	Siihe aikaanki vielä, ku sota vasta oli päättyny. Ni ei.
Juhani	Joo, ei ois voinu...
Anneli	Se olis ollu kyllä varmaa iha <u>hirveetä</u> . Ja venäläisistäki siihe aikaa puhuttiinki, että ryssiä. Ryssät, että se oli ihan nii semmonen - tietysti kauheen monessa perheessä oli meneht- kuollu sodassa ihmisiä, nii vaikee se on tietysti ajatella sitte positiivisesti [<i>huvittuen</i>]
--	
Maire	[<i>pudistaa päätään</i>]
Raimo	E-ei sitä kyllä laulettu, ei näitä kyllä paljoo soitettukkaan. [<i>naurahtaa</i>]
Tutkija	Joo. Se on varmaan aika lailla, joku just sano, että saatiin niin kylliksemme niistä venäläisistä, että ei sitte...
Raimo	Juu, kyllä [<i>pudistaa päätään</i>] Kyllä se niin oli.

Kysyn muutamassa ryhmässä, miten he muistavat kouluajoiltaan maantiedon opetuksen ja suhtautumisen muihin maihin: "Millasta se opetus oli, puhuttiinko, tuntuuko, että se sodan aika vaikutti siihen?". Raimon mielestä se vaikutti hyvinkin paljon ja hän muistaa, että maantiedossa Neuvostoliitosta ei juuri puhuttu: "Kyl se raja kulki hyvin selkeästi tuossa, että mainittiin, että se on siellä ja pääkaupunki on Moskova, ja siin on Leningradit ja muut. Sitten tuli voimakkaasti esille se miehitetty alue. Ja luovutettu alue. Et kyllä ne oli siinä, mut kyl se aika vähästä oli". Ruotsista, Tanskasta ja Norjasta puhuttiin lähinnä. Ruotsista hyvinkin paljon ja "Saksa oli voimakkaasti mukana!", muistelee Raimo. Maire kertoo, ettei muista maantiedon opetusta juurikaan kansakoulusta, mutta oppikoulussa se oli jo mielenkiintoista.

Teemakerran päätteeksi kysyn osallistujilta, miten he kokevat isänmaalliset laulut. Eilan ja Annelin mielestä isänmaallisista lauluista tulee juhlava tunne, mutta Anneli lisää: "Kyllä sitte niinku vähän kyseenalaistaa noita sanoja... että siihe aikaan tehty, mutta nyt jälkikäteen katsoen, vähän... että kauheeta paatosta! Kauheeta paatosta!". Juhani ja Eila ovat eri mieltä: "Ei minusta siinä niitä sanoja tule ollenkaa ajateltua, kun niitä kuulee tai laulaa, vaan se on se tunnelma, se, joka vie sinne vanhoihin

aikoihi”, pohtii Juhani. Eila puolustaa sanoituksia toteamalla, että ”ne on sillon pantu, siihen aikaan pantu” ja toteaa, että laulut ovat kuuluneet sen ajan kasvatukseen. Kirstille, Helville, Anjalle ja Leenalle teemakerralla laulettu isänmaalliset ovat mieluisia. Kirsti kertoo hymyillen, että kun laulut tulevat muisteluryhmän kautta jälleen mieleen, laulaa hän usein niitä myös kotona itsekseen. ”Ja mää piän näitä sanojaki aina siinä pöyöällä sitte et mää [laulan]”, nauraa Kirsti. Helviä harmittaa, että isänmaallisuus on nykyään toissijainen asia ja Anjalle nimenomaan isänmaallisuus lauluissa on tärkeää. Myös Irjan, Ullan ja Hilkan mielestä näitä on mukava laulaa, joskin Ullasta kaikkia sotaan liittyviä lauluja ei tarvitsisi laulaa:

- Ulla Nohh, kyllä kait näit on ollu iha mukava laulaa sen mitä aina pystyy laulaa [naurahtaa], mut tuota... ei nyt välttämättä tartte paatoksellisia noita sota-aika, jotain joka taistelulauluja ennää laulaa.
- Irja Mutta ne on sen takia varmaan, ku sillä tavalla ei lapsena oo ajatellu sitä, että ne [hymyillen]
- Tuula Ei tietenkää. Ei sitä oo ymmärtäny ajatella.
- Hilkka Mm. Niillä on.
- Irja Nii! [naurahtaa] Nii sen takia ne on ihan mukavia laulaa mun mielestä [hymy]
- Hilkka Kyl ne jollaankin nostattaa sitä isänmaallisuutta, sitä tunnetta omaa maata kohtaan [hymy] muutamat näistä lauluista. Minusta ainaki nämä.

Pirkko ja Mairekaan eivät näe, että sanoituksissa olisi ristiriitaa tähän päivään: ”Kyllä mää ainaki, ku ne on niin luontevia. Siihen aikaan. Joo ettei siinä mitään – sen kummempaa ollu”, kertoo Pirkko. Kysyn, onko koulussa purettu auki sitä, miksi isänmaan puolustukseen on kasvatettu ja saan Raimolta vastauksen: ”Se varmaan on sillä tavalla jääny sinne historiaan selvyytensä, että näin se asia on ollu ja näin se menee”. Erkin ja Kertun mielestä näiden laulujen laulaminen tuntuu ”ihan mukavalta” ja Oivasta ”ihan hyvältä”. Kysyn, miten he kokevat ajatuksen siitä, kun nykykoulussa ei enää lauleta tällaisia puolustamiseen liittyviä lauluja. ”Ei, ei, kyllä ne on hyviä lauluja!”, huudahtaa Oiva ja jatkaa: ”Kyllä tulevat sukupolvetki saa oppia!”. Myös Kertun ja Erkin mielestä nämä ovat hyviä lauluja ja heistä näitä olisi hyvä laulaa edelleen itsekin. Erkki laulaa osaa näistä kuorossa, jos sanoitukset ovat sopivat. Kuoro on vierailut usein sotainvalidien vanhainkodissa, jossa monella Erkin mukaan ”rupee jalaka vipattaa ja silmät kirkastummaa”, kun he laulavat näitä vanhoja lauluja. Kerttu ja Oiva eivät laula näitä enää missään; Kertun ei tule käytyä missään tilaisuuksissa, missä näitä tulisi laulettua.

7.1.3 Sota kuuluu muistoissa

Sodan vaikutuksia kotona ja perheessä muistellaan melko paljon, vaikka yli puolet tutkimukseen osallistuneista aloitti koulunkäynnin vasta 1950-luvun puolella. Osa muistoista on ylisukupolvisia muistoja, joita osallistujat ovat kuulleet vanhemmilta sukulaisilta. Raimo ja Pirkko pohtivat, että 1950-luvun alkupuolella sota oli vielä lähellä ja vaikutti moniin toimintoihin. Pirkon eno joutui nuorena sotaan ja Pirkko kertoo vaarinsa eli enon isän päivitelleen, kuinka tämä lähetti

nuoren pojan sotaan ja sai vanhan miehen takaisin. *"Se oli vaikuttanu enoon tietenkittää sota niin hirveesti, että siitä huomaa, että eno ei kuulemma halunnu puhua millonkaan mitään"*, muistelee Pirkko puhutun. Sota oli tullut enolla uniin ja viimeisinä vuosinaan tämä oli ollut hyvin levoton öisin. Kerttukin muistelee enoan, joka oli saanut sirpaleen päähänsä sodassa: *"Se oli karmeeta, ku se kerto sitä, sano että yölläki näkkee unta"*. Maire kertoo, että hänen puolisonsa oli sairaalassa samassa huoneessa sodankäyneiden miesten kanssa: *"Ne kävi sotaa. Sotaa koko ajan"*.

Raimon suvussa sota oli hyvin kielletty puheenaihe, sillä se vei kaikkineen neljä henkeä perheestä. Isovanhemmilta meni kaksi nuorta poikaa loppusodassa, mistä Raimon mukaan *"ei toipuneet mummo ja pappa koskaan"*. Ei Pirkonkaan isä koskaan puhunut sota-ajoista, mutta Pirkko kyllä tiesi, missä isä oli ollut rintamalla ja miten isä haavoittui jalkaan. *"Kyllä ne sillä lailla meillä lapsilla oli tiedossa, äiti varmaan sitte jottain aina puhu, ku hän kävi kattomassa sairaalassa"*, kertoo Pirkko. Äiti oli raatanut kotirintamalla, jossa ainoa kylässä oleva mies oli isän vanhin veli. Lapset ja naiset olivat tehneet kaikki kotityöt ja peltotyöt. *"Äiti aina sano näin, että se on ku sumua vaan. Hän ei muusta sitä sillee yksityis[kohtaisesti]"*, valottaa Pirkko. Ryhmässä muiden keskustellessa sukulaisten sotatraumoista Sirpa kysyy Sepon *"Muistaksää isäs?"*, saa Sepon liikuttumaan ja seuraamaan muiden keskustelua liikutuksen vallassa. Kysynkin Sirpalta ja Sepolta, olivatko heidän vanhempansa olleet rintamalla. Seppo kuittaa naurahtaen hieman itkuisena, että ei isä paljoa sodasta puhunut, mutta koville oli isällä ottanut sodan jälkeen armeijaan joutuminen. 1940-luvun loppupuolella syntynyt Sirpa epäilee, ettei hänen isänsä tainnut olla rintamalla, vaan oli ratsumiehenä armeijassa.

Sodasta pääosin vaiettiin muissakin kodeissa. Ulla kertoo, ettei muista isänsä puhuneen koskaan sodasta eikä muutenkaan muista lapsuudessaan juuri sodasta puhutun. Myös sotien jälkeen syntynyt Erkki tuumii, että sodasta ei kotona puhuttu eikä se näkynyt mitenkään, vaikka isä oli aivoinvalidi ja äidin ensimmäinen mies oli kuollut sodassa. Pohjois-Savossa Erkin kotipaikkakunnalla sodan jäljet eivät oikeastaan näkyneet. Eilankaan pappa ei puhunut mitään, vaikenä sotakertomuksista ja luki kirjoja, vaikka sota aiheena tuli Eilan mielestä muuten joka puolelta esiin: *"Meil on kolme miestä kuollu ja pellon takaa toiset, ni se jo kotona iskostunu"*. Annelin vanhemmat eivät puhuneet oikein mitään sotaan liittyvää, vaikka isä oli Annelin *"ihan lapsuusvuodet sodassa"*, talvisodan alusta jatkosodan loppuun asti ja selvisi sodasta elossa. Juhani sen sijaan muistaa, että heillä sodasta puhuttiin, koska se oli osa elämää siihen aikaan. *"Mutta ei meillä kotona esimerkiks sillon, kun vieraita oli, ne miehet, jotka oli ollu sodassa, ne vetäyty johonki omaan nurkkaansa, eikä ne lasten kuullen kertoneet niitä juttuja kyllä"*, muistelee Juhani.

Runsaasti sota-aiheeseen liittyviä muistoja kertoo Oiva, joka syntyi sotien aikana. Oivan isä selvisi sodasta, vaikka taisteli keväästä '40 alkaen ja kotiutui vasta Lapin sodasta. *"Meikäläisethän oli semmosia halipulamiehiä"*, lohkaisee Oiva ja kertoo, että isä oli oikeastaan hänen varhaislapsuutensa aikana sodassa ja jo isän kolmen kuukauden poissaolon aikana Oiva alkoi pelätä isäänsä. Oivan puheessa välittyy katkeruus saksalaisia kohtaan, sillä Lapin sodassa oikeastaan koko seudun infra tuhottiin. Oiva muistuttaakin, että *"vastahan se alko '44 Lapin*

sota”, kun muualla Suomessa jo noudatettiin jatkosodan rauhannehtoja. Saksalais-ten jäämistöjä oli runsaasti ja parakkirakennuksesta oli kylälle tehty seurakunnan kokoustila, jossa Oivakin kävi rippikoulunsa. ”Sitä kyllä riitti... vaan poltettuja rautioita. Meilläki oli pihapiirissä savusauna poltettu ja kaikki muut oli poltettu. [Kotipaikkakunnalla] poltettiin ja räjäytettiin kaikki! Se on meleko autio paikka”, kertoo Oiva.

Sota-aika nousee keskusteluun myös muutamien äänilevyjen kautta. Nähdessään nimen *Muistoja Pohjolasta* Anneli muistaa alakouluajoistaan, että radiossa soi aina *Ohi on* -marssi, kun varusmiehet pääsivät vapaalle. Annelin mielestä ylipäättään jokin marssi tuli aina aamulla puoli seitsemältä, kun radiolähetys alkoi: ”Yleensä kesäaamuohjelma radiossa alko marssilla monta kertaa”. Saman muistaa Juhani. Kuuntelemme ryhmissä 2–4 pienen pätkän kappaleesta *Muistoja Pohjolasta* iskelmälaulujen teemakerralla. Anja, Tuula ja Hilikka muistelevat, että vastaavanlaisia marsseja ja torvimusiikkia tuli radiosta heidän lapsuudessaan paljon, mikä vastaa Radiokuuntelija-lehtien ohjelmatietoja. Heidän lisäksi levytystä kuuntelevat innokkaasti keholla rytmittellen tai hymyillen Kirsti, Leena, Pirkko, Sirpa ja Seppo. Hilikalle torvimusiikki on jäänyt lapsuudesta vahvasti mieleen, kun hän sitä naapuristaan torvisoittokunnan harjoittelemana kuuli ja hän ehdottaa hymyillen: ”Ehkä siitä jäi tämä, et mää tykkään hirveesti marssimusiikista”. Vanhoista iskelmistä Hilikalle tulee mieleen myös oma eno: ”...hällä oli sitte joku vihko, niitä lauleli, siellä kirjoitettuja jotain siellä sotatantereilla”.

Sota-ajan musiikkiin liittyvä ja paljon radiossa vielä jälleenrakennusajalla soinnut Jean Sibeliuksen klassinen jousisävellys *Andante Festivo* kuunnellaan osittain kolmessa ensimmäisessä ryhmässä vuoden 1939 tallenteena. Suurimmalle osalle teos ei tuo minkäänlaisia muistoja mieleen, mutta Sibeliuksen ”naapurissa” opiskellut Tuula kertoo, että kappale on tuttu hänelle koko elämän ajalta. Anneli ja Juhani valottavat, että radiosta tuli sotien jälkeen usein ”hartaampaa” musiikkia eikä välttämättä iskelmää. Irja pohtii, että olikohan *Andante Festivo* sävelletty Säynätsalon tehtaan juhliin.

Hyvin vahvasti sotaan ja luovutettuun Karjalaan liittyvää *Äänisen aallot* -kappaletta toivovat kuultavaksi Helvi, Kirsti, Maire ja Oiva ja se kuunnellaan osittain ryhmissä 1, 4 ja 5 – eli Helvin ja Kirstin ryhmässä 2 sitä ei kuunnella. Mairesta laulu on aivan ihana ja hän arvelee, että sitä on täytynyt tulla usein radiosta, koska hän on kuullut sitä paljon ja ”ihastunu ikihyviks”. Ryhmässä 3 *Äänisen aallot* ei tule ollenkaan puheeksi. Muutaman mielestä sotien jälkeen vastavia lauluja tuli paljon radiosta, mutta Eilasta, Annelista ja Juhaniasta *Äänisen aallot* ei ole oman nuoruuden vaan omien vanhempien nuoruuden aikaa. Laulun yhteydessä Juhani kertoo isänsä olleen töissä aikoinaan Äänislinnassa. Kysyn, millaisia sota-ajan iskelmiä he muistavat ja Anneli ehdottaa nauraen *Elämää juoksuhaudoissa* ja hihkaisee: ”Sitä laulettiin!”. Oivalle taas *Äänisen aallot* on tuttu etenkin omasta CD-levyharrastuksesta, sillä hän keräilee levyjä ja kuuntelee vanhaa iskelmää, ja Erkille se on kuoroharrastuksen ja karaoken kautta tullut tutuksi. Iskelmälaulukerralta pois ollut Ulla ei rastittanut etukäteen sota-ajan ja 1940-luvun laululistauksesta muita itselleen mieluisia lauluja kuin *Kodin kynttilät*. Kaikille vanhemmat iskelmät eivät ole mieleen, kuten Kertulle: ”Tästä ’42-’50

ei oikeestaan ollu yhtään”, hän lausahtaa, näyttää nauraen kieltään ja ikään kuin yökkää aikakauden lauluille.

Kun laulamme *Älä itke äitini*, muistaa Helvi veljensä laulaneen sen äitienpäivänä koulun juhlassa: *”Kaikki itki ne emännät siellä, ku me ollaan sotaorpoja”*. Hilikka taas muistelee laulun myötä jo aiemmin mainittua enoan, joka oli *”sotapoluilla ollu – ja siellä rakennellu mandoliinit”*. Annelia laulu lähinnä huvittaa: *”Näähän oli näitä, joku kuvas näitä tän tyyppisiä lauluja, et orpo kompastu sirkkeliin”*, mutta jatkaa, että on tätä vielä 1950-luvun koulussa laulettu paljon. Kirstille laulu tuo mieleen kasvattiäidin Ruotsista, kun hän oli sotalapsena ja Anja avaa olleensa kesät sotaa paossa toisella paikkakunnalla sisarustensa ja serkustensa kanssa. Leena naurahtaa Vuokolle, että *”meiän ei tarvinnu olla missää”*, viitaten siihen, että he ovat muita ryhmäläisiä nuorempia eivätkä näin olleen paenneet sotaa. Muussa yhteydessä Kerttu alkaa muistella sotalapsen matkaansa Ruotsiin:

Kerttu Mää oon sota-aikana ollu Ruotsissa sotaa paossa ja olin semmonen kolmatta vuotta vanha, ja mejät kärrättiin sinne Ruotsiin. Mutta, siit on niin kauan! Kauan aikaa. -- Ku alako se sota, ni meit Tornion kautta vietii junalla. Lähettii Jyväskylästä junaan ja mää muistan aivan selevästi jossakin siellä pohjosessa tai sielläpäin mentiin, tuli joku ilimahälytys ja se juna pysähty [*näyttää kädellään täys stoppia*] ja meiät kakarat mettään! Meil oli semmoset valakoset kaavut päällä. Sitten ku rauhottu nii jatkettiin sinne Keski-Ruotsiin, Jönköpingiin ja juna sitte vei meiät, ja välillä otettiin terveystarkastus [*huvittuneena*], tukka pois päältä ja matolääkkeet ja kaikki, ettei täit ja madot [*naurahtaa*] leviä!

Kerttu huokaisee, kuinka junamatka mennessä oli kamala ja jatkaa kertomalla, että Suomeen palatessa matka taittui laivalla Tukholmasta Turkuun: *”Kova myrsky oli, ni aallot löi vaan sinne ikkunoihin ja meitä oli kakaroita laiva täynnä”*. Jatkosodan päätyttyä kaikki suomalaiset lapset tuotiin Suomeen, paitsi jotkut ruotsalaiset kasvattiperheet tahtoivat adoptoida heillä olleet sotalapset. Aikuisiällä Kerttu sai kasvattivanhempiansa ja omien vanhempiansa välisen kirjeenvaihdon luettavakseen. Hän toteaa, että Suomessa vanhemmilla oli ollut melko kurjaa: molemmat olivat töissä tehtaalla, jossa tehtiin ammuksia. Jatkosodan aikaan hän oli jo takaisin Suomessa ja muistot ilmahälytyksestä kummittelevat edelleen elävänä mielessä:

Kerttu Ihan keskellä päivääki tuli, ei muutaku kuusen alle mehtään vaan piiloon. Ja sitte ilta tuli, ni piti olla ihan pimeenä kaikki parvet, ei saanu valojakaan, sit pimennettiin se musta verho. Se oli hirveetä, hirveetä aikaa, että nuo [*näyttää ylös*] rupes huutamaan siellä, niin ei muuta ku [*huiskaisee kädellä pois*]. Se oli kaameeta. Semmoset on jääny mieleen.

Siirtolaisista ja evakoista puhe tulee useammassa ryhmässä. Evakkona Etelä-Savoon muuttanut Juhani ei juuri evakkokokemuksistaan kerro, mutta maalaistalossa, johon perhe sijoitettiin, oli Juhani *”ihan kyllä mukavat, hyvät oltavat”*. Aika odotellessa omaa asuntoa jätti Juhaniin *”jonkinlaisen jälen”*. Väliaikainen kodittomuus nousee esiin myös Kertun puheessa, vaikka hän ei ole itse evakko. Kertun äiti ja isä olivat töissä kartanossa, johon oli sijoitettu evakkoja ja perhe asui jonkin

aikaa kartanolla. Tupa jaoteltiin huoneisiin pahviseinillä ja neljä perhettä asui yhdessä tuvassa, jossa hellat ja uunit olivat yhteiskäytössä. Kartanon tontilla oli muutama mökki, joihin sijoitettiin useita kymmeniä evakkoja. Kerttu muistaa, että kartanon omistaja ei olisi halunnut ottaa evakkoja, mutta kunta pakkotti: *"Sitte niille annettiin ilmasia tontteja, niin ne rupes rakentaan sitä omaa taloo, sitte ne lähti sieltä [kartanosta] pois"*.

Hilkka kertoo ylpeänä olevansa siirtokarjalainen, mutta ylpeys on kasvanut vasta vuosien myötä. *"Mää en koskaan ilenny sannoo kellekkään vielä aikuisena ollessa, että mää oon Karjalasta"*. Hän joutui kohtaamaan rasismia ja kertoo, että jopa opettaja haukkui *"ryssäksi"*. Perhettä kehoitettiin menemään takaisin rajan taakse, ja hän korostaa heidän olleen luterilaisia eikä ortodokseja, jotka usein kohtasivat vieroksuntaa. Pirkanmaalla vanhemmat puolustivat lapsiaan ja joutuivat kutsuamaan vanhempainiltaan opettajat koolle, koska kiusaamista oli niin paljon. Irja nyökyttelee kaikelle Hilkan kertomalle: *"No minäki muistan tän, että siirtolaisista puhuttiin vähän niinko toisen luokan kansalaisina"*. Jopa Irjan kotikylällä Savossa lähellä itärajaa ihmeteltiin, jos joku meni siirtolaisen kanssa naimisiin: *"Se otti karjalaisen"*, muistaa Irja ihmisten pöyristelleen. Tuula on täysin hämmästynyt tästä keskustelusta ja kertoo kuulleen karjalaisiin kohdistuneesta rasismista vasta lähiaikoina. Vastoin Hilkan kokemusta Tuula kommentoi: *"Siis mul on ainaki semmonen kuva, että käytettiin ihan noin, mut ei kukaan ainakaan ryssitellyt!"* ja saa Hilkan pudistamaan päätään epäuskoisena ja paheksuvana. Hilkka avaa, että karjalaiset saivat osakseen paljon kateutta pika-asutustilojen vuoksi, minkä myötä Tuula muistaa, että karjalaiset puhuvat kartanosta, *"piha ja se koko kaikki oli kartanoa"*. Myös Hilkka käyttää sanaa "kartano" kertoessaan ensimmäisestä asutuspaikastaan ja muistelee, että kartanon omistajat olivat ihania ja naapurikartanonkin väki oli kuin vanhempia hänelle ja sisaruksilleen. Kateutta ja kiusaamista oli lähinnä koulussa ja kotipiirin ulkopuolella. Tuula vielä jatkaa vastaan väittämistä: *"Ku mä oon Etelä-Karjalasta, mie oon ollu siellä karjalaisten joukossa koko ajan, ni ei siellä ollu tämmöstä. – Mies koko ajan vakuuttaa, että kuinka siirtolaiset sopeutuivat, "me otettiin ne ihan ilomielin vastaan"..."*.

Muilla kokemuksilla karjalaisista ja evakoista on vähemmän. Oivan mielestä pohjoiseen Suomeen asutettiin paljon karjalaisia: *"Sehän oli se maanluovutus lakisääteinen homma"*. Erkki ei muista, että heille olisi juuri karjalaisia tullut, mutta Kerttu kertoo, että hänen kotinsa alueelle tuotiin paljon inkeriläisiä. Kunta antoi inkeriläisille parakkeja ja hän muistaa tutustuneensa inkeriläisiin, mutta jossakin välissä tuli käsky, että väen piti palata takaisin Inkeriin. Karjalaiset ja sota ovat Eilan mielestä tuoneet melankoliaa paljon Suomeen. Pirkko taas mainitsee, että karjalaiset toivat ruokakulttuuriin sienet. Hänen mökkipaikkakunnalleen Pohjanmaalle oli tullut paljon evakoita, joita tuli myös Raimon kotipaikkakunnalle sahalle töihin. Raimo muistaa, että uusille asukkaille rakennettiin paljon taloja.

Sota-ajan jälkeinen säännöstely, pula-aika ja tanssikielto nousevat esiin muutamassa ryhmässä. Pirkko, Maire ja Raimo muistelevat kahvikortteja ja ruokakuponkeja. Pirkko kertoo maistaneensa Lahden torilla ensimmäistä kertaa elämässään banaania, kun hän oli noin kymmenvuotias: *"Ja minä aattelin, että voi ku*

tää on pahhaa!”. Raimon mielestä banaanit tulivat hyvin myöhään ja hän muistelee, että kortilla haettiin ainakin kahvia ja sokeria. Maire kertoo muistavansa elävästi, kun hän näki ensimmäisen kerran banaanin ja mandariinin, joita hän pääsi maistamaan: *”Mää oon ollu jo koulussa, ku mä oon ekan kerran nähny”*. Helvi, Kirsti ja Anja taas muistelevat, että sodan jälkeen ei saanut tanssia, vaan piti mennä piirileikkiä. Oiva huomauttaa, että renkutukset olivat sodan jälkeen esityskiellossa ja kertoo, että tanssikielto päättyi Lapin sotaan: *”Ja sitte alko tämä iltamavillitys. Niin tai ei ollu iltamia, oli huliviliä, puoltoista tuntia tanssia lopuksi, ja nuorisoseura esitti jonkun näytelmän”*. Erkki ja Kerttu huomauttavat naureskellen, että nurkkatansseja sai pitää. Kerttu nauraa kertoessaan, kuinka nimismies tuli paikalle kuin elokuvissa ja hääti väen nurkkatansseista.

7.2 Uskonto ja hengellisyys

Osallistujien muistoissa kuuluu, kuinka kirkollinen toiminta ja kirkko institutionaalisesti vaikuttivat vahvasti jälleenrakennusajan arjessa moniin toimintoihin. Etenkin maaseudulla perinteisen kirkollisuuden arvostus säilyi pitkään (vrt. Lauha 2004, 202). Tässä alaluvussa kuvaan aluksi, kuinka uskonto näyttäytyi osallistujien kouluarjessaja käymällä läpi muistoja ja kokemuksia koulussa käytetyistä hengellisistä lauluista. Luvun toisessa osassa tarkastelen, kuinka hengelliset laulut kytkeytyvät osallistujien kotiin ja läheisiin. Kolmanneksi käsittelen laulujen myötä nousevia osallistujien muistoja pyhäkoulusta ja muusta kirkollisesta lapsuudesta. Lopuksi avaen, kuinka osallistujat suhtautuvat hengelliseen musiikkiin.

Uskonnon vaikutus näkyy monissa ajan lauluissa, jotka eivät suoranaisesti ole hengellisiä lauluja. Useissa luontoa kuvaavissa lauluissa tai maakuntalauluissa on hengellistä sanastoa, kuten Luoja tai Jumala, mutta näitä lauluja ei ole luokiteltu hengellisiksi lauluiksi niiden käyttöyhteyden vuoksi. Tällaisesta hyvänä esimerkkinä on *Kesäpäivä kangasalla*, jonka tekstin kirjoitti alun perin Zacharias Topelius ja suositun suomennoksen P. J. Hannikainen. Laulun kolmas säkeistö esimerkiksi on selkeä rukous:

*”Oi, taivahan pyhä Herra, sä Isämme armias!
Ah, kuink on sun maasi kaunis, kuink ihana taivahas!
Sä järveimme säihkyellä suo lempemme tulta vaan!
Oi, Herra, intoa anna ain maatamme rakastamaan!”*

Tässä tutkimuksessa määrittelen hengelliset laulut sellaisiksi sisällöiltään selkeästi hengellistä sanomaa sisältäviksi lauluiksi, joiden käyttöyhteys on tutkimalani ajalla ollut ensisijaisesti uskonnollinen. Tällaisia lauluja ovat virret, pyhäkoulu laulut ja hengelliset laulut, joita koulussa on laulettu. Näiden ohella osallistujien puheessa nousee sellaisia lauluja, joita ei perinteisesti käsitetä hengellisiksi,

mutta joiden sanoitusten kautta osallistujat yhdistävät ne hengellisyyteen³⁴. Kolmannen tapaamiskerran (3) *Hengellisiä lauluja* monisteeseen olin valikoinut pyhäkoulusta tuttuja lauluja sekä lauluja teemalla "Aamuhartaus ja virret". Lopuksi monisteessa oli muita hengellisiä koululauluja. Virsistä poikkeuksellisesti *Suomalainen rukous* on käsitelty isänmaallisten laulujen yhteydessä, sillä se kytkeytyy osallistujien muistoissa ensisijaisesti isänmaan puolustuksen teemaan.

7.2.1 Uskonto osana koulutyötä

Osallistujien kouluissa päivä alkoi yleensä aamuhartaudella ja koulun juhlissa laulettiin usein hengellisiä lauluja, kuten kevätjuhlassa *Suuvirsi*. Se, että hengelliset laulut olivat näkyvässä roolissa jälleenrakennusajan kansakoulussa, on varsin luonnollista, sillä kummatkin opetussuunnitelmat 1925 ja 1952 määrittelevät, että koulun lauluohjelmistoon tulee sisällyttää hengellisiä lauluja ja virsiä³⁵. Hengellinen materiaali näkyy myös koululaulukirjojen³⁶ lauluvalikoimassa: virsien ja hengellisten joululaulujen ohella puhtaasti hengellisiä muita lauluja on ajalla käytettyjen yleisempien koululaulukirjojen laulustosta noin 9–14 prosenttia (Tammela 2018, 121). Lisäksi, koska etenkin maalaiskyläkoulun opettaja edusti kutsumusopettajuutta, johon on perinteisesti liitetty uskonnollisuus (vrt. Säänti 2007, 401), on varsin ymmärrettävää, että kouluun liittyviä muistoja ja kokemuksia värittää monin paikoin hengellisyys.

Uskonto näkyi kouluarjessa laulujen ohella rukouksina ja hartauksina. Ruokarukouksen koulusta muistavat Pirkko, Sirpa, Maire sekä Raimo, joka kertoo koulupäivän päättyneen yhteiseen rukoushetkeen: *"Meillä oli se aamuhartaus ja sitten aina ennenkö lähdettiin, koulupäivän päättyessä oli sitten sellainen virsi, ja rukous, ja sen piti aina joku oppilas"*. Hengellisten laulujen teemakerran yhteydessä pyydänkin ryhmäläisiä muistelemaan erityisesti koulun aamuhartausta ja kertomaan, mitä aamuhartaudessa tapahtui, mitä siellä laulettiin ja säestettiinkö laulettu laulu harmonilla vai laulettiinko ne ilman säestystä. Muutama osallistujista nostaa kuitenkin oma-aloitteisesti keskusteluun aamuhartauden muussa yhteydessä jo ennen kuin ehdin siitä itse kysyä:

- Kerttu Meillä ku alko, siis mentiin kouluun, ensimmäinen tunti, ensimmäiseksi laulettiin joku virsi.
Erkki Nii, niin se oli. Aamuhartaus.
Kerttu Aamuhartaus, just! Joo.
--
Vuokko Meillä oli aina aamusin tämä aamuhartaus koulussa.

³⁴ Pääteemaltaan isänmaalliset laulut, maakuntalaulut ja kansallislaulut eivät ole mukana uskonto-analyysissä, vaikka niiden sanoituksissa on hengellisiä elementtejä. Osallistujat yhdistävät ne ensisijaisesti muihin pääkategorioihin kuin uskontoon ja ne on tarkoitettu alun perin muuhun tarkoitukseen kuin uskonnon harjoittamiseen – toisin kuin virret.

³⁵ Vuoden 1925 opetussuunnitelmassa määritellään, että vuosittain opeteltavista noin 25 laulusta jopa puolet tuli olla virsiä tai hengellisiä lauluja ja vuoden 1952 opetussuunnitelma suositteli erityisesti suomalaisia kansanvirsiä myös laulutunneilla laulettavaksi.

³⁶ Olavi Ingman (1954, 358) laulukirjassaan suosittelee kullekin kansakoulun luokka-asteelle tiettyjä virsiä; kullakin vuosiluokalla I-IV opetellaan kahdeksan virttä, V ja VI luokalla seitsemän ja VII luokalla kuusi virttä.

Yleensä aamuhartauteen kuului laulu ja pieni hartausosio eli puhe, joka saattoi olla tekstikatkelma Raamatusta, rukouskirjasta tai muu hengellinen teksti. Isommissa kouluissa oppilaat kokoontuivat juhlasaliin, pienemmissä kouluissa hartaus järjestettiin luokissa. Eila muistaa, että hartauteen keräännettiin voimisteluluokkaan ja johtava opettaja säesti harmonilla virsiä. *"Siellä seistiin, mä en voi sanoa, mitä siel muuta tapahtu"*, naureskelee Eila, jonka koulussa aamuhartaus pidettiin joka aamu. Eräs Annelin opettajista ei aamuhartauksia juuri pitänyt, vaikka aamuhartaudet ja virret kuuluivat opetussuunnitelmaan: *"Meillä oli alkuun semmonen hirveen vanha opettaja, semmonen miesopettaja, ja se ei ollu kyllä erikoisen kirkollinen"*. Sen sijaan Annelin alakoulun opettaja piti aamuhartauden silloin tällöin. Pientä kyläkoulua käynyt Anneli muistaa juhlasaliin kokoontumisen vasta oppikouluajaltaan, ja luokassa hartaus pidettiin myös Oivan koulussa: *"Kon ei ollu juhlasalia"*, huudahtaa Oiva. Kerttu muistelee, että vielä alaluokilla aamuhartaus toteutettiin omassa luokassa, mutta ylemmillä luokilla kokoonnuttiin juhlasaliin: *"Kaikki luokat, ja siellä yhteinen aamuhartaus. Virsi, aamuhartaus, sitte luettiin siitä Raamatusta ja rukouskirjasta joku semmonen [teksti]"*. Raimon taajamakoulussa aamuhartauteen keräännettiin juhlasaliin ja hän arvelee, että hartaus oli *"joku kouluhallituksen määrittelemä muoto ja samalla tavalla se kävi siellä maalaiskoulussakin"*. Hän naureskelee, että ylemmillä luokilla virsien laulamisesta tuli kilpalaulantaa ja kisailua siitä, mikä luokka laulaa virret parhaiten ja kovimmalla äänellä. Myös Juhani muistelee kokoontuneensa keskuskansakoulun juhlasaliin, jossa laulettiin laulu ja opettaja lausui muutaman sanan. Kaupunkikoulua käynyt Maire puolestaan nauraa kertoessaan, kuinka he menivät aamuisin juhlasaliin *"ja seisottiin siellä ku sillit suolassa, sitten puhujapöytä joku opettaja puhui, laulettiin virsi ja mentiin luokkaan"*.

Pientä maalaiskoulua käyneiden Helvin ja Vuokon mukaan aamuhartaus järjestettiin luokassa; opettaja tai oppilaat lukivat jotakin rukouskirjasta, jonka jälkeen laulettiin hengellinen laulu *"ja seisavillaa pulpettien eessä"*, valottaa Helvi. *"Joo, ja opettaja puhui sitte jonku värssyn"*, jatkaa Leena hymyten ja muistelee, että hartaudessa laulettiin nimenomaan virsi, minkä muistavat myös Ulla ja Pirkko. Värssyllä Leena tarkoittanee mietelauseita, tekstipätkää tai Raamatun jaeita. Oivakin käyttää sanaa värssi: *"Mulla se opettaja luki jonkun Raamatunvärssyn ja... Ja sitte veisattiin joku virsi. Eikä koko laulua vaan muutama säkeistö. Yks tai kaks säkeistöä"*. Hilkan mukaan heillä luettiin *"semmonen mietelause, sille päivälle tarkotettu"* ja kertoo, että tämän jälkeen laulettiin virsi. *"Joskus joku oppilas luki jonku tekstin"*, muistelee Pirkko, joka tarkentaa, että aamuhartaus oli aina ennen ensimmäisen tunnin alkua ja useimmiten puhuja oli opettaja. *"Koulussa ainaki opettaja luki jotaki ensin ja sitte lauletti"*, toteaa myös Anja aamuhartaudesta. Kirsti muistaa, että aamuhartaudessa laulettiin, mutta ei ole varma, oliko kyseessä virsi vai jokin muu hengellinen laulu. Hengellisten laulujen teemakerralta pois ollut Sirpa nyökkää ehdotukselleni muussa yhteydessä, että aamuhartaus, hengellisyys ja virret ovat kuuluneet heidän lapsuudessaan koulun arkipäivään. Teemakerralta pois ollut Seppo ei kommentoi aamuhartauksiin tai hengellisyyteen koulussa mitään.

Kysyn osallistujilta, laulettiinko virret ulkoa vai oliko koulussa käytössä virsikirjat. Juhani epäilee, että koulussa saattoi ehkä olla pieni virsikirja, josta virsiä laulettiin, mutta Anneli väittää, ettei kouluissa ei ollut virsikirjaa, vaan hengelliset laulut olivat tavallisessa laulukirjassa. Anjaa naurattaa, että virsiä ei osattu ulkoa, vaan ne laulettiin virsikirjoista ja Kirstikin muistaa elävästi pienet mustat virsikirjat koulusta. Helvistä heillä oli käytössä virsikirjat, eikä virsiä tarvinnut osata ulkoa. Suurin osa kertoo, että aamuhartauden laulut säestettiin harmonilla, mutta Tuulan mukaan virttä säesti koulukaveri pianolla. Irja ei juuri muistele muuten aamuhartausta, mutta kertoo muistavansa elävästi virsiläksyt ja tykänneensä aina virsistä, vaikka ulkoa opettelu olikin hänelle kauheaa: *”En millään oppinu, mutta mun mielestäni siitä syystä, kun tuo Tuula sano, että ne on vaikeita lapsen ymmärtää”*.

Virsiä, jotka selkeimmin yhdistetään aamuhartauksiin, ovat *Totuuden Henki*, *Soi kunniaksi Luojan* ja *Mä silmät luon ylös taivaaseen*. *Soi kunniaksi Luojan* löytyy kolmesta koululaulukirjasta alkuperäisillä sanoilla *”Soi kiitokseksi Luojan”* ja *Totuuden Henki* vanhoilla *”Henki totuuden, haasta korkealta”* –sanoilla yhdestä koululaulukirjasta, mutta viimeinen lastenvirsi on ainoastaan virsikirjassa ja useissa vanhoissa hengellisissä laulukirjoissa. Jälleenrakennusajalla käytössä olleessa vuoden 1938 virsikirjassa *Totuuden Henki* on luokiteltu osastoon *”Koulu”* ja se on nykyisessäkin virsikirjassa kouluvirsi. Jopa 11 osallistujista mieltää virren tutuksi juuri koulusta ja aamuhartaudessa sitä muistavat laulaneensa Helvi, Tuula, Hilikka, Irja ja Erkki. *”Tää oli aamurukouksessa hyvi usseesti”*, muistaa Helvi. Virsi kuitenkin valitaan laulettavaksi ainoastaan ensimmäisessä ja toisessa muisteluryhmässä, sillä virsien kohdalla osallistujilla on mahdollisuus valita, mitkä lauletaan ja mitkä jätetään laulamatta. Vuokko ja Anja toivovat *Totuuden Henkeä* laulettavaksi ja heidän ryhmässään valinta toteutuu. Kaikki, joiden ryhmässä virsi valitaan, osallistuvat sen laulamiseen ja niissäkin ryhmissä, joissa sitä ei valita, virsi vaikuttaa olevan oikein tuttu. Kaikille neljännen ryhmän osallistujille virsi on tuttu, myös teemakerralta pois olleille Sirpalle ja Sepolle. Ainoastaan viimeisen ryhmän Oiva ja Kerttu eivät ota mitään kantaa virteen. Kolmannen ryhmän naisilla *Totuuden Henkeen* liittyy lievästi negatiivisia mielleyhtymiä, sillä sitä on laulettu heistä liikaa eikä sitä näin ollen haluta ryhmässä laulaa:

Tuula	No Totuuden Henki on laulettu kyllä niin puhki, että se on mun yks inhokki! [nauraa]
Ulla	Nii [naurahtaa]
Irja	Kyllä, aamuhartauksissa [naureskellen]
Hilikka	Nii...
Tutkija	Joo! Onko nimenomaan aamuhartauslaulu?
Tuula	Joo [hymyillen]
Irja	[nyökkää]
Hilikka	[nyökkää]

Virttä *Soi kunniaksi Luojan* laulatan ensimmäiselle ryhmälle kaksisäkeistöisenä sanoilla *”Soi kiitokseksi Luojan, sä laulu hentoinen”*. Näihin alkuperäisiin A. W. Kos-

kimiehen sanoihin Sibelius sävelsi virren Helsingin yliopiston promoottiokantaattiin (Pajamo & Tuppurainen 2004, 436–437). Vuoden 1938 virsikirjaan virsi otettiin käyttöön hieman mukailluilla sanoilla, mutta koululaulukirjoissa alkuperäinen kantaatin osaksi sävelletty teksti näyttää säilyneen sellaisenaan. Virttä lie-nee laulettu kirkollisessa yhteydessä uudistetuilla sanoilla, sillä heti ensimmäisessä ryhmässä osallistujat olivat kovin hämmentyneitä ”vääristä sanoista”:

- Anneli Oho, onpas eri sanat! [yllättyneenä]. Soi kunniaksi Luojan nyt virsi kiitoksen...
- Eila No nii... [paheksuvan näköisenä]. Mut jos myö lauletaan eri sanoilla sit jokaine mite...[huvittuneena]
- Anneli ...tuon kaiken hyvän tuojan ja suojan ainaisen, seuraava fraasi. Kakkoshan on pysyny ennallaan.
- Eila Nii... -- Eikö oo virsikirjaa sit, mis ois ne sanat?
- Tutkija Kyllähän te osaatte!
- Eila Osataan, tullaan sun perästä! [naurahtaa]
- Anneli Nii, kyllähän sää osaat ne.
- Eila Sää laulat ni mää... kuuntelen [huumorilla]
- Anneli Kyllä ne jostain ne sanat tulee [naurahtaa]

Eila ja Anneli osaavat virren vuoden 1938 käännökseen mukaisesti hyvin ja laulavat kolmannessa säkeistössä ”*Suo, että alttiin mielin myös köyhää holhoomme*”, minkä itse olen oppinut nykyisen vuoden 1986 käännökseen mukaisesti ”*Suo, että ilomielin myös jaamme leipämme*”. Selvännän ryhmälle, että Sibelius itse halusi sävellystä laulettavan alkuperäisillä sanoilla ja kerron valinneeni sanat koululaulukirjojen perusteella. Seuraaville ryhmille tarkastan laulun sanat vuoden 1938 virsikirjasta ja muutan ne sen mukaiseksi monisteeseen. Kysyn kakkosryhmässä, ovatko he laulaneet viimeistä säkeistöä ”*jaamme leipämme*”, johon Helvi ja Vuokko vastaavat ”ei”, ja Vuokko nostaa päänsä jopa hieman yllättyneenä kysymykseeni. Kaikissa muissakin ryhmissä virsi valitaan laulettavaksi, mikä saattaa viitata siihen, että se koetaan mieluisaksi tai merkitykselliseksi. Kaikki paikalla olevat (18/20) osallistuvat sen laulamiseen ja virsi osataan keskimääräistä paremmin. Pois teemakerralta olleet Sirpa ja Seppo ovat rastittaneet virren monisteesta itselleen tutuksi lauluksi. Kakkosryhmän Helvi osoittaa Vuokkoa: ”*Minä oon äänessä, niin Anja ja sinä, ni valitkaa työ*”, ja Anja puolestaan osoittaa Leenaa todeten: ”*Ja sinä, te ootte ollu niin hiljasia molemmat*”. Leena ehdottaa: ”*Soi kunniaksi Luojan, se on yks*”, mitä toivoo myös Vuokko. ”*Joo, tämä on mahtava!*”, huudahtaa Helvi valinnalle. Kolmannessa ryhmässä Tuula kertoo, että hänen puolestaan voidaan valita virsistä mikä tahansa ja jatkaa sen jälkeen kertoen, että **Soi kunniaksi Luojan** on hänen opiskeluaikanaan laulettu äänissäkin, ”*ku mä oon siellä Sibeliuksen naapurissa opiskellu*”. Ulla kommentoi, että virsi on hänellekin tuttu. Muissa ryhmissä **Soi kunniaksi Luojaa** toivovat laulettavaksi Raimo, Oiva ja Kerttu. Moni naisista osaa laulun suurelta osin ulkoa ja esimerkiksi Anja tuijottaa ”kaukaisuuteen” laulaessaan, sillä laulun sanat tulevat muistiin selvästi automaattisesti. Miehistä Juhani osaa sanat melko hyvin ulkoa. Laulamisen päätteeksi Kerttu toteaa ilahtuneena: ”*Hyoä laulu!*”. Koulusta virren erikseen mainitsevat muistavansa Maire, Pirkko ja Erkki.

Lastenvirsi *Mä silmät luon ylös taivaaseen* on laulumonisteen osiossa ”Aamuhartaus ja virret”, mutta se on tullut tutuksi osallistujille koulun ohella pyhäkoulusta, jumalanpalveluksista ja muista kirkollisista yhteyksistä. Anneli ja Eila muistavat virttä laulettuna koulussa, pyhäkoulussa ja ”oikeestaan kaikissa, missä lapsia oli koolla”, nauraa Anneli. ”Eiks tää oo virsikirjassa”, kysyy Tuula ja kertoo, että ”tää musta on niitä koulun hartauslauluja. Ja sitte Ystävä sä lapsien, se on tietysti ollut myös”. Ulla nyökkää ja ilmaisee mieltävänsä kummatkin Tuulan mainitsemat virret koulun hartauslauluiksi. Anjasta virsi on kaunis ja Raimo kertoo näiden olevan oikein tuttuja lauluja. Samaa mieltä on Erkki: ”Nää tuttuja sikäli on mulleikki kaikki, mutta *Mä silmät luon ylös taivaaseen* on niinku... lapsuuteen, se kyllä, kyllä nää on kaikki. -- Tää oli mulle tutuin näistä.” Valittaessa lauluja Kerttu kehottaa Erkkiä ja Oivaa valitsemaan, sillä hän kertoo näistä virsistä kaikkien olevan hänelle tuttuja. Kaikki ryhmät haluavat laulaa tämän lastenvirren ja lisäksi teemakerralta pois olleet Sirpa ja Seppo ovat merkinnet sen tutuksi. Ainoa paikalla olevista, joka ei osallistu virren laulamiseen sen tuttuudesta huolimatta, on Hilikka; lisäksi Oiva osallistuu vain osan säkeistöistä laulamiseen ja Juhani joutuu hieman hakemaan sanoja. Kaikki muut laulavat osaten ja virsi vaikuttaa olevan monelle oikein tuttu ja mieluisa.

Aamuhartaus ja virret -osiossa virsivaihtoehtona on aiemmin mainittujen lisäksi *Suomalainen rukous*, joka liitetään keskustelussa vahvasti isänmaan puolustukseen, joten olen avannut siihen liittyvät muistot ja merkitykset luvussa 7.1. Oiva ja Erkki kuitenkin muistavat laulaneensa sitä jo koulussa. Kolmella ensimmäisellä ryhmällä monisteesta oli virsi *On Herran templiin tulla*, mutta kukaan ei tuntenut sitä³⁷, joten poistin laulun loppujen ryhmien monisteesta.

Monisteesta muut *Aamuhartaus ja virret* -osion laulut ovat *Matkamiehen virsi*, *Oi muistatko vielä sen virren* ja *Pyhäaamun rauha*. Kolmella ensimmäisellä ryhmällä laulut ovat monisteen muokkauksen vuoksi hieman eri järjestyksessä kuin kahdella viimeisellä ryhmällä. *Pyhäaamun rauhaa* kertovat koulussa laulaneensa ainoastaan Helvi ja Anneli. Laulun sanoissa on Annelin mukaan jotakin outoa: ”Mä oon huomannu, täällä ennenki on ollu semmosia lauluja tuollakin, jossa on niinku puhuttu jottain syntisestä, tai semmosesta, niit ei ollu kansakoululaulukirjassa. Niitä oli poistettu nää tämmöset”. *Pyhäaamun rauhan* toisesta säkeistöistä onkin kahta eri versiota koululaulukirjoissa, joten muokkasin monisteeseen rinnakkain kaksi versiota, joista osallistujat saivat valita, kumpi versio heille on tutumpi. Laulu valitaan laulettavaksi ainoastaan kolmessa ensimmäisessä muisteluryhmässä; viimeisissä ryhmissä sen tuntevat Oiva, Maire ja hämärästi Erkki. *Oi muistatko vielä sen virren* on kolmessa koululaulukirjassa, mutta en löytänyt sitä ajan hengellisistä laulukirjoista. Kaikissa ryhmissä halutaan laulaa se ja kaikki paikalla olevat osallistuvat sen laulamiseen. Pois teemakerralta olleet Sirpa ja Seppo ovat merkinneet laulun tutuksi. Kappaletta on jonkin verran levytetty ja juuri levytyksenä sen muistavatkin Tuula ja Ulla, eivätkä usko laulaneensa sitä koulussa:

³⁷ Ainoastaan Tuula ja Irja kommentoivat laulettuani malliksi virttä, että sävel on heille tuttu, mutta sanat ovat oudot. Virsi on nykyisessä virsikirjassa eri sanoilla, mutta esiintyy koululaulukirjoissa näillä sanoilla.

- Tuula Siis mä en miellä tätä ollenkaa lastenlauluksi [*hämmentyneen huvittuneena*]. Siis silleen niin, että...
- Tutkija Niin ei tää varsinaisesti lastenlaulu oookkaa, mutta tää on monessa sen ajan koululaulukirjassa.
- Tuula Kummallista.
- Ulla Mää en kans muista, että sitä koulussa, mutta tätähän on kyllä laulettu CD:lläki, että on levytetty.

Kuitenkin jopa yhdeksän osallistujaa mainitsee muistavansa sen koulusta. "*Mikä on semmonen, minkä te yhdistätte vahviten kouluun? – Laulettiinko tätä koulussa paljon?*", kysyn viimeiseltä ryhmältä. "*No Oi muistatko vielä sen virren*", vastaa Oiva ja jatkaa jälkimmäiseen kysymykseeni: "*Kyllähän sitä laulettiin*". Kerttu ja Erkki muistavat myös laulaneensa sitä koulussa. Kummatkin *Pyhäaamun rauha* ja *Oi muistatko vielä sen virren* tuovat osalle muistoja kodista, jotka käyn läpi seuraavassa alaluvussa. Myös *Matkamiehen virsi* yhdistetään muualle kuin kouluun.

Laulumonisteen pyhäkoulu-osion lauluista *Jonk' on turva Jumalassa, Oi katsohan lintua oksalla puun, Suojelusenkeli* ja *Kanteleeni* muistaa useampi osallistuja myös kansakoulusta. *Jonk' on turva Jumalassa* on ainoastaan yhdessä koululaulukirjassa, mutta se löytyy eri hengellisistä laulukirjoista ja sen sanoitukset koetaan hieman oudoksi. Muisteluryhmäläisistä kaikki lukuun ottamatta Oivaa ja Ullaa tuntevat laulun; myös teemakerralta pois olleet Sirpa ja Seppo ovat merkinneet laulun tutuksi. Ulla yrittää laulaa mukana, mutta Oiva ei laula. Kaikki muut paikalla olevat osaavat laulun melko sujuvasti. "*Minust tätäkään, ettei tämmöstä Siionista laulettu sillon koulus*", tuumii Anneli. Juhani kertoo sävelen olleen hänelle ihan tuttu, mutta ainoastaan ensimmäisen säkeistön sanat tulivat hänelle mieleen. Samoin Erkille sävel on tutumpi kuin sanat ja itse asiassa jopa kolmannes osallistujista kokee säkeistöt 3–5 vieraiksi; on mahdollista, että laulusta on laulettu vain osa säkeistöistä. Kakkosryhmän naiset haluavat selvästi laulaa hitaammin kuin mitä olen valinnut säestyksen tempoksi ja he pitävät ikään kuin virsitauot fraasien välillä. Tämä viitanee siihen, että laulua on laulettu paljon kirkollisissa yhteyksissä. Esimerkiksi antaumuksella laulava Helvi kertoo laulaneensa tätä jumalanpalveluksessa, mutta myös koulussa, josta sen muistavat niin ikään Leena ja Kirsti. "*Kyllä mää muistan, että me koulussaki laulettiin tätä*", kertoo Kerttu. Sen sijaan Anja pudistaa päätään, eikä muista, että laulu olisi koulussa laulettu. Samaa mieltä on Tuula: "*Siis, mä en muista yhtään näitä, siis että nää on tuttuja kaikki, mutta en muista et koulussa olis laulettu*".

Kaikkien muisteluryhmäläisten tuntema *Oi katsohan lintua oksalla puun* saa kaikki paikalla olevat (18/20) osallistumaan laulamiseen, joskin Erkki ei koe osaavansa laulua niin hyvin. Laulu ei ole kuin yhdessä koulun laulukirjassa, mutta löytyy monesta hengellisestä laulukokoelmasta. Juuri koulussa laulua muistavat laulaneensa Anneli, Helvi, Kirsti, Oiva ja Kerttu. "*Mut tätä on kansakoulussa laulettu nimenomaa, ei pyhäkoulussa*", kertoo Anneli. "*Sieltä [kansakoulusta] varmaan ollu ulkoläksynä*", pohtii Kirsti, johon Helvi jatkaa: "*Kyllä, niitä piti osata kyllä*". Oiva muistaa laulun koulusta ja pyhäkoulusta, ja Kerttu alkaa hymyssä suin muistella koulun kuoroja: "*Joo meillä oli koulussa, järjestettiin semmosia kuoroja,*

meit oli kuoro! Ja mä muistelen sillon et näitä laulettiin”. Raimosta laulu taas ei aivan ”natsaa” kouluuikaan, eikä myöskään Tuula muista sitä koulusta, vaan ehdottaa, että sitä on saatettu laulaa seurakunnan tilaisuuksissa. *Oi katsohan lintua oksalla puun* on selvästi ollut suosittu laulu osallistujien lapsuudessa:

- Tutkija Muistatteko tän ihan lapsuudesta asti?
Juhani Kyllä [*nyökyttää*] on ihan paljo laulettu.
--
Helvi Ai että ku lapsuus tulee mielee [*onnellisen kuuloisena, naurahtaa*]
Kirsti Minä luulen, että tän minä lauloin lapsena kovasti!
Tutkija Te ootte kaikki laulanu tätä lapsena?
Vuokko Joo-o [*hymy*]
Leena Joo.
Anja [*pudistaa vähäsen päätään*] Kyllä tää tuttu on, mut en mä muista missä mä tätä oon laulanu.
--
Ulla Nyt täytyy kyllä sanoa, että mä en muista mistä, mutta tuttu tämä on joka tapauksessa.
Hilkka No kyllä mulla on suuri osaa kotoonta ja äiti laulamana.
Irja No – minulla on kotoa ja sitte kylällä, ko oli seuroja.

Kaikkien tuntema *Suojelusenkeli* ei löydy ajan koululaulukirjoista, mutta on tietävästi ollut koululaulu (ks. Kosonen & Pajamo 2009). Se löytyy muutamasta hengellisestä laulukirjasta ja se on todennäköisesti ollut myös pyhäkoululaulu. Paikalla olevat lukuun ottamatta Hilkkaa laulavat osaten mukana – Hilkalle laulu tuo henkilökohtaisia hautajaismuistoja, minkä vuoksi hän ei pysty liikutteltaan jatkamaan laulamista. Muutama muukin yhdistää laulun hautajaislauluksi ja osa muistaa laulun levytettyinä versiona³⁸. Mairekin liikuttuu, kun laulamme viimeisen fraasin ”...*ethän milloinkaan ottaa sä vois sun kättäsi enkelin kädestä pois*”. Hän laulaa koko laulun ulkomuistista silmin nähden uppoutuen jonnekin mielikuviinsa. *Suojelusenkeliä* muistavat nimenomaan koulussa laulaneensa Anneli, Juhani, Helvi, Anja, Vuokko, Leena, Tuula, Ulla, Hilkka, Erkki ja Kerttu. Teemakerralta pois olleet Sirpa ja Seppo ovat merkinneet laulun tutuksi. Laulua lienee laulettu paljon, sillä Juhani kertoo hymyillen: ”*Tän määkin muistin kokonaan melkeen nää sanat*”. Kerttu nauraa laulun jälkeen: ”*Ihme kun nää on vielä tuolla päässä, vaikka on niin kauan, kun on kouluja käyty!*”. Laulun merkityksestä kertonee Raimon kommentti laulun päätteksi: ”*Kiitos*”. Muutaman osallistujan mielestä sanoituksissa oli erilaisuutta:

- Kirsti Ja mä oisin toho ”oi lapsonen” siihen laulanut tuossa viimisessä.
Helvi Nii ”oi lapsonen”, nii minäki meinasin.
Tutkija Mitenköhäh se sit ois jatkunu, ”oi lapsonen ethän sä”?
Kirsti ”Oi lapsonen ethän sä milloinkaan ottaa sä vois”, kyllä se ihan samalla lailla jatkuu, mutta minä laittasin ton ”laps”, se on lyhennettynä ”laps” ni minä laittasin ”lapsonen” kokonaan [*tietävästi*].
Helvi Lapsonen, lapsonen.

³⁸ Ks. lisää alaluvusta 7.2.2 *Läheiset ja koti muistoissa hengellisten laulujen kautta*.

- Kirsti Minäki meinasin laulaa sen lapsonen, mut sit huomasin et se onki lyhennetty.
-
- Tutkija Ja sitten ihan kolmannen säkeistön lopussa on "Oi laps ethän milloinkaan ottaa sä vois", niin sitä on laulettu kuulemma "oi lapsonen, ethän sä ottaa"...
- Hilkka Sillai mää oon kuullu.

Tuula muistelee laulun neljättä säkeistöä: *"Me lähdettiin naisten leirille, yks työntekijä pyys, et kuka löytäs Suojelusenkelin sanat netistä tai tulostas. No sitte joku tulosti ne ja siinä oli se neljäs säkeistö, ja oli ollu kuulemma, ku googletti Suojelusenkeli, ni ihan ensimmäisenä"*. Tuula harmittelee, ettei ole itse löytänyt kyseistä säkeistöä, vaikka on yrittänyt sitä etsiä. *"Siin on vähän kanssa semmonen syntinen sävy, joka ei ihan niin lapselle sovi, ni sen takia se on karissu siitä ilmeisesti pois"*, tokaisee Tuula humoristiseen sävyyn. Säveltäessään Immi Hellénin runoa P.J. Hannikainen jätti alkuperäisestä runosta pois muun muassa osion *"Ja syntikin mustia verkkoja vaan on laajalle laskenut korpehen maan"* (Kosonen & Pajamo 2009, 30), joka ei siis varsinaisesti ole koskaan ollut laulun säkeistö, mutta kuuluu kyseiseen runoon ja on löydettävissä helposti hakukoneilla.

"Mun kanteeni kauniimmin taivaassa kerran soi" -sanoilla alkava *Kanteleeni* on laulumonisteessa pyhäkoululauluissa, vaikka se lienee myös koululaulu, sillä hengellisistä lauluista se ja kansanlaulu *Täällä pohjantähden alla* löytyvät ainoina kaikista viidestä ajan koululaulukirjasta. Kumpikin on Suomen Laulunopettajain Yhdistyksen valitsemia yhteislauluja. Tapaamisessa paikalla olevista (18/20) muut lukuun ottamatta Hilkkaa tuovat esiin, että *Kanteleeni* on tuttu ja laulavat mukana. Hilkan osallistumattomuus saattaa johtua siitä, että häntä edellinen laulu on liikuttanut niin voimakkaasti, että hän joutuu *Kanteleeni* -laulun aikana kasaamaan itseään liikutukselta. Kirsti naurahtaa osanneensa lauluun joskus alttostemman, mikä saattaa viitata siihen, että koulussa on ehkä opeteltu lauluja äänissä. Kerttu osaa laulun hyvin ulkomuistista ja pohtii, että laulua on laulettu muuallakin kuin koulussa: *"Kyllä mulla on semmonen muistikuva, että tätä laulettiin siellä sun täällä"*. Laulua muistetaankin hautajaisista ja kotoa, minkä vuoksi käyn siihen liittyviä muistoja muissa uskonto-teeman alaluvuissa.

Pyhäkoulu -osion lauluista osa on sellaisia, että toiset muistavat laulaneensa niitä nimenomaan koulussa ja toiset väittävät, että näitä ei ainakaan koulussa ole laulettu. *Ken on luonut sinitaivaan* on Annelille kansakouluajoilta tuttu, mutta Helvistä laulu on vieraampi ja hän tuumii, ettei hänen kouluaikanaan tätä laulettu. Samaa mieltä on Leena. *Onpa taivaassa tarjona* -laulua taas muistavat koulussa laulaneensa Eila ja Anneli, ja Oiva mainitsee laulun jälkeen, että hänen kotiseudullaan uskonto oli merkittävä tekijä: *"Tuolla sotki lestadiolaisuus, se vaikutti aika paljon näihin koulun rientoihin"*. Kysyn, oliko Oivan mielestä seudulla koulussa enemmän juuri uskonnollisia lauluja. *"Oli joo"*, kuittaa Oiva. Koulussa selkeästi pyhäkouluteemaista laulua *Mä olen niin pienoinen* ovat taas laulaneet Vuokko, Kirsti ja Helvi.

Laulumonisteen viimeisessä osiossa *Muita hengellisiä koululauluja* laulettu *Riennä riemuin eespäin* ja *Olen Luojani pikku varpunen* löytyvät kolmesta ajan

koululaulukirjasta, useista pyhäkoululaulukirjoista sekä vuoden 1938 painoksesta kirjasta *Hengellisiä Lauluja ja Virsiä*. Kummatkin näistä ovat vieraita osallistujille, joskin Anneli, Anja, Irja, Helvi ja Kirsti laulavat *Riennä riemuin* -laulua osaten ja painokkaasti. Laulun osaavat myös Tuula ja Juhani, jotka yhdistävät laulun seurakunnan harrastustoimintaan. Ainoa, joka uskoo laulaneensa laulua koulussa, on Kirsti: "Kyllä me tätä varmaan ollaan laulettu koulussa, koska se oli aika tuttu". Anneli huomauttaa, että sanoissa laulettiin "määränpään", ei "määrämaan". Puolet paikalla olevista tuntee laulun ja osallistuu sen laulamiseen, toinen puoli ei tiedä laulua ja suurin osa heistä ei edes yritä laulaa mukana.

Monelle *Olen Luojani pikku varpunen* tuntuu täysin vieraalta. Helvi muistaa laulaneensa sitä koulussa ja pyhäkoulussa, mutta laulun hyvin osaava Anneli muistaa toisin: "En muista, et ois laulettu missään pyhäkoulussa, mutta radiosta tai jostakin oon kuullu, enkä muista, että koulussakaa ois laulettu tätä...". Juhani kommentoi huvittuneena: "Mä oon varmaa ollu jossain muualla semmosista juhlista, missä tätä on laulettu, en, en muista, ees tätä säveltä en muista". Kirstiä naurattaa, miten laulu voikin tuntua hänestä niin oudolta: "Minulle se on vieras, mitenkä minä - voi olla, että kun mä kuulen ni - nyt tuntuu nii vieraalta, että voi olla, että oon unohtanu täysin". Mukana laulavat Eila, Anneli, Helvi, Irja, Vuokko ja Tuula, joille laulu vaikuttaa olevan tuttu ja itselleen vierasta laulua yrittää tapailla neljä muuta osallistujaa. Loput paikalla olevista jättävät laulamatta.

Neljässä koululaulukirjassa olevaa *Tähdelle* eivät muista laulaneensa koulussa kuin Anneli ja Irja. "Terve, tähtönen taivahalla" -sanoilla alkavaa laulua ei löydy vanhoista hengellisistä laulukirjoista, sillä se luokitellaan koululaulukirjoissa useimmiten kansanlauluksi. Ainoat, jotka laulavat osaten laulussa mukana ovat Anneli, Helvi ja Irja. Jopa kuusi osallistujaa kertoo, ettei ole koskaan kuullut kyseistä laulua tai että laulu on täysin vieras ja puolet kaikista tutkittavista ei osallistu ollenkaan tämän vieraan laulun laulamiseen. Annelille laulu on tuttu: "Mää muistan, ku tuli uus opettaja kansakouluun, semmone, joka oli vasta valmistunu, ni se lauloi. Ei muut opettajat laulanu, mut se laulo. Mutta ei tätä hirveen paljon laulettu, mut se opetti tavallaa tän laulun ja sama opettaja opetti Sylvian joululaulun, jota ei myöskään tunnettu aikasemmin". Helvi kertoo muistavansa laulun oman lapsen pyhäkoulusta: "Minun tytär, ku kävi pyhäkoulua, nii siellä laulettiin tää, ja siitä mä jotenki muistin tätä. Minäkään en ollu tätä laulanu". Kerttu ja Erkki taas naureskelevat, että sävelessä oli heille ehkä jotakin tuttua, mutta eivät päässeet lauluun kiinni.

Viimeiseksi monisteessa oleva, *Muita hengellisiä koululauluja* -osion päättävä *Kysymyksiä* (Minne käy tuulen ilmassa tie) on sen sijaan kaikille osallistujille tuttu ja se onkin jopa neljässä koululaulukirjassa. Teemakerralla pois olleet Sirpa ja Seppo ovat merkinneet laulun tutuksi. Paikalla olevista kaikki lukuun ottamatta Hilkkää ja Oivaa osallistuvat laulamiseen. Ne, jotka osallistuvat laulamiseen, laulavat sujuvasti ja osa hymyilee laulaessaan tai laulaa ulkomuistista. Anneli huomauttaa, että laulu ei ollut ainakaan hänen kouluaikaanaan hengellisissä lauluissa, vaan "tavallisissa" lauluissa. Yhdessä laulamisen päätteeksi Irja alkaa laulaa itsekseen "Vain käsi Herran tuulia vie, vain käsi Herran tuulia vie, on

käsi... mertenkin aaltoin mmhmm hmmm tie" ja naurahtaa. Kuitenkin Irjalle, että lauluun toki on olemassa kolme vastaussäkeistöä³⁹, mutta kolmea ensimmäistä lie-nee enemmän laulettu ja ainoastaan ne ovat mukana monisteessa. Vaikka laulu ei herätä juuri keskustelua, se vaikuttaa olevan pääosalle osallistujista mieluisa laulettava kehollisten reaktioiden ja laulamisaktiivisuuden perusteella.

Muilla teemakerroilla laulettavista koululauluista muutama nostattaa keskusteluun hengellistä tematiikkaa. *Kesälaulu* tuo osalle mieleen virren tai hengellisen laulun. Annelilla ei ole laulusta mielikuvaa koulusta, mutta arvelee sen olleen hengellisissä lauluissa: "Kyllä tääki *"Taivahan Herra ainiaan, varjele lapsia Suomenmaan"*, että kyllä sitä on kuullu joka tapauksessa". Helvi kysyy, onko sävel virrestä ja Leenakin mieltää sävelen virsimäiseksi. Täysin outo *Kesälaulu* on Tuulalle ja hän naureskelee, ettei ei ole kuullut laulua seurakuntakontekstissa: "Mä oon paljon ollu noissa seurakunnan porukoissa, niin sielläkään lauluviikkoissa [ei ole], esimes ku matkalle saatetaan ottaa lauluviikkoja mukaan ja lauletaan, ni en koskaan ole kuullu, vaikka täs on ihan semmoset sanat, jotka sopisivat. Nytpähän aion viedä tämän".

Kodin ja koulun laulujen teemakerran aloittava *Aamurukous* on neljässä koululaulukirjassa, kuten myös pyhäkoulun ja muissa hengellisissä laulukirjoissa. Vain Irja muistaa laulaneensa tätä koulussa; laulu on muuta kautta tuttu Hilkkalle ja Pirkolle, jotka laulavat osaten mukana. Yli puolet osallistujista ei tunne lainkaan *Aamurukousta* eivätkä kaikki edes yritä laulaa sen mukana. Eila mieltää laulun virrenomaiseksi ja samaa tuumii Kirsti: "Minulle tulee vaan... Onko tää virsikirjassa? Tuo sävel käöis virsikirjaan". Anneli muistaa tekstin, mutta ei säveltä: "Mää en oo kuullu koskaa laulettuna, täähän on niinku semmonen tunnettu rukous". Toinen *Kodin lauluista* löytyvä laulu, jonka muutamat mieltävät hengelliseksi tai koskettavaksi, on *Paimenpoika*. Kysyn, onko laulua laulettu koulussa. "On, tää on tosi tuttu! Tääki on tosi tuttu semmonen, ja oli vähän semmonen, musta koskettaa nää sanat. Jotkut kohdat tässä sit on tämmösiä herkkiä", kertoo Anja. Myös Vuokko, Anneli, Kirsti ja Leena muistavat laulaneensa sitä koulussa. Tuula ihmettelee, ettei muista tätä koulusta, minkä jälkeen Irja tiedustelee, muistaisiko Tuula tämän kenties *Hengellisestä laulukirjasta*. Tuula pudistaa päätään ja kuiskaa ääneti "mää en muista".

Vanha koululaulu eli *Koska meitä käsketään* saa minut tutkijana kysymään, ovatko osallistajat kiinnittäneet huomiota lauluissa esiintyviin uskonnollisiin sanoihin. Laulu on kaikille paikalla oleville (19/20) tuttu ja heistä jokainen osallistuu laulun laulamiseen. Lähes kaksi kolmannesta kertoo yhdistävänsä laulun juuri kouluun. Tiedustelen, onko heidän mielestään outoa vai luonnollista, kun laulussa lauletaan "...monet opit saamme, tuntea myös Jumalaamme". Maire myötäilee ehdottaessani, että uskonto on ollut aivan luonnollista heidän kouluaikaanaan ja Erkki tuumii, että hengellisten laulujen laulaminen oli koulussa siihen aikaan tavallista. Kakkos- ja kolmosryhmän naisista osan mielestä on luonnollista, että ei-hengellisessä laulussa on koulussa laulettu Jumalan tuntemisesta. Irjaa naurattaa, ettei siihen aikaan osannut kritisoida laulujen sisältöjä.

³⁹ Laulun suomentaja Nestori Järvinen kirjoitti vastaussäkeistöt (Kosonen & Pajamo 2009).

Anja No minusta aivan normaalia, aivan luonnostaan.
 Leena [katsoo muita] Ihan luonnostaan.
 Vuokko [hymyten] Kyllä se minusta ainaki on ihan luonnollista.
 --
 Irja Ei osattu ollenkaa protestoida silloin [nauraa huvittuneena]
 Tutkija Se on kuulunu siihen aikaan?
 Hilikka Mm.
 Irja "Niin me kaiken ikämme mielessämme ne pidämme" [nauraa]
 Hilikka Mm-mm.

Vanhan koululaulun yhteydessä Anja alkaa paheksua sitä, että koulusta poistetaan hengellisiä lauluja, kuten *Suviirsi*, minkä poistamista oudoksuvat myös Leena, Vuokko ja Kirsti. Juuri *Suviirsi* herättää eniten keskustelua siitä, miten luonnollista uskonto oli koulun arjessa silloin, kun osallistujat kävivät koulua ja moni harmittelee sitä, ettei *Suviirttä* enää lauleta. Helvi pudistaa päätään totisena ja sanoo paheksuvalla ilmeellä: "Ei sitä saa laulaa ollenkaa, joo ei saa laulaa, ku tässä puhutaan Jeesuksesta, ei ei!". Kevätjuhlaan kuuluvien laulujen yhteydessä laulettu *Suviirsi* onkin tuttu kaikille osallistujille ja paikalla olevista sitä laulavat kaikki (17/20). Vaikka siihen aikaan ei käyty kevätkirkossa, muistavat koulussa laulaneensa neljättä säkeistöä "Oi Jeesus Kristus jalo ja kirkas paisteemme..." ainakin Eila, Anneli sekä Irja, joka naureskelee, että ilmeisesti sitäkin on laulettu, kun se tuli häneltä niin automaattisesti. Myös Juhani uskoo laulaneensa neljättä säkeistöä: "Kyllä tätä on laulettu varmaa monessaki paikassa koska tässä kaikkien säkeistöjen, näitten neljän säkeistön sanat oli tuttuja kyllä ihan". Kerron, että *Suviirren* säkeistöistä ensin koulussa jätettiin pois neljäs säkeistö ja sen jälkeen on menty aina maallisempaan suuntaan. "Mää muistan, luulen, että koulussa laulettiin nää neljä", tuumii Anneli ja huvittuu, kun kaikki vanhat laulut ovat hänestä "semmosia lauluja, joissa on näitä Jeesusta ja Jumalaa ja Herraa, näissä vanhoissa lauluissa järjestään".

Aiheesta käyty julkinen keskustelu onkin jatkuvasti lisääntynyt 1990-luvulta alkaen ja useimmiten *Suviirren* laulaminen nykykouluissa oikeutetaan "perinteellä"⁴⁰ (Taira 2019, 17; ks. myös Salonen 2021). Anneli maiskauttaa paheksuvasti suutaan sille, ettei *Suviirttä* saa laulaa koulussa ja Hilikka pudistaa paheksuvasti päätään. Annelista, Juhani ja Anjasta on väärin poistaa *Suviirsi* koulusta. Anjan mielestä virsi tuli takaisin koulujen ohjelmistoon jossakin välissä ja luo pöyristyneen ja yllättyneen katseen, kun kerron, että siihen tehtiin uudet sanat, josta poistettiin hengelliset osuudet. "Kyllä se on..." mutisee Anja pudistaen päätään ja myös Kirsti pudistaa sanojen muuttamiselle päätään paheksuvan näköisenä. "Mutta nyt, näinä vuosina on kuulemma muuttunu... Ja ku mä oon ollu meen lastenki juhlissa ollu, ehän ne saa laulaa sielläkään...", harmittelee Helvi surullisen totisena. Kerron, että monesti *Suviirren* käyttöä kevätkuullassa puolletaan sillä, että sen argumentoidaan olevan suomalaista kulttuuriperintöä. Kulttuuriperinnöksi sen kokevat Maire, Pirkko, Raimo sekä Sirpa, joka kommentoi: "Jotenki tuntuu, et se kuuluu siihen". He pohtivat *Suviirren* asemaa koulussa ja aiheeseen liittyvää keskustelua muutamassa eri yhteydessä:

⁴⁰ Taira (2019) käyttää sanan "perinne" yhteydessä lainausmerkkejä.

- Pirkko Nii mää vaan mietin monta kertaa sitä nykypäivän koulua, että ku ruvetaan tätä hengellisyyttä, uskonnollisuutta rajottamaan. Silleen niin että vaan ollaan näitä elämänkatsomuksellisia aineita, ja... [*laskee kädet epätoivoisesti syliinsä selitettyyään*]. Joulujuhliakaan ei saa pitää, siel ei saa olla yhtää hengellisyyttä, ja [*mutristaa naamansa*]. Musta se menee ihan poskelleen nää jutut...
- Raimo Eihä, hyväne aika, ei siit monta vuotta aikaa, ku oli tää Suvivirsi kovasti tapetilla.
- Pirkko Ni...
- Maire [napsauttaa suutaan, pudistaa päätään, huokaisee turhautuneena "hjoo"]
- Raimo Ei saanu laulaa, eikä saanu olla, ja se tuntu aivan uskomattomalle! -- Mut onneks se on laantunu ja tasottunu se... Se oli aika, voisko sanoo typerää keskustelua.
- Sirpa Mm-m! [nyökkää pontevasti]
- Raimo Eihän sitä voi kieltää... Eihän sitä voi kieltää, mähän oon ollu tilaisuudessa läsnä, jossa oli esillä tää, ja siellä koulun rehtori sano, että "jota ei tämä kiinnosta voi lähtee pois!"
- Sirpa Nii-i!
- Raimo "Me lauletaan tää."
- Sirpa Joo.
- Raimo Kukaan ei lähteny pois. Kaikki lauloi. -- mut pitää muistaa sellanen asia tässä, että maahanmuuttajat ei oo näitä keskusteluja alottanu! [*hy-myillen, painokkaasti*]

Varsinaisesti kantaa siihen, pitäisikö *Suvivirttä* laulaa edelleen koulun kevätjuhlassa, eivät ota lainkaan Oiva, Seppo, Erkki, Kerttu, Eila ja Tuula. Erkki lähinnä nyökyttelee, kun kerron *Suvivirteen* liittyvästä keskustelusta ja pohdin, koetaanko virret suomalaisena kulttuuriperintönä. Muissa koulun juhlissa olevat hengelliset elementit tulevat puheeksi lähinnä kuusijuhlasta keskustelun yhteydessä. Kuusijuhlaan kuului jouluevankeliumiin perustuva joulukuvaelma, Tiernapojat sekä virsien laulaminen. Tarkemmat muistot koulujen juhlista löytyvät alaluvusta 6.1.2.1 *Syyslukukausi ja kuusijuhla*.

7.2.2 Läheiset ja koti muistoissa hengellisten laulujen kautta

Hengelliset laulut saavat osallistujat myös muistelemaan kotia ja läheisiä. Kotien arjessa kristillisyys näkyi iltarukouksina, kirkossa käymisenä ja tyypillisten kristillisten juhlahpyhien viettämisenä. Jos perhe ei käynyt kirkossa sunnuntaisin, keräännyttiin usein kuuntelemaan radiosta jumalanpalvelus, jonka yhteydessä veisattiin kotoa käsin virsiä. Käytännössä kaikki osallistujat ovat kasvaneet evankelis-luterilaisissa kodeissa, joista osa oli hengellisesti aktiivisempia ja toisissa perheissä oltiin ennemminkin "tapaluterilaisia". Kirkko paikkana ei oikeastaan nouse erityisenä muistona kenenkään muistoissa esiin, mutta osallistujien puheesta kuulee, että lapsuuden arjessa kirkonmenot ovat kuuluneet jollakin tavalla perheen viikoittaiseen rutiiniin. Helvi esimerkiksi mainitsee laulaneensa laulua *Jonk' on turva Jumalassa* joskus kirkossa ja jumalanpalveluksessa.

Hilkan koti oli lähellä kirkkoa, joten he kävivät joka sunnuntai jumalanpalveluksessa: "*Kilometri oli kirkkoon lapsena, nii siskon kansa mentii aina joka pyhä, se*

oli ihan varma, monta vuotta käytti aina pyhäaamu kirkossa, ja aikuisena”. Irja naureskelee, että kirkkoon oli 40 kilometriä, minkä vuoksi sinne ei joka sunnuntai menty ja siksi jumalanpalvelus kuunneltiin yleensä radiosta. Myös Raimolla oli melko pitkä kirkkomatka, eikä linja-autokuljetuskaan aina onnistunut, minkä vuoksi kylällä toimi Raamattupiiri. ”Ja se kierti sitten aina, mentiin talosta taloon, missä kuka pysty pitämään. Siel oli sitten pappi mukana kertomassa ja kanttori, ja tietty pakolliset pullakahvit siellä oli”, muistelee Raimo. Hänestä seudulla oli hengellisesti voimakas ilmapiiri: ”Se oli mun mielestä aika hengellistä se touhu, ku siellä jakautunu sillä tavalla, et se oli hyvin voimakas lestaattiolainen ja sitten oli körttiläisyys siellä toisena osapuolena”. Kummassakin herätysliikkeessä kävi Raimon mukaan paljon väkeä ja molemmat järjestivät omia seuroja. Myös Oivan kotiseudulla oli paljon lestadiolaisia, mikä näkyi koulun ja kylän toiminnassa. ”Tuolla sotki lestadiolaisuus”, tuhahtaa Oiva ja mainitsee uskonnon olleen merkittävä vaikuttaja sen ajan maaseudulla. Oivan oma perhe kuului luterilaiseen kirkkoon kuten Erkkikin, joka mieltää, ettei uskonnollisuus ollut erikoisen voimakasta Pohjois-Savossa: ”Ei se näkyny siellä. Mää oon luterilainen ollu, eikä meillä ollu tätäkää kreikkalaiskatolista sillä lailla”.

Muutamien osallistujien puheessa herätysliikkeet nousevat esiin liittyen omaan perheeseen, sillä joidenkin osallistujien perheessä oli herätysliikkeiden jäseniä tai osallistujat kävivät itse niiden tilaisuuksissa. Anjan äiti oli lestadiolainen ja moni hengellinen laulu tuokin Anjalle mieleen oman äidin. Anja kertoo, että heillä kotona pidettiin joskus seuroja, joissa tuttuja virsiä laulettiin. Helvin mummo taas oli helluntailainen ja mummon opettamana Helville on jäänyt mieleen etenkin *Onpa taivaassa tarjona lapsillekin*. Evankelisen kansanopiston käynyt Pirkko puolestaan nauraa laulaneensa Siionin Kanteleen kannesta kanteen. Kerttu kävi hieman vanhempana adventistien tilaisuuksissa äitinsä kanssa: ”Mää olin alle kaksikymppinen, ni olin mun äitin mukana adven- adventti - Adventistikirkossa, ni mää olin siellä. Joo, sielläki oon käyny. Se jäi sit pois, ku mää läksin Ruotsiin. Mut olen käyny kuuntelemassa”. Kun kysyn, mistä muualta kuin kotoa ja koulusta hengelliset laulut voivat olla osallistujille tuttuja, Irja ja Hilikka muistelevat helluntailaisten seuroja:

Irja	Sitte kylällä, ko oli seuroja ja sitte ei paljo muuta viihdettä ollu ko niitä seuroja [naurahtaa]
Hilikka	No mehän nuorethan käytti aina, ku oli niit helluntalaisten seuroja, nii ei ollu mitää muuta ni siellä me oltii aina sitte joka tiistai-iltasin.
Irja	Nii! [huvittuneena] Ja sitte minä oon ollu hyvin utelias lapsi, että minä oon ollu varmana menny yksinäni jo [nauraa]. Vaikkei olis vanhempiaka ollu.

Monessa perheessä kuunneltiin sunnuntaisin radiojumalanpalvelus sen sijaan, että kotoa olisi käyty kirkossa. Yleisradio radioi säännöllisesti jumalanpalveluksia 1920-luvulta alkaen ja hartausohjelmat olivat uutisten ohella radion kuunneluimpia ohjelmia vielä 2000-luvun puolivälissä (Lauha 2004, 209). Jumalanpalvelusta kuunneltaessa vallitsivat ankarat käytössäännökset. ”Lasten piti vaa istua hiljaa”, naurahtaa Irja, johon Ulla jatkaa: ”...ja kuunnella jumalanpalvelus radiosta, siis

minulla on tämä jääny niin mieleen, ku meillä piti istua hiljaa". Hilikka nyökyttää tälle hymyillen. Ullan kotona kirkonmenot kuunneltiin joka sunnuntai ja hän kertoo nauraen, kun hän oli jo vähän vanhempi ja käynyt tansseissa illalla, niin sunnuntaiamulla vanhemmat laittoivat radion täysille ja nuoret heräsivät siihen. "Sen jälkeen istuttii hartaasti ja kuunneltii jumalanpalvelus", nauraa Ulla. Pirkon mukaan kirkonmenot kuunneltiin "nätisti radiosta silloin, kun ei menty kirkkoon, eikä saanu metakoija eikä lähtee mihinkää kavereitten luo". Maire korostaa, että vaikka hän on asunut kaupungissa koko ikänsä, niin myöskään kaupungissa ei kirkonmenojen aikaan haettu kavereita leikkimään, vaan odotettiin kotona jumalanpalveluksen päättymiseen asti. "Kirkonmenojen aikaan ei sitte lähetty ulos hömpötteleämään", valaisee Maire. Raimonkin kotona oli tärkeää kuunnella jumalanpalvelus rauhassa: "Juu, se oli hyvin tarkkaa, mun isän vanhemmat asu samassa talossa, missä me, ni kyllä me jouduttiin vanhemmat lapset olemaan selkä suorana siellä istumassa ja kuuntelemassa". Tuula sen sijaan kertoo äitinsä kyllä kuunnelleen jumalanpalvelukset, mutta jatkaa, ettei muista sääntöä, jonka mukaan lasten olisi täytynyt olla hiljaa.

Muista osallistujista poiketen Anneli kertoo, ettei hänen kodin perintönsä uskonto erityisemmin kuulunut, mutta muistaa kuitenkin osallistuneensa lapsuudessaan hengellisiin tilaisuuksiin: "Tuollaki pienellä kylällä, ni siellä joskus kävi pappi pitämässä hartaushetkiä, kyllä niis joskus laulettiinkin". Äidin suku oli Annelista uskonnollisempi ja hän muistelee äitinsä kertomaa: "Sillon oli vielä pakko käydä kirkossa, ku mun äitiki oli nuori, ni vaikka sieltä oli kirkolle 24 kilometriä, ni ne kävelemällä kävi kirkossa! Se rovasti pani ruksin et on käyny kirkossa määrätyn määrän".

Lauhan (2004, 202) mukaan äidin opettama iltarukous kuuluu vielä suurten ikäluokkien lapsuusmuistoihin. Tutkimukseen osallistuneiden perheistä ainakin osassa luettiin iltarukous tai laulettiin iltalauluksi hengellinen laulu. Iltarukouksen *Levolle lasken, Luojaani* muistavat kaikki neljännen ryhmän jäsenet Sirpa, Maire, Raimo, Seppo ja Pirkko. Aamulla luettu rukous mainitaan harvemmin, mutta laulu *Aamurukous* on Hilikalle oikein tuttu juuri tästä yhteydestä: "Siis, että tämä on lapsena joka aamu sitte". Kehtolaulu sen sijaan Hilkan kotona saattoi olla virsi tai kevyempi laulu: "Mitä vaan, mutta se [äiti] lauloi kuitenkin iltasella, joka ilta". Hilikalle ja Irjalle moni virsistä ja hengellisistä lauluista on tullut tutuksi kotoa:

Hilikka No kyllä mulla on suuri osaa kotoonta ja äiti laulamana [naurahtaa] taas kerran se on se, että hän rallatteli kaiken maailman rallit ja myös nämä henkelliset, hengelliset laulut ja - pyhäkoulussa. Ja ku sehän oli ihan tarkkaa, että ne piti varmasti kotona lukee ja ääneen vielä. Vaikka ei ollu uskonnollinen koti, ni se kuitenkin oli se. Niin, se kuulu siihen tapoihin.

Irja ... ja ei oikein muista sitä, että meillähän on kotona laulettu paljon, että et tuota... Nii että koulussa laulettu ja kotona laulettiin.

Hengellisen musiikin kuuntelu lapsuudenkodeissa nousee vähemmän puheeksi. Anneli asui tätinsä luona oppikouluikäisenä ja muistaa, ettei radiosta saanut kuunnella juuri muuta kuin suomenkielisiä levyjä. "Se oli se mun setä hyvin tämänön uskonnollismielinen", naureskelee Anneli, joka muistelee muutaman laulun

yhteydessä kuulleen niitä radiosta sen sijaan, että hän olisi laulanut niitä kouluissa. Radiosta muistaa monia lauluja etenkin Tuula, joka ehdottaa, että jos on kuunnellut radiohartauksia tai *Lauantain toivottuja levyjä*, on todennäköisesti kuullut näitä hengellisiä lauluja. Ullakin arvelee, että monet näistä lauluista saattavat olla hänelle tuttuja radiosta. Tuulalle ja Ullalle nimenomaan levytyksenä on tullut tutuksi esimerkiksi *Oi muistatko vielä sen virren*, jota he muistavat kuulleen mies- ja naisäänien laulamana duettona. Tuula muistelee myös *Paimenpojan* olevan radiosta *”ilman muuta tuttu”* ja uskoo laulaneensa sitä nuorena itseksensä. *”Eikös Raita Karpola tämän esittänyt”*, muistelee puolestaan Erkki *Paimenpojasta* ja tarkastan, että Raita Karpo –niminen laulaja on levyttänyt ainakin Karjala-aiheisia lauluja 1970-luvulla, mutta äänitietokannasta (Fono.fi) ei löydy hänen nimellään levytystä *Paimenpojasta*. Laulun *Ken on luonut sinitaivaan* jälkeen Pirkko, Maire ja Raimo alkavat muistella hengellisiä toivekonsertteja, joita tuli heidän lapsuudessaan radiosta:

- Maire Niin ja näitä tuli radiosta paljon, oli... [kääntyy muihin kysyvästi]. Minä en muista sen ohjelman nimeä, mutta... lapset laulo... laulo muille.
- Pirkko Radiosta tuli näitä [näyttää monisteesta *Oi katsohan lintua oksalla puun* ja *Ken on luonut sinitaivaan*], nämä on oikeen tuttuja siitä. [hymyilevästi] Olikse se *Lastentunti*?
- Maire Joku sellanen [nyökkää] se oli...
- Raimo Kyllä sitä varmaan, hengellisen musiikin toivekonsertteja.
- Pirkko Joo, siellä on hengellisen musiikin toivekonsertti ja tulee tosi [nyökkää] kauniita lauluja, toivotaan.
- Maire Kyllä siellä tuli joo.

Suojelusenkeli on yllättäen muutamalle levytettynä tutumpi kuin itse laulettuna, joskin mainitut levytykset ovat myöhemmiltä vuosikymmeniltä. Eila etenkin muistelee kuulleen laulua radiossa ja Pirkko kommentoi laulun jälkeen: *”Edelmann laulaa tämän hyvin nätisti. Alataloki laulaa, mut sil on vähän erilainen ääni”*. Mairekin muistaa Samuli Edelmannin version, mutta Erkki ja Oiva muistelevat Mikko Alatalon levytystä: *”Tämä on tuttu, tämän laulaa tuo, Mikko, Mikko... Mikko”*, hakee Erkki ja Oiva huudahtaa *”Mikko Alatalo!”*. Alatalo on toki levyttänyt *Suojelusenkeli* –nimisen laulun, mutta se on kokonaan eri laulu kuin tämä koululaulu. Erkki mainitsee levyversioista lisäksi Jukka Kuoppamäen, johon Kerttu nyökyttää hymyillen. Levytetyssä Samuli Edelmannin versiossa lauletaan *”vierellä käy”* ja monisteessa on koululaulukirjoja mukaellen *”vieressä käy”*. Kumpikin Erkki ja Oiva laulavat *”vierellä”*, mikä viitanee siihen, että heille laulu on tutumpi levytettynä myöhemmiltä vuosikymmeniltä, vaikka he todennäköisesti ovatkin laulaneet sitä jo lapsuudessaan.

Osa hengellisistä lauluista nostaa osallistujille ensisijaisesti mieleen kodin, äidin tai mummon⁴¹. Raimo kertoo äitinsä laulaneen *Mustaa Saaraa*: *”En tiedä, mikä hänen lapsuudessaan on sitte vaikuttanu siihen, ja siellä laulanu tätä”*. Kertulle *Jonk’ on turva Jumalassa* ei taas ole itse laulettuna tuttu, mutta hän muistaa sen

⁴¹ Ks. myös alaluku 6.2.2 *Laulaminen ja soittaminen kodin arjessa*.

äitinsä laulamana: "Äiti laulo tätä, joo, mun äiti laulo tätä", toistelee Kerttu laulamisen jälkeen. Pirkon mummolassa laulettiin usein yhdessä nimenomaan hengellisiä lauluja ja *Oi muistatko vielä sen virren* vie Pirkon näihin mummolassa yhdessä perheen kanssa laulettuihin muistoihin. Irja taas epäilee, että koska perhe ja etenkin isän suku oli laulavaa väkeä, heillä on saatettu laulaa hengellisiä lauluja "ihan syntymäpäivillä sillä tavalla, ku suku on ollu koossa". *Oi muistatko vielä sen virren* tuo Irjalle ja Hilkkalle mieleen oman äidin, sillä tämä lauloi sitä.

Eniten hengellisiä lauluja itse kotona laulaneensa mainitsee Helvi: hänelle *Musta Saara* muistuttaa tilanteesta, jossa hän on sitä laulanut sodan jälkeen ja itkenyt. Itsekseen hän on laulanut myös lauluja *Oi katsohan lintua, Mä olen niin pienoinen* ja *Pyhäaamun rauha*, joista viimeisimpään liittyen hän toteaa hymyssä suin: "Joo tämä lauletaan, tulee lapsuus mielee ja sisko... Myö laulettiin kanssa, myö laulettiin vaan kaks säkeistöä. Niitä opettaja meille opetti ja se myö lauletti aina sillä venneellä ko soudettii". Myös Kirsti muistaa laulaneensa lapsuudessaan paljon kotona laulua *Oi katsohan lintua oksalla puun*.

Muutamat lauluista yhdistetään selvästi hautajaisiin. *Kanteleeni* lauletaan Kirstin ja Helvin mukaan usein haudalla ja Tuula toteaa laulun olevan sellaisen, jonka hän haluaisi laulettavan omissa hautajaisissaan: "Ku mä oon omia hautajaislaulujani yrittänyt koota, että mitä mä haluisin mun hautajaisissa laulettas, ni tää on yks niitä". Anneli puolestaan tuumii *Suojelusenkelistä*: "Kyllä tästä nykysin tulee mieleen hautajaiset ennen kaikkea" ja saa Eilan nyökkäilemään myötäilevästi hymyillen. Ennen kuin alamme laulaa *Suojelusenkeliä*, Hilikka kertoo erikoisesta tapauksesta: "Niin ko mul oli yllätys hautajaisissa, että tuo Maan korvessa kulkevi lapsen tie, ni sitä ei oikee sallittu hautajaisissa laulettavaks kirkossa, mutta sitte toivomuksesta laulettiin kuitenkin. Pappi sano, että he ei mielellään laula". Tuula ja Ulla ovat silmin nähden yllättyneitä tästä ja Tuula pohtii, että tilanne on saattanut liittyä herätysliikkeeseen. "Mä en oo ikinä kuuluu, ettei sitä saisi laulaa", naurahtaa Tuula ja muistuttaa, että laulu löytyy uusimmasta virsikirjasta. "Tää on ollu hyvin semmonen eri seurakunnan tilaisuuksissa toivottu", huomauttaa Tuula. Hilikka kertoo, että kyseisen papin mukaan laulu ei kuulu kirkkoon ja korostaa, että tapahtuneesta ei ole montaa vuotta. Juuri Hilkkalle *Suojelusenkeliin* laulaminen on raskasta ja hän liikuttuu silminnähden toisen säkeistön aikana eikä kykene jatkamaan laulamista. Laulun päätteeksi hän kertoo, että tämä on laulettu oman lapsen hautajaisissa. Irja ja Ulla nyökkäävät vakavina ja tiedustelen, kykeneekö Hilikka jatkamaan laulamista, johon hän vastaa myöntävästi. Tuula sen sijaan vaihtaa puheenaihetta kertomalla toistamiseen, että laulu on nykyisessä virsikirjassa.

Niin ikään hautajaisiin yhdistettävä *Matkamiehen virsi* alkaa sanoilla "Niin kuin muuttolintusen tie, kotoa kauas matka vie" ja on noin puolelle väestä tuttu. Ensimmäisen ryhmän kanssa kuuntelemme Maiju Kuusojan aikalaislevytystä vuodelta 1955, joka kuitenkin menee niin hitaalla tempolla, että etsin muille ryhmille hieman nopeamman version. Juhani nauraa, että Kuusojan versio tuntui hänestä kovin oudolta: "Määki mietin mielessäni, et onko tää sama laulu ollenkaa, mitä mää tunnen, ku se tuntu niin laahaavalta". Muissa ryhmissä kuunneltu Eero Sini-kanteleen levytys vuodelta 1998 voisi tyyllilajinsa puolesta olla levytetty aivan hyvin 1950-luvulla, joten se sopii ryhmissä hyvin kuunneltavaksi. Ainoastaan

Eila, Helvi, Kirsti ja Irja laulavat osaten mukana ja laulun hieman huonommin tuntevat Vuokko ja Leena osallistuvat myös laulamiseen. Anneli, Juhani, Pirkko, Tuula ja Ulla jäävät laulamisen sijaan kuuntelemaan itselleen tuttua laulua levytyksenä ja Hilikka kuuntelee sanoja seuraten, mutta kertoo jälkikäteen, ettei tunne laulua. Anja, Raimo ja Maire yrittävät laulaa mukana siitä huolimatta, että he kertovat laulun olevan heille täysin vieras. Viimeisessä ryhmässä emme kuuntele tai laula laulua ollenkaan, sillä osallistujat eivät tunnista sitä.

- Anneli Hautajaisvirtenä erittäin tuttu, kyllä, hautajaisvirtenä. -- Mä oon kuullu sitä esimerkiks kuoron laulavan hautajaisissa.
-
- Kirsti Hyvin paljo, hyvin paljo tätä lauletaan haudalla...
- Anja Tais olla sulle (Helvi) tuttu laulu?
- Helvi Kuule tuttu, äitini haudalla. [*nyökyttlee*]
- Anja Jaa, ilmankos sää laulat niin pontevasti. [*naurahtaa*]
- Helvi Äidin muistolle tämä siunatessa laulettiin. Täs on niin tuttuja [*hymy*], mulle tulee semmonen paha mielikin, vähän kaipuu, kun näitä laulellee [*nauraa*]
- Kirsti No tätä hirveen paljon hautajaisissakki laulettu.
-
- Irja Mutta eikö tää oo laulettu hautajaisissa?
- Tuula Mä oon aika vähä ollu hautajaisissa [*naurahtaa*]
- Hilikka [*näyttää totiselta, vähän jopa järkyttyneeltä / loukkaantuneelta*]

Samoin kansanlaulu *Täällä pohjantähden alla* yhdistyy monella hautajaisiin ja se herättää useammassa osallistujassa liikutusta. Helvi liikuttuu niin voimakkaasti laulun aikana, ettei hän pysty jatkamaan enää laulamista. Laulun päätyttyä Helvi kertoo niiskuttaen, että laulua on laulettu hänen poikansa hautajaisissa:

- Helvi Kanttori laulo, ku minun poikaani siunattiin [*itkuisena, liikuttuneena*] et en voinu olla itkemättä kyllä [*naurahtaa itkuisena*] et se muistuu mielee [*pyyhkii kyyneliä*]. Me ollaan tätä laulettu niin paljo [*ääni sortuu*]. Nyt taas tuli herkkä hetki [*kerää itsensä*].
- Tutkija Totta kai [*pehmeästi*]. Ja nää on, monesti näissä onki semmosia lauluja, että tätä on laulettu jossaki hautajaisissa.
- Helvi En tienny, että mua ruppee itkettää. Aina pitäis varustautua! [*nauraa*]
- Tutkija Tavallista, että ruppee itkettää, lauluthan saa itkettää.
- Helvi Läksin ulos eikä ollu nästyökkii [*nauraa*] en tienny, että mua ruppee itkettää. No ei sillä niin väliä, kiitos paljon [*nauretaan, Helvi saa nenäliinan ja homma jatkuu*]

Kirsti puolestaan liikuttuu Helvin liikutuksesta: "*Älä nyt itke, ku minäki ruppeen itkemään*", naurahtaa hän Helville ja kertoo laulun jälkeen miehensä soittaneen tätä huuliharpulla. Siksi laulua kuullessa Kirstille tulee aina mieleen oma mies. Myös Pirkko kertoo miehensä soittaneen kyseistä laulua aina harmonikalla "*ihan viimisiin asti, tämä oli hänellä mielessä, ku sillä meni se taito ja kaikki muukin*". Hengellisiä lauluja laulaessamme Pirkko mainitsee erikseen *Täällä pohjantähden alla* -laulun ja kertoo, että hänen miehensä osasi ne vielä silloinkin, kun tämä ei enää osannut tuottaa puhetta muistisairauden myötä. Seppo alkaa välittömästi

itkeä laulun alettua, mutta yrittää laulaa. Hän kaivaa nenäliinaa, pyyhkii kyyneliä, eikä kykene enää jatkamaan laulamista viimeisessä säkeistössä. Sirpa puolestaan liikuttuu Sepon itkusta, eikä kykene enää kolmannessa säkeistössä laulamaan kunnolla. Kysyn laulun päätteeksi, menikö laulu heillä syvälle tunteisiin. Seppo naurahtaa itkunsekaisesti ja Sirpa avaa, että Sepolla on hiljan todettu vakava sairaus. Tämän jälkeen Raimo pyyhkii silmiään ja Maire pudistaa päätään vakavana. Pirkko ei osaa sanoa keskusteluun mitään.

Oman äidin tai puolison äidin viimeisiä elinhetkiä muistelemaan ryhtyvät Kirsti ja Anja tutun tietyn hengellisen laulun myötä. *Pyhäaamun rauhan* aikana Kirsti liikuttuu, mutta jatkaa kuitenkin laulamista, vaikka itku onkin voimakasta. Toisessa säkeistössä laulu katkeaa, Kirsti kaivaa nenäliinan ja kuivaa kyyneliään. "Tämä laulu on semmonen... että "Kaleruo" soitti huuliharpulla äitinsä viimesillä hetkillä, tätä huuliharpulla äidilleen", muistelee Kirsti ääni sortuneena. "Anteeksi, ko rupeaa itkettään", naurahtaa Kirsti ja muut ryhmäläiset ovat ymmärtäväisiä. Anja puolestaan liikuttuu *Totuuden Henki* -laulun jälkeen kertoessaan, kuinka hän oli äitinsä kuolinvuoteella koko viimeisen viikon:

- Anja Mua jälestäpäin on harmittanu, ko äiti laulo kans, että miksen mää pyytänyt siltä, että olisin laulanu äitille näitä virsiä, mitä äitille tuttuja virsiä mitä äiti laulo, miks en mää niitä laulanu äitille... [kertoo liikuttuneena tämän]
- Helvi Ethän sää ois varmaa jaksanu, voi että [sympaattisena]
- Anja Oisin jaksanu, mutta viimeeseen henkeen olin äitin vieressä siellä, poistu sitte.
- Leena Nii mullaki.
- Anja Musta se oli niinku kaunista olla siinä äitin vieressä sitte. Ku vaikka näki, ku hän hiipu pikkuhiljaa siinä pois, mulle jäi tosi, ku mä olin äitin tyttö, olin aina...
- Vuokko Sama juttu mää olin kanssa.

Monisteeseen olen valinnut *Suojelusenkelin* yhteyteen kuvan enkelitaulusta, jonka useampi muistaa olleen kotien seinällä. Anneli osoittaa ilahtuneena kuvaa ja toteaa: "Tätä taulua oli melkein joka talossa", johon Eila vastaa hymyillen: "Niin oli, ni mää muistan kans". Myös muissa ryhmissä huomioidaan kuva taulusta. Sekä Helvi että Anja kuvailevat taulua ihanaksi. Ullan mukaan taulu oli monen kodin seinällä heidän lapsuudessaan ja Pirkko toteaa osoittaen monisteessa olevaa kuvaa: "Tää on musta sellanen ihan tyypillinen seinätaulu. Makuuhuoneen". Hilkkalle taulu tuo kuitenkin mieleen oman pojan, jonka hautajaisista hän mainitsi: "Mulla on oman pojan maalaamana tämä seinällä. Hänen hautajaisissa laulettiin just tätä", kertoo Hilka ja liikuttuu uudelleen.

7.2.3 Pyhäkoulu ja muu kirkollinen lapsityö

Uskonnon läpileikkaavuus jälleenrakennusajalla näkyy siinä, että moni hengellisistä lauluista tuo osallistujille mieleen pyhäkoulun, rippikoulun ja muut seurakunnan järjestämät tilaisuudet, joissa lapset kävivät. Useimmissa perheissä etenkin maaseudulla lapset kävivät pyhäkoulua (vrt. Alanko 2014, 24). Teemakerran

aluksi kerron, että aiheena on pyhäkoululaulut, hengelliset laulut ja virret, johon Helvi huudahtaa hymyten: *"Ne on kyllä ihania lauluja"*. Kysyn osallistujilta, ketkä kävivät pyhäkoulua ja moni nostaa kätensä reippaasti ylös hymyillen: jopa 17 tutkimukseen osallistuneista kävi pyhäkoulua, ja ainoastaan Tuula, Ulla ja Sirpa eivät. Tuula silti mainitsee käyneensä vierailmassa kerran serkkunsa pyhäkoulussa ja saaneensa sieltä jonkin pienen kuvan muistoksi. Myöhemmin Tuula kävi itse pyhäkouluohjaajan koulutuksen ja toimi pyhäkoulun opettajana. Sirpan äiti taas piti pyhäkoulua vasta Sirpan ollessa vähän vanhempi, eikä hän siksi osallistunut pyhäkouluun pienenä. Ulla on osallistujista ainoa, jolla ei ole mitään kosketuspintaa pyhäkouluun, mutta siitä huolimatta hän osaa melko hyvin aiheeseen liittyviä lauluja. Nauhurin mentyä kiinni ykkösryhmäläiset totesivat vielä, että ateistisista tai vasemmistoperheistä ei oikeastaan käyty pyhäkoulussa. Muutamien ryhmien kanssa muistelemme kinkereitä, rippikoulua, seurakunnan järjestämiä kerhoja, leirejä ja partiotoimintaa.

Lapsuudessaan kaupungissa asunut Kirsti ei mainitse erikseen, missä pyhäkoulu pidettiin tai kuka sitä veti, mutta hänestä pyhäkoulussa laulettiin paljon – joskin hänelle useimmat laulut ovat muualta kuin pyhäkoulusta tuttuja. Mairen pyhäkoulu kiersi kaupunginosassa eri taloissa perheiden kodeissa, mutta vetäjää hän ei muista. Taajamassa pyhäkoulua kävivät Juhani, Raimo ja Hilikka, joka asuessaan eri paikkakunnilla kävi pyhäkoulua myös maalla. Juhani muistelee käyneensä pyhäkoulussa alle kouluikäisenä isosiskonsa mukana *"paimennettavana"* ja arvelee, että siirtyi kouluikänsä tultuaan pyhäkoulutoiminnasta seurakunnan kerhoon. Poiketen monesta muusta osallistujasta Juhani korostaa, että hänellä laulumuistot lapsuudesta kytkeytyvät etenkin pyhäkouluun ja partioon, sillä hänellä ei juuri ollut musiikkiorientoituneita opettajia koulussa. *"Varmaan ihan nuorimmat laulumuistot sitte on – seurakunnan väki [oli] aktiivista ja siin oli seurakuntasali suhteellisen lähellä, nii sisarukset vei aina pyhäkouluun aamulla"*, pohtii Juhani. Raimon pyhäkoulu taas pidettiin paikkakunnan työväen talolla, mikä on ollut varsin poikkeuksellista siihen aikaan. Hän arvelee, että koska paikkakunnan yksi suurimmista työllistäjistä oli saha ja työläisten perheet olivat melko suuria, niin työväen talolla pyhäkoulun pitäminen kävi *"sitten sillä tavalla hyvin yksin"*. Raimon mukaan pyhäkoulua piti yleensä seurakunnan diakonissa ja silloin tällöin eräs koulun opettajista. Hilkan muuttaessa Keski-Suomeen maaseudulle pyhäkouluopettajana oli *"vanha pappa"*, joka halusi aina laulattaa iltavirren **Oi, Herra luoksein jää, jo ilta on**. *"Mää kävin aika isonaki pyhäkoulussa – mulle tuli silloin mieleen, et ku se [opettaja] on nii vanha, se kohta kuolee, ku se aina ton laulattaa"*, nauraa Hilikka, jolla pyhäkoulua ohjasi jossakin vaiheessa myös oma sisko.

Maaseudulla pyhäkoulua kävivät Hilkan lisäksi Eila, Anneli, Helvi, Anja, Vuokko, Leena, Irja, Pirkko, Seppo, Erkki, Oiva sekä Kerttu, joka mainitsee pyhäkoulussa laulettua paljon: *"Siellähän niitä oli, kaiken maailman lauluja. Se oli aina pyhänä"*. Osa muistelee pyhäkoulua enemmän, osa kommentoi siihen liittyen harvasanaisesti, kuten Seppo, joka kuittaa humoristisesti suorittaneensa *"väkiselällä pyhäistumista"*. Tyypillisesti maaseudulla pyhäkouluopettajana toimi paikallisen perheen äiti tai muu kylällä asuva nainen, kuten Eilalla oma äiti: *"Varmaan koululaisena käytiin. Meitä ku oli viis [sisarusta], ni mä en tiää, miten myö mentii,*

mutta... Miust tuntuu, meijä äiti oli yks, oli sit ainaki kaks opettajaa". Eila piti pyhäkoulua myös omille lapsilleen ja toteaa, kuinka pappi "pakotti" paikalliset vanhemmat pitämään pyhäkoulua, kun harvaan asutulla seudulla ei oikeastaan ollut muita soveltuvia opettajia. Myös Anjan äiti opetti pyhäkoulussa, ja koska tämä oli lestadiolainen, kotona pidettiin joskus myös seuroja. Pirkon äiti toimi pyhäkouluopettajana yhdessä toisen samalta kylältä olevan rouvan kanssa ja Pirkko muistaa vielä vetäjän nimenkin. "Tietenkin seurakunnalta tuli nämä jutut, että näitä pyydettiin, en tiä oliko heillä minkäänlaista koulutusta siihen, mutta kumminkin pidettiin ja sen mää muistan aina, että miten innokkaana sinne mentiin, kun oli aina. Sitten annettiin tällöinen kuva, juttu, ja siihen kerättiin joko tähtiä tai lampaita! Sinne kedolle lampaita", muistelee Pirkko ja piirtää käsillään paperiarkin kokoista ruutua. Saman muistaa Raimo:

- Raimo Niin meilhän oli sellaisia irtokuvia, tulitikkuaskin kokosia [näyttää] kuvia, jotka kerättiin siihen kansioon...
- Pirkko Joo-o! [nyökkää] Sinne kedolle niitä lampaita ja... [näyttää kädellään, miten kuvat liimataan] Ja taivaalle niitä tähtiä ja [naurahtaa]!

Erkki muistelee hymyillen, miten jo pyhäkoulussa piti lukea katekismusta ja opettajana toimi paikallinen naishenkilö: "Joku talon emäntä, esimerkiksi naapurin "Martta" piti [pyhä]koulua ja oli siinä useempia siinä kylällä, jotka piti". Kun Anneli asui enonsa luona, enon vaimo piti pyhäkoulua ja Anneli myös itse opetti siskonsa kanssa pyhäkoulussa kylän lapsia: "Joo pappi, sen muistan, silloin määräs sen. Mut mää opetin virsiä, mää osasin paljo virsiä, ni mää opetin niitä niille pyhäkoululaisille. Ku sil [enon vaimolla] ei ollu lauluääntä, sillä me opetettiin siellä virsiä sitte, ja näitä lauluja". Oivalla pyhäkouluopettajana toimi koulun opettaja ja tapaamiset järjestettiin kylän taloissa: "Se vaihettiin taloa, missä pietään". Myös Kertulla pyhäkoulua veti koulun uskonnon opettaja ja he kokoontuivat koululla. "Pyhänä aamuna ne lähetti aina pyhäkouluun. Sitte meillä oli semmonen ku Raamattutunti", muistaa Kerttu.

Laulumonisteessa pyhäkoululaulujen alle olen luokitellut seuraavat laulut: *Temppelin kellot, Oi katsohan lintua oksalla puun, Onpa taivaassa tarjona, Ken on luonut sinitaivaan, Mä olen niin pienoinen, Musta Saara, Jonk' on turva Jumalassa, Suojelusenkeli* sekä *Mun kanteleeni*. Moni näistä lauluista on joissakin koululaulukirjoista, mutta ne eivät ole niin yleisiä koululaulukirjoissa kuin muiden teemojen laulut. "Mut kato silloha oli pyhäkoululaulut eriksee! Sehä oli erilainen ku koulukirja, siitähä myö laulettiin", huudahtaa Eila. Juuri siksi, että pyhäkoulussa oli oma laulukirja, olen tarkastellut muutamia ajan pyhäkoulun laulukirjoja ja lasten virsikirjoja oikeiden käännösten löytämiseksi. *Jonk' on turva Jumalassa, Kanteleeni* ja *Suojelusenkeli* ovat suurimmalle osalle tuttuja muista yhteyksistä, joten käyn niihin liittyviä muistoja muissa alaluvuissa.

Jopa neljässä koululaulukirjassa oleva *Temppelin kellot* on yli puolelle väestä tuttu, mutta suuri osa pyhäkoulua käyneistä ei tunne laulua. Kaikki lukuun ottamatta Juhania ja Kerttua yrittävät laulaa mukana. Sen sijaan Ulla, joka ei käynyt pyhäkoulua, osaa laulun jopa osin ulkoa ja kertoo nyökytellen, että *Temppe-*

lin kellot on hänelle tuttu. Helvi muistaa pyhäkoulussa olleen juuri tällaisia lapsuteen liittyviä tai lapsille sopivia hengellisiä lauluja, mutta ehkä myös virsiä. Monet laulut hyvin tunteva Anneli taas ihmettelee, kuinka laulu oli hänelle hieman vieraampi: *"En varmaan oo sen koommin, ku lapsena kuullu tätä. -- Mullaki on semmonen tunne, et tää ei ollu pyhäkoulussa"*.

Oi katsohan lintua oksalla puun muistuu nimenomaan pyhäkoulusta mieleen Pirkolle, Oivalle ja Hilkkalle ja kaikki paikalla olevat (18/20) laulavat osaten mukana. Pois teemakerralta olleet Seppo ja Sirpa ovat kirjanneet tämän tutuksi. Annelista tämä on kaunis laulu ja hän kertoo laulaneensa sitä taannoin muistisairaiden osastolla vieraillessaan. Anneli hymyilee laulaessaan ja heiluttaa eläytyen päätään ja painottaa laulun jälkeen, että laulu on *"jotenki kaukaa on tuttu"*, mutta ei muista laulaneensa sitä pyhäkoulussa. Pirkko sen sijaan kertoo lauluun liittyvän juuri pyhäkoulumuiston: *"Mää muistan tästä laulusta, me tehtiin pyhäkoululaiset retki [erään paikkakunnan] kirkkoon ja me laulettiin tämä laulu siellä"*.

Ennen *Onpa taivaassa tarjona* -laulun laulamista kysyn, onko se tuttu ja Hilikka nyökyttää hymyillen: *"Varmaan kaikille"*. Erkistä *"tää on tuttuja paljoki tällä sivulla"* viitaten laulumonisteen sivuun, jossa on pyhäkoululauluja. Neljännessä ryhmässä läsnä teemakerralla olevat Pirkko, Maire ja Raimo eivät valitse tätä laulettavaksi. Pirkko kuitenkin mainitsee, että hänelle tulee laulusta mieleen lasten hautajaiset, sillä sitä on laulettu usein lasten hautajaisissa. Pois teemakerralta olleet Sirpa ja Seppo ovat rastittaneet monisteesta myös tämän laulun. Muissa ryhmissä laulu valitaan laulettavaksi ja kaikki niissä paikalla olevat (15/20) laulavat mukana, tosin Vuokko ja Leena eivät laula aivan niin sujuvasti. *"Minusta tuntuu et pyhäkoulussa on tätä laulettu sillon"*, muistelee Irja, jonka ohella juuri pyhäkoulusta laulun muistavat Anneli, Juhani ja Hilikka. Osalle tämä on jäänyt paremmin muistiin, kuten Ullalle, joka laulaa suuren osan ajasta katsomatta monistetta. Anneli ja Eila muistavat laulun myös koulusta, mutta hieman eri sanoilla. He kiistelevät siitä, onko laulun sanoituksissa ollut *"tarjolla"* vai *"tarjona"*, joten tarkastelin eri laulukirjoja ja havaitsin, että laulusta kulkee kumpaakin versiota. Laulussa on korostuneen Raamatulliset sanat ja Tuulasta sen sanoitukset viittaavat herätysliikkeeseen. Hän naurahtaa: *"Tästä mulle tulee kyllä mieleen, että sanat on aika tämmöset teologiset"*. Juuri tämän laulun päätteeksi Oiva mainitsee, että heillä päin Lapissa oli paljon lestadiolaisia, mikä vaikutti alueen ilmapiiriin. Juhani sen sijaan pohtii, kuinka hänelle nämä kaikki pyhäkoululaulut ovat säveleltään tuttuja, mutta sanoja hän ei juuri löydä: *"... niitä on viimeks joskus alta kymmenvuotiaana laulanu, -- ensimmäinen säkeistö useemmissa on tuttu vielä, mutta muuten ei pysty seuraamaan"*.

Ainoastaan hengellisissä laulukirjoissa olevan *Mä olen niin pienoinen* -laulun osaavat kaikki paitsi Oiva, joka yrittää laulaa muiden mukana ja kertoo laulun päätyttyä, ettei tämä ollut tuttu. Sirpa ja Seppo ovat rastittaneet laulun monisteesta. Laulu on monelle selvästi rakas; Helvi kommentoi kahdesti hymyillen, kuinka *Mä olen niin pienoinen* *"ol' rakas laulu meille"* saaden Kirstin ja Anjan yhtymään ajatukseen. Helvi ja Kirsti kertovat opettaneensa laulua omille lapsilleenkin. Maire ehdottaa laulua lempeästi hymyillen ja kertoo syyksi toiveelleen sen, että hän usein laulaa sitä edelleen ja laulu on hänestä kaunis. Laulettaessa Maire

hymyilee ja liikuttuu hieman. Mieluisa laulu vaikuttaa olevan myös Hilkalle, joka hymyilee kysyttäessä, onko laulu tuttu ja hän osaa sen suurelta osin ulkoa. Laulua on laulettu pyhäkoulun ohella koulussa ja kotona, muistelee Helvi: "...*vaikka kaks säkeistöä etupäässä laulettiin lapsena, sen mää muistan, kaks*". Eila ja Anneli jälleen kommentoivat laulun sanojen erilaisuutta ja Eila vaikuttaa pahoittaneensa mielensä siitä, että laulujen sanoja on muuteltu. Annelilla on tarkka sanamuisti, sillä hän kertoo yksityiskohtaisesti, kuinka laulun sanat hänestä kuuluivat:

Anneli Sanoissa pikkusen erilaisuutta, "Taivainen Isäni tarpehet tiennee", siis ehkä tietää, siis *tiennee*, ja sitte tässä, että "kun voimani uupuvat, käsillä kanna, ja syntini armosta anteeksi anna", ei ollu tätä t:tä [sanan lopussa], ja sit oli tässäki et "oi johdata kulkuni totuuden teitä, oi Isäni armahan, armahin, lastasi heitä..." se ol. Pikkusen on muutosta kyllä, mutta tuoki on outo muoto, eihän nykysin käytetä tämmöstä "tiennee" [*huvittuneena*], saattaa tietää, tai jotakin.

Ken on luonut sinitaivaan on useammalle vieras ja Anneli huomauttaa, että pyhäkoulussa laulettiin enemmän virsiä, ei niinkään hengellisiä lauluja. Noin puolet osallistujista laulaa sujuvasti mukana, ja jotkut yrittävät laulaa, vaikka eivät oikein tunne laulua. Sirpa ja Seppo ovat merkinneet laulun tutuksi. Viimeisen ryhmän Erkki ja Oiva eivät edes yritä laulaa säestyksen tahtiin.

Musta Saara on laulu, joka selkeimmin näistä on puhtaasti seurakunnan piirissä käytetty laulu. Läsnaolijoista kaikki paitsi Ulla ja Hilkka yrittävät laulaa mukana, joskin laulu on vieraampi Juhanille, Anjalle, Leenalle, Mairelle ja Erkille. "Minä en oo kuullukkaa", tokaisee Leena. Pyhäkoulussa *Mustaa Saaraa* kertovat laulaneensa Vuokko, Eila, Anneli, Irja, Kerttu ja Oiva. Laulusta on rytmisesti kaksi eri versiota, joista toinen on kolmi- ja toinen nelijakoinen. Anneli ja Eila toteavat laulamisen jälkeen, että heidän aikanaan laulu meni hitaammin, mitä itse laulan. Kun Kirsti saa alun jälkeen laulusta kiinni, hän laulaa mukana, mutta kertoo jälkikäteen: "On toi sävel sillä lailla tuttu, mutta en ollu varma aina mihin olis [*menny*], meneeks ylös vai alas". Helville, Tuulalle ja Raimolle laulu on muuten jäänyt elävästi mieleen:

Helvi Minä muistan, kun minä itkin kerran, kun mää lauloin tätä lapsena sillan sodan jälkee ku puhutti kaikkee, ni minä itkin, muistu mielee. Musta Saaraa myö laulettii ja minä itkin, tässä muistin. [*pudistaa päättään, hymyilee*]

--
Tuula Tää on ainoa laulu, jonka mää muistan tyttökerhosta [*hymyten, huvittuneena*] et siis, tämä laulettiin siellä! [*leveä, huvittunut hymy*]. Ja muistaakseni mun äiti kysy myös tästä, et laulettiinko siellä *Musta Saara* [*naurahtaa*]

--
Raimo Mää muistan, äitini laulo tätä *Musta Saaraa* jostain syystä. -- Joo, kyl tää tulee, kun nyt sen kuulee, ni hyvinki selkeesti sitte [*hymyilee*]. Ei tiedä mikä, mistä hän on sitte tämän saanu, ja jääny muistikuvaan.

Osa kiinnittää huomiota laulun sanoitukseen. 1800-luvun lopun ”pakanalähetyksestä” ammentavaa laulua käytettiin aktiivisesti pyhäkouluissa vielä 1950-luvulla, mutta se poistettiin pyhäkoulun lauluohjelmistosta 1980-luvulla, kun Pyhäkouluyhdistys totesi sillä olevan enemmän kielteisiä kuin myönteisiä puolia (Lemmetyinen 2010, 123–124). Osallistujista muutama tuo esiin, että rasismista ei heidän lapsuudessaan juuri puhuttu eikä sitä oikein ymmärretty, kuten Irja kommentoi: *”Meillähän ei sitä neekeriä pidetty rasistisena sanana”*. Samaa mieltä on Tuula, joka kertoo, että *”Musta ihminen, se on ollu niin outo! Et se on lähes satuhahmo, siin on sellast tiettyä eksotiikkaa myös ollu”*. Irja kertoo nauraen: *”Meen nuorisolle puhuin tästä joulun aikaan justiin, että siellä kirkossa [lapsena] laulettiin ”Karitsan veri valkoiseksi sai mustan Saaran kokonaan”, ja ne pyöritteli päätäns”*. Irja toteaa huvittuneena, että laulu on mennyt ”täydestä” silloin, kun hän on ollut pyhäkoulussa eikä sitä ole osannut kyseenalaistaa. Anneli huomauttaa laulamisen jälkeen, että hänestä laulu vaikuttaa epätasa-arvoiselta, mutta Anja ja Helvi sen sijaan kokevat, että on maahanmuuttajien syytä, ettei hengellisiä lauluja enää saa laulaa koulussa. Noin puolet osallistujista ei ota kantaa keskusteluun.

- Anneli Hehe, sehän on kielletty laulu seuraavaksi [huumori], ”neekeri” [naurahtaen]. Kyllä tätä laulettiin paljon, mut ku ei saa enää laulaa neekeriä [naureskelee], mutta ei tätä näin pitkästi laulettu kyllä... Joo, ei sillo oikeestaan rasismista puhuttu mitään, ei sitä sillä lailla aateltu.
- Eila Enemmänki lähetystyö.
- Anneli Nii lähetystyö.
- Juhani Eii... nii ja eikä minusta mustaa ihmistä ei oltu nähty koskaan, vasta oikeesti silloin olumpialaisten aikaan... varmaan oli noin, ettei sitä osannu [kohauttaa olkiaan], se oli vaan... Kulki siellä kuvissa.
- Anneli Nii ei oltu nähtykään, vasta olympialaisten aikaan [nauraen] ensimmäiset mustat nähtii. Nii kyllähän se puhuttiin et lähetysaarnajat Afrikassa, kyllä se siihen enemmi liittyy. Mut kyllä nyt ku aattelee, ni onhan tää kauheen sillei, ylemmyyden öh, sillee [osoittaa kädellään ylhäältä alas, kurtistaa kulmiaan].
-
- Tutkija Tätä on sen verran muutettu nykyään, ku esimerkiks tässä esiintyy tämä ”neekerilapsi” -sana, tää koetaan nykyään rasistiseksi.
- Helvi Joo.
- Kirsti [nyökkää] Joo.
- Tutkija Niin sitten tätä ei ihan hirveesti enää käytetä.
- Helvi Ei, ei. Ei. [Osoittaa ymmärtävästi sormella ja nyökyttelee]
- Kirsti Mm-m -- Kyllähän määllä sillä lailla sen muistan, mut mä en oo ite tätä laulanu koskaa sillä lailla nii...
- Helvi Mutta nykyvähä ei enää mitää tätä tämmösiä saa laulaa koulussa. Minä olen nyt minun lastenlasteni kanssa puhunu, ni hengellistä lauluakkaan siellä paljon lauleta. Se on jotenkii ni julmaa, ku aattelee, että perinteet häviää.
- Vuokko Nii.
- Anja No ko siel on nii monta suuntausta nykyään nin eihän siellä saa.
- Helvi Ulkolaiset on tehny nämä pakolaiset.
- Anja Nii, nii, miusta on et maassa maan tavalla ja sillä siisti.
- Helvi Niin pitäs.
- Anja Eikä niitä lopeteta.

Lemmetyinen (2010, 118) ehdottaa, että *Musta Saara* on malliesimerkki siitä, kuinka aikoinaan hyvää tarkoittava pyhäkoululaulu on tämän päivän kontekstissa etnisiä stereotypioita ylläpitävä. Joissakin herätysliikkeissä laulu on edelleen käytössä ja sen sanoja on muutettu, kuten Suomen luterilaisen evankeliumiyhdistyksen Siionin Kannel -laulukirjan (SLEY 2020) *Taivaassa ei voi koskaan kuolla* -laulussa: "...näin lauloi musta Saara tuolla majassaan hiljaa, mietteissä" alkuperäisten sanojen "...näin lauloi kerran musta Saara, pien neekerlapsi hyvillään" sijaan.

Osallistujat mainitsevat pyhäkoulun myös muutamien muiden laulujen yhteydessä. Kun kysyn ensimmäiseltä ja toiselta ryhmältä, mitä pyhäkoululauluja he muistavat, Eila huudahtaa: "*Mä taimitarhassa, mites se?*" viitaten virteen *Mä silmät luon ylös taivaaseen*. Saman muistavat myös Anneli sekä Kirsti, joka kertoo: "*Mä silmät luon ylös taivaaseen, se on semmonen tuttu*". Helvi muistelee pyhäkoulusta: "*Tule kanssani, Herra Jeesus, tule aamuin ja tämä [Mä silmät luon ylös taivaaseen] oli kanssa. Ja mä melkeen osaan vaikka nytki*". Helville *Olen Luojani pikku varpunen* on pyhäkoululaulu, mutta Anneli mainitsee, ettei ole sitä pyhäkoulussa laulanut. *Aamurukous* on taas Hilkalle selkeä pyhäkoululaulu, jota etenkin oma sisko laulatti usein pyhäkoulun yhteydessä ja Kirsti kysyy, voisikohan se olla pyhäkoulun laulukirjassa. Pyhäkoulusta tai seurakunnan kerhosta *Pikku Lauri* on jäänyt mieleen Juhanille, Annelille ja Mairelle, ja Erkki muistaa laulaneensa *Täällä pohjantähden alla* pyhäkoulussa.

Pohdimme ryhmissä, mistä muualta hengelliset laulut ovat voineet tulla tutuiksi. Irjan mielestä niitä laulettiin tyttökerhossa, kotona ja seuroissa. Eila näyttää yksilöhaastattelussa valokuvaa seurakunnan tyttöpäiviltä ja kertoo, että kuva on ehkä seurakuntatalon pihalla otettu. Kysyn, muistaako Eila tyttöpäiviltä mitään lauluja ja hän kertoo, että todennäköisesti siellä laulettiin pyhäkoululauluja. Eila näyttää nuottikirjaa, jonka kannessa lukee "Negrospirituaaleja" ja kertoo laulaneensa niitä lastenhoitajakurssilla ollessaan. Tuula arvelee, että lasten hengellisiä lauluja on saatettu laulaa seurakunnan retkillä, joita muistelee myös Ulla: "*Ku mähän en oo mitenkään niin hirveen paljon käyny seurakunnassakaan – ohan mä ollu seurakuntatyöissäkin mukana, varmaan just, ku lapset ollu siinä määrättyssä iässä ja silloin on kyllä käyty tämmösillä retkillä ja lasten kansa on kyllä laulettu paljo*". Tuulalle esimerkiksi *Riennä riemuin eespäin* on juuri seurakunnan matkalaulu. He mainitsevat useampaan otteeseen seurakunnan matkat ja reissut. Lisäksi Tuula muistelee, että lasten hengellisiä lauluja on ollut hengellisissä laulukirjoissa. Hilkalle hengelliset laulut ovat ensisijaisesti tulleet tutuksi kotoa äidin laulamana, mutta jotkin laulut ovat hänelle jääneet myös pyhäkoulusta mieleen.

Yksittäiset osallistujat muistelevat hengellisten laulujen myötä kinkereitä, partiota ja seurakunnan järjestämiä leirejä sekä rippikoulua. Kinkereillä pappi tai kanttori kuulusteli tiettyjä pätkiä esimerkiksi Raamatusta tai Katekismuksesta ja tilaisuudessa yleensä myös laulettiin. Usein kinkarit toimivat pääsykokeena rippikouluun, kuten Pirkko muistaa: "*Siellä pyrittiin rippikouluun ja meillä oli annettu läksyys jonku virren [opettelu]*". Pirkosta kinkereille ei tarvinnut erityisesti opetella mitään Raamatun kappaleita tai käskyjä, mutta muistaa elävästi rippikouluun

pyrkiessään opetelleensa virren *Ratki taivaassa, taivaassa ratki*. ”Se oli tää pääsiäisvirsi”, avaa Pirkko. Sirpa opetteli kinkerien kuulustelua varten ainakin Katekismusta ja muistaa laulaneensa tilaisuudessa. Raimon kotipitäjässä kinkerit järjestettiin isossa maalaistalossa ja hän muistaa kirkkoherran nimenkin. ”Juu kyllä, siellä laulettiin ja se oli semmonen aika pitkä hartaushetki. Meil oli hyvin voimakas kanttori, joka piti siellä rippikoulua ja hän toi juuri tän tyylisiä virsiä ja lauluja siellä”, avaa Raimo. Oiva, Kerttu ja Erkki muistelevat yhdessä kinkereitä:

Oiva Ja semmoset ko kinkerit oli, kierto [hymy]. Tuolla pidettiin joka kevät!
Erkki Joo kinkerit oli meilläkin...
Kerttu Niin oli.
Tutkija Niin, mitäs niissä kinkereissä sitte kuulusteltiin? Katekismustako?
Kerttu Katekismusta.
Erkki Katekismus oli pää... Pappihan se oli, mikä meillä piti niitä kinkereitä.
Kerttu Mm-mm.
Oiva Katekismusta. Pappi kävi tarkastamassa, opettaja piti sitä opetusta.

Vaikka rippikoulu käytiin vasta kansakouluiän jälkeen noin 15-vuotiaana, se nousee osalle mieleen oma-aloitteisesti hengellisistä lauluista, minkä vuoksi avaan muutamia rippikoulumuistoja tässä. Vielä 1950-luvulla oli varsin poikkeuksellista jättää rippikoulu käymättä (Alanko 2014, 24). Rippikoulu toteutettiin tavallisesti oppitunteina pappilassa tai kirkolla pitkin lukuvuotta ja pitkään tytöt ja pojat kävivät eri ryhmässä. Rippileirit yleistyivät vasta 1970-luvulla (Lauha 2004, 207). 1940-luvun loppupuolella syntynyt Eila kertookin olevansa ensimmäistä ikäryhmää, jotka kävivät leirimuotoista rippikoulua Suomessa.

Oivan rippikoulu oli saksalaisten parakkirakennuksessa, josta oli tehty seurakunnan kokoustila. Rippikoulua käyvä ikäluokka oli melko suuri: ”Siin oli varmaan parikymmentä, niitä alko siunaantua rippikoululaisia, ku aika kulu”, muistelee Oiva. Erkki virnistää käyneensä rippikoulun renkipaikassaan: ”Hetki ku kansalaiskoulu loppu, minä ison talon rengiks. Koulu päätty, mä menin rengiks sinne ja syksyllä alako rippikoulu”. Erkin rippikoulu järjestettiin paikkakunnan pappilassa ja paikalla oli sekä tyttöjä että poikia. Kerttukiin muistelee rippikoulun alkaneen syksyllä ja päässeensä ripille keväällä. ”Kirkon alapuolella oli vanha pappila, puinen, pappi piti koulua aina illalla. Se oli kaks kertaa viikossa, oliko se keskiviikko, ainaki oli kerran viikossa ja meitä oli sitte monta kymmentä siellä. Ja se pastori asu siinä samassa talossa. Se kävi aina välillä tupakalla siellä sitte”, naurahtaa Kerttu. Juhanilla oli hie-man tarkempi pappi: ”Pappi anto semmosen tehtävän, että jokasen piti, olikohan se neljä vai viis kertaa, käydä kirkossa ja sieltä saada joku ruksi”. Raimolle rippikoulu tulee mieleen virrestä *Suomalainen rukous*: ”Tää on hyvinki tuttu, on paljon, paljon laulettu. Rippikoulussa tätä laulettiin hyvinki paljon”.

Suurimmalle osalle rippikoulu tulee puheeksi kuunnellessamme iskelmiä ja puhuessamme tanssilavakulttuurista: ainakin 7 osallistujaa mainitsee erikseen, että tanssilavoille sai lähteä vasta, kun oli päässyt ripille. ”Yleensä se rippikoulun jälkeken oli”, toteaa Seppo. ”Mutta kyllä yhden kerran kävin ennen sitäki”, nauraa Hilikka. Myös Helvi ja Anja painottavat, että tansseihin ei ollut asiaa ennen kuin oli päässyt ripille. ”Ennen rippikoulua ei saa mennä tanssimaan ja nuorin sisko alko

menemään, -- ni äiti sano "kyllä sää nyt voit", ni [sisko] "minä en mene, että ennen rippikoulua en mene", se ol' kauheen jämäpti sitte asiassa", Anja muistelee. Kerttu taas livahti tansseihin rippikoulun aikana: "Hauska juttu, [pappi] ihmetteli ku työt häipy... Seuraavan kerran työt tuli, ni kysy missäs työt on ollu, ku rippikoulusta lähtivät pois? - Me lähettiin tanssimaan!".

Juhani uskoo, että seurakunnan alaisena toiminut partio on ollut yhtenä vahvana vaikuttajana hänen lapsuutensa laulukokemusten muodostumiseen. Hän usein mainitsee, että moni lauluista saattaa olla jäänyt hänelle mieleen partion juhlatilaisuuksista, vaikka Juhani partiossa musiikilla ei muuten ollut niin suurta osuutta. Hän arvelee, että hengellisiä lauluja on laulettu partiossa etenkin siksi, että partion ylimmät johtajat olivat seurakunnan väkeä. "Ja sitte pääs partiioon -- se oli seurakunnan vetämä se partiolippukunta sitte. Että ne ehkä siihen hengellisyteen tavallaan ne laulut jäi, mitä sitte siinä ympäristössä laulettiin", pohtii Juhani. **Riennä riemuin eespäin** on monelle vieras, mutta Juhani osaa sen paremmin kuin monet muut laulut ja kertoo, ettei osaa kohdistaa tarkalleen, missä hän on kuullut: "...mutta muistelen, että just partion jossain juhlatilaisuuksissa tai muissa semmissä ehkä. Mutta hyvin tuttu laulu". Kun neljännessä ryhmässä kysyn, missä muissa yhteyksissä hengellisiä lapsuuden ajan lauluja on saatettu laulaa, alkavat Pirkko ja Raimo muistella seurakunnan kesäleirejä:

- Pirkko No, leirit, leirit. Kesällä oltiin jossain lapsileirillä.
Tutkija Kuka tän leirin järjesti, oliko se kunta vai seurakunta?
Pirkko Oo, sekä että. Joo. Siellä oltiin viikko ja sinne tuli ohjaaja ja seurakunnastaki oli joku diakoni, niitä oli kaks aina niitä aikuisia. Ohjelmaa siellä, ja laulettiin, ja nuotiolla istuttiin ja pelattiin [hymyjilee], ja kaikenlaista tehtiin siellä... Telttamajoitus.
Raimo Mutta, mulle tuli näistä virsistä mieleen sellainen tapaus, oltiin [paikkakunnalla] maalaistalossa, seurakunta järjesti siellä kesäisin poikaleirejä. Ja se oli sen seurakunnan ohjaaja siellä mukana, ja kyl hyvin vapaamuotoista, mutta se aamu aloitettiin ja lopetettiin aina hartauteen. Olimme noin 12-13 vuotta vanhoja silloin ja siellä, kyllä se oli hyvin harras hetki. Se oli ihan samalla tavalla et seurakunta ja kunta järjesti. Mentiin saareen, ja me menttiin kyllä kuorma-auton lavalla kaikki nipussa siellä [naurahtaa]. Mutta laulut oli voimakkaita! Partiolauluja, suomalaisia kansanlauluja ja sen tyylisiä, silloin siellä kunnan järjestämällä leirillä.

7.2.4 Suhtautuminen hengelliseen musiikkiin

Tutkimukseen osallistui sekä henkilöitä, jotka käyvät aktiivisesti seurakunnan ja kirkon tilaisuuksissa ja jotka harrastavat hengellistä musiikkia vapaa-ajallaan että henkilöitä, jotka omien sanojensa mukaan eivät ole erityisen "uskonnollisia". Hengellisissä tilaisuuksissa ryhmäläisistä aktiivisimmin vaikuttaa käyvän Eila, joka kertoo kuuntelevansa hengellistä musiikkia myös vapaa-ajallaan. Hän on omien sanojensa mukaan käynyt seurakunnassa koko elämänsä, vaikka naureskelee, että "kolmenkymmenen juoksuaikana" tuli käytyä vähemmän. Hän ei muisteluryhmässä ollessaan korosta hengellistä vakaumustaan, vaan se tuntuu

olevan hänelle luonnollinen asia, joka kuuluu elämään ja arkeen. Eila kertoo kirkossa käymisestä: *"Kato sit ku on yksin, ni se on tavallaan – ihmisiä näkee siellä, se on semmonen joku turvapaikka. Mää koen sillä tavalla sen"*. Juhani nyökyttelee ajatukselle, että kirkko on turvapaikka ja on samaa mieltä, että hengellisyys oli arkipäiväistä heidän lapsuudessaan. Juhani ei kuitenkaan aktiivisesti käy kirkossa, kuten ei myöskään Anneli, joka toteaa käyvänsä lähinnä *"näissä tämmösissä rippijuhlissa ja häissä ja semmosissa... Mää jollain lailla tunnen vieraaks mennä kirkkoon"*, hän kuvailee. Annelista hengelliset laulut ja virret ovat mieluisia, tärkeitä ja tuttuja: *"Näitä nyt tietysti tulee laulettua iha iteksee, mää paljo laulan itekseni näitä, myöskin hengellisiä lauluja. – Monesti laulelen, ku mää teen huushollia, just ihan virsiäkin sille mitä muistaa"*. Hänestä monessa virressä on kaunis sävel ja sanat tuttuja, ja hän laulaa niitä arjessaan aivan samalla tavalla kuin iskelmiäkin, eikä erottele lauluja niiden uskonnollisen sanaston perusteella. Anneli kuitenkin kiinnittää huomiota siihen, että monessa ajan ei-hengellisessä laulussa on uskontoon viittaavia sanoja ja pohtii, että laulujen sanastoon on varmasti vaikuttanut se ajan kohta, jolloin laulut on tehty.

Osalle hengelliset laulut ovat osa arkea. Hilikka kertoo miettivänsä edelleen laulun *Aamurukous* sanoja usein aamulla. Tapa juontaa lapsuudesta, jolloin hän kävi laulussa esiintyvän rukouksen läpi joka aamu. Pirkko ja Raimo taas kertovat kuuntelevansa hengellisen musiikin toivekonserttia, jossa Pirkon mielestä tulee kauniita lauluja. Evankelisen kansanopiston käynyt Pirkko on laulanut Siionin kanteleen kannesta kanteen ja toteaa, että hänelle hengelliset laulut ovat *"kyllä kans ihan mieluisia lauluja"*. **Täällä pohjantähden alla** saa puolestaan Sirpan huudahtamaan hymyillen: *"Joo, tää oli mun lemppari. Tää lauletaan aina."*

Kysyessäni, miltä hengellisiä lauluja tuntuu laulaa, Anja huudahtaa: *"No ihaniahan nää on, ihania nää on!"*. Juuri tuttuus, mieleen palautus, muistot ja tunteet korostuvat monen vastauksissa. *"No nää on kyllä hyvin tuttuja"*, kertoo Vuokko hymyillen ja Leena toteaa samaan tapaan: *"On mukavia – nii, tuttuja"*. Helvin elämässä hengelliset laulut ovat kulkeneet mukana aina ja lauluja on hänestä mukava laulaa, koska ne tuovat tunteita pintaan, mistä samaa mieltä on Vuokko. Helvi jatkaa: *"Kyllä ne mukana kulkee, ku lapset on menny rippikouluu ja siellä... Kyllä ne läpi elämän kulukee, lapsuuden, ainaki minulla – vaikka minulla on jo vähän huono muisti, mutta kyllä jotakin, paljonkin muistaa!"*. Kirstin mukaan laulut ovat kulkeneet mukana kauan: ne on ensin oppinut koulussa ja aina ne palaavat mieleen. Ullan mielestä juuri niitä lauluja, jotka ovat tuttuja, tuntuu luonnolliselta laulaa. *"Ni se tuntuu tosi hyvälle laulaa niitä, kylhän se tuo muistoja mielee"*, kertoo Ulla ja Maire toteaa hengellisten laulujen laulamisen tuntuvan hyvältä. Hilikka naurahtaa, että hänestä lauluja on kiva myös kuunnella – lähinnä sen vuoksi, kun ei itse pysty laulamaan. *"Joo et muistojahan ne tuo"*, kuittaa Hilikka.

Irjalle hengellisistä lauluista nousee vahvoja tunteita: *"Ja ne tunnelmat, mulle ainaki tuli mieleen niinku koulusta, tunnelmat ja kotoa tunnelmat, että millon on niitä laulettu"*, johon Hilikka jatkaa: *"Mm, kaiken kuvaa siitä, kaikki ne tapahtumat"*. Laulujen kautta nousevat muistot tulevat esiin Erkin ja Juhaniin vastauksissa: *"Tää tuo muistoja mieleen lapsuuden ajalta"*, kuvailee Erkki tuntemuksiaan kouluvirsien ja pyhäkoululaulujen laulamisesta ja toteaa, että niitä on *"ihan mukava palauttaa"*

[mieleen]”. Sama perustelu on Juhanilla: *”Et ainahan se herättää muisteloita ja muuta tämmöstä”*, mutta kertoo, ettei hänen tule tieteen tahtoen laulettua hengellisiä lauluja ja virsiä. Myös Kerttu kokee niiden laulamisen tuntuvan mukavalta ja kertoo niiden nostattavan muistoja lapsuudesta.

Laulujen nostattamista tunnereaktioista liikutus korostuu hengellisten laulujen laulamisen yhteydessä. Maire osaa *Kanteleeni* ulkoa ja liikuttuu laulun päätyttyä. Toteaa, että laulu tuntui olevan tunteellinen ja Maire nyökkää kyyneleet silmissään, hymyten: *”Ajattelen noin”*. Raimo myöntää liikuttuen: *”Niin, kyllä se iän myötä on tuonu sen... mukanaan sen tarpeellisuuden”*. Raimolle myös *Täällä pohjantähden alla* on koskettava laulu ja hän ääni sortuneena saa kerrottua lauluun liittyvät tuntemuksensa:

Raimo [pyyhkii nenäänsä, silmiään; ääni sortuneena] Kyllä tää on sellainen, niihin voimakkaisiin tunteisiin vievä. Tulee erilaisia tapahtumia mieleen [liikuttuneena], mitkä liittyy tähän lauluun. Hyvin voimakas sanoitus.

Mairesta *Täällä pohjantähden alla* on hyvä, lapsenuskoinen laulu, ja sen aikana hän vaikuttaa aavistuksen liikuttuneelta. Ehdotan, että tämän tyyppiset laulut olisi hyvä säilyttää sukupolvesta toiseen, johon Maire vastaa myöntävästi ja nyökkyy hymyillen. Hänelle etenkin *Mä olen niin pienoinen, Suojelusenkeli* ja *Mun kanteleeni* nostavat liikutuksen kyyneleet silmiin. *Täällä pohjantähden alla* saa myös Helvin, Kirstin, Hilkan, Sirpan, Sepon kokemaan tunteita, jotka nostavat kyyneliä silmiin tai itkemään vuolaasti. *Pyhäaamun rauha* puolestaan aikaansaa Kirstillä ja Helvillä koskettavia tunteita, minkä vuoksi kumpikin liikuttuu voimakkaasti. Myös Eila naurahtaa laulun aikana sen näköisenä, että laulu nostattaa hänellä jonkin tietyn koskettavan muiston mieleen.

Erkki kommentoi, ettei *”nyt järin hirvoen uskovainen ole, muun muassa seurakunnan valtuusto tai mikä tää nyt on, niin muutaman vuoden olin siellä”*. Kysyn, miten Erkki kokee virsien laulamisen, jos seurakunnassa ei tule aktiivisesti käytä: *”Onks ne mukavia silti laulaa?”*, johon Erkki vastaa: *”On, ei nää oo koskaan niinku häirinny. Aina laulan mielellään”*. Kovin vähäsanainen ja harvoin seurakunnan tilaisuuksissa käyvä Oiva vastaa: *”On on!”*, kun kysyn, onko myös hänestä mukavaa laulaa kouluvirsiä ja pyhäkoululauluja. Kirsti nauraa, ettei hän *”ennää oo kirkossa”* tarkoittaen ilmeisesti, ettei enää kuulu kirkkoon, mutta on ehdottomasti sitä mieltä, että hengellisiä lauluja tulisi saada laulaa. Myös Juhani tuumii, että *”jos jossakin tilaisuudessa tai muuten eteen tulee, tommosia ihan mielellään laulelee tai hyräilee mukana tai kuuntelee”*. Useammalta ryhmältä kysyn suoraan, kokevatko osallistujat, että kouluvirsiä, pyhäkoululauluja ja lapsuudesta tuttuja hengellisiä lauluja heidän pitäisi saada edelleen laulaa. *”Totta kai”*, vastaa Erkki ja Kerttu huudahtaa: *”Ilman muuta, hyväne aika”*. Myös Oiva myötäilee vastaukseksi. *”Eihän tommoset palvelutalossa olevat ihmiset tykkää yhtään iskelmistä eikä tommosesta oikeen, ne haluaa semmosta hartaampaa”*, arvelee Kerttu. Provokatiivisesti kuitaan Kertun kommentille, että entä jos palvelutaloissa ei saisikaan enää laulaa virsiä, kun yhteiskunta muuttuu. Kerttu napsauttaa suutaan paheksuvasti, näyttää pöyristyneeltä ja kertoo: *”Musta ne on mukava kuunnella. Ja mahtavaa ku*

menee tonne kirkkoonki, ni ensimmäinen virsi, ku se kaikuu sieltä oikein! Se on kiva, hieno. Mukavaa kuunnella, urut soittaa sitte sillee”.

Virsien sanat tuntuvat toisille olevan hyvin tärkeitä. Yksi syy siihen, miksi osallistujat ovat saattaneet vähentää kirkossa käymistä on vanhan tutun lauluston pois jääminen. Eilalle hengelliset laulut ovat oikein tuttuja ja hän kommentoi usein harmistuneena sitä, kun laulujen sanoja muutellaan. *”Joku oli suuttunu koko kirkkoa kohtaan, eikä mee sen takii kirkkoon, ko kaikki muutetaan. Vanhat ihmiset ei kaikki tykkää et kaikki muutetaan uusiks, et ku mää oon kuullu mielipiteitä, ja sitte ei viitti mennä kirkkoon, ku se on kaikki muutettu”*, mutisee Eila. Samaten Erkistä on ikävää, että ei tunne lauluja, joita kirkossa nykyään lauletaan: *”...näitä uusia virsiä on tehty niin valtavasti, ja näitä vanhoja unohdetaan pois, ehän minä, me jos harvemmin käydään kirkossa, ja siel semmosia virsiä tulee, ni tuntuu hölömöltä, kun ei osata laulaa. Et ainaki osa pitää säilyttää”*.

Helvin, Kirstin, Leenan ja Anjan mielestä heidän sukupolvelleen kannattaisi ehdottomasti laulattaa hengellisiä lauluja ja niitä tulisi saada laulaa, vaikka ei henkilökohtaisesti kokisikaan uskonasioita tärkeäksi. Heistä laulujen arvo maailmaa kannattaisi heidän sukupolvellaan pitää yllä. Myös Vuokko on tällä kannalla, mutta tuo vastauksensa vähemmän painokkaasti esiin toisin kuin muut ryhmäläiset, jotka kaikki vastaavat sanalla *”ehdottomasti”*.

”Onko nää teille vanhentuneita?”, kysyn neljännen ryhmän osallistujilta. *”Ei, ei ne vanhene”*, naurahtaa Pirkko ja kertoo, että sen sijaan hänestä nykyään koulussa rajoitetaan hengellisyyttä ja uskonnollisuutta liikaa. Myöskään Raimon mielestä laulut eivät vanhene koskaan ja Maire pudistelee hymyillen päätään: *”Ei, ei ollenkaan! Ei”*. Helvin mielestä hänen ikäpolvensa tehtävä on puhua ja opettaa lapsille perinteitä ja hän kertoo liikuttuen, kuinka neljännessä polvessa lapsenlapsi oli kertonut, kuinka *”ei Jeesusta ole, se on satuva”* ja Helvistä se tuntui pahalta. *”Jollaki lailla mulle tulee paha olla, että uskonto on mennyt vähää koulussa – en minäkään mikään uskovaine ole, mutta näitä periaatteita ja vanhoja perinteitä pitäis vaalia”*, korostaa Helvi. Vuokko nyökyttelee Helvin ajatuksille ja Leena kommentoi paheksuvasti *”nii”* siihen, että uskonto on mennyt niin vähään koulussa. *”Minä oon periaatteen ihminen ja tulee oikee paha olla, ku tuolla lasten koulu juhlissa, ni siellä ei paljon lauleta, ku se on tää maailman muutos, se on julma”*, tuumii Helvi. *”Yks asia, mitä mä tässä tutkin, että miten se ajankuva ja se arvoaailma vaikuttaa näihin lauluihin – nää onki vähän ristiriidassa siihen, mitä tänä päivänä”*, esittelen neljännelle ryhmälle ja Maire ojentaa kättään painokkaasti ja nyökyttää.

Neljännessä ryhmässä Raimo näyttää mieteliäältä eikä vastaa, kun tiedustelen, kokevatko osallistujat nämä hengelliset laulut sellaisina, joita he haluaisivat laulaa muistisairaana. Kolmannelle ryhmälle tuon saman kysymyksen esiin ja tiedustelen, haluaisivatko osallistujat käyttää näitä lauluja, mikäli heille itse tulisi muistisairauksia: *”Koetteko, että te kuitenkin haluaisitte käyttää näitä, vaikka ette ite allekirjottais enää sitä arvomaailmaa?”*. Tuula kertoo, että moni näistä laulamistamme lauluista ei kuulu enää hänen uskonnolliseen arvomaailmaansa ja kokee, että hänellä on hieman *”yksinkertaisempi”* näkemys uskonasioista: *”Mä esimerkiksi lastenvirsistä tykkään. Mul on ihan omat lastenvirteni virsikirjaan merkittynä ja siellä on niitä hautajaislaulujakin”*. Jos Tuula voisi valita lauluja, joita hän laulaisi muistisairaana, hän valitsisi *Kanteleeni* ja lastenvirret. Hän ja Irja tuumivat, että

moni näistä hengellisistä lauluista on lapsen maailmaan liian vaikeita ymmärtää, joskin Irja huomauttaa pitäneensä aina virsistä. Ullan mielestä lauluista voisi valita ja laittaa lapsille ylös, mitä lauluja haluaa sitten laulaa. *”Että ei nyt tarte ihan kauheen melankoolista ja surullista olla, et kyl mä mielellään haluisin sellasta rallatuksia siihen”*, pohtii Ulla. Irjan mielestä on ihmeellistä, miten laulut edelleen palautuvat mieleen: *”Kummasti ne vielä painuu, tulee, nousee tuolta”*, johon Hilikka tuumii, että niiden, joilla on hyvä lauluääni, tulee *”sitte viljeltyä ja piettyäkin yllä”* laulua. Irja myötäilee ehdotukselleni, että laulut aktivoivat eri tavalla muistoja, mutta kysymykseeni *”Ootko näistä monia laulanut kymmeneen vuosiin?”* Irja vastaa laulaneensa niitä myös lapsilleen ja kuorossa; *”Ehkä joitakin on senki takia jäänyt mielee”*. Kakkosryhmän naiset vastaavat kaikki myöntävästi kysymykseeni, kannattaisiko laulamiamme hengellisiä lauluja ja virsiä laulattaa esimerkiksi muistisairaille:

Helvi	Kyllä! [painokkaasti] ehdottomasti!
Kirsti	Kyllä [nyökkää]
Anja	Kyllä! [painokkaasti]
Vuokko	[nyökkää]
Leena	Joo. [nyökkää]

7.3 Muut ajalle tyypilliset kasvatusihanteet ja arvot

Kasvatukseen ja arvoihin liittyvien pääteemojen *Isänmaa* ja *Uskonto* ohella osallistujien muistoissa tuli esiin muitakin ajan kasvatusihanteita, jotka heijastuvat koululauluissa. Arvoihin *reippaus*, *raittius*, *ahkeruus*, *opettavaisuus* ja *kuri* kiteytyvät ne kasvatusihanteet, jotka nousevat haastattelu- ja laulatusaineistosta. Naisen ja miehen malli sekä jako tyttöihin ja poikiin näkyy useiden laulujen sanoissa, ja tiettyyn sukupuoleen liittyvä jaottelu kuuluu osallistujien muistoissa.

7.3.1 Kasvatus kuriin, reippauteen ja raittiuteen

Kristilliskonservatiiviset arvot loivat arvopohjan ajan kasvatusihanteille ja jälleerakennusajan lapsia kasvatettiin kurilla tottelevaisiksi, hiljaisiksi ja sopeutuvaisiksi (ks. Malinen & Tamminen 2017; Nevala 2019). Laulujen sanoissa ja niistä nousevissa muistoissa peilautuu ajan näkemys siitä, että lapsen tuli ansaita ruokansa työllä ja oppia jo varhain itsenäisiksi pärjääjiksi (Malinen & Tamminen 2017, 22, 87). Kerttu muistelee hänelle sanottuja hokemia *”meet reippaasti kouluun ja reppu reippaasti selekään”* ja *”oo nyt reipas sitten”*, johon Erkki nyökkää ja lisää: *”Ja kiltti”*. *Pajalaulu* ja *Vuorenlouhija* saavat Pirkon, Sirpan, Raimon ja Mairenen muistelemaan ajan työkulttuuria ja heidän mielestään heidän lapsuudessaan todella kasvatettiin reippauteen. Pirkosta, Sirpasta ja Mairesta reippauteen kehottaminen tuntuu luonnolliselta – siihen on kasvettu. Reippaus näkyy siinä, että kansakoulun jälkeen suoraan työelämään siirtyivät Sirpa, Pirkko, Raimo ja Kerttu, eivätkä käyneet muita kouluja. Kerttu ja Raimo korostavat, että sodan jälkeisinä vuosina oli pakko pitää puoliaan ja *Vuorenlouhijan* laulamisen jälkeen Irja ja Hilikka tuovat hieman vitsailen esiin, että heillä lapsuus oli työn tekoa:

- Kerttu Kun sai sen koulun käytyä, se oli sitä huonoo aikaa, siis sodan loppua. Sillon ol kaikista vielä puute. Piti mennä töihi! Heti ku vaan kynnelle kykeni. -- Siitä se työelämä sitte alko.
- Raimo Kyl se oli siihen aikaan suorastaan pakko olla reipas ja nopee, kun tekijöitä oli paljon. Ja jos jäit jälkeen, ni toinen tuli kyllä tilalle. -- Sillohan mentiin, ku koulu loppu, ni lähettiin kesäks töihin! Ei sitä jääty siihe odottelemaan...
-
- Tutkija Kotiin liittyviä lauluja tai lastenlauluja on jo vähän hajanaisesti. Se lapsen maailma ei oo ehkä ollu semmonen, et oltais keskitytty siihen lapsuuteen.
- Irja Niinku sä sanoitki, että se oli työn tekoo se lapsuus [*nauraa*].
- Hilkka Mmm-mm, se oli.

Kasvatuksessa ihannoitu kuri ja tottelevaisuus tulevat esiin vahvasti osallistujien muistoissa ja ne näkyivät jälleenrakennusajan koulussa ja kotona käskyinä, kieltoina ja rangaistuksina (vrt. Tähtinen 2011). Koulun todistuksessa ”kymppi” käytöksestä oli ennemmin sääntö kuin poikkeus: Kerttu muistelee saaneensa aina ”kympin” ja Erkin mukaan käytöksestä ei yleensä huonompaa numeroa saanutkaan. Numeroa alennettiin vasta, jos käyttäytyi huonosti. Koulukurista puhumisen yhteydessä moni muistelee opettajaa, joka näyttäytyy osin melko ankara hahmona. Kerttu kertoo näyttäen esimerkkiä käsillään, kuinka neljäsluokkalaisena heillä piti laittaa sormet pulpetille ja opettaja löi karttakepillä sormille. Perusteeksi rangaistukseen Kerttu toteaa heidän olleen liian vilkkaita oppilaita. Myös Oiva kertoo opettajansa olleen ankara ja lyöneen karttakepillä. Oiva ei tunnu muistelevan kuritusta pahalla, vaan lohkaisee pilke silmäkulmassa, kuinka hän ja koulukaverinsa olivat ”*ahkerii vintiöitä, kyllä se aiheesta tuli*”. Erkin koulussa ei rankaistu koskaan karttakepillä lyömällä, mutta opettaja oli pesyt ”sorakielisen” naapurin pojan kielen saippualla. Erkin mukaan pojalle nousi niin kova hammassarcky, että ”*siihen loppu suun pesemiset*”. Sodankäynyttä tai sotilasuralla ollutta miespuolista opettajaa muistellaan kurinpidollisena esimerkkihahmona:

- Raimo Joo meil oli yks opettaja, armeijassa ollu sotilaana, komentajana siellä, ja hänhän oli meille nuorille miehille suuri esimerkki: ku hän käveli rappuset ni ei koskaan pitäny kaiteesta kiinni. Ja meiän piti olla ihan samanlaisia, selkä suorana kävellä ja mennä ja oli hyvä esimerkki!
-
- Helvi Meillä opettaja oli soteleski, ni meillä paljon laulettiin sota, niitä sen ajan lauluja. Narvan marssi oli sitte. Se piti ulkoo osata, ja meen piti laulaa...et ne ol ihan sitä, ja Finlandia! Se piti osata, mä oon pannu tähänki viel et piti osata ulkoo ne sanat.
-
- Hilkka Se oli vanha joku sotaherra [*huvittuneena*], mikä se nyt oli, joku sodasta tullu opettajana. Hyvin kaikki muistan muuten, et kuinka kauheen jyrkkää se oli, että ykskään oppilas, jos ei tienny ulkoa läksyä, niin koko luokka jäi laiskaan. Se oli semmosta hyvin vaativaa.

Koulukuriin kuului laulujen ulkoa opettelu, joka tulee jo edellisessä Helvin puheenvuorossa esiin *Narvan marssin* ja *Finlandia-hymnin* opetteluna. Ulkoa opettelu olikin tärkein musiikin opettelun metodi jälleenrakennusajalla ja kumpikin käytössä ollut opetussuunnitelma määrittelee laulusuosituksia, joiden mukaan tietyt laulut tuli opetella (ks. Kosonen & Pajamo 2009; OPS 1925; OPS 1952). Irjan, Pirkon ja Hilkan mukaan etenkin maakuntalaulut piti osata ulkomuistista ja niitä opeteltiin. Maire ja Raimon mielestä joitakin maakuntalauluja opeteltiin, mutta osan näistä he kokevat täysin vieraiksi. Ulla ounastelee, että lauluja kyllä opeteltiin, mutta niitä ei ehkä vaadittu opittavaksi ulkoa. Ulkoa opeteltavista lauluista Irja taas mainitsee virsiläksyt, jotka olivat hänelle ”kauhistus”, vaikka hän pitääkin virsistä. Tuulalle laulujen sanojen opettelu oli kauhistus, sillä hänellä oli omien sanojensa mukaan ”kehittymätön rytmitaju – ni mä en vaan oppinu niitä”. Erikoisimman ulkoa opeteltavan laulun mainitsee Kerttu: ”Joo, me oltiin viidennellä luokalla, ja se sano se opettaja meille, että opetellaan latinalainen laulu! Koko luokka! Ja meidän piti opetella, se on vieläki mulla täällä päässä”.

Kodeissa harjoitettua kuria osallistujat muistelevat vähemmän, vaikka ruumiillinen kuritus oli vielä jälleenrakennusajan kodeissa hyvin tavallista (ks. Malinen & Tamminen 2017). Ne, jotka puhuvat kotona tapahtuneesta ruumiillisesta kurittamisesta, eivät tuo sitä esiin katkeran sävyisesti vaan ennemminkin huumoriin turvautuen. Helvi kertoo naureskellen pikkoveljen rangaistuksesta, kun veli oli heittänyt Helvin ainoan nukun leivinuuniin: ”Ei äiti varmaan antanu piiskaa, mutta kyllä se tais tukkapöllyvö antaa”. Kerttu ja Erkki tuovat kotona saadut selkäsaunat esiin huvittuneena:

- Kerttu Piiskaa? Kyllä minä ainaki oon saanu [naurahtaa]. Se oli vaan semmoinen pikkune räväys [läpsäyttää pohkeeseensa] sitte, ”ollaanpa kunnolla” se oli siellä ylhäällä [huvittuneena], se muistutus sitte!
- Erkki Joo kyllä sitä oli meilläki, ku oli monta poikaa, ni oli oven yläpuolella piiska. -- Kyllä minä oon saanu. Koivu piti ite vielä hakee jostaki. Ja joskus äiti jätti ihan antamatta, no isä harvemmin anto, koska äiti piti huolen, ettei liian kovasti kuritettu. Mutta kyllä se kuule [naurahtaa] itkua väänti, ku kävi hakemassa vittaa ja yritti mahdollisimman pienen tuua, niin äiti sano että ”meppäs hakeen isompi” [huvittuneena].

Muisteluryhmässä nousevat esiin ajan kasvatusihanteiden ja nykyisten ihanteiden eroavaisuudet. Irja ja Pirkko kiinnittävät huomiota, että ajan lauluissa, kuten *Peipon pesässä* ja *Jänöjussin mäenlaskussa*, on usein pieni opetus ja Anneli ihmettelee, mahtavatko nykyajan lapset tietää, mitä tarkoittaa ”siivot” ja naureskelee laulusta *Koska meitä käsketään* tutulle sanalle. Maire korostaa, että kasvatusrehellisyyteen oli hyvin tärkeää ja toteaa, että ”se oli niin erilainen maailma, ku me oltiin lapsia”. Puhuttaessa kirkon lapsityöstä Irja kommentoi huvittuneena, että ”lasten piti vaa istua hiljaa”. Tuula taas muistelee, kuinka silmänsä aukaisevat ja sulkevat nuket olivat hänen lapsuudessaan ylellisyys, joilla lapset eivät saaneet leikkiä: ”Ne oli niitä hienoja nukkeja, jotka oli jossaki kaapin päällä!”.

Vuoden 1952 opetussuunnitelman kehoitus välttää ”musiikillisesti arvottömiä sävelmiä, iskelmiä tai renkutuksia” toteutui osallistujilla koulun arjessa ja

osin myös kotona. Koulussa ja radiossa suosittiin musiikillisesti ”arvokasta” materiaalia, jollaisen oppimisen vuoden 1952 opetussuunnitelma määrittelee lauluopetuksen päämääräksi. Iskelmän turmiollisena pitäminen heijastuu vielä 1950-luvun alkupuolella radiomusiikin tarjonnassa klassisen musiikin ylivaltaana. Muisteluryhmässä lastenlevynä kuunneltu *Suutarin akan kehtolaulu* olisi saattanut Annelin mukaan olla ”vähän varmaan liian keveä siihen aikaan koulussa”. Oiva taas mainitsee lastenlevyjä kuunnellessamme, että ”renkutukset” olivat sodan jälkeen esityskiellossa ja toteaa, että ”sillon oli nämä vähän vakavammat laulut!”. Pirkko ja Kerttu mieltävät, että heidän lapsuudessaan iskelmät olivat liian kevyttä musiikkia, jota ei sopinut soittaa harmonilla:

Pirkko Mutta mul eno soitti soitinta ku soitinta, ni ku oli se harmooni, mummu ja vaari oli vähän vihasia hänelle, ku hän joskus vähän [soitti] tämmösiä niin sanottuja, ”ei nyt tommosia renkutuksia tarvi” [naurahtaa]. Eno soitteli kaikkia sen ajan lauluja. Tai sanottiiks niitä iskelmiks siihe aikaan.

--

Tutkija Elikkä teillä oli harmooni siellä koulussa?

Kerttu Oli. Joo ja ku sitte opettaja oli pois vähä aikaa, ni pojat rämpytti iskelmiä sillä [nauraa makeasti]

Vaikka *Reimasti aivan, Nuorten raittiuslaulu, Laulajain marssi ja Riennämme innoin* ovat suurelle osalle melko vieraita lauluja, niiden laulamisen yhteydessä puheeksi nousevat raittiusviikko ja raittiuskilpikirjoitukset. Osa alkaa kertoa oma-aloitteisesti raittiuskirjoituksista laulujen pohjalta ja toiset tutkijan esittämän kysymyksen perusteella. Jopa puolet osallistujista mainitsee koulussa järjestetyt raittiuskirjoitukset, ja näitä muistelevat myös sellaiset, jotka eivät välttämättä tunne raittiuslauluja. Kuusi osallistujaa väittää, että koulussa on laulettu raittiuslauluja, vaikka muisteluryhmissä laulettu laulut eivät ole niin tuttuja, ja osallistujista seitsemän taas muistelee, että koulussa ei laulettu raittiuslauluja, vaikka raittiusaate on kyllä muuten tuttu. Laulu *Riennämme innoin* on taas useimmille sanoiltaan vieras, mutta sävel on muutamalle tuttu ruotsalaisesta onnittelulaulusta *Ja må han leva*. Kuitenkin Tuula ja Ulla toteavat laulun jälkeen, että ”tämä on niitä raittiuskirjoituslauluja!”.

Irja, Ulla, Tuula ja Erkki muistelevat, että koulussa piti lukea raittiusviikon aikana jokin kirjanen tai vihkonen, josta tehtiin kirjoitelma. Seppo muistaa kirjoitukset, mutta ei muista, oliko kirjoitus pakollinen. Pirkko, Sirpa, Raimo ja Maire taas muistavat, että raittiuskirjoitukset olivat kaikille pakolliset ja niihin osallistuttiin, vaikka raittiuslauluja he eivät tunne. Anneli muistaa saaneensa raittiuskilpikirjoituksista jopa palkintoja ja Juhani tuumii, että myös hänellä taitaa olla näitä palkintoja. Juhani kuitenkin hämmästelee, kuinka hänellä on yllättävän paljon aukkoja ”tässä osastossa” viitaten siihen, ettei hän tunne juurikaan näitä lauluja. Hilikka taasen ei muista koko raittiusaatetta:

Tutkija Muistatteko, että teen aikana olis sitä raittiusaatetta viety eteenpäin?

Hilikka [pudistaa epäilevän näköisenä vähän päätään]

Tutkija Miten nää poliittiset suuntaukset muutti tätä ...

- Hilkka Mulla ei oo mitään muistikuvaa ainakaa! [*pudistelee päätään*]
 Tutkija Tämmösistä raittiusajatuksista?
 Hilkka Ei, ei yhtää, ei!
 Ulla Sää oot onnistunu aina olemaan semmosessa koulussa [*nauraa*], ei oo raittiusaatetta ollu!
 Hilkka Nii [*nauraa*] nii ku on usein vaihtanu koulua, ni oisko siitä sitte.

Hilkalle *Nuorten raittiuslaulu* saattaa olla tullut tutuksi radiosta, äidin laulmana tai sitä on käytetty jossakin leirillä. Kirsti puolestaan huomauttaa *Laulajain marssin* kohdalla, että laulan loppurytmin väärin. Nuottikuvan tarkastetuani havaitsin, että Kirsti oli aivan oikeassa. Hänelle laulu siis todella on jäänyt mieleen. Helviä ihmetyttää, että laulu on Kirstille tuttu, mutta arvelee syyksi sen, että tämä on käynyt kaupunkikoulua: *”Kaupungin kouluissa laalettiin tätä minun aikana, eiks ollu?”*. Kirsti vastaa myöntävästi ja avaa, miksi teeman laulut ovat hänelle tärkeitä: *”Ja mulle niinkun, isä oli vähän semmonen... paljon käytti alkoholia, ni minulle ne raittiuslaulut oli sillä lailla tärkeitä”*. Tuula ja Ulla muistelevat, että raittiusaate oli esillä yhteiskunnassa ja koulussa vielä 1950-luvun loppupuolella. *”Must tuntuu, että tää raittiusaate on ollu kaikissa poliittisissa suunnissa. En muista minäkään, että koska se on häipynyt”*, pohtii Tuula. Sukupolven edustajien kasvatusta raittiusaateeseen näkyy suhtautumisessa alkoholin käyttöön ja nyky-yhteiskunnan kasvatustehosteisiin, kuten Eila pohtii:

- Eila Aattele ko miten paljon nyt on kaljaa tuol kauppoissa, ni täs lukee et *”reippaaksi, raittiiksi kasvattamaan”* [*huvittuu*], ni tuntuu et nyt kasvatetaan vähä toiseen suuntaan... Siis ko aattelee tätä yhteiskuntaa. -- Kyllä sillo oli vähä eri asia, että raittiusseuroja oli ja meidän ukko oli raivoraitis, sanottii näin [*naurahtaa*]! Että kyllä tää yhteiskunta on menny aika väärään, erilaiseen suuntaan.

7.3.2 Sukupuoliroolit

Ajan tapaan tyypillisesti tytöt ja pojat kasvatettiin eri rooleihin ja eri tavoin (ks. Malinen & Tamminen 2017, 269), mikä kuuluu melko vahvasti osallistujien muistoissa: heidän lapsuudessaan tytöt ja pojat touhuvivat eri asioita ja heiltä odotettiin erilaisia rooleja. Juhanin mukaan *”pojat keräänty omiin hommiin ja tytöt omiin”* kavereiden kesken. Raimo kommentoi maatalojen työtä, että pojat jäivät jatkaamaan perheen työtä verstaalle tai autokorjaamolle. Raimon kotona pojat opetettiin ja kasvatettiin tietynlaiseen sotilaskomentoon: *”Minusta tuntuu, että meille pojillekki oli tietyt asiat tietyssä järjestyksessä. – Muistan, kun äidillä oli syntymäpäivät ja velipoika tuli sitten laivaston juhlapuku päällä sinne syntymäpäiville, niin kylä se nii oli, että velipoikia oli ku kunniavieras”*. Toisessa yhteydessä Raimo kertoo armeija-ajostaan, jolloin ei ollut siviilipalvelusmiehiä. *”Sillon laitettiin vaikka hevostallille taikka johonkin muualle ne niin sanotut B-miehet, ja ne kyllä kävi sen, eikä sillon voinu kuvitellakaan, et ois lähteny pois maitojunalla kotia. Ois pitänyt paikkakuntaa vaihtaa!”*, valistaa Raimo. Myös Pirkko muistaa, että armeijan käymistä pidettiin heidän

perheessään arvossa: *"Isän veljistä yks poika meni armeija-alalle, tai ihan everstiluutnantiks asti, ni koko ajan töissä. Nii isä oli hirvee ylpeä, jotenki se sotilas se oli hänelle kumminki se semmone...!"*

Kerttu sen sijaan muistelee koulun käsityötunteja, kuinka pojille opetettiin pannulappuja, kutomista ja virkkaamista ja kertoo nauraen, miten poikien "tekeleet" olivat kevätnäyttelyssä esillä. Tytöt nikkaroivat linnunpönttöjä, harjoittelivat sahaamista ja naulaamista, ja samalla tavalla nämä puutyöt olivat kevätnäyttelyssä esillä. Kerttu nauraa makeasti kertoessaan, kuinka näyttelyn jälkeen työt sai ottaa kotiin: *"Ja ku päästiin lähteen kotia, niin myö heitettiin mehtään kaikki!"*. Kerttu muistaa tehneensä isälleen miesten paidan ja hameen itselleen, mutta hame ei ollutkaan hänelle mieluisa:

Kerttu ...hame, rypytetty tästä [näyttää vyötäröä] ja tähän näin [näyttää hameen pituutta säären puoliväliin] ja taskut. Ja sitte mää kyllästyin siihen hameeseen, ku mää menin kotia ja mää myin sen sille mummulle, joka asu meiän vieressä [naurahtaa]. -- Ja se osti viiellä markalla multa sitte sen hameen ja se hyppäs kerran ojan yli ja se ol näin paljon kapee se hame [näyttää käsillään noin 50 cm leveyttä], ni se putoo rojahti sinne märkään ojaan! [nauraen] Se sano, että se hame lähti siinä paikassa! [nauraa makeasti].

Osallistujien kasvatus perinteisiin sukupuolirooleihin näkyy kommentteissa siinä, että tiettyjä lauluja mielletään pojille tai tytöille suunnatuiksi. Tuula ehdottaa, että lastenlevyiltä tutut *Pikkumies nukkuu*, *Pikku Urheilija* ja *Pikku Cowboy* ovat "poikajuttuja", jotka eivät ole jääneet mieleen ja kertoo mieltävänsä myös *Revontulten leikki* -laulun sanat jotenkin miesmäiseksi. Annelista *Pikku Urheilija* on uholaulu, johon Eila kommentoi, että *"pojil on vähä sitä uhoa, eiks sitä oo vähä enemmän ku tyttöillä"* ja saa Juhani naurahtamaan. Annelin ja Irjan mukaan *Äidin sydän* oli sellainen laulu, jota joku hyvä-ääninen pieni poika lauloi esimerkiksi äitienpäiväjuhlassa. Kerttu taas kertoo naurahtaen, kuinka *Soittajapaimenen* pitäisi olla *"varsinki pojille tuttu, ku tein minä pillin pajupuusta!"* ja muistelee aiemmin mainitun latinankielisen laulun ulkoa opettelusta, että pojat eivät olleet oppia laulua, mutta tytöt oppivat äkkiä. *Hyljätyin nukan* kuuntelun jälkeen sen sijaan Seppo pudistelee päätään ja kommentoi, ettei hänellä ole laulusta hajuaakaan. Tutkijana ehdotan, että *"tää kertoo nukesta, ni tää ei oo ehkä pojalle jäänykkää mieleen"*, pohjautuen Malisen ja Tammisen (2017) avaukseen jälleenrakennusajan lasten leikeistä: poikien leikit olivat usein hyppelyä, puissa kiipeilyä ja tytöillä nukkeleikkejä. Laulu ei ole muillekaan miehille tuttu.

Osassa lauluista roolijako korostuu, kuten Olli Vuorisen kirjoittamassa *Laskiaisena*, joka on Helville tuttu pikkuveljen laulamana. Laulun sanoituksissa pojat tuodaan esiin vaaroja hakevina ja tytöt arkoina. Poikia kehoitetaan lähtemään vaaralliselle jyrkanteelle laskemaan suksilla ja kelkalla, mutta tytöille ehdotetaan sopivaksi kelkkatieksi sellaista mäkeä, joka ei ole liian jyrkkä eikä liian loiva ja muistutetaan, että *"ällös pikku Elli pelkää, vaaraa tässä ei laisinkaan"*. Tutkijana kysyn ensimmäiseltä ryhmältä, miten he kokevat sukupuoleen perustuvan jaotellun laulussa. Anneli ja Juhani nyökyttelevät ja myötäilevät ehdotukselleni, että siihen aikaan pojat ja tytöt on kasvatettu eri rooliin.

Joulujuhlalaulut *Tontut ja keijut* sekä *Lumihutaleitten laulu* muistetaan kuusijuhlan piirileikeiksi, joissa tytöillä ja pojilla oli eri rooleja. Jopa 11 naisista ja kaksi miehistä muistaa, että *Tontut ja keijut* -lauluun kuului leikki, jossa tytöt olivat keijuja ja pojat tonttuja. Kaikki läsnä olevat naispuoleiset muistavat tämän laulun ja laulavat mukana, miehistä Seppo, Erkki ja Juhani tunnistavat ja osallistuvat lauluun. Raimo ei tunne kyseistä sävelmää, mutta osallistuu silti lauluun ja Oiva taas muistaa laulun, mutta jää kuuntelemaan eikä laula. Helvi ja Kirsti kertovat nauraen laulun jälkeen, että eläkeläisten joulujuhlissa laulun roolit menivät ristiin niin, että miehet ”sipsuttivat” keijuina ja naiset olivat tonttuja. *Lumihutaleitten laulu* on suurelle osalle vieras, mutta Eila, Anneli, Helvi ja Irja muistavat, että sitä ovat tytöt leikkineet keijuina. Eila ja Anneli lisäävät, että se oli tyttöjen leikki niin, että pojat eivät ollenkaan osallistuneet siihen, toisin kuin *Tontuissa ja keijuissa*. Juhani kertoo *Lumihutaleitten laulun* ensimmäisen säkeistön ja sävelmän tuntuneen tutulta, mutta muista miehistä kukaan ei muista koskaan kuulleensa laulua.

Osallistujat muistelevat, että yleensä tytöille osuivat näytelmissä ja leikeissä keijujen ja enkeleiden roolit, pojille tonttujen ja peikkojen roolit. Kaikki naiset eivät päässeet perinteiseen ”tytölle tarkoitettuun rooliin” ja se on jäänyt heitä harmittamaan, kuten Pirkko naureskellen muistelee: ”*Mul on jäänyt harmituksena, ni minä olin aina näin iso jo pienenä. Mää jouvoun aina tontuks ja mä olisin halunnu olla keiju*”. Maire kertoo totisena, kuinka hän oli aina tonttu tai peikko ja Tuula huomauttaa aavistuksen huvittuneena, että lyhythiuksiset tytöt eivät päässeet enkeleiksi tai keijuiksi. Seppo kertoo olleensa tonttu ja Raimo muistelee huumorilla: ”*Kyllä minä aina sitten vähän semmosella ilkeemmällä puolla oleva, ilmeisesti opettaja kahto luonteenlaadun sellaiseksi, että tuo käy peikoksi tai kiveksi*”. Vaikka Oiva ei muista tonttuleikkejä, hän kertoo, että kuusijuhlan joulukuvaelmaa esittivät nimenomaan tytöt. Anneli ja Eila epäilevät, että 10-vuotiaille laulussa esiintyvät hellittelysanat voisivat olla haastavia. ”*Siin on vaikee sannoo pojalle et tonttukulta, sulo keijukainen, ni nehä on suunnilleen, ku pittää kädestä ottaa kiinni, on ku koskettas jottain inhottavaa sen ikäiset*”, nauraa Anneli. Roolijako oli itsestänselvyyys:

- Helvi Mutta myö lapsena laulettiin [*Tontut ja keijut*], ni laulettiin sillä, et myö oltiin piirissä tytöt ja pojat.
- Kirsti Joo kouluaikana, että ku oltiin lapsia ni ol tietysti, tytöt oli keijuja ja pojat oli tonttuja.
-
- Helvi Tää [*Lumihutaleitten laulu*] on keijuleikki aikoinaan! Tytöt oli keijuja. Minä olin keijuna joskus [*nauraa*]

Pajalaulu ja *Vuorenlouhija* ovat sanoituksiensa perusteella suunnattu selvästi enemmän pojille ja muisteluryhmien miehet osallistuvat näihin lauluihin poikkeuksellisen innokkaasti. Kuitenkin naisista jopa seitsemän muistelee, miten *Vuorenlouhijaa* laulettiin jo kouluaikana oikein reippaasti. Sen sijaan retkeilyyn liittyvän *Metsämiehen laulun* yhteydessä Raimo kommentoi hymyillen, että kappale oli ”*maalaispojille hyvin tärkeä laulu kouluaikaan, sillen kaikki halus olla Tapiolan vainiolla*”. Huomionarvoista on, että kaikki *Metsämiehen laulun* laulamiskerralla läsnä olevat (18/20) osallistuvat aktiivisesti lauluun ja osaavat sen hyvin – jopa

miehet, jotka eivät aina osallistu kaikkiin lauluihin. Helvi taas muistelee *Kyntäjän laulusta* – kuten Raimo *Metsämiehen laulusta* – että *Kyntäjän laulu* oli maa-laispojille tärkeä: *Meijä luokalla laulo pojat tämän sillei, et jäi niin mieleen, kato kun [oon] maalta: ja maanviljelijän lapsia kaikki oltiin, ni tää [on] pojille, muutama poika laulo tämän aina. -- Se oli tärkeä, ja ne oli miehiä!*"

Perinteinen sukupuolijaottelu on osallistujille luonnollinen ja siihen liittyvää sanastoa koetaan tärkeäksi käyttäen. *Kesäillan* monisteveriossa lukee "siell' kohtasin mä tytön, jot' aina muistelen", mutta Helvi, Anja ja Pirkko vaihtavat jo laulettaessa sanan "tytön" tilalle "pojan". Laulun jälkeen yli puolet naisista muistelee, että tytöt lauloivat tämän laulun yhteydessä aina "siell' kohtasin mä pojan" niin, että tytöt ikään kuin kohdensivat laulun pojalle. Raimolle *Kesäilta* on tuttu nuorisoseuran tanhuista ja siellä hän muistaa poikien laulaneen sitä tytöille. Samaten *Paimenen syyslaulussa* Juhani laulaa "paimenpoika" ja laulun jälkeen Anneli ja Eila tuumivat, laulussa laulettiin "paimenpoika" eikä "paimentyttö", kuten laulun sanoihin on painettu. Laulun yhteydessä Seppo, Raimo ja Maire kommentoivat silloista ja nykyistä sukupuolijakoa ja kasvatuskäsityksiä:

- Tutkija Muistatteko, että siellä laulettiin, tytöt laulo paimentyttö ja pojat laulo paimenpoika?
- Raimo Pojat laulo poika.
- Seppo [katsoo kysyvästi Raimoon] Sillon vielä oli pojat poikia ja tytöt tyttöjä.
- Maire [naurahtaa]
- Raimo Joo. -- Niin sillon kouluaijana oli sillä tavalla, että oli hyvin tarkasti kiellotettu, ja jos teki luokassa jotain rankaistavaa, ni pistettiin tytön viereen istumaan. Pojat istu vierekkäin ja tytöt vierekkäin, ja jos oli häiritsevää käytöstä, niin sitten laitettiin tytön viereen istumaan.
- Maire Tyttöäki rankaistiin siinä [huumorilla]
- Raimo Rangaistava teko, niitä käytettiin sitten kyllä hyväksikin, että pääs joskus semmosen mukavan tytön viereen [heittää huulta, kaikki nauravat]

Kysyn neljännessä ryhmässä, minkä he arvelevat syyksi siihen, että miehiä oli vaikeampi saada lähtemään mukaan muisteluryhmään, joka perustuu yhteislauluihin. Pirkko muistelee, että monilla pojilla ei heidän kouluaikaansa ollut laulua ääntä koulussa eivätkä pojat oikein rohjenneet laulaa. Samaa tuumii Sirpa ja he mieltävät, että ehkä poikia ei juuri kannustettu laulamaan kansakouluaikaan. Pirkko kertoo veljensä pilkanneen serkkupoikaa, joka veljen mielestä lauloi "niin kun se puhuis vaan" ja jatkaa: "Mutta myöhemmin serkku oli kuorossa ja laulo, hyvä ääni tuli!". Raimo arvelee, että hänen ikäisissään ja vähän vanhemmissa sukupolvissa kuoro oli oikeastaan ainoa paikka, jossa pojat pääsivät laulamaan kunnolla. "Ei siihen yleensä [poikia], valittiin tyttöjä ja piti olla hyvä-ääniset pojat, jotka pääs" muistelee Raimo. Kysyn Raimolta ja Sepolta, miksi he lähtivät mukaan ryhmään, vaikka ensin epäröivät. Raimo tuumii, että pojilla oli heidän lapsuudessaan paljon muuta tekemistä, niin laulaminen ei ollut ehkä ensimmäisenä mielessä – ja jos oli, niin usein laulettiin huumorimielellä.

- Tutkija Ootte sit ilmeisesti kuitenkin tykänny ja joka kerta ollu tässä että...
- Raimo Siellä oli se epäröinti, että pitihän tänne miehiäkin saada, että pystytäänkö, lähetään. [naurahtaa] Tää on ihan hieno juttu! [hymyillen]

7.4 Lapsen maailma

Harvempi virikemateriaalin lauluista on aiheeltaan lapsuuteen liittyvä. Suurin osa aineiston lauluista on ajan koulukirjoista, joissa lapsiin ja leikkeihin liittyvää laulumateriaalia on huomattavasti vähemmän kuin esimerkiksi isänmaahan ja sotaan liittyvää laulustoa. Vuoden 1925 opetussuunnitelmassa säädetään, että lapsille opetettavissa lauluissa tulee olla myös leikkiin liittyviä lauluja, mutta niitä ei juurikaan ennen sotia toimitetuissa koululaulukirjoissa ole. Olavi Ingmanin vuonna 1952 ilmestyneessä laulukirjassa on jo enemmän lapsille suunnattua laulumateriaalia verrattuna aiempiin kirjoihin ja siinä huomioidaan lapsen kehitys ja lapsentahtisuus. Osa lapsen maailmaan kytkeytyvästä laulustosta on tullut tutuksi osallistujille koulun sijaan kodista, radio-ohjelmista, lastenlevyiltä ja suullisena kansanperimänä, kuten piirileikkilauluina. Käyn tässä läpi koulukirjojen leikkilauluja, radio-ohjelmista ja muista yhteyksistä tuttuja lastenlauluja, piirileikki- ja loruttelulauluja sekä lapsuuden leikkejä, joita osallistujat muistelevat. Esittelen myös muistoja, jotka liittyvät leireihin, uimakouluun ja partioharastukseen.

7.4.1 Leikit, harrastukset ja lapsentahtisuus

Lapsentahtisuus ei kuulunut ajan tapoihin eikä lasten ja vanhempien yhteinen aika ollut arvo, vaan lapset leikkivät ennemminkin keskenään (Malinen & Tamminen 2017). Koulukirjoissa on joitakin lauluja, jotka osallistujat itse mieltävät leikkilauluiksi. Näistä kaikille tutuin on *Oravan pesä*, jonka laulamiseen osallistuvat kaikki paikalla olevat (18/20). Naisista jopa 9 leikkii käsillään mukana *Oravan pesän* laulamisen aikana ja moni muistaa laululeikkiin liittyvät käsiliikkeet hyvin ilman, että kukaan ulkopuolinen on näyttämässä esimerkkiä. Itse en tunne laululeikkiä niin hyvin ja laulamisen aikana olen kiinni säestyssoittimissa, joten en voi leikkiä malliksi. Laulaessamme naisryhmät osallistuvat leikkiin parhaiten; seuraavassa kuvaus ryhmien 2 ja 3 osallistujien leikkimisestä laulamisen aikana:

Ryhmä 2: Kaikki laulavat. Kirsti ja Anja alkavat heti leikkiä. Leena ja Helvi laskevat paperin syliinsä ja tulevat mukaan leikkiin. Kirstillä on vähän eri leikit kuin muilla. Anja hymyilee laulaessaan, keinuu. Helvi katsoo sanoja 2. säkeistössä ja leikkii osan laulusta, taputtelee rytmiä kädellään reiteen. Kirsti, Leena ja Anja leikkivät koko laulun; Kirsti ja Anja osaavat koko laulun ulkoa. Vuokko laulaa, mutta ei leiki.

--

Ryhmä 3: Kaikki laulavat. Irja alkaa heti leikkiä, Tuula liittyy mukaan leikkiin. Irja osaa sanat suunnilleen ulkoa. Leikkien liikkeet ovat yhtenäiset. Ulla polkee jaloillaan rytmiä. Hilkkää huvittaa "pikkuruikkuiset ikkunat". 3. säkeistössä Tuula ei leiki muuta kuin "pakkanen paukkaa", Irja jatkaa leikkiä, laulaa ulkoa. Hilikka ja Ulla laulavat myös osin ulkoa. Viimeisessä säkeistössä Tuula heiluu "tuutivi tullessa ehtoon".

Kysyn Vuokolta, olisiko hän osannut lauluun liittyvän leikin. Hän pudistaa päätänsä ja kertoo, että hänellä ei ole lapsia ja uskoo laulun tulleen monille tutuksi omien lasten kautta. Leena taas yllättäen kommentoi, että ei ole leikkinyt laulua koulussa, vaikka osallistuukin koko laulun ajan leikkiin. Miehistä kukaan ei leiki mukana, vaikka laulu on kaikille tuttu ja he osallistuvat sen laulamiseen. Tuulan mukaan myös *Merimieslaulussa* oli jonkinlainen leikki ja virikemateriaalin ulkopuolelta Erkki mainitsee kahteen otteeseen joululaulun, joka liittyy tonttuleikkeihin ja jossa lauletaan "tam-ta-ta tam-ta-ta" sekä muistelee laulua "Pieni kissanpoikanen katsoi sillanreikiin". Talvilaulua *Rati riti ralla* muistavat leikkineensä Anneli ja Juhani.

Laulun *Nuotioپیiri* otin osaksi virikeaineistoa, kun kuulin, että osallistujissa on muutamia entisiä partiolaisia. Annelin, Eilan ja Juhaniin mukaan *Nuotioپیiri* ei ole lainkaan koululaulu, vaan liittyy partioon, josta sen muistaa myös Oiva. Laulu ei olekaan koulun laulukirjoissa, mutta Raimo ja Maire arvelevat, että sitä olisi laulettu myös koulussa. Kirstille, Ullalle ja Kertulle *Nuotioپیiri* liittyy leireihin, Tuulalle tyttökerhoon ja Vuokko on laulanut sitä uimakoulussa. Erkki ehdottaa, että sitä olisi saatettu laulaa tehtaan kesäsiirtopaikoissa, joissa hän vietti perheensä kanssa aikaa paljon lapsena. *Nuotioپیiri* on kuitenkin ehdottomasti selkeä sukupolvea yhdistävä laulu, sillä kaikki läsnäolijat (18/20) laulavat sitä osaten, useat myös ulkomuistista. Kirsti kommentoi, että *Nuotioپیiri* on varmasti tuttu kaikille, jotka ovat jollakin leirillä joskus olleet. Hän korostaa, että kaupunki tai jokin järjestö järjesti aina kesäisin lapsille leirejä, ja samanlaisia muistoja on Kertulla:

Kerttu Mää oon ollu kanssa [leirillä], kesällä oli, koulusta koko luokka, me oltii yötä myöten siellä, ja nuotioiltoja, ja oltiin siellä ja laulettiin ja... se oli oikeen mukava viikko! Ja sitte tuo kunta, taikka se koulu makso, ei tarvinnu ite maksaakaan sitä. Se oli tosi kivaa.

Helvi kommentoi katkerana, miten hänellä on "semmonen lapsuus, että minen on missään leirillä koskaan" ja saa Leenan komppaamaan: "Enkä minä". Myöskään Sirpa ja Seppo eivät ole lapsena käyneet leireillä, eikä Sirpa uimakoulussa, jota ovat käyneet Eila, Seppo ja Vuokko. Uimakoulu oli Vuokosta ainutlaatuinen mahdollisuus siihen aikaan ja ne pidettiin järven rannalla. Leenan, Helvin ja Kirstin mukaan uimaan piti opetella itse, eikä uimakoulumahdollisuutta ollut: Helvin mukaan lapset opettelivat keskenään järvellä uimaan. Tuulan tyttökerhossa tehtiin joskus jopa sisälle "nuotio" puista ja valoista, jonka ympärillä laulettiin nuotiolauluja. Ulla epäilee, että laulu voi olla tarttunut hänelle hieman myöhemmin, kun hän on ollut nuoruudessaan rippikoululeireillä emäntänä. Muiden laulujen, kuten *Nuorten raattiuslaulun* ja *Kevätjuhlan* yhteydessä Irja mainitsee kahteen eri otteeseen, että ne ovat leirilauluja.

Juhani ja Oiva puolestaan harrastivat aktiivisesti partiota kansakouluikäisenä, Anja ja Hilikka mainitsevat käyneensä partiota. Juhani muistaa partioretkiltä ja iltanuotiolta *Vuorenlouhijan* ja partioleireiltä *Metsämiehen laulun*, jota myös Oiva ja Anja ovat laulaneet partiossa. Vaikka Raimo ei käynyt partiota, hän

kertoo olleensa mukana, kun Partaharjun leirikeskus vihittiin käyttöön. He marsivat poikien kanssa kirkkoon, joka vihittiin silloin myös käyttöön: *"Rumpujen soittaja meni edellä ja löi tahtia, minkä tahdissa marssittiin, pienet pojat niinku armeijassa konsanaan. – Se oli niin 50-luvun alkua, se oli niin tunteikasta ja lähellä se sota, vaikutti niihin toimintoihin"*.

Toisin kuin *Nuotioipiiri*, selkeästi leikkimiseen liittyvät *Joutuisaan ja Keijuina keikumme* ovat oikeastaan täysin tuntemattomia lauluja, vaikka ne kaikki ovat kolmessa koululaulukirjassa. Vain muutama osallistuja koettaa laulaa *Joutuisaan*, mutta suurin osa ei edes yritä laulaa mukana. *Keijuina keikumme* on tuttu ainoastaan Irjalle, joka laulaa sen osaten. Ihmettelen ääneen, kun koulun laulukirjoista löytyy niin vähän lapsiin liittyviä lauluja. Oivan mielestä *"oli vähän toisenlaisia lapset sillon"* ja tätä ajatusta Kerttu myötäilee. Leikkimielisiä lauluja ei oikein ollut, sillä lapsiin suhtauduttiin eri tavalla kuin nykyään. Oivan mukaan siihen aikaan ei ymmärretty lasten leikkimielisyyttä, mutta kotona vanhemmat patistivat hänet leikkihommiin. Nämä olivat pieniä askareita, kuten vedenhakua naapurin puhdasvesikaivosta, jonne oli puolen kilometrin matka. Erkin mielestä lapsen leikkiä tuettiin kyllä, mutta töitäkin joutui tekemään:

Erkki Pienessä mökissä varsinkin kesäaikaan oli kitkemässä juureksia ja heinäntekoaikaan oltiin kylälläki. -- Mutta kyllä siinä jäi leikkiinkin aikaa. Ainaki kesäaikaan, ni uimassa ainakkii [*naurahtaa*]. -- Tietenki syksyllä nämä syystyöt niin mökissä kun pellolla sitä oltiin renkinä jo pikkupoikana [*huumori*]. Perunannostossa ja kaikessa semmosessa.

Osallistujien ihmettely siitä, miten outoja lauluja olen valinnut *Leikki- ja lastenlaulukerralle* jatkuu laulujen *Keinulaulu* ja *Pesäntekoleikki* yhteydessä. *Pesäntekoleikki* tuttu on Irjalle ja *Keinulaulu* Annelille, mutta kellään muulla ole juuri mielikuvaa lauluista. *Keinulaulun* myötä muutamilla naisista herää muistelua keinumisesta. Pohdimme, miksi leikkimiseen liittyvät laulut ovat vieraampia kuin monet aiemmat lauluteemat, jotka ovat liittyneet luontoon, kotiin ja uskontoon. Helvi, Leena ja Vuokko toteavat, ettei siihen aikaan oikeastaan leikitty, vaan tehtiin töitä. Kirstistä laulut liittyivät *"siihen elämiseen vaan niinku, mitä on yleismaailmallisesti"*. Samoin Eila muistelee, ettei heillä vanhemmat ehtineet viettää aikaa lasten kanssa: *"Kato kyllhä meitä äiti pisti vielä sillon kuusen ympärille leikkimää meitä ja myö pyörättii kotona joulua aikaan piiriä, vaikkei ne kerinny laulattaa meitä, ko niil oli niin paljon töitä"*.

Helvi ...joitteki leikkilauluja jouluaikaan sitte, jotaki pientä, mutta niit ei laulettu.
Leena Ei laulettu.
Helvi -- Sit pyhäkoulussa taas laulettii hengellisiä lauluja siihe aikaa. Vaik ne ol vähä leikkimielisiäki, ni ei todella laulettu [*painottaen*].
Vuokko Tämä Körö körö kirkkoon ja tämä Hopoti hoi, nämä on tuttuja tältä sivulta. Kaikki muut on vieraat [*hymyten huvittuneena*].
Helvi Nii ne nyt.
Leena Nii nämä on enemmän [*nyökkää hymyten*].
Kirsti Kyllähän meillä oli se keinu aina, mutta ei siihe ollu tämmöstä laulua.
Vuokko Mm.

- Leena Nii keinu oli, mutta...
- Helvi Nii keinussa keinuttiin [*näyttää kädellä keinuva liikettä*]. Ja päiväko-
deissa tätä varmaan laulettiin, mutta... Eihä myö oo päiväkodeissa
oltu eikä mein oo lapsetkaan ollu.
- Leena Ei. Ja sitte jos on vähä huonompi lauluääni, ni ei laulettu lapsille...

Hopoti hoi on harvoja leikkimiseen liittyviä lauluja, jonka osaavat ja tuntevat kaikki muisteluryhmäkerralla läsnä olevat (18/20). Laulaessa tai laulusta keskusteltaessa monen kasvoille nousee hymy. Eilan ja Annelin mielestä *Hopoti hoita* on laulettu kotona ja koulussa, mutta Pirkko, Maire ja Raimo väittävät, ettei se ole koululaulu, vaan tuttu ainoastaan kotoa.

Levytyksenä kuunneltavaan *Raparperin alla* -lauluun kuuluu Ullan ja Tuulan mukaan jokin käsileikki. Se lauletaan vuoden 1948 Eva Pasila-Tammisen levytyksen säestämänä *Kodin laulut* -osiossa. Osa ilahtuu silminnähdyn laulusta, laulaa mukana ja osa kuuntelee. Annelin mielestä sävellaji on liian korkea, eikä yritä laulaa, vaikka ottaakin osaa lähes aina lauluihin. Suurta osaa huvittaa levyn äänimaisema, kuten Anjaa: "Tuntuu että oikei vanha ajan levytys on tuo!". Ei ole yllättävää, että *Raparperin alla* on suurimmalle osalle tuttu muualta kuin koulusta: Pirkon mielestä laulu on jostakin elokuvasta ja muutama muistaa sen levytyksenä, osa Marjatta ja Martti Pokelan versiona. Tuulalle kuuntelemamme levytys on oikein tuttu ja hänellä se kytkeytyy varhaislapsuuteen ja Markus-sedän *Lastentuntiin*. Anneli puolestaan mieltää, että laulu ei kuulu varhaislapsuuteen vaan se on tullut myöhemmin tutuksi, kuten myös Ullalle ja Irjalle, jolle se on tuttu omien lasten kautta. Kirsti, Leena, Sirpa, Maire ja Kerttu muistavat laulaneensa *Raparperin alla* itsekin lapsena.

Pikku Inkerin laulu tilhille kuuntelemme *Kodin laulujen* yhteydessä Georg Malmsténin alkuperäislevytyksenä vuodelta 1954. Läsnäolijoista (19/20) kaikki lukuun ottamatta Oivaa osallistuvat sen laulamiseen. Annelille ja Kirstille laulu on tuttu omasta lapsuudesta jo ennen kyseistä levytystä, mutta Eila, Juhani, Vuokko, Leena, Pirkko, Raimo ja Maire muistavat juuri Malmsténin levytyksen. Kirsti kertoo kuulleensa levytyksen, mutta hän on ollut levytysvuonna jo vanhempi, eikä levy kytkeydy hänen lapsuuteensa. Kerttu huomauttaa, ettei hän ole "tämmöstä levytystä kuullukkaan! -- Sävelki oli vähän semmonen niinku outo. Mutta olen kyllä [laulun] kuullu!". *Lastentunnilta* tai muuten radiosta sitä muistaa kuulleensa viisi osallistujaa, mutta laulu on kolmannekselle tuttu myös koulusta ja siellä laulettu. Tuulalle laulu on ensisijaisesti oman äidin laulamana tuttu.

Muutamia hymyilyttävä ja naurattava laulu *Mummo kanasensa niitylle ajoin* on ainoastaan Ingmanin laulukirjassa, mutta osa muistaa laulaneensa sitä koulussa. Kirsti ja Anja ovat leikkineet laulua omien tai hoitolasten kanssa ja Tuula muistaa leikkineensä itsekin laulun tahdissa. Pirkon mielestä laulu on tullut televisiossa lastenohjelmista myöhemmin tutuksi, ja Eila, Anneli, Ulla, Hilikka ja Irja kertovat Pokelan pariskunnan levyttäneen myös tämän laulun. Laulu on kaikille läsnäolijoille (19/20) tuttu ja suurin osa laulaa sitä innokkaasti. Kirsti, Leena ja Anja pohtivat, miten erilaisia nykylasten leikit ovat:

- Kirsti Näillä lapsilla on erilainen maailma, kun ei pysy ollenkaan niitten [perässä]. Noi ku koulun alottaa, niil on ne sadutki ihan eri, iso-mummo [osoittaa kädellä itseään] ei ymmärrä yhtää mittää siit sadusta ku kertoo. Ku ne leikkii, on mielikuvitusleikkejä, ihan ulalla [nauraa]
- Anja [naurahtaa]
- Leena [huvittuneena] Nii.
- Kirsti Mitä ne on, ne Barbinukeissakin, ku ne leikkii... Mitä ne nyt on, ne semmoset uudet nimitykset [nauraa]?
- Anja En minä tiedä...
- Tutkija Siel on kaikki Bratzit...
- Leena Nii justii!
- Kirsti Semmosia [nauraa] "olet sinä Brätsi sannoo toine ja..." [nauraa, osoittaa kädellään ikään kuin lapsi osoittaisi toista]

Anjan ja Leenan mielestä on ihmeellistä, että nykylapset pelkäävät metsää, eivätkä kaikki lapset edes ole käyneet koskaan metsässä. Etenkin ajan maaseudun lapsilla leikkiminen tapahtui yleensä luonnossa. Helvin mielestä sukupolven leikit olivat "maalaisleikkiä" ja kertoo, että he leikkivät lähinnä kävyillä. Erkkikin mainitsee käpylehmät, joita Anja, Leena ja Vuokko muistelevat naureskellen kertoessaan metsässä leikkimisestä. Kerttu tapasi leikkiä metsässä sammaleilla ke-säisin ja kertoo laulun *Mökin laittaja* yhteydessä rakentaneensa majoja lapsena metsään. Hän harmittelee, ettei "nykyään enää semmosta leikitä". Myös heinäladossa hyppelyn Kerttu muistaa mieluisana leikkinä. Kertun mukaan harrastuksia tai toimintoja ei järjestetty "minkään kunnan tai minkään kautta, et teette sitä, teette tätä, piti ite keksiä ne leikit".

Osa leikeistä on ollut jopa vähän vaarallisia. Eila muistaa polttaneensa saunanvastaa, kun he harjoittelivat polttamaan tupakkaa ja naureskelee, että "hyvä ettei sytytetty vanhaa saunaa samalla". Pirkon mukaan pojat keksivät kaikkia kepposia, kuten polttolasilla hirsiseinän sytyttämistä, minkä muistavat myös Sirpa, Seppo ja Raimo. Seppo toteaa siihen tarkoitukseen käytetyn suurennuslasia ja Raimo jatkaa huumorilla, että taskulampusta otettiin linssi, jolla poltettiin kaarinaa ja paperia, mutta myös filmiä: "Filmi, se oli aivan loistava materiaali sytyttää tulipalo." Seppo innostuu ja muistaa, että filmi syttyi hyvin ja Maire muistelee nurmikon kärventyneen samalla. Kerttu kertoo, kuinka he sisarensa kanssa hypelivät tukkilautoilla ja saa Oivan jakamaan muistojaan liittyen tukinuittoon:

- Kerttu Me oltiin kolmannella luokalla, mitä me oltiin, tukkilauttoja oli paljon siellä -- Kaiket illat siellä tukkilauttojen päällä!
- Tutkija [huvittuneena] aika vaarallista!
- Kerttu Se oli! Joo, mun siskoki kerran putos sinne välliin, ja aattelin et olis se kyllä kauheeta, jos ei ois päässy pois. Veneellä ensi mentiin sinne ja siellä hypittiin joka ilta! Se oli jännää!
- Oiva Se on tuttua puuhaa mulleikki! [ilahtuneena, hymyilee]. Niin, tuo tukki-sumassa juoksu. Siin oli saha siinä joessa – Se oli poikasten hommaa suman ylittäminen juoksemalla.
- Kerttu [hymyilee leveästi] Semmosta.
- Oiva Ja yhdellä tukilla seisoskeltiin.

Raimon mielestä heidän sukupolvensa lapsuus oli verrattain rikasta, vaikka leikkeissä käytettävät lelut ja tarvikkeet olivat alkeellisempia kuin nykyaikana ja totea, että käyttövälineitä piti itse kehitellä ja keksiä. Hän yhdessä Maire ja Sirpan kanssa innostuu kertomaan, kuinka valokuvat ja kiiltokuvat liimattiin keitettyllä perunalla, siirtokuvia tehtiin steariinilla ja Maire lisää, että paperinuket piirrettiin itse. Pirkon ja Raimon mukaan vappuhuiskat askarrettiin itse leikkaamalla kreppipaperia ja liimaamalla oksantynkään kiinni, mutta kumiset markkinapallot Raimo muistaa olleen ostetut. Koulun näytelmässä parrat ja viikset liimattiin Raimon mukaan maitoliimalla, joka Mairen mielestä ”*hais niin pahalle*”.

Oiva, Erkki ja Kerttu väittävät, että heidän lapsuudessaan ei vietetty lainkaan nimi- ja syntymäpäiviä. Maire kertoo, että kaupunkikoulussa nimipäiväsankari vei kouluun karkkia ja muut onnittelivat sankaria, mutta syntymäpäiviä ei koulussa vietetty. Pirkon koulussa taas ei vietetty kumpaakaan merkkipäivää, ja Raimon pikkuveljen nimipäivät olivat taas koko kylän yhteiset juhlat, sillä paikallisissa Martta-yhdistyksessä oli veljen kummeja. Laulun *Lapsuuden toverille* (*Sä kasvoit neito kaunoinen*) yhteydessä tulee puheeksi, että laulua käytetään onnittelulauluna. Kaikki teemakerralla paikalla olevat (19/20) osaavat laulun erinomaisesti ja laulavat mukana. Yli puolet mieltävät sen vahvasti onnittelulauluksi, mutta neljännes kertoo sitä käytettävän myös muissa yhteyksissä kuin onnitellessa. Leenasta laulua ei juurikaan käytetä enää onnittelulauluna. Vaikka laulu on useammassa koululaulukirjassa, Tuula, Ulla ja Hilikka eivät muista sitä laulettuna koulussa. Eila ja Anneli huomauttavat, että jos on onniteltu miespuoleista, on saatettu laulaa ”sä kasvoit poika kaunoinen”. Kertun mielestä *Yksi ruusu on kasvanut laaksossa* laulettiin syntymäpäivillä, mutta sanoja väänneltiin niin, että ne sopivat onniteltavalle. Muita onnittelulauluja kysyttäessä *Paljon onnea vaan* on ollut yli kolmanneksen mielestä käytössä jo heidän lapsuudessaan, ja *Putte Possun nimipäivä* on yli puolelle tuttu jo lapsuudesta. Kirsti ja Anja epäilevät, että *Putte Possun nimipäivä* on tullut vasta myöhemmin tutuksi, tai sitä ei ainakaan heidän lapsuudessaan käytetty onniteltaessa.

7.4.2 Piirileikit ja loruttelut

Leikkilauluista piirileikkilaulut ja loruttelut ovat muita valittuja leikkilauluja keskimäärin tutumpia ja niiden laulamisen yhteydessä osallistujat jakavat runsaasti muistoja. Piirileikki oli siihen aikaan suosittu musiikkiliikunnan muoto, jota harrastettiin koulussa, koulujen ja kotien pihalla ja harrastuspiireissä, kuten tanhussa. Aiemmin mainittujen *Tontut ja keijut*, *Lumihiutaleitten laulu* ja *Kesäilta* ohella laulut *Pekan viulu*, *On neidolla punapaula* ja *Suutarin akan kehtolaulu* liittyvät piirileikkeihin tai tanhuamiseen. Lorutteluja ovat sellaiset laulut, jotka muistetaan paremmin loruna ilman säveltä, kuten *Körö, körö, kirkkoon* ja *Vedetään nuottaa*.

Kansanlaulu *On neidolla punapaula* on selvästi mieluisa ja hyvin osattu. Moni muistelee sen laulamisen yhteydessä piirileikkejä, joita saatettiin mennä koulun liikuntatunnilla, koulun juhlissa, näytelmäkerhossa, tanhuissa ja kotona.

Kerttu palaa mieleensä Ruotsissa tanssittuihin juhannustansseihin, joissa tansuttiin pareittain juhannussalon ympärillä kansanpuistossa. Kerttu ja Maire muistavat edelleen elävästi askeleet ja liikkeet:

- Kerttu ...mentiin tollee ja [on ottavinaan parin käsistä kiinni] tollei noin ja sit, mites mää sen näyttäsin... [nousee seisomaan] Että [naurahtaa] "on neidolla punapaula", heitettiin näin jalakaa [ottaa askelia] ja sitte käännyttiin tällä tavalla näin [ylävartalosta kierto, heiluttaa käsiä puolelta toiselle] ja toisen kättä taas, ja taas mentiin, ku masurkkaa! [nauraa]
-
- Maire [Näyttää kädellään ympyrää] Mentiin piirissä, sitte aina tuli se pysähdys. Pojat oli [näyttää taas piiriä kädellä] toisessa piirissä ja tytöt toisessa [piirtää piirin eri suuntaan] se oli jännä aina, kenen kohalle sattui se pysähdys, että oisko toi nyt kiva poika tai kiva tyttö [hymy].

Piirileikkejä kävivät sekä pojat että tytöt, muistelevat Irja, Maire, Kerttu, Oiva, Raimo ja Erkki, mutta Juhani naureskelee, etteivät siihen aikaan pojat paljoa piirileikkejä leikkineet. Erkistä pojat osallistuivat vielä alaluokilla, mutta ylemmillä luokilla "vanhemmat pojat juos sätkälle mehtään". Laulujen käytöstä muistin virkistäjänä ja muistojen nostattajana erinomainen esimerkki ovat Oivan kommentit piirileikeistä: teemakerran alussa kysyttäessä piirileikeistä ilman, että olimme laulaneet vielä yhtään laulua, Oiva toteaa, ettei heillä menty piirileikkejä. *On neidolla punapaula* -laulun yhteydessä toistettu kysymys saa yllättäen Oivan muistamaan:

Irrallinen kysymys Lastenlaulut -teemakerran alussa:

- Tutkija Mentiiks teillä koulussa piirileikkejä?
Oiva Ei.
Tutkija Ei menty?
Oiva Ei menty.

Kysymys *On neidolla punapaula* -laulun yhteydessä:

- Tutkija Mentiinkö teillä piirileikkejä?
Oiva Mentiin!
Kerttu Minkäslaisia piirileikkejä niitä teillä oli?
Oiva No ne oli tytöt ja pojat ringissä ja en nyt muista mitä musiikkia mitä niitä oli, mutta sen kyllä muistan, että piirileikkiä kyllä tanssittiin.

Maire muistaa oppikoulun piirileikki-illat ja Irja mainitsee konventit. Pirkko ja Hilikka kertovat, että tanhuja ja piirileikkejä mentiin lähinnä näytelmäkerhoissa. *Pekan viulu* on muita lauluja huomommin tunnettu, mutta Pirkko muistaa sen kansakoulun opintopiiristä, jossa tanssittiin piirileikkiä virallisen opiskeluosueiden jälkeen. Vuokko väittää, että piirileikkejä ei menty koulussa ulkona, mutta Kirsti puolestaan veti kaupunkitalojen kotipihoilla niitä itse muille lapsille. Hän muistelee yhdessä Helvin kanssa, ettei sodan jälkeen saanut käydä tansseissa, vaan sen sijaan käytiin piirileikkejä. He antavat esimerkiksi "Hansvili vili hans lai lai" -laulun, jonka sanat Kirsti latelee ulkomuistista ja jonka myös Leena muistaa. Anneli mieltää, että *Arvon mekin ansaitsemme* olisi ollut kansantanssiin

liittyvä piirileikki ja Raimo kertoo, että *Kesäiltaa* mentiin piirileikkinä nuorisoseuran talolla siten, että tytöt istuivat tietyssä kohdassa laulua pojan polvelle. *On neidolla punapaula* -laulussa Raimo hymyillen muistelee, että leikkiin liittyi huivi, joka sidottiin – ilmeisesti parin käsivarteen. Myös *Suutarin akan kehtolaulu* tuo muutamalle mieleen tanhun.

Loruttelut *Körö, körö kirkkoon* ja *Vedetään nuottaa* löytyvät muutamista koulun laulukirjoista sävellettyinä, mutta suurin osa muistaa näistä lorun, eikä laulumelodiaa. Kaikki paikalla olevat (18/20) tuntevat *Körö, körö kirkkoon* ja osallistuvat sen lausumiseen tai laulamiseen. Loru yhdistetään vahvasti kotiin ja sitä on selvästi käytetty paljon, koska useampi henkilö muistaa, että lorussa on ollut hieman erilaisia sanoja kuin painetussa versiossa. Vuokolle, Helville ja Kirstille se on äidin opettama. Jopa 13 osallistujista muistaa, että heitä on itse ”köröteltty” polvella, kun he olivat pieniä ja 9 muistaa ”körötelleensä” seuraavaa sukupolvea – joko omaa lasta tai lapsenlasta. Kertoessaan ”köröttämisestä” moni alkaa pompottaa jalallaan ja esittelee, kuinka lapsi tai vauva on laitettu polvelle ja siinä hytkytelty. Loruun liittyy siis vahva kehollinen muisto.

Vedetään nuottaa saa monet yrittämään laulamista, vaikka lorun sävel ei olisikaan tuttu. Muutaman mielestä nuotanvetoon kuului sävel, mutta se oli yksitoikkoisempi, mitä yritimme laulaa. Oivalle loru ei ole tuttu, mutta hän yrittää silti laulaa mukana. Anja ja Pirkko muistavat lorun, mutta eivät tunne säveltä, joten he eivät edes yritä laulaa. Jopa 15 osallistujaa muistelee, että leikissä keinuteltiin ja vedettiin kuvitteellista nuottaa – ja moni näyttää malliksi leikkiä, kun kysyn, miten sitä leikittiin. Esimerkiksi Vuokko soutaa malliksi ilahtuneena ja kertoo, miten ”veettiin – jalat vastakkai”. Samalla tavalla Anneli ja Eila muistavat: ”Tätähän kans tehti lasten kanssa, veetään nuottaa – ei mitään nuottia!”, kertoo Anneli ja heiluu malliksi. Kirstikin huomauttaa, että ”siin on vaan se rytmitys ollu, et siin ei oikein ollu nuotteja paljoo, vaan se rytmi” ja näyttää muiden tavoin, miten lorua on leikitty: ”Soutamalla!”. Myös Helvi, Anja, Irja, Pirkko, Sirpa, Seppo, Maire ja Erkki näyttävät esimerkkiä keinutellen, kuinka nuotanveto-leikkiä käytiin. Leena, Hilikka, Ulla ja muistavat leikin, mutta eivät näytä malliksi sitä. Raimo, Oiva ja Kerttu eivät muista, että loruun olisi kuulunut leikki. Juhani ja Kerttu eivät muista koko lorua, eivätkä saa kiinni laulamisesta. Sanoissa on ollut erilaisuutta, kuten Seppo muistaa: ”Koiralle ahvenet, ite syyään isot kalat”, ja Erkki loruilee murteella: ”Veitään nuottaa, suarempia, suahaan kalloo kaikenlaista, kissalle kiiskit, koiralle kuorreet, ite syyvään isot kalat, kups kala konttiin, kups kala konttiin”.

8 KOKEMUKSIA LAULAMISESTA JA MUISTELUSTA RYHMÄSSÄ

Tässä tulosluvussa käsittelen sitä, miten osallistujat kokivat muisteluryhmään osallistumisen ja siinä laulettu laulut. Pääosin tarkastelussa on käytetty palautelomakkeen (LIITE 5) ja taustatietolomakkeen (LIITE 4) vastauksia, joita olen täydentänyt poimimalla muisteluryhmähetkistä aiheeseen liittyviä suullisia ja kehollisia ilmaisuja. Palautetta ja kokemuksia tarkastelen osallisuuden ja toimijuuden näkökulmista. Lisäksi avaan, kuinka osallistujat itse arvioivat tutkimuksessa laulettu ja kuunnellut laulut jälkikäteen. Luvun toisessa osassa esittelen, kuinka osallistujat ylipäätään suhtautuvat laulamiseen ja eri musiikkityyleihin. Kuvailen osallistujien suhtautumista yhteislaulutilaisuuksiin ja siihen, millaiset laulut he kokevat mieluisiksi laulaa. Lisäksi jäsenen hieman laajemmin osallistujien omaa musiikillista maailmankuvaa. Näihin tutustumalla lukija voi hahmottaa, kuinka vaihtelevat musiikilliset taustat tutkimukseen osallistuvilla oli.

8.1 Palautetta ja kokemuksia muisteluryhmästä

Palautelomakkeessa tiedustelin osallistujilta syitä lähteä mukaan muisteluryhmään. Annetut avovastaukset ryhmittelin viiteen eri kategoriaan, jotka olivat (1) **kiinnostus & uteliaisuus**, (2) **vanhojen muistelu**, (3) **laulaminen ja kuuntelu**, (4) **hyvinvointi ja aiheen mieluisuus** sekä (5) **muu syy**.

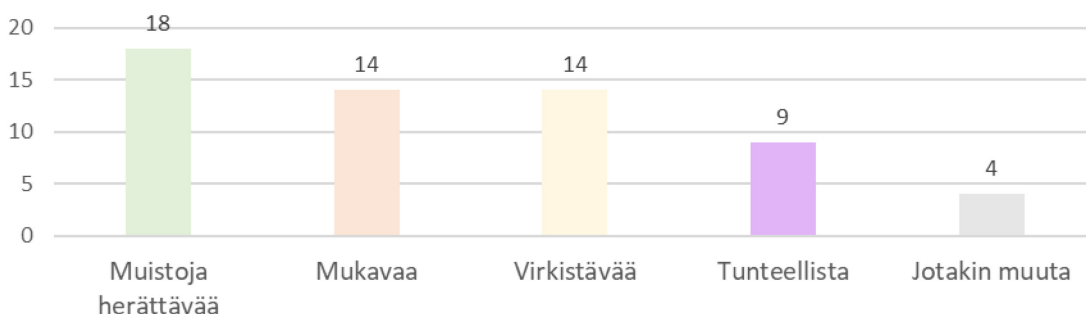
Leena, Pirkko ja Raimo kertovat lähteneensä mukaan muisteluryhmään ja tutkimukseen silkasta uteliaisuudesta ja Irja, Ulla, Anja, Vuokko ja Anneli toivat esiin mielenkiinnon tai kiinnostuksen tutkimusta tai tilaisuutta kohtaan. Muutama halusi muistella koulu- ja nuoruusaikaa, kuten Anneli, joka tahtoi kuunnella ja päästä laulamaan nuoruusvuosien musiikkia tai Kirsti, jonka mielestä oli kivaa muistella kansakouluajan lauluja. Ullaa kiinnosti, miten voimakkaita tunteita ja muistoja laulut herättävät hänen lapsuudestaan. Hilikka halusi kerrata koulu-aikaa ja tarkastaa, mitä ajalta muistaa ja Erkki kirjoitti: *"Pääsi muistelemaan*

nuoruus aikaa (sic)". Juhaniille yksi syy oli kiinnostus muistella vanhoja asioita "tässä iässä". Helvi nauraa kertoessaan innokkaasta ilmoittautumisestaan ryhmään: "Minä nostin jo ryntääni, että 'minä haluaisin', koska haluoaa muistella!".

Annelin ja Kirstin ohella musiikkiin liittyviä perusteluja antoivat Eila, Oiva, Tuula, Leena ja Anja, joka kuittaa yksinkertaisesti: "Tykkään laulaa". Ryhmässä hiljaisempi ja muita varovaisempi laulaja Leena kirjoittaa, että hän tykkää laulaa tuttuja kappaleita ja Oiva perustelee: "Kiinnostuksesta musiikkiin, vanhaan musiikkiin". Myös Tuula kirjoittaa syyksi kiinnostuksensa musiikkiin. Eila puolestaan avaa, että hänellä on musikaalinen suku ja tämän vuoksi hän lähti tutkimukseen.

Muutamat kertovat lähteneensä mukaan, koska aihe tuntui mukavalta. "Aihe tuntui nyt erityisen mukavalta", toteaa Juhani ja Sirpa kirjoittaa: "Se tuntui kivalta". Osa osallistujista oli ryhmässä puolisonsa kanssa ja Maire kertookin tullessaan ryhmään, kun hänen puolisonsakin lähti mukaan. Anneli arveli, että tutkimuksesta olisi hyötyä miehen kuntoutuksessa. Kerttu kirjoittaa odottaneensa, että muisteluryhmä olisi antoisaa. Muita yksittäisiä syitä lähteä ryhmään olivat esimerkiksi se, että "haluttiin miehiä mukaan", vastaa Seppo, tai "olin sopivaa ikäluokkaa", perustelee Anneli. Tuulalla syynä oli, että vanha koululaulukirja nousi muutossa kirjapinon päällimmäiseksi, eikä ole löytänyt paikkaansa. Tuula päättää vastauksensa lauseeseen: "Tutkimuksia pitää edistää!"

Palautteessa kysyin, "Millaista muisteluryhmään osallistuminen oli?". Tä-
hän sai valita yhden tai useamman seuraavista kuvailevista vaihtoehtoista: mukavaa, virkistävää, muistoja herättävää, tunteellista. Oli myös mahdollista valita "jotakin muuta, millaista" ja kuvata kokemuksensa avovastauksessa, tai vastata "en osaa sanoa", mutta kukaan ei rastiinut sitä. Kullekin vastaukselle (rasti) annoin arvon 1 ja näistä vastauksista tein pylväsdiagrammin (KUVIO 5). Kuten kuvioista 5 havaitaan, lähes kaikki tutkimukseen osallistuneet (n=18) kokivat intervention päätteeksi muisteluryhmän herättäneen muistoja. Lähes kolme osallistujaa neljästä koki osallistumisen olleen mukavaa (n=14) ja yhtä moni koki sen olleen virkistävää (n=14). Hieman alle puolet (n=9) vastasi osallistumisen olleen tunteellista. Viidennes osallistujista vastasi kokeneensa myös jotakin muuta kuin edellä mainitut vaihtoehdot.

KUVIO 5 Kysymykseen "Millaista muisteluryhmään osallistuminen oli?" annettujen vastausten jakautuminen vastausvaihtoehtojen kesken.

Seuraavissa alaluvuissa avaan, millaisena muisteluryhmä koettiin. Vastaukset on poimittu palautelomakkeen kysymyksistä ”*Herättikö muisteluryhmään osallistuminen sinussa muistoja? Jos, millaisia?*” ja ”*Miksi lähdit mukaan muisteluryhmään?*” ja ”*Vapaa palaute*”, sekä käyn läpi tarkemmin kysymyksen ”*Millaista muisteluryhmään osallistuminen oli?*” vastaukset. Valitsin lisäksi muutamia suullisia kommentteja muisteluryhmätapaamisista sekä havaintojani osallistujien reaktioista, jotka kytkeytyvät alla oleviin teemoihin. Peilaan vastauksia ja havaintoja osallisuuden ja toimijuuden määritelmiin.

8.1.1 Ryhmässä heräsi muistoja ja tunteita

Kuten luvuista 7 ja 8 on luettavissa, osallistujat jakoivat runsaasti muistojaan ja laulujen kautta tunteet nousivat monesti pintaan näyttäytyen muille nauruna, liikukuksena, erilaisina kehollisina reaktioina ja ilmeinä. Tiedusteltaessa palautteessa osallistujilta, kokivatko he itse, että muisteluryhmään osallistuminen olisi ollut tunteita ja muistoja herättävää, lähes kaikki osallistujat (n=18) vastasivat osallistuminen olleen *muistoja herättävää* (Kuvio 5). Ainoastaan Ulla ja Hilikka eivät rastittaneet tätä, vaikka heistä erityisesti Hilikka jakoi teemakerroilla selvästi eläviä muistoja lapsuudestaan, kodistaan ja perheestään ja Ulla kuvasi erässä vastauksessa muistaneensa erityisesti kouluaikoja. Hilikka rastitti vain *tunteellista* (n=9), jollaiseksi osallistumisen vastasivat kokeneensa myös Juhani, Helvi, Anja, Leena, Pirkko, Sirpa, Raimo ja Maire. Hilkan vastaus heijastelee sitä, että laulut kytkeytyvät vahvoihin tunnemuistoihin (ks. Saarikallio 2010, 288) ja näin ollen päällimmäisenä Hilikalle lienee jäänyt mieleen ryhmässä ilmennyt tunteellisuus, eikä hän edes erottele muistoja ja tunteita toisistaan. Moni rastitti useamman vaihtoehdon, mutta Oiva ja Erkki valitsivat ainoastaan *muistoja herättävää*. Kaikki neljä kuvailevaa vaihtoehtoa *muistoja herättävää*, *mukavaa*, *virkestävää* ja *tunteellista* valitsivat Helvi, Anja, Leena, Juhani, Pirkko, Maire ja Raimo.

Muistojen ja tunteiden herääminen ovat kytköksissä yhtäältä toimijuuden modaliteeteista *tuntemiseen* ja *osaamiseen* (Jyrkämä 2013), ja toisaalta musiikillisen toimijuuden osatekijöistä *ajatteluun* (muistojen mieleen palauttaminen), *olemiseen* (turvallisuuden tunne) sekä *itsesääätelyyn* (tunteiden herättäjä, tukeminen läpikäydessä) (Karlsen 2011). Kysyttäessä palautteessa, *millaisia* muistoja muisteluryhmä osallistujissa heidän itsensä mielestä herätti, moni vastasi ryhmässä heränneen **muistoja kouluuikaan ja kouluun** liittyen. Esimerkiksi Anja kirjoitti: ”*Välillä, kun laulettiin, oli kuin olisin luokkahuoneessa*”. Kansakouluajasta Irja vastaa mieleensä nousseen erityisesti laulutunnut ja koulun juhlat. Helvi kirjoittaa vastauksessaan, että hänelle tuli muistoja lapsuudesta, kouluajoista ja varhaisnuoruudesta. Erkki, Sirpa, Seppo, Vuokko ja Eila eivät erittele vastauksissaan näitä kouluajasta heränneitä muistoja tarkemmin. Ulla kuvaa muistaneensa, miten jännittävää oli koelaulu ja avaa, että erityisesti opettaja ja kuorolaulut muistui mieleen. Ulla huomauttaa, että hänelle ei noussut voimakkaita tunteita. Sen sijaan Hilikka kirjoittaa muistojen menneen tunteisiin ja varsinkin evakkona muistot eivät olleet aina niin mukavia. ”*Joutui vaihtamaan paikkakuntaa, aina eri*

opettajat. *Onneksi olin ahkera oppilas*", avaa Hilikka. Raimon mukaan ryhmässä heräsi kaikenlaisia muistoja, ja kuvaa muistoja tunteiden kautta: *"Niin ilon kuin myös surulliset jopa pientä ikävää"*. Oiva ei ole vastannut tähän kysymykseen.

Toiseksi eniten osallistujat itse kokivat nousseen **muistoja kotiin liittyen**. Perheen, sisaret ja suvun mainitsi neljännes osallistujista. Pirkko kirjoittaa: *"Koti, isä ja äiti, sisarukset"* ja Anneli toteaa: *"Lauloimme paljon näitä lauluja sisarusten ja serkkujen kanssa, muistui elävästi mieleen"*. Kotiin liittyviä muistoja Irjalle nousi vanhempien laulusta kotona ja Tuulalle *"erityisesti äidistä ja myös ongelmista"*. Maire vastaa monien laulujen herättäneen paljon muistoja lapsuudesta ja kirjoittaa: *"Äitiäkin tuli ikävä"*.

Lapsuuden ja nuoruuden muistojen nouseminen mainitaan muutamassa vastauksessa erikseen. Kerttu kirjoittaa hänelle heränneen paljon muistoja ja hän erittelee vastauksessaan: *"Etenkin 1947–1959-luvulla, kun alkoi se tansseissa käynti. Ja tutustui uusiin kavereihin ja sai tanssia paljon. Ja tutustui tulevaan aviomieheen siellä. Muistoja on"*. Myös Ulla mainitsee laulut nuoruudestaan, yhteislaulut ja sen, kun hän opetteli tanssimaan seurantalolla. Raimo kirjoittaa laulujen herättäneen nuoruusmuistoja, Tuula ja Maire muistoja lapsuudesta. Irja mainitsee muistaneensa leirillä laulettu laulut. Ensimmäisen tapaamisen päätteeksi Helvi kiittelee ilahtuneesti: *"Kiitos, ihana oli kyllä! Ne oli mennees-, nuoruuteen ja lapsuuteen..."* ja saa Leenan hymyilemään. *"Ihana, nii"*, nauraa Vuokko Helvin kommentille.

Leena kirjoittaa vastaukseksi: *"Kyllä, muistoja"*, eikä tarkenna vastauksessaan, millaisia nämä hänelle heränneet muistot olivat. Juhani taas kuvailee: *"Jaksot oli hyvin ryhmitelty ja mielenkiinto säilyi joka jaksolla. Muistoja virtasi mieleen koko ajan"*. Tuula kommentoi, että muisteluryhmään osallistuminen nosti hänellä muistoja koko omasta musiikkihistoriastaan ja siitä, miten paljon hänen elämänsä on kuulunut musiikkia ja muusikoita. Tuulasta muisteluryhmä herätti lisäksi ajatuksia hänen suhteestaan musiikkiin ja musikaalisuuteen.

Tutut laulut selvästi nostavat muistoja esiin eri tavalla kuin ilman virike-materiaalia muisteltaessa, kuten Sirpa ja Pirkko pohtivat ääneen tapaamisissa. *"Jottain muistoja aina tulee, mitä ei niinku muuten sillä lailla..."*, aloittaa Sirpa ja Pirkko jatkaa *"...tuukkaan"*. Raimo ja Maire toteavat erään kerran päätteeksi laulujen herättävän mukavia muistoja ja aktivoivan *"ne vähät harmaat aivosolut, jotka siellä on"*. Eilan mielestä muisteluryhmä on *"hyvä tapa pitää muistot esillä"*.

Laulujen tuttuus nousee toisaalta esiin tärkeänä tunteisiin, muistoihin ja itse laulukokemukseen kytkeytyvänä elementtinä vastauksissa, kuten Helvi avaa yksilöhaastattelussa: *"Kyllä mää, mää tykkään kovasti, täytyy sanoo. Se ol niin, että ku on joku tuttu laulu, että, voi että!"*. Eila puolestaan toteaa erään teemakerran päätteeksi iloisesti: *"Kyllä nää on niin mukavia laulaa näitä vanhoja, ku ei oo niitä kuullu"*. Anneli on samaa mieltä ja kertoo usein laulavansa *"milloin mitäkin"* lauluja, mitä pulpahtaa jostakin mieleen. Anneli arvelee, että laulut muistaa siksi niin hyvin, että niitä on joskus itse laulanut. Kirstistä tutut laulut tarjoavat väylän tunnemailmaan eri tavalla kuin puhe: *"Laululla saadaan asia paremmin menemään ku puhumalla. Saahaa enemmän, herkemmi, niinku minäkin nyt heti, ku laulu tuli, nii itkettämään ruppee. Itkee, ku muistot tulee mieleen"*. Kirstin mukaan on hyvä, että *"kirjataan muistiin historiaan näitäkin lauluja"*.

8.1.2 Ryhmä välineenä mukavalle ja virkistävälle yhdessä kokemiselle

Kysyttäessä, millaiseksi osallistujat kokivat muisteluryhmään osallistumisen, jopa 14 osallistujaa 20:sta vastasi kokevansa, että muisteluryhmään osallistuminen oli *mukavaa* ja yhtä monta rastitti *virkistävää* (ks. kuvio 5). Ulla rastitti kaikista vaihtoehtoista ainoastaan *virkistävää*. Moni kuvailee palautteessa, että osallistuminen oli mukavaa ja he ovat iloisia tai kiitollisia, että osallistuivat. Myös haastattelupuheessa nousee esiin ryhmätoiminnan mieluisuus.

Helvi tuo useaan otteeseen esiin sen, miten mieluisa kokemus muisteluryhmään osallistuminen hänelle oli: *"Kyllä minä oon jotenki niin onnellinen ku pääsin tähän porukkaan"*, huokaisee Helvi kiitollisena hymyillen. Viidenneltä ryhmältä tiedustelin viimeisessä tapaamisessa, mitä he ovat pitäneet kokonaisuudesta. Oiva kiittää lyhyesti ja ytimekkäästi: *"Iha hyvä"*, Kerttu huudahtaa: *"Kyllä tää ainaki kolahti – tää on ollu mahtavaa olla, kerta kaikkiaan mahtava kokemus!"*. Erkki jatkaa ilahtuneena: *"Tää oli ihan kiva, niinku mä tonne annoinki, herätti muistoja ihan sieltä lapsuudesta lähtien"*. Anja kirjoittaa palautteessa: *"Olen iloinen, kun läksin ryhmään"* ja myös Kirsti tuo esiin olevansa kiitollinen siitä, että pääsi mukaan ryhmään. Vuokko kirjoittaa: *"Mukava oli osallistua, vaikka kesän "kiireet" häiritsivät keskittymistä. Kiitos!!"*. Sirpa kokee, että hänestä on kivaa, kun tuli lähdettyä mukaan ja kiittää, että osallistuminen oli mukavaa.

Palautelomakkeessa Helvi kiittää aluksi minua tutkijana nimeltä ja jatkaa: *"Olen iloinen, kun tulin mukaan -- Kiitos koko sydämmestä (sic)"* ja Kirsti kirjoittaa: *"Oli mukavaa"*. Kerttukiin kiittää kirjallisessa palautteessa pääsystäään muisteluryhmään: *"Kiitos kun sain olla mukana"*. Seppo, joka on tutkimukseen osallistuneista passiivisin, vastaa palautteessa: *"Ei kaduta yhtään, kun lähdin mukaan. Kivaa oli"*. Erkin mielestä kokemus oli kaiken kaikkiaan mielenkiintoinen ja Ulla kirjoittaa, ettei keksi mitään negatiivista. Ulla arvioi, että tunti oli sopiva mitta tapaamiselle: *"Jaksoi hyvin keskittyä"*. Tuulan palaute sen sijaan huokuu kaipuuta sille, että musiikkiharrastuksiin voisivat osallistua myös ne, jotka eivät koe olevansa musiikillisesti orientoituneita. *"Olen tosi iloinen, että alettu järjestämään näitä kehittyvien laulajien ryhmiä /kuoroja – pitäisi olla jo lapsille"*, kirjoittaa Tuula ja lisää, että hänelle musiikkiin on liittynyt aina myös *"taustoitus- ja musiikin teoriaa"*. Tuula päättää palautteensa alleviivaten sanaan *"Kiitos"*.

Muisteluryhmä siis antoi alustan mieluisalle yhdessä olemiselle ja kokemiselle, jotka ovat pohjana yhteisöllisyyden ja kuulumisen kokemuksille ja mahdollistavat osallisuuden toteutumista (vrt. Särkelä-Kukko 2014, 35; Pietilä & Saarenheimo 2017, 34–35). Maire kirjoittaa osallistumisestaan ryhmään puolisonsa kanssa: *"Ja on ollut tosi mukavaa 'yhdessä kokemista'. Kotonakin on kiva keskustella kokemuksista."* Juhani puolestaan kuvailee: *"Ja siinä laulamises se yhteisöllisyys tulee mukaan"*. Yhteisöllisyys nousee esiin myös Erkin puheessa viimeisessä ryhmätapaamisessa: *"Ja se, että saatii olla yhdessä ja laulaa näitä lauluja"*. Anja vakuuttelee yksilöhaastattelussaan, että ryhmäläiset ovat tykänneet muisteluryhmätoiminnasta, vaikka sitoutuminen ryhmään tuntuikin ehkä ikävältä varsinkin, kun ensin ei tiennyt, että tapaamisia on näin paljon: *"Ku joku joskus sanoki, että välttämättä, tää on kuitenkin näin kauheen monta kertaa -- mutta kyllä ku tänne on tullu, ni sitte ku täältä lähtee pois, ni mite ihana on ollu laulaa!"*. Osan mielestä tapaamisia olisi voinut

olla enemmänkin. Mairen mukaan *"joka kerta on ollut tosi kiva osallistua ja haikealta tuntuu lopettaa"*. Sirpa kirjoittaa: *"Odotti jo seuraavaa kertaa"* ja toteaa, että olisi voinut vielä jatkaa.

Raimon vilpitön palaute kiteyttää hyvin sen, millaiseksi muisteluryhmään osallistuminen parhaassa tapauksessa voidaan kokea: *"Saisiko lisää hyvää ja virkistävää sielun terapiaa kiitos"*. Erään tapaamiskerran päätteeksi Raimo ja Maire totesivat, että osallistuminen on heistä molemmista ollut oikein mukavaa: ryhmätuokio katkaisee mukavasti päivän ja tapaamisesta lähtee virkeänä, ikään kuin uuteen nousuun päivän muihin toimiin. Virkistymiseen liittyvää sanallista ja kirjallista palautetta tuli muiltakin osallistujilta. Helvi kuvailee tunnelmiaan: *"Oli virkistävää ja muistelmat, tuli hyvää olo"* ja korostaa olevansa kiitollinen, kun oli rohkea ja lähti mukaan ryhmään. Kaiken kaikkiaan osallistuminen muisteluryhmään voi toimia virkistävänä arjen toimintana, kuten Anja toteaa yksilöhaastattelun jälkeen ryhmätapaamisessa muille: *"Niinku mä tuossa aikasemmin olinki aamulla, että täältä lähtee aina semmonen hyvällä mielellä pois, ku täältä on näitä lauluja otettu. Tosi semmonen kevyt ja kiva, hyvää olo on"*. Anjan kanssa samaa mieltä ovat Kirsti, Helvi ja Leena. Anja toistaa vielä palautelomakkeessa, että ryhmän jälkeen oli aina hyvä ja kevyt olo. Vastaukset kuvastavat sitä, kuinka musiikki voi toimia *itsesätelyn ja kehollisen säätelyn* tukena mielialan nostattamisessa (ks. Karlsen 2011).

Neljännelle ryhmälle ehdotin intervention loppupuolella, että ilmeisesti ryhmäläiset ovat tykänneet laulaa ja osallistua muisteluryhmään. Sirpa ja Maire nyökkäivät hymyten ja Raimo naurahtaa: *"Tää on viikon paras kohta"* ja saa myös Sepon naurahtamaan. Seppo, joka on kaikista osallistujista passiivisin laulaja, vastaa huvittuneesti kysymykseeni siitä, miten hän suhtautuu lauluihin ja tilanteeseen, jossa lauletaan: *"Kyllä mä sujuvasti kuuntelen"*. Sirpa kiittää Sepolle: *"No lauloitki vähä"*, johon Seppo vastaa naurahtaen: *"Vähä"*. Maire toteaa iloisesti hymyillen *"Joo, on ollu niin kivaa, että!"* ja saa Sirpan nyökkäämään hymyillen. *"Joo, erittäin, erittäin mukava juttu"*, kiteyttää Raimo, ja Pirkko huudahtaa iloisesti: *"Kivaa on ja mukavaa!"*. Neljäs ryhmä yllättikin minut ennen viimeistä tapaamista hankkimalla pienen lahjan ja kortin kiitoksena harrastusmahdollisuudesta. Kaikki kiittelivät kovasti näistä kerroista ja halusivat lämpimästi.

Muutamant antoivat palautetta ryhmän vuorovaikutuksesta. Kertusta *"kaikki ryhmätapaamiset oli mukavia"* ja hän kirjoittaa, että muisteluryhmään osallistuminen oli todella antoisaa ja kokee saaneensa osallistumisesta paljon itselleen. Pirkon mielestä ryhmä oli mukava ja hänestä *"uskalsimme olla omana itsenämme, avoimia"*. Maire kirjoittaa, että *"on hyvä vuorovaikutus koko ryhmässä ja myös vetäjän kanssa"*. Annelista oma ryhmä oli kovin pieni ja hän ehdottaakin, että *"muutama jäsen olisi varmaan monipuolistanut keskustelua ja musiikkimuistoja"*. Myös Erkki huomauttaa: *"Olisi voinut olla vähän isompi osanotto, olisi jakautuneet muistot laajemmin"*.

Vastauksissa nousee esiin se, että ryhmän vetäjällä on tärkeä rooli siinä, millaiseksi osallistuminen koetaan. Tapani toimia ryhmän vetäjänä on ilmeisesti onnistunut ja osallistujat ovat saaneet kokea tulevansa kohdatuiksi. Anja päättää

vastauksensa kuittaamalla: *"Mukava vetäjä"* ja Erkki kiteyttää: *"Vetäjälle 10 pistettä"*. Kertun mielestä *"Opettaja (juontaja) oli todella ihana"* ja Maire kiittelee: *"Kiitos paljon sinulle, kun olet antanut tällaisen elämyksen"*. Anneli kiittää palautteen loppussa ja on piirtänyt perään sydämen. Hilalle henkilökohtainen huomioiminen on selvästi ollut tärkeää, sillä hän kirjoittaa: *"Meillä oli niin ihana Annika vetämässä. Ymmärsi meitä yksilöinä. Ja mikä kaunis ääni hänellä on"*. Hilkan tapaan Ulla tuo esiin, että laulamisen ohella ryhmässä myös pelkkä musiikin kuuntelu oli mieluisaa: *"Erytyisesti nautin sinun kitarasta / kauniista äänestäsi"*.

Palautelomakkeen ohella ryhmätapaamisista saatu suullinen palaute ja läsnäoloprosentti vahvistavat havaintoani siitä, että osa koki muisteluryhmän mieluisana harrastuksena sen sijaan, että se olisi koettu ainoastaan tutkimukseen osallistumisena. Kyseessä siis oli tekeminen, joka liittyi *voimiseen* (mahdollisuudet, valinnat) ja *haluamiseen* (motivaatiot) – ei niinkään *täytymiseen*, sillä osallistumisen olisi saanut keskeyttää milloin tahansa ilman syytä, eikä se ollut välttämättömyys (ks. Jyrkämä 2013). Osallistujat eivät juuri jättäneet tapaamisia väliin, vaan tulivat paikalle aina, kun pääsivät. Kahdeksan tapaamista vaatii jo osallistujan sitoutumista ryhmään, joten näin moneen tapaamiseen tuskin osallistuttaisiin aktiivisesti, mikäli kokemus olisi epämieluisa. Kukaan osallistujista ei keskeyttänyt tutkimusta, vaan kaikki jatkoivat ryhmässään intervention loppuun asti. Yksittäisistä poissaoloista huolimatta osallistumisprosentti tapaamisiin oli korkea. Ryhmän 1 jäsenet olivat kaikissa tapaamisissa ja ryhmän 5 jäsenet halusivat siirtää erästä tapaamista niin, että kaikki pääsisivät kaikille kerroille. Ainoa osallistuja, joka oli pois kahdesta tapaamisesta, oli Anja. Raimo, Kirsti ja Leena olivat kukin eräällä kerralla vain puolet ajasta paikalla. Muilla poissaoloja oli yksi tai ei lainkaan. Poissaoloihin oli perusteltu syy.

8.1.3 Vaikka aistit ja muisti heikkenevät, tutut laulut aktivoivat

Osallistujat ovat itsekin havainneet, että laulujen avulla voidaan kuntouttaa muistia ja aivoja sekä aktivoida jo alentunutta toimintakykyä. Kerttu kirjoittaa kokeneensa, että osallistuminen virkisti hänen muistiaan ja Juhani kuvailee palautelomakkeessa osallistumista *"kurssiksi"*, joka sopi hänelle oikein hyvin, *"koska yritän kovasti parantaa puhe ja kommunikointitaitojani sairauden jäljiltä. Mutta pidin kovasti tästä kokonaisuudestakin. Kiitos!"*. Yksilöhaastattelussa Juhani ja Anneli toteavat, että näistä laulutuo-kiosta on ollut apua Juhaniin kuntoutukseen. *"...ja myöskin kun sairaudesta jäi tää havainnointi, asioitten kohdistaminen, ni se on parantunu koko ajan pikkuhiljaa, sillä lailla ennalleen"*, kertoo Juhani. Hän toteaa muutaman tutun laulun kohdalla iloisesti, että ehti lukea samassa tahdissa, kun lauloimme. Tämä on kuulemma valtava edistysaskel verrattuna siihen, että aivotapaturmansa jälkeen hän ei osannut tehdä kännykällä mitään ja muistuttaa: *"Semmoset on vielä vaikeita käsitellä, ku siin on pitkä rivi laulun nimiä, tekijöitten nimiä ja vuosilukuja, -- ni ei ajatus pysy mukana siinä"*. Juhaniin vastauksissa on nähtävissä toimijuuden modaliteeteista *kykenemisen* ja *osaamisen* toteutumista (vrt. Jyrkämä 2013) sekä osallisuuden näkökulmasta voimavarojen ulottuvuuden toteutuminen onnistumisen ja ilon kokemusten välityksellä (vrt. Huhtinen-Hildén & Isola 2019, 3).

Osallistujat kuvailevat, että vaikka toimintakyky olisi alentunut, tuttuja lauluja voi silti laulaa. Tuula muistelee *Kanteleeni* -laulun yhteydessä kokemustaan seurakunnan lastenohjaajana kehitysvammaisten kerhossa: *"Siinä me laulettiin aina loppulauluna piirissä Mun kanteleeni. Ja semmonen kolmevuotias "Kari" rupes käymään siel kerhossa, tai se haettiin kotoa. "Kari" ei puhunut yhtään sanaa"*, kertoo Tuula ja pitää kertomuksessaan tässä kohtaa merkitsevän tauon. *"Ja sitte ku laulettiin piirissä, ni yhtäkkiä se laulaa mun vieressä "ah autuas on päivä se", ja siis ei mitään muuta koko sen vuoden aikana puhunu. Mitään"*. Tuula pohtii, miten musiikki vaikuttaa ja kertoo, kuinka kehitysvammaisilla musiikki on monesti tärkeä asia *"siellä sielussa"*. Heikentyneen näkökyvyn kanssa elävä Irja puolestaan vastasi palautelomakkeen lopussa, että muisteluryhmä herätti hänet ajattelemaan, kuinka suuri merkitys musiikilla on tavallisen ihmisen arjessa ja huomioi, ettei *"siitä elämän alueesta kannata luopua, vaikka aistit heikkenevät"*. Samaan tapaan Eila oli huomannut, että erään tuttavan näön menetys ei haitannut tämän laulamista: *"...vaikka ihmisellä puuttuu [aisti], ni se [musiikki] on tääl sisällä – se tulee sieltä sisältä"*, toteaa Eila. Juhani ja Anneli ovat samaa mieltä. Nämä vastaukset ilmaisevat laulamisen mahdollistavan kokemuksen *kykenemisestä* (vrt. Jyrkämä 2013).

Anneli kertoo käyneensä muistisairaiden osastolla laulamassa. *"Kyllähän ne jää johoki alitajuntaan – semmonen yks "Anna", se vaan laulaa kuule joka säkeistön, ja mää kysyin siltä, et mistä sää oot oppinu, se sano et kansakoulussa"*. Annelista on hämmästyttävää, että moni muistisairaista alkaa laulaa, vaikka eivät muuten ota paljon kontaktia. Muutama muukin kiinnittää huomiota siihen, kuinka tärkeitä tutut laulut ovat muistisairaille:

- Tuula Mulle on noi sairaalateologit puhuneet, että tajutonta ihmistä voi yrittää herätellä lauluilla. Et tajuton ihminen vois reagoida lauluihin paremmin ku puheeseen. Ja sitte dementiaassa on sitä, että esimerkiksi puhe ei mee perille, mut voidaan laulaa, että "nyt puetaan sitä ja tätä päälle" [näyttää käsillään, "pukemista"] ni se meneeki perille, että...
- Irja [nyökyttelee]
- Ulla Joo [nyökyttelee]. Nii just, kyllä nää laulut on tärkeitä, minullaki on tämmönen tuttu, joka on dementoitunu ja on siellä jo hoitokodissa. Niin nää laulut on ollu viimiset, mitä hän on tuonu ulos [ääni paksunee]. Tosi pitkään. Että ei mittään muuta asiaa ennää ollu, mutta koruvettiin laulamaan nii sillo hää yhty aina lauluu [ääni paksunee, nielai-see kyöneleet liikutuksesta, silmät kostuvat].
-
- Pirkko Mun miehenihän oli muistisairas ja hänelle oli hirveen tärkeitä, nimenomaan tämä *Kanteleeni kauneimmin* ja sitte *Täällä pohjantähden alla*. Sen hän osas laulaa aika myöhäseen asti. Vaikka se puheen tuottaminenkin meni. -- Ja minun mieheni, ku hän soitti harmonikkaa, ni hän aina tätä [*Täällä pohjantähden alla*] ihan viimisiin asti, tämä oli hänellä mielessä. Ku sitte sillä meni se taito ja kaikki muukin mutta...

Osaaminen ja siihen kytkeytyvät tiedot ja taidot (Jyrkämä 2013) tulevat näkyväksi ikäpolven lauluvarannon kautta: Eilasta nykyään on *"nii eri laulut"* ja hänestä on erikoista, miten paljon *"meillä on ainestoo täällä päässä"* tarkoittaen, että ikäpolvella

on suuri lauluvaranto. Eilaa hämmästyttää, että he eivät ole kuulleet vuosikymmeniin joitakin lauluja, ja silti he muistavat ne. Yksilöhaastattelussa Eila huomauttaa uudemman kerran, kuinka hänen sukupolvellaan on muistissa paljon lauluja: *"Mut ne on ollu siellä piilossa. Nyt sää oot avannu ne ja paljon meillä on lauluu"*. Eilan mielestä vanhat laulut kannattaisi elvyttää, sillä ne ovat *"taustalla siellä, nyt sää avasit ne elämään"*. Eila muistuttaa, että ei ole kuullut läheskään kaikkia lauluja vuosikymmeniin ja *"siellä ne on ollu vaan jossakin"*. Anjakin pohtii, että vaikka laulujen laulamisesta on pitkä aika, ne osaa silti. *"Siitä on niin kauan, ku tätä on laulettu, että kyl se lähtee menemään"*, kertoo Anja ja viittoo kädellään itseään kohti: *"Se tulee, tulee ne sanat sille"*. *"Kyllä se, kun kaks kertaa laulas"*, tuumii Kirstikin ja kertoo laulujen kulkeneen hänellä mukana kauan aikaa. *"Ne on ensin oppinu siellä koulussa, mutta aina ne palaa mieleen"*.

Moni tuokin ryhmätapaamisissa esiin hämmästyksensä siitä, miten hyvin näitä vanhoja lauluja muistaa ja miten laulut aktivoivat muistia. Viimeisen teemakerran päätteeksi Pirkko toteaa: *"Tää on ihmeellistä, kun katoin näitä monisteita mitä ollaan laulettu, niin tässä on aika paljon lauluja ja melkein jokaisesta muistaa sanat tai osan sanoista"*. Kerttu puolestaan naureskelee: *"Ihme, kun nää on vielä tuolla päässä, vaikka on niin kauan, kun on kouluja käyty!"*. Erkki on huomannut saman: *"Nii, kyllä se vaan tulee sieltä"*. Hän on sitä mieltä, että etenkin tuttuja lauluja oli mukava laulaa ja tuumii, että niitä pitäisi ehdottomasti laulaa enemmänkin. Irja kommentoi iskelmiä kuunneltuamme, kuinka *"hämmästyttävää, miten ne on painunu mieleen, nyt ei muista viittä minuuttia, mitä edellä tapahtu"* ja saa Hilkan myötäilemään. Anneli kertoo yksilöhaastattelussa iloisesti, kuinka hänelle *"pulpattaa"* näitä laulettuja lauluja usein kotona jälkeinpäin mieleen ja toisaalta myös sellaisia lauluja, joita hän kokee, että ei ole kuullut vuosikymmeniin. *"Toissa päivänä laulelin tämmöstä Tuuti lasta tuonelahan, alla nurmen nukkumahan, mää muistan ne sanat vielä kaikki"*, avaa Anneli.

8.1.4 Muisteluryhmässä laulettujen ja kuunneltujen laulujen tärkeys ja mieluisuus jälkikäteen arvioituna

Kysymykseen **"Koetko lapsuudestasi tuttujen laulujen laulamisen tärkeänä?"** osallistujista 19 vastasi *"kyllä"*, mutta Oiva vastasi *"ei"*. Kysymyksen toisessa osassa **"Miksi?"** oli mahdollisuus kirjoittaa perusteluja avovastauksen muodossa. Oiva ei perustellut vastaustaan. Puolet osallistujista kuvasi syyksi **muistot ja muistelun**. Maire vastaa: *"Ne kuuluvat tiettyyn elämäni ja herättävät toiset hyviä ja toiset haikean hyviä muistoja"* ja Irja perustelee, että lauluihin liittyy paljon tunnemuistoja ja yleensä vielä positiivisia sellaisia. Moni on kirjoittanutkin yksinkertaisesti *"Muistojen takia"* tai *"Tuli lapsuus mieleen"*. Ulla ja Anja kirjoittavat kumpikin, että tuttuja lauluja on kiva laulaa, sillä niistä tulee muistoja – ja Anjalle *hyviä* muistoja. Anneli perustelee näiden laulujen tärkeyttä sillä, että niistä monia ei pääse useinkaan laulamaan. *"Tulee ahaa-elämyksiä"*, kirjoittaa Anneli. Eila huomioi, että hänellä on muisti kunnossa, kun melkein kaikki laulut tulivat mieleen ja Seppo perustelee, että hänestä lauluja oli kiva palautella mieleen.

Muutamille lapsuudesta tutut laulut ovat tärkeitä siksi, että ne ovat **lapsuuden perintöä**, kuten Anja viimeistelee vastauksensa: *"On myös yksi lapsuuden perintö"*. Tuula kirjoittaa, *"Sieltä ponnistetaan"* ja Hilikka vastaa *"Ne ovat äidin opettamia, laulamia"*, siis äidin perintöä. Myös Kerttu kuvailee vastauksessaan, että hänen äitinsä oli hyvä laulamaan ja lauloi usein kaikenlaisia lauluja, nukutti myös iltaisin laulamalla. Äidin laulaminen ja laulut ovat jääneet Kertulle mieleen ja hänestä *"oli hyvä laulella niitä vieläkin jossakin tilaisuudessa"*. Lapsuuden tai äidin perintöä halutaan opettaa seuraaville polville, kuten Kirsti korostaa: *"Jälkipolville on hyvä oppia vanhempia lauluja!"*. Juhaniasta lapsuudesta tutut laulut ovat tärkeitä siksi, että hänestä lasten kanssa on kiva laulella ja lauletaessa pääsee hänen mielestään *"helposti heitä lähelle, ovat aina kovin innoissaan"*. Laulut toimivat siis sukupolvien välisenä siltana. Raimon vastaus jää hieman arvoitukseksi, sillä hän kirjoittaa *"leikki, tai jokin muu tapahtuma"*. Ilmeisesti hän tarkoittaa, että lauluista tulee hänelle mieleen jokin tapahtuma tai leikki.

Kysymykseen **"Oliko jokin lauluteema tai laulu, josta et pitänyt? Jos, niin mikä ja miksi?"** valtaosa osallistujista vastasi, että mukana ei ollut sellaisia lauluja tai lauluteemoja, joista osallistuja ei olisi pitänyt. *"Ei ollut"*, *"ei"* tai *"-"* -tyylisiä vastauksia antoivat Oiva, Erkki, Eila, Anneli, Anja, Vuokko, Leena ja Maire. Juhani kirjoittaa hieman pidemmin; hänelle ei tule mieleen mitään erityistä osaa, josta hän ei olisi pitänyt ja kertoo laulavansa porukan mukana mielellään. Helvi, Kirsti, Ulla, Irja, Hilikka, Sirpa ja Seppo taas kirjoittavat pitäneensä kaikista lauluista tai lauluteemoista vastaten *"Kaikki oli kivoja"*, *"Kaikki oli mukavia"* tai *"Kaikista pidin"*. Hilikka eritteli, että hän piti kaikista lauluista kuunnellen huonon lauluäänensä tähden. Ullasta kaikki oli todella kiva käydä läpi. Irja avaa pitävänsä lauluista monipuolisesti ja toteaa: *"Muistelussa ei tullut esille lauluja, joista en pitänyt"*. Raimo jätti tämän osion tyhjäksi.

Kuitenkin muutama osallistuja koki jotkin lauluteemat tai laulut epämieluisia. Tuula vastaa aluksi *"ei ollut"*, mutta jatkaa vastauksessaan: *"- vähän tuo isänmaallisuus, maanpuolustus"*. Pirkko kirjoittaa, ettei pitänyt kalevalaisista ja Kantelettaren lauluista, koska ne ovat hänestä vaikeita laulaa sanoituksen takia. Kerttu sen sijaan ei pitänyt sotalauluista, sillä ne herättivät muistoja sodan ajalta ja ne olivat hänestä raskaita. Kerttu lisää, että myöskään *Nälkämaan laulu* ei ollut hänestä mukava: *"Herätti muistoja, kun ruuasta oli pula, muutenkin kurjaa monella ollut niihin aikoihin. Tulee silloin epämiellyttävä olo"*.

Palautteessa osallistujat arvioivat laulamiamme ja kuuntelemiamme lauluteemojen mieluisuutta ja tärkeyttä. Valmiiksi annetut vastausvaihtoehdot arvotin jälkikäteen seuraavasti: **Erittäin mieluisa / Erittäin tärkeä (3)**, **Jokseenkin mieluisa / Jonkin verran tärkeä (2)**, **Ei niin mieluisa / Ei niin tärkeä (1)**, **Ei lainkaan mieluisa / Ei lainkaan tärkeä (0)** sekä **En osaa sanoa** (ei arvoa). Muutama osallistuja jätti kokonaan vastaamatta (*"Tyhjä"*, T) tiettyihin kohtiin sen sijaan, että he olisivat vastanneet *"En osaa sanoa"* (jatkossa: EOS). Kutsun näitä vastauksia termillä *"nollavastaus"*, sillä ne eivät saa numeerista arvoa, eivätkä näin ollen vaikuta keskiarvoon. On siis huomioitava, että keskiarvot ovat suuntaa antavia. Keskihajonta (kh) kertoo, kuinka paljon vastaukset keskimäärin poikkeavat keskiarvosta ja tästä voidaan päätellä seuraavaa: mitä suurempi keskihajonta, sitä

enemmän mielipiteet vaihtelevat. Erkki jätti kokonaan täyttämättä tärkeyden arviot, joten vastaajia on käytännössä vain 19.

Taulukossa 12 on esitelty kaikkien osallistujien sekä naisten ja miesten arviot lauluteemojen mielisuudesta keskiarvon mukaisessa järjestyksessä mieluisimmasta vähiten mieluisimpaan, vastausten keskihajonnat sekä näissä huomioitujen vastausten määrä (N). Olen merkinnyt nollavastausten määrän (EOS, T). Kaikkien osallistujien arvioissa kansanlaulut nousevat keskimäärin mieluisimmiksi lauluiksi, ja lähes yhtä pidettyjä ovat laulut aiheesta kotimaa, äitienpäivä ja juhlat, mutta mieluisia ovat myös iskelmät, luonnon ja vuodenaikojen laulut, maakuntalaulut sekä lastenlevyt. Näissä keskihajonta on vähäistä, ja pääosa osallistujista kokikin nämä erittäin tai jokseenkin mieluisiksi. On huomioitava, että lastenlevyjen arvioissa nollavastuksia on jopa neljä; teeman keskiarvoon laskettuja vastauksia on siis vain 16. Seuraavaksi mieluisimmaksi nousevat kodin laulut, leikin ja reippailun laulut, pyhäkoululaulut, kouluaiheiset laulut sekä virret ja muut hengelliset laulut, jotka kaikki ovat keskimäärin vähintään jokseenkin mieluisia. Hajontaa vastauksiin tuovat hengellisyyteen liittyvät laulut ”ei niin mieluisaksi” kokeneet Oiva ja Kerttu. Pyhäkoululaulujen arvioissa nollavastauksia on jopa kolme ja muissa näistä teemoista yhdestä kahteen nollavastausta.

TAULUKKO 12 Lauluteemat keskiarvollisesti mieluisimmasta vähiten mieluisaan (ylhäältä alas). 3 = erittäin mieluisa, 0 = ei lainkaan mieluisa. Erikseen kaikkien osallistujien, naisten ja miesten vastausten keskiarvot (Ka) ja keskihajonnat (Kh).

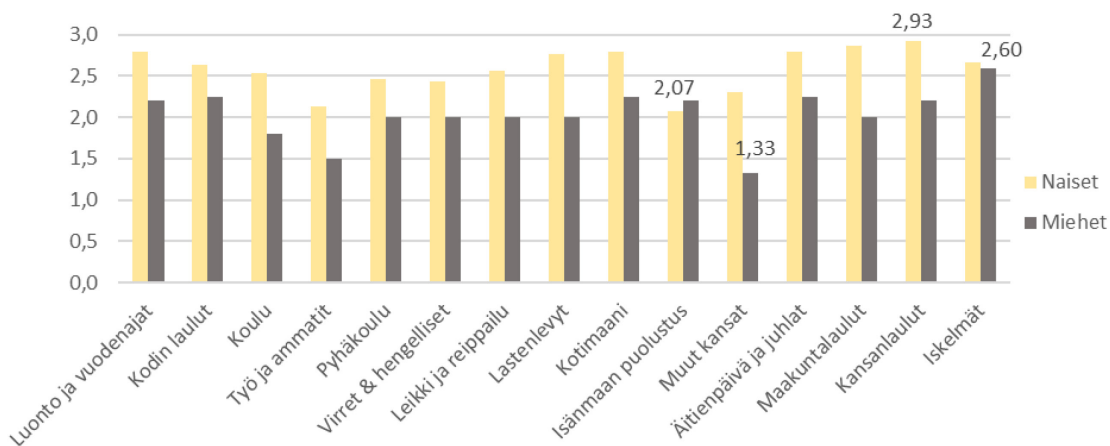
Kaikki	Ka	Kh	N	EOS	T	Naiset	Ka	Kh	Miehet	Ka	kh
Kansanlaulut	2,74	0,56	19	-	1	Kansanlaulut	2,93	0,27	Iskelmät	2,60	0,55
Kotimaani	2,68	0,58	19	1	-	Maakuntalaulut	2,86	0,36	Kodin laulut	2,25	0,50
Äitienpäivä ja juhlat	2,67	0,59	18	1	1	Kotimaani	2,80	0,41	Kotimaani	2,25	0,96
Luonto ja vuodenaajat	2,65	0,59	20	-	-	Luonto ja vuodenaajat	2,80	0,41	Äitienpäivä ja juhlat	2,25	0,96
Iskelmät	2,65	0,59	20	-	-	Äitienpäivä ja juhlat	2,79	0,43	Isänmaan puolustus	2,20	0,45
Maakuntalaulut	2,63	0,60	19	-	1	Lastenlevyt	2,77	0,60	Kansanlaulut	2,20	0,84
Lastenlevyt	2,63	0,72	16	2	2	Iskelmät	2,67	0,62	Luonto ja vuodenaajat	2,20	0,84
Kodin laulut	2,56	0,62	18	1	1	Kodin laulut	2,64	0,63	Virret & hengelliset	2,00	0,71
Leikki ja reippailu	2,44	0,78	18	1	1	Leikki ja reippailu	2,57	0,76	Pyhäkoulu	2,00	0,82
Koulu	2,35	0,75	20	-	-	Koulu	2,53	0,74	Leikki ja reippailu	2,00	0,82
Pyhäkoulu	2,35	0,70	17	2	1	Pyhäkoulu	2,46	0,66	Maakuntalaulut	2,00	0,71
Virret & hengelliset	2,32	0,67	19	-	1	Virret & hengelliset	2,43	0,65	Lastenlevyt	2,00	1,00
Isänmaan puolustus	2,11	0,81	19	-	1	Muut kansat	2,30	1,06	Koulu	1,80	0,45
Muut kansat	2,08	1,04	13	4	3	Työ ja ammatit	2,13	0,91	Työ ja ammatit	1,50	0,58
Työ ja ammatit	1,97	0,87	16	2	2	Isänmaan puolustus	2,07	0,92	Muut kansat	1,33	0,58

Ka = keskiarvo, Kh = keskihajonta, N = vastaukset, jotka huomioitu keskiarvossa, EOS = en osaa sanoa, T = jätetty tyhjäksi

Vähiten mieluisimmiksi arvioitiin isänmaan puolustukseen ja muihin kansoihin liittyvät laulut, jotka kuitenkin saavat keskiarvoksi yli 2 – eli ovat keskimäärin vähintään jokseenkin mieluisia. Laulut aiheesta työ ja ammatit jäävät keskiarvossa vain hieman alle kahden (taulukko 12). Näissä vähiten mieluisimmiksi arvioitujen teemojen vastauksissa on jo huomattavasti hajontaa. Harva kokee niihin liittyvät laulut erittäin mieluisana ja useampi arvioi ne vähemmän tai ei lainkaan mieluisaksi. Lähes kaikilla on lauluista jokin mielipide, sillä teemassa on

ainoastaan yksi nollavastaus. Aihepiiri Muut kansat edustaa muiden maiden kansallislauluja, ja teema työ ja ammatit *Merimieslaulua*, *Pajalaulua* ja *Vuorenlouhijaa*, jotka laulatettaessa vaikuttivat oikeinkin pidetyiltä. Näissä on kuitenkin monta nollavastausta.

Miehillä teema isänmaan puolustus nousee jaetulle kolmannelle sijalle keskiarvolla 2,20. Naisille se on vähiten mieluisa teema saaden silti keskiarvoksi yli 2. Naiset arvioivatkin kauttaaltaan kaikki teemat mieluisemmaksi kuin miehet lukuun ottamatta isänmaan puolustuksen teemaa, joka on miehille mieluisampi (vrt. Kuvio 6). Miehille mieluisimpina lauluina nousevat iskelmät ja kaikki miehet ovat arvioineet ne erittäin tai jokseenkin mieluisaksi. Iskelmien mieluisuuden keskiarvo on miehillä jopa 2,6, kun seuraavaksi mieluisimpien laulujen keskiarvo on 2,25 ja alle. Naisilla keskiarvojen erot ovat pienempiä: kansanlaulut nousevat kärkisijalle keskiarvolla 2,93, mutta seuraavaksi mieluisimpiin, maakuntalauluihin, ei ole juurikaan eroa (Ka=2,86).

KUVIO 6 Lauluteemojen mieluisuus (keskiarvot). 3 = erittäin mieluisa, 0 = ei lainkaan mieluisa. Naisilla mieluisin *Kansanlaulut* Ka=2,93, vähiten mieluisa *Isänmaan puolustus* Ka=2,07; Miehillä mieluisin *Iskelmät* Ka=2,69, vähiten mieluisa *Muut kansat* Ka=1,33.

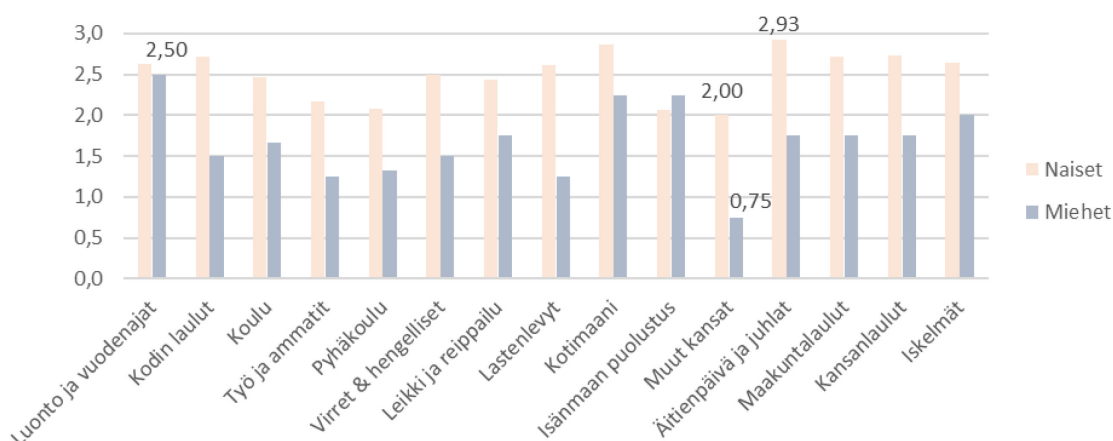
Tärkeyden arvioinnissa lauluteemat ovat jokseenkin samassa järjestyksessä kuin mieluisuuden arvioinnissa, kuten taulukosta 13 havaitaan. Kaikkein tärkeimmiksi koko osallistujajoukolla nousevat kotimaa-aiheiset laulut, ja nämä valtaosa osallistujista kokeekin erittäin tärkeiksi. Seuraavaksi tärkeimpiä ovat äitiensä- ja juhlat, kansanlaulut, laulut luonnosta ja vuodenaajoista, kodin laulut ja maakuntalaulut. Laulut luonnosta ja vuodenaajoista ovat kaikille vastaajille erittäin tai jonkin verran tärkeitä, mutta teemat Äitiensä ja juhlat, Maakuntalaulut ja Kansanlaulut eivät yksittäisille osallistujille ole niin tärkeitä tai jopa eivät lainkaan tärkeitä. Seuraavaksi tärkeimmäksi koetaan iskelmät, koulun laulut, laulut leikistä ja reippailusta, lastenlevyt, virret ja muut hengelliset laulut, isänmaan puolustukseen liittyvät laulut sekä pyhäkoululaulut, jotka saavat kaikkien keskiarvoksi vähintään 2.

TAULUKKO 13 Lauluteemat keskiarvollisesti tärkeimmistä vähiten tärkeään (ylhäältä alas). 3 = erittäin tärkeä, 0 = ei lainkaan tärkeä. Erikseen kaikkien osallistujien, naisten ja miesten arvioiden keskiarvot (Ka) ja keskihajonnat (Kh).

Kaikki	Ka	Kh	N	EOS	T	Naiset	Ka	Kh	Miehet **	Ka	kh
Kotimaani	2,71	0,57	18	-	2	Äitienpäivä ja juhlat	2,93	0,27	Luonto ja vuodenajat	2,50	0,58
Äitienpäivä ja juhlat	2,67	0,84	19	-	1	Kotimaani	2,86	0,36	Isänmaan puolustus	2,25	0,50
Kansanlaulut	2,61	0,84	19	-	1	Kansanlaulut	2,73	0,59	Kotimaani	2,25	0,96
Luonto ja vuodenajat	2,58	0,49	19	-	1	Maakuntalaulut	2,71	0,47	Iskelmät	2,00	0,82
Kodin laulut	2,53	0,78	18	-	2	Kodin laulut	2,71	0,61	Maakuntalaulut	1,75	1,26
Maakuntalaulut	2,53	0,79	18	-	2	Iskelmät	2,64	0,63	Kansanlaulut	1,75	1,26
Iskelmät	2,47	0,71	18	-	2	Luonto ja vuodenajat	2,63	0,48	Leikki ja reippailu	1,75	1,50
Koulu	2,47	0,87	16	1*	3	Lastenlevyt	2,62	0,96	Äitienpäivä ja juhlat	1,75	1,50
Leikki ja reippailu	2,41	1,18	18	-	2	Virret & hengelliset	2,50	0,76	Koulu	1,67	0,58
Lastenlevyt	2,38	1,10	17	-	3	Koulu	2,46	0,88	Kodin laulut	1,50	0,58
Virret & hengelliset	2,35	0,96	18	-	2	Leikki ja reippailu	2,43	1,09	Virret & hengelliset	1,50	1,29
Isänmaan puolustus	2,24	0,90	18	-	2	Työ ja ammatit	2,17	0,72	Pyhäkoulu	1,33	1,15
Pyhäkoulu	2,07	1,03	15	1	4	Pyhäkoulu	2,08	1,00	Työ ja ammatit	1,25	0,96
Työ ja ammatit	1,94	0,85	16	1	3	Isänmaan puolustus	2,07	1,00	Lastenlevyt	1,25	0,96
Muut kansat	1,67	1,11	15	2	3	Muut kansat	2,00	1,00	Muut kansat	0,75	0,96

Ka = keskiarvo, Kh = keskihajonta, N = vastaukset, jotka huomioitu keskiarvossa, EOS = en osaa sanoa, T = jätetty tyhjäksi
 * Raimo vastannut sekä 1 & En osaa sanoa, ** Erkki jätti kokonaan arvioimatta lauluteemojen tärkeyden.

Pääosin osallistajat arvioivat teemat jokseenkin tai erittäin tärkeiksi, mutta muutama on samoihin teemoihin vastannut "ei niin tärkeä" tai "ei lainkaan tärkeä". Pyhäkoulu aiheena jakaa mielipiteitä: viisi osallistujaa on merkinnyt sen erittäin tärkeäksi, kaksi ei niin tärkeäksi ja kaksi ei lainkaan tärkeäksi. Arviossa on viisi nollavastausta. Vähiten tärkeiksi koetaan laulut aiheista työ ja ammatit sekä muut kansat, joissa on runsaasti nollavastauksia ja hajontaa. Naiset arvioivat kaikki lauluteemat keskimäärin vähintään jonkin verran tärkeäksi, mutta miesten vastauksissa suurin osa teemoista jää keskiarvojen 1,25–1,75 välille. Miehet siis arvioivat lauluteemoja kauttaaltaan keskimäärin vähemmän tärkeäksi kuin naiset lukuun ottamatta isänmaan puolustuksen lauluja, jotka ovat miehille keskimäärin tärkeämpiä kuin naisille. (Taulukko 13; Kuvio 7.)

KUVIO 7 Lauluteemojen tärkeys (keskiarvot). 3 = erittäin tärkeä, 0 = ei lainkaan tärkeä. Naisilla tärkein Äitienpäivä ja juhlat Ka=2,93, vähiten tärkeä Muut kansat Ka=2,00; Miehillä tärkein Luonto ja vuodenajat Ka=2,50, vähiten tärkeä Muut kansat Ka=0,75.

Naisille tärkeimpiä lauluja ovat laulut äitienpäivästä ja juhlista korkealla keskiarvolla 2,93 ja miehille laulut luonnosta ja vuodenajoista keskiarvolla 2,50. Lähes kaikki naiset ovatkin arvioineet teemat Äitienpäivä ja juhlat ja Kotimaani erittäin tärkeäksi. Miehille tärkeimmiksi nousevat laulut aiheesta luonto ja vuodenajat, isänmaan puolustus sekä kotimaani. Kummankin sukupuolen edustajissa on yksilöitä, jotka arvioivat eri aiheita järjestäen vähemmän tärkeiksi; Vuokko, Kerttu ja Raimo antavat usein vastaukseksi ”ei niin” tai ”ei lainkaan” tärkeä, ja Oivalle suurin osa lauluteemoista ei ole lainkaan tai ei niin tärkeitä. Hän on kuitenkin merkinnyt laulut isänmaan puolustuksesta, työstä ja ammasteista sekä luonnosta ja vuodenajoista edes jonkin verran tärkeiksi. Mielenkiintoista on, että naisilla kaikkein vähiten tärkeäksi arvioidut laulut (muut kansat) saavat keskiarvoksi saman (2,00) kuin miesten neljänneksi tärkeimmäksi arvioidut laulut (iskelmät) Ainoa naisista, joka arvioi isänmaan puolustuksen laulut ”ei lainkaan tärkeäksi” on Kerttu, ja teema saa naisilla keskiarvoksi aavistuksen yli 2.

8.2 Osallistujien suhde laulamiseen ja eri musiikkityyleihin

Tavoitteenani oli rekrytoida mukaan sekä aktiivisesti laulavia että sellaisia henkilöitä, jotka eivät varsinaisesti harrasta laulamista. Muisteluryhmään osallistumisen tulisi olla mahdollista ilman, että osallistujalla on aiempaa laulamiseen liittyvää harrastustaustaa. Taustatietolomakkeeseen pyysin osallistujia avaamaan musiikillista taustaansa valitsemalla seuraavista vaihtoehtoista: *ei musiikkiharrastuksia, kuoro/yhteislaulu, yksinlaulu, instrumentti, konserteissa käyminen sekä muu; mikä*. Lähes kolme neljästä osallistujasta vastasi käyvänsä konserteissa ja kolme mainitsi erikseen musiikin kuuntelun harrastukseksi. Kukaan ei aktiivisesti soita mitään instrumenttia; ainoastaan kaksi osallistujaa oli soittanut pianoa tai harmonia lapsuudessaan tai nuoruudessaan. Muutama harrastaa aktiivisesti laulamista yhteislaulutilaisuuksissa tai kuorossa. Suurin osa laulaa satunnaisesti ja muutama ilmoitti, ettei harrasta musiikkia. Osallistuneissa on siis edustettuna aktiivisia laulajia sekä sellaisia henkilöitä, jotka eivät arjessaan juurikaan laula.

Tutkimusintervention aikana Erkki ja Anja laulavat kumpikin seniorikuorossa; Erkki käy jopa kahdessa eri kuorossa ja harrastaa lisäksi karaokea. Hän onkin miehistä selvästi innokkain laulaja. Aktiivisia laulun harrastajia ovat myös Anneli, Pirkko ja Kerttu, jotka mainitsevat taustatietolomakkeessa harrastukseksi yhteislaulutilaisuudet. Anneli käy lisäksi laulamassa usein muistisairaille. Yhteislaulutilaisuudet ovat rastittaneet myös Leena ja Anja sekä Ulla, joka erikseen kirjoittaa harrastaneensa yhteislaulua 1980-luvulla. Seurakunnan kautta laulamista harrastaa Eila. Aiemmin kuorossa joko kouluiässä tai myöhemmin aikuisena ovat laulaneet Eila, Anneli, Helvi, Kirsti, Ulla, Irja ja Kerttu. Tuula mainitsee musiikkiharrastukseksi konserteissa käymisen ja musiikin kuuntelun, mutta ei laulamista. Samoin Maire ja Vuokko ovat merkinneet lomakkeeseen harrastavansa ainoastaan konserteissa käymistä. Lomakkeeseen ”ei musiikkiharrastuksia” ovat rastittaneet Juhani, Oiva, Sirpa, Seppo ja Hilikka. Raimo ei rastittanut mitään vaihtoehtoja.

Palautelomakkeessa tiedustelin, miten osallistujat suhtautuvat yhteislauluihin muisteluryhmän ulkopuolella ja miten usein he osallistuvat laulutilaisuuksiin. Suurin osa suhtautuu positiivisesti yhteislaulujen laulamiseen. **Mielellään** yhteislauluja vastasi laulavansa 15 osallistujaa ja **jonkin verran** kolme osallistujaa, joskin Anneli ja Tuula vastasivat tähän molemmat vaihtoehdot. Neljännes kertoo osallistuvansa laulutilaisuuksiin **usein** (n=6) ja yli puolet **satunnaisesti, mahdollisuuksien mukaan** (n=11), joskin Anneli rastitti kummatkin vaihtoehdot. Ainoa usein laulutilaisuuksiin osallistuva mies on Erkki ja loput usein osallistuvista on naisia, joista moni laulaa aktiivisesti tutkimuksenkin ryhmässä.

Hilkan suhtautuminen yhteislauluihin on **neutraali** ja hän kirjoitti selitykseksi "*ei lauluääntä*". Yhteislaulutilaisuuksissa käymiseen Hilikka vastasi "**en osaa sanoa**". Toinen neutraalisti suhtautuvista on Oiva, mutta käy vain **harvoin** yhteislaulutilaisuuksissa. Vuokkokin käy **harvoin** yhteislaulutilaisuuksissa, mutta laulaa yhteislauluja kuitenkin **jonkin verran**. Sirpa vastasi, että **pitää vain vähän yhteislauluista ja laulaa tarvittaessa**, mutta vastaa käyvänsä **satunnaisesti**, mahdollisuuksien mukaan yhteislaulutilaisuuksissa. Sirpa vaikuttaa muisteluryhmässä pitävänsä etenkin hänelle tutuista ja muistoja mieleen nostavista lauluista ja osallistuu laulamiseen lähes aina tutun laulun kohdalla. Sepon vastaus on mielenkiintoinen: hän rastitti palautekyselyssä vaihtoehdon "**en pidä yhteislauluista enkä laula**", mutta osallistui muisteluryhmässä laulamiseen etenkin, kun laulu oli tuttu. Seppo **ei osallistu lainkaan** yhteislaulutilaisuuksiin muisteluryhmän ulkopuolella.

Tiedustelin palautteessa, millaiset laulut ovat osallistujan mielestä mukavia laulaa ja miksi. Jopa yhdeksän mainitsee reippaan tempon ja selkeän rytmityksen. Irja kirjoittaa: "*Yhteislauluina kansanlaulun omaiset selkeärytmiset*" ja Oiva vastaa: "*Reippaat laulut, virkistyy itsekkin*". Kertusta musiikin tulee olla rytmikästä ja pirteää, ei raskasta eikä laahaavaa. Reippaat, hyvätempoiset laulut mainitsevat myös Eila, Kirsti, Sirpa, Seppo ja Anja. Ullalle mieluisia ovat iloiset rallatukset, sillä hänestä niistä tulee iloiseksi. Kuudessa vastauksessa mainitaan tunnelma, tunteiden ja muistojen herättäminen ja viidessä mieluisaksi laulettavaksi nousevat iskelmät, jotka osa yhdistää tunteellisuuteen. "*Iskelmät on meneviä, myös tunnelmallisia*", vastaa Anja. Vuokon mielestä kansanlaulujen ja kotiseutulaulujen ohella iskelmät ovat mieluisia, sillä ne "*herättää muistoja lapsuudesta*". Hilikka vastaa laulavansa mielellään vanhoja iskelmiä ja balladeja, sillä ne ovat hänestä tunteellisia. Hilikka lisää, että on paljon uusiakin hyviä lauluja. Maireen mielestä mieluisimpia lauluja ovat sellaiset, jotka herättävät muistoja, mutta huomauttaa laulavansa mielellään oikeastaan kaikkia lauluja. Tunteellisuuden vastaavat myös Eila sekä Kerttu, joka kirjoittaa sanoituksen ja sävelen olevan tärkeitä. Tuulallekin laulujen sanat ovat tärkeitä, mutta lisää, että virsien ja Taize-laulujen yksinkertaisuus, toistettavuus ja syvällisyys tekevät niistä mukavia laulaa.

Pirkosta ja Raimosta se, millaista laulua on mukava laulaa, riippuu omasta mielialasta. Molemmat mainitsevat mukaviksi laulettaviksi iskelmät, Pirkko lisäksi virret ja hengelliset laulut. Tuttuja virsiä ja hengellisiä lauluja laulaa mielellään myös Irja. Yksittäisiä muita lauluteemoja mainitaan muutamassa muussakin

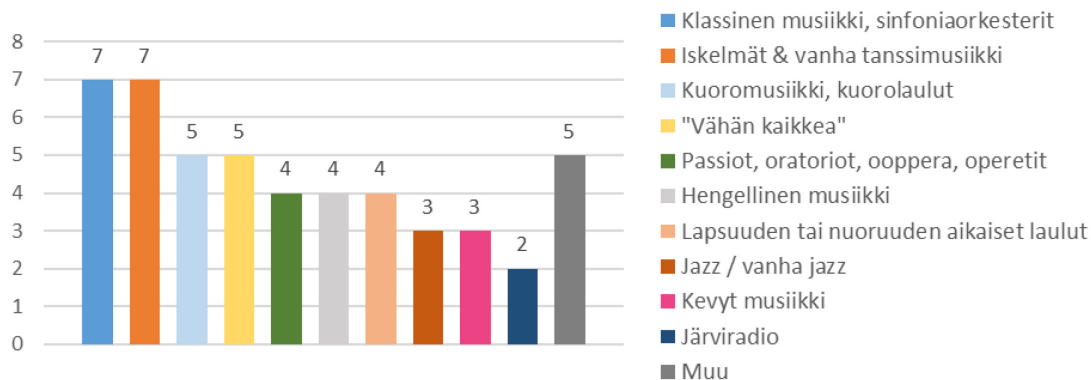
vastauksessa: kansanlaulut ja maakuntalaulut mainitsevat Helvi ja Vuokko, äitienpäivään liittyvät ja lasten leikkilaulut Helvi sekä kodin ja koulun laulut Leena. Oma musiikkiharrastus nousee Anjan ja Erkin vastauksissa: Anja kirjoittaa, että kuoron laulut ovat mukavia ja Erkki *"karaoke omavalinnat"*. Annelista ja Juhanista sen sijaan laulun mielisuuteen vaikuttaa sopiva ääniala ja Juhanille on tärkeää, että laulut ovat tuttuja.

Oma ääniala, laulun huono sävellaji tai sen vaikeus nousevat syyksi sille, ettei osallistuja välttämättä osallistu laulamiseen. Anneli esimerkiksi pitää usein kättään rintakehällään, jos laulun sävellaji on liian korkea ja mainitsee useaan otteeseen olevansa äänialaltaan altto. Samoin hän mainitsee ilahtuneesti laulussa olleen hyvä ääniala niiden laulujen yhteydessä, jotka laulamme melko matalalta. Anneli huomauttaa, että *"se on tutkittu, että se ei oo äänihuulille teroellistä, kun laula liian korkealta"* ja muistuttaa, että vanhemmiten ääni laskee. Sopraanoksi itsensä mieltävä Eila on samaa mieltä Annelin kanssa ja huomauttaa, että *"ei me olla mitää ammattilaisia"*. Kun ryhmässä on mahdollisuus kuunnella laulamisen välissä levyä, Eila ehdottaa: *"Kuunnella vaikka välillä, täs säästää ääntä!"*. Pilottiryhmälle en tajunnut aina laskea sävellajeja lauluista, mutta muille sävellajit valikoin sen mukaan, millaisia laulajia ryhmässä oli. Ryhmän 2 naiset vaikuttavat kaikki laulavan mielellään melko matalalta. Ryhmissä, joissa on miehiä, liian alas laskettu sävellaji on taas huono. Helvi ja Kirsti kommentoivat monesti, että jokin laulu on liian korkea, vaikka sävellajit on valmiiksi jo laskettu alttolaulajalle sopivaksi. Kirsti lisäksi muistuttaa, että astmaatikkona pitäisi muistaa oikeanlainen hengitys lauletaessa ja Helvi nauraa: *"Tässä pitäs oikeen hyöä ryhti, myöki löhötään!"* ja nousee istumaan parempaan asentoon.

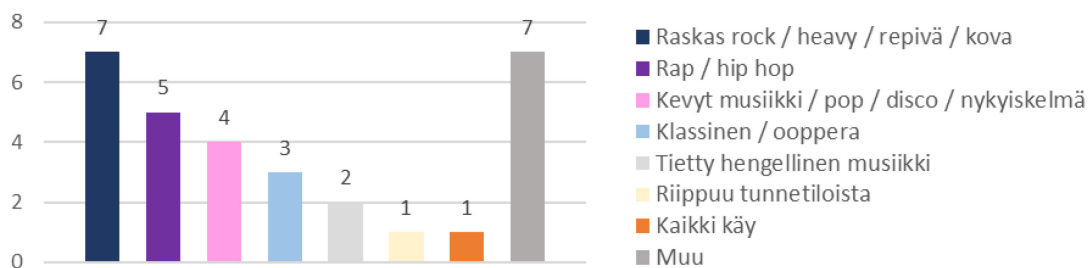
Äänen särkyminen tai äänen lähteminen kerrotaan usein perusteluksi sille, miksi henkilö ei osallistu laulamiseen. *"Emmää, en paljo laula sen takia, ku mun menee heti ääni"*, toteaa Kirsti, ja silti osallistuu lähes kaikkiin muisteluryhmässä laulettujen laulujen laulamiseen. Hilikka jättää useammin lauluja välistä vedoten särkyvään ääneensä: *"Harmi, ku en laula - ku pystyis[kin] laulamaan, se särkyäy heti"*. Hän huomauttaa, että laulaisi mielellään, jos laulut olisivat matalammalta ja toteaa, että esimerkiksi Ulla laulaa matalalta. Havaitsemme kolmosryhmäläisten kanssa, että vaikka sävellajeja on laskettu, osa lauluista on sopraanoääniselle Irjalle jo liian matalia. Laulun säestykseen valittu sävellaji näyttääkin vaikuttavan huomattavasti siihen, kuinka mieluisaksi osallistujat kokevat laulamiseen osallistumisen. Lisäksi Kirsti huomauttaa, että hieman vieraampia lauluja hänen ei tulisi laulettua ollenkaan, jos ei olisi säestystä.

Palautelomakkeen lopussa tiedustelin, millaista musiikkia osallistujat nykyään kuuntelevat ja/tai laulavat sekä millaista musiikkia he eivät mielellään laula ja/tai kuuntele. Kumpaankin kysymykseen pyysin perusteluja. Kuviossa 8 on esitelty musiikkityylit, joita osallistujat vastasivat kuuntelevansa ja/tai laulavansa mielellään. Kuvion *"Muu"* sisältää seuraavat vastaukset, kutakin yksi: *lastenlauluja, etnisiä tyytlejä, rokkia, yhteislauluja, venäläistä*. Inhokkimusiikissa vastaukset jakaantuvat laajemmalle, mutta olen yhdistänyt saman tyyppisiä musiikin tyyliä lauluja karkeasti yhteen. Kuviossa 9 on esitelty tyyliä lauluja karkeat kategoriat ja vastauksien jakautuminen näihin. Kategoriaan *"Muu"* sisältyvät seuraavat

musiikin tyyllilajit, kutakin vastausta yksi: *seksistinen, ääripäät, ulkolainen, perinteinen kuoromusiikki, rautalanka, nykymusiikki, "musiikki, missä ei ole mitään elämän myönteistä sisältöä"*.

KUVIO 8 Musiikkityylit, joita osallistujat ovat vastanneet kuuntelevansa ja/tai laulavansa mielellään ja vastausten jakautuminen musiikkityylien kesken.

KUVIO 9 Musiikkityylit, joita osallistujat eivät kuuntele tai laula mielellään sekä vastausten jakautuminen karkeasti musiikkityyleittäin.

Noin kolmannes (n=7) on maininnut erikseen mieluisaksi **klassisen musiikin** tai kirjoittanut käyvänsä esimerkiksi sinfoniaorkesterin konserteissa. *"Rakastan Barokkimusiikkia, jota en tosin osaa laulaa"*, kirjoittaa Maire. Laulettu klassinen musiikki, kuten yksinlaulu, operetit, ooppera, passiot ja oratoriot mainitaan erikseen muutamassa vastauksessa (n=4). Klassiseen musiikkiin luokiteltavia instrumenttaalisia ja laulettuja tyyllilajeja ovat maininneet Eila, Juhani, Vuokko, Ulla, Tuula, Irja, Maire ja Kerttu.

Kuoromusiikista ja kuorolauluista (n=5) pitävät Erkki, Anja, Irja, Eila sekä Tuula, joka tosin huomauttaa, että kuuntelee lähinnä kevyttä kuoromusiikkia, kuten Ruamjai-kuoroa sekä seurakunnan kautta järjestettyjä kuorokonsertteja. Yhtä moni (n=5) vastaa kuuntelevansa **"vähän kaikkea"**. Heistä Raimo ja Hilikka eivät mainitse mitään esimerkkejä. Kirsti kuuntelee ja laulaa kaikenlaista musiikkia ja *"enemmän lastenlauluja"*. Ulla vastaa *"hyöin sekalaista"* ja Pirkko *"monipuolista"*. Molemmat mainitsevat kotimaisen iskelmän. **Iskelmä ja vanha tanssimusiikki** näkyvätkin noin kolmanneksen (n=7) vastauksissa. Vuokko kuuntelee lähinnä iskelmää ja vanhaa tanssimusiikkia, mutta joskus klassista. Anja kuuntelee tai laulaa ensisijaisesti iskelmiä, mutta myös kuoron lauluja, tarkoittaen ilmeisesti seniorikuoroa, jossa hän laulaa. Leena vastaa iskelmä ja *"kotilaulut"*. Oivalle

mieluisinta on vanha iskelmämusiikki ja hän perustelee sitä: *"Tuntuu mukavalta"*. Juhani taas kuuntelee *"tällä hetkellä eniten klassista ja vanhaa jatsia sekä 50–60-luvun tanssimusiikkia"* ja kirjoittaa, että kuuntelee Spotifyn kautta kuulokkeilla musiikkia tehdessään terapiatehtäviä. Juhani kertoo kokevansa, että musiikki auttaa todella hyvin keskittymisessä. **Jazzin** (n=3) mainitsevat myös Tuula ja Irja, joka mainitsee kuuntelevansa *"rokkia"* ja onkin ainoa osallistujista, joka vastaa pitävänsä rock-tyylisestä musiikista. Irjan kuuntelee lisäksi klassista, oopperaa, hengellistä ja kertoo pitävänsä virsistä.

Hengellistä musiikkia (n=4) kuuntelevat tai laulavat Irjan tapaan Pirkko, Eila ja Tuula, joka kirjoittaa käyvänsä erilaisissa oman alueiseurakunnan musiikkitilaisuuksissa sekä seurakunnan järjestämässä pääsiäis- ja kesäkonserttisarjoissa. Tuulan musiikkimaku tuntuu olevan kaikista monipuolisin, sillä hän aiemmin mainittujen ohella kuuntelee etnisiä tyyllilajeja, kuten hän kuvailee: *"flamenco-, fado- ja mustalaismusiikki"* ja käy erilaisten konserttien lisäksi Viron laulua ja tanssijuhlilla. Harvinaisen tyyllilajin mainitsee myös Kerttu, joka monipuolisen klassisen ja kevyen musiikin ohella kuuntelee venäläistä musiikkia. **Kevyen musiikin** (n=3) mieluisana tyyllilajina Kertun ohella mainitsevat Tuula, joka kirjoittaa kuuntelevansa Jyväskylän Kesän *"kevyitä artisteja"* ja Maire, joka kirjoittaa: *"usein huomaan laulavani kitara soi, surua soi"*. Sanat ovat kevyen musiikin laulusta *Surujen kitara*. Sirpan ja Sepon vastaus on Radiokanava **Järviradio** (n=2), joka soittaa perinteisempää musiikkia, klassista ja vanhaa iskelmää.

Lapsuuden tai nuoruuden aikaiset laulut (n=4) mainitsevat Maire, Irja, Anneli ja Helvi, jotka laulavat mielellään näitä vanhoja lauluja. *"Laulelen vanhoja lauluja. Se tuo muistoja eletystä elämästä"*, kirjoittaa Helvi. Irjalla laulamminen on vähentynyt, mutta hän muistelee vanhoja kuorolaulujaan. Maire laulaa monia laulelmia sekä *"niitä vanhoja koululauluja ja joulun aikaan joululauluja"* ja Anneli *"lapsuuden ja nuoruudenaikaisia tai sitten radiosta tarttuneita korvamatoja"*. Niin Anneli kuin Mairekin mainitsevat laulavansa paljon *"huushollatessaan"* eli tehdessään kotitöitä. *"Laulelen kaiken aikaa työskennellessäni, jostain aina pompahtaa joku laulu mieleen"*, kirjoittaa Anneli. Myös Pirkko kertoo hyräilevänsä itsekseen usein ollessaan yksin ja perustelee toimintaansa sillä, että se on hänestä rauhoittavaa.

Sukupolvea yhdistävä musiikillinen arvomaailma heijastuu vastauksissa liittyen inhokkimusiikkiin: raskasta musiikkityyliä, rap-musiikkia ja kevyttä nykyaikaista popmusiikin tyylistä musiikkia vältetään eniten. Nykyradion ja suoratoistopalvelujen soittolistat ovat täynnä rapin ja popin genreistä ammentavia kappaleita, ja myös raskaampi musiikki on Suomessa suosittua. Noin kolmannes (n=7) kuvailee vastauksessaan, ettei mielellään kuuntele **raskaan tyylistä musiikkia**. Suoraan tyyllilajiin viittavia vastauksia antavat Irja, Pirkko, Ulla ja Oiva; Irja ei kuuntele *"heviä"*, sillä se on hänestä liian kaukana nuoruudesta eikä hän osaa laulaa sitä. Ulla kirjoittaa: *"Raskasta rokkia en siedä, se ei ole kaunista"* ja Oiva: *"Rockia. Ei ole minusta musiikkia"*. Pirkko vastaa: *"En tykkää rok ja hevi musiikista"* (sic). Osa vastauksista on tulkinnanvaraisia ja ne voitaisiin sijoittaa muuhunkin kategoriaan, sillä Eila kuvailee epämieluisaa musiikkia repiväksi, Erkki kovaksi meteliksi ja Raimo kirjoittaa, ettei kuuntele *"korkealta ja kovaa"*, millä voitaisiin viitata esimerkiksi oopperalauluun.

Neljännes osallistujista (n=5) ei kuuntele lainkaan **rap- ja hiphop-musiikkia**. Kuten raskasta musiikkia, myöskään "räppiä" Irja ei kuuntele siksi, että se on liian kaukana omasta nuoruudesta, eikä hän osaa laulaa sitä. "Räppiä" vastaavat välttävänsä myös Raimo, Maire, Erkki sekä Kerttu, joka kirjoittaa: *"En kuuntele ollenkaan sellaista nykynuorten räppiä enkä hip hoppia ja jossa ei lauleta kunnonlailla vaan huudetaan. Siinä ei ole päätä eikä häntää. Karmeeta"*. Jo ryhmätapaamisissa Kerttu ilmaisee, ettei pidä rap-musiikista. Anneli ja Eila puolestaan ihmettelevät, kuinka vähään nykykoulujen musiikinopetus on mennyt, ja heiltä itseltään löytyy muistista valtava lauluvarasto. *"Aattelee että mitä nää sitte vanhana, heh, räpiäkö niille lauletaan sitte vanhana, ku muistuu nää vanhat laulut mielee?"*, nauraa Anneli ja tuo saman asian toistamiseenkin esiin. He eivät kuitenkaan merkitse rap-musiikkia inhokikseen lomakkeeseen. Laajan kattokäsitteen **pop/kevyt** (n=4) alle luokittelin sellaiset vastaukset, jotka viittaavat nykytyyliseen tai viime vuosikymmenten pop-musiikkiin. Hilikka ei kuuntele *"disko musiikkia (sic)"*, Maire *"nykyistä iskelmä"* eikä Tuula radiosta kevyen musiikin kanavia, joskin hän huomauttaa, että *"voin katsella TV:stä suom. ja ulkol. artisteja, jos mies nukkuu"*. Erkki kirjoittaa yhdeksi inhokeistaan *"poppi"*.

Klassista musiikkia ja oopperaa (n=3) eivät kuuntele Anja, Sirpa ja Seppo. Anja kuittaa klassiseen musiikkiin liittyen: *"En tykkää"*. Sirpa ei kuuntele *"oopperaa"* ja Seppo *"oopperaa enkä sinfoniaa"*. **Tietyt hengelliset laulut** (n=2) taas nousevat Tuulalle ja Ullalle epämieluisiksi. Tuula kuuntelee luterilaista kirkkokuoroa *"vähän pakosta"*, mutta kirjoittaa kuitenkin pitävänsä virsistä ja niiden historiasta. Sen sijaan *"ns. vapaiden suuntien hengellisistä lauluista"* hän ei pidä. Ullasta jotkut virret ovat raskaita laulaa ja kuunnella, eikä hän siksi pidä niistä. Yksittäisinä vastauksina nostin esiin Vuokon *"kaikki käy"* ja Annelin *"riippuu tunnetiloista"*. Anneli ei halua kuunnella tai laulaa iloisena itkuvirsiä ja surullisena taas ei kovin hilpeitä lauluja.

"Muu" -kategoriassa on vastauksia, jotka eivät liity aiempiin genreihin ja joita on hankala tulkita suoraan. Pirkko kirjoittaa, ettei kuuntele sellaista musiikkia, missä ei ole mitään elämänmyönteistä sisältöä. Rockista pitävällä Irjalla vastauksessa nousee rautalankamusikki *"hevin"* ja *"räpin"* rinnalle inhokiksi. Hän kirjoittaa vastauksensa lopussa myös, ettei pidä *"nykymusiikin riitasoinnuista"*. On vain arvailtava, tarkoittaako Irja tällä nykymusiikilla uudempaa taidemusiikkia, joka saattaa tuntua melko riitasointuiselta aiempien vuosisatojen klassiseen taidemusiikkiin verrattuna, vaiko tarkoittaako hän nykyistä yleisesti suosittuja kevyen tai raskaan musiikin tyyllilajeja. Tuula kirjoittaa, ettei ole kiinnostunut *"perinteisestä kuoromusiikista"* ja Juhani avaa olevansa taustamusikin suhteen melko kaikkiruokainen, mutta *"ääripääit menee yleensä ohi"*. Helvi vastaa, ettei pidä *"ulkolaisesta"* musiikista, koska ei ymmärrä kieltä, mutta kuuntelee kyllä *"ulkolaisista"*, jos siinä on kaunis sävel. Eila kirjoittaa vastaukseensa sulkuihin *"sexististä"*, mistä on vaikea tulkita, mitä Eila tällä tarkoittaa.

Kirsti ja Leena eivät vastanneet mitään musiikiksi, jota eivät kuuntelisi tai laulaisi mielellään.

9 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

9.1 Laulut kantavat henkilökohtaisia ja sukupolvelle yhteisiä merkityksiä

Tutkimukseni ensimmäinen pääkysymys koski sitä, millaisia *muistoja* ja *merkityksiä* tutkimani kulttuurinen sukupolvi liittää kansakouluajoiltaan tuttuihin lauluihin. Olen tulkinnut yksilötason merkityksiä osallistujien suullisia ja kehollisia ilmaisuja tarkastelemalla. Sukupolvikokemukseen liittyviä merkityksiä puolestaan olen tarkastellut tulkitsemalla ryhmäläisten kollektiivisena välittyviä muistoja ja kokemuksia. Muistojen ja merkityksen selvittämistä tarkentavat tutkimuskysymykset siis olivat:

- a) Millaisiin **muistoihin**, **tilanteisiin** ja **tunteisiin** laulut kytkeytyvät?
- b) Miten lauluissa esiintyvät ajan **arvot peilautuivat tähän päivään** ja miten tutkimani sukupolven edustajat niihin suhtautuvat?
- c) **Millaisia lauluja** osataan ja halutaan edelleen laulaa ja miksi?

Kuten työn otsikkokin ehdottaa, jälleenrakennusajan kansakoululaiselle nämä laulut ovat oikea *aarteisto* niin kulttuurisena pääomana kuin väylänä muistoihin. Samalla laulut toimivat välineenä osallisuuden, toimijuuden ja identiteetin kokemuksiin. Osallistujat muistelevat laulujen kautta runsaasti lapsuuttaan, kodin ja koulun arkea, ajan ilmapiiriä sekä tuovat esiin suhtautumisensa laulujen kantamiin arvoihin. Tässä luvussa pyrin tarkentamaan, *miksi* tietyt laulut ovat merkityksellisiä ja osattuja sekä kiteytän olennaisimmat lauluihin liittyvät merkitykset ja muistot. Kuten luvuissa 6–8 avaan, tietyt laulut osataan edelleen ja ne ovat merkityksellisiä ja tärkeitä. Varsinkin sellaiset laulut, joita on tietävästi käytetty myöhemminkin yhteislauluina (ks. esim. Vahvike 2021; Kiiski ym. 2005) tai jotka ovat säilyneet tämän päivän koululaulustoon, ovat erittäin hyvin tunnettuja ja osattuja. Liitteeseen 6 olen koonnut taulukon *laulamistamme* lauluista sen mukaan, kuinka hyvin osallistujat osaavat ne ja laulavat tai yrittävät laulaa mukana.

Tutkimani sukupolven otolliseen sukupolviasemaan perustuen (ks. Purhonen 2007a) ja aiempaan aiheesta tehtyyn tutkimukseen nojaten (esim. Kosonen

2011; 2012a; 2015) oli odotettavissa, että etenkin koulun laulutuntiin ja koulun juhliin liittyvät muistot ja kokemukset ovat tutkimukseen osallistuneilla samankaltaisia. Yhteneväisten kokemusten runsaus kertoo ajan yhtenäiskulttuurin voimasta. Kuten ajan tapaan kuului, osallistujien kansakoulussa laulettiin harmonin tai pianon säestyksellä eikä oppilassoittimia vielä ollut. Koulun laulutuntien ohella muistellaan kuoroa, johon tuohon aikaan valikoitiin lähinnä hyvä-ääniset laulajat. Kuoro esiintyi yleensä koulun kevät- ja joulujuhlissa, jotka tulevat muistoissa esiin mieluisina ja elävinä tapahtumina. Ainoat tutkittavista, jotka mainitsivat muistavansa hyvin vähän laulutunnista tai koulun laulunopetuksesta, ovat Juhani ja Hilikka. Heillekin moni laulamistamme koululauluista on kuitenkin tuttu – joko koulusta niin, että itse laulutilanne ei ole jäänyt mieleen, tai muualta, kuten Hilikalla kodin perintönä. Laulut nostavatkin runsaasti muistelua lapsuudenkodista ja läheisistä. Näiden muistojen kautta avautuu eräänlainen ikkuna tarkastella jälleenrakennusajan lapsen arkea ja elämää (ks. myös. Malinen & Tamminen 2017, 28).

Jälleenrakennusajan kansakoulussa käytetyt laulut näyttäisivät pääosin olevan ajalla käytetyissä koululaulukirjoissa olevia lauluja, kuten jo maisterintutkimuksessani selvitin (Tammela 2018). Käsillä olevassa tutkimuksessa selvisi, että kaikkia koulun laulukirjassa olleita lauluja ei laulettu, vaan tietyt laulut nousivat käytössä suosituiksi. Suurimmat vaikuttajat käytettyyn laulustoon olivat opettajan henkilökohtaiset mieltymykset ja se, millainen soitto- ja laulutaito hänellä oli. Useampi osallistujista muistaa, että miespuolinen opettaja laulatti paljon sota-aiheisia, isänmaallisia lauluja. Muista poiketen Tuula ja Ulla eivät muista, että sota-aihe tai korostunut isänmaallisuus olisi näkynyt heidän kouluaikaanaan laulutunneilla, minkä he arvelevat johtuvan siitä, että opettaja oli nainen. Suositeltuja koululauluja (ks. esim. SLY:n suositukset 1949, LIITE 1) osataan erinomaisesti, mikä viitannee siihen, että niitä on laulettu runsaasti. Se, että tietyt laulut osataan hyvin ja suurin osa muistaa niitä laulettuna koulussa, viittaa siihen, että nämä laulut ovat olleet jälleenrakennusajalla aktiivisesti käytettyjä eri puolilla Suomea (vähintään niillä alueilla, joissa osallistujat kävivät koulua). Kuten Seija-Leena Nevala-Nurmi (2013, 199) huomauttaa, Suomi oli vielä 1950-luvulla varsin maatalousvaltainen maa. Vaikka tuloksia ei suoraan voi yleistää koskemaan koko sukupolvea (ks. esim. Alasuutari 2012), on melko todennäköistä, että maaseutumaisilla alueilla tuohon aikaan koulua käyneillä, samaan kulttuuriseen sukupolveen kuuluvilla on vastaavanlaisia kokemuksia. Koululaulut itsessään lienevät ikäjoukolle vahva sukupolvikokemus.

Kansakoululauluista puhuttaessa on huomioitava, että kyseessä eivät ole *lastenlaulut*, joita nykyisen alakoulun laulut usein ovat. Kansakoululaulut ovat yleislaulustoa: moni näistä on edelleen suosittu yhteislaulu. Varsinaiset lastenlaulut ovat tulleet tutkimukseen osallistuneille tutuksi lähinnä radio-ohjelmista tai kotona itse laulettuna. Kansakoulussa ei leikkimielisiä lauluja juuri laulettu, vaan pääpaino oli luonnosta ja vuodenajoista kertovien laulujen, isänmaallisten ja hengellisten laulujen, kansanlaulujen sekä maakuntalaulujen laulamissa.

9.1.1 Laulut kytkeytyvät elämänhistoriaan ja identiteettiin

Erittäin merkittävä tutkimustulos on, että melkein kaikki (19/20) tutkimukseen osallistuneet kokivat **lapsuudestaan tuttujen laulamisen tärkeäksi** palautelomakkeen arviossa. Syitä tälle eriteltiin useita, joista merkittävimpana nousee ensinnäkin se, että laulut ovat lapsuuden ja kodin perintöä, ja toiseksi se, että ne kytkeytyvät muistoihin ja muisteluun. Vaikka osallistuja ei aina tarkalleen muistaisikaan, mistä laulu on alun perin tarttunut matkaan, se tuo usein mieleen oman lapsuuden, siihen liittyvät paikat ja ihmiset. Tällaisten muistojen ja kokemusten kautta laulut ovat merkityksellinen osa ikääntyneen omaa elämänhistoriaa (ks. Kosonen 2010a). Laulut myös kantavat ja edustavat sellaisia arvoja ja ilmiöitä, joihin identifioidutaan joko henkilökohtaisesti tai kollektiivisesti: moni lauluista kuvaa suomalaista luontoa ja kulttuuriamme saunomisineen ja maaseutuineen, puhumattakaan Suomen historiasta⁴². Nämä arvot ja ilmiöt näyttäytyvät valtaosalle henkilökohtaisesti tärkeänä. Tällöin laulut vahvistavat niin osallistujien yksilöllistä identiteettiä kuin heidän kollektiivista suomalaista identiteettiään (ks. Cederholm 2013, 243).

Laulut tuovat mieleen usein kodin ja läheiset. Koti näyttäytyy muistoissa nostalgisena, turvallisena paikkana ja näin laulujen nostamat tunteet ja muistot kiinnittyvät vahvasti omaan identiteettiin (vrt. Korkiakangas 2013, 29, 38). Itse laulaminen – joko arjen puuhissa tai yhdessä laulamaan kerääntyminen – oli tavallista monen osallistujan lapsuudenkodissa. Hilkan ja Irjan vanhemmat lauloivat usein, ja Annelin ja Maireen kotona sekä Pirkon mummolassa oli tapana laulaa yhdessä vanhempien tai sisarusten. Nämä laulut ovat tulleet heille tutuiksi siis jo kotoa. Joidenkin laulujen yhteydessä saatetaan korostaa, kuinka laulu on *itselle* tärkeä tai mainitaan, että ”*tätä mummo lauloi*” tai ”*tästä minä oon aina tykänny*”. Niemelän (2016, 11) tapaan ehdotan, että tällaiset ilmaukset viittaavat oman identiteetin määrittelyyn ja kuvaukseen siitä, kuinka laulu liittyy yksilön omaan *minuuteen* (ks. myös DeNora 2000, 62–63). Tuulan ja Oivan kodeissa muista poiketen kodin arjessa laulaminen ei ollut tavallista, mutta musiikkia kuunneltiin.

Vahva maaseutuhenki värittää muistoja, vaikka mukana on muutama lapsuudessaan kaupungissa asunut henkilö. Osa osallistujista identifioituukin selvästi maalaisuuteen ja maaseutuun, johon liittyvät laulut saavat muutamia passiivisimpiakin muistelemaan esimerkiksi navettatöitä ja paimenessa olemista. Tutkimani sukupolven laulutuoquioissa onkin hyvä muistaa, että valtaosa suomalaisista eli tuohon aikaan hyvin maaseutuvoittoisilla alueilla. Tämän vuoksi muistelutyössä ja laulujen valinnassa olisi huomioitava, että monella nykyään kaupungissa asuvalla ikääntyneellä on vahva kokemuspohja maalaiselämästä lapsuudessaan. Laulujen sanat tuovat nykyaikaan kuulumattomat asiat ikääntyneelle mieleen, kuten hevosajelun tai puhdetyöt, jotka eivät ehkä muuten tulisi nykypäivänä puheeksi (Niemelä 2016, 103). Nämä aiheet saattavat olla hyvinkin mieluisa aihe keskustella ja muistella.

⁴² Pirjo Nenola (2019) havaitsi, että myös suomalainen kuoroperinne pitää edelleen yllä kansallisuuden representaatiota. Kuorot ja kuorolaiset toistavat toiminnassaan jatkuvasti 1800- ja 1900-luvulta peräisin olevia, suomalaiskansallista identiteettiä tietoisesti rakentavia tapoja. (Nenola 2019, 211, 212.)

Tarkasteleman ajankäytön laulusto kantaa ja ylläpitää arvoja, jotka yhteiskunnan arvomaailman murroksen myötä herättävät yhteiskunnallista keskustelua. Tämän vuoksi koin tärkeäksi selvittää, kuinka tutkimukseeni osallistuneet kokevat esimerkiksi isänmaallis-uskonnollista arvomaailmaa välittävät laulut. Muistelu-puheesta ja laulujen aikaisista reaktioista välittyy, että laulujen edustamat arvot pääosin koetaan luonnollisena osana lapsuutta ja sitä kautta itsestään selvänä osana omaa elämäntulkintaa. Henkilökohtaisista vakaumista tai poliittisista mielipideistä ei tuoda suoraan esiin, mutta jotkut mainitsevat käyvänsä arjessaan kirkossa tai kokevat hengellisten laulujen tulleen iän myötä tarpeellisiksi. Isänmaaiheeseen liittyen nousee muutamia yksittäisiä kommentteja, joista välittyy sen olevan henkilökohtaisesti tärkeä arvo, mutta muutama yksittäinen osallistuja tuo vastaavasti esiin, että etenkin sota ja siihen liittyvät laulut tuntuvat epämieluisalta tai epärelevantilta itselle.

Isänmaallisessa laulustossa on karkeasti jaoteltuna kaksi pääteemaa: *Kotimaa*, johon kuuluvat laulut näyttäytyvät lähes kaikille erityisen mieluisina ja tärkeinä, ja *Isänmaan puolustaminen*, joka vaikuttaa olevan tutkimukseen osallistuneille miehille merkityksellisempi kuin naisille. Näistä *Kotimaa* heijastelee isänmaallisuuden patrioottista, ei-poissulkevaa puolta ja *Isänmaan puolustaminen* nationalistisempaa ”me vastaan he” -asetelmaa⁴³ (vrt. Cederholm 2013, 50–51). Isänmaallisen arvomaailman näkyminen koulun käytänteissä nousee aineistossa sukupolvelle verrattain yhteisenä kokemuksena, kuten Helvi huomauttaa: ”*Ne oli virret ja isä[nmaalliset], niitä laulettiin tunnista toiseen*”. Helvi myös korostaa, että heille sodanajan jälkeläisille isänmaallisuus on suuri asia. Kotiin liittyvissä muistoissa isänmaallisuus näyttäytyy niin henkilökohtaisina sota-aikana, sotalapseuteen ja evakkouteen liittyvinä kokemuksina, ja osalla myös ylisukupolvisina muistoina ja vanhemmilta kuultuina kertomuksina (vrt. Korkiakangas 2002; Hytönen 2014). Kirstillä esimerkiksi laulu *Älä itke, äitini* yhdistyy omaan sotalapseuteen ja hän muistaa, että kasvattiäiti Ruotsissa laulatti sitä.

Sodan vaikutukset varjostivat monen lapsuutta, mutta läheskään kaikki eivät tuo puheessaan erikseen esiin sota-aihetta eikä se heitä kenties kosketa henkilökohtaisesti – tai sitten he ovat halunneet sulkea aiheen sellaiseksi, josta ei puhuta ja jota ei käsitellä. Aikaa läpileikkaavaa isänmaallisuutta kuvastaa toisaalta se, että *Lippulaulua* muistetaan laulettuna syntymäpäiväjuhlilla ja rintamamarssia *Oi, kallis kotimaa* naisista muutama muistaa äitinsä tai isänsä lauleskelleen kotona. Radiosta muistetaan tulleen paljon veteraanikuoron tyyllisiä lauluja ja torvisoittoa. Vaikka *Neuvostoliiton hymniä* en ollut valinnut virikemateriaaliin, kävi osallistujien puheesta hyvin selväksi, että sen laulaminen koulussa sotien jälkeisinä vuosina olisi ollut suorastaan katastrofi – huolimatta siitä, että valtion poliittinen painopiste muuten olikin vasemmalla. Koululaulut säilyivät käytössä sellaisenaan, vaikka koulukirjoja oli valvontakomission taholta sensuroitu. Tämä johtui todennäköisesti opettajakunnan hitaasta uudistumisesta (ks. Rantala 2011;

⁴³ Cederholm 2013, 50–51: Isänmaallisuuteen lukeutuva nationalismi ylläpitää ”me vastaan he” -asetelmaa, kun taas patriotismin lukeutuva isänmaallisuus korostaa ”meitä” ilman vastakkainasettelua. Patriotismi siis ei ole yleensä poissulkevaa, vaan siinä arvostetaan muita etnisiä ryhmiä, kun taas nationalismi pyrkii suojelemaan omaa kansaa ja arvottamaan omaa etnisyyttä muita korkeammalle.

Säntti 2011) ja siitä, että vaikka laulut kirjoista olisikin peitetty, ne osattiin jo valmiiksi ulkoa ja niiden käyttöön ei tarvittu sanoja tai nuotteja. Laulujen sensuroimisella kirjoista ei vaikuta olleen käytännön laulutunteihin juurikaan vaikutusta. Sodankäyneiden veteraanien paluu opettajanvirkaansa lienee myös vahva syy siihen, miksi isänmaallisuus ja sota-aihe näyttäytyivät niinkin voimakkaasti käytetyssä lauluvalikoimassa (vrt. Kosonen 2011). Verrattuna myöhempiin vuosikymmeniin, vielä 1950-luvulla jyrkästi vasemmistoaatteinen opettaja oli harvinaisen, mistä Malinen ja Tamminen (2017, 338) mainitsevat *Jälleenrakentajien lapset* -kirjassaan: ”Satojen ihmisten kirjoituksia ja haastatteluja käsittävässä aineistossamme ei tullut vastaan yhtään muistoa avoimesti kommunistisesta opettajasta”. Omassa aineistossani Anneli tuo ilmi, että kaikki opettajat olivat hänestä ”valkoisia” viitaten sisällissodan aikaiseen jaotteluun. Vanhat opettajat siis ovat todennäköisesti kantaneet opetusuransa loppuun asti arvoja, jotka he ovat aikoinaan opettajaseminaarissa omaksuneet. Isänmaanrakkauden korostaminen näkyy siinäkin, että muiden maiden kansallislaulut eivät ole millään tavalla osallistujille henkilökohtaisesti merkityksellisiä, vaikka yksittäiset osallistujat muutamia niistä muistavat ja tuntevat.

Varsinaisesti sota-aiheiset, isänmaan puolustamiseen liittyvät marssilaulut arvioidaan muita lauluja vähemmän tärkeiksi ja mieluisiksi. Siitä huolimatta muistelupuheessa nousee esiin halu säilyttää niitä osin seuraaville sukupolville. Arvelen, että kansallistunnetta kohottavat isänmaalliset laulut saattavat tällä sukupolvella kytkeytyä siihen, että niillä kunnioitetaan omien vanhempien tekemää työtä ja taistelua isänmaan puolesta. Muutama naisista kokee, ettei kaikkein paatoksellisimpia sotalauluja tarvitsisi enää ehkä laulaa. Esimerkiksi paljon laulettun *Ateenalaisten laulun* raskaat ja surulliset sanat moni kokee epämieluisaksi, ja Irja huomauttaa sen olevan ”aivopesua”. Siitä huolimatta Pirkko, Maire ja Seppo kokevat, että laulua on luontevaa laulaa, sillä se kuuluu historiaan. Tällaisia lauluja siis arvostetaan – jos ei itse laulettuna, niin eräänlaisena kulttuuriperintönä. Isänmaallista, nationalistista laulustoa puolustaviksi muiksi argumenteiksi nousee yhtäältä se, ettei lapsena sanoja ei ymmärtänyt ajatella ja toisaalta se, että laulut tuntuivat silloin niin itsestäänselvyyksiltä. Keskustelussa tuodaan lisäksi esiin se, että aika oli erilainen, joten lauluihin tulee suhtautua ”aikansa tuotteina”.

Kotimaa-teemaan kytkeytyvät laulut ovat erinomaisesti osattuja ja vaikuttavat oikeinkin pidetyiltä. Esimerkiksi Ulla ja Tuula, jotka eivät muista sota-aihetta kouluajoiltaan, tuntevat hyvin kotimaa-lauluja, kuten *Kotimaani ompi Suomi*, *Synnyinmaan laulu*, *Suomen salossa* tai *Laps' Suomen*. Myös passiivisimmat osallistujat, kuten Leena, kommentoi laulusta *Arvon mekin ansaitsemme* hymyillen, kuinka se on ”kaikille tuttu”, ja laulaa keinutellen tahdissa. Kotimaa-aiheiset laulut on pääosin jääneet lapsuusvuosilta juuri koulusta mieleen, vaikka niistä osaa on laulettu myös myöhemminä vuosikymmeninä. Yllättäen kaikista koululaulukirjoista löytyvää *Finlandia-hymniä* ei ole koulussa laulettu, vaan se on kuultuna tuttu. Se ja *Maamme-laulu* koetaan kuuluvaksi juhliin, ja niiden yhteydessä Helvi ja Anja tuovat esiin laulujen kytkeytymisen voimakkaaseen isänmaallisuuden tunteeseen. Helvi myös korostaa *Maamme-laulun* olevan ”meidän

oma laulu” viitaten ilmeisesti ”meillä” suomalaisiin. Isänmaallinen laulusto kaikineen vaikuttaa vahvistavan osallistujien kansallista identiteettiä (vrt. Anttila 2007, 160) sekä saa heidät identifioitumaan siihen sodanjälkeiseen sukupolveen, jota Malisen ja Tammisenkin (2017) tutkimat jälleenrakentajien lapset edustavat.

Kotimaa on naisille laulamistamme aihepiireistä keskimäärin yksi tärkeimpiä ja mieluisimpia, mutta isänmaan puolustukseen liittyvät laulut jäävät naisilla lauluteemojen arvioiden häntäpäähän. Miehillä kumpikin isänmaallisista teemoista on sekä tärkeyden että mieluisuuden arviossa vähintään jaetulla kolmannella sijalla (keskiarvo). Miehillä osa lauluista nostaa muistoja armeijasta, rauhanturvaajatehtävistä, partiosta ja valatilaisuuksista, joten ne kytkeytyvät heillä henkilökohtaiseen kokemukseen isänmaan puolustamisesta ja siihen kasvattamisesta. Arvelenkin, että johdannossa mainitsemani mies, joka osallistui palvelutalon laulutuokioissa ainoastaan *Ateenalaisten laulun* laulamiseen, yhdisti kyseisen laulun johonkin itselleen tärkeään elämäntapahtumaan, kuten armeija-aikaan. Näin ollen on tärkeää, että mikäli laulatettavassa ikäihmisten ryhmässä on mukana miehiä, otettaisiin mukaan myös isänmaan puolustukseen liittyvää laulustoa.

Juhliin yhdistetyt laulut vaikuttavat olevan osallistujille merkityksellisiä ensisijaisesti itseisarvollisesti, jolloin ne koetaan mieluisaksi ja tärkeiksi saada laulaa. Niiden merkitys on samalla välineellinen, sillä ne tarjoavat erinomaisen väylän tunnemuistoihin (ks. Tuomaala 2004, 36; Lehtonen 2011, 86). Maaseudulla kuusijuhla ja äitienpäivä olivat koko kylän yhteisiä juhlia, joihin keräännettiin sankoin joukoin, eli juhlat ovat koskettaneet muitakin kyläyhteisöön kuuluvia kuin koululaisia. Kaupungissa äideille askarreltiin kukka tai kortti, mutta äitejä ei kutsuttu koululle juhliin. Merkittävää on, että naiset arvioivat äitienpäivistä ja juhlista kertovat laulut jälkikäteen muisteluryhmässä lauletuista lauluteemoista keskimäärin kaikkein tärkeimmiksi, ja miehillekin teema on jopa neljänneksi tärkein. Itse ryhmäkeskusteluissa miehet jakavat vähemmän äitienpäiväjuhlaan liittyviä muistoja verrattuna naisiin. Erkki ja Oiva esimerkiksi mainitsevat erikseen, että heillä päin äitienpäivää ei ehkä vietetty tai se ei ole jäänyt mieleen.

Kevätjuhla muistuu elävästi mieleen monista lauluista, jotka kirvoittavat jakamaan muistoja juhlasta ja kesälomalle pääsystä. Tuula tosin mainitsee, ettei muista kevätjuhlasta oikeastaan mitään, vaikka osaakin useat teemaan liittyvät laulut. Kevätjuhlassa laulettu *Leivo, Nyt kevät on!*, *Peipon pesä* ja *Suvi virsi* ovat niitä lauluja, jotka erittäin todennäköisesti osaavat lähes kaikki tuon ajan kansakoulua käyneet – ja jotka vaikuttavat myös olevan mieluisia laulettavia. Myös passiivisimmat muisteluryhmiin osallistujat laulavat näissä mukana aktiivisesti, mikä viestii laulujen tuttuudesta. Sen lisäksi, että tällaiset laulut osataan erinomaisesti, ne myös herättävät selvästi positiivisia reaktioita, kuten hymyjä ja kehoillista rytmittelyä laulujen mukana. Väitänkin, että tälle sukupolvelle kevätjuhlalaulut, mukaan lukien *Suvi virsi*, kuuluvat ajalliseen siirtymään keväästä kesään, sillä ne tuovat mieleen vahvoja muistoja kevätjuhlasta, kesästä ja nostalgisista tunnelmista. Vuodenkierron ja juhlien tuoma rytmittäminen arjessa olisikin tärkeää huomioida esimerkiksi muistisairaita laulatettaessa, sillä laulut ja juhlat auttavat kiinnittämään henkilön tähän hetkeen (ks. myös Rinne 2019, 300).

Koulussa laulettu **maakuntalaulut** nousevat ikäihmisten osaamiksi ja muistamiksi aiemmissakin tutkimuksissa (ks. Kosonen 2015; Kosonen 2011; Tammela 2018). Muutama tutkittavista kertoo opetelleensa maakuntalauluja ulkoa, mutta suurin osa on laulanut enimmäkseen oman maakunnan ja ”lähiseutujen” lauluja. Ryhmässä laulettaviksi valitaankin lähinnä niiden maakuntien lauluja, joista osallistujat ovat kotoisin tai joihin heillä on sukujuuria. Erityisesti oman maakunnan laulu vaikuttaa olevan tärkeä. Se selvästi kytkeytyy yksilön *kotiseutuidentiteettiin* eli identifioitumiseen kotikunnan ja kotikylän ohella omaan maakuntaan (ks. Anttila 2007, 114). Maakuntalaulut koetaan mukaviksi laulaa, ja niiden historiallinen arvo suomalaista maisemaa kuvailevana tunnustetaan tärkeäksi. Naiset arvioivat maakuntalaulut keskimäärin hyvin tärkeäksi ja mieluisaksi, miehillä moni muu lauluteema nousee niitä olennaisemmaksi.

Maakuntalaulujen ohella **kansanlaulut** ovat pääosin hyvin osattuja, tunnettuja ja siksi selvästi mieluisia laulettavia. Kalevalaista perinnettä olevia runolauluja ei muisteta kovin hyvin, mutta suullisena perinteenä kulkeva *Velisurmaaja* on yllättäen valtaosalle tuttu laulu, jota ei myöhempinä vuosina koulussa liene enää käytetty. Kuten Irja arvelee, heidän ikäpolvensa lienee oppinut laulut alun perin koulussa, ja sen jälkeen niitä on laulettu ”missä milloinkin”. Juuri sellaiset laulut, jotka ovat monien vuosikymmenten aikana kuulonvaraisesti opittua perinnettä ja jääneet edelleen yhteislaulukäyttöön, osataan erinomaisesti. Tällaisia ovat esimerkiksi *Taivas on sininen ja valkoinen*, *Yksi ruusu on kasvanut laakossa*, *Karjalan kunnailla* ja *Soittajapaimen*. Muillakin teemakerroilla laulamamme kansanlaulut osataan verrattain hyvin. Kansanlaulut nousevatkin osallistujien arviossa keskiarvollisesti kaikkein mieluisimmaksi lauluteemaksi ja ne koetaan keskimäärin melko tärkeiksi.

Eräs osallistujille varsin yhteneväinen ja siksi huomionarvoinen kokemus kouluajoilta on päivän työn aloittava aamuhartaus. Se nousee puheeksi muutamilla osallistujilla niilläkin tapaamiskerroilla, jolloin emme laulaneet hengellisiä lauluja. Hartautta muistellaan neutraaliin tai positiiviseen sävyyn, ja tällainen uskonnollinen, tunnustuksellinen hetki koulupäivässä, vaikuttaa olevan osallistujille luonnollinen osa lapsuudenaikaista kouluarkea. Vaikka hartauden pito oli säädetty opetussuunnitelmassa (OPS 1925; 1952), saattoi se joskus jäädä pitämättä, kuten Anneli muistelee eräästä opettajastaan, joka ei ollut ”erityisen uskonnollinen”. Sen sijaan Hilikka, joka ei muista juuri laulutuntiin liittyviä asioita, muistaa aamuhartauden olleen joka päivä – ja se oli Hilkan mielestä melko sotilaallista. Isommissa kouluissa hartauteen kokoonnuttiin juhlasaliin, pienemmissä kouluissa se pidettiin omassa luokassa. Vahvimmin aamuhartauteen yhdistetään virret *Totuuden Henki*, *Mä silmät luon ylös taivaaseen* ja *Soi kunniaksi Luojan*.

Luterilainen kristillisyys vaikutti monella tavalla käytänteisiin osallistujien kodeissa ja koulussa. Suuri osa osallistujista muistaa, että perhe joko kävi sunnuntaisin kirkossa tai kuunteli radiosta jumalanpalveluksen. Ajan uskonnollisesta ilmapiiristä kertoo se, että jopa 17 osallistujaa 20:sta kävi pyhäkoulu lapsuudessaan, vaikka kaikki perheet eivät olleet erityisen katsomuksellisia. Esimerkiksi Anneli mainitsee, että hengellisyys ei hänen lapsuudenkotinsa perintöön

kuulunut, mutta sukulaisten luona oppikouluvuosina asumisestaan hän muistaa, että hengellisyys vaikutti siihen, millaista musiikkia siellä sai kuunnella radiosta. Juhani arvelee, että hänellä lapsuuden laulumuistot kytkeytyvät koulun sijaan juuri pyhäkouluun tai partioon. Pyhäkoulusta tuttuja lauluja onkin laulettu partion ohella kerhoissa, retkillä ja leireillä, jotka muistuvat toisille mieleen hyvinkin elävästi. Pääosin pyhäkoululauluja lauletaan mielellään, ja valtaosa aiheen lauluista osataan hyvin. Vaikka jälkikäteen pyhäkoululaulut arvioidaan keskimäärin jokseenkin mieluisiksi ja tärkeiksi, ne jäävät suhteessa muihin lauluteemoihin arvioiden häntäpäähän.

Laulamistamme **hengellisistä lauluista ja virsistä** useimmat ovat lähes kaikille oikein tuttuja ja hyvin osattuja. Kokonaisuutena aihepiiri kuitenkin jää jälkikäteen tehdyssä arviossa vähiten mieluisten ja tärkeiden laulujen kolmannekseseen. Noin kolmannes tuo esiin, että ei ole nykyään ”erityisen uskonnollinen”, kuten Kirsti, joka huomauttaa, ettei kuulu enää kirkkoon. Huolimatta tästä myös tällaiset henkilöt ilmaisevat haluavansa laulaa lapsuusvuosiltaan tuttuja hengellisiä lauluja ja virsiä. Keskustelussa kuuleekin monesti kommentin, miten *rakkaita* ja *ihania* nämä laulut ovat. Esimerkiksi Anneli vieroksuu kirkossa käymistä, mutta laulaa mielellään kotona puuhastellessaan tuttuja virsiä. Samaten Helvi huomauttaa, että ”*en minäkään mikään uskovainen ole*”, mutta kokee tärkeäksi, että periaatteita ja vanhoja perinteitä, kuten juuri kristillisiä lauluja ja arvoja, pitäisi vaalia. Valtaosa osallistujista paheksuukin tai harmitteleekin sitä, että *Suvivirsi* on poistettu joidenkin koulujen kevätjuhlahjelmistosta, sillä sen koetaan olennaisesti kuuluvan kevätjuhlaan.

Osa aihepiirin lauluista tuo muistoja koulusta, pyhäkoulusta ja muista kirkollisista yhteyksistä, mutta yllättävän moni muistelee laulujen myötä kotia ja menneisyyden läheisiä. Joillekin nouseekin erittäin vahvoja tunnemuistoja siitä, kun oma äiti tai mummo lauleli niitä. Tiettyjä lauluja osallistujat ovat laulaneet itsekin paljon lapsuudessaan. Sen lisäksi, että hengellisiä lauluja ja virsiä on käytetty uskonnollisissa yhteyksissä, ovat ne monen perheessä olleet osa arkea eikä niitä ole välttämättä eroteltu erikseen uskonnon harjoittamiseen (vrt. Kupari 2020, 80). Hengellisistä lauluista hartaimmat, kuten *Kanteleeni*, *Suojelusenkeli* ja *Täällä pohjantähden alla* yhdistyvät toisaalta hautajaisiin, minkä vuoksi niiden laulaminen aiheuttaa muutamilla osallistujilla voimakasta liikutusta.

Se, että lapsuudesta tutut hengelliset laulut koetaan merkityksellisiksi ja niitä halutaan laulaa, johtuneen ensisijaisesti kyseisten laulujen kytköksestä tunnemuistoihin (ks. Saarikallio 2010, 288; Lehtonen 2011, 8) ja siihen, että laulut kuuluvat omaan elämänhistoriaan (ks. Kosonen 2010a). Helena Kupari (2020) ehdottaa, että hengellisten laulujen musiikillinen ulottuvuus auttaa sanoittamaan erilaisia tunteita ja tunnelmia, jotka liittyvät lapsuudenkodin ”kodintuntuun” ja vievät nostalgisiin tunnelmiin. Laulujen sanoitukset taas välittävät henkilökohtaisia muistoja omista läheisistä, ja toisaalta myös kodin uskonnollisesta perinnöstä. Moni laulu saattaa olla tärkeä siksikin, että ne rakentavat konkreettista jatkumoa oman lapsuudenkodin perinnön ja myöhemmän oman uskonnollisuuden välille. (Ks. Kupari 2020, 86, 90.) Nykyisessä sekulaarissa yhteiskunnassa uskonto on kulttuuristunut, jolloin uskontoon kiinnittyvien tapojen ja perinteiden kautta

yksilö toteuttaa kuulumistaan kristilliseen kulttuuriperintöön ilman uskomista (Lähdesmäki 2020, 187). Lapsuudesta tutut hengelliset laulut ja virret voidaan tässä kontekstissa nähdä nimenomaan kristillisen kulttuuriperinnön *tapoina* ja *perinteinä*, jotka koetaan itselle tärkeäksi, vaikka henkilö ei itse kokisikaan muuten olevansa erityisen ”uskonnollinen”. Tämä ilmiö näkyy Suomessa esimerkiksi siinä, että vaikka kirkkoon kuuluu enää alle 70 % suomalaisista, Kauneimmat Joululaulut -tilaisuudet koetaan suomalaisiksi kulttuuriperinnöksi ja niihin osallistuu paljon myös kirkkoon kuulumattomia laulajia (EVL 2020; Kauneimmat Joululaulut 2020). Tätä sukupolvea laulatettaessa onkin hyvä huomioida, että heidän lapsuuteensa kytkeytyvä uskonnollinen laulusto saatetaan kokea ennemmin *perinteeksi* kuin uskonnon harjoittamiseksi. Jenni Spännäri (2008) mukaan uskonnolliset perinteet, kuten virsien laulaminen tai lapsena opitun iltarukouksen lukeminen tuovat ikääntyneelle niin henkilökohtaista turvaa kuin kytkevät heidät yhteisönsä. Uskontoon liittymisen ohella hengelliset laulut saattavatkin kytkeytyä yhteiseen suomalaiseen muistiin, isänmaahan ja suomalaisiin tapoihin. (Ks. Spännäri 2008, 249.)

Muista ajalla ilmenneistä kasvatusihanteista ja arvoista mainittavia ovat lapsiin suhtautuminen, työhön ja reippauteen kurilla kasvattaminen sekä selkeät sukupuoliroolit. Muistellut raittiuskilpajoitukset kuvastavat hyvin aikaa, vaikka niihin liittyviä lauluja ei juurikaan muisteta. Erikoista on, että ruumiillisesta kurituksesta kerrotaan lähinnä huvittuneeseen sävyyn ja ylipäättään kasvatustavat heijastuvat osallistujien puheessa luonnollisena osana ajankuvaa. Arvelen, että muisto on joko käsitelty tai siitä on niin kauan, että nostalgia on ”värittänyt” muistoa positiivisemmaksi (ks. myös Hytönen 2014, 31). Toisaalta oman lapsuuden arvo- ja kasvatusilmapiiri saatetaan kokea ristiriitaiseksi nykyisiin näkemyksiin verrattuna (vrt. Korkiakangas 2013, 24–26), jolloin huumori ikään kuin lieventää ruumiilliseen kurittamiseen liittyviä kokemuksia ja niiden kauhistelua.

Lapsen maailmasta kertovia lauluja muistetaan koulusta hyvin vähän, ja ne koetaan ennemmin liittyvän kotiin ja varhaislapsuuteen. Perheissä ei yleensä laulettu kehtolauluja, vaikka niihin lukeutuvat *Tuu, tuu tupakkarulla* ja *Levon hetki nyt lyö* ovatkin oikeastaan kaikille tuttuja. *Tuu, tuu tupakkarulla* kulki suullisena perintönä eri perheissä hieman eri sanoilla, sillä osallistujat muistavat oppineensa sen isovanhemmaltaan tai äidiltään tietyllä tavalla, joka poikkeaa muiden muistamista sanoista. Vaikka leikkimiseen ja lapsen maailmaan liittyvä laulusto onkin osallistujien lapsuudessa käytetty vähänlaisesti, lapsuuden leikit voivat olla mieluisa ja virittävä keskustelunaihe. Pula-ajasta huolimatta lapsuus muistetaan rikkaana ja monipuolisena, ja leikkien kerrotaan olleen vaarallisempia kuin nykyään. Osallistujat saattavat kommentoida, että ”nykyään ei semmosta enää leikitä” ja he vertaavat usein omaa lapsuuttaan tähän päivään. Esimerkiksi nimi- ja syntymäpäiviä vietettiin harvemmin, lapset leikkivät lähinnä keskenään ilman, että aikuiset vahtivat ja monesti leikit tapahtuivat metsässä ja olivat ”maalaisleikkiä”.

Osallistujat kokevat lauluissa esiintyvät ajan kasvatushanteisiin liittyvät perinteiset **sukupuoliroolit** luonnollisena. Ne näyttäytyvät tavassa, jolla osallistujat muistelevat aikansa lapsuutta: tytöt ja pojat leikkivät ja touhuserivät omia juttujaan, ja heidät kasvatettiin eri rooleihin. Muutaman puheesta välittyä oudoksumista tai huvittunutta suhtautumista nykyiseen sukupuolisensitiiviseen kasvatukseen: ”Silloin tytöt oli tyttöjä ja pojat poikia”. Sukupuolirooleihin liittyvät asenteet tulevat hyvin leikkilauluissa esiin: esimerkiksi *Oravan pesän* tahdissa leikkivät ainoastaan naiset, vaikka kaikki miehet toki laulavat laulun mukana. Tonttuleikkilauluissa ja kuusijuhlan näytelmien rooliensaossa kerrotaan tyttöjen saaneen keijujen ja enkeleiden roolit, poikien peikkojen ja tonttujen roolit. Muutama naisista muistelee harmistuneena joutuneensa ”väärään” rooliin oltuaan tonttu. Muutamassa laulussa esiintyvänä sanat ”tyttö” tai ”poika” ovat selvästi olennaisia laulaa osallistujien mielestä ”oikealla tavalla”. Esimerkiksi viitattaessa itseän paimenlaulussa osa naisista lauloi ”minä pieni paimentyttö”, kun monisteessa oli painettu ”poika”. Toisessa laulussa painettuna on ”siell’ kohtasin mä tytön” (romanttinen merkitys), ja naisista muutama huomauttaa tai vaihtaa laulaessaan sanan ”tytön” kohdalle ”pojan. Piirileikkejä käytiin tyttö-poika pareina ja keskimäärin piirileikit tuntuvat olevan tutumpia ja mieluisampia naisille. Esimerkiksi Juhani naureskelee, ettei siihen aikaan pojat paljoa leikkineet piirileikkejä vaan touhuserivät muita juttuja. Pojat muistetaan vähemmän ja huonommin laulavina kuin tytöt, joskin jotkut kertovat, että jos oli hyvä-ääninen poika, laitettiin hänet esiintymään esimerkiksi äitienpäiväjuhlassa. Erään ryhmän keskustelussa nousseekin ehdotus, että miehiä oli kenties vaikeampi saada muisteluryhmään juuri sen vuoksi, että osallistujien koulu-aikaan poikia ei kannustettu laulamaan, ellei heillä ollut valmiiksi hyvää ääntä. Näin miehille on saattanut jäädä negatiivisempi kokemus koululaulukulttuurista kuin naisille, eivätkä he siksi ole niin innokkaita lähtemään mukaan ryhmään, jossa lauletaan koululauluja ja muistellaan koulu-aikaa. On myös merkillepantavaa, että naisten ja miesten vastauksissa on keskenään selkeitä eroavaisuuksia siinä, millaiset laulut he kokevat mieluisiksi ja tärkeiksi.

Osallistujien kokemukset vahvistavat niin ikään kansakoulun opetussuunnitelmassa 1952 mainittua vahvaa suositusta, ettei lapsille sovi laulattaa iskelmiä tai muita ”renkutuksia”, eivätkä osallistujat niitä muistakaan koulussa käytetyn. Kuten Kosonen (2012a, 40) huomauttaa, iskelmät ja populaarimusiikki eivät kuuluneet lainkaan kansakoulun laulustoon, vaikka jälleenrakennusajalla muuten musiikkikulttuurinen murros tekikin tuloaan. Esimerkiksi Raimon muisto siitä, että hän sai laulukokeesta hylätyn laulettuaan iskelmän *Suklaasydän*, kuvastaa ajan musiikkikasvatuksellisia arvoja. Yllättävää oli, etteivät osallistujat juurikaan yhdistä kuuntelemiamme ja laulamiamme iskelmiä lapsuusvuosiinsa, vaan niitä alettiin kuunnella ja kuluttaa pääosin vasta rippikouluikäen kynnyksellä teini-iässä. Tämän vuoksi olen siis rajannut iskelmälauluihin liittyvän analyysin pääosin tutkimuksen ulkopuolelle, vaikka niissä on paljon sellaisia lauluja, jotka osallistujat kokevat mieluisiksi ja tärkeiksi. Koska niitä ei juuri muisteta vielä lapsuus- ja kansakouluvuosilta, ne jäivät tämän tutkimuksen tutkimusasetelman kannalta epärelevantteiksi: iskelmämusiikki ei siis tälle osallistujajoukolle oikeastaan ole

osa kansakouluvuosilta tuttua musiikillista materiaalia, johon liittyviä kokemuksia ja laulumuistoja tutkin.

Osallistujissa on toki muutamia henkilöitä, joille kuultu musiikki on jäänyt henkilökohtaisesti tärkeäksi – kuten Tuulalle, jolle alkuperäislevytysten kuuntelu tuntuu herättävän voimakkaimmin erilaisia eläviä muistoja ja hän mainitseekin usein, että heillä kotona kuunneltiin paljon radiota. Koska kaupunkiin tulivat sähköt ja radiot aikaisemmin kuin maalle, on kaupunkiolosuhteissa eläneillä ollut hieman erilaiset mahdollisuudet kuluttaa kulttuuria ja musiikkia kuin maalla. Iskelmiä ja lastenlevyjä kuunneltiin lähinnä radiosta, silloin kun sellaista musiikkia sieltä sattui tulemaan. Osallistajat muistavat kuunnelleensa radiosta lähinnä *Lauantain toivottuja levyjä* ja *Lastentuntia*, joissa saattoi joskus kuulla lastenlevyjä. Jos kotona oli levysoitin, siihen hankittuja levyjä ei ollut montaa ja samaa levyä sitten kuunneltiin kerta toisensa jälkeen. Muutama muistaa hankineensa levysoittimen vasta aikuisena. Kansakouluikäisillä lapsilla varsinkaan maaseudulla ei siis välttämättä ollut muita musiikillisia vaikutteita kuin itse laulettu laulut. Muistoissa kuuluu ajankuva, joka heijastui radio-ohjelmissa: sota-vuosien jälkeinen radio-ohjelma painottui torvimusiikkiin, klassiseen musiikkiin ja varsinkin juhlapyhinä kuultuun isänmaalliseen ohjelmistoon. Se, kuinka harvalla oli kotonaan levysoitin vielä 1950-luvulla, voi olla yksi syy sille, ettei iskelmiä yhdistetä lapsuuteen.

Mediassa tapahtunut muutos 1960-luvulle tultaessa lieneekin yksi vahva tekijä sille, miksi tältä ikäryhmältä on mielekästä tutkia lapsuuteen liittyvää musiikkia ja juuri itse laulettuja lauluja. Heidän musiikillinen lapsuutensa oli täysin erilainen kuin myöhemminä vuosikymmeninä syntyneillä. Esimerkiksi 1960-luvulla syntyneiden kodeissa on ollut jo hyvin radioita ja televisio alkoi hiljalleen yleistyä kodeissa. 1960-luvun lopulla televisiolupia myyty jo miljoona ja televisiosta tuli useampia lastenohjelmia ja iskelmäviihdettä (Heinonen 2008b, 7).

9.1.2 Laulut kantavat kehollisia ja tiedostamattomia merkityksiä

Kuten Minna Huotilainen ja Leeni Peltonen (2017) esittävät, varhaisina vuosina opitut laulun sanat ovat tallentuneet vahvoina tunnemuistoina pitkäkestoiseen muistiin ja sanat näköjään myös muistetaan. Virren *Soi kunniaksi Luojan* laulaminen ja siitä keskustelu vahvistaa ajatustani siitä, että myöhemmin kuullut sanat eivät ehkä tartu mieleen niin hyvin. Osallistajat lauloivat kyseistä virttä niillä sanoilla, joilla sitä osallistujien koulu-aikaan lienee laulettu vuoden 1938 virsikirjan painoksen mukaisesti. Itse osaan virren sanat uudemman vuoden 1986 painoksen mukaisesti; osallistajat ovat siis olleet tuon uudistusvuoden aikana ja sen jälkeen keski-iässä. Sanojen uusimisesta on muisteluryhmien toteutushetkellä yli 30 vuotta, joten mikäli joku osallistujista on käynyt kirkossa ja laulanut virttä tuon jälkeisenä aikana uusimmilla sanoilla, ne eivät ilmeisesti ole jääneet mieleen, sillä uusimmat ehdottamani sanat tuntuvat osallistujista hyvin vierailta. Erityisesti silloin, jos osallistuja ei ole käynyt enää aikuisuudessa hengellisissä tilaisuuksissa eikä hänellä ole tarttumapintaa uudempiin versioihin sanoista, tulisi lapsuudesta tutut virret laulattaa lapsuusvuosina opitun version mukaan. Eila ja Erkki sanoittavatkin, että on ikävä käydä kirkossa, kun virsiä ei enää osaa laulaa.

Ylipäänsä sanojen osaaminen ja laulujen tuttuus vaikuttaisivat olevan muisteluryhmiin osallistujille merkityksellistä, sillä moni kommentoi herkästi, mikäli laulussa havaitaan muutoksia verrattuna siihen, miten se on alun perin itse opittu. Tutut, paljon laulettu säkeistöt osataan hyvin, mutta vieraampien laulujen aikana osallistajat saattavat näyttää hämmentyneeltä, kohdistaa katseensa monisteeseen ja kommentoida jälkikäteen, että ”tämä säkeistö oli vieras, tätä ei koulussa laulettu”. Vieraat, muutetut versiot sanoista turhauttavat ja joskus myös aiheuttavat hämmennyksen lisäksi pahennusta. Valmiiksi osatut sanat tulevat usein tiedostamatta alitajunnasta, minkä Irja havaitsee *Suviwirren* neljännen, nykyisin hieman vieraamman säkeistön kohdalla ja toteaa, että ilmeisesti sitäkin on laulettu, kun se tuli niin ”automaattisesti”. Näin ollen olisikin tärkeää, että laulumateriaalia ikääntyneille tehtäessä varmistettaisiin, että laulattaja on osannut valita oikeat versiot sanoista. Laulujen tuttuus näyttäisi vaikuttavan myös itse laulukokemukseen: tuttuja lauluja on mukava laulaa!

Toisinaan laulujen musiikilliset elementit, kuten melodia tai rytmi, ovat jääneet paremmin mieliin kuin sanat. Pääosin lauluihin tullaan hyvin mukaan ja varsinkin sitten, kun musiikki (säestys & laulaminen) alkaa, joillakin osallistujilla selvästi ”syttyy lamppu” ja he yhtyvät lauluun, kun selvästi muistavat sen musiikin kautta. Osallistujista kaikki eivät olleet aktiivisia laulajia, mutta tietyt laulut saivat heidätkin edes yrittämään laulamista, jos he kokivat ne tutuksi. Kansanlaulujen tyylliset sävelmät saivatkin useimmat mukaan laulamaan ja syyksi tähän kerrottiin, että laulun sävel tuntui tutulta. Tämä saattaa johtua siitä, että he ovat lapsena ja nuorena laulaneet ja kuulleet runsaasti tietyn tyyppisiä lauluja ja tämä musiikillinen pääoma auttaa ennakoimaan laulujen melodiakulkuja ja rytmejä (ks. esim. Salakka ym. 2021). Jos tutkimuksessani käyttämiäni lauluja laulettaisiin nykynuorille, olisi laulujen osaamisprosentti todennäköisesti hyvin paljon pienempi, sillä niistä kaikkia ensinnäkään ei enää käytetä, ja toiseksi, nyky-musiikin melodiakulut ja rytmitykset poikkeavat kansakoululauluista. Nuorten musiikillinen pääoma on siis keskimäärin hyvin erilaista kuin tutkimani sukupolven (ks. Purhonen ym. 2014). Vaikka ikääntyneet eivät tuntisi hyvin kaikkia laulatettavia lauluja, on todennäköistä, että he saisivat niistä kiinni yhdessä laullessa, sillä he ovat lapsuudessaan ja nuoruudessaan tottuneet sen tyyliin lauluihin ja pääsevät näin ollen kiinni lauluun.

Ikääntyneiden musiikillinen pääoma kuvastuu siinäkin, millaista musiikkia osallistajat mielellään nykyään kuuntelevat ja millaisen musiikin he kokevat epämieluisaksi. Useimmiten vastauksissa mieluisimmaksi nimetään klassinen instrumentaalimusiikki, iskelmä ja vanha tanssimusiikki, mutta myös vokaalimusiikki (kuorot) ja vanha jazz. Klassinen musiikki jakaa mielipiteitä, sillä muutama osallistuja mainitsee erikseen oopperan ja klassisen epämieluisaksi. Nykyaikainen pop, rap ja kevyt musiikki näyttävät joillekin epämieluisina, kuten voimakkaita säröääniä sisältäviä elementtejä edustavat genret rock ja heavy. Ridder (2019, 287) huomauttaa, että iäkkäät ihmiset eivät yleisesti ottaen nauti kovasta ja meluisasta musiikista, mikä saattaa johtua ihmisen aistinvaraisen havaitsemisen muutoksista ikääntyessä. Tämä saattaa olla yksi selitys sille, miksi verrattain

moni kuvailee inhokkimusiikkiaan esimerkiksi sanoilla ”kova”, ”repivä” tai niemenomaisesti heavy. Osallistujien suhtautuminen musiikinlajeihin saattaa kuitenkin pohjata alitajuisesti varhaisten elinvuosien kokemukseen; iskelmä, vanha tanssimusiikki, kuoromusiikki, klassinen musiikki ja vanha jazz saattavat tuntua äänimaailmaisemaltaan tutuimmalta (vrt. Salakka ym. 2021, 13–14).

Vaikka osallistuja ei olisikaan itse reflektoinut palautteessa kokeneensa tunteita, heidän ulosantinsa, ilmeensä ja keholliset reaktionsa välittivät minulle tutkijana viestin, että näiden laulujen kautta he pääsivät kiinni vahvoistakin tunteista. Omaan läheiseen liittyvä laulu nostaa usein vahvoja tunnemuistoja ja aiheuttaa tunnereaktioita. Tietyt hengelliset laulut ja *Älä itke, äitini* aiheuttavat liikutusta, joka on selkeä tunnereaktio, mutta jonka tulkitseminen on välillä haastavaa. Pääasiallisesti syy liikutukselle avataan sanallisesti laulujen jälkeen, mutta tietyissä tilanteissa itku jää sanoittamatta. Liikutus voi luonnollisestikin olla myös positiivista, nostalgisen haikeaa, mutta havaitsin tilanteita, joissa tulkitseen kummunneen voimakkaasta surusta, vaikka henkilö ei avannut syytä itkulleen laulun päätteeksi. Näissä tilanteissa arvelen, että laulu kytkeytyy sellaiseen voimakkaaseen muistoon tai tunteeseen, jota ei osata tai haluta sanoittaa. Kuten Känkänen (2013) ja Lehtonen (2011) esittävät, musiikki tarjoaa etäisyyden vaikeisiin kokemuksiin, jolloin niitä voidaan katsoa ikään kuin kauempaa. Samalla havaitaan laulujen kytkökset kehollisuuteen: usein musiikkiin liittyvät reaktiot, kuten juuri liikutus, ovat kehollisia automaattisia toimintoja ja yleensä tiedostamattomia (ks. Kosonen 2010a, 300–301; ks. myös Punkanen 2011, 58). Liikutus on toisaalta kollektiivista: osa liikuttuu laulun yhteydessä siksi, että joku muu ryhmäläisistä liikuttuu.

Tietyt laulut aktivoivat kehollisesti keinuttelemaan, saavat aikaan hymyjä tai jalan vatkamaan tahdissa. Tällaiset keholliset reaktiot tulkitseen positiivisiksi kokemuksiin. Laulut, joihin on liittynyt leikkiä tai muuta liikettä, saivat osallistajat näyttämään kehollisesti ja ilmein tyytyväisyytensä siihen, että he osasivat laulun ja usein joko jo etukäteen tai laulun jälkeen kommentoimaan ilahtuneesti, että tämä laulu tunnettiin tai osattiin. Laulujen aikaansaama kehollinen muisto näyttäisikin aktivoituvan hyvin juuri sellaisten laulujen kautta, joihin kehollista toimintaa on liittynyt (vrt. Punkanen 2011). Aktiivisinta käsillä ja keholla leikkimistä tapahtui *Oravan pesän* aikana, jonka moni lauloi kokonaan ulkomuistista ilman laulumonistetta. Samaten tonttuleikkilaulujen kautta osa osallistujista selvästi palasi kehollisesti leikkitapahtumaan ja alkoi leikkiä laulun mukana innokkaasti, kuten Helvi ja Kerttu, jotka silminnähdessä riemastuivat laulun tahtiin keinumisesta ja leikkimisestä. Erikoista on, että tonttuleikkilaulujen jälkeen niihin liittyviä tapahtumia kuvataan hyvin tarkasti; esimerkiksi Irja kertoo muistavansa laulun kautta koko luokkamiljöön ja kuinka keijut leikkivät laulun tahtiin valkoisissa kreppipaperihameissa. Samanlaisia tarkkoja muistoja vaatteista ja leikkiin liittyvästä roolijaosta on muillakin. Piirileikki *On neidolla punapaula* puolestaan saa Kertun ja Mairen esittämään ja selittämään tanssiaskelia laulun päätteeksi. Vastaavanlaista kehollista aktivoitumista näkyy lorutteluissa *Vedetään nuottaa*

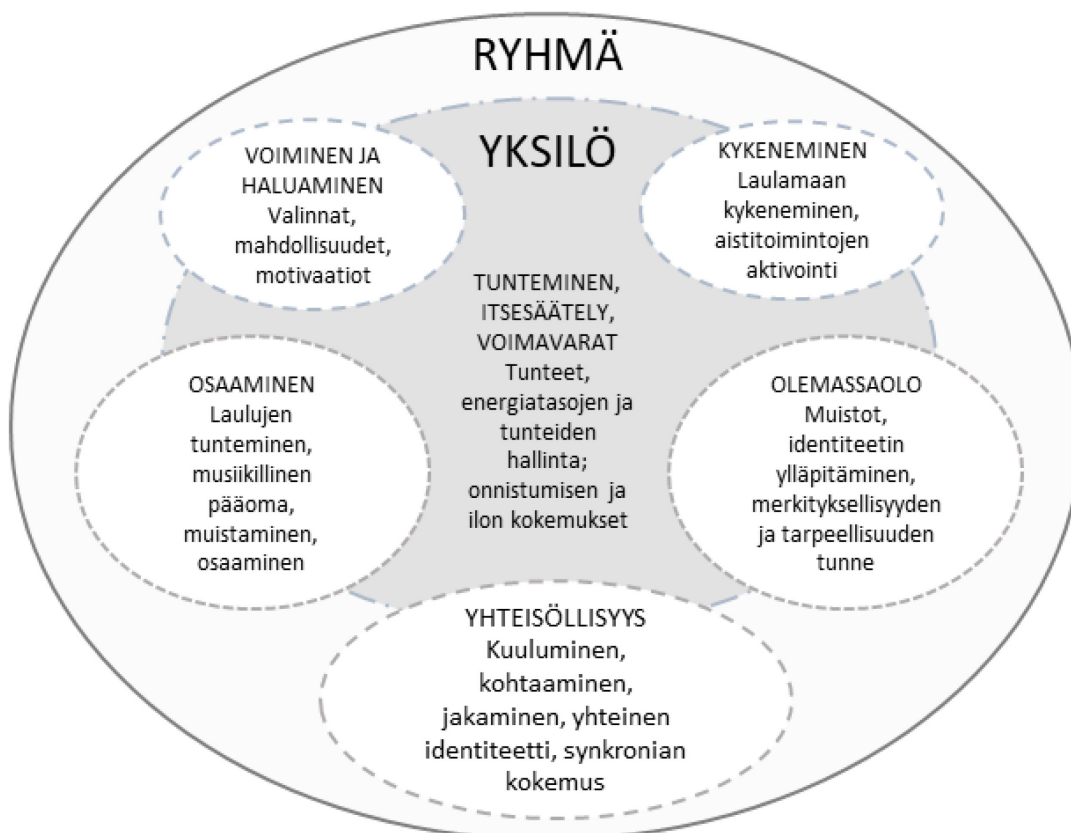
ja *Körö, körö kirkkoon*, kuten myös kodin puhdelauluista kerrottaessa, jolloin muistelija alkaa näyttää esimerkkiä, kuinka vaikkapa separaattoria pyöritettiin.

On merkittävää, että musiikin ja kenties siihen liittyvän kehollisen, jonkin alitajuisen kytköksen kautta (ks. Juntunen 2009) Oivalla aktivoituu muisto ja kokemus, jota hän ei ilman siihen liittyvää laulua muista: irrallisesti keskustellessamme piirileikeistä muussa yhteydessä Oiva ei muista, että heillä koulussa olisi niitä käyty. Kuitenkin piirileikkilaulun *On neidolla punapaula* jälkeen Oiva kertoo, kuinka heillä tytöt ja pojat olivat ringissä ja korostaa muistamista: ”...*en nyt muista mitä musiikkia mitä niitä oli, mutta sen kyllä muistan, että piirileikkiä kyllä tanssittiin*”. Tämä on konkreettinen esimerkki siitä, kuinka voimakas virike musiikki on muistamiselle ja mieleen palauttamiselle, mikä on havaittu myös aikaisemmissa tutkimuksissa (esim. Kalakoski 2010; Särkämö ym. 2014; Niemelä 2016; Dassa 2018; Salakka 2021).

Lapsuuden laulukokemuksiin liittyvät muistot ovat niin miehillä kuin naisilla pääosin positiivisia, ja kansakouluaikojen kritisoitua laulukoetta (ks. esim. Lehtonen 2011) muistelevat epämieluisana ainoastaan Ulla ja Hilikka. Hilikka jättää monesti ryhmässä osallistumatta laulamiseen perustellen, että hänellä särkyä ääni, ja hän tuo esiin *omien lastensa* ikävän kommentin, joka jätti jäljen siihen, ettei hän juuri uskalla laulaa. Arvelen, että Hilikan negatiivisista laulukokemuksista huolimatta muisteluryhmä tarjosi puitteet ja mahdollisuuden korvaavalle, mieluisalle laulukokemukselle. Tätä edesauttoivat palaaminen vanhaan ja tuttuun laulustoon sekä avoin, lämmin ja vuorovaikutteinen ryhmän ilmapiiri. Musiikki vie muiston äärelle ja samalla ikään kuin taannuttaa kuulijansa varhaisempiin kehitysvaiheisiin, mikä voi auttaa purkamaan tiedostamattomia paineita ja riskiriitoja tuomalla tiedostamattomia, jopa traumaattisia kokemuksia psyykkisesti käsiteltäväksi ja tiedostettavaksi (Lehtonen 2011, 88). Ryhmässä toin myös ilmi osallistujille, että tarkoitus ei ole arvioida, kuka laulaa parhaiten, vaan kukin saa osallistua omalla äänellään. Tuula esimerkiksi huomioi palautelomakkeessa, että näitä ”kehittyvien” laulajien ryhmiä pitäisi olla enemmän. Miehistä etenkin Sepon kommentti palautelomakkeessa on huomionarvoinen: Seppo, joka vastaa kysymyksessä suhtautumisestaan yhteislauluihin ”*En pidä yhteislauluista enkä laula*”, kokee kuitenkin lapsuudestaan tuttujen laulamisen tärkeänä ja vastaa syyksi tähän sen, että hänestä näitä oli kivaa palautella mieleen. Näin ollen muisteluryhmä voi toimia harrastuksena sellaisellekin henkilölle, joka ei ole varsinaisesti kiinnostunut laulamisesta vaan haluaa muistella yhdessä vertaisten kanssa laulujen kautta.

9.2 Tuttujen laulujen laulaminen ja yhdessä muistelu mahdollistavat kokemusta osallisuudesta ja toimijuudesta

Toinen tutkimukseni pääkysymys kohdistui siihen, millaisia mahdollisuuksia laulamiseen ja muisteluun perustuva muisteluryhmätoiminta tarjoaa ikääntyneelle toimijuuden ja osallisuuden näkökulmasta. Aineiston analyysivaiheessa havaitsin, että ryhmässä vertaisten kanssa yhdessä musiointi ja keskustelu vaikuttivat osallistujiin monitasoisesti niin tunteiden, kognition, yhteisöllisyyden kuin identiteetinkin tasolla. Oivalsin, että useat aiemmissa osallisuuden ja toimijuuden malleissa esiteltyt elementit ovat tässä kontekstissa niin limittäisiä tai päällekkäisiä, että niistä on luonnollista rakentaa uusi malli. Kiteytin kuvioon 10 osatekijöitä, joiden kautta yksilön osallisuuden ja toimijuuden kokemukset mahdollistuvat muisteluryhmän viitekehyksessä. Tässä kaikkia osa-alueita yhdistävä tekijä on ikääntyneen lapsuusvuosilta tutut laulut. Kuvion ulkokehällä on ryhmätilanne ja vuorovaikutus muiden osallistujien kanssa ja sisäkehällä yksilön kokemukset. Tässä mallissa osallisuuden ja toimijuuden osatekijöistä useampi mahdollistuu juuri vuorovaikutuksessa muiden kanssa ryhmätoiminnan kautta. Kuviossa 10 esittelemäni malli tuo uutta näkökulmaa *osallisuuden* (ks. Särkelä-Kukko 2014; Isola ym. 2017; Leemann ym. 2021; Pietilä & Saarenheimo 2017) ja *toimijuuden* (ks. Jyrkämä 2013; Karlsen 2011) aiempiin teorioihin ja malleihin.

KUVIO 10 Toimijuuden ja osallisuuden osatekijöitä, joiden toteutumista muisteluryhmään osallistuminen yksilölle mahdollistaa. KUVIO: AT.

Kuvion 10 keskelle olen sijoittanut yksilön *tunnekokemukset*. Muut toimijuuden ja osallisuuden osatekijät eli *voimisen, haluamisen, kykenemisen, osaamisen ja olemassaolon* olen sijoittanut yksilön ja ryhmän rajapinnalle, sillä moni näistä voi toteutua ilman vuorovaikutustakin laulun ja muistelun kautta, mutta niiden mahdollisuudet ovat moninaisemmat ryhmässä. Sen sijaan *yhteisöllisyyden* kokemuksista suurin osa mahdollistuu nimenomaan vuorovaikutuksen kautta, mutta kuulumisen tunnetta ja kollektiivista identiteettiä voi kokea itsekseen ilman ryhmätoimintaa-kin esimerkiksi samaistumalla laulujen kautta suomalaisuuteen tai omaan ikäryhmäänsä.

Tunteminen, itsesäätely, voimavarat. Muisteluryhmään osallistuminen koettiin pääosin mukavana ja tunteita herättävänä. Moni oli iloinen, että lähti ryhmään ja kuvasi olevansa kiitollinen, että sai olla mukana. Musiikki ja laulut saivat aikaan kokonaisvaltaisesti voimakkaita tunnekokemuksia (ks. esim. Nyberg 2013) ja laulut kytkeytyivät kokemusten ja muistojen kautta osallistujien omaan elämänhistoriaan (vrt. Kosonen 2010a). Laulaminen ja musiikin kuuntelu siis mahdollistavat erityisesti toimijuuden *tunteamisen* (Jyrkämä 2013) osa-alueen toteutumista. Tunnekokemukset, joita laulut ja pintaan nousevat muistot aiheuttavat, ovat usein tiedostamattomia, varsin kehollisia kokemuksia (ks. Kosonen 2010a; Juntunen 2009), eikä niitä välttämättä edes itse tunnisteta tai tiedosteta. Tietyt laulut selvästi naurattavat, ilahduttavat tai huvittavat, ja silminnähtävää ilahtumista tapahtuu elävien muistojen mieleen nousemisesta ja siitä, että muistoja voi jakaa toisille. Esimerkiksi koulun tonttu- ja keijuleikkien muistelu tuo selvästi iloa etenkin naispuolisille osallistujille. Positiivisten tunteiden ohella muisteluryhmä aikaansaa monenlaista tunteiden kirjoa, sillä laulujen ja muistojen kautta pääsee käsiksi surullisiin ja haikeisiin tunnelmiin. *Itsesäätelyn* näkökulmasta tietoinen tunteiden ja energiatasojen hallinta mahdollistaakin sen, että laulujen ja musiikin kautta ikääntynyt voi aktivoitua ja säädellä oloaan, kuten nostattaa omaa mielialaansa laulamalla tai kuuntelemalla iloisia ja reippaita lauluja (ks. Karlsen 2011; ks. myös Saarikallio 2017). Hymyt ja ilahtuneet kommentit siitä, kun laulun muisti ja sen osasi, kertovat tuttujen laulujen moninaisista mahdollisuuksista nostattaa mielialaa. Laulut voivat tarjota myös mahdollisuuden käsitellä negatiivisia tai vaikeita tunteita, esimerkiksi läheisen kuolemaan tai omaan sairauteen liittyvää surua (ks. Peltola 2018).

Musiikin ja laulujen kautta tunne-elementit ja niiden kokemukset ovat toki mahdollisia ilman ryhmääkin, esimerkiksi jos ikääntynyt kuuntelee, laulaa ja muistelee itsekseen tuttuja lauluja. Tämän vuoksi olen asettanut ne kuvion keskelle, yksilön kokemusten ytimeen. Ryhmässä tunnereaktiot kuitenkin usein ikään kuin "tarttuvat" muihin; kun yksi liikuttuu, muutkin helposti alkavat kyynelehtiä. Yhteinen liikutus voikin olla jopa hyvin terapeutista, sillä ihmisiltä saattaa nykyään puuttua tilanteet, joissa itkeminen on sallittua (ks. Toivonen 2013, 96). Koska musiikki tarjoaa symbolisen etäisyyden vaikeisiin kokemuksiin (Lehtonen 2011, 80), antaa se mahdollisuuden liikuttua ja käsitellä omia tunteuksiaan ryhmässä ilman, että liikutuksen syytä tarvitsee avata välttämättä muille. *Voimavarojen* näkökulmasta yhtyessään tuttuun lauluun osallistuja voi kokea *onnistumista* ja *iloa* huomattessaan, että hän vielä osaa laulun sävelen ja

muistaa sen sanat (ks. Huhtinen-Hildén ym. 2017, 73). Jotkut laulavat kyseisiä lauluja arjessaan, joten laulut voivat olla ikääntyneelle hyvin merkityksellinen tapa toteuttaa omaa musiikillisuuttaan arjessa ja sitä kautta yksi voimavara. Musiikin tuottama ilo, nautinto ja onnellisuus ovat tutkitusti yhteydessä psyykkiseen terveyteen – ja tällä voi olla merkitystä ihmisen jokapäiväisessä elämässä (ks. Saarikallio ym. 2020).

Voiminen ja haluaminen. Toimijuuden modaliteeteista *voimisen* ja *haluamisen* (Jyrkämä 2013) mahdollisuudet tulevat näkyväksi siinä, että osallistuja voi *tehdä päätöksen* ryhmään tulemisesta tai kieltäytyä osallistumasta sen mukaan, kokeeko hän toimintaan osallistumisen itselleen motivoivana, mieluisana toimintana (vrt. Tähti 2015). Kokemus itsestä päätöksen tekijänä on tärkeää esimerkiksi palvelutalossa asuvalle ikääntyneelle, jolla toimijuuden ja valinnan mahdollisuudet arjessa voivat olla kaventuneet (ks. Pikkarainen 2019, 193). Ryhmään osallistui innokkaasti laulavien ohella henkilöitä, jotka ilmoittivat, etteivät juuri pidä yhteislaulujen laulamisesta eivätkä osallistu muisteluryhmän ulkopuolella juurikaan yhteislaulutilaisuuksiin. Siitä huolimatta he lähtivät mukaan ja kokivat muisteluryhmään osallistumisen mieluisaksi. Tämä viitanee siihen, että muisteluryhmä soveltuu hyvin sellaisille henkilöille, jotka eivät koe laulamista itselleen luontevana, mutta jotka haluavat osallistua ryhmätoimintaan ja muistella yhdessä vertaisten kanssa lauluja ja niihin liittyviä muistoja. *Haluaminen* ja siihen liittyvä motivaatio näyttäytyykin tämän tutkimuksen osallistujilla ryhmän toimintaan sitoutumisena ja intervention loppuun asti ryhmässä mukana olemisena. Lisäksi se, että osallistujat voivat tuokioissa osallistua tai olla osallistumatta laulamiseen sekä valita itse, mitä muistoja tuovat esiin vai kertovatko itsestään mitään, edesauttaa kokemusta omasta toimijuudesta sekä osallisuudesta (vrt. Isola ym. 2017).

Kykeneminen. Osallistujat itse toivat esiin, kuinka laulut voivat toimia välineenä *kykenemiselle*, vaikka aistit ja toimintakyky olisivatkin heikentyneet. Muisteluryhmään osallistuneet olivat pääosin kognitiivisesti vielä hyväkuntoisia, mutta joukossa oli myös henkilöitä, joilla oli lievää kognitiivista heikentymistä tai jonkin asteista fyysisen toimintakyvyn alenemista. Lievä näkökyvyn tai liikkuntakyvyn heikentyminen eivät olleet esteenä laulamiseen ja muisteleamiseen osallistumiselle (vrt. Ryösö 2018). Valtaosa lauluista oli osallistujille niin tuttuja, että niiden laulamiseen kykeni osallistumaan, vaikka sanojen lukeminen monisteesta olisi haastavaa. Tähän tutkimukseen osallistuneet henkilöt, jotka käyttivät liikkumiseen apuna rollaattoria tai pyörätuolia, kykenivät osallistumaan laulamiseen. Kykeneminen ei kuitenkaan toteudu, mikäli laulettavien laulujen ääniala ei sovellu omalle äänelle ja näin laulamiseen mukaan tuleminen on haastavaa. Tämän vuoksi ryhmän vetäjän on mukailtava laulujen sävellajia ikääntyneiden äänialaan sopivaksi. Muutaman kerran ryhmässä tuodaan esiin, että oma lauluääni ei ole enää niin hyvässä terässä kuin nuorempana, mutta laulamiseen silti osallistutaan. Oma kokemus heikentyneestä lauluäänestä ei siis ole este kykenemiselle, mikäli itse haluaa heikentyneestä lauluäänestään huolimatta laulaa. Ryhmän salliva ja turvallinen ilmapiiri voi myös mahdollistaa sen, että osallistuja uskaltaa laulaa ”huonommallakin” lauluäänellä.

Laulamisella ja musiikin kuuntelulla on myös mahdollisuuksia ikääntyneen kognitiivisen toimintakyvyn edistämiseksi (ks. esim. Särkämö ym. 2011; Ruokonen ym. 2011). Juhani raportoi kokeneensa kognitiivisten toimintojensa parantuneen intervention aikana ja hän löysi ryhmän myötä Spotify-sovelluksen ja sieltä itselleen mieluista musiikkia kuunneltavaksi terapiatehtävien taustalle. Kun aivomekanismeja stimuloidaan mielekkäillä virikkeillä, se vaikuttaa työmuistiin ja muuttaa aivoja jatkuvasti (Ridder 2019, 285). Mikäli toimintakyky ja kognitiiviset taidot ovat jo huomattavasti heikentyneet, voi pitkälle edennyttä muistisairautta sairastava henkilö kokea musiikkiin eläytymistä tunnemuistinsa kautta (ks. Pynnönen 2019) tai reagoida siihen silloinkin, kun muut aistireaktiot eivät enää toimi (ks. Särkämö & Sihvonen 2018). Ryhmätilanne toisaalta tarjoaa yksilölle välineen olla osallinen pelkästään läsnä olemalla, kuuntelemalla ja muita seuraamalla, mikä jo itsessään *aktivoi aistitoimintoja* (ks. Häyrynen 2019). Usein laulut saavat tiedostamattomasti rytmittämään mukana jalalla tai kädellä ja toisinaan keinuttelemaan tahdissa. Vaikka henkilö ei itse laulaisikaan, hän saattaa kehollisesti ottaa osaa musiikkiin. Ehdotankin, että muisteluryhmätoimintaa on mahdollista soveltaa niin vielä kognitiivisilta ja fyysisiltä kyvyiltään hyväkuntoisille ikääntyneille kuin muistisairaille ja sellaisille henkilöille, jotka eivät kykene enää selviytymään itse arjen toimista.

Osaaminen. Itselle valmiiksi tuttujen laulaminen ja niiden osaaminen mahdollistavat ikääntyneelle kokemusta *osaamisesta*. Usein kuultu kommentti ennen laulua ”tämän minä tunnen”, tai laulun jälkeen ilahtuneena ”tämän minä muistin” tai ”tämän minä osasin” kuvastaa, miten merkittävää on saada kokemus siitä, että osaa ja muistaa jotakin hyvin, vaikka moni muu arjen asia alkaisikin unohtua. Tuttujen laulujen laulaminen ja kuuntelu voivatkin osaamisen ja hallinnan kokemusten kautta tukea ikääntyneen minuutta ja käsitystä omasta pystyvyydestä (ks. Lehtonen 2011, 91). Erityisesti ulkoa osattujen laulujen laulaminen voi antaa ikääntyneelle tärkeän kokemuksen omasta osaamisesta, niistä tiedoista ja taidoista, joihin vielä pääsee käsiksi (vrt. Huhtinen-Hildén ym. 2017). Lauluja tunnetaan huima määrä, mikä viitanee siihen, että kyseisen sukupolven edustajilla kansakoululauluihin liittyvä lauluvaranto ja tätä kautta musiikillinen pääoma on runsas. Ryhmässä jäsenten yhteinen musiikillinen pääoma ja sukupolvikokemus toimivat laulujen ja muistojen mieleen palauttamisessa, sillä jonkun toisen jakama muisto saattaa palauttaa mieleen omasta menneisyydestä samankaltaisen tapahtuman. Toisaalta ikääntyneelle kokemus siitä, että tietää ja tuntee jonkin asian paremmin kuin häntä nuorempi henkilö, kuten tässä tapauksessa tutkija, voi tuoda varmuutta itsestä ja kokemusta oman muistin toimimisesta. Kommentit ja korjaukset siitä, kuinka laulu heidän mielestään meni aikoinaan ja kuinka he sen ovat oppineet, antavat mahdollisuuden ikääntyneelle kokemuksen asian tuntevassa asemassa olemisesta (ks. Leiviskä 2019). Se, että nuorempi polvi tarjoaa mahdollisuuden tämän osaamisen ja tietovarannon toteuttamiseen järjestämällä laulu- ja muistelutuokioita, mahdollistaa tutkimalleni sukupolvelle kokemuksen siitä, että heidän tietojaan ja taitojaan arvostetaan. Tämä puolestaan voi

auttaa ikääntynyttä kokemaan itsensä, oman osaamisensa ja tietotaitonsa tarpeelliseksi, mikä mahdollistaa kokemuksen kuulluksi ja huomioituksi tulemisesta ja sitä kautta osallisuudesta (ks. Särkelä-Kukko 2014).

Olemassaolo. Kuten osallistujien runsaasti jakamien muistojen kautta on käynyt selväksi, musiikki ja varsinkin tutut laulut tarjoavat mahdollisuuden *olemassaolon* kokemukseen ja sitä kautta toimijuuteen ja osallisuuteen. Olemassaolon kokemukseksi käsitän tunteen siitä, että oma elämä ja sen tarina ovat merkitykselliset. Ikääntynyt pääsee käsiksi minuuteensa, saa kokea olevansa ”minä” (subjekti) sen sijaan, että hän olisi vain ”joku” (objekti), mikä on erittäin tärkeää toimijuuden ja osallisuuden kokemuksen kannalta. Kokemus oman elämän merkityksellisyydestä voi syntyä pienissä hetkissä ja kohtaamisissa, kuten yhdessä muiden kanssa laulaessa ja muistellessa, jolloin ikääntynyt voi kokea tunnetta omasta tarpeellisuudesta (vrt. esim. Huhtinen-Hildén ym. 2017, 68–69). Laulujen ja jaettujen muistojen kautta oma elämäntarina tulee todelliseksi niin itselle kuin muille, ja sitä kautta kokemus oman elämän merkityksellisyydestä voi vahvistua. Tunne merkityksellisyydestä puolestaan vahvistaa kokemusta osallisuudesta (Leemann 2021).

Lapsuusvuosilta tutut laulut loivat osallistuneille sillan omaan menneisyyteen ja muistoihin, mahdollistivat tuttuuden tunteen ja todennäköisesti myös turvallisuuden tunteen kokemusta sekä vahvistivat niin yksilöllistä kuin kollektiivista identiteettiä (vrt. Karlsen 2011). Koska tutut arvot kytkeytyvät omaan identiteettiin (Anttila 2007, 98; Kosonen 2005, 60), voi niiden ylläpitäminen auttaa ikääntynyttä kokemaan, että häntä arvostetaan, kun hänen omaksumiaan arvojakin arvostetaan. Olemassaolon kokemuksen kannalta ikääntyneelle saattaa toisaalta olla tärkeää, että hänelle tärkeät perinteet, kuten laulut ja niiden kantamat arvot kulkisivat seuraavalle sukupolvelle, mikä käy ilmi osallistujien vastauksista. Eri sukupolvia yhdistävä laulaminen voi avata isovanhempien lapsenlapsille maantieteellisesti ja kulttuurisesti uuden ulottuvuuden, joka auttaa nuoria ymmärtämään omaa kulttuuriperintöään (Dassa 2018, 419–426).

On myös hyvä muistaa, että hengellinen ulottuvuus saattaa olla tärkeä osa ikäihmisen elämäntapaa ja maailmankuvaa (Pynnönen 2019, 43), vaikka hän ei sitä aktiivisesti toisikaan esiin. Hengelliset, lapsuudesta tutut laulut, saattavat auttaa kokemaan turvallisuuden tunnetta puhtaasti niiden hengellisen ulottuvuuden kautta tai siksi, että uskonnollinen traditio luo jatkuvuuden ja turvallisuuden tunnetta (ks. Spännäri 2008, 197, 201). Turvallisuuden tunnetta saattaa edistää myös se, että lapsuudesta tutut laulut, myös hengelliset, vievät tuttuihin ja turvallisiin paikkoihin ja muistoihin palauttaen mieleen menneisyyden turvalliset läheiset (vrt. Kupari 2020). Osallistujista muutamat kertoivat ikään kuin ”tunteneensa” uudelleen niitä asioita, joita he sillä hetkellä muistelivat ja laulujen kautta päässeensä hetkeksi takaisin lapsuutensa maisemaan (vrt. Tuomaala 2004).

Yhteisöllisyys. Kuten kuvioista 10 havaitaan, olen koonnut osallisuuden ja toimijuuden kollektiiviset elementit, kuten *kuuluminen, kohtaaminen, jakaminen, yhteinen identiteetti ja synkronian kokemus* yhteisöllisyyden osa-alueen alle kuulu-

vaksi. Ryhmässä laulaminen ja muistojen toisille jakaminen mahdollistavat kokemusta yhteisöllisyydestä, kuulumisesta ja kohtaamisesta. Nämä kaikki ovat välineitä osallisuuden kokemuksiin (Särkelä-Kukko 2014; Leemann ym. 2021). Ryhmässä vuorovaikutus koettiin hyväksi ja porukassa mukana oleminen koettiin mieluisana. Positiivisten tunteiden kokeminen ja hyvän olon tunne jatkuivat tutkimukseeni osallistujilla vielä kotona, mikä on linjassa esimerkiksi Leen ja kumppaneiden (2020) tutkimuksen kanssa.

Osallistujille tärkeää vaikuttaisi olevan vertaisten kanssa yhteneväisten muistojen ja kokemusten jakaminen ja sitä kautta kuulluksi ja ymmärretyksi tuleminen. Jo ryhmässä läsnä oleminen voi lisätä yksilön kokemusta kuulluksi ja huomioiduksi tulemisesta sekä avata mahdollisuuksia vuorovaikutukseen ja keskusteluun. Sen lisäksi, että muisteluryhmään osallistujalla on mahdollisuus kokea kuulumista kyseiseen ryhmään, hän voi kokea yhteisen identiteetin ja kuulumisen tunteita samaistumalla sukupolveensa. Niemelä (2016, 11) huomauttaa, että varsinkin lapsuudesta ja nuoruudesta tuttu musiikki voi helpottaa merkityksellisen ja emotionaalisen vuorovaikutuksen syntymistä ikääntyneillä. Laulujen synnyttämät kollektiiviset kokemukset ovat valitettavasti katoamassa nykyisestä yksilökeskeisestä yhteiskunnasta (Lehtonen 2011, 86). Jotta tällaisia yhteisöllisiä kokemuksia voi syntyä, on tarjottava mahdollisuuksia niihin. Järjestetyn toiminnan kautta muodostuneiden ryhmien kautta ikääntyneet voivat lisäksi luoda kontakteja uusiin ihmisiin ja löytää seuraa arkeensa ryhmätoiminnan ulkopuolellakin. Psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikuttavuutta ikääntyneiden yksinäisyyteen tutkineet Kaisu Pitkälä ja kumppanit (2005, 59) havaitsivat, että kaksi kolmesta taideryhmästä jatkoi itsenäisesti kokoontumista vielä intervention puitteissa järjestetyn ryhmätoiminnan päättymisen jälkeenkin.

Erkki, Juhani ja Anja nostavat erikseen esiin, kuinka juuri yhdessä laulaminen edesauttaa yhteisöllisyyden kokemusta. Karlsen (2011, 116–117) ehdottaa, ryhmässä yhdessä laulaminen voi auttaa kokemaan yhteyttä ryhmäläisten kesken jo siksi, että osallistujien kehot liikkuvat samassa tahdissa synkronisesti. Yhdessä laulamisen yhteyttä yhteisöllisyyteen on tutkittu aiemmin etenkin kuorokontekstissa, jossa yhdessä laulamisaikana havaittiin olevan positiivisia vaikutuksia niin yhteisöllisyyden (ks. esim. Nenola 2019; Livesey ym. 2012; Louhivuori, Salminen & Lebaka 2005), elämänlaadun (ks. Pentikäinen ym. 2021; Johnson, Louhivuori & Siljander 2017) kuin osallisuudenkin kokemuksiin (ks. Salminen 2021). Kuorossa laulajat osallistuvat itselleen merkitykselliseen toimintaan ja sitoutuvat ryhmään (Clift ym. 2010), jolloin kuorossa laulavien henkilöiden sosiaalinen pääoma⁴⁴ lisääntyy (Hyyppä & Mäki 2003; Hyyppä 2002).

⁴⁴ Sosiaalista pääomaa ovat esimerkiksi sosiaaliset verkostot, vapaaehtoisuus ja luottamus (Putnam 2000).

9.3 Ehdotuksia kulttuurisen vanhustyön toimijoille

Kaikki ihmiset tarvitsevat kokemusta siitä, että oma elämä on merkityksellinen. Merkityksellisyyttä voi kokea etenkin osallisuuden ja osallistumisen kautta toteuttamalla asioita, jotka ovat itselle tärkeitä ja merkittäviä. (STM 2020, 23.) Suomessa taiteisiin pohjautuvia ryhmätoimintoja toteutetaan jo kohtuullisesti vanhustyössä, mutta luovuus ja taide eivät ole vielä itsestään selvä osa vanhustyön jokapäiväistä arkea (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 20). Virve Rinteen (2019, 295) mukaan taide- ja kulttuuritoiminta tulisi nähdä osana jokaisen ihmisen elämää. Jos halutaan jalkauttaa taide- ja kulttuuritoimintoja laajemmin sosiaali- ja terveyspalveluihin, on tehtävä selväksi, että näiltä toiminnoilta ei tule odottaa lääkkeiden kaltaisia ”täsmävaikutuksia”, vaan tärkeintä olisi huomioida taiteiden moniulotteiset vaikutukset kokemuksiimme. Kulttuuristen perusoikeuksien tulisi toteutua niin, että jokainen ihminen, myös ikäihminen, pääsee osalliseksi taiteesta ja sivistyksestä osana mielekästä elämää. (Lehikoinen ym. 2020, 175.) Kulttuurisilla oikeuksilla tarkoitetaan oikeutta osallistua taiteisiin ja kulttuuriin, oikeutta kehittää itseään ja yhteisöään sekä mahdollisuus ilmaista itseään vapaasti. Kulttuuristen oikeuksien toteutumisella on mahdollista ylläpitää ja edistää ikäihmisen toimintakykyä, osallisuutta ja sosiaalista kanssakäymistä. (UNESCO 2001.) Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön verkosto AILI linjaa, että oikeus kulttuuriin ja taiteeseen tarkoittaa ”oikeutta valita, millaista taidetta ja kulttuuria haluaa nauttia, kokea ja tehdä, vai haluaako ollenkaan” (AILI 2021).

Jo 20 vuotta sitten Matti Lindqvist (2002) huomautti, että vanhusten hoidossa ei tulisi nojautua ainoastaan kustannusvaikuttavuuteen ja näyttöön perustuvaan hoitoon. Jos hoidossa korostetaan teknologisia-rationaalisia lähtökohtia, ihmisen sisäinen kokemus ja henkiset tarpeet jäävät syrjään. Henkisellä ulottuvuudella on kuitenkin vanhuuspäivinä merkitystä monelle ikäihmiselle, sillä oman elämäntarinan ja siihen liittyvien merkitysten pohtimiseen on enemmän aikaa. (Lindqvist 2002, 252–253.) Markku T. Hyyppä ja Hanna-Liisa Liikanen (2005, 105) puolestaan ehdottavat, että hoitoyhteisöä tulisi velvoittaa tukemaan asiakkaan omaa kulttuuritaustaa ja antaa mahdollisuuksia luovuuteen ja elämyksiin. Käytännössä tulisi olla mahdollista, että laitoshoidossa olevalla henkilöllä on mahdollisuus ylläpitää niitä toimintamuotoja, joita hän omassa yhteiskunnallisessa toimintaympäristössään on omaksunut (Jyrkämä 2013, 423–425). Yksi tärkeä identiteetin ja arvojen ylläpitämisen keino on aiempien tekemisten jatkaminen ja toiveiden huomioiminen senkin jälkeen, kun ikääntynyt muuttaa hoivakotiin (Pirhonen 2019, 99). Ikääntyneelle itselleen tärkeät, varhaisvuosilta tutut laulut toimivat paitsi siltana muistoihin, ne voivat auttaa yksilöä ylläpitämään omaa identiteettiään. Muistelun ja oman elämänhistoriansa tarkastelun kautta ikääntynyt voi löytää tasapainon menneen ja nykyisen kulttuuristen ja yhteiskunnallisten muutosten keskellä (ks. Korhokangas 2002, 176–177).

Sota ja sen vaikutukset suomalaiseen arkeen ovat edelleen varsin merkittävä vanhimpia suomalaisia yhdistävä kollektiivinen kokemus. Tässä tutkimuksessa nousee esiin niitä ääniä ja muistoja, jotka ovat suuria ikäluokkia koskevissa tutkimuksissa ja diskurssissa jääneet ikäkohortin nuoruusmuistelun varjoon. On

tärkeää antaa ikääntyneille mahdollisuus käydä läpi ajatuksiaan, tunteitaan ja omia arvostuksiaan laulujen kautta. Tuttujen laulujen laulaminen ja yhdessä vertaisten kanssa muistelu voivatkin luoda ilmapiirin, jossa omilla muistoilla ja omalla elämäntarinalla on merkitystä. Näin ikääntynyt saa mahdollisuuden tuntea itsensä tarpeelliseksi ja kokemuksen huomioiduksi ja arvostetuksi tulemisesta. Ryhmässä muistelun ja laulamisen kautta myös mahdollisuudet ikääntyneen osallisuuden ja toimijuuden toteutumiseen lisääntyvät. Toisten ihmisten kohtaaminen mahdollistaa tärkeää tunnetta kuulumisesta ja yhteisöllisyydestä. Mitä iäkkäämmästä ihmisestä on kyse, sitä suurempi merkitys on kasvokkaisilla kohtaamisilla, muistuttavat Anne Pessi ja Marjaana Seppänen (2011, 311).

Yhteislaulu- ja muistelutuokiot ovat kustannustehokas toimintamuoto niin palvelutaloissa asuvien, jo toimintakyvyltään heikentyneiden ikäihmisten aktiiviteettina, kuin vielä hyväkuntoisten aktiivisten eläkeläisten päiväpiireissäkkin. Yksittäisiä laulutuokioita voi ohjata kuka tahansa, jolla on osaamista laulujen säestykseen ja esilaulamiseen. Useita kertoja kokoontuvan pienryhmän ohjaajaksi suosittelen henkilöä, jolla on soveltuvat tietotaidot eli laulutaito, instrumenttiosaamisen sekä kyky omaksua valtava määrä laulatettavaa materiaalia. Lisäksi vetäjän olisi hyvä tutustua ryhmäläistensä lapsuuden ajan ilmiöihin. Suomessa on jo joitakin vuosia voinut erikoistua esimerkiksi hoiva-, sairaala- ja yhteisömuusikoiksi, ja uudenlaiset, varsin soveltavat tutkintokokonaisuudet mahdollistavat myös käytännön yhteistyön eri alojen ammattilaisten kesken (ks. esim. Metropolia 2021; Turku AMK 2021; JAMK 2021; TAMK 2021)

Muisteluryhmän vetäjäksi suosittelenkin henkilöä, jolla on soveltuvan koulutuksen ohella osaamista ja ymmärrystä ikääntyneiden kohtaamisesta ja ryhmän vetämisestä. Sen lisäksi, että vetäjän tulee osata laulut hyvin, hänen tulisi osata käydä ja johdatella keskustelua niihin aiheisiin, jotka laulujen kautta nousevat. Se, että vetäjänä osasin kysyä oikeat kysymykset ja havaitsin, milloin kannattaa jäädä keskustelemaan ja milloin taas on hyvä siirtyä seuraavaan lauluun, oli tärkeä taito ryhmän vuorovaikutuksen kannalta. On myös olennaista osata melodiat vaivattomasti ja säestykset sujuvasti, sillä osaava esilaulaja ja soveltuva säestys näyttäisivät rohkaisevan laulamiseen osallistumiseen, vaikka laulu tuntuisikin osallistujalta aluksi hieman vieraammalta. Laulattajan on huomioitava, että hän käyttää laulujen sanoista sitä versiota, joka osallistujien lapsuusvuosina on ollut käytössä, sillä ikääntynyt on todennäköisesti oppinut laulut sen aikaisilla sanoilla. Laulut tulisi lisäksi laulattaa ikääntyneille soveltuvassa sävellajissa, mieluiten vuorovaikutuksessa osallistujien kanssa, esilaulaen ja/tai säestäen. Levytetyistä kappaleista on kuunneltaessa suositeltavaa käyttää alkuperäisiä versioita, joita on kohtalaisen hyvin saatavilla erilaisissa musiikin suoratoistopalveluissa. Yhteislaulun säestykseen alkuperäislevytykset ovat huonoja, sillä niissä sävellaji on usein ikääntyneelle laulamisen kannalta hankala. Levytettyä musiikkia voi toki käyttää säestykseen, mikäli tallenne on erikseen tehty sitä varten, kuten *Muistaakseni laulan* -hankkeen pohjalta tehdyssä laulukirjassa ja CD:ssä (Laitinen 2018) tai sekakuoro Harjun Laulun *Laulusta Voimaa*-levyissä lauluvihkoi-
neen (2011; 2016). Digitaalisen sovelluksen tuokioihin tarjoo esimerkiksi Karde-

mummo Oy:n Hilda-palvelu, jossa on valmiita audiota ja videota sisältäviä aktiivioivia ohjelmia, kuten jumppaa, musiikki- ja muistelutuokioita (Kardemummo 2020).

Kuten Lee, O'Neill ja Moss (2020) ehdottavat, ryhmälaulamisen tyylisten matalakustanteisten toimintamuotojen kehittämiseksi tulisi allokoida enemmän rahoitusta. Osallistuminen erilaisiin toimintoihin, jotka tukevat ikäihmisen omia kiinnostuksen kohteita, ovat tärkeitä, sillä uudenlaisten toimintojen opettelu voi olla haastavaa etenkin alkavan muistisairauden kanssa. (Lee, O'Neill ja Moss 2020, 12–13.) Vaikka taiteellinen toiminta ja musiikki eivät välttämättä automaattisesti lisää hyvinvointia, sillä on lukuisia mahdollisuuksia tuoda elämään merkityksiä, ulottuvuuksia ja syvyyttä, jotka ilman taiteen kautta peilaamista tai itsensä luovaa toteuttamista jäisivät saavuttamatta, muistuttavat Huhtinen-Hildén, Puustelli-Pitkänen, Strandman ja Ala-Nikkola (2017). Musiikkitoiminta voi itsessään olla aktiviteetti tai se voidaan myös sisällyttää muihin aktiviteetteihin, kuten osaksi hoivaa (Ridder 2019, 290). Innokkaat ja aktiiviset laulajat saattavat lähteä helposti yhteislauluihin liittyvään toimintaan, mutta vähemmän aktiivisella laulajalla voi olla suuri kynnyks osallistua. Muistelua ja laulamista yhdistävä ryhmätoiminta mahdollistaakin myös ei-aktiivisille laulajille matalan kynnyksen väylän osallistua ryhmään. He voivat musiikin kuuntelun, keskustelun ja yhteisen muistelun kautta kokea ryhmässä yhteenkuuluvuutta, vaikka osallistuisivat itse laulamiseen vähemmän.

Jo olemassa olevissa, ikääntyneille tarkoitetuissa laulusmateriaaleissa pääpaino vaikuttaisi olevan iskelmissä, mutta perinteisiä kansakoululauluja materiaaleista löytyy toki jonkin verran. Tämän tutkimuksen pohjalta suosittelen vahvasti käytettäväksi tutkimani ikäpolven musiikkituokioissa erityisesti lapsuus- ja kouluvuosien lauluja, jotka liitteen 6 mukaisesti ovat todennäköisesti monen osaamia ja tuntemia, ja alun perin kansakoulusta tuttuja lauluja. Näihin kuuluvat tietyt luonnon ja vuodenaikojen laulut, oman maakunnan ja lähimaa-kuntien kotiseutulaulut, tutuimmat kansanlaulut, parhaiten osatut ja mieluisimmat kotimaan ja isänmaan puolustuksen laulut, tietyt lapsuusvuosien hengelliset laulut sekä erinäisiä koulu- ja kotiaiheisia lauluja, jotka ovat hyvin osattuja ja joiden kautta nousee hyvin muistelua ja keskustelua. Kansakoululaulujen, kansanlaulujen, maakuntalaulujen ja hengellisten laulujen sanoja löytyy esimerkiksi Vanhustyön Keskusliiton ylläpitämästä Vahvike-aineistopankista (Vahvike 2021). Yksittäisten osallistujien, kuten Hilkan kokemusten perusteella, voi olla lisäksi hedelmällistä laulattaa tai kuunteluttaa muitakin tässä tutkimuksessa käytettyjä lauluja. Hänelle moni lauluista on tullut tutuksi kotoa äidin laulamana ja ne ovat hänelle henkilökohtaisesti tärkeitä ja rakkaita, vaikka monelle muulle sukupolven edustajalle ne olisivatkin vieraita. Näin ollen niitä lauluja, jotka ovat liitteen 6 listauksessa esitetty vain muutaman osallistujan tuntemiksi, ei kannata täysin jättää huomiotta.

Silva Siponkoski (2020) ehdottaakin, että sosiaali- ja vanhuspalveluiden piirissä oleville ikääntyneille tehtävään palvelusuunnitelmaan kirjattaisiin kulttuuriseen toimintaan liittyvät toiveet, tavoitteet, kulttuurinen tausta ja mieltymykset.

Tästä hän käyttää käsitettä *kulttuurikirjaaminen* ja esittää, että sen kautta nostetaan esiin ikääntyneen tapoja, tottumuksia, mieltymyksiä, kiinnostuksen kohteita ja ennen kaikkea henkilöhistoriaa. Hoivahenkilökunta voi täten hahmottaa, mikä kaikki ikääntyneelle itselleen on mieluisaa tekemistä, ja lisäksi palvelusuunnitelmaan voidaan kirjata ylös havaintoja ikääntyneestä toimintaan osallistumisen aikana ja sen jälkeen. Kulttuurikirjaaminen vahvistaa ikääntyneen omannäköisen arjen toteutumista ja sitä kautta hänen hyvinvointinsa tukemista. (Siponkoski 2020, 3–4.) Koululauluihin liittyvät merkitykset eivät kuitenkaan välttämättä nouse yksilöllä esiin ennen kuin ikääntynyt pääsee niitä laulamaan ja kokemaan yhdessä muistelun tuomaa iloa. Näin ollen ehdotan, että haastatteleamalla ja kyselemällä tehdyn kulttuurikirjaamisen lisäksi hoivapalveluissa toteutettaisiin yhteisiä kertaluontoisia laulu- ja muistelutuokioita, joiden jälkeen tuokioon osallistuneet saisivat kertoa kokemuksiaan tuokiossa käytetyistä lauluista. Konkreettisen tekemisen ja kokemisen kautta hoitajat voisivat havainnoida ja ikääntyneet myös itse tuoda esiin, millaisia merkityksiä heidän lapsuudestaan tuttujen laulujen laulaminen ja niiden kautta muistelu saa heidän arjensa. Ne, joille lapsuusvuosien laulut näyttäisivät olevan positiivinen voimavara, voitaisiin ohjata pienryhmiin ja jatkaa heidän kanssaan muisteluryhmätöitä säännöllisesti.

Suosittelen myös vahvasti sekä hoivan piirissä että vielä itsenäisesti asuvalle ikääntyneelle henkilökohtaiseen käyttöön laulumonistetta, jonka avulla hänen luonaan vierailevat läheiset ja sukulaiset voisivat laulaa muutaman laulun aina vierailun yhteydessä. Jos ikääntynyt ei enää itse osaa sanoittaa, mitkä laulut ovat hänelle itselleen merkityksellisiä, voi läheinen tai hoitaja aluksi lähteä laulattamaan ja kuunteluttamaan lauluja hänen lapsuus- ja nuoruusvuosiltaan ja tarkkailla, mitkä laulut näyttäisivät häntä koskettavan.

9.4 Tutkimustulosten luotettavuuden ja eettisyyden arviointia

Laadullisen tutkimuksen luotettavuuden arvion välineiksi Sarajärvi ja Tuomi (2018) nimeävät tutkimuksen sisäisen johdonmukaisuuden reflektoinnin. Mitä yksityiskohtaisemmin tutkimuksen vaiheet on kirjoitettu auki, sitä selkeämmiksi ja ymmärrettävimmiksi tulokset tulevat. (Sarajärvi & Tuomi 2018.) Makkonen (2009) huomauttaa, että etnografisesti toteutetun muistitietotutkimuksen kohdalla refleksiivisyys tarkoittaa etenkin tulkintoja ohjaavien seikkojen tiedostamista. Se näkyy niin tutkijan oman taustan aktiivisena käsittelynä, mutta myös sellaisena itsetutkiskeluna, joka ei välttämättä näy valmiissa tutkimustekstissä. (Makkonen 2009, 19.) Omassa tutkimuksessani olen avannut käyttämäni teoreettiset taustat, käsitteet ja tieteelliset keskustelut sekä avannut omaa asemaani tutkijana suhteessa tutkimukseni aineistoon ja menetelmiin. Olen pyrkinyt kirjoittamaan tutkimukseni kaikki vaiheet niin aineiston keruusta kuin sen analyysistä auki ja selvittänyt tutkimusasetelmaan vaikuttaneita kriteerejä ja seikkoja. Kuten metodiluvussa avaan, positioni tässä tutkimuksessa on sekä ryhmän vetäjä, lau-

lattaja, säestäjä, haastattelija, havainnoija että yhdessä osallistuja. Kaikki valintani tutkimusprosessissa eivät välttämättä ole musiikkikasvatuksen tutkimuksessa tavanomaisimpia, kuten oma osallistumiseni laulamiseen ja keskusteluun, mutta näen oman osaamiseni laulattajana ja vanhusryhmän vetäjänä tämän tutkimusasetelman rikkautena, en heikkoutena. Kattavan metodiluvun, aineistonkeruun ja analyysin kuvauksen toivon paitsi lisäävän tutkimukseni läpinäkyvyyttä, myös olevan avaus seuraaville tutkijoille, jotka kokevat asetelman soveltuvaksi omaan tutkimustehtäväänsä. Etenkin kulttuurisen vanhustyön ja muistitietotutkimuksen tutkimuskentillä muisteluryhmän soveltaminen tutkimuskäyttöön voi tuottaa runsaasti hedelmällistä, uutta tutkimustietoa.

Tutkimustulosten luotettavuuden arvioinnissa pohdin ensinnäkin sitä, olivatko aineistonkeruun lähtökohdat kaikilla ryhmillä keskenään vastaavanlaiset. Ymmärrykseni siitä, kuinka ryhmätilanteet tulisi järjestää ja kuinka niissä tulisi toimia muuttui interventioiden edetessä; ensimmäinen ryhmä toimi pilottiryhmänä ja muut ryhmät toteutin huomioimalla pilottiryhmässä nousseet käytäntöjen vahvuudet ja heikkoudet. Esimerkiksi laulujen järjestys osassa monisteista muuttui hieman kesken aineistonkeruuprosessin, ja muutama laulu jäi pois. Arvelen, että kaksi viimeistä ryhmää toteutuivat täysin rutiinilla, kun taas kolmessa ensimmäisessä osa käytännöistä haki vielä paikkaansa. Analyysivaiheessa tekemäni teemakertakohtaisen taulukoinnin (A2, liite 7) avulla hahmotin, että huolimatta käytäntöjen kehittymisestä eri ryhmien teemakertojen ryhmätilanteet ovat keskenään olleet riittävän samansisältöiset, jotta niissä syntynyttä aineistoa voidaan luotettavasti vertailla ja analysoida.

Vaikka laadullista, harkinnanvaraista näytettä tutkittaessa ei ole mahdollista *yleistää* tuloksia koskemaan tutkimusaineiston edustamaa joukkoa samalla tavoin kuin määrällisellä tutkimusotteella tehdyllä otoksella, näyttäytyy tämän tutkimuksen tuloksissa sellaisia kokemuksia ja muistoja, joita hyvin todennäköisesti on usealla muullakin tutkimani sukupolven edustajalla. Tulokset ovat siis paikoin siirrettävissä. Kuten Huhtinen-Hildén ja kumppanit (2017) muotoilevat, kokemusta tutkittaessa yksittäisten tapausten erot, samanlaisuudet ja merkitykset auttavat ymmärtämään kokonaisuutta – ja se taas tuo yleistettävämpää tietoa tutkittavasta aiheesta. Tämän perusteella yksityisestä tapauksesta, tässä tutkimukseeni osallistuneilta henkilöiltä, saatu tieto auttaa lisäämään ymmärrystä muissakin yhteyksissä, joissa tätä tietoa voidaan soveltaa tai käyttää. (Huhtinen-Hildén ym. 2017, 27.) Tarkoitukseni on tuoda tietoa jälleenrakennusajalla kansakoulua käyneiden sukupolven lapsuudenaikaisista lauluista ja ikääntyneiden kokemuksista ja merkityksistä liittyen näihin lauluihin. Tutkimieni yksittäisten tapausten (henkilöiden, muistojen, kokemusten) pohjalta on ennen kaikkea mahdollista ymmärtää, millainen Suomi oli osallistujien lapsuudessa, jossa lauluja on opittu ja miksi juuri nämä laulut ovat tulleet sukupolvelle niin kollektiivisesti kuin henkilökohtaisesti merkityksellisiksi.

Tutkimusaineistossani painottuu keskisessä, itäisessä ja pohjoisessa Suomessa kansakoulua käyneiden ja hyvin maaseutuvoittoisilla paikkakunnilla eläneiden henkilöiden kokemukset ja muistot. Olen pohtinut, näyttäisivätkö tutki-

muksen tulokset hyvin erilaisena, mikäli osallistujat olisivat kouluaikana asuneet Etelä-Suomen isoissa kaupungeissa. Tulivatko uudet opetussuunnitelmien ja pedagogisten linjausten aatteet viiveellä maaseudulle ja oliko kaupunkikouluissa jo aiemmin luovuttu opettajan kristillissiveellisen eetoksen vaatimuksesta? Yksittäisenä esimerkkinä nostan viisikymmenluvun Helsingissä kasvaneen ja Kaisaniemen kansakoulua käyneen Kaari Utrion (2003) muistot, joissa väritytty koulussa ja kodissa valinneet itsestään selvät kuritus ja hyvä käytös. Perinteiset kansakoululaulut nousevat maininnan arvoiseksi vielä Tyttökoulussa, jossa musiikkia opiskeltiin yhdeksän vuoden ajan toisin kuin yhteiskoulussa tai poikakouluissa. ”Opettaja säesti pianolla, ja koko tunti laulettiin sesonkilauluja: syyslaulut, joululaulut, talvilaulut, kevätlaulut. Maakuntalaulut ja eri maiden kansallisia laulut sahattiin läpi kerran vuodessa, välillä veisattiin virsiä – levysoitinta ei käytetty”, muistelee Utrio. (Utrio 2003, 30–39.) On siis todennäköistä, että myös muissa suuremmissa kaupungeissa samaa laulustoa käytettiin läpi viisikymmenluvun. Lisäksi ennen toista maailmansotaa yli puolet suomalaisista kuului maatalousväestöön kaupunkilaisten osuuden ollessa alle neljännes, ja vaikka maan elinkeinorakenne alkoi sotien jälkeen nopeasti muuttua (Leino-Kaukiainen & Heikkinen 2011, 20–22), ei kaupunkilaisten osuus lopulta 1950-luvun suomalaisista ole kovin suuri. Näin ollen, vaikka tutkimukseni tuloksia ei voida yleistää koskemaan kaikkien jälleenrakennusajan kansakoululaisten kokemuksia, on todennäköistä, että sukupolven edustajista monella varsinkin maaseutuvoittoisilla alueilla lapsuuttaan viettäneellä on vastaavia muistoja ja kokemuksia.

Tämän tutkimuksen tulosten perusteella on erittäin suositeltavaa soveltaa muisteluryhmäkonseptia vielä kognitiivisesti verrattain hyväkuntoisille tutkimiin sukupolven edustajille. Mutta voiko sitä soveltaa myös muistisairaille henkilöille, kun tutkimukseen osallistuneissa ei tietävästi ollut muistisairaita henkilöitä? Tässä tutkimusasetelmassa henkilön kognitiivisella toimintakyvyllä oli merkitystä lähinnä siinä, että osallistuja oli kykenevä tuottamaan mahdollisimman paljon muistelupuhetta lapsuusajoiltaan ja pystyi osallistumaan koko interventiojaksoon. Koska osallistujat arvioivat itse kognitiivisen kuntonsa tutkimukseen osallistumiseen eikä virallisia tietoja terveydellisestä tilasta kerätty, on mahdollista, että heistä osalla oli lievää muistisairautta pidemmälle edennyttä kognitiivista heikentymistä. Kuten luvussa 3.2 ”Musiikki ja muisti ikääntyneen elämässä” avaan, aikaisemmilla tutkimuksilla on havaittu musiikilla ja laulamalla olevan hyötyjä muun muassa muistisairaiden henkilöiden kokemuksiin osallisuudesta ja toimijuudesta (ks. Lee, O’Neill & Moss 2020; Ryösö 2018; Huhtinen-Hildén ym. 2017) ja lisääntyneestä vuorovaikutuksesta (Skingley & Bungay 2010; Holmes ym. 2006; Sherratt ym. 2004). Varhaisista elämänvaiheista tutut laulut näyttäisivät olevan hedelmällisiä käytettäessä silloinkin, kun muistisairaus on jo edennyt pitkälle (Särkämö & Sihvonen 2018; Clair 1996). Koska juuri lapsuuteen kytkeytyvät tunnemuistot säilyvät muistisairaudesta huolimatta tapahtumamuistissa (vrt. Huotilainen & Peltonen 2017), voi niihin palaaminen laulujen kautta olla hyvinkin vaivatonta. Pohjaten aiempaan tutkimukseen ehdotankin, että muisteluryhmäkonseptia voidaan soveltaa kevennettynä ja lyhyempänä

myös sellaisille tutkimani sukupolven edustajille, joilla on pidemmälle edenneitä muistisairauksia.

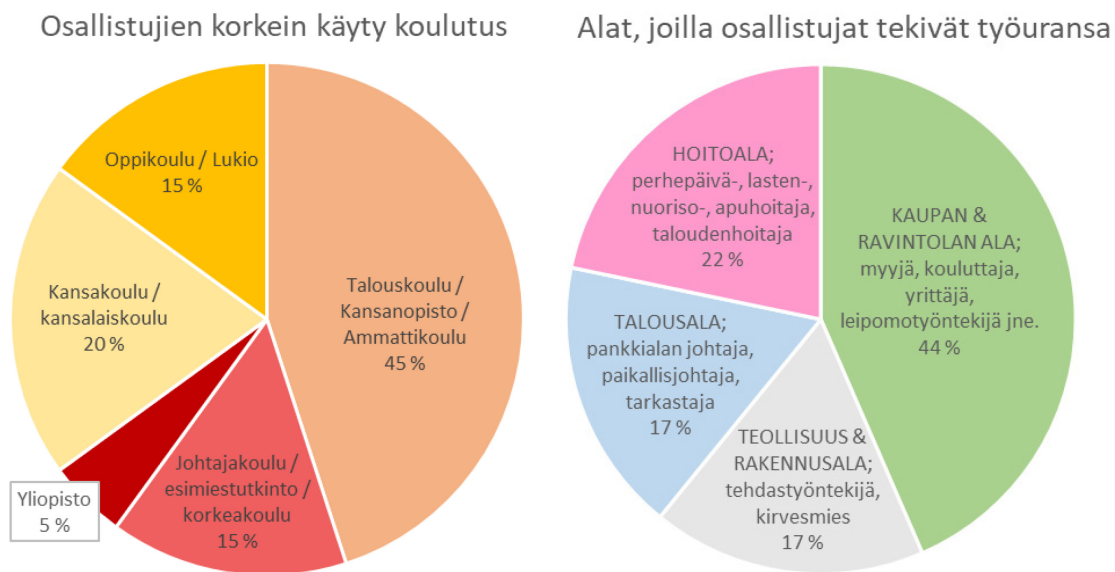
Aineiston luotettavuutta tarkasteltaessa koen tärkeäksi kirjoittaa auki muutamia taustoja osallistujista ja niistä senioritaloista, joissa aineiston keräsin. Eräässä tieteellisessä seminaarissa minulta kysyttiin, olivatko tutkimukseeni valikoituneet asumisyksiköt poliittisten liikkeiden perustamia ”oikeistolaisia” taloja, sillä tutkimukseeni osallistuneiden kokemaa hengellisten laulujen tärkeys ja mieluisuus koettiin seminaarissa hyvin vieraana. Kysymyksen esittäjä mainitsi, että Suomessa on palvelukoteja, jotka ovat tiettyjen puolueiden tai niitä kannattavien yritysten rahoittamia. Jos ajatellaan karkeaa poliittista jaottelua oikeistokeskusta-vasemmisto, voidaan tutkimuksessani nousseiden muistojen katsoa painottuvan oikeistoon. Kyseisen epäilyksen esittäjä tarkensi, että hänellä itsellään on lapsuusajan kokemuksia jälleenrakennusajan jälkeisen kuusikymmenluvun suuressa teollisuuskaupungissa, eikä hän voinut mitenkään samaistua tutkimustuloksiini. Kyseisen henkilön kokemus perustuu omakohtaiseen tulkintaan siitä, millainen 1950-luvun Suomi oli – ja kuten tutkimusaineistoni näyttää, monilla paikkakunnilla elettiin varsin pitkään kristillis-isänmaallisessa maalaiseetoksessa. Pidänkin todennäköisenä, että tämän tutkimuksen aineistossa nousevat muistot näyttäytyvät vieraana niille henkilöille, jotka on kasvatettu 60–70-lukujen arvojen mukaisesti. Seminaarin jälkeen varmistin ja tarkistin tutkimukseeni osallistuneiden asumisyksiköiden taustat ja selvisi, että esimerkiksi kummankaan tahon rahoitukseen liittyvissä dokumenteissa ei ollut löydettävissä sellaisia taustatahoja, jotka olisivat puoluepoliittisesti oikeistoon luokiteltavia taloja⁴⁵. Näin ollen ei voida sanoa, että talot olisivat olleet ”oikeistolaisia”, vaan kysymys on nimenomaan lapsuuden aikana vallinneen kristillis-isänmaalliseen eetoksen nousemisesta muistoissa laulujen kautta.

Yksi huomioitava seikka osallistujien taustoissa asumisyksiköiden osalta on kuitenkin se, että talot ovat yksityisiä eivätkä kunnallisia. Yksityisiä palveluja käyttävien ikäihmisten sosioekonominen status on todennäköisesti korkeampi kuin heillä, jotka käyttävät julkisia tai kunnallisia palveluja (van Aerschot 2014, 165), ja toisaalta korkea koulutustaso Suomessa ennakoi vahvasti korkeampaa tulotasoa koko elinkaaren aikana (Husa 2019, 17). Millainen tutkimukseen osallistuneiden sosioekonominen asema on ja onko sillä ollut mahdollisesti vaikutuksia siihen, millaiset laulut nousevat mieluisiksi ja tärkeiksi?

Vuonna 2010 tehdyn selvityksen mukaan suurista ikäluokista liki 60 prosentilla korkein käyty koulutus on perus- tai keskiasteen koulutus, ja alimman korkeasteen tai alemman korkeakoulututkinnon on suorittanut heistä 28 prosenttia. Ylempi korkeakoulututkinto tai tätä korkeampi on 14 prosentilla suurista ikäluokista. (Idman 2012.) Tutkimukseeni osallistuneiden henkilöiden koulutustausta on suunnilleen linjassa näiden lukujen kanssa, joskin on huomioitava, että tutkimukseeni osallistuneista vain vajaa puolet kuuluu suuriin ikäluokkiin ja reilu puolet on aiemmin syntyneitä. Kuviosta 11 havaitaan, että lähes puolella

⁴⁵ Taloilla rahoittajina ovat pääasiassa Suomen Raha-automaattiyhdistys (RAY) ja Asumisen rahoitus- ja kehittämiskeskus (ARA).

tutkimukseeni osallistuneista korkein käyty koulutus on ammattiin johtava koulutus, kuten kansanopisto, talouskoulu tai muu ammattikoulu, ja selkeä vähemmistö on suorittanut oppikoulun ja lukion, jonka jälkeen on siirtynyt työelämään. Vastaavasti viidennes osallistujista on mennyt työelämään heti kansa- tai kansalaiskoulun jälkeen. Ainoastaan kolmella osallistujalla on johtajatasoinen koulutus⁴⁶ ja vain yhdellä ylempi korkeakoulututkinto yliopistossa. Työelämässä ollessaan osallistajat ovat työskennelleet vaihtelevilla aloilla ja eri tasoisissa työtehtävissä, ja moni on toiminut työelämässä ollessaan useammassa eri työtehtävissä ja eri aloilla. Ainoastaan kaksi tutkimukseen osallistuneista on maininnut työskennelleensä jossakin vaiheessa työelämää johtavassa asemassa. Suurin osa on ollut toimisto-, rakennus- ja valmistustyöntekijöitä tai palvelu-, myynti- ja hoitotyöntekijöitä. Osallistujissa on myös muutama yrittäjä. (KUVIO 11.) Ammattiluokitusten jakautuminen vastaa suurten ikäluokkien palkansaajien osuutta työelämässä vuonna 2010 (ks. Idman 2012). On huomioitava, että valtaosa tutkimukseen osallistuneista on naisia ja tämä näyttäytynee ikäryhmän edustajien ammatteissa hoitoalan suurena osuutena. Osallistujien koulutustaustan ja työuran huomioiden voidaan todeta, että vastaavia taustoja voisi olla yhtä hyvin kunnallisessa seniorikodissa asuvilla kuin tähän tutkimukseen yksityisistä asumisyksiköistä rekrytoituilla henkilöillä.

KUVIO 11 Tutkimukseen osallistuneiden jaottelu korkeimman käydyn koulutuksen sekä työuran (ammatti ennen eläköitymistä) mukaisesti.

Tähän tutkimukseen osallistuneiden koulutus- ja ammatillinen tausta on siis hyvin keskivertoa, eikä varsinkaan koulutustausta juuri näy siinä, millaiset laulut koetaan tärkeimmiksi. Korkeimmin koulutetut henkilöt tässä tutkimuksessa ovat

⁴⁶ Jonkinasteisen esimieskoulutuksen tai teknisen korkeakoulun käyneet olen niputtanut samaan kategoriaan, sillä nämä ovat johtaneet korkeampaan asemaan työelämässä kuin toisen asteen ammatillinen koulutus.

naisia ja he ovat työelämässään olleet johtavassa asemassa. Yksi tutkimukseen osallistuneista miehistä on suorittanut alimman korkea-asteen tutkinnon. Korkeasti koulutettujen kokemukset ja merkitykset lapsuuteen liittyviin lauluihin eivät nouse erikseen muista osallistujista. Tässä tutkimuksessa korkea koulutus esimerkiksi ei ennusta klassisesta musiikista pitämistä (vrt. Purhonen ym. 2014), sillä sitä mielellään kuuntelevissa on osallistujia kaikista kuviossa 11 luokittelemistani koulutusasteista. Osallistujan ammatillisen taustan vaikutus lauluihin suhtautumiseen näyttäytyy oikeastaan vain siinä, että tehdas- tai rakennusalan työssä olleet suhtautuvat henkilöt suhtautuvat ”vasemmistolaisiin” lauluihin muita osallistujia neutraalimmin tai jopa positiivisesti. Näistä henkilöistä osa arvioi myös loppupalautteessa pyhäkoululaulut ja virret sekä isänmaan puolustukseen liittyvät laulut muita osallistujia keskimäärin vähemmän tärkeiksi ja mieluisiksi. Kuitenkin haastattelupuheessa kaikki näistä henkilöistä tuovat esiin, että hengelliset, lapsuudesta tutut laulut ovat mukavia laulaa ja erään heistä mielestä näitä hengellisiä lauluja ei saisi poistaa nykykouluista. Myös isänmaan puolustukseen ja isänmaallisuuteen liittyvät lapsuusajan laulut nousevat itse haastattelupuheessa heille mieluisina lauluina.

Onko siis ikääntyneen tämänhetkisellä sosioekonomisella statuksella merkitystä, kun tarkastellaan hänen lapsuutensa aikaisiin liittyviin lauluihin kytkeytyviä merkityksiä? Tämän aineiston perusteella vaikuttaisi siltä, että huolimatta osallistujien erilaisista koulutus- ja urapoluista ovat lapsuuteen ja kansakouluaikeihin liittyvät kokemukset hämmästyttävän samankaltaisia, eivätkä myöhemmän elämänpolun mukanaan tuomat valinnat näyttäisi juurikaan muuttavan suhtautumista lapsuusajan lauluihin. Oli osallistuja sittemmin tehnyt työuransa tehdastyöntekijänä tai pankinjohtajana, ovat lapsuuden lähtökohdat agraarisessa Suomessa – ja sen ajan lauluihin palaaminen koettiin nostalgisena ja rakkaana, vaikka lapsuuden ja tämän päivän välissä olevina vuosikymmeninä oma arvo maailma olisikin muuttunut.

Osallistujien rekrytointiin liittyen saattaa myös herätä kysymys, osallistuiko tällaiseen tutkimukseen keskimäärin laulavaisempaa väkeä kuin ikäjoukossa yleensä on ja painottiko tämä mahdollisesti aineistoa ja tuloksia tiettyyn suuntaan. Pidän mahdollisena, että yhteislaulutilaisuutena mainostettuun rekrytointitilaisuuteen osallistui enemmän sellaisia henkilöitä, jotka muutenkin kävisivät laulutilaisuuksissa ja näin ollen ovat laulavaisempia. Osallistujia rekrytoidessani pyrin kuitenkin tuomaan esiin, että muisteluryhmään osallistuessa *ei tarvitse* välttämättä laulaa, vaan tutkimukseen voi myös tulla kuuntelemaan ja keskustelemaan. Kuten luvussa 8.2 kuvaan, tutkimukseen osallistuneista valtaosa pitää yhteislauluista ja moni käy vähintään satunnaisesti yhteislaulutilaisuuksissa, mutta osallistujissa oli myös henkilöitä, jotka eivät aktiivisesti muuten laula ja kuvailevat, etteivät juuri pidä yhteislaulun laulamista. Rekrytointitilaisuudessa juuri muisteluryhmätoiminnan eli tutkimuksen esittely *muisteluun* ja *laulamiseen* perustuvana ryhmänä saattoi houkutella mukaan niitäkin henkilöitä, jotka osoittautuivat ryhmätapaamisten edetessä vähemmän innokkaiksi laulajiksi.

Ryhmissä nousi puheeksi laulukokeet ja muutama kertoi kokeneensa ne epämieluisana. Tästä kokemuksesta huolimatta nämä henkilöt lähtivät mukaan ryhmään, jolloin heillä laulukokeeseen ja koululauluihin liittyvä negatiivinen tuntemus ei ole ollut esteenä ryhmään lähtemiselle. Pidänkin mahdollisena, että voimakkaasti negatiivisesti laulukokeen kokenut henkilö on saattanut jättäytyä pois jo rekrytointiin tarkoitettusta yhteislaulutilaisuudesta, ja tämän vuoksi heitä ei ole lainkaan edustettuna tutkimuksessa, jossa muistellaan ja lauletaan kouluajoilta tuttuja lauluja.

Kaiken kaikkiaan virikemateriaalissa olleet laulut ja lauluteemat olivat melko pidettyjä. Keräsin intervention päätteeksi määrälliset arviot lauluteemojen mieluisuudesta ja tärkeydestä kiteyttääkseni ryhmätuokioissa esiin tulleiden mielipiteiden kirjoa. Lomakkeeseen annettuihin määrällisiin arvioihin tulee suhtautua täydentävänä ja suuntaa antavana, sillä vastauksia tarkastellessani havaittiin, että jotkut osallistujista ovat kenties täyttäneet lomakkeen huolimattomasti tai tulkinneet jonkin kysymyksen eri tavalla kuin olen sen tarkoittanut. Näistä ensimmäisen arvelen näkyvän etenkin Leenan ja Helvin vastauksissa, sillä he ovat jättäneet monta kohtaa tyhjäksi sen sijaan, että olisivat vastanneet ”en osaa sanoa”. Toisaalta Erkki on jättänyt – kenties epähuomiossa – täyttämättä kokonaan lauluteemojen tärkeyden arvioinnin, mikä olisi ollut helposti korjattavissa, jos olisin silmäillen tarkistanut heti palautuksen yhteydessä, että lomakkeiden kaikki osiot on täytetty. Muutamat osallistujat taas olivat pois joiltakin teemakeroilta, jolloin heillä ei ole *kokemusta* siitä, miltä laulujen laulaminen ja kuunteleminen yhdessä tuntui, mutta he ovat siitä huolimatta arvioineet kaikki tai lähes kaikki lauluteemat (heille annettujen laulumonisteiden mukaisesti).

Eri tavalla kysymysten tulkinta näyttäytynee siinäkin, että pääosin lauluteemat arvioidaan keskimäärin vähintään ”jonkin verran” ja osa lähes ”erittäin” mieluiseksi ja tärkeäksi, mutta teema **Työ ja ammatit** jää keskiarvossa vaihtoehtojen ”ei niin” ja ”ei lainkaan” välille. Sama ilmiö on teeman **Muut kansat** kohdalla; sitä ei keskimäärin koeta niin mieluiseksi tai tärkeäksi kuin muita teemoja. On todennäköistä, että osallistujat eivät ole olleet täysin varmoja, mitä lauluja kyseisillä teemoilla tarkoitetaan, sillä niissä runsaasti tyhjää vastauksia tai niihin oli vastattu ”en osaa sanoa”. Arvioiden tulos oikeastaan yllätti, sillä **Työ ja ammatit** –teemaan sisältyvät laulut olivat ryhmässä laulettaessa kovin pidetyn oloisia ja siihen kuuluivat monisteessa laulut koulun laulukirjojen ”työstä ja ammatista” kertovat laulut; *Merimieslaulu*, *Vuorenlouhija* ja *Pajalaulu*. Näistä kommentoitiin erikseen, kuinka mieluisia laulut olivat jo lapsena. Loppuarvioinnissa onkin todennäköistä, että jotkut osallistujat eivät suinkaan ole tarkastaneet laulumonisteesta, mitä kyseisen otsikon alle kuuluvat laulut olivat. He ovat saattaneet yhdistää ne otsikon perusteella esimerkiksi työväen lauluihin, joista oli keskustelua jonkin verran, vaikka niitä ei juurikaan laulettu. Erehdys on ymmärrettävä, sillä itsekään en yhdistäisi kyseisiä lauluja tuohon teemaan – mutta alun perin jaottelin monisteet koulun laulukirjojen tekijöiden käyttämiin kategorioihin. On siis mahdollista, että jos lauluja olisi arvioitu laulun nimen mukaan, nämä teemat olisivat saattaneet saada paremmat arviot.

Entä olivatko valitsemani laulut relevantteja tähän tutkimukseen? Virikeaineisto perustuu omaan käsitykseeni ajan laulustosta ja pohjautuu kattavaan analyysiini ajan koululaulukirjoista, pyhäkoululaulukirjoista sekä radiossa ja levyiltä soineesta musiikista. Se, mitkä laulut olen luokitellut kuuluvaksi kuhunkin teemaan etukäteen, perustuu omaan käsitykseeni siitä, mikä laulu on isänmaallinen tai mikä liittyy aiheeseen leikki. Toisaalta tuloksia esitellessäni olen tuonut osallistujien äänen esiin siinä, mihin aiheeseen he itse kytkevät laulut; osalle jokin laulu kytkeytyy kotiin, vaikka se olisi heille tuotu muisteluryhmässä ”koululauluna”. Osa puolestaan koki, että pyhäkoululaulut olivat nimenomaan koulussa laulettuja. Kattavan taustaselvityksen tehneenä ja osallistujien kokemusten ja kertomusten perusteella uskon, että valitsemani virikemateriaali oli tämän tutkimusasetelman kannalta sopiva. Virikeaineisto toimi haastattelujen ja keskustelujen teemarunkona, jolloin kaikilla ryhmillä oli mahdollista käydä samat laulut keskustelunaiheineen läpi.

Viimeiseksi pohdin, vastaavatko tutkimustulokset tutkittavien käsityksiä. Tässä tutkimuksessa en ole vienyt tekstirunkoa osallistujien tarkastettavaksi, mutta verrattain monen tapaamisen ja niiden aikana syntyneen keskustelun kautta uskon päässeeni tutustumaan osallistujien muistoihin ja merkityksiin tutkimusasetelman kannalta riittävän hyvin. En kykene tavoittamaan tutkittavien *tajunnan tasoa*, mutta kokonaisvaltaiseen ihmiskäsitykseen (Rauhala 2006) nojaten ja sitä kautta kielellisiä, kehollisia ja situationaalisia merkityksiä havainnoiden uskon tavoittaneeni ne lauluihin ja laulumuistoihin kytkeytyvät merkitykset, jotka tutkimusasetelman puitteissa oli mahdollista tavoittaa. Olen pyrkinyt ottamaan huomioon ilmeiden, äänenpainojen ja eleiden vivahteet, jotka saattavat olla ristiriidassa verbaalisen asiasisällön kanssa ja näin ollen pyrkinyt tulkitsemaan osallistujien ilmaisuja kokonaisvaltaisesti. Toisaalta, kuten metodiluvussa avaan, olen toiminut tutkittavien kanssa yhdessä ryhmässä ja tuottanut heidän kanssaan yhteisesti aineistoa, mikä poikkeaa perinteisestä haastatteluasetelmasta. Tulkinassani ja analyysissäni olen pyrkinyt objektiivisuuteen etäännyttämällä itseäni aineistosta analyysiprosessin aikana. Objektiivinen suhtautuminen varsinkin laulujen edustamiin arvoihin on ollut haastavaa, sillä osa arvoista resonoi minussa henkilökohtaisesti – joko positiivisesti siten, että samaistun arvoihin, tai negatiivisesti siten, että koen arvot vieraaksi. Omien asenteideni tiedostaminen ja tunnistaminen on auttanut tarkastelemaan arvoja objektiivisesti, osallistujien näkökulmasta. Koen ymmärtäväni osallistujia tiedostamalla sen, että heidän lapsuutensa kasvatusihanteet vaikuttavat edelleen osin heidän kokemuksiinsa ja maailmankuvaansa tänäkin päivänä. Ymmärtämisestä huolimatta en voi *samais-tua* läheskään kaikkiin heidän kokemuksiinsa ja ajatuksiinsa, sillä minut on kasvatettu hyvin erilaisessa ajassa ja yhteiskunnassa. Oma positiotani tutkijana ja sen vaikutuksia tutkimusprosessiin olen avannut tarkemmin luvussa 4.6.2.

Tutkimusprosessin loppupuolella koen kaiken kaikkiaan ymmärtäväni tutkimaani sukupolvea henkilökohtaisella tasolla paremmin kuin ennen tutkimusprosessia ja toivon, että tutkimukseni avaa lukijalle osallistujien henkilökohtaisten kokemusten kautta niitä merkityksiä, joita laulut heille kantavat. Kaikki mielen prosessit eivät kuitenkaan käänny sanallistettuun muotoon, vaikka tutkijana

pyrkisinkin kuvailemaan ja kirjaamaan tutkimusprosessista auki kaiken sen, mikä on mahdollista sanalliseen muotoon raportoida (vrt. Huhtinen-Hildén 2012, 247). Koen, että tässä väitöskirjassa olen kyennyt kuvaamaan tutkimukseni valinnat, rajaukset ja tutkimuksen kulun aina aineistonkeruusta tulosten raportointiin niin, että tutkimus täyttää laadulliselle tutkimukselle annetun sisäisen johdonmukaisuuden kriteerin. Oma kriittinen reflektioni, tulkintoihin ja tuloksiin mahdollisesti vaikuttaneet seikat ja kokonaisprosessin mahdollisimman kattavasti auki kirjoittaminen lisäävät tämän tutkimuksen luotettavuutta. Tutkimukseni luotettavuus onkin lopulta lukijan arvioitavissa tässä väitöskirjaraportissa (vrt. Nenonen 2018, 192).

YHTEENVETO (SUMMARY)

The song treasure of elementary school children: Familiar songs from the years of rebuilding in elderly's singing experiences and memories.

Background and theoretical framework

The purpose of this research is to examine the significances that Finnish seniors give to the songs they have sung and heard during their childhood and school years. This interdisciplinary research combines several disciplines: music education, oral history, the history of Finnish education and arts and culture in well-being.

The generation under investigation is born between 1935-1950 and has attended the former elementary school system in Finland after the Second World War, during the years of rebuilding 1945-1959. Finnish 'baby boomers', born in 1945-1950, and Finns a little older than them, are in practice a *cultural generation*, who remember the songs they sang at school themselves. The songs have also been used in other contexts outside school. This generation is the last Finnish age group of those whose elementary school music education was based specifically on singing so much so that the name of the subject was singing. Finnish 'baby boomers' have often been defined through their youth and adulthood experiences, and they have been seen as '*the generation of the 1960's*'. The living conditions of their childhood have rarely been considered in previous research (see Korhonen 2013). However, the children of the years of rebuilding have been in a very opportune position in gaining *generational experiences* in relation to music. The research focuses on the singing experiences and memories linked to the songs.

The theoretical framework of my research is phenomenological-hermeneutic. I try to understand and interpret the significances which the elderly gives to their singing experiences, songs, and memories (see Sarajärvi & Tuomi 2018; Laine 2018). I interpret the significances from the perspective of holistic human conception (Rauhala 2006) and oral history. In holistic human conception, an individual's musical experiences and significances are formed as combination of three dimensions: *consciousness, bodiness and situation* (see Kosonen 2010a; Rauhala 2006). When comprehending how much the situation (historical space of time, culture, family, environment, institutions, values, norms, ideologies etc.) has affected to an individual's musical experiences, it is possible to understand, *why* some music resonates with someone, but not with others. In *oral history* the emphasis is on the experiential and subjective nature of history (Pöysä 2021). In this research I use oral history as a tool to inspect historical time, its values, and people's attitudes toward them. Hence, my research focuses firstly on the years of rebuilding as a historical era mirroring the 2020s, secondly, the ways, in which the cultural generation under inspection understand their own childhood times, and thirdly, the ways in which my own contemporaries understand the past (see Fingerroos & Haanpää 2006).

Based on previous research I defined the **key concepts** that relate to music in elderly's life: *music and memory, reminiscence, identity, social inclusion*, and

agency. Music and songs learnt in early years are stored in the long-term memory as strong emotional memories (Huotilainen & Peltonen 2017). The songs remain in the memory, because the lyrics are linked to one's autobiographic memories (Niemelä 2016) and the musical elements activate personal flashbacks (Lehtonen 2011). By reminiscing one can recollect and interpret the past, but at the same time change or arrange it differently (Ukkonen 2000). In earlier studies it has been discovered that singing (Särkämö 2014; Dassa 2018) and listening (Salakka et al 2021; El Haj et al 2014) has brought back autobiographic and personal memories from aged adults' childhood. At the same time, an individual might feel that the important music is about themselves and in that way is connected to their self and identity (Niemelä 2016). Sometimes one can identify with a group or community through social categories, like nationality, home, educational level, or religion (Anttila 2007). All in all, songs can be experienced as descriptions of me and us and thereby can be connected to aged adult's individual or collective identity.

In addition to the memories and significances associated with the songs, my research investigates what *opportunities* singing these songs and reminiscing via them can have in terms of *maintaining aged peoples' identity*, giving them *experiences of social inclusion*, and *implementing their agency*. These are key factors for the good life and well-being of the elderly (see, e.g., Särkelä-Kukko 2014; STM 2020; Jyrkämä 2013). Thereby this research is strongly linked to *cultural well-being and its research*. Cultural well-being refers to a broad phenomenon that combines art, culture, social and health research, education, and their practices (Lilja-Viherlampi & Rosenlöf 2019).

The concept of *agency* includes six modal dimensions: *knowledge (competence)*; *capability*; *choices*; *wants*; *emotions*; and *musts* (Jyrkämä 2013). Through these, individuals can evaluate themselves as agents and choice makers while considering their relations to the world around them (Pietilä & Saarenheimo 2017). When adding *musical agency* to the palette, there are more dimensions to observe: *self-regulation*, *identity*, *using music for 'matters of being'*, *the collective dimension* and *developing musical skills* (Karlsen 2011). The concept of *social inclusion* in this research is defined as an entirety of subjective *feelings*, *belongings*, and *acts* (Särkelä-Kukko 2014). One key element that affects to one's sense of social inclusion is experiencing *meaningfulness* (Leemann et al 2021). Previous research demonstrates, that with music it is possible to improve elderly person's social interaction and mood (Lesta & Petocz 2006; Skingley & Bungay 2010), but also feelings of belonging, happiness, and meaningfulness (Lee, O'Neill & Moss 2020). Altogether, group music activities enable many of these aspects of agency and social inclusion to the aged adults.

Aim and research questions

The aim of this research is to examine, what the songs sung and heard during the elementary school years *mean* for the generation of those, who attended the elementary school during the years of rebuilding. I am interested in the reasons,

why the elderly still wants to sing these songs. My research provides important information for younger generations, such as nursing staff, relatives, and musicians, about the relationship that today's seniors have with songs that may seem insignificant or outdated to us younger ones. The research has two main questions, the first of which is divided into three sub-questions:

1. What kind of *significances* and *memories* do the cultural generation of elementary school children of the years of rebuilding, now elderly, attach to songs which are familiar from their school years?
 - a. What kind of *memories*, *situations*, and *emotions* the songs connect to?
 - b. How do the *values* in the songs mirror today's values, and how do the representatives of the generation view them?
 - c. What kind of songs do the participants *know* and *still want to sing* and *why*?
2. What opportunities does the *reminiscence focus group* offer to the elderly, from the perspective of *agency* and *social inclusion*?

Methods and data

The ethnographic qualitative research data is collected in senior housing units in Central Finland from 20 elderly participants. They were in good cognitive condition. 15 of the participants were female and 5 males, aged 69-84 years. The primary data consists of videotaped singalong and reminiscence sessions in small groups and paper inquiry forms. There are also audiotaped individual interviews as supplement data. In each of the five focus groups there were 3-5 elderly and each group gathered eight times to reminiscence and singalong songs. The gatherings were themed around the grouping of the songs into eight different themes: (1) *Songs from the nature and seasons*, (2) *Songs about home and school*, (3) *Religious songs*, (4) *Playing, exercising and children's records*, (5) *Fatherland and other countries*, (6) *Folk songs, familiar from school*, (7) *Mother's Day, festivities, and regional songs* and (8) *Hit tunes from 1940s and 1950s and songs by wishes*. The songs used in data collection were common in elementary school and other occasions through the years of rebuilding. The Finnish Singing Teachers' Association recommended 38 songs to be sung at the school. More than a quarter of these were purely patriotic songs. Recommendations also included provincial songs, folk songs, songs about nature, Christmas songs, two spiritual songs and the Nordic, French and English National Anthems (see e.g., Parviainen 1949; Ingman 1954.) The aim was to teach the children a valuable song repertoire for school and other situations. Light music was not considered suitable for school. (OPS 1952.)

The stimulus material included altogether approximately 150 singalong songs and over 180 recorded songs to listen. In the reminiscence sessions, the researcher accompanied the singalong songs with guitar, piano, or a traditional Finnish string instrument kantele and sang herself as a chanter. The researcher asked participants interview questions related to their childhood and school

years, and asked, how the participants regard the songs and the values that the songs represent. The participants also evaluated their experiences on the recollection group.

The content analysis (see Sarajärvi & Tuomi 2018) is based on the transcription of speech and written answers but also transcribed observations of participants' bodily reactions, for example emotional expressions (smile, crying) and gestures (tapping along the rhythm, nodding). The analysis aims at finding the *key content of experiences* of an individual and at translating them to research language. This enables the researcher to interpret the *expressions* and thereby the *significances* that are related to the songs and themes (see Perttula 1995). The analysis also focuses on investigating which songs the participants find familiar and important and what kind of memories do the songs awake, but also on studying if the recollection focus group method is suitable for enabling social inclusion and agency.

In qualitative analysis, it is necessary to reflect and put down in writing all the factors that might affect the understanding of a researcher (see Fingerroos & Haanpää 2006; Uotinen 2008). Therefore, as a researcher, I have reflected on my attitudes and my understanding towards the songs and values through the research process, and have tried to distance myself from the data, especially during the analysis process.

Results on the perspective of significances of the songs and memories

Through a very detailed description of the memories and experiences of the songs, the results explain, why the elderly still considers these songs relevant. The first main result of this research is that the songs represent both individual and generational significances because the songs are connected to one's life history and identity. Almost all the participants (19/20) found that singing the familiar songs from childhood is important. Fairly often the songs reminded them of their childhood family, home, and other significant people, even though most of the songs were familiar from the school. The agricultural history of Finland is present in the memories; many of the participants reminisced farm work, which should be reckoned with when organizing singalong and reminiscence activity with this generation. Also, the values that the songs represent were regarded mostly as natural.

Some teachers were men with a Christian-patriotic upbringing, often veterans, whose own set of values reflected in the teaching (cp. Malinen & Tamminen 2017; Kosonen 2011). Patriotic songs have two sides; 'homeland' is the non-exclusive side and 'defending the fatherland' is the more nationalistic 'us against them' side. The songs in the first category are well-known and seem to be very liked, but in the second category some of the participants regard the songs unpleasant. Here is one of the main divisions between female and male participants: men tend to connect the defending songs also to their own military service, which is compulsory in Finland, and relatively they find the war-themed songs considerably more important than women. I recommend taking some defending songs in

the song repertoire, if there are male participants in the singalong group. Altogether the patriotic songs seem to reinforce the participants' national Finnish identity (cp. Anttila 2007), and also identifies them to the post-war generation – the children of the years of rebuilding (cp. Malinen & Tamminen 2017).

Songs connected to festivities are significant, and they are regarded as pleasant and important to sing. They also provide a route to emotional memories (see Tuomaala 2004; Lehtonen 2011). Particularly songs from end-of-term celebration in the spring, including a traditional Finnish hymn *Suviöirsi* (*Summer hymn*), are well known by the participants and very likely known by the whole generation. Setting the life rhythm by the annual cycle is especially important when singing with Dementia patients, because songs and festivities help to focus on the present moment (see also Rinne 2019). The regional songs have been well remembered and known also in earlier research (Kosonen 2015; 2011; Tammela 2018), and in this research, they are perceived pleasant to sing. The historical value of the regional songs is important for the participants. Women evaluate these songs highly important and pleasant. In addition to the regional songs, the folk songs are mostly very well known and therefore pleasant to sing. Of these, the songs that are both learnt by aural memory and still popular singalong songs, are known excellent.

Religion is embedded in the songs and is present in the memories. Lutheran Christianity impacted many aspects of life in home and school. At the end of the war, 96 percent of Finns were members of the Evangelical Lutheran Church, and in the year 1960, more than 92 percent of the population were still members of the Church (Lauha 2004). Most of the participants remember that the family either went to church on Sunday or listened the service from radio. As many as 17 of 20 participants had been in Sunday school, even though a minority of the families had particularly religious conviction. Most of the religious songs and hymns are highly familiar, but the theme is not that pleasant or important in the post-intervention evaluation as other themes. A third of the participants reveal that at present they are not particularly religious. However, some of these participants highlight how the religious songs, familiar from childhood years, are important and pleasant. Surprisingly, many religious songs bring memories from home and past dearest people. One reason that these familiar religious songs are significant, could be that the songs are connected to emotional memories (see Saarikallio 2010; Lehtonen 2011) and the songs are a part of one's life history (see Kosonen 2010a). In today's secular society religion is culturalized, so one can be part of Christian cultural heritage without personal faith (Lähdesmäki 2020). In this perspective, it is possible that religious hymns and songs are more habits and traditions, than personal religious conviction, and they can bring sense of safety and connect one to their community (see Spännäri 2008).

The gender roles, discipline, and how society saw the children are present in the memories. Children's songs are seldom remembered from school, but some of the participants remember lullabies that their parents or grandparents used to sing. Even though there are not many songs that are about childhood or play, it

can be a stimulating topic to discuss. Despite living in the austerity-era, the participants remember their childhood as rich and versatile. Traditional binary division in gender roles is natural for the participants, and they tend to emphasize the differences between the upbringing of girls and boys. The experiences of the participants are in line with the curriculum of 1952, which recommended that hit tunes were not suitable for school. It was rather surprising that only the minority of the participants remember the evergreens or hit songs from their childhood. Instead, they start to remember such songs closer to their teen years, especially after Confirmation class, which was around the age of 15. Therefore, the material is excluded from the results; hit songs are not relevant material for the participants do not remember these from their elementary school years.

Sometimes the musical elements of the songs, e.g. rhythm or melody, are remembered better than lyrics. Some of the participants do not recall some songs by the lyrics but they remember the song as soon as the accompanying and sing-along starts. Also, the bodily reactions and expressions convey significances that the participants might not realize themselves. The emotional reactions, particularly crying and laughter, are referring to strong emotions and emotional memories. Even though the participant did not always explain why they were moved to tears, some situations refer to sorrow and grief. Music is a magnificent tool because it offers a symbolic distance to difficult experiences and lets a person express emotion without necessarily explaining it to others (cp. Känkänen 2013; Lehtonen 2011).

Results on the perspective of agency and social inclusion

The second main result is that singing familiar songs and reminiscing together with peers from the same generation provide experiences of social inclusion and agency. Being part of a reminiscence focus group was mainly experienced pleasant and emotional. Many of the participants described being glad and thankful of being part of the group. Singing and listening to music provide especially emotional aspect of agency (see Jyrkämä 2013) and intentional regulation of emotions and energy levels enables individual to activate and regulate their feelings and mood (see Karlsen 2011; also Saarikallio 2017). Having a possibility to make decisions enables a person to experience agency (see Jyrkämä 2013; Tähti 2015).

Most of the songs were so familiar, that the participants did not have to look up the lyrics from the sheet. Singing along does not need ability to move much, therefore, aged people who already have some visual or mobility impairment, are able to take part in sing-along sessions. One participant, who previously had had a stroke, reported experiencing improvement in their cognitive functions. These all are connected to the *ability* aspect of agency (see Jyrkämä 2013).

On the perspective of *resources*, by participating on singing of a familiar song a person can undergo senses of *success* and *gladness*, when they realize they know the melody and remember the lyrics. Singing songs known by heart can

give the elderly an important experience of their *own competence, knowledge and skills* that can still be accessed. (cp. Huhtinen-Hildén et al. 2017.) It can also support the elderly person's *self* and their perception of their *own ability* through experiences of *competence* and *management* (see Lehtonen 2011). Through the reminiscence and singalong sessions elderly person has access to themselves or gets to feel like 'me' (subject) instead of just being 'someone' (object), which is very important for the experience of ability and social inclusion. The experience of *meaningfulness* can arise in small moments and encounters, such as singing and reminiscing with others (cp. Huhtinen-Hildén et al. 2017). This in turn strengthens the experience of inclusion (Leemann 2021).

Throughout the intervention, the participants reported experiencing *belonging, encounters, sharing, common identity* and *synchrony*, which are all components of *sense of community*. Even just being present at the group session enables experiencing belonging. Based on previous research, singing together has been proven to improve experiencing the sense of community (see Nenola 2019; Livesey et al. 2012; Louhivuori, Salminen & Lebaka 2005), quality of life (see Pentikäinen et al. 2021; Johnson, Louhivuori & Siljander 2017) but also social inclusion (see Salminen 2021). In order for these experiences to happen, the society must provide these kinds of opportunities for elderly, for example organizing reminiscence focus group activities.

Reliability and ethicality of the results

When doing qualitative research with an elective sample of an age group, it is not possible to generalize the results to apply to the whole age group in a similar way, that with a large quantitative sample. Still, there are many experiences and memories in the results, that very likely are common with other people belonging to this generation. Especially those, who have grown up in rural areas during the 1940s and 1950s may have very similar experiences concerning their childhood and school music as the people taking part in the research. The reader might wonder if the people selected to the research already had more positive attitudes towards a Christian-patriotic set of values than an average person in the age group. However, the background variables (education level, occupation before retirement, religious and political views, musical hobbies) of the participants were quite various. This supports the idea, that despite of later life experiences, the songs heard and learnt in early years may be relevant to a person in old age, even though their own view to the values represented in the songs may have changed through the life course.

Throughout the research process I also have reflected my own attitudes and my personal set of values, which I have tried to set aside during the analysis. It has been sometimes quite difficult, because my *situational elements*, like temporal and social structures, are highly differing from what the participants have had during their life. Even though I can not relate to all their experiences, I can understand the circumstances that have affected in their world view.

Conclusion

As a very easy and effortless activity, singing and reminiscing sessions in a group enable the implementation of agency and social inclusion in everyday life of the elderly, as well as the maintenance of their identity. Familiar songs give them possibility to undergo their thoughts, emotions, and value basis through the music. Singing and reminiscing with peers from the same age group can provide an atmosphere where an elderly person feels appreciated. In the group, they have a possibility to share and discuss about their memories and feel that everyone's life story matters.

Singalong and reminiscing sessions are a rather cost-effective way to bring activity not only to elderly who are still in good condition, but also to them who already are in nursing homes and have declined ability to function. Songs from elderly person's early years should be included in the music repertoire of community and care musicians because the songs provide a versatile stimulus for the elderly. I recommend that the musician would be someone who both knows the song repertoire and has skills to encounter elderly. The group leader must know how to accompany singalong songs and at the same time be able to maintain discussion about the topics relevant to the participants. An important thing to remember is to transpose the song key into a pitch that is low enough for elderly, because many of the original songs are written (and recorded) in relatively high keys.

Based on this research, I recommend that in the singalong sessions for this age group, there would be songs from the participants' elementary school and childhood years. These are very likely known by most people of this generation. Recommended songs are listed in the appendix 6. The best-known are certain songs about nature and seasons, songs of one's own region and neighboring regions, in addition to certain folk songs, patriotic songs, and religious songs. Also, some songs about school and home are well known by the elderly.

LÄHTEET

- Aatsinki, Ulla (2019). Lapsuuden kokemukset luokkatietoisuuden rakentajina työläiskansanedustajien muistelmissa. Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen, A. (toim.): *Eletty historia : Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Tampere: Vastapaino. 305–340.
- Aholainen, Mari, Jäntti, Saara, Tammela, Annika & Tanskanen, Jani. (2021). Miten taide vaikuttaa? Kulttuurisia näkökulmia hyvinvointiin ja terveyteen. *Suomen Lääkärilehti*, 76(9). 564–568.
- AILI (2021). *Ikääntyneiden kulttuurioikeudet*. Viitattu 15.4.2021.
<https://ailiverkosto.fi/ikaumlaumlntyneiden-kulttuurioikeudet.html>
- Alanko, Laura (2014). Rippikoulu Kauhajoen seurakunnassa 1950- ja 1960-luvuilla. Helsingin yliopisto.
- Alasuutari, Pertti (2012). *Laadullinen tutkimus 2.0*. Tampere: Vastapaino.
- Alestalo, Matti (2007). Rakennemuutokset ja sukupolvet. *Yhteiskuntapolitiikka*, 72(2). 146–157.
- Allardt, Erik (1966). Kansakoulu yhteiskunnallisena kehitystekijänä. Teoksessa: Valtasaari, A. (toim.): *Kansakoulu 1866-1966*. Helsinki: Otava. 127–148.
- Allardt, Erik (1976). *Hyvinvoinnin ulottuvuudet*. Helsinki: WSOY.
- Allport, Gordon W. (1968). Is the concept of self necessary? Teoksessa: Gordon, C. & Gergen K. (toim.): *The self in social interaction*. New York: John Wiley. 25–32.
- Anttila, Jorma (2007). *Kansallinen identiteetti ja suomalaisiksi samaistuminen*. Helsingin yliopiston sosiaalipsykologian laitos.
- Apajalahti, Samuli (2001). Opettajat paljosta vastuussa. Teoksessa: Kuikka, M. T. (toim.): *Koko kansan koulu: 80 vuotta oppivelvollisuutta*. [Helsinki]: Suomen kouluhistoriallinen seura : Opetushallitus. 116–126.
- Autio, Veli-Matti (1990a). Sodan jaloista koulutusyhteiskunnaksi. Teoksessa: Numminen, J., Autio, V. & Heikkilä, M. *Opetusministeriön historia: 5, Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*. Helsinki: [Opetusministeriö]. 13–22.
- Autio, Veli-Matti (1990b). Tutkimustulokset. Teoksessa: Numminen, J., Autio, V. & Heikkilä, M. *Opetusministeriön historia: 5, Jälleenrakennuksen ja kasvun kulttuuripolitiikkaa 1945–1965*. Helsinki: [Opetusministeriö]. 429–468.
- Brunila, Anne (2014). Teknologian uudet vallankumoukset muuttavat maailmaa vauhdilla. *Tieteessä tapahtuu*, 32(1). 56–57.
- Burakoff, Katja & Haapala, Peppi (2013). *Kohdaten – opas vuorovaikutukseen muistisairaana ihmisen kanssa*. Helsinki: Oivalla vuorovaikutukseen -hanke 2009–2012.
http://papunet.net/sites/papunet.net/files/materiaalia/Hoivalluksia/kohdaten_netti.pdf
- Cederholm, Camilla (2013). *“Du sköna sång, vårt bästa arv”: Kanonisering av en sångskatt ur ett hermeneutiskt perspektiv*. Turku: Åbo Akademis förlag.
- Clair, Alicia Ann (1996). The Effect of Singing on Alert Responses in Persons with Late Stage Dementia. *Journal of Music Therapy XXXIII* (4). 234–247.

- Clift, Stephen, Hancox, Grenville, Morrison, Ian, Hess, Bärbel, Kreutz, Gunter & Stewart, Don (2010). Choral singing and psychological wellbeing: Quantitative and qualitative findings from English choirs in a cross-national survey. *Journal of Applied Arts and Health*, 1(1). 19–34.
- Cohen, Annabel, Bailey, Betty & Nilsson, Thomy (2002). The importance of music to seniors. *Psychomusicology*, 18. 89–102.
- Dassa, Ayelet (2018). Musical Auto-Biography Interview (MABI) as promoting self-identity and well-being in the elderly through music and reminiscence. *Nordic Journal of Music Therapy*, 27(5). 419–430.
<https://doi.org/10.1080/08098131.2018.1490921>
- Davies, Charlotte Aull (2008). *Reflexive Ethnography: A guide to reasearching selves and others*. 2nd edition. London; New York: Routledge.
- DeNora, Tia. (2000). *Music in Everyday Life*. Cambridge University Press.
- El Haj, Mohamad, Clément, Sylvain, Fasotti, Luciano & Allain, Philippe (2013). Effects of music on autobio-graphical verbal narration in Alzheimer's disease. *Journal of Neurolinguist*, 26(6). 691–700.
<https://doi.org/10.1016/j.jneuroling.2013.06.001>
- Eskola, Jari & Suoranta, Juha (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- EVL (2020). *Seurakunnat tilastoivat työtään. Tilastotietoa Suomen evankelis-luterilaisesta kirkosta*. Viitattu 3.12.2020. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilastotietoa>
- EVL (2021). *Kirkon jäsenyys*. Viitattu 14.4.2021. <https://evl.fi/tietoa-kirkosta/tilastotietoa/jasenet>
- Fancourt, Daisy & Finn, Saoirse (2019). *What is the evidence on the role of arts in improving health and well-being? A scoping review*. Health Evidence Network synthesis report 67. Copenhagen: World Health Organization Europe.
<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/329834/9789289054553-eng.pdf>
- Fingerroos, Outi & Haanpää, Riina (2006). Muistitietotutkimuksen ydinkysymyksiä. Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen U. (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 25–48.
- Fingerroos, Outi & Jouhki, Jukka (2014). Etnologinen kenttätyö ja tutkimus: metodin monimuotoisuuden pohdintaa ja esimerkkitapauksia. Teoksessa: Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto, E. (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos toimitte 17. Helsinki: Ethnos ry. 79–108.
- Fingerroos, Outi (2010). Muisti, kertomus ja oral history-liike. Teoksessa: Grönholm, P. & Sivula, A. (toim.): *Mediasta pronssisoturiin. Kuka tekee menneestä historiaa?* Turku: Turun historiallinen yhdistys. 60–81.
- Fono (2019). Verkkotietokanta. Helsinki: Yleisradio. <http://www.fono.fi/>
- Fraser, Andrew, Bungay, Hilary & Munn-Giddings, Caroly (2014). The value of the use of participatory arts activities in residential care settings to enhance the well-being and quality of life of older people: A rapid review

- of the literature. *Arts & Health*, 6(3). 266–278. DOI: 10.1080/17533015.2014.923008
- Goffman, Erving (1959). *The presentation of self in everyday life*. New York: Doubleday Anchor.
- Gronow, Pekka (2013). *78 kierrosta minuutissa: äänilevyn historia 1877–1960*. [Helsinki]: Suomen Jazz & Pop Arkisto.
- Gronow, Pekka, Hirvi, Harri & Wuori, Timo (toim.) (2012). *Rainer Strömmerin Suomalaisten 78-kierroksen äänilevyjen luettelo 1901–1961*. Helsinki: Suomen Äänitearkisto ry.
- Haanpää, Riina (2005). Velisurmasta suvun muistoksi. *Elore*, 12(1). <https://doi.org/10.30666/elore.78497>
- Haapanen, Urpo (1983). *Suomalaisten äänilevyjen luettelo 1946–1966*. Suomen äänitearkiston julkaisu N:o 1. (2. p.). Helsinki: Suomen äänitearkisto.
- Halbwachs, Maurice (1980). *The collective memory*. Translated from the French by Ditter, F. J. Jr. & Ditter, V. Y. New York: Harper & Row.
- Halkola, Nina (2017). “Minun kultani kaunis on, se on kuin auran kukka” – rekilaulujen opetusta peruskoulussa. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Hargreaves, David J., Miell, Dorothy & MacDonald, Raymond A.R. (2002). *What are musical Identities, and why are they important?* Teoksessa: MacDonald, R.A.R., Hargreaves, D.J. & Miell, D. (toim.): *Musical Identities*. Oxford: Oxford University Press. 1–20.
- Harré, Rom (1998). *The singular self: An introduction to the psychology of personhood*. London: Sage.
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) (2011). *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Eino (2002). Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa: Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.): *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi. 13–34.
- Heikkinen, Eino (2013). Gerontologia tietenalana. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.): *Gerontologia*. (3. uud. p.) Helsinki: Duodecim. 16–25.
- Heinonen, Kati (2008a). Tunne arkistonauhalla – Äänensävy ja aukkoja. Teoksessa: Fingerroos, O. & Kurki, T. (toim): *Ääniä arkistosta: Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 234–261.
- Heinonen, Visa (2008b). Muutoksia suomalaisten vapaa-ajan viettämisessä – kotisohvalla, yhteisöissä ja matkailuelämyksissä. *Kulutustutkimus.Nyt* 1. ISSN 1797-1985.
- Helkama, Klaus (2015). *Suomalaisten arvot: Mikä meille on oikeasti tärkeää?* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Hillman, Sue (2002). Participatory singing for older people: A perception of benefit. *Health Education*, 102(4). 163–171.
- Hirsjärvi, Sirkka & Hurme, Helena (2015). *Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.

- Hirvonen, Riitta (2009). *Ystävä sä lapsien : Lasten virret ja hengelliset laulut suomenkielisissä kokoelmissa 1824–1938 ja niiden vaikutus vuoden 1938 virsikirjaan*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Holmes, Clive, Knights, Andrew, Dean, Christine, Hodgkinson, Sarah & Hopkins, Vivienne (2006). Keep music live: music and the alleviation of apathy in dementia subjects. *International Psychogeriatrics*, 18(4). 623–630. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251692>
- Huhtinen-Hildén, Laura & Isola, Anna-Maria (2019). *Luova ryhmätoiminta lisää hyvinvointia*. Tutkimuksesta tiiviisti 13. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Huhtinen-Hildén, Laura (2012). *Kohti sensitiivistä musiikin opettamista. Ammattitaidon ja opettajien rakentumisen polkuja*. Jyväskylä Studies in Humanities 180. Jyväskylän yliopisto.
- Huhtinen-Hildén, Laura, Puustelli-Pitkänen, Anna, Strandman, Pia & Ala-Nikkola, Elina (2017). *Kohti luovaa arkea : Kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä*. Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja. Helsinki: Metropolia Ammattikorkeakoulu.
- Huotilainen, Minna & Peltonen, Leeni (2017). *Tunne aivosi*. Helsinki: Otava.
- Husa, Tomi (2019). *Koulutus ja elinkaaritulot*. Artikkelit 10/2019. Akava Works.
- Huttunen, Laura (2010). Tiheä kontekstointi: Haastattelu osana etnografista tutkimusta. Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 39–65.
- Hytönen, Kirsi-Maria & Rantanen, Keijo (toim.) (2013). *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (1. p.). Jyväskylä: Atena.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2013a). Monikasvoinen 1950-luku. Teoksessa: Hytönen, K.-M. & Rantanen, K. (toim.): *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (1. p.). Jyväskylä: Atena. 7–13.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2013b). Esiliinat, ohrapuuro ja käsityötunnit. Koulut jälleenrakennuskaudella. Teoksessa: Hytönen, K.-M. & Rantanen, K. (toim.): *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (1. p.). Jyväskylä: Atena. 43–52.
- Hytönen, Kirsi-Maria (2014). *Ei elämääni lomaa mahtunut: Naisten muistelukerrontaa palkkatyöstä talvi- ja jatkosotien ja jälleenrakennuksen aikana*. Kultaneito XIII. Joensuu: Suomen Kansantietouden tutkijain seura.
- Hyvärinen, Matti (2017). Haastattelun maailma. Teoksessa: Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvuori, J. (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino.
- Hyypä, Markku T. & Liikanen, Hanna-Liisa (2005). *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.
- Hyypä, Markku T. & Mäki, Juhani (2003). Social participation and health in a community rich in stock of social capital. *Health Education Research*, 18(6). 770–779.
- Hyypä, Markku T. (2002). Kuorossa elämä pitenee. Sosiaalinen pääoma ja terveys. Teoksessa: Ruuskanen P. (toim.): *Sosiaalinen pääoma ja hyvinvointi: Näkökulmia sosiaali- ja terveysaloille*. Jyväskylä: PS-kustannus. 28–59.

- Hämeenaho, Pilvi, & Koskinen-Koivisto, Eerika (2014). Etnografian ulottuvuudet ja mahdollisuudet. Teoksessa: Hämeenaho, P. & Koskinen-Koivisto E. (toim.): *Moniulotteinen etnografia*. Ethnos toimitte, 17. Helsinki: Ethnos ry. 7–31.
- Hännikäinen, Maritta (2006). Yhteenkuuluvuuden tunne ja oppijoiden yhteisöksi kehittyminen. Teoksessa: Karila, K., Alasuutari, M., Hännikäinen, M., Nummenmaa, A. R. & Rasku-Puttonen H. *Kasvatusvuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 126–146.
- Hänninen, Tuomo (2013). Kognitiiviset toiminnot. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.): *Gerontologia*. (3. uud. p.) Helsinki: Duodecim. 210–215.
- Häyrynen, Teija. (2019). Onko kaikilla ihmisillä tasa-arvoinen mahdollisuus taiteen kokemiseen? Miksi juuri nyt tarvitaan yhteisömuusikoita? Teoksessa: Pantsu, L. & Nyqvist, N. (toim.): *Yhteisömuusikko. Hyvinvoinnin tuoja elämän eri vaiheissa. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 267*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu. 13–20.
- Idman, Mika (2012). Sukupolvien väliset palkkaerot ovat vähäisiä. *Tilastokeskuksen Hyvinvointikatsaus 1/2012*. Tilastokeskus. https://www.stat.fi/artikkelit/2012/art_2012-03-12_002.html?s=0#1
- Ikäheimo, Heikki (2004). Tunnustusasteet ja persoonallisuuden konstituutio. Teoksessa: Kotkavirta, J. & Niemi, P. (toim.): *Persoonaa*. Jyväskylä: SoPhi. 319–331.
- Isola, Anna-Maria, Kaartinen, Heidi, Leemann, Lars, Lääperi, Raija, Schneider, Taina, Valtari, Salla & Keto-Tokoi, Anna (2017). *Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa*. Työpaperi 33/2017. Helsinki: Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.
- JAMK (2021). *Yhteisömuusikon erikoistumiskoulutus*. Jyväskylän ammattikorkeakoulu. Viitattu 22.6.2021. <https://www.jamk.fi/fi/Koulutus/Taydennyskoulutus/erikoistumiskoulutukset/yhteisömuusikko-erikoistumiskoulutus>
- Johnson, Julene K., Louhivuori, Jukka & Siljander, Eero (2017). Comparison of Well-being of Older Adult Choir Singers and the General Population in Finland: A Case-Control Study. *Musicae Scientiae*, 21(2). 178–194. <http://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1029864916644486>
- Juhila, Kirsi (2021). Laadullisen tutkimuksen ominaispiirteet. Teoksessa: Vuori, J. (toim.): *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/mita-on-laadullinen-tutkimus/laadullisen-tutkimuksen-ominaispiirteet/>
- Jukkola, Risto (1999). *Yhteislaulut toimintamuotona dementoituneiden musiikkiterapiassa*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Juntunen, Marja-Leena. (2009). Musiikki, liike ja kehollinen kokemus. Teoksessa: Louhivuori, J., Paananen, P. & Väkevä, L. (toim.): *Musiikkikasvatus : Näkökulmia kasvatukseen, opetukseen ja tutkimukseen*. Jyväskylä: Suomen Musiikkikasvatusseura FiSME r.y. 245–258.

- Jyrkämä, Jyrki (2008). Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa: Sankari, A. & Jyrkämä, J. (toim.): *Lapsuudesta vanhuuteen : Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino. 117–157.
- Jyrkämä, Jyrki (2013). Vanheneminen, arkitilanteet ja toimijuus. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.): *Gerontologia* (3. uud. p.). Helsinki: Duodecim. 421–425.
- Kaarninen, Mervi (2013). Lättähattuja, villamyssymissejä ja nilkkasukkatyttöjä. Teoksessa: Hytönen, K.-M. & Rantanen, K. (toim.): *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (1. p.). Jyväskylä: Atena. 67–76.
- Kalakoski, Virpi (2010). Musiikki muistissa. Teoksessa: Louhivuori, J. & Saarikallio, S. (toim.): *Musiikkipsykologia*. Jyväskylä: Atena. 137–151.
- Kalela, Jorma (2006). Muistitiedon näkökulma historiaan. Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.): *Muistitietotutkimus, Metodologisia kysymyksiä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 67–92.
- Kallinen, Timo & Kinnunen, Taina. (2021). Etnografia. Teoksessa: Vuori, J. (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 1.12.2021. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/>
- Kananen, Heli (2016). Kylmille asuinsijoille. Miten paikallisväestö otti vastaan ortodoksisen siirtoväen. Teoksessa: Kivimäki, V. & Hytönen, K.-M. (toim.): *Rauhaton rauha : Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 103–126.
- Kardemummo (2020). Hilda-sisältöpalvelu. Viitattu 16.6.2021. <https://www.kardemummo.fi/palvelukuvaus/>
- Karlsen, Sidsel (2011). Using musical agency as a lens: Researching music education from the angle of experience. *Research Studies in Music Education*, 33(2). 107–121. doi: 0.1177/1321103X11422005
- Karttunen, Sanna (1992). *Musiikki kulttuurisessa tietoisuudessa: kulttuuriset musiikkiskeemat musiikkikirjastonhoitajien puheessa*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 35. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kauneimmat Joululaulut (2020). *Taustatietoa Kauneimmista Joululauluista*. Viitattu 3.12.2020. <https://kauneimmatjoululaulut.fi/wp-content/uploads/2020/09/Tietoa-Kauneimmista-Joululauluista.pdf>
- Keskinen, Sirkka-Liisa (1996). Kauneimmat joululaulut virittävät laulamaan ja kokoavat ihmisiä kirkkoon. *Tammerkoski*, 9. 5–7.
- Kilpeläinen, Aino-Elina (2019). Kirkkotila ja kristillinen musiikkiperintö vauvamusiikkitoiminnassa. *Uskonnontutkija - Religionsforskaren*, 8(2). <https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.v8i2.88534>
- Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria (toim.) (2016). *Rauhaton rauha : Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Ville (2016). Uusi Suomi. Sotasukupolvi ja sodanjälkeinen aika. Teoksessa: Kivimäki, V. & Hytönen, K.-M. (toim.): *Rauhaton rauha : Suomalaiset ja sodan päättymisen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 285–321.

- Kivimäki, Ville, Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri (2016). Ennen huomispäivää. Toisen maailmansodan päättyminen Suomessa ja Euroopassa. Teoksessa: Kivimäki, V. & Hytönen, K.-M. (toim.): *Rauhaton rauha : Suomalaiset ja sodan päättyminen 1944–1950*. Tampere: Vastapaino. 11–36.
- Koivunen, Anu (2004). Ei me elokuvista arkea haettu – mutta televisiosta ehkä! Teoksessa: Saarikangas, K., Mäenpää, P. & Sarantola-Weiss, M. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi. 387–402.
- Koivunen, Kaisa, Sillanpää, Elina, Munukka, Matti, Portegijs, Erja & Rantanen Taina (2020). Cohort Differences in Maximal Physical Performance: A Comparison of 75- and 80-Year-Old Men and Women Born 28 Years Apart. *The Journals of Gerontology: Series A, Biological sciences and medical sciences*, 76(7). 1251–1259. <https://doi.org/10.1093/gerona/glaa224>
- Kontukoski, Maija (2012). ”Järjen veit ja minusta orjan teit”: eteläpohjalaiset swingsukupolven tanssisoittajat 1950–60-luvun tangobuumin pyörteissä. Teoksessa: Kärjä, A. & Åberg, K. (toim.): *Tango Suomessa*. Nykykulttuurin tutkimuskeskuksen julkaisuja 108. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto. 63–98.
- Korkiakangas, Pirjo (1996). *Muistoista rakentua lapsuus: Agraarinen perintö lapsuuden työnteon ja leikkien muistelussa*. Kansatieteellinen Arkisto 42. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys.
- Korkiakangas, Pirjo (2002). Muistelusta voimavaroja vanhuuteen. Teoksessa: Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.): *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi. 173–206.
- Korkiakangas, Pirjo (2006). Etnologisia näkökulmia muistiin ja muisteluun. Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.): *Muistitietotutkimus. Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 120–144.
- Korkiakangas, Pirjo (2013). Onnen aika lapsuuden: Muistelua ja nostalgiaa. Teoksessa: Hytönen, Kirsi-Maria & Rantanen, Keijo (toim.) (2013). *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla* (1. p.). Jyväskylä: Atena. 19–29.
- Kortelainen, Kaisu (2008). *Penttilän sahayhteisö ja työläisyys: Muistitietotutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Koski, Leena (2001). *Hyvän lapsen ja kasvattamisen ideaalit. Tutkimus aapisten ja lukukirjojen moraalisen kosmologian muutoksista itsenäisyyden aikana*. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura.
- Koski, Leena (2011). Sivistystyön ihmiskäsitys: villi-ihmisestä aikuiseksi yksilöksi. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 159–183.
- Koskinen-Koivisto, Eerika & Lehtovaara, Tytti (2021). *Aistietnografia*. [Julkaisematon käsikirjoitus.]
- Kosonen, Erja & Pajamo, Reijo (2009). *Seminaarinmäen koululauluja: Jyväskylän yliopisto 75 vuotta*. Jyväskylän yliopisto.
- Kosonen, Erja (2010a). Musiikkiharrastusten motivaatio. Teoksessa Louhivuori, J. & Saarikallio, S. (toim.): *Musiikkipsykologia*. Jyväskylä: Atena. 295–309.

- Kosonen, Erja (2011). Kansakoulun laulunopetus 1960-luvulle saakka, perinteistä ammentaen, uudistuksia odottaen. *Musiikkikasvatus, The Finnish Journal of Music Education (FJME)*, 14(2). 10–19.
- Kosonen, Erja (2012a). Kansakoulujen laulunopetus 1950-60-luvuilla. Teoksessa: Himberg, T., Vuokoski, J. & Eerola, T. (toim.): *Suomen Musiikintutkijoiden 16. Symposium*. Jyväskylä.
- Kosonen, Erja (2012b). Kansakoulunopettajat kulttuurikasvattajina – Seminaarien musiikinopetus kansakoulun laulunopetuksen esikuvana. Teoksessa: Kauranne, J., Merimaa, E. & Rantala, J. (toim.): *Opettaja yhteiskunnallisena ja kulttuurivaikuttajana: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2012*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 69–91.
- Kosonen, Erja (2015). Laulua harmoonin säestyksellä : muistoja koulun laulutunneista 1920–40-luvuilla. Teoksessa Sääntti, J. (toim.): *Koulumuistot: kokemuksia koulusta, tutkimusta muistelusta. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2015*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 90–110.
- Kosonen, Pekka A. (2005). *Sosiaalialan ja hoitotyön asiantuntijuuden kehityshehdot ja opiskelijavalinta*. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 271. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Kuikka, Martti T. & Opetushallitus (toim.) (2001). *Koko kansan koulu: 80 vuotta oppivelvollisuutta*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura : Opetushallitus.
- Kuikka, Martti T. (2001). Kansanopetuksen suuret linjat. Teoksessa: Kuikka, M. T. & Opetushallitus (toim.): *Koko kansan koulu: 80 vuotta oppivelvollisuutta*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura: Opetushallitus. 146–151.
- Kulmala, Jenni (2019). Aivoterveiden ylläpitäminen on elämänmittainen matka. Teoksessa: Kulmala, J. (toim.): *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tutkimiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 154–169.
- Kuntaliitto (2019). Väestörakenne. Julkaistu 20.8.2019. <https://www.kuntaliitto.fi/tilastot-ja-julkaisut/kuntakuvaajat/vaesto>
- Kupari, Helena. (2020). "Oi, mustatko vielä sen virren". Hengelliset laulut elettyinä ja muistettuna uskontona. Teoksessa: Vuola, E. (toim.): *Eletty uskonto. Arjen uskonnollisuudesta ja sen tutkimuksesta*. Tietolipas 265. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura. 72–94.
- Känkänen, Päivi (2013). *Taidelähtöiset menetelmät lastensuojelussa: Kohti tilaa ja kokemuksia*. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos.
- Laaksonen, Lasse (2002). Koulunkäyntiä ja opiskelua sodan varjossa. Teoksessa: Haataja, L. & Bergholm, T. (toim.): *Itsenäisyyden puolustajat: Kotirintamalla. Suomi 85, osa 3*. Espoo: Weilin & Göös. 207–211.
- Laine, Timo (2018). Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa: Valli, R. (toim.): *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (5., uud. ja täyd. p.). Jyväskylä: PS-kustannus.

- Laitinen, Liisa (2017). *Vaikuttavaa? Taiteen hyvinvointivaikutusten tarkastelua*. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia, 46.
- Lassila, Juha (1990). *Mitä Suomi soittaa? Hittilistat 1954–87*. Nykykulttuurin tutkimusyksikön julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Latomaa, Timo (2005). Ymmärtävä psykologia: psykologia rekonstruktiivisena tieteenä. Teoksessa: Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia. 17–88.
- Lauha, Aila (2004). Kirkko, tiede ja kulttuurilaitokset: Kansankirkko maallistuvassa yhteikunnassa Teoksessa: Saarikangas, K., Mäenpää, P. & Sarantola-Weiss, M. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi. 200–209.
- Lee, Sophie, O'Neill, Desmond & Moss, Hilary (2020). Promoting well-being among people with early-stage dementia and their family carers through community-based group singing: a phenomenological study." *Arts & Health*. <https://doi.org/10.1080/17533015.2020.1839776>
- Leemann, Lars, Martelin, Tuija, Koskinen, Seppo, Härkänen, Tommi & Isola, Anna-Maria (2021). Development and Psychometric Evaluation of the Experiences of Social Inclusion Scale. *Journal of Human Development and Capabilities*. <https://doi.org/10.1080/19452829.2021.1985440>
- Lehikoinen, Kai, Koivisto, Taru-Anneli, Lapiro, Pauliina, Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria, & Salanterä, Sanna (2020). Taide- ja kulttuuritoiminta investointina terveyteen ja hyvinvointiin sairaala- ja terveystalouksissa. Teoksessa: Seitsalo, S. & Taipale, I. (toim.): *Taide vanhin voitehista. Kuvataidetta sairaaloissa*. Helsinki: HUS taidetoimikunta. 172–178.
- Lehtomaa, Merja (2005). Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa: Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia. 163–194.
- Lehtonen, Kimmo (2007). *Musiikin symboliset ulottuvuudet*. [Hyvinkää]: Suomen musiikkiterapiayhdistys.
- Lehtonen, Kimmo (2011). Musiikki ja mielikuvat. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Ihminen ja musiikki. Musiikillisen vuorovaikutuksen ulottuvuuksia*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 71–94.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko & Heikkinen, Anja (2011). Yhteiskunta ja koulutus. Millaisessa Suomessa – sellaisessa koulussa. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 16–33.
- Leiviskä, Lahja (2019). Musiikki ja muu taiden osallisuuden ja yhteisöllisyyden vahvistajana. Teoksessa: Pantsu, L. & Nyqvist, N. (toim.): *Yhteisömusikko. Hyvinvoinnin tuoja elämän eri vaiheissa*. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 267. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu. 67–80.
- Lemmetyinen, Ruut (2010). Musta Saara -laulu lähetysaatteen symbolina. Teoksessa: Jalagin, S., Löytty, O., & Salakka, M. (toim.): *Kaikille kansoille* :

- lähetystyö kulttuurien vuoropuheluna*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 96–130.
- Leo, Vera (2020). *Effects of vocal music on verbal learning and long-term recovery after stroke*. Helsingin yliopisto.
- Lesta, Barnetta & Petocz, Peter (2006). Familiar Group Singing: Addressing Mood and Social Behaviour of Residents with Dementia Displaying Sundowning. *Australian Journal of Music Therapy*, 17. 2–17.
<https://search.informit.org/doi/10.3316/informit.570237173408984>
- Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria & Rosenlöf, Anna-Mari (2019). Moninäkökulmainen kulttuurihyvinvointi. Teoksessa: Tanskanen, I. (toim.): *Taide töissä – Näkökulmia taiteen opetukseen sekä taiteilijan rooliin yhteisissä*. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 256. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 20–39.
<http://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522167170.pdf>
- Lilja-Viherlampi, Liisa-Maria (2013). Äänen ja kehon kautta läsnäoloon, itseilmaisuun ja muutokseen: lähtökohtia ja työskentelyn tapoja. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Ihmisiäni musiikkiterapian työvälineenä*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 6–29.
- Lindqvist, Matti (2002). Vanheneminen, etiikka ja elämän arvot. Teoksessa: Heikkinen, E. & Marin, M. (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Tammi. 233–261.
- Linnilä, Kai (toim.) (2003). *Iloinen 50-luku : Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. (2. p.). Helsinki: Tammi.
- Livesey, Laetitia, Morrison, Ian, Clift, Stephen & Camic, Paul (2012). Benefits of choral singing for social and mental wellbeing: Qualitative findings from a cross-national survey of choir members. *Journal of Public Mental Health*, 11(1). 10–26.
- Louhivuori, Jukka (2011). Toimittajan palsta / Editorial. *Musiikkikasvatus*, 14(2). 5–9.
- Louhivuori, Jukka, Salminen, Veli-Matti & Lebaka, Edward (2005). 'Singing Together': A crosscultural Approach to the Meaning of Choirs As a Community. Teoksessa: Campbell, P. S., Drummond, J., Dunbar-Hall, P. , Howard, K., Schippers, H. & Wiggins, T. (toim.): *Cultural diversity in music education: Directions and challenges for the 21st century*. Bowen Hills, Queensland: Australian academic press. 81–94.
- Lumme-Sandt, Kirsi (2017). Vanhojen ihmisten haastattelu. Teoksessa: Hyvärinen, M., Nikander, P. & Ruusuvaori, J. (toim.): *Tutkimushaastattelun käsikirja*. Tampere: Vastapaino. 297–311.
- Lundahl, Raija, Hakonen, Sinikka & Suomi, Asta (2007). Taide ja kulttuuri – innovaatiota seniori- ja vanhustyöhön. Teoksessa: Seppänen, M., Karisto, A. & Kröger, T. (toim.): *Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä*. Jyväskylä: PS-kustannus. 253–269.
- Lähdesmäki, Tuuli (2020). Uskonto ja sekularismi Euroopan Unionin kulttuuriperintökertomuksissa. Teoksessa: Pirinen, H., Lähdesmäki, T. & Waenerberg, A. (toim.): *Kulttuuriperinnön muuttuvat merkitykset : Heikki*

- Hangan juhlakirja*. Taidehistoriallisia tutkimuksia, 52. Helsinki: Taidehistorian seura. 184–195.
- Löfström, Jan (1999). *Sukupuoliero agrarikulttuurissa : "se nyt vaan on semmonen"*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Makkonen, Elina (2009). *Muistitiedon etnografiaa tuottamassa*. Joensuun yliopisto.
- Malinen, Antti & Tamminen, Tuomo (2017). *Jälleenrakentajien lapset: Sotienjälkeinen Suomi lapsen silmin*. (2. p.). Helsinki: Gaudeamus.
- Mannheim, Karl (1952). *Essays on the sociology of knowledge*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Mental Health Foundation (2011). *An Evidence Review of the Impact of Participatory Arts on Older People*. <https://baringfoundation.org.uk/wp-content/uploads/2011/04/EvidenceReview.pdf>
- Metropolia (2019). *Yhteisömuusikko-erikoistumiskoulutus*. Metropolia ammattikorkeakoulu. Julkaistu 2019. Viitattu 22.6.2021. <https://www.metropolia.fi/fi/opiskelu-metropoliassa/osaamisen-taydentaminen/erikoistumiskoulutukset/yhteisömuusikko>
- Metropolia (2021). *Luovuus ja taide sosiaali- ja terveysaloilla (CRASH): Ylempi AMK-tutkimus kulttuurialan ammattilaisille*. Julkaistu 2021. Viitattu 6.12.2021. <https://www.metropolia.fi/fi/opiskelu-metropoliassa/ylemmat-amk-tutkinnot/luovuus-ja-taide-sosiaali-ja-terveysaloilla-kulttuurialalle>
- Mikkola, Kati (2004). Uskonto, isänmaa, isänmaausko. Teoksessa: Fingerroos, O., Opas, M. & Taira, T. (toim.): *Uskonnon paikka. Kirjoituksia uskontojen ja uskontoteorioiden rajoista*. Tietolipas 205. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura. 209–245.
- Nenola, Pirjo (2019). *Kuorolaulaminen Suomessa. Etnografinen tutkimus performanssista*. JYU Dissertations 81. Jyväskylän yliopisto.
- Nenonen, Pirjo (2018). *"Laulu syömmet aukaisee" : Kokonaisvaltainen laulunopetus musiikkiliikunnan avulla*. Jyväskylä studies in Humanities 346. Jyväskylän yliopisto.
- Nevala, Seija-Leena (2019). Pikkulotat ja Sotilaspojat kokemusyhteisöinä toisen maailmansodan aikana ja sen jälkeen. Teoksessa: Annola, J., Kivimäki, V. & Malinen, A. (toim.): *Eletty historia : Kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Tampere: Vastapaino. 397–428.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena (2013). Traktoreita ja lypsykoneita. Suomalainen maaseutu jälleenrakennuskaudella. Teoksessa: Hytönen, K.-M. & Rantanen, K. (toim.): *Onnen aika? Valoja ja varjoja 1950-luvulla*. Jyväskylä: Atena. 199–209.
- Niemelä, Merja (2016). *"Lauletaan vaan yhdessä, pojat!": Musiikki ja identiteetti sotiemme veteraanien ryhmämusiikkiterapiassa - etnografis-narratiivinen tutkimus*. Jyväskylän yliopisto.
- Nikander, Esko (2011). Kirkollisen ja maallisen kouluhallinnon eroaminen. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. (toim.): *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia II: Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 141–155.

- Nikkinen, Piia (2008). *Ovatko perinteiset lastenlaulut katoamassa? Lastenlaulujen merkityksiä eri-ikäisille ihmisille*. Musiikin varhaiskasvatuksen opinnäytetyö. Musiikkipedagogin koulutusohjelma. Lahden ammattikorkeakoulu.
- Numminen, Jaakko (2001). Suomen kansanopetuksen historia. Teoksessa: Kuikka, M. T. (toim.): *Koko kansan koulu: 80 vuotta oppivelvollisuutta*. [Helsinki]: Suomen kouluhistoriallinen seura : Opetushallitus. 101–110.
- Numminen, M. A. (2003). Kehityksen eväät M. A. Nummiseksi. Teoksessa: Linnilä, K. (toim.): *Iloinen 50-luku : Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. (2. p.). Helsinki: Tammi. 372–382.
- Nyberg, Merja (2013). Voimaannuttavaa värähtelyä – rentouttava äänenkäyttö kivunhallinnassa. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Ihmisiäni musiikkiterapian työvälineenä*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 30–59.
- Nyman, Jake, Gronow, Pekka & Lindfors, Jukka (2005). *Suomi soi: 3, Äänialloilta parrasvaloihin*. Helsinki: Tammi.
- Oinonen, Paavo (2015). *Markus-setä: Suomen ensimmäinen radiopersoona*. Helsinki: Yleisradio.
- Ojakangas, Mika (2004). Kansalaiset ja valtio: Pedagoginen vallankumous. Teoksessa: Saarikangas, K., Mäenpää, P. & Sarantola-Weiss, M. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi. 186–193.
- Olsen, Eiliv O. (2018). "In Song We Meet on Common Ground". Conceptions of Children in Songbooks for Norwegian Schools (1914-1964). Teoksessa: Aasgaard, R., Bunge, M. J. & Roos, M. *Nordic childhoods 1700–1960: From folk beliefs to Pippi Longstocking*. New York: Routledge. 220–237.
- OPS (1925). *Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma*. Komiteamietintö 1925:14. Helsinki.
- OPS (1952). *Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö II. Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma*. Komiteamietintö 1952:3. Helsinki: Valtioneuvoston kirjapaino.
- Paasivaara, Leena & Nikkilä, Juhani (2010). *Yhteisöllisyydestä työhyvinvointia*. Helsinki: Kirjapaja.
- Pajamo, Reijo & Tuppurainen, Erkki (2004). *Suomen musiikin historia: kirkkomusiikki*. Helsinki: WSOY.
- Papunet (2019). *Papunetin kuvapankki*. Materiaalia kommunikoinnin tukemiseen. <http://papunet.net/materiaalia/kuvapankki>
- Partamies, Laura (2015). *Musiikki muistojen ja kokemusten herättäjänä ikäänntyneillä*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Patterson, Christina & Alzheimer's Disease International (2018). *World Alzheimer Report 2018: "The state of the art of dementia research: New frontiers"*. London: Alzheimer's Disease International.
- Peltola, Henna-Riikka (2018). *"Lauluja surullisin sävelin elämästä luopumisesta": Musiikki kuoleman ja surun merkityksellistäjänä suomalaisten suremisessa ja siihen liittyvissä rituaaleissa*. Suomalaisen kuolemantutkimuksen seura ry.
- Pentikäinen Emmi, Pitkäniemi Anni, Siponkoski Sini-Tuuli, Jansson Maarit, Louhivuori Jukka, Johnson Julene K., Paajanen Teemu & Särkämö Teppo (2021). Beneficial effects of choir singing on cognition and well-being of

- older adults: Evidence from a cross-sectional study. *PLoS ONE* 16(2): e0245666. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0245666>
- Perttula Juha (1995). Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: SUFI.
- Perttula Juha (2005). Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen teoria. Teoksessa: Perttula, J. & Latomaa, T. (toim.): *Kokemuksen tutkimus: merkitys, tulkinta, ymmärtäminen*. Helsinki: Dialogia. 115–162.
- Pesola, Sakari (1996). Tanssikiellosta lavatansseihin. Teoksessa: Peltonen, M. (toim.): *Rillumarei ja valistus. Kulttuurikahakoita 1950-luvun Suomessa*. Historiallinen arkisto 108. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 105-126.
- Pessi, Anne Birgitta & Seppänen, Marjaana (2011). Yhteisöllisyys. Teoksessa: Saari, J. (toim.): *Hyvinvointi. Suomalaisen yhteiskunnan perusta*. Helsinki: Gaudeamus. 288–313.
- Pietilä, Ilkka (2010). Ryhmä- ja yksilöhaastattelun diskursiivinen analyysi. Kaksi aineistoa erilaisina vuorovaikutuksen kenttinä. Teoksessa: Ruusuvoori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 212–241.
- Pietilä, Minna & Saarenheimo, Marja (2017). *Ilmeikäs arki: Tutkimus ikääntyneistä ihmisistä järjestöjen kehittämistoiminnassa*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Pikkarainen, Aila (2007a). *Vapaa-aika ja harrastukset*. Teoksessa: Lyyra, T., Pikkarainen, A. & Tiikkainen, P. (toim.): *Vanheneminen ja terveys*. Helsinki: Edita. 87–114.
- Pikkarainen, Aila (2007b). *Ympäristö*. Teoksessa: Lyyra, T., Pikkarainen, A. & Tiikkainen, P. (toim.): *Vanheneminen ja terveys*. Helsinki: Edita. 41–68.
- Pikkarainen, Aila (2019). Vieraana vai kotona palvelutalossa? Muutosta ja muuttoa tukemassa. Teoksessa: Kulmala, J. (toim.): *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 186–205.
- Pirhonen, Jari (2019). Potilaita vai persoonia – vanhusten tunnustaminen pitkäaikaishoidossa. Teoksessa: Kulmala, J. (toim.): *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 84–107.
- Pitkälä, Kaisu, Routasalo, Pirkko, Kautiainen Hannu, Savikko Niina & Tilvis Reijo (2005). *Ikääntyneiden yksinäisyys. Psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikuttavuus*. Vanhustyön keskusliiton tutkimusraportti 11. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Portelli, Alessandro (2006). Mikä tekee muistitietotutkimuksesta erityisen? Teoksessa: Fingerroos, O., Haanpää, R., Heimo, A. & Peltonen, U.-M. (toim.): *Muistitietotutkimus: Metodologisia kysymyksiä*. Tietolipas 214. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura. 49–66.
- Pukkila-Toivonen, Hanna (2003). Radio. Teoksessa: Linnilä, Kai (toim.) (2003). *Iloinen 50-luku : Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. (2. p.). Helsinki: Tammi. 230–231.
- Punkanen, Marko (2011). Musiikki, keho ja liike. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Ihminen ja musiikki. Musiikillisen vuorovaikutuksen*

- ulottuvuuksia*. Turun ammattikorkeakoulun oppimateriaaleja 57. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 53–70.
- Purhonen, Semi (2002). Sukupolvikäsitteen kolme ulottuvuutta: Sukupolven diskursiivisen dimension merkitys sukupolvitietoisuuden rakentumisessa. *Sosiologia*, 39(1). 4-17.
- Purhonen, Semi (2005). Sukupolvikokemukset, sukupolvitietoisuus ja eliitti. Sukupolvien ”ongelma” suurten ikäluokkien elämäntarinoissa. Teoksessa: Karisto, A. (toim.): *Suuret ikäluokat*. Tampere: Vastapaino. 222–269.
- Purhonen, Semi (2007a). *Sukupolvien ongelma. Tutkielmia sukupolven käsitteestä, sukupolvitietoisuudesta ja suurista ikäluokista*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Purhonen, Semi (2008a). Johdanto: suuret ikäluokat sukupolvena? Teoksessa: Purhonen, S., Hoikkala, T. & Roos, J. P. (toim.): *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus. 9–30.
- Purhonen, Semi (2008b). Suurten ikäluokkien sisäiset jaot yhteiskunnallisena sukupolvena. Teoksessa: Purhonen, S., Hoikkala, T. & Roos, J. P. (toim.): *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus. 197–230.
- Purhonen, Semi, Gronow, Jukka, Heikkilä, Riie, Kahma, Nina, Rahkonen, Keijo & Toikka, Arho (2014). *Suomalainen maku. Kulttuuripääoma, kulutus ja elämäntyylien sosiaalinen eriytyminen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Purhonen, Semi, Hoikkala, Tommi & Roos, J. P. (2008). Suuret ikäluokat ja elämän käännekohtat. Teoksessa: Purhonen, S., Hoikkala, T. & Roos, J. P. (toim.): *Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina*. Helsinki: Gaudeamus. 33–50.
- Putnam, Robert D. (2000). *Bowling Alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Pynnönen, Katja. (2019). Vanhojen ihmisten elämän tarkoituksellisuuden tukeminen. Teoksessa: Teoksessa: Kulmala, J. (toim.) *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 234–258.
- Pöysä, Jyrki (2021). Muistitietotutkimus. *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 16.4.2021. <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/teoreettis-metodologiset-viitekehukset/muistitietotutkimus/>
- Radiokuuntelija (1945–1959). Radiokuuntelija -ohjelmalehtisen vuosikerrat 1945–1959.
- Rahikainen, Marjatta (2011). Kansakoulun vuosisata 1866–1966 tilastojen valossa. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen, P. (toim.). *Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historia II: Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. 370–379.
- Raivio, Helka & Karjalainen, Jouko (2013). Osallisuus ei ole keino tai väline, palvelut ovat! Osallisuuden rakentuminen 2010-luvun tavoite- ja toimintaohjelmissa. Teoksessa: Era, T. (toim.): *Osallisuus – oikeutta vai pakkoa?* Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja 156. 12–35.

- Rantala, Jukka (2011). Kansakoulunopettajat. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 266–299.
- Rantanen, Taina (2013). Gerontologisen tutkimustiedon soveltaminen ikääntyvän väestön toimintakyvyn edistämässä. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.): *Gerontologia. (3. uud. p.)* Helsinki: Duodecim. 414–420.
- Rastas, Anna (2010). Haastatteluaineistojen monet tehtävät etnografisessa tutkimuksessa. Teoksessa: Ruusuvoori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 64–89.
- Rastas, Anna. (2007). Neutraalisti rasistinen? Erään sanan politiikkaa. Teoksessa: Kuortti, J., Lehtonen, M. & Löytty, O. (toim.): *Kolonialismin jäljet: keskustat, periferiat ja Suomi*. Helsinki: Gaudeamus. 119–151.
- Rauhala, Lauri (2006). *Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä*. Lisäpainos. Helsinki: Yliopistopaino.
- Ridder, Hanne Mette (2019). Healthy and Active Ageing: Music as Prevention. Teoksessa: Lindahl Jacobsen, S., Nygaard Pedersen, I. & Bonde, L. O. (toim.): *A comprehensive guide to music therapy: Theory, clinical practice, research and training (2nd edition.)*. London: Jessica Kingsley Publishers. 283–290.
- Rinne, Virve (2019). Taiteen ja kulttuurin hyödyntäminen osana iäkkään aktiivista arkea. Teoksessa: Kulmala, J. (toim.): *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 290–302.
- Roos, J. P. (1987). *Suomalainen elämä: Tutkimus tavallisten suomalaisten elämäkerroista*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Ruokonen, Inkeri, Moilanen, Katriina, Ollaranta, Ritva, & Ruismäki, Heikki (2011). Virkistysverson musiikkitoiminta virittää vanhusten hyvinvointia ja omatoimisuutta. *Musiikki*, 41(1). 56–74.
- Ruud, Even (2010) *Music Therapy: A perspective From the Humanities*. Gilsum, N.H.: Barcelona Publishers.
- Ruusuvuori, Johanna (2010). Litteroijan muistilista. Teoksessa: Ruusuvoori, J. & Nikander, P. & Hyvärinen, M. (toim.): *Haastattelun analyysi*. Tampere: Vastapaino. 424–442.
- RyhmäRenki (2018). *Erikokoisia karttoja: Suomi ja maakuntien rajat A4-kokoisena*. Karttapohja CC BY-NC-SA 4.0. RyhmäRenki. Kirsi Alastalo. <https://ryhmarenki.fi/maakuntakartat/>
- Ryösö, Hilla (2018). *Jokainen ihminen on laulun arvoinen – toivelauluja muistisairaana ikäihmisen kotona*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Räikkönen, Vivikka (1995). Onko puhe musiikista musiikillinen maailmankuva? *Musiikin suunta*, 17(3). 36–45.
- Räsänen, Riitta (2019). Elämänlaadun monipuolinen huomiointi ja tukeminen käytännön vanhustyössä. Teoksessa: Kulmala, J. (toim.): *Hyvä vanhuus. Menetelmiä aktiivisen arjen tukemiseen*. Jyväskylä: PS-kustannus. 18–40.

- Saarenheimo, Marja, Pietilä, Minna, Maununaho, Sonja, Tiihonen, Arto & Pohjolainen, Pertti (2014). *Ikäpolvien taju: Elämänkulku ja ikäpolvet muuttuvassa maailmassa*. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Saarikallio, Suvi (2010). Musiikin tunnemerkit arkielämässä. Teoksessa: Louhivuori, J. & Saarikallio, S. (toim.): *Musiikkipsykologia*. Jyväskylä: Atena. 279–293.
- Saarikallio, Suvi (2017). Musical Identity in Fostering Emotional Health. In R. MacDonald, D. J. Hargreaves, & D. Miell (toim.): *Handbook of Musical Identities*. Oxford University Press. 602–623.
- Saarikallio, Suvi, Stensaeth, Karette, Bojner Horwitz, Eva, Ekholm, Ola & Bonde, Lars Ole (2020). Music as a resource for psychological health for music professionals : A Nordic survey. *Nordic Journal of Arts, Culture and Health*, 2(1). 38-50. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-7913-2020-01-04>
- Saarikangas, Kirsi (2004). Metsän reunalla: Suomen rakentaminen 1900-luvulla. Teoksessa: Saarikangas, K., Mäenpää, P. & Sarantola-Weiss, M. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi. 22–61.
- Saarikangas, Kirsi, Mäenpää, Pasi & Sarantola-Weiss, Minna (2004). Rakentajien maa ja hyvinvoinnin kulttuuri. Teoksessa: Saarikangas, K., Mäenpää, P. & Sarantola-Weiss, M. (toim.): *Suomen kulttuurihistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*. Helsinki: Tammi. 10–19.
- Saastamoinen, Mikko (2006). Minuus ja identiteetti tutkimuksen haasteina. Teoksessa: Rautio, P. & Saastamoinen, M. (toim.): *Minuus ja identiteetti: Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Tampere: Tampereen yliopisto. 170–180.
- Saga Care (2020). *Mikä ero on senioritalolla, palvelutalolla ja hoivakodilla?* Viitattu 5.10.2020. <https://www.sagacare.fi/mika-ero-senioritalolla-palvelutalolla-ja-hoivakodilla>
- Salakka, Ilja, Pitkäniemi, Anni, Pentikäinen, Emmi, Mikkonen, Kari, Saari, Pasi, Toiviainen, Petri & Särkämö, Teppo (2021). What makes music memorable? Relationships between acoustic musical features and music-evoked emotions and memories in older adults. *PLoS ONE* 16(5): e0251692. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0251692>
- Salimpoor, Valoire N., Benovoy, Mitchel, Larcher, Kevin, Dagher, Alain & Zatorre, Robert, J. (2011). Anatomically distinct dopamine release during anticipation and experience of peak emotion to music. *Nature Neuroscience*, 14(2). 257–262. <https://doi.org/10.1038/nn.2726>
- Salminen, Kimmo (1991). *Musiikin kokemisen eri sukupolvet: 20–75-vuotiaiden suomalaisten musiikkimaku*. Helsinki: Yleisradio.
- Salminen, Sanna (2021). *Musiikkikasvatuksella osallisuuteen*. Jyväskylän yliopisto.
- Salokangas, Raimo (1996). *Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1949–1996. 2. osa*. Helsinki: Yleisradio Oy.
- Salonen, Suvi-Iina (2021). Pyhä kulttuuriperintö? : uskonnollisen musiikin merkitysten tuottamisen tapoja suomalaisen koulun opetus suunnitelmissa. *Kasvatus ja aika*, 15(2). 43–59. <https://doi.org/10.33350/ka.99488>

- Sarajärvi, Anneli, & Tuomi, Jouni (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi: Uudistettu laitos*. E-kirja. Tammi.
- Sarjala, Jukka (2001). Ainoakaan lapsi ei jää huomaamatta. Teoksessa: Kuikka, M. T. & Opetushallitus (toim.): *Koko kansan koulu – 80 vuotta oppivelvollisuutta*. Helsinki: Suomen Kouluhistoriallinen seura: Opetushallitus. 11–14.
- Sherratt, Kirsty, Thornton, A. & Hatton, Chris (2004). Emotional and behavioural responses to music in people with dementia: An observational study. *Aging and Mental Health*, 8(3). 233–241.
- Sihvonen, Aleksi. J., Leo, Vera, Särkämö, Teppo & Soinila, Seppo (2014). Musiikin vaikuttavuus aivojen kuntoutuksessa. *Duodecim; lääketieteellinen aikakauskirja*, 130(18). 1852–1860.
- Siponkoski, Silva (2020). *Kulttuurisen vanhuustyön tietopohjaa rakentamassa. Raijärjestelmän hyödyntäminen*. Helsinki: Helsingin kaupunki, Kulttuurin ja vapaa-ajan toimiala.
- Skingley, Anne & Bungay, Hilary (2010). The Silver Song Club Project: Singing to promote the health of older people. *British Journal of Community Nursing*, 15(3). 135–140.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2020). *Kansallinen ikäohjelma vuoteen 2030. Tavoitteena ikäkyvykäs Suomi*. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:31. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) (2021). *Suomi on sukupuolten tasa-arvoon edelläkävijä*. Viitattu 18.6.2021. <https://stm.fi/suomi-on-sukupuolten-tasa-arvon-edellakavija>
- Spännäri, Jenni (2008). "Rukous on perintöä suvusta sukuun": Ikääntyneet ja uskonto vuosituhatien vaihteen Suomessa. Helsinki: Helsingin yliopisto, käytännöllisen teologian laitos.
- Suomi, Henna (2019). *Pätevä musiikin opettamiseen? Luokanopettajaksi valmistuvan musiikillinen kompetenssi perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden toteuttamisen näkökulmasta*. Jyväskylän yliopisto.
- Suutama, Timo (2013). Muisti ja oppiminen. Teoksessa: Heikkinen, E., Jyrkämä, J. & Rantanen, T. (toim.): *Gerontologia (3. uud. p.)*. Helsinki: Duodecim. 216–226.
- Syväoja, Hannu (2004). *Kansakoulu – suomalaisten kasvattaja. Perussivistystä koko kansalle 1866–1977*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Säntti, Janne (2007). *Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin: Opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa*. [Helsinki]: Suomen kasvatustieteellinen seura : Turun yliopisto, kasvatustieteiden laitos [jakaja].
- Säntti, Janne (2011). Opettajakorkeakoulut. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 269–272.
- Särkelä-Kukko, Mona (2014). Osallisuuden eriarvoisuus ja eriarvoistuminen. Mistä puhumme, kun puhumme osallisuudesta. Teoksessa: Jämsén, A. &

- Pyökkönen, A. (toim.): *Osallisuuden jäljillä*. Saarijärvi: Pohjois-Karjalan Sosiaaliturvayhdistys ry. 34–50.
- Särkämö, Teppo & Sihvonen, Aleks J. (2018). Golden oldies and silver brains: Deficits, preservation, learning, and rehabilitation effects of music in ageing-related neurological disorders. *Cortex*, 109. 104–123.
<https://doi.org/10.1016/j.cortex.2018.08.034>
- Särkämö, Teppo, Laitinen, Sari, Numminen Ava, Tervaniemi, Mari, Kurki, Merja & Rantanen, Pekka (2011). *Muistaakseni laulan: musiikin käyttö muistisairaiden mielialan, elämänlaadun ja kognitiivisen toimintakyöyn tukemisessa*. Miina Sillanpään säätiö A:10.
- Särkämö, Teppo, Tervaniemi, Mari, Laitinen, Sari, Numminen, Ava, Kurki, Merja, Johnson, Julene K. & Rantanen, Pekka (2014). Cognitive, emotional and social benefits of regular musical activities in early dementia: randomized controlled study. *Gerontologist*, (54)4. 634–650.
- Taira, Teemu (2004). Kartanpiirtäjän kulkuneuvo. Kirjoituskilpakeruun lukumahdollisuuksista. Teoksessa: Kurki, T. (toim.): *Kansanrunousarkisto, lukijat ja tulkinnat*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 40–64.
- Taira, Teemu (2019). Suvivirsi ja kristinuskon ”kulttuuristuminen” katsomuksellisen monimuotoisuuden aikana. *Uskonnontutkija*, 8(1).
<https://doi.org/10.24291/uskonnontutkija.v8i1.83000>
- TAMK (2021). *Yhteisömuusikon erikoistumiskoulutus*. Tampereen ammattikorkeakoulu. Viitattu 22.6.2021 <https://www.tuni.fi/fi/tule-opiskelemaan/yhteisömuusikon-erikoistumiskoulutus>
- Tammela, Annika (2018). *Ajankuva kansakoululauluissa 1940- ja 1950-luvuilla: ikäihmisten lapsuuden musiikkimuistoja*. Maisterintutkielma. Jyväskylän yliopisto.
- Taskinen, Kristian (2020). *Kääntyykö globalisaatiokehityksen suunta?* Julkaistu 8.4.2020. Viitattu 18.6.2021.
<https://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/kaantyyko-globalisaatiokehityksen-suunta/>
- TENK (2019). *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Helsinki: Tutkimuseettinen neuvottelukunta.
- Tepora, Tuomas (2011). *Sinun puolestas elää ja kuolla. Suomen liput, nationalismi ja veriuhri 1917–1945*. Helsinki: WSOY.
- THL (2020). *Muuttuvat vanhuspalvelut*. Päivitetty 22.10.2020.
<https://thl.fi/fi/web/ikaantyminen/muuttuvat-vanhuspalvelut>
- Tietoarkisto (2021a). *Aineistonhallinnan käsikirja*. Tampereen yliopisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/>
- Tietoarkisto (2021b). *Tunnistellisuus ja anonymisointi*. Tampereen yliopisto.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/aineistonhallinta/tunnisteellisuus-ja-anonymisointi/>
- Tietosuojaavaltuutetun toimisto (2021). *Erityisten henkilötietoryhmien käsittely*. Viitattu 18.5.2021. <https://tietosuoja.fi/erityisten-henkilötietoryhmien-kasittely>

- Tilastokeskus (2020). *Väestö*. Päivitetty 31.3.2021.
https://www.tilastokeskus.fi/tup/suoluk/suoluk_vaesto.html
- Toivio, Hilja (2013). Pelloilta ja metsistä raviradoille. Hevosen muuttuva työ. Teoksessa: Hytönen, K.-M. & Rantanen, K. (toim.): *Onnen aika?: Valoja ja varjoja 1950-luvulla (1. p.)*. Jyväskylä: Atena. 117–127.
- Toivonen, Anna-Maria (2013). "Jo noista joki tulisi, itkemistäni vesistä" – itkuvirsi ilmiönä ja musiikkiterapian menetelmänä. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Ihmisiäni musiikkiterapian työvälineenä*. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 81–98.
- Tuomaala, Saara (2004). *Työtätekevistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaisten kohtaaminen 1921–1939*. Bibliotheca Historica 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Turku AMK (2018). Sosiaali- ja terveysalan ylempi AMK-tutkinto, kulttuurihyvinto. Sivut päivitetty 9.6.2021. Viitattu 6.12.2021.
<https://www.turkuamk.fi/fi/tutkinnot-ja-opiskelu/tutkinnot/sosiaali-ja-terveysalan-ylempi-amk-tutkinto-kulttu/>
- Tähti, Taru (2015). "Intohimolla ja sydämellä, kuolemaan saakka": Palvelukeskuksen asiakkaiden musiikillinen toimijuus Musiikkimoottorit-projektissa. *Musiikki*, 45(2). 5–27.
- Tähtinen, Juhani & Vitie, Paula (2015). Elämänkerta ja –muistitietotutkimuksesta uusia avauksia kasvatuksen historialle. Teoksessa: Sääntti, J. (toim.): *Koulumuistot – kokemuksia koulusta, tutkimusta muistelusta. Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seuran vuosikirja 2015. Koulu ja menneisyys LIII*. Helsinki: Suomen kasvatuksen ja koulutuksen historian seura. 16–45.
- Tähtinen, Juhani (2011). Moraali ja terveys kansalais- ja koulukasvatuksen polttopisteessä. Teoksessa: Heikkinen, A. & Leino-Kaukiainen (toim.): *Valistus ja koulunpenkki. Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 184–216.
- Ukkonen, Taina (2000). *Menneisyyden tulkinta kertomalla: Muistelupuhe oman historian ja kokemuksetuottamisprosessina*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- UNESCO (2001). Universal Declaration on Cultural Diversity 2.11.2001.
- Unkuri, Juhana (2006). Kauneimmat joululaulut keräävät ihmiset yhteen. *Kristillinen kasvatus*, 5. 14–15.
- Uotinen, Johanna (2008). Juoksuhiiekka ja tilkkutäkki – laadulliset tutkimuskäytännöt ja äänen kunnioittaminen. Teoksessa: Fingerroos, O. & Kurki, T. (toim.): *Ääniä arkistossa. Haastattelut ja tulkinta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. 132–150.
- Utrio, Kaari (2003). 50-luvun nuoruus. Teoksessa Linnilä, K. (toim.): *Iloinen 50-luku : Purkkaa, unelmia ja sotakorvauksia*. (2. p.). Helsinki: Tammi. 30–46.
- Vahtola, Jouko (2004). Suomen historia: jääkaudesta Euroopan unioniin. Helsinki: Otava.

- Vahvike (2021). *Laulujen sanat*. Vahvike, ryhmä- ja viriketoiminnan aineistopankki. Vanhustyön keskusliitto ry. Viitattu 3.6.2021.
<https://www.vahvike.fi/musiikki/laulunsanat>
- Valtasaari, Antero (toim.) (1966). *Kansakoulu 1866–1966*. Helsinki: Otava.
- Valtonen, Anu (2005). Ryhmäkeskustelut – millainen metodi? Teoksessa: Ruusuvuori, J. & Tiittula, L. (toim.): *Haastattelu : Tutkimus, tilanteet ja vuorovaikutus*. Tampere: Vastapaino. 189–222.
- van Aerschot, Lina (2014). *Vanhusten hoiva ja eriarvoisuus : Sosiaalisen ja taloudellisen taustan yhteys avun saamiseen ja palvelujen käyttöön*. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Vanhuspalvelulaki (980/2012). Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalouksista 28.12.2012/980, 14 §. <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/2012/20120980>
- Weinreich, Peter (2003). Identity structure analysis. Teoksessa: Saunderson, W. & Weinreich, P. (toim.): *Analysing identity: Cross-cultural, societal, and clinical contexts*. London: Routledge. 7–76.
- Vienola, Vuokko (2004). Videoiden käyttö tutkimuksen apuvälineenä. Teoksessa: Enkenberg, J., Savolainen, E. & Väisänen, P. (toim.): *Tutkiva opettajankoulutus – taitava opettaja*. Joensuu: Joensuun yliopisto, Savonlinnan opettajankoulutuslaitos. 71–81.
- Virolainen, Jutta (2015). *Kulttuuriosallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen*. Cuporen verkkojulkaisuja 26. Kulttuuripoliittisen tutkimuksen edistämissäätiö Cupore. ISBN 978-952-5573-32-9
https://www.cupore.fi/images/tiedostot/kulttuuriosallistumisenmuuttuvatmerkitykset_000.pdf
- Vuori, Jaana (2021). Tutkimusetiikka ihmistieteissä. Teoksessa: Vuori, J. (toim.): *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. Viitattu 18.5.2021.
<https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvali/tutkimusetiikka/tutkimusetiikka-ihmistieteissa/>
- Vuori, Marja & Mäkitalo, Päivi (2013). Huolehdi musiikista! – Musiikillinen virkistystoiminta Lahden alueella Care Music -hankkeen aikana. Teoksessa: Lilja-Viherlampi, L.-M. (toim.): *Care Music. Sairaala- ja hoivamusiiikkityö ammattina*. Turun Ammattikorkeakoulun raportteja 158. Turku: Turun ammattikorkeakoulu. 81–108.

Laulu- ja nuottikirjat

- Ingman, Olavi (1945). *Lasten laulu- ja leikkikirja: Alakouluille : säestyksineen*. (2. p.). Porvoo: WSOY.
- Ingman, Olavi (1952). *Laula sinäkin: Koulun laulukirja*. (3. p.). Helsinki: WSOY.
- Kari, Kaarina (1945). *Piiri- ja laululeikkejä*. (2. p.). Suomen Naisten Liikuntakasvatusliiton julkaisusarja XXVII. Porvoo; Helsinki: WSOY.

- Kari, Virpi, Nieminen, Ari, Sipilä, Pekka & Uusitalo, Heikki (toim.) (2018). *Kultainen laulukirja*. Otava: F-kustannus.
- Kiiski, Paavo, Jauhiainen, Terttu, Kareoja, Timo & Ojalehto, Antti (2013). *Yhteislauluja 2005*. Helsinki: Sulasol ry ja Sulasolin Helsingin piiri.
- Kosonen, Erja & Pajamo, Reijo (2009). *Seminaarinmäen koululauluja: Jyväskylän yliopisto 75 vuotta*. Jyväskylän yliopisto.
- Kuusi, Maija (1956.) *Maantietoa laulaen. Maantiedon keskeistä nimistöä tuttujen laulujen sävelmiin riimiteltynä*. (1.-2. p.). Helsinki: Valistus.
- Laitinen, Sari (toim.) (2018). *Muistaakseni laulan. Laulukirja ja CD*. Miina Sillanpään Säätiön julkaisusarja B:36. Helsinki: Miina Sillanpään Säätiö.
- Laulusta voimaa 1 (2011). *Laulusta voimaa 1: 33 yhteislaulua*. CD & sanavihko. Jyväskylä: Harjun laulu.
- Laulusta voimaa 2 (2016). *Laulusta voimaa 2: 31 yhteislaulua*. CD & sanavihko. Jyväskylä: Harjun laulu ry.
- Leskelä, Timo (2008). *Kultaiset koululaulut vanhoilta ajoilta*. Helsinki: Tammi.
- Löthman-Koponen, Tilda, Aulanko, Aino, Päiviö, J., Klemetti, Dagmar & Siukonen, Wilho (1947). *Kansanopiston Laulukirja*. Nuottipainos. (8., uud. p.). Helsinki: Otava.
- Pajamo, Reijo (1987). *Maakuntalaulumme*. Helsinki: WSOY.
- Pajamo, Reijo (2013). *Koulun laulutunnilla : tietoa vanhoista koululauluista*. Helsinki: Repale-kustannus.
- Parviainen, Lauri (1949). *Koulun laulukirja*. (10. uud. p.). Helsinki: WSOY.
- Pesonen, Olavi (1952). *Laulukirja*. (14. uud. p.). Helsinki: Osakeyhtiö Valistus.
- Siukonen, Wilho (1937). *Laulukirja: Koulun ja kodin lauluja*. (6. uud. p.). Helsinki: Otava.
- SLEY – Siionin kannel (2020). *Siionin kannel – Evankelinen laulukirja*. Siionin kanteleen verkkohakupankki. <https://www.sley.fi/siionin-kannel/>
- Vainio, J. N. (1953). *Valistuksen laulukirja: Koulujen ja nuorison tarpeeksi*. 38. korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Oy Valistus.

Uutisartikkelit ja blogitekstit

- Harmaala, Jussi (2019). *"Laulukokeet-draama vuodelta 1975 on säilyttänyt ajankohtaisuutensa"*. Julkaistu 12.9.2019. Viitattu 18.6.2021. <https://yle.fi/aihe/artikkeli/2019/09/12/laulukokeet-draama-vuodelta-1975-on-sailyttanyt-ajankohtaisuutensa>
- Klemettilä, Sinikka (2014). *Ihanat koululaulut ja se inhottava laulukoe*. Julkaistu 19.3.2014. Viitattu 3.8.2021. https://www.etlehti.fi/artikkeli/muut_aiheet/muut_ajankohtaista/ihana_t_koululaulut_ja_se_inhottava_laulukoe
- Lamminpää, Mika (2019). *Mitä on isänmaallisuus?* Julkaistu 12.7.2019. Viitattu 18.5.2021. <https://puheenvuoro.uusisuomi.fi/mikalamminp/278274-mita-on-isanmaallisuus/>
- Lehtiniemi, Kimmo (2013). *"Karaokea musaluokkaan – professori haluaa lopettaa koulun laulukokeet"*. Julkaistu 20.12.2013. Viitattu 18.6.2021.

- <https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/karaokea-musaluokkaan-professori-haluaa-lopettaa-koulun-laulukokeet/2456020#gs.46tzg9>
Luukkonen, Kimmo (2015). *Kuka omistaa isänmaallisuuden?* Uutiskirje. Helsingin yliopisto. Julkaistu 5.12.2015. Viitattu 18.6.2021.
<https://www.helsinki.fi/fi/uutiset/kulttuuri/kuka-omistaa-isänmaallisuuden>
- Mattila, Mattias (2020). *"Laulukoe on suomalaisille tavallinen trauma, selviää Ylen kyselystä – Tutkija: "Epämusiikalisuuden leima voi johtaa tunteeseen, ettei ole oikeutta tehdä musiikkia"."* Julkaistu 5.3.2020. Viitattu 18.6.2021.
<https://yle.fi/uutiset/3-11239553>
- Paananen, Kari (2020). *Kirjaa lempikappaleesi jo hyöissä ajoin talteen – musiikkitestamentista voi olla merkittävää hyötyä jos sairastut muistisairauteen.* Julkaistu 28.1.2020. Viitattu 19.8.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11065170>
- Yle (2018). *"Kuuntelijoiden äänilevytoiveet ovat soineet radiossa jo vuodesta 1935".* Julkaistu 8.1.2018. Viitattu 18.9.2020.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2018/01/08/kuuntelijoiden-aanilevytoiveet-ovat-soineet-radiossa-jo-vuodesta-1935>
- Ylen Elävä Arkisto (2017). *Lastentunti Helsingissä 1956.* Yleisradion Elävän Arkiston tallenne. Julkaistu 19.10.2006. Päivitetty 18.10.2017.
<https://yle.fi/aihe/artikkeli/2006/10/19/markus-sedan-lastentunti-helsingissa>

Painamattomat lähteet

- Andberg, Eeva (2019). Kirjallinen tiedonanto. Yle arkistomyynti. 26.2.2019.
- Fingerroos, Outi (2020). Suullinen tiedonanto. 12.11.2020.
- Kosonen, Erja (2010b). Musiikkikasvatuksen historia. Kurssimateriaali. Jyväskylän yliopisto.
- Tammela, Annika & Hirvi, Harri (2019). Lista Suomessa levytetyistä lastenlevyistä 1929-1959.

LIITTEET

LIITE 1 Suomen Laulunopettajain Yhdistyksen suosituslaulut (1 sivu)

	Lauluteemat	Laulut (38 kpl / kirja)	Parviainen 1949	Ingman 1954
1	Hengelliset laulut	Kanteleeni	x	x
2		Täällä pohjantähden alla	x	x
3	Joululaulut	En etsi valtaa loistoa (<i>J. Sibelius</i>)	x	x
4		Hoosianna	x	x
5		Jouluyö, juhlayö	x	-
6		Kun joulu on (<i>O. Kotilainen</i>)	x	-
7		Maa on niin kaunis	x	x
8	Isänmaalliset laulut	Ateenalaisten laulu	x	x
9		Kansalaislaulu (Olet maamme armahin)	x	x
10		Laulu Suomessa (Arvon mekin)	x	x
11		Lippulaulu	x	x
12		Maamme-laulu	x	x
13		Oi, kallis Suomenmaa	x	x
14		Oi, terve Pohjola	x	-
15		Porilaisten marssi	-	x
16		Sinun maasi (Laps' Suomen)	x	x
17		Suomen laulu	x	x
18		Suomen valta	x	x
19		Vala	x	x
20	Maakuntalaulut	Hämäläisten laulu	x	x
21		Karjalaisten laulu	x	x
22		Kesäpäivä Kangasalla	x	x
23		Satakunnan laulu	x	x
24		Savolaisen laulu	x	x
25		Uusmaalaisten laulu	x	x
26		Vaasan marssi	-	x
27		Varsinaissuomalaisten laulu	x	x
28	Kansanlaulut	Karjalan kunnailta	x	x
29		Lapsuuden toverille	-	x
30		Läksin minä kesäyönä	-	x
31		Orvon huokaus	x	x
32		Varjele, vakainen Luoja	x	x
33		Älä itke, äitini	x	x
34	Luontolauluja	Leivo	x	x
35		Metsämiehen laulu	x	x
36		Suomen salossa	x	x
37	Muut kansat	Pohjolanmaa (Ruotsi)	x	x
38		On armahainen maa (Tanska)	x	x
39		Sulle sykkii sydämemme (Norja)	x	x
40		Marseljeesi (Ranska)	x	x
41		Jumala, suojahas (Englanti)	x	x
42			Unkarin hymni (Unkari)	x

LIITE 2 Muisteluryhmien teemakerrat ja niiden laulut (8 sivua)

Teemakerrat 1–8 eritelty eri väreillä. Laulut listattu järjestyksessä, jossa ne esiintyivät monisteissa. Alateemat ja niihin kuuluvat laulut mainittu teemakerran yhteydessä.

Lukuohje: Laulun nimen jälkeen suluisissa laulun alkusanat. Mikäli laulu alkaa sanoilla, jotka ovat laulun nimessä, sulkeisiin on merkitty (--), tai (...), jonka jälkeen lisätty, miten laulu jatkuu otsikkosanojen jälkeen.

♪ Tarkoittaa, että laulun säestykseen on käytetty alkuperäislevytystä tai se on kuunneltu. Monisteissa on tarjolla sanat. *Laulun nimi – Levyttäjä, Levytysvuosi (alkusanat)*

Säveltäjien ja sanoittajien yhteydessä sekä levytysten esittäjien yhteydessä käytetyt lyhenteet ja merkinnät:

trad.	traditionaali, kansanperinne
suom.	suomalainen (kansansävelmien yhteydessä)
/	suomentaja
/tunt.	suomentaja tuntematon
muk.	mukaellen alkuperäistä suomentanut
j.	orkesterin johtaja
e. j.	kappaleen esittäjä ja orkesterin johtaja

1. Lauluja luonnosta ja vuodenaajoista			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
1	Revontulten leikki (Ne leimuaa, ne loimuaa)	suom. kansansäv.	Ilmari Kianto
2	Oravan pesä (Kas, kuusen latvassa oksien alla)	P.J. Hannikainen	Immi Hellén
3	♪ Muurari - Kipparikvartetti 1951 (Kevät toi)	kansansävelmä	rakennusalan opisk. 1930-l.
Kevät			
4	Tiaisen konsertti (Talitintti maaliskuulla mielti)	Martti Hela	Martti Hela
5	Ja nythän on taasen helluntai (--)	Oskar Merikanto	Larin Kyösti
6	Leivo (Miks' leivo lennät Suomehen)	Erkki Melartin	A. Rahkonen
Kesä			
7	Juhannusaatto (Juhannus on meillä herttainen)	suom. kansansäv.	Maija Konttinen
8	Kesälaulu (Lehdossa lintujen laulu nyt soi)	Tanskasta	Yrjö Veijola
9	Peipon pesä (Koivun oksaan korkealle teki)	Heikki Klemetti	Immi Hellén
10	Metsämiehen laulu (Terve metsä, terve vuori)	Yrjö Kilpinen	Aleksis Kivi
Syksy			
11	Syksylaulu (Illan taivas tummenee)	suom. kansansäv.	trad. Suomesta
12	Pääskysten syyslaulu (Hyvästi jääkää nyt hyvät)	suom. kansansäv.	P.J. Hannikainen
13	Kyntäjän laulu (Tätä peltoa kynteli taattoni mun)	suom. kansansäv.	Eero Eerola
14	Paimenen syyslaulu (Lehti puusta variseepi)	P.J. Hannikainen	P.J. Hannikainen
15	♪ Metsäkukkaa - Olavi Virta 1953 (Metsään on)	tuntematon	Aune Ala-Tuuhonen
Talvi			
16	Talvihalla (Rati riti ralla, tuli talvihalla)	suom. kansansäv.	Maija Konttinen
17	Lumikorpien yö (Lumikorpien tyyni ja mahtava)	Otto Kotilainen	Vilppu Kaukonen
18	Lumihutaleitten laulu (Hei leijailkaa)	Martti Hela	Martti Hela
19	♪ Varpunen - Kalevi Korpi 1954 (Tiu, tiu)	Mikael Nyberg	Irene Mendelin

2. Kodin ja koulun lauluja			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Aamu & ilta			
1	Aamurukous (Rakas Isä Taivahan)	Ilmari Krohn	Hilja Haahti
2	Ahkeruus on ilomme (Aamun kirkas)	trad.	trad. / C. Lindholm
3	Kehtolaulu (Kehto keinuu hiljaa)	Helvi Leiviskä	Antti Rytönen
4	Iltalaulu (Hiljaa, hiljaa, ilta on)	Mikael Nyberg	J. Mustakallio
5	Paimenpoika (Jäi toiset aamulla nukkumaan)	Mikael Nyberg	Immi Hellén
6	Levon hetki nyt lyö (... jo joutuvi yö)	Johannes Brahms	A. Simelius, 2. s. I.T. Vaara
Kotona			
7	Lapsuuden toverille (Sä kasvoit neito)	suom. kansansäv.	P.J. Hannikainen
8	Pikku Lauri (Maailma on niin laava)	Sofie Lithenius	Zakharis Topelius
9	Mökin laittaja	P.J. Hannikainen	P.J. Hannikainen
10	♪ Raparperin alla - Eeva Pasila-Tamminen 1948 (Äidin kasvimaalla, raparperin alla)	Sirkka Valkola-Laine	Sirkka Valkola-Laine
11	Mummo kanasensa niitylle ajoi (--)	Alice Tegnér	Alice Tegnér
12	Saunavihdat (Lapsoset ketterät kotihaasta)	suom. kansansäv.	Maija Konttinen
13	♪ Pikku Inkerin laulu tilhille - Georg Malmstén 1954 (Tiu, tau, tilhi)	Mikael Nyberg	Ilmari Kianto
14	Pekan viulu (Ja Pekka se soitteli viuluun)	trad. Norjasta	trad. Norjasta
15	Älä itke äitini (... älä äiti kulta)	suom. kansansäv.	trad, 2.-4. säk. J. Juteini
16	♪ Poika varjoiselta kujalta - Olavi Virta 1957 (Hän muuan poika vain)	G. Fanciulli	N. Salerno / S. Puhtila
Koulussa			
17	Koululaulu (Koska meitä käsketään)	trad.	trad.
18	Koulutie (Olen unessa useasti)	Jean Sibelius	V. A. Koskenniemi
19	Nouskaa jo! (Jo nouskaa lapsikullat)	trad.	trad.
20	Kello (Kello käypi tiki, taki)	trad.	trad.
Työssä			
21	Merimieslaulu (Nyt tuulet nuo viestin jo)	H.J. Fuller	suom. Maija Konttinen
22	Pajalaulu (Reippahasti lietsomaan)	suom. kansansäv.	suom. kansanlaulu
23	Vuorenlouhija (Iske, iske, iske seinään)	J.P. Rameau	J.P. Rameau / A. Simelius

3. Hengellisiä lauluja			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Pyhäkoulu			
1	Tempppelin kellot (Kellot kaikuu, kellot temppelein)	Cary Gross	Immi Hellén
2	Jonk' on turva Jumalassa (... turvassa on)	Ruotsissa 1873	Lina Sandell / tunt.
3	Oi katsohan lintua oksalla puun (--)	J. Andersson	Sigismund Chr. Dick
4	Ken on luonut sinitaivaan (...viherjäisen metsän)	Mikael Nyberg	Mikael Nyberg
5	Onpa taivaassa tarjona lapsillekin (--)	trad.	A. Midlane
6	Mä olen niin pienoinen (...pienoinen aivan)	Mikael Nyberg	Immi Hellén
7	Suojelusenkeli (Maan korvessa kulkevi lapsosen)	P.J. Hannikainen	Immi Hellén
8	Mun kanteleeni (...kauniimmin taivaassa kerran)	Kreeta Haapasalo	Kreeta Haapasalo
9	Musta Saara (Ei taivahassa kuolon vaaraa)	Ruotsissa 1865	Lina Sandell / tunt.
Aamuhartaus ja virret			
10	♪ Matkamiehen virsi - Maiju Kuusaja 1955 / Eero Sinikannel 1998 (Niin kuin muuttolintusen tie)	Ilmari Hannikainen	Hilja Haahti
11	Pyhäaamun rauha (...hiljaa huokuilee, häly)	P.J. Hannikainen	H. Rådberg / P.J. Hannikainen
12	Suomalainen rukous (Siunaa ja varjele meitä)	Taneli Kuusisto	Uuno Kailas

13	Oi, muistatko vielä sen virren (...jota lapsena)	Oskar Merikanto	E. Leino, 2.-4. s. J. Railio
14	Mä silmät luon ylös taivaaseen (... ja yhteen)	Rudolf Lagi	J.L. Runeberg
15	Soi kunniaksi Luojan (...nyt virsi kiitoksen)	Jean Sibelius	A.V. Koskimies, 3.s. I. Koskimies
16	Totuuden Henki (...johda sinä meitä)	Saksassa 1507	Z. Topelius / M. Ruut
Muita hengellisiä koululauluja			
17	Riennä riemuin eespäin (...vaan, tietä Jumalasi)	P.J. Hannikainen	P.J. Hannikainen
18	Olen Luojani pikku varpunen (...joka päivä hän)	Ilmari Krohn	Hilja Haahti
19	Tähdelle (Terve, tähtönen taivahalla!)	suom. kansansäv.	Hilja Haahti
20	Kysymyksiä (Minne käy tuulen ilmassa tie?)	E.A. Hagfors	Emil von Qvanten

4. Leikit, reippailu & lastenlevyt			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Leikit ja touhut			
1	Joutuisaan! (...Kirkkainaan aamutaivas on!)	F. Abt	F. Abt
2	Keijuina keikumme (... kiidämme, liidämme)	suom. kansansäv.	Immi Hellén
3	Keinuseri keinumaan (... ylös, alas, sukkelaan)	Mikael Nyberg	trad.
4	Körö, körö, kirkkoon (...papinmuorin penkkiin)	suom. kansansäv.	suom. kansanruno
5	Pesäntekoleikki (Aitolan Auno ja Taitolan Tauno)	trad.	trad.
6	Hopoti hoi (Hopoti, hopoti, hopoti hoi!)	Erkki Melartin	Suonio
7	Tontut ja keijut (Hyvää iltaa, hyvää iltaa)	Emmy Köhler	Emmy Köhler / tunt.
Urheilu ja reippailu			
8	Laskiaisena (Pojat joutuin, kelkat, sukset)	P.J. Hannikainen	Olli Vuorinen
9	Poikaset, tyttöset kilvan (...kilvan, kas kuinka)	suom. kansansäv.	Immi Hellén
10	Suksimiesten laulu (Ylös, Suomen pojat nuoret)	Karl Collan	Suonio
11	Mäenlaskijain laulu (Helei! Helei! Mäen harjalle)	B. Widman	B. Widman / tunt.
12	Reimasti aivan (...alle nyt taivaan luontohon)	trad. Saksasta	trad. Saksasta / tunt.
13	Riennämme innoin (...sykkivin rinnoin taivalta)	C.M. Bellman	alkup. tunt. / tunt.
14	Laulajain marssi (On voima, mi mielet)	Oskar Merikanto	O. Kotilainen, A. Noponen
15	Meill' on metsässä nuotiopiiri (... missä kuusten)	trad. Puolasta	trad. Puolasta / tunt.
Lastenlevyjä (osa valittiin kuunneltavaksi)			
Vuosi	Laulun nimi (alkusanat)	Esittäjä(t)	
1929	Mamman oma Matti (Minäpä olen se pikkunen)	Jallu Honkonen	
1930	Sairas karhunpoika (Karhunpoika sairastaa)	Georg Malmstén & Odeon-orkesteri	
1934	Mikkihiiri ja Susihukka (Kas, Mikkihiiri)	Georg Malmstén, Greta Pitkänen ja Dallapé	
1936	Mikkihiiri merihädässä (Kas, on Mikki merelle)	Georg Malmstén, Greta Pitkänen ja Dallapé	
1937	Mikkihiiri ja vuorenpeikko (Kun on hanget)	Georg Malmstén, Greta Pitkänen ja Dallapé	
1954	Mikkihiiri koskenlaskussa (Niin reipasta on)	Georg & Ragni Malmstén, Finlandia-orkesteri	
1934	Tottelematon Tipi (Koittaessa kevään)	Georg Malmstén, Greta Pitkänen ja Dallapé	
1936	Hyljätty Nukke (Uuden nukken saanut pikku Maija)	Georg Malmstén, Greta Pitkänen ja Dallapé	
1945	Pikkumies nukkuu (Ilta on, siis pikkumiehen)	Henry Theel, Rytmin solistiorkesteri, j. T. Kärki	
1947	Santtu Sammakaisen soittokunta (Santtu Sammakainen soittokunnan käski harjoitukseen tulla)	Meri Torkler, Kauko Käyhkö, Kauko Kokkonen, Anna-Liisa Kärki, Electro-orkesteri, j. T. Kärki	
1948	Pikku Cowboy (Vaik höyhensarjan on cowboy)	Veli-Matti Kaitala, Rytmi-orkesteri, j. T. Kärki	
1950	Lapin Äidin kehtolaulu (Äiti lasta tuodittaa)	Mirjam Helin ja orkesteri	
1952	Pieni Ankanpoikanen (... uiskenteli veessä)	Metro-tytöt, Kipparikvartetti ja yht., j. H. Bergström	
1952	Olen pikku urheilija (Mä tottakai myös)	Pikku-Tapani ja Decca-orkesteri, j. T. Kärki	
1952	Jänöjussin mäenlasku (Kun pikkupojat suksillaan)	e. j. Georg Malmstén, Lajos, Peppina, HMV-ork.	
1953	Heinäsirkan häät (On suuret kedot aholla, oi)	Ami Lovén, Reino Helismaa, Metro-tytöt ja Decca-orkesteri, j. T. Kärki	

1953	Hauva ikkunassa (Oi katsohan, Vaari, tuota)	Kipparikvartetti ja yhtye, j. Harri Bergström
1954	Telefoni Afrikassa (Tänä vuonna Afrikassa)	Kauko Käyhkö, Finlandia-yht., j. G. Malmstén
1954	Pekka Piiperoinen (...reipas on ja rohkea)	Heikki-Juhani, Harry Bergströmin orkesteri
1955	Lasten liikennelaulu (Valppain mielin muista sä)	e. j. Georg Malmstén ja Odeon-ork. & Kulosaaren yhteisk. oppilaskuoro, j. Seija Sisko. Parviainen
1956	Suutarin akan kehtolaulu (Keitä te ootte)	Suvi-Päivikki ja yhtye
1957	Kolme pientä possua (Nöf, nöf... Kauan sitten)	Kipparikvartetti ja Georg de Godzinskyn yhtye
1958	Laula kukko (...laula kukko, Peltoniemen)	Marjatta ja Martti Pokela kitaran säestyksellä

5. Isänmaa ja muut maat			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Kotimaalle			
1	Kotimaani onpi Suomi (...Suomi armas)	suom. kansansäv.	Jooseppi Riippa
2	Suomen laulu (Kuule, kuinka soitto kaikuu)	Fredrik Pacius	E. Von Qvanten / T. Hahl
3	Suomen salossa (Honkain keskellä mökkini)	J. Ennola	Yrjö Koskinen
4	Laps' Suomen (...ällös vaihda pois)	Fredrik Pacius	Z. Topelius / A. Tuokko
5	Kansalaislaulu (Olet maamme armahin)	suom. kansansäv.	J.H. Erkko
6	Arvon mekin ansaitsemme (... Suomenmaassa)	suom. kansansäv.	J. Juteini
7	Synnyinmaan laulu (On maista kaikista)	C. Hansen	muk. Maija Konttinen
Puolustamme isänmaata			
8	Lippulaulu (Siniristilippumme, sulle käsin)	Yrjö Kilpinen	V.A. Koskenniemi
9	♪ Oi, kallis Suomenmaa – YL 1961	Suomesta	J. Juteini
10	Isänmaan kasvot (Sun kasvois eessä)	Yrjö Kilpinen	V.A. Koskenniemi
11	Oi, Terve Pohjola! (... isäimme onnela!)	B.H. Crusell	muk. A. Rahkonen
12	Vala (Kuullos, pyhä vala, kallis Suomenmaa!)	Unkarista	Julius Krohn
14	Oi, kallis kotimaa (Paljon on kärsitty vilua)	trad. Suomesta	trad. Suomesta
15	Finlandia-hymni (Oi Suomi, katso, sinun päiväs)	Jean Sibelius	V.A. Koskenniemi
Marssin tahtiin			
16	Porilaisten marssi (Pojat, kansan urhokkaan)	C.F. Kress	J.L. Runeberg
17	Ateenalaisten laulu (Kaunis on kuolla, kun)	Jean Sibelius	V. Rydberg / Eino Leino
18	♪ Jääkärimarssi - Polytekn. kuoro 1998 (Syvä)	Jean Sibelius	Heikki Nurmio
19	Hakkapeliittain marssi (On Pohjolan hangissa)	30-v. sodan ajalta	Z. Topelius / Yrjö Veijola
20	Työväen marssi (Käy eespäin väki)	Oskar Merikanto	A. Tuokko
Kansallislauluja			
	RUOTSI Pohjolanmaa (Sä jylhä ja ponteva Pohjolanmaa)	ruots. kansansäv.	N. Dybeck / A. Noponen
	RANSKA Marseljeesi (Nyt eespäin astu voiton tiellä)	Rouget de l'Isle	Rouget de l'Isle / tunt.
	ISO-BRITANNIA Jumala, suojahas (...sulkeos armossas)	H. Carey	/ J. Juteini
	NORJA Sulle sykkää sydämemme (...vuorten, vetten maa)	R. Nordraak	B. Björnson/A. Noponen
	SUOMI Maamme-laulu (Oi maamme, Suomi synnyinmaa)	Fredrik Pacius	J.L.Runeberg/P.Cajander

6. Äitienpäivä, juhlat & maakuntalaulut			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Äitienpäivä ja koulun juhlat			
1	Kotini (Tiedän paikan armahan)	suom. kansansäv.	K. Raitio
2	Nyt kevät on! (Tuuli hiljaa henkäilee)	C.M. Bellman	O. Wuorinen
3	Äidin sydän (Maan päällä paikka yksi)	R.T. Hansen	Lydia Koidula / H.Hahti
4	Lähteellä (Sua lähde kaunis katselen)	F.A. Ehrnström	J.L. Runeberg/ E. Lönnrot, 3. säk. P.J.Hannikainen
5	Laulu oravasta (Makeasti oravainen)	Aapo Similä	Aleksis Kivi
6	Lintuselle (Miksi laulat lintuseni)	suom. kansansäv.	suom. kansanlaulu

7	Metsän laulajaiset (Näin metsän halki viesti soi)	Heikki Klemetti	Maija Konttinen
8	Vappulaulu (Nyt iloitkaa, nyt laulakaa)	Erkki Melartin	Larin Kyösti
9	Kevätjuhla (Laulumme nouse ja lippu)	Saksasta	H. von Fallersleben/A.R.
10	Nuorten raittiuslaulu (Me oomme lapsia)	Otto Kotilainen	Linda Kunnas
11	Suivivirsi (Jo joutui armas aika ja suvi suloinen)	I. Kolmodin 1694	suom. 1700, A.B. Roos 1867, virsikirjakom. 1937
Vuosi Maakuntalaulut			
1852	Savolaisen laulu (Mun muistuu mieleheni nyt)	Karl Collan	A. Oksanen
1864	Kesäpäivä Kangasalla (Mä oksalla ylimmällä oon)	Gabriel Linsén	Z. Topelius/P.J.Hannikainen
1864	Vaasan marssi (Miss' laaja aukee Pohjanmaa)	Karl Collan	Z. Topelius / A. Noponen
1871	Hämäläisten laulu (On mulle Suomi suloisin)	Saksasta	J.H. Erkko
1899	Karjalaisten laulu (Suloisessa Suomessamme)	P.J. Hannikainen	P.J. Hannikainen
1906	Kymmenen virran maa (Maa ponteva Pohjolan)	Oskar Merikanto	A.V. Koskimies
1911	Nälkämaan laulu (Kuulkaa korpeimme kuiskintaa)	Oskar Merikanto	Ilmari Kianto
1912	Satakunnan laulu (Kauas, missä katse kantaa)	A. Törnudd	Aino Voipio
1912	Uusimaalaisten laulu (Missä maat on)	Jean Sibelius	Kaarlo Terhi
1915	Varsinaissuomalaisten laulu (Helky laulu Auran)	Toivo Louko	Väinö Kulo (Kolkkala)
1920	Keski-Suomen kotiseutulaulu (Männikkömetsät)	Ivar Widéen	Martti Korpilahti
1929	Keski-Pohjanmaan laulu (Näät, kuinka rannat)	Oskari Metsola	Oskari Metsola
1934	Kymenlaakson laulu (Kymenlaakso sun laulusi)	Uuno Klami	Aukusti Simojoki
1930-l.	Lapinmaa (Oi, tunnetko kaukaisen)	Armas Maasalo	Maija Konttinen

7. Koulusta tuttuja kansanlauluja			
	Laulun nimi (alkusanat)	Säveltäjä	Sanoittaja
Kalevala & Kanteletar			
1	Kalevalainen vieraan tervehdys (Kamanat)	Ilmari Hannikainen	Kalevala
2	Tuuti lasta tuonelahan (...alla nurmen)	suom. kansansävel	Kanteletar
3	Tuuditan tulisoroista (...kipenäistä kiikuttelen)	suom. kansansävel	J.H. Erkko
Suullista perinnettä			
4	Kuutamolla (Ah, mikä taitaa olla muu)	suom. kansansävel	suom. kansanlaulu
5	Tuu, tuu, tupakkarulla (...mistäs tiesit tänne tulla)	suom. kansanruno	suom. kansanruno
6	Nuotan veto (Vedetään nuottaa, saadaan kalaa)	suom. kansanperinn.	suom. kansanperinne
7	Kesäilta (Ol' kaunis kesäilta, kun laaksossa)	suom. kansanperinn.	suom. kansanperinne
8	Velisurmaaja (Mistäs tulet, kustas tulet, poikani)	suom. kansanruno	suom. kansanruno
Rekilaulut			
9	Orvon huokaus (Tääll' yksinäni laulelen)	suom. kansansävel	suom. kansanlaulu
10	Taivas on sininen ja valkoinen (--)	suom. kansansävel	suom. kansanlaulu
11	Yksi ruusu on kasvanut laaksossa (--)	suom. kansansävel	suom. kansanlaulu
12	Täällä Pohjantähden alla (... on nyt kotomaamme)	suom. kansansävel	J.F. Granlund
13	On neidolla punapaula (...kun tanssiin käy)	suomenruotsalainen piirileikki	
14	Suvi-illan vieno tuuli (... huokaa vaaran alta)	suom. kansansävel	Eino Leino
Muita kansanlauluja			
15	Karjalan kunnailla (Jo Karjalan kunnailla lehvi)	sävelmä Terojoelta	Valter Juva
16	Soittajapaimen (Tein minä pillin pajupuusta)	suom. kansansävel	trad., 2-4. säk. M.K.
17	Vanha kevätlaulu (Murheesi suista, ilmasta)	ruots. kansansävel	Martti Korpilahti
18	♪ Juokse sinä humma – T. Rautavaara 1953 (...)	suom. kansansävel	muk. Tapio Rautavaara

8. Iskelmiä 1940- ja 1950-luvuilta & toivelauluja			
Vuosi	Kappale	Esittäjä(t)	Tekijät (säv. san.)
1939	Andante Festivo	Radion Sinfoniaori, j. J. Sibelius	Säv. Jean Sibelius
1942	Äänisen aallot	Georg Malmstén	G. de Godzinsky K Mustonen
	Kynttilöiden sytyessä	Harmony Sisters	J. Lyons, S.C.Hart, Vagabonds. U.Hurmerinta
1944	Mandshurian kukkuloilla	Eero Väre	J. Schatrow suom. K. Mustonen
	Siks' oon mä suruinen	Olavi Virta	T. Kärki K. Mustonen
1945	Liljankukka	Henry Theel	T. Kärki K. Mustonen
	Hiljaa soivat balalaikat	Henry Theel	T. Kärki U. Kemppe
1946	Lokki	Tapio Rautavaara	<i>trad.</i>
	Ilta Saaristossa	Henry Theel	T. Kärki E. Salmi
1947	Anna-Liisa	Henry Theel	T. Kärki K. Mustonen
	Sua lemmin kuin järjetön mä oisin	Olavi Virta	P. W. Best suom. O. Virta
	Tukkipojan jenkka	Georg Malmstén	Kullervo Linna U. Kemppe
	Tähti ja Meripoika	Olavi Virta	W.G. Sörensen suom. O. Virta
1948	Eron hetki on kaunis	Henry Theel	T. Kärki Helena Eeva
	Kultainen nuoruus	Eero Väre	Kullervo Linna
	Maijun kanssa markkinoilla	Veikko Sato	Brotherus I. Kainulainen
1949	Reissumies ja kissa	Tapio Rautavaara	R. Helismaa sov. T Kärki
	Meksikon pikajuna	Reino Helismaa	G. Mohr suom. R. Helismaa
	Syysunelmia	Eero Väre	A. Joyce suom. Kullervo
1950	Marjaana	Marjatta ja Martti Pokela	<i>trad.</i>
	Kalastaja Eemelin valssi	Kauko Käyhkö	K. Käyhkö V. Lavi, R. R. Ryyänen
	Saimaan valssi	Kipparikvartetti	H. Bergström T. Pekkarinen
1955	Muistoja Pohjolasta	K. Käyhkö, Torviseits. Otava	Sam Sihvo R.R. Ryyänen
1951—1959 myydyimmät levyt Rytmi-lehden "Mitä Suomi Soittaa" -listan mukaan			
1951	Rovaniemen markkinoilla	Justeeri	T. Kärki R. Helismaa
	Vain merimies voi tietää	Tapio Rautavaara	T. Rautavaara H. Saari
	Imatran Inkeri	Erkki Junkkarinen	T. Kärki R. Helismaa
	Muurari	Kipparikvartetti	kansanlaulu
	Tavallinen rellu	Veikko Lavi	Veikko Lavi
	Kaksi vanhaa tukkijätkää	Tapio Rautavaara	T. Kärki R. Helismaa
1952	Reppu ja reissumies	Tapio Rautavaara	T. Kärki R. Helismaa
	Kotkan Kerttu	Veikko Lavi	V. Ylönen V. Lavi
	On lautalla pienoinen kahvila	Kipparikvartetti	H. Bergström R. Helismaa
	Lännen lokarin veli	Esa Pakarinen	T. Kärki R. Helismaa
	Pieni ankanpoikanen	Metro-tytöt & Kipparikvartetti	Whippo, B. Zaritsky s. K. Solanterä
	Domino	Maire Ojonen	L.P.D. Ferrari suom. U. Kemppe
	Vanhan vaahteran laulu	Veikko Tuomi	Eino Partanen
	Isoisän olkihattu	Tapio Rautavaara	T. Rautavaara V. Lavi
	Minä soitan sulle illalla	Matti Louhivuori	Kärki Helismaa, T. Pekkarinen
	Hopeahääpäivänä	Erkki Junkkarinen	Jorma Ikävalko
	Muhoksen mimmi	Veikko Lavi	T. Kärki R. Helismaa
	Hölmölän häät	Esa Pakarinen	T. Kärki R. Helismaa
	Liian nuori	Seija Lampila; Olavi Virta	E. Nieminen R.T. Reiman
1953	Metsäkukkaa	Olavi Virta	Trad. Onerva
	Tulisuudelma	Olavi Virta & Metro-tytöt	A. Villoldo suom. Kullervo
	Pariisin taivaan alla	Pirkko Jaakkola	H. Giraud suom. P. Jaakkola
	Hiljainen kylätie	Metro-tytöt	T. Kärki R. Helismaa
	♪ Keltaruusu	Pirkko Jaakkola	<i>trad.</i> suom. Kullervo
	Juokse sinä humma	Tapio Rautavaara	<i>trad.</i> T. Rautavaara
	Taikayö	Metro-tytöt	M D Tomnikovsky R. Helismaa
	Kulkurin iltatähti	Tapio Rautavaara	T. Kärki R. Helismaa
	Sininen uni	Tapio Rautavaara	T. Rautavaara M. Haavio
	Jos luulet mun kaipaavan	Tamara	M. R. Bruce suom. R. Helismaa
	Egon	Metro-tytöt	H. Gaze suom. Onerva
	Poskivalssi	Olavi Virta	T. Kärki R. Helismaa

	Vanhan myllyn taru	Metro-tytöt+Matti Louhivuori	T. Kärki R. Helismaa
1954	Istanbul	Olavi Virta	J. & J. Hillberg M. Nikkilä
	Seitsemän päivää	Anita Kuusi	Brown, Shuman suom. Saukki
	Kultaisen trumpetin laulu	Ossi Runne; Olavi Virta	Farley, Gilbert, Laudan su. Kullervo
	Täysikuu	Olavi Virta	T. Kärki R. Helismaa
	Sokeripala	Olavi Virta	<i>Trad.</i> R. Helismaa
	Mummon kaappikello	Matti Louhivuori & Metro-tytöt	T. Kärki R. Helismaa
	Vanha riimu	Metro-tytöt	C.J. Robison suom. Kullervo
	On syömmesi jäätä	Sinikka Koskela; V. Tuominen	G. Auric suom. Kullervo
	Portugalin huhtikuu	Olavi Virta	R. Ferrao suom. Saukki
	Uutta ja vanhaa 1-2	Esa Pakarinen, Matti Louhivuori	<i>trad.</i> R. Helismaa
	Murtunut elämä	Metro-tytöt	M. Kjuss R. Helismaa
	Kun kesä on mennyt	Metro-tytöt	<i>trad.</i> R. Helismaa
	Uutta ja vanhaa 3-4	Tamara ja Justeeri	T. Kärki R. Helismaa
	Itke sydämeni	Annikki Tähti	J. Saunders Vallo suo. A. Runne
1955	Surujen kitara	Metro-tytöt	V. Young suom. R. Helismaa
	Äidin syntymäpäivä	Metro-tytöt	T. Kärki R. Helismaa
	Keinu kanssani	Olavi Virta	R.P. Rosas suom. U. Sandqvist
	Kaksi ruusua	Olavi Virta	Louiguy suom. R. Helismaa
	Mambo Italiano	Olavi Virta	B. Merrill suom. O. Linnus
	Oh, el baion	Olavi Virta	Danpa G. Mac suom. Saukki
	Laulu kahdesta pennistä	Annikki Tähti	C. Donida-Labati suom. Saukki
	Mallorca	Olavi Virta	Bonnet Gaste R. Helismaa
	Muistatko Monrepos'n	Annikki Tähti	E. Lindström A. Runne
	Äiti, sytytä lamppu	Metro-tytöt	trad R. Helismaa
	Skokiaan	Olavi Virta	A.Musarurgwa suom. R. Helismaa
	Suopursu	Matti Louhivuori	Kullervo Eeva Helena
1956	♪ Tiikerihai	Juha Eirto	P. Hodgkinson suom. R. Helismaa
	Kylmät huulet	Metro-tytöt	R. Roulette suom. R. Helismaa
	Preerian keltainen ruusu	Olavi Virta + Harmony Sisters	trad suom. Saukki
	Niin paljon kuuluu rakkauteen	Annikki Tähti	S. Fain suom. Saukki
	Tango Desiree	Olavi Virta	E. Cassen C. Niessen suom. Saukki
	Mustalaisviulu	Veikko Tuomi	J. Powell A. Tibsen suom. Onerva
	Saavuthan jälleen Roomaan	Olavi Virta	R. Ranucci suom. R. Helismaa
	Kasvot sumussa	Annikki Tähti	E. Lindström Saukki
	Keskiyön tango	Juha Eirto	T. Kärki R. Helismaa
	Tie	Vieno Kekkonen	N. Rota suom. Kullervo
	Lauantai-illan tyttö	Seija Eskola	C. Donida-Labati suom. Kullervo
	Monika, Monika, Monika	Juha Eirto	O. Karu O. Linnus
	Kuningaskobra	Annikki Tähti	T. Powell suom. Saukki
1957	♪ Balladi Olavinlinnasta	Annikki Tähti	E. Melakoski Saukki
	♪ Kaunis pesijätär	Tuula-Anneli Rantanen	A. Popp suom. Saukki
	Mustat silmät	Brita Koivunen	trad suom. Saukki
	Ilta pienessä kaupungissa	Olavi Virta; Vieno Kekkonen	F. Rendine suom. R. Helismaa
	Ikkunaprinssi	Brita Koivunen	R. Stanley suom. Saukki
	Poika varjoiselta kujalta	Olavi Virta	G. Fanciulli suom. Saukki
	♪ Saarenmaan valssi	Georg Ots	R. Valgre suom. I. Kortesiemi
	Maruzzella	Seija Karpiomaa; O. Virta	R. Carosone suom. Saukki
	Marianne	Olavi Virta	Dehr Gilkyseon Miller s. Helismaa
	Hiekkaa	Veikko Tuomi, J. Lyytinen	M. Micheletti suom. Saukki
	Delfiinipoika	Seija Karpiomaa; O. Virta	H. Friedhofer T. Morakis su. Saukki
	Uska dara	Vieno Kekkonen	<i>trad.</i> R. Helismaa
	Kenpä tietäis sen	Metro-tytöt	R. Evans J. Livingston suom. Saukki
	Rakkauten kiertokulku	Vieno Kekkonen	A. Altman D. Reid su. R. Helismaa
	Hilpeä paimenhuilu	Annikki Tähti	F. Frontini suom. Saukki
	Anastasia	Hannu Hovi; Kalevi Korpi	A. Newman suom. Saukki
	Pieni punainen mökki	Brita Koivunen	E. Frukman suom. L. Jauhiainen

	Musta Pekka	Brita Koivunen	L. Prima suom. Saukki
	Banaaninlastaajan laulu	Olavi Virta	A. Arkin Carey E. Darling su. Saukki
1958	Minka	Brita Koivunen	trad suom. Saukki
	Lazzarella	Laila Kinnunen	Modungno Pazzaglia su. Saukki
	Sävel Rakkauden	Brita Koivunen	H. Cording L. Gabriel su. Saukki
	Illalla, illalla	Laila Kinnunen	S. Bertini suom. Saukki
	Budapestin yössä	Annikki Tähti	M. Erdelyi suom. Saukki
	Afrikan tähti	Laila Kinnunen, Jaakko Salo	H.M. Majewski suom. Saukki
	Unohtumaton ilta	Maynie Siren; Georg Ots	V. Solovev-Sedoj suom. Kyllikki
	Pikku midinetti	Helena Siltala	& Erik Lindström
	Mamma, mies tuijottaa minua	Brita Koivunen	C. Conrad suom. Saukki
	Kasakkapartio	Brita Koivunen	L.K. Knipper suom. Saukki
	Ota tai jätä	Seija Lampila	N.F. Leyden suom. M. Maunola
	Buona sera, signorina	Eino Virtanen	P. De Rose C. Sigman suom. Saukki
	Luokseni jääthän	Eila Pellinen	G. Lynes suom. R. Helismaa
	Unikkojen aikaan	Eila Pellinen	H. Carste suom. R. Helismaa
	Kaksi kitaraa	Eila Pellinen	trad R. Helismaa
	Illan tullen	Eila Pellinen	T. Kärki R. Helismaa
	Kwai-joen silta	Kuoro ja orkesteri	K.J. Alford suom. R. Helismaa
	Maliziusella	Laila Kinnunen	E. Capotosti suom. Saukki
	Pakoon, pakoon	Eila Pellinen	Cotten, McDevitt Williams s. Helismaa
	Alla venäläisen kuun	Metro-tytöt	M. Gusman suom. M. Jurva
	Chella'lla	Umberto Marcato	S. Taccani U. Bertini
	Pieni sana aamuin	Maynie Siren	O. Ehcols C. Phillips suom. Saukki
	Onni, jonka annoin pois	Eila Pellinen	T. Kärki R. Helismaa
	Itke mä en	Helena Siltala	E. Lindström
	Taivaan sinessä	Jorma Lyytinen; Maynie Siren	Migliacci Modugno suom. Saukki
	Volgan rannalla	Olavi Virta	S. Bogomazov suom. M. Jäppilä
1959	Kerro kultainen kuu	Pärre Förars	P. Weinrich suom. R. Helismaa
	Unissakävelijä	Laila Kinnunen	E. Alfieri suom. Saukki
	Katinka	Brita Koivunen	trad. suom. Saukki
	Kaunis on luoksesi kaipuu	Annikki Tähti	Eino Partanen
	Missä ovat sanasi	Eila Pienimäki	W. Corso C. Otis suom. Saukki
	Venezuela	Juha Eirto	trad. R. Helismaa
	Katjusha	Vieno Kekkonen	trad. R. Helismaa
	Kenties	Eino Grön	O. Farres suom. Kullervo
	Pustan sävel	Annikki Tähti	U. Kemppe Saukki
	Vanhan veräjän luona	Eila Pienimäki	trad R. Helismaa
	Toisen oma	Eila Pellinen	trad R. Helismaa
	Anna pois	Lasse Liemola	trad L. Liemola
	Augustin	Annikki Tähti	Å-G. Larsson suom. Saukki
	Iloinen Amsterdam	Tuula Siponius	Arnie Bader Neumann s. Helismaa
	Venetsian karnevaalit	Brita Koivunen	trad. Saukki
	Itke en lemmen tähden	Eila Pienimäki	T. Mackeben suom. K. Solanterä
	Aron lempeä	Vieno Kekkonen	B. Kaper suom. Saukki
	Hiljaa virtaa joki	Vieno Kekkonen	trad. Saukki
	Kaikki alkoi sinun kanssasi	Juha Eirto	H. Kittler R. Helismaa
Toivelaulut (yhteislauluina)			
	Keltaruusu	(e. Pirkko Jaakkola 1953)	trad. Amerikasta suom. Kullervo
	Balladi Olavinlinnasta	(e. Annikki Tähti 1957)	O. Kontio Saukki
	Saarenmaan valssi	(e. Georg Ots 1957)	R. Valgre suom. san. I. Kortesiemi
	Sininen ja valkoinen	(e. Jukka Kuoppamäki 1972)	Jukka Kuoppamäki
	Satumaa	(e. Henry Theel 1955; Reijo Taipale 1962) Säv. & san. U. Mononen	

LIITE 3 Tutkimuksen rekrytoinnissa käytetty mainosjuliste pohja
asumisyksiköiden ilmoitustaululle (1 sivu).

- Olet käynyt **kansakoulua** vuosien **1945-1959** välillä
- Haluat kokoontua muisteluryhmän kanssa viikoittain
- *Muistellemme, kuuntelemme ja laulamme kansakoululauluja, iskelmiä ja ajalta muita tuttuja lauluja*
- Sinun **ei tarvitse laulaa**, tärkeintä on yhdessä muistelu
- Ryhmä on osa väitöskirjatutkimusta ja tuokiot tallennetaan luottamuksellisesti tutkimuskäyttöön. Tutkimukseen osallistujien nimiä ja tunnistetietoja ei julkaista.
- Voit ilmoittautua huhtikuussa alkavaan ryhmään torstain xx yhteislauluhetkessä. Muisteluryhmä kokoontuu *[paikassa X]* viikoittain 8 kertaa.

Kaikille avoin **yhteislauluhetki**

[paikka] TO [pvm] klo 14

Annika Tammela
Tohtorikoulutettava
Musiikkikasvatus
Jyväskylän yliopisto
annika.s.tammela@jyu.fi

LIITE 4 Taustatietolomake (1 sivu)

TAUSTATIETOA TUTKIMUSTA VARTEN

MUISTELURYHMÄ ALKAEN _____

ETUNIMI: _____

SUKUPUOLI: MIES NAINEN MUU / EN HALUA KERTOA

SYNTYMÄVUOSI: _____

KANSAKOULUN KÄYNTIVUODET: _____ - _____

KANSAKOULUN KÄYNTIPAIKKA / PAIKAT: _____

MUUT KÄYMÄNNE KOULUT (MIKÄ KOULUASTE; MISSÄ; MILLOIN): _____

AMMATTINNE, KUN OLITTE TYÖELÄMÄSSÄ (ERITELLEN, JOS USEITA):

MUSIIKKIHARRASTUKSET:

EI HARRASTUKSIA MILLOIN OLET HARRASTANUT? ↓

KUORO / YHTEISLAULU _____

YKSINLAULU _____

INSTRUMENTIN SOITTO _____

MIKÄ SOITIN? _____

KONSERTEISSA KÄYMINEN _____

MUU, MIKÄ: _____

LIITE 5 Palautelomake (4 sivua)

LOPPUKYSELY TUTKIMUKSEEN OSALLISTUNEILLE Nimi: _____

1. Miksi lähdit mukaan muisteluryhmään?

2. Millaista muisteluryhmään osallistuminen oli? Valitse yksi tai useampia.

- mukavaa
- virkistävää
- muistoja herättävää
- tunteellista
- jotakin muuta, millaista:

- en osaa sanoa*

3. Herättikö muisteluryhmään osallistuminen sinussa muistoja? Jos, millaisia?

4 a. Mikä seuraavista kuvaa suhtautumistasi yhteislauluihin? Rastita yksi.

- Laulan mielelläni** yhteislauluja.
- Laulan jonkin verran** yhteislauluja.
- Suhtautumiseni yhteislauluihin on **neutraali**.
- Pidän vain vähän** yhteislauluista ja laulan tarvittaessa.
- En pidä** yhteislauluista enkä laula.
- En osaa sanoa**.

4 b. Miten usein osallistut laulutilaisuuksiin muisteluryhmän lisäksi? Rastita yksi.

- Osallistun **usein** laulutilaisuuksiin.
- Osallistun **satunnaisesti**, mahdollisuuksien mukaan laulutilaisuuksiin.
- Osallistun **harvoin** yhteislaulutilaisuuksiin.
- En osallistu** yhteislaulutilaisuuksiin.
- En osaa sanoa**.

5 a. Miten koet laulamamme ja kuuntelemamme lauluteemat? *Rastita.*

	Erittäin mieluisa	Jokseenkin mieluisa	Ei niin mieluisa	Ei lainkaa mieluisa	En osaa sanoa
Luonto ja vuodenajat	☐	☐	☐	☐	☐
Kodin laulut	☐	☐	☐	☐	☐
Koulu	☐	☐	☐	☐	☐
Työ ja ammatit	☐	☐	☐	☐	☐
Pyhäkoulu	☐	☐	☐	☐	☐
Virret ja muut hengelliset	☐	☐	☐	☐	☐
Leikki ja reippailu	☐	☐	☐	☐	☐
Lastenlevyt	☐	☐	☐	☐	☐
Kotimaani	☐	☐	☐	☐	☐
Isänmaan puolustus	☐	☐	☐	☐	☐
Muut kansat	☐	☐	☐	☐	☐
Äitienpäivä ja juhlat	☐	☐	☐	☐	☐
Maakuntalaulut	☐	☐	☐	☐	☐
Kansanlaulut	☐	☐	☐	☐	☐
Iskelmät	☐	☐	☐	☐	☐

5 b. Miten tärkeäksi koet laulamamme ja kuuntelemamme lauluteemat? *Rastita.*

	Erittäin tärkeä	Jonkin verran tärkeä	Ei niin tärkeä	Ei lainkaan tärkeä	En osaa sanoa
Luonto ja vuodenajat	☐	☐	☐	☐	☐
Kodin laulut	☐	☐	☐	☐	☐
Koulu	☐	☐	☐	☐	☐
Työ ja ammatit	☐	☐	☐	☐	☐
Pyhäkoulu	☐	☐	☐	☐	☐
Virret ja muut hengelliset	☐	☐	☐	☐	☐
Leikki ja reippailu	☐	☐	☐	☐	☐
Lastenlevyt	☐	☐	☐	☐	☐
Kotimaani	☐	☐	☐	☐	☐
Isänmaan puolustus	☐	☐	☐	☐	☐
Muut kansat	☐	☐	☐	☐	☐
Äitienpäivä ja juhlat	☐	☐	☐	☐	☐
Maakuntalaulut	☐	☐	☐	☐	☐
Kansanlaulut	☐	☐	☐	☐	☐
Iskelmät	☐	☐	☐	☐	☐

6. Millaiset laulut ovat sinusta mukavia laulaa? Miksi?

7. Oliko jokin lauluteema tai laulu, josta et pitänyt? Jos, niin mikä ja miksi?

8 a. Koetko lapsuudestasi tuttujen laulujen laulamisen tärkeänä?

Kyllä koen. En koe. En osaa sanoa.

8 b. Miksi?

9. Millaista musiikkia nykyään kuuntelet ja/tai laulat? Miksi?

10. Millaista musiikkia et kuuntele ja/tai laula mielellään? Miksi?

11. Muuta palautetta muisteluryhmiin liittyen:

Kiitos osallistumisesta tutkimukseen!

Annika Tammela
Tohtorikoulutettava
Musiikkikasvatus
Musiikin, taiteen ja kulttuurin tutkimuksen laitos
Jyväskylän yliopisto

LIITE 6 Muisteluryhmässä laulettut laulut ja niiden tunteminen ja osaaminen.

Erittäin hyvin tunnetut ja osatut laulut ovat niitä, jotka kaikki tai lähes kaikki paikalla olevat osaavat, tuntevat ja laulavat sujuvasti. Ei juuri tunnetut & osatut ovat niitä, joita vain harva tai ei kukaan osaa. Niissä ei juuri yritetä laulaa mukana.

Erittäin hyvin tunnettu & osattu		Jokseenkin tunnettu & osattu		Vähemmän tunnettu, yritetään laulaa		Ei juuri tunnettu & osattu	
1	Arvon mekin ansaitsemme	34	Nälkämaan laulu	1	Hakkapeliittain marssi	1	Aamurukous
2	Hopoti hoi	35	Oi katsohan lintua	2	Ateenalaisten laulu	2	Isänmaan kasvot
3	Hämäläisen laulu	36	Oi muistatko vielä sen virren	3	Finlandia-hymni	3	Ja nythän on taasen helluntai
4	Juhannusaatto	37	Oi, kallis kotimaa	4	Ilta laulu	4	Joutuisaan
5	Juokse sinä humma	38	On neidolla punapaula	5	Jonk' on turva Jumalassa	5	Jumala, suojahas (Englanti)
6	Kansalaislaulu	39	Onpa taivaassa tarjona	6	Katevalainen vieraan tervehdys	6	Jääkärimarssi
7	Kanteleeni	40	Oravan pesä	7	Ken on luonut siniaivaan	7	Keholaulu
8	Karjalaisten laulu	41	Paimenen syyslaulu	8	Laps' Suomen	8	Keijuina keikumme
9	Karjalan kunnalla	42	Paimenpoika	9	Levon hetki	9	Keinuserni keinumaan
10	Keski-Suomen kotiseutulaulu	43	Pajalaulu	10	Makeasti oravainen	10	Kello
11	Kesällä	44	Peipon pesä	11	Metsän laulajaiset	11	Keski-Pohjanmaa
12	Kesäpäivä kangasalla	45	Pikku Inkerin laulu tiilille	12	Mäenlaskijain laulu	12	Kesälaulu
13	Koska meitä käsketään	46	Pikku Lauri	13	Orvon huokaus	13	Kuutamolla
14	Kotimaani ompt Suomi	47	Poika varjoiselta kujalta	14	Porilaisten marssi	14	Kymenlaakso
15	Kotini	48	Raparperin alla	15	Pyhäämun rauha	15	Lapinmaa
16	Körö körö kirkkoon	49	Rati riti ralla	16	Revontulten leikki	16	Laskiaisena (pojat, joutuin)
17	Lapsuuden toverille	50	Saunavihdat	17	Suksimiesten laulu	17	Laulajain marssi
18	Leivo	51	Savolaisen laulu	18	Suomalainen rukous	18	Lumikorpien yö
19	Lippulaulu	52	Soi kunniaksi Luojan	19	Suomen laulu	19	Marseljeesi (Ranska)
20	Lähteellä	53	Soittajapaimen	20	Syksylaulu	20	Nuorten raittiulaulu
21	Maamme	54	Suojelusenkeli	21	Tempppelin kellot	21	Oi, terve Pohjola!
22	Merimieslaulu	55	Suomen salossa	22	Tiaisen konsertti	22	Olen Luojan pikku varpunen
23	Metsäkukkia	56	Suvivirsi	23	Tontut ja keijut	23	Pesätekoleikki
24	Metsämiehen laulu	57	Synnyinmaan laulu	24	Vanha kevätilaulu	24	Satakunnan laulu
25	Minne käy tuulen ilmassa	58	Taivas on sininen ja valkoinen			25	Sulle sykkää sydämemme (Norja)
26	Mummo kanasensa	59	Totuuden Henki			26	Suvi-illan vieno tuuli
27	Muurari	60	Tuu, tuu, tupakkaruulla			27	Työväen marssi
28	Mä olen niin pienoinen	61	Täällä pohjantähden alla			28	Tähdelle
29	Mä silmät luon ylös taivaaseen	62	Vala			29	Vappulaulu
30	Mökin laittaja	63	Velisurmaaja			30	Varsinais-Suomen laulu
31	Nuotan veto (loruna)	64	Vuorenlohija				
32	Nuotipiiri	65	Yksi ruusu				
33	Nyt kevät on!	66	Aidin sydän				
		67	Alä itkke, äitimi				

LIITE 7 Aineiston analyysiprosessin vaiheet (1 sivu).

LIITE 8 Analyysissä nousseet kattoteemat ja alakategoriat sekä esimerkki koonnista laulukohteisesti (2 sivua)

Ajan kasvatusihanteet ja lapsen maailma

1. Reippaus, raittius, ahkeruus, opettavaisuus, kuri
 - Näihin liittyvät laulut
 - raittiusaate
 - raittiusviikko, raittiuskilpajointukset
 - ”liian keveät laulut”
 - kuri / kuritus ja ajatuksia opettajasta
 - ulkoa opettelu
2. Lapsuus, leikit, touhut
 - Leikkilaulut ja muut esille tulevat leikkilaulut
 - Nimipäivien ja syntymäpäivien vietto
 - Lapsiin ja lapsuuteen suhtautuminen
 - Leikkejä ja kepposia
3. Piirileikit ja loruttelut
 - Piirileikkilaulut
 - Keskustelua piirileikeistä sukupuolittain
 - Loruttelulaulut
4. Reippailu- ja mäenlaskulaulut, partio, leirit, tytöt vs. pojat
 - Näihin aiheisiin selkeästi liittyvät laulut
 - Uimakoulut, leirit, partio
 - Tytöt-pojat-jaottelu, naisen ja miehen malli
5. Lastentunti, lastenlevyt & lasten radio-ohjelmat
 - Kuunneltuihin lastenlevyihin liittyvää keskustelua
 - Lastenohjelmat, joita tuli siihen aikaan radiosta
 - Mitä radiosta sai kuunnella ja miten?
6. Rasismi / stereotypiat
 - Kasvatusihanteisiin liittyen keskustelua näistä
7. Koonti vastauksista henkilöittäin
 - Yksilöittäin vastaukset em. teemoihin ja lauluihin

Koti, maaseutu, kaupunki

1. Muistoja kodista, perheestä, suvusta
2. Kotona musisointi, radio, levysoittimet yms.
3. Puheet maaseutu vs. kaupunki
4. Koti
 - Selkeät kotikeskustelua nostavat laulut
5. Maaseutu vs. kaupunki
 - Paimen- ym. laulut
 - Keskustelua maaseutu- ja kaupunkiasioista
6. Loruttelut ja kehtolaulut
 - Kotiin, varhaislapsuuteen liittyviä muistoja
7. Koonti vastauksista henkilöittäin
 - Yksilöittäin vastaukset em. teemoihin ja lauluihin

Koulu

Muistoja koulusta sekä lauluja, joita on laulettu koulussa (pl. uskonto ja isänmaa, jotka analysoitu kouluun liittyen erikseen)

1. Koulussa
 - Millainen koulu oli, millaiset luokat?
 - Muistoja opettajasta
 - Laulutunti, mitä laulettiin, ulkoa opettelu
 - Soitettiinko, oliko soittimia? Millä säestettiin?
 - Laulukirjat, virsikirjat
 - Laulukoe
 - Raittusaatte
 - Muistaminen, kokemukset, mielipiteet, muistojen herääminen (kouluaiheesta)
2. Luonnon ja vuodenvaihteen laulut ja koulun juhlat
 - Syksy
 - Kuusijuhla ja talvi
 - Kevät
 - Kesä
3. Maakuntalaulut
4. Vastaukset henkilöittäin
 - Yksilöittäin vastaukset em. teemoihin ja lauluihin

Isänmaallisuus laulujen ja laulumuistojen kautta

1. Isänmaalliset laulut ja muiden maiden kansallislaulut
 - kunkin isänmaallisen laulun kohdalla käyty keskustelu ja reaktiot lauluihin
2. Isänmaallisuus: muistoja ja merkityksiä (koonti)
 - Miten kokee isänmaalliset laulut?
 - Isänmaan puolustukseen ja sotaan liittyvä keskustelu
 - Isänmaallisuus ja sota-aihe koulussa
 - Sodan vaikutukset perheissä
 - Evakot
 - Sotalapsena
 - Kodissa laulettua
 - Tanssikielto
 - Säännöstely, pula-aika
 - Radio
 - Ajankuva lauluissa
 - Neuvostoliiton hymni & työväen aate
3. Muistot ja laulut henkilöittäin
 - Yksilöittäin vastaukset em. teemoihin ja lauluihin

Uskonto laulujen ja laulumuistojen kautta

1. Muisteluryhmissä laulettu hengelliset laulut
 - Perustelut laulujen valikoitumiselle monisteeseen ja tähän analyysiin, hengellisten laulujen määrittely
 - Hengellisten laulujen reaktiot/keskustelut
2. Tutkittavat ja hengelliset laulumuistot
 - Muistoja aamuhartaudesta ja muista hengellisistä elementeistä koulussa
 - Pyhäkoulu
 - Rippikoulu, kinkerit
 - Leirit, retket, partio
 - Hengellisyys kotona (mm. kirkossa käynti, radio)
 - Mielipiteet ja kokemukset hengellisistä lauluista virsistä
3. Muistot ja laulut henkilöittäin
 - Yksilöittäin vastaukset em. teemoihin ja lauluihin

Esimerkki koonnista laulukohtaisesti: Laps' Suomen (Isänmaalliset laulut)

Laulu on 4 koululaulukirjassa. Sitä on myös levytetty ja osa muistaa sen myös levyltä. Muuttamat kommentoivat, että laulu on vaikea tai että se mielletään enemmän yksinlauluksi kuin koululauluksi. Kaikki läsnäolijat kuitenkin tuntevat laulun jollakin tavalla.

- Koulussa laulettu (M1, T1, J1, M2) Koulussa laulettiin eri sävelellä (T1)
- Ei koululaulu (R2, S3, G1)
- Vaikea sävel laulaa (L2, R2, M2, T2, K1)
- On levytetty / on enemmän yksinlaulu (T1, L2, I1, M2, T2)
- Tuo puheessa laulun liittyvän sota-aikaan (S1)
- Laulu hymyilyttää / "on ihana" (S1, R1, S2, I1, A1)

On tuttu ja osaa, laulaa mukana: M1, T1, S1, R1, S2, L1, L2, I1, A1, R2, G1, S3, J2, M2

Vähän tuttu, laulaa mukana: J1, E2, T2, K1

Ei tunne laulua, mutta yrittää laulaa mukana: -

Ei tunne laulua, ei laula: -

Tuntee laulun, mutta ei laula: E1 (flunssassa)

Ei ollut paikalla, kun laulettiin: V1